

प्रास्ताविक

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या ग्रंथसंशोधन प्रकाशन मंडळाचे १३ वे प्रकाशन 'ससंदर्भनिघण्टुमहिता दशोपनिषदः' हा ग्रंथ प्रसिद्ध करून वाचकांने हाती देताना आनंद होत आहे. ह्यापूर्वी राजा, रमंगगाधर, वाक्यपदीय प्रथमकांड, पुराणसार-माला, देवीकोप इत्यादि १२ ग्रंथ ह्या मंडळातर्फे टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाने प्रकाशित केलेले आहेत.

उपनिषदांघट्टल लोकांचे मनांत जशी श्रद्धा तशीच जिज्ञासाही आडवून येते. हे पुस्तक त्या दोनही दृष्टीने उपयोगी व्हावे असा प्रयत्न केलेला आहे. प्रारंभी प्रसिद्ध दहा उपनिषदांची शुद्ध संहिता दिलेली आहे. उपनिषदांच्या आजपर्यंत प्रसिद्ध झालेल्या निरनिराळ्या आवृत्ती पाहून व विवेचतः शांकरभाष्यानुसार संहिता पाठ-निश्चित करून येथे दिलेले आहेत अनुस्वारचिह्ने त्या त्या वेदशाखाच्या परंपरेनुसार दिलेली आहेत.

निघण्टु भाग मुंबईचे कॅ. डॉ. गणेश माधव कुल्लकर यांनी तयार केलेला आहे. त्यामध्ये दहा उपनिषदांतील सर्व शब्द अकारानुक्रमाने दिलेले आहेत. प्रत्येक शब्दापुढे ईशजीमध्ये त्याचा संदर्भानुसार अर्थ व उपनिषदांतील त्याचे स्थान दिले आहे. नवीन पद्धतीने अभ्यास करणाऱ्यांना ह्या भागाचा चांगला उपयोग होईल असा विश्वास वाटतो.

निघण्टू भागाचे संपादक कॅ. डॉ. गणेश माधव कुल्लकर यांच्या सुविद्य परनी श्रीमती मरस्वतीबाई कुल्लकर यांनी डॉ. कुल्लकर यांचा 'परिचय' लिहिला असून तो या ग्रंथाव समाविष्ट केलेला आहे त्यावरून, तसेच म. म. डॉ. दत्तो वामन पोतदार यांच्या पुरस्कारावरूनही डॉ. कुल्लकर यांची भारतीय संस्कृती बदलची झोळस श्रद्धा समजून येईल. डॉक्टरांची अपुरी इच्छा पूर्ण करून विद्यापीठाला हे पुस्तक प्रमिद्ध करण्याची सुसंधी दिली ह्याबद्दल श्रीमती कुल्लकर यांना धन्यवाद.

संहिता भागाची अंतिम मुद्रिते डॉ. वि. ना. धर्माधिकारी, वैदिक संशोधन मंडळ पुणे यांनी तपासली. तसेच निघण्टू भागाची मुद्रिते डॉ. गणेश विठे, पुणे व प्रा. श्रीधर तुकाराम निमकर, मुंबई या दोघांनी तपासली ह्या सहकार्याबद्दल विद्यापीठ या सचि आभारी आहे.

रं. श्री. सरदेशपांडे
कार्यवाह.

टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ

अनुक्रमणिका

दत्तो वामन पोतदार यांचा पुरस्कार

निघण्टुसंपादक कॅ. डॉ. गणेश माधव कुस्तुकर यांचा परिचय

निघण्टुसंबंधी प्रारंभिक व संक्षेप

दहा उपनिषदांचो मूळ संहिता

इंशावास्त्योपनिषद्	१
केनोपनिषद्	३
काठकोपनिषद्	६
प्रश्नोपनिषद्	१४
मुण्डकोपनिषद्	२०
माण्डूक्योपनिषद्	२५
तैत्तिरीयोपनिषद्	२७
ऐतरेयोपनिषद्	३८
छान्दोग्योपनिषद्	४२
बृहदारण्यकोपनिषद्	९८
निघण्टु	१ ते ४०७
श्रुतिपत्र	४०९

महामहोपाध्याय डॉ. दत्तो वामन पोतदार यांचा

पुरस्कार

माझे स्नेही कै. डॉ. गणेश गाधव कुस्लकर हे मुंबईतील एक प्रख्यात आधुनिक वैद्यकशास्त्रनिष्णात असे नामांकित अध्यापक म्हणून सर्वत्र सन्मानले जात. त्यांच्या थळावान पत्नी श्रीमती सरस्वतीबाई कुस्लकर यांनी माझी भेट घेऊन आपले विद्वान पती डॉ. कुस्लकर यांनी दशोपनिषदासंबंधाने एक निघण्टू मोठ्या परिश्रमाने तयार केला होता तो दाखविला आणि त्या म्हणाल्या 'की हा ग्रंथ माझ्या पतींनी पूर्ण केला आहे. परंतु गेली कित्येक वर्षे ते रुग्णशय्येवर पडून होते. त्यानंतर दुर्दैवाने त्याचा अंत झाला. ह्यामुळे ग्रंथ प्रसिद्ध करण्याची त्यांची मनीषा ते विद्यमान असताना पूर्ण होऊ शकली नाही. आपल्या पतीची इच्छा पूर्ण करावी असा मी स्वल्प केला आहे.'

'ही आपली इच्छा आपल्या पतीवरील थडेल्या फारच साजेशी आहे आणि त्या कामी होईल ते साहाय्य मी करीन कारण कै. डॉ. कुस्लकर माझे स्नेही होते हे तुम्हाला ठाऊकच असेल. महाराष्ट्र विद्यापीठाची स्थापना व्हावी एतदर्थ आम्ही खटपट करीत होतो. आणि त्या पूर्वीही मराठीप्रभुति देशी भाषाना मुंबई विद्यापीठात अधिक मानाचे स्थान मिळाने अशा प्रयत्नात मी होतो आणि मुंबई विद्यापीठाच्या मराठी अभ्यास मंडळावर एक सभासद म्हणून काम करण्याची मला सुसंधी लाभली होती. अभ्यास मंडळाच्या समितीचा विस्तार करावा असा मी प्रयत्न केला व काही श्रेष्ठींचा विरोध असतानाही त्यात मला यश मिळाले. मराठी प्रभुती देशी भाषाना अधिक वरिष्ठ स्थान मिळाने असा पक्ष मी मांडीत असताना असा अभ्यासक्रम रचून दाखवा असे आव्हान मला करण्यात आले होते तसा एक विस्तृत अभ्यासक्रम मी सादर केला. आणि नंतर गुजराती भाषेच्या अभ्यास मंडळाने कै. फर्हदालाल मुगशी यांच्या अध्यक्षतेखाली एक लहान ठराव करून मराठी अभ्यासमंडळाप्रमाणेच आपलेही मत असल्याचे प्रकट केले. सिंधी अभ्यासमंडळाकडूनही एक अभ्यासक्रम आला होता पण तो बराचसा पुस्तक होता. हा इतिहास सांगण्याचे कारण डॉ. कुस्लकर यांचा माझ्या यत्नाला पाठिंब्या आहे असे मला आढळून आले. अशा योगाने आमचा स्नेह जुळला.' असे मी त्यांना सांगितले.

कै. डॉ. कुस्लकर आणि मुंबई विद्यापीठ यांचे संबंध आणि त्यांनी केलेले कार्य ह्याची कल्पना सोवत श्रीमती कुस्लकर यांच्या छोट्या लेखात दिलेलीच आहे

श्रीमती कुस्लकर पतिविरचित ग्रंथाचे प्रकाशन करण्याचा आर्थिक भार अंगावर घेण्यास सिद्ध होत्या आणि उपनिषदाभ्यासी मंडळींना डॉ. कुस्लकर विरचित

निघण्टूचा पुण्यलक्ष उपयोग होण्यामागच्या अमत्याने तो ग्रंथ प्रकाशित करण्याचे कार्य टिकार महाराष्ट्र विद्यापीठ अंगीवारील असे मला वाटते. म्हणून मी श्रीमती-जीना मागितल्याप्रमाणे उभयपक्षी समतीने वाम घालीम लागले. श्रीमतीजीनी मला जिन्हाळ्याची वाटणारी अशी एक गोष्ट मागितली की 'मला माझ्या पुण्य गतीनी आदेश दिवा होता की हा ग्रंथ प्रसिद्ध करावा व त्याला म. म. पोतदार याची प्रस्तावना द्यावी' नेह्या मित्राची ही इच्छा पूर्ण करणे हे माझे महजब बर्तव्य ठरले. ही छोटी प्रस्तावना लिहून मी त्याची शेवटची इच्छा पूर्ण करित आहे.

ग्रंथाचे स्वरूप गुदीलप्रमाणे आहे. प्रथम दगोपनिषदांच्या मंत्रा दिल्या आहेत. तदुत्तर निघण्टू आहे. परंपरेप्रमाणे निघण्टू हा एक शब्दसंग्रह अमती. पण प्रस्तुतच्या निघण्टूत दगोपनिषदांमध्ये आढळणाऱ्या सर्व शब्दांची व शब्दरूपांची अन्तरविभेद यारी नथार केली आहे आणि त्या प्रत्येक शब्दापुढे तो शब्द किंवा ते शब्दरूप निरनिगळ्या उपापदांमध्ये कोठे कोठे वापरले आहे त्याचा संदर्भ दाखवून त्याला इंग्रजीमध्ये अर्थबोधक शब्द किंवा शब्दमंती जोडून हा निघण्टू पूर्ण केलेला आहे.

असा हा निघण्टू छपीड कुमारे चारणे यांना झालेला आहे. स्थूल मानाने आठ हजार शब्दांचा किंवा शब्दरूपांचा संग्रह निघण्टूत झाला आहे. एवढे प्रचंड काम केे डॉ. कुल्लकर यांनी रागण्येवर अमतांना डाव्या हाताने लिहून पूर्ण केले त्यावरून त्याच्या जिद्दी स्वभावाची कल्पना येईल. वास्तविक डॉ. कुल्लकरांच्या अध्ययनाध्यापनाचे विषय बंधनीय होते त्यावरही त्यांनी पुण्यलक्ष लिखाण केले आहे. असे अमता त्यांनी आपली बुद्धिशक्ती उपनिषद्ग्रंथांमागच्या उच्च तत्त्वज्ञान-विषयक ग्रंथांच्या परिशीलनात सर्वां पालावी हे काहीमे विस्मयकारक होय, परंतु डॉ. कुल्लकरांचा पिंड राष्ट्रीय विचारांचा होता. आपल्या मंस्वृतीचा आणि परंपरेचा त्यांना अभिमान होता. ह्यामुळे आपल्या आधुनिक बंधनीय विषयाचे अध्ययनाध्यापन अद्यावत् ठेऊन पारंपारिक बहुमोल विचारधनाचेही परिशीलन त्यांनी सर्वत्र चालू ठेवले ही गोष्ट त्यांना अत्यंत भूषणावह होय. आधुनिक विद्वानांना ती फार अनुकरणीय आहे. अर्धवाहक शब्द इंग्रजीमध्ये दिलेले आहेत. त्याचा उद्देश आधुनिक विद्वानांची सोय पाहणे हा दिसतो. उपनिषदांदि भारतीय ग्रंथांचे परिचयपूर्वक परिशीलन भारताबाहेरील इंग्रजअमेरिकनादि विद्वान् करित असतात हे सर्वान् विदितच आहे. ब्लूमफील्डमागच्यानी रचलेला धंदिक फंडाईंग ह्यामागच्या ग्रंथाची आठवण अशा प्रसंगी होणे. भारतवर्ष स्थ विद्वानांनाही उपनिषदांचा अभ्यास करताना डॉ. कुल्लकरांविरचित प्रस्तुत निघण्टू साहाय्यक होईल हे सांगण्याची निराळी आवश्यकता नाही आणि प्रस्तावना अधिक वाढविण्याचीही आवश्यकता नाही

उपनिषद्ग्रन्थसंपादक डॉ. गणेश माधव कुहलकर

(जन्म शके १८२०)

(निर्वाण शके १८९२)

डॉ. गणेश माधव कुहलकर व सी. सरस्वतीबाई गणेश कुहलकर

यांचे हस्ताक्षर

- १८ -

हे केवळ कल्पनांचे मोठे आहे. ही शंका इतक्या मोठ्या
आली. म्हणून एके ठिकाणी लक्षात.

हे एक आधी कां येत नाही / हेचे निवारणे गे
काही / नवत अंगभोगी नवरी / केवी कोटली केवळ

हे निवारण, या ठिकाणी आहे किंवा नाही असा
संशय घेऊं नका, असे इतक्या बलाबलात साहजेक मोठे,
कारण निवारणे चर्चेद्विषयी आकर्षण करतां येत नाही.
अमुनाला जी देवनी दिली आणी तसेच निवृत्तीजाली
इतक्या दिली जी दिव्य हाही असेल्याहीवाच निवारण
आकर्षण करतां येत नाही विचारांचे हे काळीज.
- निवृत्तीजाली इतक्या आहे.

निवारण पाहण्याची आता मनांत वाढणु अमुना
देनाला निवृत्ती केवी. अमुना लक्षात 'देना निवारण'
पाहण्याची योग्यता मारवा अंगी असेना ता मता निवारण
सादनाचे 'देना लक्षात' हाचिचा, एवढेच ना पहा हे
निवारण. परंतु अमुनाला दिव्य हाही दिली नावल्यामुळे
आहे तसेच दिव्य होणे त्यांत काही फरक नाही. हे
देनाच्या लक्षात आल्याने देनाचे दिव्य हाही वाचि दिली.
व लक्षात की, 'वाचा प्रेम ठेऊन निवारण पाहण्याचे'

प्रबंधसंपादक कै. डॉ. गणेश माधव कुरुलकर यांचा

परिचय

मूकं करोति वाचालं पङ्क्तुं लब्धव्यते गिरिम् ।

यत्कृपा तमहं चन्दे परमानन्दमाधवम् ॥

प्रस्तुत "ससन्दर्भ-निषण्डसहिता दशोपनिषदः"चे लेखक मुंबई येथील गोवर्धनदास सुंदरदास मेडिकल कॉलेजमधील शरीरशास्त्राचे प्राध्यापक कै. गणेश माधव कुरुलकर यांनी सेवानिवृत्तीनंतर आपल्या प्रदीर्घ आजारीपणाच्या काळात अत्यंत परिश्रम घेऊन केलेल्या कार्याची फलश्रुति या पुस्तकाच्या रूपाने वाचनाच्या पुर्वे देण्याचा योग आलेला आहे.

डॉक्टर गणेश माधव कुरुलकर यांचा जन्म श्रीधर्म पंढरपूर येथे लापाड वद्य पळी शके १८२० (९ जुलै १८९८) ला झाला त्यांचे बालपण व प्राथमिक शिक्षण पंढरपूर येथे त्यांच्या वडिलांच्या सान्निध्यात झाले. पुढील शिक्षणाकरिता ते प्रथम ठुणे व नंतर मुंबईला आले फ्रँट मेडिकल कॉलेजमध्ये १९१२ साली M. B. B. S. उत्तीर्ण झाले.

विद्या ज्यामुळे शोभून दिाते तो विनय, शिस्त, चिकाटी, विचारशील प्रयत्नपथा आणि निर्णयात्मक कार्यपद्धति या गुणामुळे प्रतिभा तेजाळते; आणि हेच गुण डॉक्टरसाहेबांच्या स्वभावांत प्रकर्षाने आढळत. त्यांच्यांत सर्वस्पर्शी प्रतिभा होती. त्यांना विविध विषयांची आवड होती. १९२० साली महात्मा गांधींच्या आदेशानुसार एम्. बी. बी. एस्. ची शेवटची परीक्षा जवळ आली असता एक वर्ष कॉलेज सोडून, पंढरपूर, मोहोळ इत्यादि तालुक्यांतील अनेक रोटफांतून पायी चालत जाऊन, महात्मा गांधींचा सदेश सैडोपाडी पौषविण्याचा प्रयत्न त्यांनी केला. इ. स. १९२१ मधील असहकार युगाचे वेळी नॅशनल मेडिकल कॉलेज गुरु झाले होते. डॉक्टरसाहेब त्या कॉलेजांत शिकवीत असत व त्या कॉलेजच्या वसति-गृहाचे रेक्टर म्हणूनहि काम पाहात. पुढे १९२५ मध्ये गौड गोवर्धनदास सुंदरदास मेडिकल कॉलेज गुरु झाले. त्या कॉलेजच्या उभारणीपासून सर्व कामांत डॉक्टर-साहेबांनी सश्रिय भाग घेतला होता. मुंबई विश्वविद्यालयाच्या सेनेटमध्येही पाच वर्षे आणि सिंडिकेटमध्ये तीन वर्षे डॉक्टरसाहेबांनी काम केले होते. सेवानिवृत्तीनंतर पाच वर्षे त्यांचा कामावर महाराष्ट्र सरकारने त्यांची नेमणूक केली होती.

इ. स. १९३१ मध्ये मुंबई उपनगर दुसरे मराठी साहित्य संमेलन अंधेरी येथे भरले होते. त्यांचे ते स्वागताध्यक्ष होते. साहित्याप्रमाणेच आध्यात्मिक विषय आणि

तत्त्वज्ञान यांचीहि त्यांना आवड होती. ठाकुरद्वार येथील तत्त्वज्ञानमंडळातर्फे होणाऱ्या मार्क्सवादीक धार्मिक उत्सवात तसेच श्रीगणेशोत्सव, रामनवमी उत्सव, निवृत्ति, ज्ञानेश्वर, एकनाथ यांच्या पुण्यतिथीचे धार्मिक उत्सव, याप्रसंगी ठाकुरद्वार येथील देवालयामातून १९४८ ते १९५८ या काळात दरवर्षी त्याची प्रवचने होत असत. मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयातहि " वेद हे देवाचे निश्वास होत " या विषयावर त्याचे व्याख्यान झाले होते त्या वेळेस बठोपनिषद वाचनाना आल्यावरून नचिकेता या लहान बालकाने यमघर्माशी कसे भाषण केले या बद्दल गवाडरूपी लेख त्यांनी लिहून ठेवला होता. तो लेख हल्लीच पुस्तकरूपाने छापून मुंबईमध्ये नवीन वर्षारंभीच्या पाडव्याम ४ एप्रिल १९७३ रोजी प्रकाशित केला आहे. त्या पुस्तकाचे नाव " नचिकेत अर्थात मृत्यूचा पाहुणा " असे आहे. " वेद हे देवाचे निश्वास होत " ही व्याख्यानमाला आणि काही त्याची प्रवचने व आध्यात्मिक टिपणे यात समाविष्ट केली आहेत.

शेठ गोवर्धनदास मेडिकल कॉलेजतर्फे १९३५ साली सुरू झालेल्या वैद्यक या प्रमासिकाचे ते सम्युक्त चिटणीस होते. यात कुटीशास्त्र व रोगाची नवलाई या मध्यकाळातील त्याचे अभ्यासपूर्ण लेख प्रसिद्ध झाले आहेत. त्यांनी लिहिलेले मानव-शरीररचनाशास्त्र हे पुस्तक १९४० साली मुंबई नर्सिंग, मिडवाइव्हज आणि हेल्थव्हिजिटम कौन्सिलने प्रकाशित केले १९५१ मध्ये त्याची दुसरी आवृत्ति निघाली. या पुस्तकाचे गुजराथी भाषांतर झालेले आहे. कॉलेजात प्राध्यापक असताना " अँनाटॉमिकल वॉन्फरन्स " चे प्रतिनिधी राहून मुंबई युनिव्हर्सिटीतर्फे धापा (१९५६), बलकत्ता (१९५७), मद्रास (१९५८), इत्यादि ठिकाणी ते गेले होते त्यांनी निरनिराळ्या विद्यापीठात अँनाटॉमी या विषयाचे परीक्षक म्हणूनहि कित्येक वर्षे काम केले होते.

" मानववैज्ञानशास्त्र " व पुगत्तत्त्वशास्त्र (Anthropology and Archaeology) या शास्त्राचे अध्ययन व व्यासंग त्याचा फार वर्षांपासून होता. त्यासाठी अनेक ठिकाणी गिरिवदरातून निरनिराळ्या जातीच्या व वंशाच्या लोकांची माहिती मिळवून त्याची टाचणे व याचा पुष्कळ वर्षे मेहनत घेऊन त्यांनी तयार केल्या. गुजरातेतील दोहाद या ठिकाणचे भिल्ल, मुंबई-उपनगरे व खेड्यातील आदिवासी ठाकूर, बानक, बारली, कोळी इत्यादि लोकांची माहिती त्यांनी जमविली. तसेच शाळेत जाणाऱ्या मुलांच्या शरीराची ठेवण व त्याची वाढ या संघीहि त्याचे लेख प्रसिद्ध झाले आहेत. एम्ब्रियोलॉजी (Embryology) हा तर त्याचा खास आवडीचा विषय होता मानववंशशास्त्राचे परीक्षक म्हणून ते लखनौ युनिव्हर्सिटीत जाऊ असत ते १९५४ मध्ये लखनौ युनिव्हर्सिटीमार्फत हिमालयात १८००० फूट उंचीवर " स्पकुंड " येथे संशोधनासाठी ते गेले होते. त्या वेळेचे प्रवासवर्णन व अनुभव

शैलीदार भाषेत मांडणारे त्यांचे लेख १९५० साली नवभारत मासिकांत प्रसिद्ध झाले आहेत.

इ. स. १९५८ मध्ये मद्रास येथे भरलेल्या " इंडियन सायन्स काँग्रेस " च्या Anthropology and Archaeology विभागाचे अध्यक्ष म्हणून त्यांची निवड झाली होती.

१५ जुलै १९६० या दिवशी मुंबई आकावाणीवर " वैद्यकांतील प्रगति आणि कॅन्सर " या विषयावर झालेले त्याचे व्याख्यान सर्वश्रुत आहे. ' कॅन्सरचे अवलोकन ' हे पुस्तक जानेवारी १९६१ मध्ये त्यांनी लिहून पूर्ण केले आणि मुंबई विद्यापीठाने छापून प्रसिद्ध केले. १९६०-६१ मध्ये जननशास्त्र (Genetics) या विषयावर त्यांनी व्याख्यानमाला गुफली होती.

आपाढ वय पंथी १८९२ रोजी त्याच्या वयाचा ७२ वा वाढदिवस झाला. आणि बरोबर दीड महिन्याने म्हणजे भाद्रपद शुद्ध सप्तमी १८९२ ला त्यांनी वेह ठेवला. शरीर गेले तरी आत्मा अमर आहे अशी माझी श्रद्धा आहे. डॉ. साहेबांच्या परवात हे पुस्तक छापून प्रसिद्ध होत आहे. या प्रकाशनाने डॉ. साहेबांची इच्छा पूर्ण झाली. यामुळे त्यांच्या आत्म्याला शांति लाभत असेल. त्यातच माझे समाधान आहे. या पुस्तक प्रकाशनामुळे त्यांच्या श्रुणातून अशा तरी मुक्त होण्याची संधि मला लाभली.

त्यांना पोहण्याचा नाद होता जून १९२५ मध्ये एकदा ममुद्रात पोहतांना पुष्कळ अंतर वाचून गेले असता समुद्रातील काही जिवांपू त्यांच्या पायाला चावले व त्याची विषबाधा होऊन मोठेच आजारीपण आले. त्यामुळे त्याचा पाय कायमचा अघू झाला. चालायला छूपा त्रास होत असे. तरीही त्यांनी आपले मंगोधाने कार्य सातत्याने चालू ठेवले होते.

नोकरीतील अविधात मेहुत व कॉलेजातील अॅनाटॉमि विभागाचा संपूर्ण अभ्युदय आणि सर्व विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिशः कल्याण करण्यासाठी जिवापाड परिश्रम करित असताना प्रत्येक शिष्य सामर्थ्याने आणि निष्ठावंत डॉक्टर व्हावा अशी त्याची तळमळ असे. सेवानिवृत्तीनंतरही त्यांची लोकांकल्याणकारी वृत्ति त्यांना स्वस्थ वसू देईना. ज्ञानसागरातून अमोल रत्ने घर-आणून मानववंशास प्रदान करण्याचे अविरत काम चालू होते. पण ' या सर्व श्रमाने -डॉक्टरसाहेब दि. २२ जानेवारी १९६१ रोजी अर्धाय वायूने (Hemiplegia) आजारी झाले. संपूर्ण उजव्या दाजूवर परिणाम होऊन त्यांना बोलतां चालतां येईना. तरी पण चिका-टीच्या अविरत प्रयत्नांनी गेलेले बोलणे व कांही अंगी चालणे त्यांनी परत मिळ-

विले तशा अवस्थेतहि त्यांनीं आपला व्यासंग पुढे चालू ठेवला. दहा उपनिषदांतील शब्दाचे अर्थ व संदर्भान्वित परिपूर्ण सूची त्यांनी पूर्ण केली ही सूची लिहिण्यास १९६६ साली सुरुवात केली व १९७० साली त्यांच्या निर्वाणापूर्वी फक्त एक महिना ती पूर्ण झाली.

मर्व प्रतिकूल परिस्थितीला तोंड देऊन लिहिलेला हा ग्रंथ उत्कट इच्छा अमूनहि प्रसिद्ध करण्याचा आनंद अनुभवायला ते राहिले नाहीत. म्हटलेच आहे "मनसा चिन्तित कार्यं दैवमन्यत्र चिन्तयेत् ।" एवढे परिश्रम घेऊन केलेलें हे काम सत्कारणी लाभावे व त्यामुळे त्यांच्या आत्म्याला धार्यपूर्तीचे समाधान व शांती लाभो अशी त्या जगन्निवृत्त्याकडे माझी प्रार्थना आहे.

डॉक्टरसाहेबांनी हा ग्रंथ लिहून पूर्ण केल्यावर तो प्रसिद्ध करण्यासाठी

१. महामहोपाध्याय दत्तो वामन पोतदार.
२. श्रीयुत दिनकर महादेव सापटनेकर, जज्ज.
३. प्रा. श्रीधर तुकाराम निमकर.
४. श्रीयुत श्रीपाद घुडिराज कवीश्वर.
५. श्रीयुत वा. वा. भागवत.
६. सौ. निर्मलाबाई एस्. देशपांडे.
७. टिळक विद्यापीठ मुद्रणालय.

या सर्वांनी जी आपुळकीने मदत केली त्याबद्दल मी त्यांची ऋणी आहे.

सरस्वतीबाई गणेश कुरुलकर

श्री.

डॉ. गणेश भागवत कुरुलकर यांची पत्रिका

शके १८२०

व. स. १८९८।

नक्षत्र उत्तरा भाद्रपदा, जन्मनाम ज्ञानदेव, रास मीन.

Brief Life Sketch of the author

Dr. GANESH MADHAV KURULKAR

The present volume is the outcome of the tireless and persevering labours of the late Dr. Ganesh Madhavrao Kurulkar, (former Professor of Anatomy in the G. S. Medical college Bombay) undertaken by him during his prolonged illness after retirement from service. I deem it a pleasant event to be able to place it before the readers.

Dr. Kurulkar was born in Pandharpur on the 9th July 1898. After taking his primary education there, under the guidance of his father he completed his higher studies in Poona, and Bombay.

He was endowed with those noble qualities of modesty, self discipline, perseverance, maturity of thought and logical method of working, which help blossom the genius. He was a versatile genius and took keen interest in variety of subjects.

In 1920, while his final M. B. B. S. examination was approaching, he obeyed the call given by Mahatma Gandhi and left the college and moved on foot through Pandharpur, Mohol and other Talukas carrying Mahatmagi's message to the masses in the villages.

Year 1921, which inaugurated the era of non-cooperation witnessed the starting of National Medical college Dr. Kurulkar who had taken his degree by then, taught in this college. He then served in G. S. Medical college right from its opening in 1925, till his retirement in 1958. He was a member of the senate of the University for twenty years and a member of the syndicate for three years. He was nominated by Government to the senate for five years, even after his retirement.

During the period 1948-1958 he delivered discourses on religious subjects under the auspices of Tatvadnyan Mandal of Thakurdwar. As a joint secretary of Marathi quarterly magazine 'Vaidyak' of G. S. Medical college, he contributed many articles on various subjects. He represented the University of Bombay at the Anatomical conference held in various States. He worked as examiner in Anatomy in many universities.

He devoted much time to the study of Anthropology, Archaeology and Astronomy. For this purpose he visited many obscure places, in deep forests to collect information of various tribes. His papers on physionomy and physical growth of school-going children were widely published. He visited Lucknow University as an examiner of Anthropology.

In 1954 he had been to "Rupakunda" in the Himalayas at the height of 18000 feet, on research project sponsored by Lucknow University. In the year 1958, he was elected as the president of the Anthropology and Archaeology section of the Indian Science Congress. On 15th July 1960 he broadcasted a talk on "Progress in Medicine and cancer". In 1961 the University of Bombay published his book on cancer written in Marathi. He delivered a series of lectures on Genetics during 1960.

With strenuous duties of service and the devoted labour of development of the Anatomy section of the college and the welfare of the individual student, he earnestly desired that every one of his students became a devoted medical man. This flare for public service did not allow him to rest his oars. His labours of bringing forth new knowledge for the good of humanity continued ceaselessly even after his retirement. On 22nd January 1961 he was struck by hemiplegia on right side and his speech was badly affected. With his strong will power he regained the speech and to some extent a capacity to walk. In 1966 he started writing the present work and completed it in 1970 just one month before his death.

It was unfortunate that this devoted scholar and lover of humanity did not live to see his book in printed form. The cold hands of death brought to an end this inspired life on 7th September 1970. I pray to the Almighty that the fruits of his sustained efforts be of service to humanity and thereby grant satisfaction and peace to the departed soul.

DAŚOPANIŚANIGHAṆṬI

compiled by

Saraswatī Ganesh

"The fourth state is without boundaries, not to be made the subject of anything, the pacifier of cognizable world, the beneficial, unique without duality. Such self is "OMKĀRA" His self enters the self. Yes he who knows that." Thus spake the Upanisads.

Dr. Ganesh Madhav Kurulkar was partly disabled from hemiplegia since 1961 and hence could not engage himself in active work. As a solace to our mind and concomitant contribution to scholarship in old age, we undertook the Daśopaniśannighaṇṭu compilation.

The work consists of :—

1. The text of ten Upanisadas, Īśa (ईश), Kena (केन), Kāṭhaka (काठक), Praśna (प्रश्न), Muṇḍaka (मुण्डक), Māṇḍukya (माण्डूक्य), Taittirīya (तैत्तिरीय), Aitareya (ऐतरेय), Chāṇḍogya (छान्दोग्य), and Bṛhad-Āraṇyaka (बृहदारण्यक).

2. Nighaṇṭu—

A detailed index of words occurring in these Upanisads with their meanings in English, the name of the Upanisad in which they occur, chapter, subchapter and pāda or verse.

For the purpose of interpretation we followed Śrī Śaṅkarācārya. All the Aupaniśadic words are given in Devanāgarī alphabetical order followed by their meanings in English, the particular Upanisad or Upanisads where they occur, the Vallī or Brāhmaṇa or subsection followed by the particular Sūtra or sūtras or śloka, are given in each case. Indeclinables which occur too many times such as ॐ, इ, न etc. are not included in this Nighaṇṭu.

All verbs and nouns are included.

The cases of pronominal adjectives other than तद्, यद् are given separately. All indeclinables are reproduced in their original forms, as unaffected by Sandhi.

The pronominal adjectives यद् सद्, and all forms of their declensions (विभक्तिस) are not included in this Nighaṇṭu.

The following indeclinables (अव्ययस) also are not included in this Nighaṇṭu.

यत्र- here; अपि- also; अहो- Oh; वा- verily; आत्- afterwards
 इव- like that, as it were; उ- a particle indicating acceptance
 एव- Only; एवम्- thus; किल- verily; खलु- a particle implying
 " certainly ", च- and; चेत्- provided that; ततः- therefore; तत्र- in
 that situation; तथा- as well as; तदा- in that case; तु- but
 न- not; नूनम्- really; मा- no (prohibition); यत्र- where यदा- in
 which case; यदि- if; वा- or; वै- forsooth; ह- verily; हि- truly

Here is the plan of sections and sub-sections in each of the
 Dāśopaniṣads: Isopaniṣad (ई) and Māṇḍukopaniṣad (मी) con-
 tain only ślokas.

Kenopaniṣad (के) and Aitareyopaniṣad (ऐ) each have
 sections called Khaṇḍas. Each Khaṇḍa contains ślokas of pāda
 or sūtras.

Kāthakopaniṣad (का) has section called vallī. Each vallī
 contains ślokas. Prāśnopaniṣad (प्र) has sections called prāśnas.
 Each prāśna contains ślokas or pādas or sūtras.

Muṇḍakopaniṣad (मुं) has sections and sub-sections. Each
 section is called muṇḍaka. Each muṇḍaka consists of two khaṇ-
 das. Each khaṇḍa contains ślokas.

Taittirīyopaniṣad (तै) has sections and sub-sections. Each
 section is called vallī. Each vallī consists of a variable number of
 āmavākas. Each āmavāka consists of ślokas or pādas or sūtras.

Chāndogyaopaniṣad (छी) has sections and sub-sections. Each
 section is called Prapāṭhaka or adhyāya. Each prapāṭhaka or
 adhyāya has a variable number of khaṇḍas. Each khaṇḍa
 consists of sūtras or pādas or ślokas.

Bṛhadāraṇyakopaniṣad (बृ) has sections and sub-sections.
 Each section is called adhyāya. Each adhyāya has a variable
 number of brāhmaṇas consisting of sūtras or pādas or ślokas.

ए = Singular.
 च = Dative case.
 तृ = Instrumental case.
 द्वि = Accusative case.
 न = Neuter gender.
 पं = Ablative case.
 पुं = Masculine gender.

प्र = Nominative case.
 प्रार् = Prayer.
 य = Plural.
 प = Genitive case.
 स = Locative case.
 स्त्री = Feminine gender.

ई = Isāvāsyaopaniṣad.
 के = Kenopaniṣad.
 का = Kāthakopaniṣad.
 प्र = Prāśnopaniṣad.
 मुं = Muṇḍakopaniṣad.
 मां = Maṇḍūkyaopaniṣad.
 तै = Taittirīyopaniṣad.

ऐ = Aitareyopaniṣad.
 छां = Chāṇḍogyopaniṣad.
 बृ = Bhṛadāraṇyakopaniṣad.

a. = Adjective.
 Caus. = Causative.
 Den. = Denominative.
 F. = Feminine gender.
 Fig. = Figuratively.
 Imp. = Imperfect.

Ind. = Indeclinable.
 M. = Masculine gender.
 N. = Neuter gender.
 n. = Noun.
 nn. = Noun.
 Pron. a. = Pronominal adjective

How to use Daśopaniṣadsannighaṇṭu.

1. At first choose the word you are to find out
2. The words in Sanskrit are arranged in alphabetical order of Devanāgarī scripts. Find out the chosen word according to the alphabet.
3. Against that word the meaning in English is given.
4. After the meaning in English, the abbreviation for the Upaniṣad is given.

5. This is followed by a numeral. If they are more than one, they are separated by a hyphen or —a. That reference is until you come across a comma.
6. If there is one numeral only, then it represents the śloka of an Upaniṣad.
7. If there are two numerals separated by a hyphen before comma, the first numeral represents the main division and the second numeral represents the sūtra or pīḍa or śloka.
8. If there are three numerals separated by two hyphens, the first represents the main division, the second represents one sub-division, several of which make up the division. The sub-division is made of sūtras or pīḍas or ślokas represented by the last numeral.
9. Thus there are references in various Upaniṣads for a particular word.

We hope our effort may be useful to Oriental scholars, Students of philosophy, Anthropologists, etc.

We are helped in this undertaking by Mrs. Nirmalaba S. Deshpande, B. A. who volunteered to gladly to examine and correct the manuscript.

Saritswoti Gresh
May 1970

सुगोपनिषद्:

॥ ॐ तत्सत् ॥

ईशावास्योपनिषत्

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ ईशा वास्यमिदं सर्वं यत् किं च जगत्प्रां जगत् । तेन त्यक्तेन
भुञ्जीथा मा गृधः कस्य स्विद् धनम् ॥ १ ॥ कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीवि-
षेच्छतर्था समाः । एवं त्वयि नान्यथेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते मरे ॥ २ ॥
असुर्या नाम ते लोका अन्धेन तमसाऽऽवृताः । तौस्ते प्रेत्याभिगच्छन्ति ये
के चाऽऽत्महनो जनाः ॥ ३ ॥ अनेजदेकं मनसो जघीयो नैनद् देवा आप्नु-
यन् पूर्वमपत् । तद् धावतोऽन्यानत्येति तिष्ठत् तस्मिन्नापो मातरिश्वा
दधाति ॥ ४ ॥ तदेजति तत्रैजति तद् दूरे तद्वन्तिके । तदन्तरस्य सर्वस्य
तद् सर्वस्यास्य बाह्यतः ॥ ५ ॥ यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति ।
सर्वभूतेषु चाऽऽत्मानं ततो न विजुगुप्सते ॥ ६ ॥ यस्मिन् सर्वाणि भूता-
न्यात्मैवाभूद् विजानतः । तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ॥ ७ ॥
स पर्यगाच्छुश्रूषमायमवधमस्नाविरर्था शुद्धमपापविद्धम् । कविर्मनीषी

परिभूः स्वयंभूर्यायातध्यतोऽर्यान् व्यदधाच्छाश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥ ८ ॥
 अन्धं तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते । ततो भूय इव ते तमो य उ
 विद्यायाथ रताः ॥ ९ ॥ अन्यदेवाऽऽहुर्विद्ययाऽन्यदाहुरविद्यया । इति
 शुश्रुम धीराणां ये नस्तद् विचचक्षिरे ॥ १० ॥ विद्यां चाविद्यां च यस्तद् वेदो
 भयथ सह । अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययाऽमृतमश्नुते ॥ ११ ॥ अन्धं तमः
 प्रविशन्ति येऽसम्भूतिमुपासते । ततो भूय इव ते तमो य उ सम्भूत्याथ
 रताः ॥ १२ ॥ अन्यदेवाऽऽहुः सम्भवादन्यदाहुरसम्भवात् । इति शुश्रुम
 धीराणां ये नस्तद् विचचक्षिरे ॥ १३ ॥ सम्भूतिं च विनाशं च यस्तद् वेदो-
 भयथ सह । विनाशेन मृत्युं तीर्त्वा सम्भूत्याऽमृतमश्नुते ॥ १४ ॥ हिर-
 ण्यमेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् । तत् त्वं पूषन्नपावृणु सत्यधर्माय
 दृष्टये ॥ १५ ॥ पूषन्नेकपै यम सूर्य प्राजापत्य व्यूह रश्मीन् समूह । तेजो यत् ते
 रूपं कल्याणतमं तत् ते पश्यामि योऽसाधसौ पुरुषः सोऽहमस्मि ॥ १६ ॥
 घायुरनिलममृतमथेदं भस्मान्तथ शरीरम् । ॐ क्रतो स्मर कृतथ स्मर
 क्रतो स्मर कृतथ स्मर ॥ १७ ॥ अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि
 देव वयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमजर्जित
 विधेम ॥ १८ ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति वाजसनेयसंहितोपनिषत् संपूर्णा ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

केनोपनिषत्

ॐ सह नावचतु सह नौ मुनवतु सह धीर्यं करवावहे ।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक् प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमथो र्धलमिन्द्रि-
याणि च । सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोपनिषदं माऽहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म
निराकरोदनिराकरणमस्त्यनिराकरणं मेऽस्तु तदात्मनि निरते य उप-
निषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि सन्तु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ केनेपितं पतति प्रेपितं मनः केन प्राणः प्रथमः प्रैति युक्तः ।
केनेपितां वाचमिमां वदन्ति चक्षुः श्रोत्रं क उ देखो युनक्ति ॥ १ ॥ श्रोत्रस्य
श्रोत्रं मनसो मनो यद् वाचो ह वाचः स उ प्राणस्य प्राणः । चक्षुष-
श्चक्षुरतिमुच्य धीराः प्रेत्यास्माद्भोकादमृता भवन्ति ॥ २ ॥ न तत्र
चक्षुर्गच्छति न वाग् गच्छति नो मनः । न विद्यो न विजानीमो यथैतदनु-
शिष्यात् ॥ ३ ॥ अन्यदेव तद् विदितादथो अविदितादधि । इति शुश्रुम
पूर्वेषां ये नस्तद् व्याचक्षिरे ॥ ४ ॥ यद् वाचाऽनभ्युदितं येन वागभ्युद्यते ।
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ५ ॥ यन्मनसा न मनुते
येनाद्युर्मनो मतम् । तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ६ ॥
यच्चक्षुषा न पश्यति येन चक्षुःषि पश्यति । तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं
यदिदमुपासते ॥ ७ ॥ यच्छ्रोत्रेण न शृणोति येन श्रोत्रमिदं श्रुतम् ।
तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ८ ॥ यस् प्राणेन न प्राणिति येन
प्राणः प्रणीयते । तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ९ ॥
इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

यदि मन्यसे सुवेदेति दध्नमेवापि नूनं त्वं वेत्थ ब्रह्मणो रूपम् । यदस्य त्वं यदस्य च देवेष्वथ नु मीमादस्यमेव ते मन्ये विदितम् ॥ १ ॥ नाहं मन्ये सुवेदेति नो न वेदेति वेद च । यो नस्तद् वेद तद् वेद नो न वेदेति वेद च ॥ २ ॥ यस्यामतं तस्य मतं मतं यस्य न वेद सः । अविज्ञातं विजानतां विज्ञातमविजानताम् ॥ ३ ॥ प्रतिबोधविदितं मतममृतत्वं हि विन्दते । आत्मना विन्दते धीर्यं विद्यया विन्दतेऽमृतम् ॥ ४ ॥ इह वेदवेदीवथ सत्यमस्ति न चेदिहावेदीन्महती धिनष्टिः । भूतेषु भूतेषु विचित्य धीराः प्रेत्यास्माल्लोकादमृता भवन्ति ॥ ५ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

ब्रह्म ह देवेभ्यो विजिग्ये तस्य ह ब्रह्मणो विजये देवा अमहीयन्त । त ऐक्षन्तास्माकमेवायं विजयोऽस्माकमेवायं महिमेति ॥ १ ॥ तद्वैपां विजहौ तेभ्यो ह प्रादुर्यभूष तन्न व्यजानत किमिदं यक्षमिति ॥ २ ॥ तेऽग्निमब्रुव-
ज्जातवेद एतद् विजानीहि किमेतद् यक्षमिति । तथेति ॥ ३ ॥ तदभ्यद्रवत् तमभ्यवदत् कोऽसीत्यग्निर्वा अहमस्मीत्यब्रवीज्जातवेदा वा अहमस्मीति ॥ ४ ॥ तस्मिँस्त्वयि किं धीर्यमित्यपीदं सूर्यं दहेयं यदिदं पृथिव्यामिति ॥ ५ ॥ तस्मै तृणं निदधावेतद् दहेति तदुपप्रेयाय सर्वजनेन तन्न शशाक इग्धुः स तत एव निववृते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद् यक्षमिति ॥ ६ ॥ अथ धायुमब्रुवन् धायवेतद् विजानीहि किमेतद् यक्षमिति । तथेति ॥ ७ ॥ तदभ्यद्रवत् तमभ्यवदत् कोऽसीति धायुर्वा अहमस्मीत्यब्रवीन्मातरिश्वा वा अहमस्मीति ॥ ८ ॥ तस्मिँस्त्वयि किं धीर्यमित्यपीदं सूर्यमादधीय यदिदं पृथिव्यामिति ॥ ९ ॥ तस्मै तृणं निदधावेतदादत्स्येति तदुपप्रेयाय सर्वजनेन तन्न शशाकःऽऽदातुं स तत एव निववृते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद् यक्षमिति ॥ १० ॥ अथेन्द्रमब्रुवन् मघवन्नेतद् विजानीहि किमेतद् यक्षमिति । तथेति । तदभ्यद्रवत् तस्मात् तिरोदधे ॥ ११ ॥ स तस्मिन्ने-
षाऽऽकाशे स्त्रियमाजगाम बहुशोभमानामुमादं हैमवतीं तादं होवाच यक्षमिति ॥ १२ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

सा ब्रह्मेति होवाच ब्रह्मणो वा एतद् विजये महीयध्वमिति ततो हैव विदाञ्चकार ब्रह्मेति ॥ १ ॥ तस्माद् वा एते देवा अतितरामिवान्यान् देवान् यदग्निर्यायुरिन्द्रस्ते ह्येनन्नेदिष्टं पस्पृशुस्ते ह्येनत् प्रथमो विदाञ्चकार

ब्रह्मेति ॥ २ ॥ तस्माद् वा इन्द्रोऽतितपमिवान्यान् वैयान् स ह्येनमेदिष्टं
 पस्पर्श स ह्येनत् प्रथमो विदाञ्चकार ब्रह्मेति ॥ ३ ॥ तस्यैव भादेशो यदेतद्
 विद्युतो व्यद्युतद्वा इति न्यमीमिषद्वा इत्यधिदैवतम् ॥ ४ ॥ अथाध्यात्मम् ।
 यदेतद् गच्छतीष च मनोऽनेन चैतदुपस्मरत्यभीक्ष्णं संकल्पः ॥ ५ ॥ तद्
 तद् घनं नाम तद् यनमित्युपासितव्यं स य एतदेवं वेदाभि हैन सर्वाणि
 भूतानि संघाञ्छन्ति ॥ ६ ॥ उपनिषदं मो ब्रूहीत्युक्ता त उपनिषद् ब्राह्मी
 घाय त उपनिषदम्ब्रूमेति ॥ ७ ॥ तस्यै तपो दमः कर्मेति प्रतिष्ठा वेदाः
 सर्वाङ्गानि सत्यमायतनम् ॥ ८ ॥ यो वा एतामेवं वेदापहस्य पाप्मानममन्ते
 स्वर्गे लोके ज्येथे प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति ॥ ९ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

ॐ सह नाथवतु सह नौ भुनक्तु सह धीर्यं कर्त्तव्यवहे ।

तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक् प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमथो बलमिन्द्रि-
 याणि च सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोपनिषदं माऽहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म
 निराकरोदनिराकरणमस्त्यनिराकरणं मेऽस्तु तदात्मनि निरते य उप-
 निषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि सन्तु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति सामवेदीयकेनोपनिषत् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

काठकोपनिषत्

ॐ सह नावयतु सह नौ भुनक्तु सह वीर्यं करवाधै ।

तेजस्य नावधीतमस्तु मा चिद्विषावहै ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ नमो भगवते धैवस्यताय मृत्यवे ब्रह्मविद्याचार्याय नचिकेतसे च ।

ॐ उशन् ह धै वाजध्वसः सर्धवेदसं ददाँ । तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस ॥ १ ॥ तै ह कुमारै सन्तं दक्षिणासु नीयमानासु भ्रष्टाऽऽ-
विवेश । सोऽमन्यत ॥ २ ॥ पीतोदका जग्धतृणा दुग्धदोहा निरिन्द्रियाः ।
अनन्दा नाम ते लोकास्तान् स गच्छति ता ददत् ॥ ३ ॥ स होवाच पितरं
तत कस्मै मां दास्यसीति । द्वितीयं तृतीयं तै होवाच मृत्यवे त्या-
दामीति ॥ ४ ॥ बहूनामेमि प्रथमो बहूनामेमि मध्यमः । किं श्विद् यमस्य
कर्तव्यं यन्मयाऽद्य करिष्यति ॥ ५ ॥ अनुपदय यथा पूर्वं प्रतिपदय तथा-
ऽपरे । सस्यमिव मर्त्यः पच्यते सस्यमिवाऽऽजायते पुनः ॥ ६ ॥
धैश्वानरः प्रविशत्यतिधिर्ब्राह्मणो गृहान् । तस्यैता शान्तिं कुर्वन्ति हर
धैवस्यतोदकम् ॥ ७ ॥ आशाप्रतीक्षे सद्गते स्रुतां चेष्टापूर्ते पुत्रपशून् च
सर्गान् । एतद् वृद्धके पुरुषस्याल्पमेधसो यस्यानश्नन् वसति ब्राह्मणो गृहे
॥ ८ ॥ तिष्ठो रात्रीर्यदयात्सीर्गृहे मेऽनश्नन् ब्रह्मप्रतिथिर्नमस्यः । नमस्तेऽस्तु
ब्रह्मन् स्वस्ति मेऽस्तु तस्मात् प्रति धीन् वरान् वृणीष्व ॥ ९ ॥ शान्तसङ्कल्पः
सुमना यथा स्याद् वीतमन्युर्गौतमो माऽभि मृत्यो । त्वत्प्रसृष्टं माऽभिवदेत्
प्रतीत एतत् प्रयाणां प्रथमं घरं वृणे ॥ १० ॥ यथा पुरस्ताद् भविता प्रतीत
औद्दालकिपरुणिर्मत्प्रसृष्टः । सुखे रात्रीः शयिता वीतमन्युस्त्वां दद-
शिवान् मृत्युमुखात् प्रमुक्तम् ॥ ११ ॥ स्वर्गे लोके न भयं किञ्चनास्ति न तत्र
त्वं न जरया विभेति । उमे तीर्त्याऽशनायापिपासे शोकातिगो मोदते
स्वर्गलोके ॥ १२ ॥ स त्वमग्निं स्वर्ग्यमध्येपि मृत्यो प्रवृहि त्वं श्रद्धधानाय
मह्यम् । स्वर्गलोका अमृतत्वं भजन्त एतद् द्वितीयेन वृणे घरेण ॥ १३ ॥ प्र ते

प्रवीमि तद् मे नियोध स्वर्ग्यमग्निं नचिकेतः प्रजानन् । अनन्तलोकास्तिम-
 थो प्रतिष्ठां विद्धि त्वमेतं निहितं गुहायाम् ॥ १४ ॥ लोकाऽऽदिमग्निं तमुवाच
 तस्मै या इष्टका यावतीर्वा यथा धा । स चापि तत् प्रत्यवदद् यथोक्तमथास्य
 मृत्युः पुनरेवाऽऽह तुष्टः ॥ १५ ॥ तमब्रवीत् प्रीयमाणो महात्मा वरं तवेहाद्य
 ददामि भूषः । तवैव नाम्ना भविताऽयमग्निः सृष्ट्वां चेमामनेकारूपां गृहाण
 ॥ १६ ॥ त्रिणाचिकेतस्त्रिभिरेत्य सन्धिं त्रिकर्मकृत् तरति जन्ममृत्यु ।
 ब्रह्मजं देवमीष्ट्यं विदित्वा निचाप्येमीं शान्तिमत्यन्तमेति ॥ १७ ॥
 त्रिणाचिकेतस्त्रयमेतद् विदित्वा य एयं विद्वांसिनुते नाचिकेतम् । स
 मृत्युपाशान् पुरतः प्रणोद्य शोकातिगो मोदते स्वर्गलोके ॥ १८ ॥ एष
 तेऽग्निर्नचिकेतः स्वर्ग्यो यमवृणीथा द्वितीयेन घरेण । एतमग्निं तथैव
 प्रयक्षन्ति जनासस्तृतीयं वरं नचिकेतो वृणीष्व ॥ १९ ॥ धेयं प्रेते विचि-
 कित्सा मनुष्येऽस्तीत्येके नायमस्तीति चैके । एतद् विद्यामनुशिष्टस्त्य-
 याह वराणामेव वरस्तृतीयः ॥ २० ॥ देवैरपि विचिकित्सितं पुरा न
 हि सुविज्ञेयमणुरेव धर्मः । अन्यं वरं नचिकेतो वृणीष्व मा मोपरोत्सी-
 रति मा खलैरनम् ॥ २१ ॥ देवैरापि विचिकित्सितं किल त्वं च मृत्यो यत्र
 सुविज्ञेयमात्य । यक्ता चास्य त्वाहगन्यो न लभ्यो नान्यो वरस्तुल्य
 एतस्य कश्चित् ॥ २२ ॥ शतायुषः पुत्रपौत्रान् वृणीष्व बहून् पशून् हस्ति-
 हिरण्यमभ्यान् । भूमेर्महदायतनं वृणीष्व स्वयं च जीष शरदो याव-
 दिच्छसि ॥ २३ ॥ एतनुष्यं यदि मन्यसे वरं वृणीष्व वित्तं चिरजीविकां
 च । महाभूमी नचिकेतस्त्वमेधि कामानां त्या कामभाजं करोमि ॥ २४ ॥
 ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान् कामांदुःखदतः प्रार्थयस्य । इमा
 शमाः सरयाः सगर्या न हीदृशा लम्बनीया मनुष्यैः । आभिर्मत्प्रक्षामिः
 परिचारयस्व नचिकेतो मरणं माऽनुप्राक्षीः ॥ २५ ॥ इवोभाषा मर्त्यस्य
 यदन्तर्केतत् सर्वेन्द्रियाणां जरयन्ति तेजः । अपि सर्वे जीवितमल्पमेव तथैव
 बाह्यस्तथ नुत्यगीते ॥ २६ ॥ न विचेन तर्पणीयो मनुष्यो लप्स्यामहे
 वित्तमद्राक्ष्म चेत् त्वा । जीविष्यामो यावदीशिष्यसि त्वं वरस्तु मे वर-
 णीयः स एव ॥ २७ ॥ अजीर्यताममृतानामुपेत्य जीर्यन्मर्त्यः पयघःस्यः
 प्रजानन् । अभिध्यायन् वर्णरतिप्रमोदानतिदीर्घं जीविते को रमेत ॥ २८ ॥
 यस्मिन्निधं विचिकित्सन्ति मृत्यो यत् साम्पराये महति मृष्टि नस्तत् ।

योऽयं वरो गूढमनुप्रविष्टो नान्यं तस्मान्नचिकेता वृणीते ॥ २९ ॥
इति काठकोपनिषदि प्रथमा वल्ली ॥ १ ॥

अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उमे नानार्थे पुरुषे सिनीतः ।
तयोः श्रेय आददानस्य साधु भवति हीयतेऽर्थाद् य उ प्रेयो वृणीते ॥ १ ॥
श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतस्तौ संपरीत्य विविनक्ति धीरः । श्रेयो हि
धीरोऽभि प्रेयसो वृणीते प्रेयो मन्दो योगक्षेमाद् वृणीते ॥ २ ॥ स त्वं
प्रियान् प्रियरूपींश्च कामानभिध्यायन्नचिकेतोऽत्यन्नाक्षीः । नैतीं सुह्रां
वित्तमयीमवाप्तो यस्यां मज्जन्ति बहवो मनुष्याः ॥ ३ ॥ दूरमेते विप-
रीते विपूची अविद्या या च विद्येति ज्ञाता । विद्याभीप्सिनं नचि-
केतसं मन्ये न त्वा कामा बहवोऽलोलुपन्त ॥ ४ ॥ अविद्यायामन्तरे
वर्तमानाः स्वयं धीराः पण्डितमन्यमानाः । वन्द्रस्यमाणाः परियन्ति
मूढा अन्धेनैव नीयमाना यथान्धाः ॥ ५ ॥ न सास्परायः प्रतिभाति
धालं प्रमाद्यन्तं वित्तमोहेन मूढम् । अयं लोको नास्ति पर इति मानी
पुनः पुनर्यशमापद्यते मे ॥ ६ ॥ अध्वणायापि बहुभिर्यो न लभ्यः
शृण्वन्तोऽपि बहवो यं न विद्युः । आश्वर्यो यक्ता कुशलोऽस्य लब्धाऽऽ-
श्वर्यो ज्ञाता कुशलानुशिष्टः ॥ ७ ॥ न नरेणावरेण प्रोक्त एव सुविज्ञेयो
बहुधा चिन्त्यमानः । अनन्यप्रोक्ते गतिरत्र नास्त्यणीयान् ह्यतर्क्यमणु-
प्रमाणात् ॥ ८ ॥ नैषा तर्केण भतिरापनेया प्रोक्ताऽन्येनैव सुज्ञानाय प्रेष्ट ।
यां त्वमापः सत्यधृतिर्यतासि त्वाद्बन्धो भूयान्नचिकेतः प्रष्टा ॥ ९ ॥
जानाम्यहं शेषधिरित्यनित्यं न ह्यधुवैः प्राप्यते हि ध्रुवं तत् । ततो
मया नाचिकेतश्चितोऽग्निरनित्यैर्द्रव्यैः प्राप्तवानस्मि नित्यम् ॥ १० ॥
कामस्याऽऽर्पितजगतः प्रतिष्ठां शतोरानन्त्यमभयस्य पारम् । स्तोममहदु-
दगायं प्रतिष्ठां दृष्ट्वा पृथ्वा धीरो नचिकेतोऽत्यन्नाक्षीः ॥ ११ ॥ तं
दुर्दर्शं गूढमनुप्रविष्टं गुहाहितं गह्वरेष्ठं पुराणम् । अध्यात्मयोगाधिगमेन
देवं मत्वा धीरो हर्षशोकौ जहाति ॥ १२ ॥ एतच्छ्रुत्वा संपरिपृष्ट्य मर्त्यः
प्रपृष्ट्य धर्म्यमणुमेतमाप्य । स मोदते मोदनीर्यं हि लब्ध्वा विवृतं
सग्न नचिकेतसं मन्ये ॥ १३ ॥ अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात् कृता-
कृतात् । अन्यत्र भूताश्च अव्याश्च यत् तत् पश्यसि तद् यद् ॥ १४ ॥ सर्वे
वेदा यत् पदमामनन्ति तपीसि सर्वाणि च यद् घदन्ति । यदिच्छन्तो

ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत् ते पदैः सङ्ग्रहेण ब्रवीम्योमित्येतत् ॥ १५ ॥ एतद्व्ये-
वाक्षरं ब्रह्म एतद्व्येवाक्षरं परम् । एतद्व्येवाक्षरं ज्ञात्वा यो यदिच्छति
तस्य तत् ॥ १६ ॥ एतदालम्बनं श्रेष्ठमेतदालम्बनं परम् । एतदालम्बनं
ज्ञात्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ १७ ॥ न जायते म्रियते वा विपश्चिन्नायं
कुतश्चिन्न यभूय कश्चित् । अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते
हन्यमाने शरीरे ॥ १८ ॥ हृता चेन्मन्यते हन्तुं हतश्चेन्मन्यते हतम् ।
उमौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥ अणोरणीयान्महतो
महीयानात्माऽस्य जन्तोर्निहितो गुहायाम् । तमकतुः पश्यति धीतशोको
धातुप्रसादात्महिमानमात्मनः ॥ २० ॥ आसीनो दूरं व्रजति शयानो याति
सर्वतः । कस्तुं महामदं देवं मदन्यो धातुमर्हति ॥ २१ ॥ अशरीरं
शरीरेष्वनयस्थेष्ववस्थितम् । महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न
शोचति ॥ २२ ॥ नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न धनमा धुतेन ।
यमेवैव वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैव आत्मा विवृणुते सर्वं स्वाम् ॥ २३ ॥
नाधिरतो दुश्चरिताद्याश्चान्तो नासमाहितः । नाशान्तमानसो वापि प्रज्ञाने-
नैवमाप्नुयात् ॥ २४ ॥ यस्य ब्रह्म च क्षयं च उमे भवत ओदनः ।
मृत्युर्यस्योपसेचनं क इत्या वेद यश्च सः ॥ २५ ॥ इति काठकोपनिषदि
द्वितीया वल्ली ॥ २ ॥

अतं पिबन्ती सुकृतस्य लोके गुहां प्रविष्टौ परमे पदार्थे । छायातपौ
ब्रह्मविदो वदन्ति यश्चाग्रयो ये च त्रिणाचिकेताः ॥ १ ॥ यः सेतुरीजा-
नानामक्षरं ब्रह्म यत् परम् । अभयं तितीर्षतां पारं नाचिकेतीं शकेमहि
॥ २ ॥ आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु । बुद्धिं तु सारथिं
विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥ ३ ॥ इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयांस्तेषु
गोचरान् । आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥ ४ ॥ यस्त्व-
विज्ञानयान् भवत्ययुक्तेन मनसा सदा । तस्येन्द्रियाण्यवश्यानि दुष्टाश्वा
इव सारथेः ॥ ५ ॥ यस्तु विज्ञानयान् भवति युक्तेन मनसा सदा ।
तस्येन्द्रियाणि यस्यानि सदाश्वा इव सारथेः ॥ ६ ॥ यस्त्यविज्ञान-
यान् भवत्यमनस्कः सदाऽशुचिः । न स तत् पदमाप्नोति संसारं चाधि-
गच्छति ॥ ७ ॥ यस्तु विज्ञानयान् भवति समनस्कः सदा शुचिः । स तु
तत् पदमाप्नोति यस्माद् भूयो न जायते ॥ ८ ॥ विज्ञानसारथिर्यस्तु

मनःप्रप्रदधान् नरः । सोऽध्वनः परमाप्नोति तद् विष्णोः परमं पदम् ॥९॥
 इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्था अर्थेभ्यश्च परं मनः । मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा
 महान् परः ॥१०॥ महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः । पुरुषाश्च परं
 किञ्चित् सा काष्ठा सा परा गतिः ॥११॥ एष सर्वेषु भूतेषु गूढोऽऽत्मा न
 प्रकाशते । इदयते त्यग्यथा बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः ॥ १२ ॥
 यच्छेद् वाक्मनसी प्राज्ञस्तद् यच्छेज्ज्ञान आत्मनि । ज्ञानमात्मनि महति
 नियच्छेत् तद् यच्छेच्छान्त आत्मनि ॥१३॥ उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य घरान्
 निबोधत । क्षुरस्य धारा निशिता क्षुरत्यथा दुर्गं पथस्तत् कवयो वदन्ति
 ॥ १४ ॥ अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययं तथाऽरसं नित्यमगन्धयश्च यत् । अना-
 धनन्तं महतः परं ध्रुवं निषाच्य ते मृत्युमुखात् प्रमुच्यते ॥ १५ ॥ नाचिकेत-
 मुपाख्यानं मृत्युप्रोक्ते सनातनम् । उपत्या भुत्वा च मेधावी ब्रह्मलोके
 महीयते ॥ १६ ॥ य इमं परमं गुह्यं आवयेद् ब्रह्मसंसदि । प्रपतः आद्ध-
 काले वा तदानन्त्याय कल्पते तदानन्त्याय कल्पत इति ॥ १७ ॥ इति
 काठकोपनिषदि तृतीया वल्ली ॥ ३ ॥

पराञ्च खानि व्यतृणत् स्वयंभूस्तस्मात् पराङ् पश्यति नान्तरात्मन् ।
 कश्चिद्धीरः प्रत्यगात्मानमैक्षदावृत्तचक्षुरमृतत्वमिच्छन् ॥१॥ पराचः कामा-
 ननुयन्ति बालास्ते मृत्योर्यन्ति विततस्य पाशम् । अथ धीरा अमृतत्वं
 विदित्वा ध्रुवमधुवेष्टिह न प्रार्थयन्ते ॥२॥ येन रूपं रसं गन्धं शब्दान्
 स्पर्शाश्च मैथुनान् । एतेनैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते । एतद् वै तत्
 ॥ ३ ॥ स्वप्नान्तं जागरितान्तं चोभौ येनानुपश्यति । महान्तं विभुमात्मानं
 मत्या धीरो न शोचति ॥४॥ य इमं मध्यदं वेद आत्मानं जीयमन्तिकात् ।
 ईशानं भूतमव्ययं न ततो विजुगुप्सते । एतद् वै तत् ॥ ५ ॥ यः पूर्वं
 तपसो जातमद्भ्यः पूर्वमजायत । गुहां प्रविश्य तिष्ठन्ते यो भूतेभिर्व्य-
 पश्यत । एतद् वै तत् ॥६॥ या प्राणेन सम्भवत्यदितिर्देवतामयी । गुहां
 प्रविश्य तिष्ठन्ती या भूतेभिर्व्यजायत । एतद् वै तत् ॥७॥ अण्योर्निहितो
 जातघेदा गर्भ इव सुभृतो गर्भिणीभिः । दिवे दिव ईड्यो जागृवद्भिर्दिविष्म-
 द्भिर्मनुष्येभिरग्निः । एतद् वै तत् ॥ ८ ॥ यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र च
 गच्छति । तं देवाः सर्वेऽर्पितास्तदु नात्येति कश्चन । एतद् वै तत् ॥९॥
 यदेवेह तदमुत्र यदमुत्र तदन्विह । मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव

पश्यति ॥१०॥ मनसैवेदमास्य नैह नानाऽस्ति किञ्चन । मृत्योः स मृत्युं गच्छति य इह नानेव पश्यति ॥ ११ ॥ अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति । ईशानं भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद् वै तत् ॥ १२ ॥ अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो ज्योतिरिवाधूमकः । ईशानो भूतभव्यस्य स एवाद्य स इव श्वः । एतद् वै तत् ॥ १३ ॥ यथोदकं दुर्गे वृष्टं पर्येतेषु विधावति । एवं धर्मान् पृथक् पश्यंस्तानेवानुविधावति ॥ १४ ॥ यथोदकं शुद्धे शुद्धमासिक्तं तादृशेभ्य भवति । एवं मुनेर्विज्ञानत आत्मा भवति गौतम ॥ १५ ॥ इति काठकोपनिषदि चतुर्थो वल्गो ॥ ४ ॥

पुरमेकादशद्वारमजस्यावकचेतसः । अनुष्ठाय न शोचति विमुक्तश्च विमुच्यते । एतद् वै तत् ॥ १ ॥ हिसः शुचिपद् वसुरन्तरिक्षलब्धोता वेदिपवतिथिर्बुरोणसत् । नृपद् वरसद्वतसद् व्योमसद्वज्रा गोजा क्रतुजा अद्रिजा भ्रतं गृहत् ॥ २ ॥ ऊर्ध्वं प्राणमुन्नवत्पानं प्रत्यनस्यति । मध्ये धामनमासीनं विश्वे देवा उपासते ॥ ३ ॥ अस्य विस्त्रसमानस्य शरीर-
स्वस्य देहिनः । देहाद् विमुच्यमानस्य किमप्यपरिशिष्यते । एतद् वै तत् ॥ ४ ॥ न प्राजेन नापानेन मर्त्यो जीवति कश्चन । इतरेण तु जीवन्ति यस्मिन्नेतावुपाश्रितौ ॥ ५ ॥ हन्त त इदं प्रवक्ष्यामि गुह्यं ब्रह्म सनातनम् । यथा च मरणं प्राप्य आत्मा भवति गौतम ॥ ६ ॥ योनिमन्ये प्रपद्यन्ते शरीरत्वाय देहिनः । स्थाणुमन्येऽनुसंयन्ति यथाकर्म यथाद्युतम् ॥ ७ ॥ य एष सुप्तेषु जागर्ति कामं कामं पुरुषो निर्मिमाणः । तदेष शुक्लं तद् ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते ॥ तस्मिँल्लोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति कश्चन । एतद् वै तत् ॥ ८ ॥ अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव । एकस्तथा सर्पभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिष् । ॥ ९ ॥ वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव । एकस्तथा सर्पभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिष् ॥ १० ॥ सूर्यो यथा सर्व-
लोकस्य चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुर्पैर्वाह्यदोषैः । एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुःखेन बाह्यः ॥ ११ ॥ एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपं बहुधा यः करोति । तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम् ॥ १२ ॥ नित्योऽनित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बहूनां यो विद्धाति कामान् । तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां

शान्तिः शाश्वती नेतरेयाम् ॥ १३ ॥ तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देयं परमं
सुखम् । कथं नु तद् विजानीयां किम् भाति विभाति वा ॥ १४ ॥ न तत्र
सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव
भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ १५ ॥ इति काठकोपनिषदि
पञ्चमी वल्ली ॥ ५ ॥

ऊर्ध्वमूलोऽथाक्शास्त्र एषोऽश्वत्थः सनातनः । तदेव शुक्रं तद् ब्रह्म
तदेवामृतमुच्यते । तस्मिँल्लोकाः धिताः सर्वे तद् नात्येति कश्चन
। एतद् वै तत् ॥ १ ॥ यद्विदं किञ्च जगत् सर्वं प्राण एजति निःसृतम् ।
महद् भयं यजमुद्यतं य एतद् विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ २ ॥ भयादस्याग्नि-
स्तपति भयात् तपति सूर्यः । भयादिन्द्रश्च यायुश्च मृत्युर्धापति पञ्चमः
॥ ३ ॥ इह वेदशकद् योऽसुं प्राक् शरीरस्य विस्त्रसः । ततः सर्गेषु लोकेषु
शरीरत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥ यथाऽऽदर्शो तथाऽऽत्मनि यथा स्वप्ने तथा पितृ-
लोके । यथाऽप्सु परीव दृष्टो तथा गन्धर्वलोके छायातपयोरिव ब्रह्म-
लोके ॥ ५ ॥ इन्द्रियाणां पृथग्भावमुदयास्तमयौ च यत् । पृथगुत्पद्यमानानां
मत्वा धीरो न शोचति ॥ ६ ॥ इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः सत्यमुत्तमम् ।
सत्त्वादधि महानात्मा महतोऽव्यक्तमुत्तमम् ॥ ७ ॥ अव्यक्तात् तु परः पुरुषो
व्यापकोऽल्लिङ्ग एव च । यं ज्ञात्वा मुच्यते जन्तुरमृतत्वं च गच्छति
॥ ८ ॥ न संदृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम् । हृदा
मनीषा मनसाऽभिकल्हन्तो य एतद् विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ ९ ॥ यदा पञ्चा-
वतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह । बुद्धिश्च न विचेष्टति तामाहुः परमां
गतिम् ॥ १० ॥ तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् । अग्रमस्त-
त्तदा भवति योगो हि प्रमवाप्ययौ ॥ ११ ॥ नैव धाया न मनसा
प्राप्तुं शक्यो न चक्षुषा । अस्तीति श्रुत्वोऽन्यत्र कथं तदुपलभ्यते
॥ १२ ॥ अस्तीत्येवोपलब्धव्यस्तत्त्वभावेन चोभयोः । अस्तीत्येवोप-
लब्धस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥ १३ ॥ यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा
येऽस्य हृदि धिताः । अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥ १४ ॥
यदा सर्वे प्रभिद्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः । अथ मर्त्योऽमृतो भवत्येता-
वद्भयनुशासनम् ॥ १५ ॥ शतं चैका च हृदयस्य नाड्यस्तासां मूर्धानम-
भिनिःसृतैका । तयोर्ध्वमायधमृतत्वमेति विष्वङ्द्वय्या उत्क्रमणे भवन्ति

॥ १६ ॥ अह्युद्यमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां हृदये संनिविष्टः । तं स्वाच्छरीरात् प्रवृहेन्मुञ्चादियेपीक्षां धैर्येण । तं विद्याच्छुक्रममृतं तं विद्याच्छुक्रममृतमिति ॥ १७ ॥ मृत्युप्रोक्तां नचिकेतोऽथ लब्ध्वा विद्यामेतां योगविधिं यः कृत्स्नम् । ब्रह्म प्राप्तो विरजोऽभूद् विमृत्युरन्योऽप्येवं यो विदध्यात्ममेव ॥ १८ ॥ इति काठकोपनिषदि षष्ठी क्तली ॥ ६ ॥

ॐ सह नावतु सह नौ भुनक्तु सह वीर्यं कर्वायहै ॥ १ ॥

तेजस्य नावधीतमस्तु मा विद्विषायहै ॥ २ ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति षष्ठ्येदीयकाठकोपनिषत् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

प्रश्नोपनिषत्

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।

स्निग्धैरेतैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥

स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।

स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ सुकेशा य भारद्वाजः शैव्यश्च सत्यकामः सौर्यायणी च गार्ग्यः
कौसल्यश्चाऽऽश्वलायनो भार्गवो वैदर्भिः कवन्धी कात्यायनस्ते द्वेते ब्रह्मपरा
ब्रह्मनिष्ठाः परं ब्रह्मान्वेषमाणा एष ह वै तत् सर्वं वक्ष्यतीति ते ह समित्पा-
णयो भगवन्तं पिप्पलादमुपसन्नाः ॥ १ ॥ तान् ह स ऋषिदयाच भूय एव
तपसा ब्रह्मचर्येण श्रद्धया संवत्सरं संवत्स्यथ यथाकामं प्रश्नान् पृच्छत
पदि विज्ञास्यामः सर्वं ह वो वक्ष्याम इति ॥ २ ॥ अथ कवन्धी
कात्यायन उपेत्य पप्रच्छ । भगवन् कुतो ह वा इमाः प्रजाः प्रजायन्त इति
॥ ३ ॥ तस्मै स होवाच प्रजाकामो वै प्रजापतिः स तपोऽतप्यत स
तपस्तप्या स मिथुनमुत्पादयते । रयिं च प्राणं चेत्येतौ मे बहुधा प्रजाः
करिष्यत इति ॥ ४ ॥ आदित्यो ह वै प्राणो रयिरेव चन्द्रमा रयिर्था
पतत् सर्वं यन्मूर्ते चामूर्ते च तस्मान्मूर्तिरेव रयिः ॥ ५ ॥ अथादित्य
उदयन् यत् प्राचीं दिशं प्रविशति तेन प्राच्यान् प्राणान् रदिमपु संनिधत्ते ।
यद् वक्षिणां यत् प्रतीचीं यदुदीचीं यदधो यदूर्ध्वं यदन्तरा दिशो यत् सर्वं
प्रकाशयति तेन सर्वान् प्राणान् रदिमपु संनिधत्ते ॥ ६ ॥ स एष वैश्वानरो
विश्वरूपः प्राणोऽग्निरुदयते । तदेतदृचाऽभ्युक्तम् ॥ ७ ॥ विश्वरूपं हरिणं
जातवेदसं परायणं ज्योतिरेकं तपन्तम् । सहस्ररदिमः शतधा घर्तमानः
प्राणः प्रज्ञानामुदयत्येष सूर्यः ॥ ८ ॥ संवत्सरो वै प्रजापतिस्तस्यायने
वक्षिणं चोत्तरं च । तद् ये ह वै तदिष्टापूर्ते कृतमित्युपासते ते चान्द्रमसमेव

लोकमभिजयन्ते । ॥ एव पुनरावर्तन्ते तस्मादेत ऋषयः प्रजाकामा दक्षिणं
 प्रतिपद्यन्ते । एष ह वै रयिर्यः पितृयाणः ॥ ९ ॥ अधोत्तरेण तपसा
 ब्रह्मचर्येण श्रद्धया विद्ययाऽऽत्मानमन्विष्याऽऽदित्यमभिजयन्ते एतद् वै
 प्राणानामायतनमेतद्मृतमभयमेतत् परायणमेतस्माच्च पुनरावर्तन्त इत्येष
 निरोधः । तदेव श्लोकः ॥ १० ॥ पञ्चपादं पितरं द्वादशाकृतिं दिव आहुः
 परे अर्धे पुरीषिणम् । अथेमे अन्य उ परे विचक्षणं सप्तचक्रे पडर आहुर-
 र्पितमिति ॥ ११ ॥ मासो वै प्रजापतिस्तस्य कृष्णपक्ष एव रयिः शुक्लः
 प्राणस्तस्मादेत ऋषयः शुक्ल इष्टं कुर्वन्तीतर इतरस्मिन् ॥ १२ ॥ अहोरात्रो
 वै प्रजापतिस्तस्याहरेव प्राणो रात्रिरेव रयिः । प्राणं वा एते प्रस्कन्दन्ति ये
 दिवा रत्या संयुज्यन्ते ब्रह्मचर्यमेव तद् यद् रात्रौ रत्या संयुज्यन्ते ॥ १३ ॥
 अन्नं वै प्रजापतिस्ततो ह वै तद् रेतस्तस्मादिमाः प्रजाः प्रजायन्त इति
 ॥ १४ ॥ तद् ये ह वै तत् प्रजापतिवत् चरन्ति ते मिथुनमुत्पादयन्ते । तेषामेवैव
 ब्रह्मलोको येषां तपो ब्रह्मचर्यं येषु सत्यं प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥ तेषामसौ
 विरजो ब्रह्मलोको न येषु जित्तमनृतं न माया चेति ॥ १६ ॥ ॥ इति
 प्रथमः प्रश्नः ॥

अथ हैनं भार्गवो वैदर्भिः वप्रच्छ । भगवन्कत्येव देवाः प्रजां
 विधारयन्ते कतर एतत् प्रकाशयन्ते कः पुनरेषां चरिष्ठ इति ॥ १ ॥ तस्मै
 स होवाच । आकाशो ह वा एष देवो वायुरग्निरापः पृथिवी वाक्मन-
 श्चक्षुः श्रोत्रं च । ते प्रकाश्याभिवदन्ति वयमेतद् वाणमवष्टभ्य विधारयामः
 ॥ २ ॥ तान् चरिष्ठुः प्राण उवाच । मा मोहमापद्यथाहमेवैतत् पञ्चधाऽऽत्मानं
 प्रविभज्यैतद् वाणमवष्टभ्य विधारयामीति । तेऽश्रद्धधाना यन्मृषुः ॥ ३ ॥
 सोऽभिमानादूर्ध्वमुत्क्रमत इव तस्मिन्नुत्क्रामत्यथेतरे सर्वे एवोत्क्रामन्ते
 तस्मिँश्च प्रतिष्ठमाने सर्वे एव प्रातिष्ठन्ते । तद् यथा मक्षिका मनुकराजा-
 नमुत्क्रामन्तं सर्वा एवोत्क्रामन्ते तस्मिँश्च प्रतिष्ठमाने सर्वा एव
 प्रातिष्ठन्त एवं वाक्मनश्चक्षुः श्रोत्रं च ते प्रीताः प्राणं स्तुन्वन्ति ॥ ४ ॥
 एषोऽग्निस्तपत्येष सूर्य एष पर्जन्यो मघधानेष वायुः । एष पृथिवी
 रयिर्देवः सदसष्टामृतं च यत् ॥ ५ ॥ अरा इव रथनामौ प्राणे सर्वे
 प्रतिष्ठितम् । ऋचो यजूंषि सामानि यष्टः क्षत्रं ब्रह्म च ॥ ६ ॥ प्रजापति-
 श्वरसि गर्भे त्वमेव प्रतिजायसे । तुभ्यं प्राण प्रजास्त्विमां यलिं हरन्ति

यः प्राणैः प्रतितिष्ठसि ॥ ७ ॥ देवानामसि यद्वितमः पितॄणां प्रथमा स्वधा ।
 ऋषीणां चरितं सत्यमथर्वाङ्गिरसामसि ॥ ८ ॥ इन्द्रस्त्वं प्राण तेजसा
 रुद्रोऽसि परिरक्षिता । त्वमन्तरिक्षे चरसि सूर्यस्त्वं ज्योतिषां पतिः
 ॥ ९ ॥ यदा त्वमभिवर्षस्यथेमाः प्राण ते प्रजाः । आनन्दरूपास्तिष्ठन्ति
 कामायान्नं भविष्यतीति ॥ १० ॥ घ्रात्यस्त्वं प्राणैकऋषिरक्षा विश्वस्य
 सत्पतिः । वयमाद्यस्य दातारः पिता त्वं मातरिभ्य नः ॥ ११ ॥ या ते
 तनूवांचि प्रतितिष्ठता या ओत्रे या च चक्षुषि । या च मनसि सन्तता
 शिवां तां कुरु मोत्कमीः ॥ १२ ॥ प्राणस्येदं घशे सर्वं त्रिविधे यत् प्रति-
 ष्ठितम् । मातेषु पुत्रान् रक्षस्व धीश्व प्रज्ञां च विधेहि न इति ॥ १३ ॥ इति
 द्वितीयः प्रश्नः ॥

अथ हैनं कौसल्यश्चाऽऽश्वलायनः पप्रच्छ । भगवन् कुत एष प्राणो
 जायते कथमायात्यस्मिञ्छरीर आत्मानं वा प्रथिमज्य कथं प्रातिष्ठते केनो-
 त्क्रमते कथं बाह्यमभिधत्ते कथमध्यात्ममिति ॥ १ ॥ तस्मै स होयाचातिप्रश्नान्
 पृच्छसि ब्रह्मिष्ठोऽसीति तस्मात् तेऽहं ब्रवीमि ॥ २ ॥ आत्मन एष प्राणो
 जायते । यथैषा पुरुषे छायेतस्मिन्नेतदाततं मनोऋतेनायात्यस्मिञ्छरीरे
 ॥ ३ ॥ यथा सम्राडेषाधिकृतान् विनियुङ्क्ते । एतान् प्रामानेतान् प्रामानधि-
 तिष्ठस्वेत्येवमेवैष प्राण इतरान् प्राणान् पृथगेव संनिधत्ते ॥ ४ ॥ पायूपस्थेऽ
 पानं चक्षुः श्रोत्रे मुखनासिकाभ्यां प्राणः स्वयं प्रातिष्ठते मध्ये तु समानः ॥ एष
 ह्येतद्भुतमन्नं समं नयति तस्मादेताः सप्तार्चिषो भवन्ति ॥ ५ ॥ हृदि ह्येष
 आत्मा । अत्रैतदेकशतं नाडीनां तासां शतं शतमेकैकस्यां द्वासप्ततिर्द्वा-
 सप्ततिः प्रतिशाखानाडीसहस्राणि भवन्त्यासु व्यानश्चरति ॥ ६ ॥ अथैक-
 योर्ध्व उदानः पुण्येन पुण्यं लोकं नयति पापेन पापमुभाभ्यामेव मनुष्य-
 लोकम् ॥ ७ ॥ आदित्यो ह वै बाह्यः प्राण उदयत्येष ह्येनं चाक्षुषं प्राण-
 मनुगृह्णानः । पृथिव्यां वा देवता सैषा पुरुषस्यापानमवष्टभ्यान्तरा
 यदाकाशः स समानो वायुर्व्यानः ॥ ८ ॥ तेजो ह वा उदानस्तस्मादुप-
 शान्ततेजाः । पुनर्भवमिन्द्रियैर्मनसि संपद्यमानैः ॥ ९ ॥ यच्चित्तस्तेनैष
 प्राणमायाति प्राणस्तेजसा युक्तः । सहात्मना यथासङ्कल्पितं लोकं नयति
 ॥ १० ॥ य एवं विद्वान् प्राणं वेद् । न ह्यस्य प्रजा हीयतेऽमृतो भवति ।
 तदेव इलोकः ॥ ११ ॥ उत्पत्तिमायति स्थानं विभुत्वं चैव पञ्चधा । अध्यात्मं

चैव प्राणस्य विशायामृतमश्रुते विशायामृतमश्रुत इति ॥ १२ ॥ इति
तृतीयः प्रश्नः ॥

अथ हैनं सौर्यायणी गार्ग्यः पप्रच्छ । भगवन्नेतस्मिन् पुरुषे कानि
स्थपन्ति कान्यस्मिन्नाग्रति कतर एष देवः स्वप्नान् पश्यति कस्येतत्
सुखं भवति कस्मिन् नु सर्वं संप्रतिष्ठिता भवन्तीति ॥ १ ॥ तस्मै स
होवाच । यथा गार्ग्य मरीचयोऽर्कस्यास्तं गच्छतः सर्वा एतस्मिंस्तेजो-
मण्डल एकीभवन्ति ताः पुनः पुनरुदयतः प्रचरन्त्येवं हृद्ये तत् सर्वं परे देवे
मनस्येकीभवति । तेन तर्ह्येष पुरुषो न शृणोति न पश्यति न जिघ्रति न
रसयते न स्पृशते नाभिषदते नाऽऽदत्ते नाऽऽनन्दयते न चिक्षुजते नैयायते
स्वपितीत्याचक्षते ॥ २ ॥ प्राणाग्नय पयैतस्मिन् पुरे जाग्रति । गार्हपत्यो ह
वा एषोऽपानो व्यानोऽन्याहार्यपचनो यद् गार्हपत्यात् प्रणीयते प्रणयनादा-
ह्वनीयः प्राणः ॥ ३ ॥ पशुव्यासनिःश्वासावेतायाहुती समं नयतीति
स समानः । मनो ह वायु यजमानः । इष्टफलमेवोदानः स एनं यजमान-
महरद्ग्रहं गमयति ॥ ४ ॥ अत्रैष देवः स्वप्ने महिमानमनुभवति । यत् दृष्टं
दृष्टमनुपश्यति । श्रुतं श्रुतमेवार्थमनुभूणोति । देशदिगन्तरैश्च प्रत्यनुभूतं
पुनः पुनः प्रत्यनुभवति । दृष्टं चादृष्टं च श्रुतं चाश्रुतं चानुभूतं
चाननुभूतं च सद्यासद्य सर्वं पश्यति सर्वः पश्यति ॥ ५ ॥ स यदा
तेजसाऽभिभूतो भवति । अत्रैष देवः स्वप्नान् न पश्यत्यथ तदैतस्मिच्छरीर
एतत् सुखं भवति ॥ ६ ॥ स यथा सोम्य यथांसि यासोवृक्षे संप्रतिष्ठन्ते ।
एवं ह वै तत् सर्वं पर आत्मनि संप्रतिष्ठते ॥ ७ ॥ पृथिवी च पृथिवीमात्रा
चाऽऽपश्चाऽऽपोमात्रा च सेजश्च तेजोमात्रा च वायुश्च वायुमात्रा चाऽऽका-
शश्चाऽऽकाशमात्रा च चक्षुश्च द्रष्टव्यं च श्रोत्रं च श्रोतव्यं च घ्राणं च घ्रातव्यं
च रसश्च रसयितव्यं च त्वक् च स्पर्शयितव्यं च वाक् च घक्तव्यं च हस्तौ
चाऽऽदातव्यं चोपस्थश्चाऽऽनन्दयितव्यं च पायुश्च विसर्जयितव्यं च पादौ
च गन्तव्यं च मनश्च मन्तव्यं च बुद्धिश्च बोद्धव्यं चाहंकारश्चाहंकर्तव्यं च
चित्तं च चेतयितव्यं च तेजश्च विद्योतयितव्यं च प्राणश्च विधारयितव्यं
च ॥ ८ ॥ एष हि द्रष्टा स्पृष्टा श्रोता घ्राता रसयिता मन्ता बोद्धा कर्ता

विशानात्मा पुरुषः । स परेऽक्षर आत्मनि संप्रतिष्ठते ॥ ९ ॥ परमेवाक्षरं प्रतिपद्यते स यो ह वै तदच्छायमशरीमलोहितं शुभ्रमक्षरं वेदयते यस्तु सोम्य । स सर्वज्ञः सर्वो भवति । तदेव इलोकः ॥ १० ॥ विशानात्मा सह देवैश्च सर्वैः प्राणा भूतानि संप्रतिष्ठन्ति यत्र । तदक्षरं वेदयते यस्तु सोम्य स सर्वज्ञः सर्वमेवाऽऽविवेशेति ॥ ११ ॥ इति चतुर्थः प्रश्नः ॥

अथ हैनं शैत्यः सत्यकामः पप्रच्छ । स यो ह वै तद् भगवन् मनुष्येषु प्रायणान्तमोक्षारमभिध्यायीत । कतमं वाय स तेन लोकं जयतीति ॥ १ ॥ तस्मै स होवाच । एतद् वै सत्यकाम परं चापरं च ब्रह्म यदोद्धारः । तस्माद् विद्वानेतेनैवायतनेनैकतरमन्वेति ॥ २ ॥ स यद्येकमात्रमभिध्यायीत स तेनैव संवेदितस्तूर्णमेव जगत्यामसि संपद्यते । तमृचो मनुष्यलोकमुपनयन्ते स तत्र तपसा ब्रह्मवर्षेण श्रद्धया संपन्नो महिमानमनुभवति ॥ ३ ॥ अथ यदि द्विमात्रेण मनसि संपद्यते सोऽन्तरिक्षं यजुर्भिरुन्नीयते सोमलोकम् । स सोमलोके विभूतिमनुभूय पुनरवर्तते ॥ ४ ॥ यः पुनरेतं त्रिमात्रेणोमित्येतेनैवाक्षरेण परं पुरुषमभिध्यायीत स तेजसि सूर्ये संपन्नः । यथा पादोदरस्य वा विनिर्मुच्यत पथं ह वै स पाप्मना विनिर्मुक्तः स सामभिरुन्नीयते ब्रह्मलोकं स एतस्माज्जीवघनात् परात् परं पुरिशयं पुरुषमीक्षते । तदेतौ इलोकौ भवतः ॥ ५ ॥ तिस्रो मात्रा सृष्ट्युत्पत्तयः प्रयुक्ता अभ्योन्यस्तक्ता अनविप्रयुक्ताः । क्रियासु बाह्याभ्यन्तरमभ्यमासु सम्यक्प्रयुक्तासु न कम्पते श्वः ॥ ६ ॥ अग्निरेतं यजुर्भिरन्तरिक्षं सामभिर्यत् तत् कवयो वेदयन्ते । तमोद्गारेणैवाऽऽयतनेनान्वेति विद्वान् यत् तच्छान्तमजरममृतमभयं परं चेति ॥ ७ ॥ इति पञ्चमः प्रश्नः ॥

अथ हैनं सुरेशा भारद्वाजः पप्रच्छ । भगवन् हिरण्यनाभः कौसल्यो राजपुत्रो मामुपेत्यैतं प्रश्नमपृच्छत । षोडशकलं भारद्वाज पुरुषं वेत्थ । तमहं कुमारममुं नाहमिमं चेद् यद्यहमिममवेदिषं कथं ते नायक्ष्यमिति । समूलो वा एष परिशुष्यति योऽमृतमभिजुहोति तस्माद्वाहाम्यमृतं यक्षुम् । स तूर्णी रथमारुह्य प्रयवाजं । तैत्वापृच्छामि काली पुरुष इति ॥ १ ॥ तस्मै स होवाच । ईहवान्तःशरीरे सोम्य त्वं पुरुषो यस्मिन्नेताः षोडश कलाः प्रभवन्तीति ॥ २ ॥ स ईक्षाञ्चक्रे कस्मिन्नहमुत्क्रान्त

उत्क्रान्तो भविष्यामि कस्मिन् वा प्रतिष्ठिते प्रतिष्ठास्यामीति ॥ ३ ॥
 स प्राणमज्जत प्राणारूढां क्षं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवीन्द्रियं मनः ।
 अक्षमन्नादीर्यं तपो मन्त्राः कर्म लोका लोकेषु च नाम च ॥ ४ ॥ स
 यथेमानथः स्यन्दमानाः समुद्रायणाः समुद्रं प्राप्यास्तं गच्छन्ति मिघेते
 तासां नामरूपे समुद्र इत्येवं प्रोच्यते । एवमेवास्य परिदृष्टुरिमाः
 षोडश कलाः पुरुषायणाः पुरुषं प्राप्यास्तं गच्छन्ति मिघेते चाऽऽसां
 नामरूपे पुरुष इत्येवं प्रोच्यते स यपोऽफलोऽमृतो भवति । तदेव इलोकः
 ॥ ५ ॥ अथ इव रथनाभौ कला यस्मिन् प्रतिष्ठिताः । तं वेद्यं पुरुषं वेद
 यथा मा वो मृत्युः परिव्यथा इति ॥ ६ ॥ तान् होवाचैतावदेवाहमेतत् परं
 ब्रह्म वेद । नातः परमस्तीति ॥ ७ ॥ ते तमर्चयन्तस्त्वहि नः पिता ।
 योऽस्माकमधिद्यायाः परं पारं तारयसीति । नमः परमऋषिभ्यो नमः
 परमऋषिभ्यः ॥ ८ ॥ इति षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्पजन्नाः ।
 शिथिरैर्हस्तैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥
 स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।
 स्वस्ति मस्ताक्षर्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥
 ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इत्यथर्ववेदीयप्रश्नोपनिषत् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

मुण्डकोपनिषत्

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
स्वितरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ ब्रह्मा देवानां प्रथमः संवभूव विश्वस्य कर्ता भुवनस्य गोप्ता ।
स ब्रह्मविद्यां सर्वविद्याप्रतिष्ठामधर्वाय ज्येष्ठपुत्राय प्राह ॥ १ ॥
अधर्षणे वां प्रयदेत ब्रह्माऽधर्वा तां पुरोयाचाङ्गिरे ब्रह्मविद्याम् ॥ भार-
द्वाजाय सत्यबहाय प्राह भारद्वाजोऽङ्गिरसे परायणम् ॥ २ ॥ शौनको ह
वै महाशालोऽङ्गिरसं विधियदुपसप्तः पप्रच्छ । कस्मिन् तु भगवो विहाते
सर्वमिदं विहातं भवतीति ॥ ३ ॥ तस्मै स होवाच । द्वे विद्ये वेदितव्ये
इति ॥ स्म यद् ब्रह्मविदो वदन्ति परा वैवापरा च ॥ ४ ॥ तत्रापरा
ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽधर्ववेदः शिक्षा कल्पो व्याकरणं निवक्तं
छन्दो ज्योतिषमिति । अथ परा यया तदक्षरमधिगम्यते ॥ ५ ॥ यत् तद-
द्भेदयमब्राह्मणमोत्रमयर्जमचक्षुः श्रोत्रं तदपाणिपादम् । नित्यं विशुः सर्वगतं
सुसूक्ष्मं तदव्ययं यद् भूतयोनिं परिपश्यन्ति धीराः ॥ ६ ॥ यद्योर्णनाभिः
सृजते मृक्षते च यथा पृथिव्यामोपध्वयः संभवन्ति । यथा सतः पुटपात्
केशलोमानि तथाऽक्षरात् संभवतीह विश्वम् ॥ ७ ॥ तपसा चीयते ब्रह्म
ततोऽन्नमभिजायते । अन्नात् प्राणो मनः सत्यं लोकः कर्मसु चामृतम् ॥ ८ ॥
यः सर्वज्ञः सर्वविद् यस्य ज्ञानमयं तपः । तस्मादेतद् ब्रह्म नाम रूपमन्नं
च जायते ॥ ९ ॥ इति प्रथममुण्डके प्रथमः खण्डः ॥

तदेतत् सत्यं मन्त्रेषु कर्माणि कवयो ब्रह्मपश्यन्तानि त्रेतायां बहुधा
संततानि । तान्याचर्य नियतं सत्यकामा यय चः पन्थाः सुरतस्य लोके

॥ १ ॥ यदा लेलायते ह्यर्चिः समिद्धे हृद्यवाहने । तदाज्यभागायन्त-
रेणाहुतीः प्रतिपादयेत् ॥ २ ॥ यस्याग्निहोत्रमदर्शमपौर्णमासमचातुर्मास्य-
मनाग्रयणमतिथियजितं च । अहुतमघैश्वदेयमविधिना हुतमाप्तमां-
स्तस्य लोकान् हिनस्ति ॥ ३ ॥ काली कराली च मनोजवा च सुलोहिता
या च सुधूम्रवर्णा । स्फुलिङ्गिनी विश्वरुची च देवी लेलायमाना
इति सप्त जिह्वाः ॥ ४ ॥ एतेषु यश्चरते भ्राजमानेषु यथाकालं चाहुतयो
ह्याददायन् । ते नयन्त्येताः सूर्यस्य रश्मयो यत्र देवानां पतिरेकोऽ-
धिवासः ॥ ५ ॥ एहोहीनि तमाहुतयः सुवर्चसः सूर्यस्य रश्मिमिष्यजमानं
यहन्ति । मिषां वाचमभिघदन्त्योऽर्चयन्त्यप्य चः पुण्यः सुकृतो ब्रह्म-
लोकः ॥ ६ ॥ ह्यवा होते अहदा यन्नरुपा अष्टादशोक्तमयं येषु कर्म ।
एतच्छ्रेयो येऽभिनन्दन्ति मूढा जगन्मृग्यं ते पुनरेवापि यन्ति ॥ ७ ॥
अविद्यायामन्तरे वर्तमानाः स्वयं धीमाः पण्डितमन्यमानाः । जडमन्य-
मानाः परियन्ति मूढा अभ्येनैव भीयमाना यथाऽद्याः ॥ ८ ॥ अविद्यायां
बहुधा वर्तमाना ययं कृतार्था इत्यभिमन्यन्ति बालाः । यत्कर्मिणो न प्रवे-
द्यन्ति रागात् तेनानुराः क्षीणलोकाभ्युच्यन्ते ॥ ९ ॥ इष्टापूर्ते मन्यमाना
परिष्टं नान्यच्छ्रेयो वेद्यन्ते प्रमूढाः । नाकस्य गृष्टे ते सुकृतेऽनुभूया
इमं लोकं हीनतरं वा विदन्ति ॥ १० ॥ तपःशते ये ह्यशुष्यस्तनयरण्ये
शान्ता धिर्दासो भैक्ष्यचर्यां चरन्तः । सूर्यद्वारेण ते विरज्जाः गयान्ति
यन्नामृतः स पुरुषो ह्यव्ययान्मा । ॥ ११ ॥ परीक्ष्य लोकान् कर्मचितान्
ब्राह्मणो निषेधमायाज्ञास्त्यक्तः कृतेन । तद्विज्ञानार्थं न गुरुमेवाभि-
गच्छेत् समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठम् ॥ १२ ॥ तस्मै च विद्याबु-
पसन्नाय सभ्यप्रदान्तचित्ताय शमान्विताय । येनाक्षरं पुरुषं वेत् सत्यं
प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्याम् ॥ १३ ॥ इति प्रथममुण्डके द्वितीयः पाठः ॥

इति प्रथममुण्डकं समाप्तम् ॥

तदेतत् सत्यं यथा सुदीप्तात् पावकाद् विस्फुटिङ्गाः सहस्रशः प्रम-
थन्ते सरुपाः । तथाऽक्षराद् विविधाः सौम्य भावाः प्रजायन्ते तत्र चैवापि
यन्ति ॥ १ ॥ दिव्यो ह्यमूर्तः पुरुषः सवाह्याभ्यन्तरो ह्यजः । अग्राणो
ह्यमनाः शुभ्रो ह्यक्षयत् परतः परः ॥ २ ॥ एतस्माज्ज्जायते प्राणो मनः

सर्वेन्द्रियाणि च । खं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवी विश्वस्य धारिणी ॥३॥
 अग्निर्मूर्धा चक्षुषी चन्द्रसूर्यौ दिशः श्रोत्रे वाग्विष्णुताश्च वेदाः । वायुः
 प्राणो हृदयं विश्वमस्य पद्भ्यां पृथिवी ह्येष सर्वभूतान्तरात्मा ॥४॥
 तस्मादग्निः समिधो यस्य सूर्यः सोमात् पर्जन्य ओपधयः पृथिव्याम् ।
 पुमान् रेतः सिञ्चति योपितायां बह्वीः प्रजाः पुरुषात् संप्रसृताः ॥५॥
 तस्मादथः साम यजुंषि दीक्षा यज्ञाश्च सर्वे क्रतवो दक्षिणाश्च । संघत्स-
 रश्च यजमानश्च लोकाः सोमो यत्र पवते यत्र सूर्यः ॥६॥ तस्माच्च
 देवा बहुधा संप्रसृताः साध्या अनुष्याः परावो वयांसि । प्राणापानौ
 भीहिययौ तपश्च भक्षा सत्यं ब्रह्मचर्यं विधिश्च ॥७॥ सप्त प्राणाः प्रभवन्ति
 तस्मात् सप्तार्चिवः समिधः सप्त होमाः । सप्त इमे लोका येषु चरन्ति
 प्राणा गुहाशया निहिताः सप्त सप्त ॥८॥ अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽ-
 स्मात् स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः । अतश्च सर्वा ओपधयो रसश्च
 येनैष भूतैस्तिष्ठते ह्यन्तरात्मा ॥ ९ ॥ पुरुष एवेदं विश्वं कर्म तपो ब्रह्म
 परावृतम् । एतद् यो वेद निहितं गुहायां सोऽविद्याप्रन्धिं विकिरतीह
 सोम्य ॥१०॥ इति द्वितीयमुण्डके प्रथमः खण्डः ॥

आयिः सन्निहितं गुहाचरं नाम महत् पदमत्रैतत् समर्पितम् । पञ्चत्
 प्राणधिमिपच्च यदेतज्ज्ञानथ सदसद्वरेण्यं परं विज्ञानाद् यद् धरिष्ठं
 प्रज्ञानम् ॥१॥ यद्वर्षिमद् यदणुभ्योऽणु च यस्मिन्लोका निहिता लोकि-
 नश्च । तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणस्तदु घाङ्मनः । तदेतत् सत्यं तदमृतं
 तद् वेदव्यं सोम्य विद्धि ॥२॥ धनुर्गृहीत्वौपनिषदं महाखं शरं गुणासा-
 निशितं संवधीत । आयम्य तद् भावगतेन चेतसा लक्ष्यं तदेधाक्षरं
 सोम्य विद्धि ॥३॥ प्रणवो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते । अम-
 रमत्तेन वेदव्यं शरवत् नन्मयो भवेत् ॥४॥ यस्मिन् द्यौः पृथिवी चान्तरिक्ष-
 मोतं मनः सह प्राणैश्च सर्वैः । तमेवैकं जानथ आत्मानमन्या धावो
 विमुञ्चथामृतस्थैश्च सेतुः ॥ ५ ॥ अत इव रथनामौ संहता यत्र
 नादयः स एषोऽन्तश्चरते बहुधा जायमानः । ओमित्येवं ध्यायथ आत्मानं
 स्वस्ति यः पराय तपसः परस्तात् ॥६॥ यः सर्वज्ञः सर्वविद् यस्यैष
 महिमा भुवि । दिव्ये ब्रह्मपुरे ह्येष व्योमन्यात्मा प्रतिष्ठितः ॥ मनोमयः
 प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठितोऽग्रे हृदयं संनिधाय । तद्विज्ञानेन परिपश्यन्ति

धीरा आनन्दरूपममृतं यद् विभाति ॥ ७ ॥ मिथ्यते हृदयमग्निद्विद्यन्ते
सर्वसंशयाः । क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे पराधरे ॥ ८ ॥
हिरण्यमे परे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलम् । तच्छुभ्रं ज्योतिषां
ज्योतिस्तद् यदात्मविदो विदुः ॥ ९ ॥ न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं
नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति सर्वं
तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ १० ॥ ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्ताद् ब्रह्म पश्चाद्
ब्रह्म दक्षिणतश्चोत्तरेण । अथश्चोर्ध्वं च प्रसृतं ब्रह्मैवेदं यिदमिदं
परिष्ठम् ॥ ११ ॥ इति द्वितीयमुण्डके द्वितीयः खण्डः ॥

इति द्वितीयमुण्डकं समाप्तम् ॥

द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिपश्यताते । तयो-
रन्यः पिप्पलं स्वाहृष्टि भनभ्रम्यो अभिषाकशीति ॥ १ ॥ समाने वृक्षे
पुरुषो निमग्नोऽभीशया शोषति मुह्यमानः । जुष्टं यदा पश्यत्यग्नमी-
शमस्य महिमानमिति धीतशोकः ॥ २ ॥ यदा पश्यः पश्यते रूपमवर्णं
कर्तारमीशं पुरुषं ब्रह्मयोनिम् । तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय निरञ्जनः
परमं साम्यमुपैति ॥ ३ ॥ प्राणो ह्येव यः सर्वभूतैर्विभाति विजानन्
विद्वान् भयते नातिषादी । आत्मक्रीड आत्मरतिः क्रियावानेव ब्रह्मविदां
परिष्ठः ॥ ४ ॥ सत्येन लभ्यस्तपसा ह्येव आत्मा सम्यग्ज्ञानेन ब्रह्मचर्येण
नित्यम् । अन्तःशरीरे ज्योतिर्मयो हि शुभ्रो यं पश्यन्ति धृतयः क्षीणदोषाः
॥ ५ ॥ सरयमेव जयति नानृतं सत्येन पन्था यिततो देवयानः । येन क्रमन्पृ-
थ्वो ह्यातकामा यत्र तत् सत्यस्य परमं निधानम् ॥ ६ ॥ वृहच्च तद्
दिव्यमचिन्त्यरूपं सूक्ष्माच्च तत् सूक्ष्मतरं विभाति । दुरात् सुदूरे तद्विहा-
नितके च पश्यत्स्विहैव निहितं गुहायाम् ॥ ७ ॥ न चक्षुषा शृणोते नापि
घ्रात्रा नान्यैर्देवैस्तपसा कर्मणा वा । ज्ञानप्रसादेन विशुद्धसत्त्वस्ततस्तु तं
पश्यते निष्कलं ध्यायमानः ॥ ८ ॥ एषोऽणुरात्मा चेतसा वेदितव्यो यस्मिन्
प्राणः पञ्चधा संविवेश । प्राणैश्चित्तं सर्वमोतं प्रजानां यस्मिन् विशुद्धे
विभवत्येष आत्मा ॥ ९ ॥ यं यं लोकं मनसा संविभाति विशुद्धसरवः काम-
यते तांश्च कामान् । तं तं लोकं जयते तांश्च कामैस्तस्मादात्मघं ह्यर्च-
येद् भूतिकामः ॥ १० ॥ इति तृतीयमुण्डके प्रथमः खण्डः ॥

स वेदैतत् परमं ब्रह्म धाम यत्र विभ्वं निहितं भाति शुभ्रम् । उपासते
 पुरुषं ये ह्यकामास्ते शुक्रमेतदतिषर्तन्ति धीराः ॥१॥ कामान् यः कामयते
 मन्यमानः स कामभिर्जायते तत्र तत्र । पर्याप्तकामस्य कृतात्मनस्तु
 इहैव सर्वं प्रविलीयन्ति कामाः ॥२॥ नायमात्मा प्रपञ्चनेन लभ्यो न
 मेधया न बहुना श्रुतेन । यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैव आत्मा विवृणुते
 तन् स्वाम् ॥३॥ नायमात्मा बलहीनेन लभ्यो न च प्रमादात् तपसो वाऽ-
 प्यलिङ्गाद् । एतैरपारैर्यतते यस्तु विद्वान्स्तस्यैव आत्मा विशते ब्रह्म धाम
 ॥४॥ संप्राप्यैनमृपयो ज्ञानवृत्ताः कृतात्मानो यीतरागाः प्रशान्ताः । ते
 सर्वेऽगं सर्वतः प्राप्य धीरा युक्तात्मानः सर्वमेवाऽऽविशन्ति ॥५॥ वेदान्त-
 विज्ञानसुनिश्चितायाः संन्यासयोगाद् यतयः शुद्धसत्त्वाः । ते ब्रह्मलोकेषु
 परान्तकाले परामृताः परिसुष्यन्ति सर्वे ॥६॥ गताः कलाः पञ्चदश
 प्रतिष्ठा देवाश्च सर्वे प्रतिदेयतासु । कर्माणि विज्ञानमयश्च आत्मा परेऽप्यये
 सर्वे एकीभवन्ति ॥७॥ यथा नद्यः स्यन्दमानाः समुद्रेऽस्तं गच्छन्ति
 नामरूपे विहाय । तथा विद्वान् नामरूपाद् विमुक्तः परात् परं पुरुषमुपैति
 दिव्यम् ॥८॥ स यो ह वै तत् परमं ब्रह्म वेद ब्रह्मैव भवति नास्याब्रह्म-
 यित् कुले भवति । तरति शोकं तरति पाप्मानं गुह्यमग्निभ्यो विमुक्तो-
 ऽमृतो भवति ॥९॥ तदेतद्वचाऽभ्युक्तम् ॥ क्रियायन्तः श्रोत्रिया ब्रह्मनिष्ठाः
 स्वयं जुह्वत एकपि अद्वयन्तः । तेयामेवैतां ब्रह्मविद्यां यदेत शिरोमृतं
 विधिषद् यैस्तु श्रीर्णम् ॥१०॥ तदेतत् सत्यमृषिरङ्गिराः पुरोवाच नैतद-
 श्रीर्णवतोऽधीते । नमः परमश्रुतिभ्यो नमः परमश्रुतिभ्यः ॥११॥ इति
 तृतीयमुण्डके द्वितीयः खण्डः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
 स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥
 स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।
 स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

माण्डूक्योपनिषत्

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।
स्वस्ति तस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्विधातु ॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ओमित्येतदक्षरमिदं सर्वं तत्स्योपध्यास्यानं भूतं भवत् भविष्य-
दिति सर्वमोङ्कार एव । यथान्यत् त्रिकालातीतं तदप्योङ्कार एव
॥ १ ॥ सर्वं होतव्यं ब्रह्मायमात्मा ब्रह्म सोऽयमात्मा चतुर्ध्यात् ॥ २ ॥
जागरितस्थानो यहिःप्रश्नः सप्ताङ्ग एकोनविंशतिमुखः स्थूलसुक्ष्मशानरः
प्रथमः पादः ॥३॥ स्वप्नस्थानोऽन्तःप्रश्नः सप्ताङ्ग एकोनविंशतिमुखः
प्रविचिक्तभुक् तैजसो द्वितीयः पादः ॥४॥ यत्र सुप्तो न कंचन कामं कामयते
न कंचन स्वप्नं पश्यति तत् सुषुप्तम् । सुषुप्तस्थान एकीभूतः प्रधान-
घन यवानन्दमयो ह्यानन्दभुक् चेतोमुखः प्राज्ञस्तृतीयः पादः ॥ ५ ॥ यय
सर्वेश्वर एव सर्वज्ञ एषोऽन्तर्धाम्येष योनिः सर्वस्य प्रभवाप्त्ययौ हि भूता-
नाम् ॥ ६ ॥ नाम्तःप्रश्नं न यहिःप्रश्नं नोमयतःप्रश्नं न प्रधानघनं न प्रश्नं
नाप्रश्नम् । अदृष्टमव्यवहार्यमप्राज्ञमलक्षणमचिन्त्यमव्यपदेश्यमेकात्म-
प्रत्ययसारं प्रपञ्चोपशमं शान्तं शिष्यमद्वैतं चतुर्थं मन्थन्ते स आत्मा स
विवेकः ॥७॥ सोऽयमात्माऽध्वक्षरमोङ्कारोऽधिमात्रं पादा मात्रा मात्राश्च
पादा अकार उकारो मकार इति ॥ ८ ॥ जागरितस्थानो वैश्वानरोऽकारः
प्रथमा मात्राऽऽप्तेरादिमत्त्वाद् वा आप्नोति ह वै सर्वान् कामानादिश्च
भवति य एवं वेद ॥९॥ स्वप्नस्थानस्तैजस उकारो द्वितीया मात्रोत्कर्षोदु-
भयत्वाद् बोत्कर्षति ह वै ज्ञानसंततिं समानश्च भवति नास्याऽब्रह्मवित्
इत्येते भवति य एवं वेद ॥१०॥ सुषुप्तस्थानः प्राज्ञो मकारस्तृतीया मात्रा

मितेरपीतेर्वा मिनोति ह वा इदं सर्वमपीतिश्च भवति य एवं वेद ॥ ११ ॥
 भमाग्रश्चतुर्थोऽव्ययहार्यः प्रपञ्चोपशमः शिवोऽद्वैत एवमोङ्कार आत्मैव
 संविशत्यात्मनाऽऽत्मानं य एवं वेद य एवं वेद ॥ १२ ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।

स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥

स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।

स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति माण्डूक्योपनिषद् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

तैत्तिरीयोपनिषत्

शीक्षाध्यायः ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्पर्यमा । शं न इन्द्रो बृह-
स्पतिः । शं नो विष्णुरुक्मः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते यायो । त्वमेव
प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि । क्रतुं वदिष्यामि । सत्यं
वदिष्यामि । तन्मामवतु । तद्वपतारमवतु । अवतु माम् । अवतु वपतारम् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्पर्यमा । शं न इन्द्रो
बृहस्पतिः । शं नो विष्णुरुक्मः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते यायो । त्वमेव
प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि । क्रतुं वदिष्यामि ।
सत्यं वदिष्यामि । तन्मामवतु । तद् वक्तारमवतु । अवतु माम् ।
अवतु वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ १ ॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

ॐ शीक्षां व्याख्यास्यामः । यर्षः स्वरः । मात्रा बलम् । साम
सन्तानः । इत्युक्तः शीक्षाध्यायः ॥ १ ॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

सह नौ यशः । सह नौ ब्रह्मवर्चसम् । अथातः संहिताया उप-
निषद् व्याख्यास्यामः । पञ्चस्यधिकरणेषु । अपिलोकमधिज्यौतिषमधि-
विद्यमधिप्रजमध्यात्मम् । ता मदासंहिता इत्याचक्षते । अथाधिलोकम् ।
पृथिवी पूर्वरूपम् । द्यौरुत्तररूपम् । आकाशः सन्धिः ॥ १ ॥ वायुः
संधानम् । इत्याधिलोकम् । अथाधिज्यौतिषम् । अग्निः पूर्वरूपम् ।
आदित्य उत्तररूपम् । आपः सन्धिः । वैश्वतः संधानम् । इत्याधिज्यौति-
षम् । अथाधिविद्यम् । आचार्यः पूर्वरूपम् ॥ २ ॥ अन्तेवास्तुत्तररूपम् ।
विद्या सन्धिः । प्रवचनं संधानम् । इत्याधिविद्यम् । अथाधिप्रजम् । माता
पूर्वरूपम् । पितोत्तररूपम् । प्रजा सन्धिः । प्रजननं संधानम् ।

इत्यधिप्रज्ञम् ॥ ३ ॥ अथाध्यात्मम् । अधरा हनुः पूर्वरूपम् । उत्तरा
हनुरुत्तररूपम् । वाक् संधिः । जिह्वा संधानम् । इत्यध्यात्मम् । इतीमा
महासंहिताः । य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद । संधी-
यते प्रज्ञया पशुभिः । ब्रह्मवर्चसेनाज्ञाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन ॥ ४ ॥
इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः । छन्दोभ्योऽध्यमृतात् संयभूष । स
मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु । अमृतस्य देव धारणो भूयासम् । शरीरं मे विश्व-
र्पणम् । जिह्वा मे मधुमत्तमा । कर्णाभ्यां भूरि विश्रुयम् । ब्रह्मणः कोशोऽ-
सि मेधया पिहितः । श्रुतं मे गोपाय । आयहन्ती वितन्वाना । कुर्वाणाऽ-
चीरमात्मनः । वासांसि मम गायन् । अन्नपाने च सर्वदा । ततो मे श्रिय-
मावह । लोमशां पशुभिः सह स्वाहा ॥ १ ॥ आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा ।
वि मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा । प्र मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा ।
दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा । शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा ॥ २ ॥
यशो जनेऽसानि स्वाहा । श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा । तं त्या भग प्रवि-
शानि स्वाहा । स मा भग प्रविश स्वाहा । तस्मिन् सहस्रशाखे । नि
भगाहं त्वयि मृजे स्वाहा । यथाऽऽपः प्रवता यन्ति । यथा मासा अह-
जरम् । एवं मां ब्रह्मचारिणः । धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा । प्रतिवेशोऽसि
प्र मा भाहि प्र मा पद्यस्य ॥ ३ ॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

भूर्भुवः सुवरिति वा पतास्तिलो व्याहृतयः । तासामु ह स्मैतां
चतुर्थीम् । माहात्म्यस्यः प्रवेद्यते । मह इति । तद् ब्रह्म । स आत्मा ।
अज्ञान्यन्या देयताः । भूरिति वा अर्थ लोकः । भुव इत्यन्तरिक्षम् । सुवरि-
त्यसौ लोकः ॥ १ ॥ मह इत्यादित्यः । आदित्येन याव सर्वे लोका मही-
यन्ते । भूरिति वा अग्निः । भुव इति वायुः । सुवरित्यादित्यः । मह इति
चन्द्रमाः । चन्द्रमसा याव सर्वाणि ज्योतीःपि महीयन्ते । भूरिति वा
ऋचः । भुव इति सामानि । सुवरिति यजूःपि ॥ २ ॥ मह इति ब्रह्म ।
ब्रह्मणा याव सर्वे वेदा महीयन्ते । भूरिति वै प्राणः । भुव इत्यपानः ।
सुवरिति व्यानः । मह इत्यन्नम् । अग्नेन याव सर्वे प्राणा महीयन्ते । ता
या पताधृतऋधनुर्धा । चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः । ता यो वेद । स वेद
ब्रह्म । सर्वेऽस्मै देवा बलिमायहन्ति ॥ ३ ॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥

स य एपोऽन्तर्दृश्य आकाशः । तस्मिन् यं पुरुषो मनोमयः ।
अमृतो हिरण्यमयः । अन्तरेण तालुके । य एष स्तन इवावलम्बते । सेन्द्र-
योनिः । यथाऽसौ केशान्तो विवर्तते । व्यपोह्य शीर्षकपाले । भूरित्यग्नौ
प्रतितिष्ठति । भुव इति वायौ ॥ १ ॥ सुवरित्यादित्ये । मह इति ब्रह्मणि ।
आप्नोति स्वाराज्यम् । आप्नोति मनसस्पतिम् । वाक्पतिश्चभुष्यति ।
भोत्रपतिर्यिज्ञानपतिः । एतत् ततो भवति । आकाशशरीरं ब्रह्म । सत्यात्म
प्राणारामं मनभानन्दम् । शान्तिसमृद्धममृतम् । इति प्राचीनयोग्यो-
पास्त्व ॥ २ ॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः । अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा
नक्षत्राणि । आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा । इत्यधिभूतम् ।
अथाध्यात्मम् । प्राणो व्यानोऽपान उदानः समानः । चक्षुः श्रोत्रं मनो
वाक् त्यक् । चर्म मांसं स्नायास्य मज्जा । एतदधि विधाथ ऋषिर-
योचत् । पाङ्क्तं वा इदं सर्वम् । पाहस्तेनैव पाङ्क्तं स्पृणोतीति ॥ १ ॥
इति सप्तमोऽनुवाकः ॥

ओमिति ब्रह्म । ओमितीदं सर्वम् । ओमित्येतदनुकृतिर्ह स या
अप्यो धावयेत्याध्याययन्ति । ओमिति सामानि गायन्ति । ओं शोमिति
शास्त्राणि शंसन्ति । ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति । ओमिति ब्रह्मा
प्रसूति । ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति । ओमिति ब्राह्मणः प्रयक्ष्यन्नाह ।
ब्रह्मोपाप्रयानीति । ब्रह्मैवोपाप्नोति ॥ १ ॥ इति अष्टमोऽनुवाकः ॥

क्रतुं च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च । तपश्च
स्वाध्यायप्रवचने च । दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च । शमश्च स्वाध्याय-
प्रवचने च । अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च । अग्निहोत्रं च स्वाध्याय-
प्रवचने च । अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च । मानुषं च स्वाध्याय-
प्रवचने च । प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने
च । प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यमिति सत्यवचा राधीतरः ।
तप इति तपोनित्यः पीरुशिष्टिः । स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः ।
तद्धि तपस्तद्धि तपः ॥ १ ॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥

अहं वृक्षस्य रेरिवा । कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिव । ऊर्ध्वपचिप्रो धाजिनीव
समृतमस्मि । द्रविणं सर्वर्चसम् । सुमेधा अमृतोक्षितः । इति त्रिशङ्को-
पेक्षानुवचनम् ॥ १ ॥ इति दशमोऽनुवाकः ॥

येदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति । सत्यं धृद । धर्मं धर ।
 स्वाध्यायान्मा प्रमदः । आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यध-
 च्छेत्सीः । सत्यान्न प्रमदितव्यम् । धर्मान्न प्रमदितव्यम् । कुशलान्न प्रमदि-
 तव्यम् । भूतै न प्रमदितव्यम् । स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्
 ॥ १ ॥ देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम् । मातृदेवो भव । पितृदेवो
 भव । आचार्यदेवो भव । अतिथिदेवो भव । यान्यनवद्यानि कर्माणि ।
 तानि सेवितव्यानि । नो इतराणि । यान्यस्माकं सुचरितानि । तानि त्वयो-
 पास्यानि ॥ २ ॥ नो इतराणि । ये के चास्मच्छ्रेयांसो ग्राहणाः । तेषां
 त्वयाऽऽसनेन प्रदयसितव्यम् । भद्रया देयम् । अभद्रयाऽदेयम् । धिया
 देयम् । द्विया देयम् । भिया देयम् । संविदा देयम् । अथ यदि ते कर्मवि-
 चिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात् ॥ ३ ॥ ये तत्र ग्राहणाः संमर्शिनः ।
 युक्ता आयुक्ताः । अतृक्षा धर्मकामाः स्युः । यथा ते तत्र वर्तेरन् ।
 तथा तत्र वर्तेथाः । अथाभ्याख्यातेषु । ये तत्र ग्राहणाः संमर्शिनः ।
 युक्ता आयुक्ताः । अतृक्षा धर्मकामाः स्युः । यथा ते तेषु वर्तेरन् ।
 तथा तेषु वर्तेथाः । एष आदेशः । एष उपदेशः । एषा वेदोपनिषत् ।
 एतदनुशासनम् । एषमुपासितव्यम् । एषमु चैतदुपास्यम् ॥ ४ ॥
 इति एकादशोऽनुवाकः ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्वर्थमा । शं न इन्द्रो बृह-
 स्पतिः । शं नो विष्णुरुक्मः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते चायो । त्वमेव
 प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम् । ऋतमवादिषम् । सत्य-
 मवादिषम् । तन्मामावीत् । तद्वक्तारमावीत् । आयीन्माम् । आवीद् वक्ता-
 रम् ॥ १ ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ इति द्वादशोऽनुवाकः ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्वर्थमा । शं न इन्द्रो बृह-
 स्पतिः । शं नो विष्णुरुक्मः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते चायो । त्वमेव
 प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मवादिष्यामि । ऋतं वादिष्यामि । सत्यं
 वादिष्यामि । तन्मामवतु । तद्वक्तारमवतु । अवतु माम् । अवतु वक्तारम् ।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति बीक्षाध्यायः ॥

ब्रह्मवस्त्यध्यायः ॥

ॐ सह नावतु । सह नौ भुनक्तु । सहवीर्यं करधामहे ।
तेजस्य नावधीतमस्तु । मा विद्विषावहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ ब्रह्मविदामेति परम् । तदेयाऽभ्युक्ता । सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म ।
यो वेदं निहितं गुहायां परमे व्योमन् । सोऽभुते सर्वान् कामान् सह
ब्रह्मणा विपश्चितेति । तस्माद् वा एतस्माद्वात्मन आकाशः संभूतः । आका-
शाद् वायुः । वायोरग्निः । अग्नेरापः । अद्भ्यः पृथिवी । पृथिव्या ओषधयः ।
ओषधीभ्योऽन्नम् । अन्नात् पुरुषः । स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः ।
तस्येदमेव शिरः । अयं दक्षिणः पक्षः । अयमुत्तरः पक्षः । अयमात्मा । इदं
पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

अन्नाद्देवैर्भक्ताः प्रजायन्ते । वाः काश्च पृथिवीः धिताः । अथोभस्तेनैव
जीयन्ति । अथैतदपि यन्त्यन्ततः । अथ हि भूतानां ज्येष्ठम् । तस्मात्
सर्वोपधमुच्यते । सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति । येऽन्नं ब्रह्मोपासते । अन्नं
हि भूतानां ज्येष्ठम् । तस्मात् सर्वोपधमुच्यते । अन्नाद् भूतानि जायन्ते ।
जातान्यन्नेन वर्धन्ते । अद्यतेऽस्ति च भूतानि । तस्मादन्नं तदुच्यत इति ।
तस्माद् वा एतस्माद्भिरसमयात् । अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः ।
तेनैव पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्ययं
पुरुषविधः । तस्य प्राण एव शिरः । व्यानो दक्षिणः पक्षः । अपान उत्तरः
पक्षः । आकाश आत्मा । पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको
भवति ॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति । मनुष्याः पशवश्च ये । प्राणो हि भूताना-
मायुः । तस्मात् सर्वायुषमुच्यते । सर्वमेव त आयुर्यन्ति । ये प्राणं ब्रह्मोपा-
सते । प्राणो हि भूतानामायुः । तस्मात् सर्वायुषमुच्यत इति । तस्यैव एव
शारीर आत्मा । यः पूर्यस्य । तस्माद् वा एतस्मात् प्राणमयात् । अन्योऽ-
न्तर आत्मा मनोमयः । तेनैव पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य
पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य यन्तरेव शिरः । ऋग् दक्षिणः
पक्षः । सामोत्तरः पक्षः । आदेश आत्मा । अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा ।
तदप्येष श्लोको भवति ॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

यतो याचो निवर्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह । आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् ।
न विमेति कदाचनेति । तस्यैव एव शरीर आत्मा । यः पूर्यस्य । तस्माद् वा
एतस्मान्मनोमयात् । अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः । तेनैव पूर्णः । स वा
एव पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य
अद्वैत शिरः । ऋतं दक्षिणः पक्षः । सत्यमुत्तरः पक्षः । योग आत्मा ।
महः पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येव श्लोको भवति ॥ इति ऋषीर्जुवाकः ॥

विज्ञानं यत् तनुते । कर्माणि तनुतेऽपि च । विज्ञानं देवाः सर्वे । ब्रह्म
ज्येष्ठमुपासते । विज्ञानं ब्रह्म चेद् वेद । तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति । शरीरे पाप्मनो
हित्वा । सर्वान् कामान् समश्नुत इति । तस्यैव एव शरीर आत्मा । यः
पूर्यस्य । तस्माद् वा एतस्माद् विज्ञानमयात् । अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्द-
मयः । तेनैव पूर्णः । स वा एव पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं
पुरुषविधः । तस्य प्रियमेव शिरः । मोक्षो दक्षिणः पक्षः । प्रमोद उत्तरः पक्षः ।
आनन्द आत्मा । ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येव श्लोको भवति ॥ इति पञ्चमी-
र्जुवाकः ॥

असन्नेव स भवति । असद् ग्रहेति वेद चेत् । अस्ति ग्रहेति चेद् वेद ।
सन्तमेनं ततो विदुरिति । तस्यैव एव शरीर आत्मा । यः पूर्यस्य । अथा-
नोऽनुप्रश्नाः । उताविद्वानमुं लोकं प्रेत्य । कश्चन गच्छतीति । आहो विद्वान-
मुं लोकं प्रेत्य । कश्चित् समश्नुताति । सोऽकामयत् । बहु स्यां प्रजायेयेति ।
स तपोऽतप्यत् । स तपस्तप्त्वा । इदं सर्वमश्नुत । यदिदं किंच ।
तत् सृष्ट्वा । तदेयानुप्राविशत् । तदनुप्रविश्य । सद्य स्यादभवत् । निरुक्तं
चानिरुक्तं च । निलयनं चानिलयनं च । विज्ञानं चाविज्ञानं च । सत्यं
चानृतं च सत्यमभवत् । यदिदं किंच । तत् सत्यमित्याचक्षते । तदप्येव
श्लोको भवति ॥ इति षष्ठोर्जुवाकः ॥

असद् वा इदमग्र आसीत् । ततो वै सदजायत । तदात्मानं स्वय-
मकुरुत । तस्मात् तत् सृष्टतमुच्यत इति । यद् वै तत् सृष्टतम् । रसो वै
स । रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति । को ह्येवान्यात् कः प्राण्यात् ।
यदेव आकाश आनन्दो न स्यात् । एव ह्येवानन्दयाति । यदा ह्येवैव एत-
स्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते । अथ

सोऽमयं गतो भवति । यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते । अथ तस्य भयं भवति । तत्रैव भयं विदुषोऽमन्वानस्य । तदप्येव श्लोको भवति ॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

भीषाऽस्माद् घातः पचते । भीषोदेति सूर्यः । भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च । मृत्युर्घाघति पञ्चम इति । सैषाऽऽनन्दस्य भीमास्सा भवति । युवा स्यात् साधु युवाऽध्यायकः । आशिष्ठो द्रविष्ठो बलिष्ठः । तस्येयं पृथिवी सर्पा वित्तस्य पूर्णा स्यात् । स एको मानुष आनन्दः । ते ये शतं मानुषा आनन्दाः । स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः । स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः । स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः । स एक आजानजानां देवानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः । स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः । ये कर्मणां देवानपि यमिति । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः । स एको देवानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं देवानामानन्दाः । स एक इन्द्रस्याऽऽनन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनन्दाः । स एको बृहस्पतेरानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः । स एकः प्रजापतेरानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः । स एको ब्रह्मण आनन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । स यश्चायं पुरषे । यश्चासायादित्ये । स एकः । स य एवंयित् । अस्माल्लोकात् प्रेत्य । एतमन्नमयमात्मानमुपसंक्रामति । एतं प्राणमयमात्मानमुपसंक्रामति । एतं मनोमयमात्मानमुपसंक्रामति । एतं विमानमयमात्मानमुपसंक्रामति । एतमानन्दमयमात्मानमुपसंक्रामति । तदप्येव श्लोको भवति ॥ इति अष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

यतो वाचो निवर्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह । आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् ।
 न विमेति कुतश्चनेति । एत२ ह वाच न तपति । किमह२ साधु
 नाकरवम् । किमहं पापमकरवमिति । स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते ।
 उमे होवैष एते आत्मानं स्पृणुते । य एवं वेद । इत्युपनिषत् ॥ इति
 नवमोऽनुवाकः ॥ ९ ॥

ॐ सह नावयतु । सह नौ भुनक्तु । सहवीर्यं कर्वायहै ।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषायहै ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति ब्रह्मवह्न्यध्यायः ।

मृगुचक्ष्यध्यायः ॥

ॐ सह नावयतु । सह नौ भुनक्तु । सहवीर्यं कर्वायहै । तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषायहै ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

मृगुर्वै वारुणिः । वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति ।
 तस्मा एतत् प्रोवाच । अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति । त२
 होवाच । यतो या इमानि भूतानि जायन्ते । येन जातानि जीवन्ति ।
 यत् प्रयन्त्यभिसंविशन्ति । तद् विजिज्ञासस्व । तद् ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत ।
 स तपस्तप्त्वा ॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात् । अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते ।
 अन्नेन जातानि जीवन्ति । अन्नं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद् विज्ञाय । पुन-
 रेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । त२ होवाच । तपसा
 ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥ इति
 द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात् । प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते ।
 प्राणेन जातानि जीवन्ति । प्राणं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद् विज्ञाय ।
 पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । त२ होवाच ।

तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥
इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात् । मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते ।
मनसा ज्ञातानि जीवन्ति । मनः प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद् विद्याय ।
पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति । त^५ होवाच ।
तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥
इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात् । विज्ञानादप्येव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते । विज्ञानेन ज्ञातानि जीवन्ति । विज्ञानं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति ।
तद् विद्याय । पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति ।
त^५ होवाच । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽ-
तप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात् । आनन्दादप्येव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते । आनन्देन ज्ञातानि जीवन्ति । आनन्दं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति ।
सैषा भार्गवी वारुणी विद्या । परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता । स य एवं वेद
प्रतिविष्ठति । अन्नयानन्नादो भवति । महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्म-
यर्थसेन । महान् कीर्त्या ॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

अन्नं न निन्द्यात् । तद् व्रतम् । प्राणो वा अन्नम् । शरीरमन्नादम् ।
प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम् । शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः । तदेतदन्नमन्ने प्रति-
ष्ठितम् । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति । अन्नयानन्नादो
भवति । महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मयर्थसेन । महान् कीर्त्या ॥
इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

अन्नं न परिचक्षीत् । तद् व्रतम् । आपो वा अन्नम् । ज्योतिरन्नादम् ।
अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम् । ज्योतिरप्यापः प्रतिष्ठितः । तदेतदन्नमन्ने प्रति-
ष्ठितम् । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति । अन्नयानन्नादो

भवति । महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन । महान् कीर्त्या ॥
इत्यष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

अन्नं बहु कुर्यात् । तद् व्रतम् । पृथिवी वा अन्नम् । आकाशोऽन्नादः ।
पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः । आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता । तदेतदन्नमन्ने
प्रतिष्ठितम् । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति । अन्नवानन्नादो
भवति । महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन । महान् कीर्त्या ॥
इति नवमोऽनुवाकः ॥ ९ ॥

न कंचन यस्यतौ प्रत्याचक्षीत् । तद् व्रतम् । तस्माद् यया कया च
विधया यद्वन्नं प्राप्नुयात् । अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते । एतद् वै मुख-
तोऽन्नं राद्धम् । मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते । एतद् वै मध्यतोऽन्नं राद्धम् ।
मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते । एतद् वा अन्ततोऽन्नं राद्धम् । अन्ततोऽस्मा
अन्नं राध्यते ॥१॥ य एवं वेद । क्षेम इति याचि । योगक्षेम इति प्राणा-
पानयोः । कर्मेति हस्तयोः । गतिरिति पादयोः । विमुक्तिरिति पायौ । इति
मानुषीः समाहाः । अथ दैवीः । हृत्तिरिति वृष्टौ । यलमिति विद्युति ॥२॥
यश इति पशुषु । ज्योतिरिति नक्षत्रेषु । प्रजापतिरमृतमानन्द इत्युपस्थे ।
सर्पमित्याकाशे । तत् प्रतिष्ठेत्युपासीत । प्रतिष्ठायान् भवति । तन्मह
इत्युपासीत । महान् भवति । तन्मन इत्युपासीत । मानवान् भवति ॥३॥
तन्नम इत्युपासीत । नम्यन्तेऽस्मै कामाः । तद् ब्रह्मेत्युपासीत । ब्रह्मयान्
भवति । तद् ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत । पर्येणं म्रियन्ते द्विपन्तः सपत्नाः ।
परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः । स यश्चायं पुरुषे । यश्चासावादित्ये । स
एकः ॥४॥ स य एवंवित् । अस्माहोकात् प्रेत्य । एतमन्नमयमात्मानमुप-
संक्रम्य । एतं प्राणमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतं मनोमयमात्मानमुप-
संक्रम्य । एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतमानन्दमयमात्मानमुप-
संक्रम्य । इमाल्लोकान् कामाक्षी कामरूप्यनुसञ्चरन् । एतत् साम
गायन्नास्ते । हा३वु हा३वु हा३वु ॥५॥ अहमन्नमहमन्नमहमन्नम् । अहमन्ना-
दोऽहमन्नादोऽहमन्नादः । अहं श्लोककृद्दहं श्लोककृद्दहं श्लोककृत् ।
अहमस्मि प्रथमजा क्रता३स्य । पूर्वं देवेभ्योऽमृतस्य ना३भाव्यि । यो मा

ददाति स इवेव मा३५५चाः । अहमग्रमग्रमदन्तमाश्रयि । अहं विश्वं भुवन-
मभ्यभवा३म् । सुवर्नं ज्योतीः । य एवं वेद । इत्युपनिषत् ॥ ६ ॥
इति दशमोऽनुवाकः ॥१०॥

ॐ सह नावतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं कर्वावहे ।
तेजस्य नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
इति ऋगुक्तपञ्चाकः ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्वयमा । शं न इन्द्रो वृद्ध-
स्पतिः । शं नो विष्णुरुक्मः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव
प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि । व्रतं वदिष्यामि ।
सत्यं वदिष्यामि । तन्मामवतु । तद्वपतारमवतु । अवतु माम् । अवतु
वपतारम् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति तैत्तिरीयोपनिषत् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

ऐतरेयोपनिषत्

या इमे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि प्रतिष्ठितामाविष्टावीर्म
पचि । घेदस्य म आणीस्थः श्रुतं मे मा प्रहासीरनेनाधीतेनाहोरात्रान्
संदधामृतं यदिप्यामि सत्यं यदिप्यामि । तन्मामवतु तद्वक्तारमवतु ।
अवतु मामवतु वक्तारमवतु वक्तारम् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

आत्मा या इदमेक एवाग्र आसीत् । नान्यत् किंचन मिषत् ।
स ईक्षत लोकान् नु रज्जा इति ॥ १ ॥ स इमाँल्लोकान् रज्जत । अम्भो
मरीचीर्मरमापोऽदोऽम्भः परेण दिवं द्यौः प्रतिष्ठाऽन्तरिक्षं मरीचयः । पृथिवी
मरो या अधस्तात् ता आपः ॥ २ ॥ स ईक्षतेमे नु लोका लोकपालान् नु
रज्जा इति । सोऽद्भ्य एव पुरुषं समुदृत्यामूर्छयत् ॥ ३ ॥ तमभ्यतपत्
तस्याभितप्तस्य मुखं निरभिद्यत यथाण्डम् । मुखाद् वाग् वाचोऽग्नि-
र्नासिके निरभिद्येतां नासिकाभ्यां प्राणः प्राणाद् वायुरक्षिणी निरभिद्ये-
तामक्षिभ्यां चक्षुश्चक्षुष आदित्यः कर्णौ निरभिद्येतां कर्णाभ्यां श्रोत्रं
श्रोत्राद् दिशस्त्वद् निरभिद्यत त्वचो लोमानि लोमभ्य ओपधिवनस्पतयो
हृदयं निरभिद्यत हृदयान्मनो मनसश्चन्द्रमा नाभिर्निरभिद्यत नाभ्या
अपानोऽपानान्मृत्युः शिश्रं निरभिद्यत शिश्राद् रेतो रेतस आपः ॥ ४ ॥
इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

ता एता देवताः खृष्टा अस्मिन् महत्यर्णवे प्रापन्तस्तमशनापिपा-
साभ्यामन्यवार्जत् । ता एनमयुवधारा प्रतिष्ठिता
अन्नमदामेति ॥ १ ॥ ताभ्यो गामान्, त वै नोः शान्तिः ।
ताभ्योऽश्वान्, न
मानयत् ॥ २ ॥

भूत्वा नासिके प्राविशदादित्यश्चक्षुर्भूत्वाऽक्षिणी प्राविशद् दिशः श्रोत्रं
भूत्वा कर्णौ प्राविशन्तोपधियनस्पतयो लोमानि भूत्वा त्वचं प्राविश-
श्चन्द्रमा मनो भूत्वा हृदयं प्राविशन्मृत्युरपानो भूत्वा नाभिं प्राविशदापो
रेतो भूत्वा शिश्वं प्राविशन् ॥ ४ ॥ तमश्नापिपासे अवृतामावाभ्या-
मभिप्रजानीहीति । ते अव्रवीदेतास्वेव धां देयतास्वाभजाम्येतास्तु
भागिन्यौ करोमीति । तस्माद् यस्यै कस्यै च देयतायै हविर्गृह्यते
भागिन्यावेयास्यामश्नापिपासे भयतः ॥ ५ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

स ईक्षतेमे तु लोकाश्च लोकपालाश्चाग्रमेभ्यः खजा इति ॥ १ ॥
सोऽपोऽभ्यतपत् ताभ्योऽभितप्ताभ्यो मूर्तिरजायत । या वै सा मूर्तिरजा-
यतान्नं धै तत् ॥ २ ॥ तदेनत् सृष्टं पराकृत्यजिघांसत् तद् वाचाऽजिघृक्ष-
त् तन्नाशफनोद् वाचा ग्रहीतुम् । स यदैनद् वाचाऽग्रहैष्यदभिष्याहृत्य
हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ३ ॥ तत् प्राणेनाजिघृक्षत् तन्नाशफनोत् प्राणेन ग्रहीतुम् ।
स यदैनत् प्राणेनाग्रहैष्यदभिप्राण्य हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ४ ॥ तच्चक्षुषाऽ-
जिघृक्षत् तन्नाशफनोच्चक्षुषा ग्रहीतुम् । स यदैनच्चक्षुषाऽग्रहैष्यत् दृष्ट्वा
हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ५ ॥ तच्छ्रोत्रेणाजिघृक्षत् तन्नाशफनोच्छ्रोत्रेण ग्रहीतुम् ।
स यदैनच्छ्रोत्रेणाग्रहैष्यच्छ्रुत्वा हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ६ ॥ तत् त्वचाऽजि-
घृक्षत् तन्नाशफनोत् त्वचा ग्रहीतुम् । स यदैनत् त्वचाऽग्रहैष्यत् स्पर्श-
स्पर्शं हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ७ ॥ तन्मनसाऽजिघृक्षत् तन्नाशफनोन्मनसा
ग्रहीतुम् । स यदैनन्मनसाऽग्रहैष्यद्व्याख्या हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ८ ॥
तच्छिन्नेनाजिघृक्षत् तन्नाशफनोच्छिन्नेन ग्रहीतुम् । स यदैनच्छिन्ने-
नाग्रहैष्यद् विखृज्य हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ९ ॥ तद्व्यापनेनाजिघृक्षत् तदावयव-
सैपोऽशस्य ग्रहो यद् वायुरन्नायुर्वा एव यद् वायुः ॥ १० ॥ स ईक्षत कथं
न्विदं मदते स्यादिति स ईक्षत कतरेण प्रपद्या इति । स ईक्षत यदि
वाचाऽभिष्याहृतं यदि प्राणेनाभिप्राणितं यदि चक्षुषा दृष्टं यदि श्रोत्रेण
श्रुतं यदि त्वचा स्पर्शं यदि मनसा ध्यातं यद्व्यापनेनाभ्यपानितं यदि
शिन्नेन विखृष्टमथ कोऽहमिति ॥ ११ ॥ स एतमेव सीमानं विदार्यतया
द्वारा प्रापयत । सैषा विदितिर्नाम द्वास्तदेतन्नान्दनम् । तस्य त्रय आयसथा-
स्त्रयः स्वप्ना अवमावसथोऽयमावसथोऽयमावसथ इति ॥ १२ ॥

स जातो भूतान्यभिव्यैख्यत् किमिहान्यं वाचदिषदिति । स एतमेव पुरुषं
ग्रह्य ततममपश्यदिदमदर्शमिती ३ ॥ १३ ॥ तस्मादिदन्द्रो नामेदन्द्रो ह वै
नाम तमिदन्द्रं सन्तमिन्द्र इत्याचक्षते परोक्षेण । परोक्षप्रिया इव हि
देवाः परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥ १४ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

पुरुषे ह वा अयमादितो गर्भो भवति । यदेतद् रेतस्तदेतत्
सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यस्तेजः सम्भूतमात्मन्येषात्मानं विभर्ति तद् यदा स्त्रियां
सिञ्चत्यथैनज्जनयति तदस्य प्रथमं जन्म ॥ १ ॥ तत् स्त्रिया आत्मभूयं
गच्छति यथा स्वमङ्गं तथा । तस्मादेनां न हिनस्ति साऽस्यैतमात्मान-
मत्र गतं भावयति ॥ २ ॥ सा माययित्री भावयितव्या भवति तं स्त्रीगर्भं
विभर्ति सोऽग्र एष कुमारं जन्मनोऽग्रेऽधिभावयति । स यत् कुमारं
जन्मनोऽग्रेऽधिभावयत्यात्मानमेव तत् भावयत्येषां लोकानां सन्तत्या
एवं सन्तता हीमे लोकास्तदस्य द्वितीयं जन्म ॥ ३ ॥ सोऽस्यायमात्मा
पुण्येभ्यः कर्मभ्यः प्रतिधीयते । अथास्यायमितर आत्मा कृतकृत्यो ययो-
गतः प्रैति स इतः प्रयत्नेन पुनर्जायते तदस्य तृतीयं जन्म ॥ ४ ॥ तदुक्त-
सृषिणा । गर्भे नु सघ्नन्वेपामत्रेदमहं देवानां जनिमानि विभ्वा । शतं मा
पुर आयन्तीररक्षस्तथः द्येनो जवसा निरक्षीयमिति गर्भं पवैतच्छयानो
पामदेव एवमुवाच ॥ ५ ॥ स एवं विद्वानस्माच्छरीरमेदादूर्ध्वं उत्क्रम्या-
मुष्मिन्स्वर्गे लोके सर्वान् कामानाप्याऽमृतः समभवत् समभवत् ॥ ६ ॥
इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

कोऽयमात्मेति ध्वमुपासहे कतरः स आत्मा येन वा पश्यति येन
वा शृणोति येन वा गन्थानाजिघ्रति येन वा वाचं व्याकरोति येन वा
स्वादु चास्वादु च विजानाति ॥ १ ॥ यदेतत् हृदयं मनश्चेतत् । सञ्ज्ञान-
माज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं मेधा दृष्टिर्भूतिर्मतिर्मनीषा जूतिः स्मृतिः संकल्पः
भ्रतुरसुः कामो वश इति । सर्वाण्येवैतानि प्रज्ञानस्य नामधेयानि
भवन्ति ॥ २ ॥ एष ग्रहैश्च इन्द्र एष प्रजापतिरेते सर्वे देवा इमानि च
पञ्च महाभूतानि पृथिवी वायुराकाश आपो ज्योतीर्पीत्येतानीमानि च
क्षुद्रमित्राणीव । बीजानीतराणि चैतराणि चाण्डजानि च जारुजानि च
स्वेदजानि चोद्भिज्जानि चाभ्या गायः पुष्ट्या हस्तिनो यत् किंचेदं

प्राणि जङ्गमं च पतत्रि च यच्च स्थावरं सर्वं तत् प्रक्षानेत्रं प्रक्षाने प्रति-
ष्ठितं प्रक्षानेत्रो लोकः प्रक्षा प्रतिष्ठा प्रक्षानं ब्रह्म ॥३॥ स एतेन प्रजेनात्म-
नास्माह्लोकादुत्क्रम्यामुष्मिन् स्वर्गे लोके सर्वान् कर्मान्नाप्त्वाऽमृतः
समभवत् समभवत् ॥ ४ ॥ इति षष्ठमः खण्डः ॥ ५ ॥

वाङ्मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि प्रतिष्ठितमाधिराधीर्म
एधि । वेदस्य म आणीस्थः श्रुतं मे मा प्रहासीरनेनाधीतेनाहोरात्रान्
संवधाम्श्रुतं यदिप्यामि सत्यं यदिप्यामि । तन्माभवतु तद्वक्तारभवतु ।
अथतु मामयतु वक्तारभवतु वक्तारम् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इत्यैतरेयोपनिषत् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

छान्दोग्योपनिषत्

ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि धाक् प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमथो वलमिन्द्रियाणि च । सर्वेणाणि सर्वं ब्रह्मोपनिषदं माऽहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म निराकरोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं मेऽस्तु तदात्मनि निरस्ते य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि सन्तु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ इत्येतदक्षरमुद्गीथमुपासीत । ओमिति । त्रुद्गायति तस्योप-
प्याण्यानम् ॥ १ ॥ एषां भूतानां पृथिवी रसः पृथिव्या आपो रसोऽपा-
मोपथ्यो रस ओषधीनां पुरुषो रसः पुरुषस्य वाग् रसो याच शग् रस
क्रचः साम रसः साम उद्गीथो रसः ॥ २ ॥ स य ए रसानाह रसतमः परमः
पराभ्योऽष्टमो यदुद्गीथः ॥ ३ ॥ यतमा कतमर्कं यतमत् यतमत् साम कतमः
कतम उद्गीथ इति विमृष्टं भवति ॥ ४ ॥ यानेयर्कं प्राणः सामोमित्येत-
दक्षरमुद्गीथः । तद् वा एतन्मिथुनं यद् धाक् च प्राणश्चक्षुः च साम
च ॥ ५ ॥ तदेतन्मिथुनमोमित्येतस्मिन्नक्षरे सह-सृज्यते यदा वै मिथुनी
समागच्छत आपयतो वै तावन्मोन्यस्य कामम् ॥ ६ ॥ आपयिता ह वै
कामानां भवति य एतदेवं विद्वानक्षरमुद्गीथमुपास्ते ॥ ७ ॥ तद् वा
एतदनुज्ञाक्षरं अदि किञ्चानुजानात्पोमित्येतदाहोपो एष समृद्धिर्यदनुज्ञा
समर्पयिता ह वै कामानां भवति य एतदेवं विद्वानक्षरमुद्गीथ-
मुपास्ते ॥ ८ ॥ तेनेयं त्रयी विद्या वर्तत ओमित्याश्रावयत्योमिति शह-स-
त्योमित्युद्गायत्येतस्यैवाक्षरस्यापचित्यै महिम्ना रसेन ॥ ९ ॥ तेनोभी
कुरुतो यश्चेतदेवं वेद यश्च न वेद । नाना तु विद्या चाविद्या च यदेव
विद्यया करोति ध्रुवोपनिषदा तदेव धीर्यवत्तरं भवतीति खल्वेतस्यैवा-
क्षरस्योपप्यास्यानं भवति ॥ १० ॥ इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

देवासुरा ॥ वै यत्र संयैतिर उभये प्राजापत्यास्तद् देवा उद्गीथ-
 माजहुरमेनैनानभिभविष्याम इति ॥ १ ॥ ते ॥ नासिक्त्यं प्राणमुद्गीथ-
 मुपासाञ्चकिरे तद् हासुराः पाप्मना विविधुस्तस्मात्तेनोभयं जिघ्रति सुरभि
 च दुर्गन्धि च पाप्मना ह्येव विद्वः ॥ २ ॥ अथ ह वाचमुद्गीथमुपासां-
 चकिरे ताद् हासुराः पाप्मना विविधुस्तस्मात्तयोभयं वदति सत्यं चानृतं
 च पाप्मना ह्येव विद्वः ॥ ३ ॥ अथ ह चक्षुरुद्गीथमुपासाञ्चकिरे तद्हा-
 सुराः पाप्मना विविधुस्तस्मात्तेनोभयं पश्यति दर्शनीयं चादर्शनीयं च
 पाप्मना ह्येतद् विद्वम् ॥ ४ ॥ अथ ह श्रोत्रमुद्गीथमुपासाञ्चकिरे तद्हासुराः
 पाप्मना विविधुस्तस्मात् तेनोभयं शृणोति श्रवणीयं चाश्रवणीयं च
 पाप्मना ह्येतद् विद्वम् ॥ ५ ॥ अथ ह मन उद्गीथमुपासाञ्चकिरे । तद्हासुराः
 पाप्मना विविधुस्तस्मात् तेनोभयं संकल्पयते संकल्पनीयं चासंकल्पनीयं
 पाप्मना ह्येतद् विद्वम् ॥ ६ ॥ अथ ह य एवायं मुख्यः प्राणस्तमुद्गीथ-
 मुपासाञ्चकिरे तद् हासुरा कृत्वा विध्वंस्युर्गथाऽऽत्मानमाखणमृत्वा
 विध्वंसते ॥ ७ ॥ एवं यथाऽऽत्मानमाखणमृत्वा विध्वंसत एव हि स
 विध्वंसते य एवंविदि पापं कामयते यश्चैनमभिदासति स एषोऽद्मा-
 खणः ॥ ८ ॥ नैवैतेन सुरभि न दुर्गन्धि विज्ञानात्पहतपाप्मा ह्येव तेन
 यदभ्राति यत् पियति तेनेतरान् प्राणानवति । एतमु एवास्ततोऽविश्योऽप्रा-
 मति व्यावृदात्येवान्तत इति ॥ ९ ॥ तद् हासुरा उद्गीथमुपासाञ्चक एतमु
 एवाऽऽह्निरसं मन्यन्तेऽङ्गानां यद् रसः ॥ १० ॥ तेन तद् ह घृह-
 रूपतिरुद्गीथमुपासाञ्चक एतमु एव घृहस्पतिं मन्यन्ते वाग्धि घृहती
 तस्या एव पतिः ॥ ११ ॥ तेन तद् हाऽऽयास्य उद्गीथमुपासाञ्चक एतमु
 एवाऽऽयास्यं मन्यन्त आम्नाद् वदयते ॥ १२ ॥ तेन तद् ह वक्रो दाहन्वो
 विदाञ्चकार । स ह नैमिशीयानामुद्गाता बभूव । स ह स्मैभ्यः
 आमानागायति ॥ १३ ॥ आगाता ह वै कामानां भवति य एतदेवं
 विद्वान्तरमुद्गीथमुपास्त इत्यध्यात्मम् ॥ १४ ॥ इति द्वितीयः पण्ड. ॥ २ ॥

अथाधिदैवतं य एवासौ तपति तमुद्गीथमुपासीतोद्यन् वा एव
 प्रजाभ्य उद्गायति । उर्ध्वस्तमो भयमपदन्त्यपहन्ता ह वै मयस्य तमसो

भवति य एवं वेद ॥१॥ समान उ एवायं चासौ चोष्णोऽयमुष्णोऽसौ स्वर
इतीममाचक्षते स्वर इति प्रत्यास्वर इत्यमुं तस्माद्वा एतमिमममुं चोद्गीथ-
मुपासीत ॥ २ ॥ अथ खलु ध्यानमेचोद्गीथमुपासीत । यद्वै प्राणिति स
प्राणो यदयानिति सोऽयानः ॥ अथ यः प्राणापानयोः सन्धिः स ध्यानो
यो ध्यानः सा धाक् । तस्मादप्राणघ्नपानघ्नं वाचमभिव्याहरति ॥ ३ ॥
या धाक् सक् तस्मादप्राणघ्नपानघ्नं वाचमभिव्याहरति यक् तत् साम
तस्मादप्राणघ्नपानघ्नं साम गायति यत् साम स उद्गीथस्तस्मादप्राणघ्न-
पानघ्नमुद्गायति ॥ ४ ॥ अतो यान्यन्यानि धीर्ययन्ति कर्माणि यथाऽग्नेर्म-
न्धनमाज्ञैः सरणं हृदस्य धनुष आयमनमप्राणघ्नपानघ्नंस्तानि करोत्येतस्य
हेतोर्ध्यानमेवोद्गीथमुपासीत ॥ ५ ॥ अथ खलुद्गीथाक्षराण्युपासीतोद्गीथ
इति प्राण एवोत्प्राणेन ह्युत्तिष्ठति घाग् गीर्वाचो ह गिर इत्याचक्षतेऽन्नं
धमन्ने हीद्ऽसर्वंऽस्थितम् ॥ ६ ॥ दौरेवोद् अन्तरिक्षं गीः पृथिवी यमादित्य
एवोद् घायुर्गीरग्निस्थः सामवेद एवोद् यजुर्वेदो गीर्गन्धेदस्यं दुग्धेऽस्मै
घाग्दोहं यो धाचो दोहोऽन्नधानन्नादो भवति य एतान्येवं विद्वानुद्गी-
थाक्षराण्युपास्त उद्गीथ इति ॥ ७ ॥ अथ खल्वाशीः समृद्धिरुपसरणा-
नीत्युपासीत येन साम्ना स्तोप्यन् स्यात् तत् सामोपधावेत् ॥ ८ ॥ यस्या-
मृचि तामृचं यदार्पयं तमृचिं यां देवतामभिष्टोप्यन् स्यात् तां देवता-
मुपधावेत् ॥ ९ ॥ येन छन्दसा स्तोप्यन् स्यात् तच्छन्द उपधावेद् येन
स्तोमेन स्तोप्यमाणः स्यात् तः स्तोममुपधावेत् ॥ १० ॥ यां दिशमभि-
ष्टोप्यन् स्यात् तां दिशमुपधावेत् ॥ ११ ॥ आत्मानमन्तत उपरुत्थ स्तुवीत
कामं ध्यायन्नप्रमत्तोऽभ्याशो ह यदस्मै स कामः समृध्येत यत्कामः
स्तुवीतेति यत्कामः स्तुवीतेति ॥ १२ ॥ इति तृतीया शण्डः ॥ ३ ॥

ओमित्येतदक्षरमुद्गीथमुपासीतोमिति , ह्युद्गायति तस्योप-
व्याख्यानम् ॥१॥ देवा वै मृत्योर्विभ्यतस्त्रयीं विद्यां प्राविशंस्ते छन्दोभि-
रच्छादयन् यदेभिरच्छादयंस्तच्छन्दसां छन्दस्त्वम् ॥२॥ तानु तत्र मृत्यु-
यंथा मत्स्यमुदके परिपश्येदेवं पर्यपश्यदचि साम्नि यजुषि । ते नु
वित्वोर्ध्वा ऋचः साम्नो यजुषः स्वरमेष प्राविशन् ॥ ३ ॥ यदा वा

ऋचमाप्नोत्योमित्येवातिस्वरत्येवहः सामैवं यजुरेय उ स्वरौ यदेतदक्षर-
मेतदमृतमभयं तत्प्रविश्य देवा अमृता अभया अभवन् ॥४॥ स य एतदेवं
विद्वानक्षरं प्रणोत्येतदेवाक्षरहः स्वरममृतमभयं प्रविशति तत्प्रविश्य यद-
मृता देवास्तदमृतो भवति ॥ ५ ॥ इति पतुषः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ खलु य उद्गीथः स प्रणवो यः प्रणवः स उद्गीथ इत्यसौ
वा आदित्य उद्गीथ एव प्रणव ओमिति ह्येष स्वरन्नेति ॥ १ ॥ एतमु
एवाहमभ्यगासिपं तस्मान्मम त्वमेकोऽसीति ह कौपीतकिः पुत्रमुवाच
रश्मीस्त्वं पर्यावर्तवाद् बहवो वै ते भविष्यन्तीत्यधिदैवतम् ॥ २ ॥
अथाध्यात्मं य एवायं मुख्यः प्राणस्तमुद्गीथमुपासीतोमिति ह्येष
स्वरन्नेति ॥ ३ ॥ एतमु एवाहमभ्यगासिपं तस्मान्मम त्वमेकोऽसीति ह
कौपीतकिः पुत्रमुवाच प्राणोऽस्यं भूमाममभिगायताद् बहवो वै मे भवि-
ष्यन्तीति ॥ ४ ॥ अथ खलु य उद्गीथः स प्रणवो यः प्रणवः स उद्गीथ
इति होतृपदनादैवापि दुरुद्गीथमनुसमाहरतीत्यनुसमाहरतीति ॥ ५ ॥
इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

इयमेवर्गं अग्निः साम तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम तस्मादच्य-
भ्यूढः साम गीयते इयमेव साऽग्निरमस्तत् साम ॥ १ ॥ अन्तरिक्षमेवर्गं
वायुः साम तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम तस्मादच्यभ्यूढः साम
गीयतेऽन्तरिक्षमेव सा वायुमस्तत् साम ॥ २ ॥ द्यौरेवर्गादित्यः
साम तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम तस्मादच्यभ्यूढः साम गीयते
द्यौरेव साऽऽदित्योऽमस्तत् साम ॥ ३ ॥ नक्षत्राण्येवर्कं चन्द्रमाः साम
तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम तस्मादच्यभ्यूढः साम गीयते नक्षत्राण्येव
सा चन्द्रमा अमस्तत् साम ॥ ४ ॥ अथ यदेतदादित्यस्य शुक्रं भाः
सैवर्गं यन्नीलं परः कृष्णं तत् साम तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम
तस्मादच्यभ्यूढः साम गीयते ॥ ५ ॥ अथ यदेतदादित्यस्य शुक्रं भाः
सैव साऽथ यन्नीलं परः कृष्णं तदमस्तत् सामाथ य एवोऽन्तरादित्ये
हिरण्यः पुरुषो दृश्यते हिरण्यदमक्षुर्हिरण्यकेश आपणखात् सधे एव
सुवर्णः ॥ ६ ॥ तस्य यथा कन्यासं पुण्डरीकमेवमक्षिणी तस्योदिति
नाम स एव सर्वेभ्यः पाप्मभ्य उदित उदेति ह यै सर्वेभ्यः पाप्मभ्यो य एवं

वेद ॥ ७ ॥ तस्यैकं च साम च गेष्णौ तस्मादुद्गीथस्तस्मात्त्रेवोद्गातै-
तस्य हि गाता स एष ये चामुष्मात् पराञ्चो लोकास्तेषां चेष्टे देवकामानां
चेत्यधिदैवतम् ॥ ८ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

अथाध्यात्मं यागेवैर्क् प्राणः साम तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम
तस्मादृच्यभ्यूढः साम गीयते । यागेव सा प्राणोऽमस्तत् साम ॥ १ ॥
चक्षुरेवर्गात्मा साम तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम तस्मादृच्यभ्यूढः
साम गीयते । चक्षुरेव साऽऽत्माऽमस्तत् साम ॥ २ ॥ श्रोत्रमेवर्हमनः साम
तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम तस्मादृच्यभ्यूढः साम गीयते । श्रोत्रमेव
सा मनोऽमस्तत् साम ॥ ३ ॥ अथ यदेतदक्ष्णः शुक्रं भाः सैवर्गं यन्नीलं परः
पृष्णं तत् साम तदेतदेतस्यामृच्यभ्यूढः साम तस्मादृच्यभ्यूढः साम
गीयते । अथ यदैवेतदक्ष्णः शुक्रं भाः सैव साऽथ यन्नीलं परः पृष्णं तदम-
स्तत् साम ॥ ४ ॥ अथ य एषोऽन्तरिक्षिणि पुरुषो दृश्यते सैवर्कं तत् साम
तदुपथं तद् यजुस्तद् ब्रह्म तस्यैतस्य तदेव रूपं यदमुष्य रूपं यावमुष्य
गेष्णौ तौ गेष्णौ यन्नाम तन्नाम ॥ ५ ॥ स एष ये चैतस्मादद्याञ्चो लोका-
स्तेषां चेष्टे मनुष्यकामानां चेति तद् य इमे वीणायां गायन्त्येतं ते
गायन्ति तस्मात् ते धनसनयः ॥ ६ ॥ अथ य एतदेवं विद्वान् साम गाय-
त्युभौ स गायति सोऽमुनैव स एष ये चाष्टुष्मात् पराञ्चो लोकास्तां-
श्चाप्नोति देवकामांश्च ॥ ७ ॥ अथानेनैव ये चैतस्मादद्याञ्चो लोकास्तां-
श्चाप्नोति मनुष्यकामांश्च तस्मादु ह्येवंविदुद्गाता ध्यात् ॥ ८ ॥ कं ते
काममागायानीत्येष ह्येव कामागानस्येष्टे य एवं विद्वान् साम गायति
साम गायति ॥ ९ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

:

त्रयो होद्गीथे कुशला यमूषुः शिलकः शालावत्यश्चैकितायनो
दाहभ्यः प्रवाहणो जैवलिरिति । ते होचुरुद्गीथे वै कुशलाः स्मो हन्तो-
द्गीथे कथां यदाम इति ॥ १ ॥ तथेति ह समुपविजिज्ञुः । स ह प्रवाहणो
जैवलिरयाच । भगवन्तावग्रे यदतां ब्राह्मणथोर्षदतोर्वाचः श्रोष्यामीति ॥
॥ २ ॥ स ॥ शिलकः शालावत्यश्चैकितायनं दाहभ्यमुवाच हन्त त्वा

पृच्छानीति पृच्छेति होवाच ॥ ३ ॥ का साम्नो गतिरिति स्वर इति होवाच स्वरस्य का गतिरिति प्राण इति होवाच प्राणस्य का गतिरित्यन्नमिति होवाचाग्नस्य का गतिरित्याप इति होवाच ॥ ४ ॥ अपां का गतिरित्यसौ लोक इति होवाचामुष्य लोकस्य का गतिरिति न स्वर्ग लोकमतिनयेदिति होवाच स्वर्गं वयं लोकः सामाभिसंस्थापयामः स्वर्गसः स्तावः हि सामेति ॥ ५ ॥ तः ह शिलकः शालायत्यधैकितायनं दाहभ्यमुवाचाप्रतिष्ठितं ये किल ते दाहभ्य साम वसुवेतर्हि मृयान्मूर्धा ते विपतिष्यतीति मूर्धां ते विपतेदिति ॥ ६ ॥ हन्ताहमेतद् भगवतो वेदानीति विद्मीति होवाचामुष्य लोकस्य का गतिरित्ययं लोक इति होवाचास्य लोकस्य का गतिरिति न प्रतिष्ठां लोकमतिनयेदिति होवाच प्रतिष्ठां वयं लोकः सामाभिसंस्थापयामः प्रतिष्ठासः स्तावः हि सामेति ॥ ७ ॥ तः ह प्रवाहणो जैवल्लिह्याचान्तवर्द्धं किल ते शालायत्य साम वसुवेतर्हि मृयान्मूर्धा ते विपतिष्यतीति मूर्धां ते विपतेदिति हन्ताहमेतद् भगवतो वेदानीति विद्मीति होवाच ॥ ८ ॥ इत्यष्टमः सङ्घः ॥ ८ ॥

अस्य लोकस्य का गतिरित्याकाश इति होवाच सर्वाणि ह या इमानि भूतान्याकाशादेव समुत्पद्यन्त आकाशं प्रत्यस्तं यन्त्याकाशो होवैभ्यो ज्यामानाकाशः परावणम् ॥ १ ॥ स एष परोवरीयानुद्गीथः स एषोऽनन्तः परोवरीयो हास्य भवति परोवरीयसो ह लोकाद्वयति य एतदेवं विद्वान् परोवरीयाऽसमुद्गीथमुपास्ते ॥ २ ॥ तः ह तमतिधन्या शौनक उदरशाण्डित्वायोक्तथोवाच यावत् त एनं प्रजायानुद्गीथं वेदिष्यन्ते परोवरीयो ह्येभ्यस्तावदस्मिँल्लोके जीवनं भविष्यति ॥ ३ ॥ तथाऽमुष्मिँल्लोके लोक इति स य एतदेवं विद्वानुपास्ते परोवरीय एष हास्यास्मिँल्लोके जीवनं भवति तथामुष्मिँल्लोके लोक इति लोके लोक इति ॥ ४ ॥ इति नवमः सङ्घः ॥ ९ ॥

मटचीदतेषु कुर्यात्पाटिकया सह जाययोपस्तिर्ह चाक्रायण इभ्यप्राप्ते प्रद्राणक उवाच ॥ १ ॥ स हेभ्यं कुत्सापान् खादन्तं विभिद्वे तः होवाच । नेतोऽन्ये विद्यन्ते यच्च ये म इम उपनिहिता इति ॥ २ ॥ एतेषां मे वेदीति होवाच । तानस्मै प्रददी हन्तानुपानमित्युच्छिष्टं ये मे पीतः

स्यादिति होवाच ॥ ३ ॥ न स्वदेतेऽप्युच्छिष्टा इति न वा अजीविष्य-
मिमानखादन्निति होवाच कामो म उदपानमिति ॥ ४ ॥ स ह खादि-
त्यातिशेषाञ्जायाया आजहार साऽग्र एव सुमिक्षा यभूव तान् प्रतिगृह्य
निदधौ ॥ ५ ॥ स ह प्रातः संजिहान उवाच यद् यताघ्नस्य लमेमहि
लमेमहि धनमाग्राह- राजाऽसौ यक्ष्यते स मा सर्वैरार्तिव्यैर्गृणीतेति ॥ ६ ॥
तं जायोवाच हन्त पत इम एव कुल्माषा इति तान् खादित्याऽमुं यज्ञं
विततमेयाय ॥ ७ ॥ तत्रोद्गातृनास्तावे स्तोप्यमाणानुपोषविवेश स ह
प्रस्तोतारमुवाच ॥ ८ ॥ प्रस्तोतर्या देवता प्रस्तावमन्यायत्ता तां चेद्विद्वान्
प्रस्तोप्यसि मूर्धा ते विपतिष्यतीति ॥ ९ ॥ एवमेवोद्गातारमुवाचोद्गा-
तर्या देवतोद्गीथमन्यायत्ता तां चेद्विद्वानुद्गास्यसि मूर्धा ते विपति-
ष्यतीति ॥ १० ॥ एवमेव प्रतिहर्तारमुवाच प्रतिहर्तर्या देवता प्रतिहारमन्या-
यत्ता तां चेद्विद्वान्प्रतिहरिष्यसि मूर्धा ते विपतिष्यतीति ते ह समार-
तास्तूष्णीमासाञ्ज्जिरे ॥ ११ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

अथ हैनं यजमान उवाच भगवन्तं वा अहं विविदिषाणीत्युपस्ति-
रस्मि वाक्पापण इति होवाच ॥ १ ॥ स होवाच भगवन्तं वा अहमेभिः
सर्वैरार्तिव्यैः पर्येषिषं भगवतो वा अहमविष्याऽन्यानवृषि ॥ २ ॥ भगवो-
स्त्वेव मे सर्वैरार्तिव्यैरिति तथेत्यथ तर्ह्येत एव समतिगृह्यः स्तुवतां
यावत् त्वेभ्यो धनं दद्यास्तावन्मम दद्या इति तथेति ह यजमान उवाच
॥ ३ ॥ अथ हैनं प्रस्तोतोपससाद् प्रस्तोतर्या देवता प्रस्तावमन्यायत्ता तां
चेद्विद्वान् प्रस्तोप्यसि मूर्धा ते विपतिष्यतीति मा भगवानवोचत् कतमा
सा देवतेति ॥ ४ ॥ प्राण इति होवाच, सर्वाणि ह वा इमानि भूतानि प्राण-
मेवाभिसंविशन्ति प्राणमभ्युज्जिहते सैषा देवता प्रस्तावमन्यायत्ता तां
चेद्विद्वान् प्रास्तोप्यो मूर्धा ते व्यपतिष्यत् सथोकस्य मयेति ॥ ५ ॥ अथ
हैनमुद्गातोपससादोद्गातर्या देवतोद्गीथमन्यायत्ता तां चेद्विद्वानुद्गा-
स्यसि मूर्धा ते विपतिष्यतीति मा भगवानवोचत् कतमा सा देवतेति ॥ ६ ॥
आदित्य इति होवाच सर्वाणि ह वा इमानि भूतान्यादित्यमुधैः सन्तं
गायन्ति सैषा देवतोद्गीथमन्यायत्ता तां चेद्विद्वानुद्गास्यो मूर्धा ते
व्यपतिष्यत् सथोकस्य मयेति ॥ ७ ॥ अथ हैनं प्रतिहर्तोपससाद्

प्रतिहर्तर्या देवता प्रतिहारमन्वायत्ता तां चेद्विद्वान् प्रतिहरिष्यसि मूर्धा
 ते विपतिष्यतीति मा भगवानवोचत् कतमा सा देवतेति ॥ ८ ॥ अग्रमिति
 होवाच सर्वाणि ह वा इमानि भूतान्यग्रमेव प्रतिहरमाणानि जीवन्ति
 सैषा देवता प्रतिहारमन्वायत्ता तां चेद्विद्वान् प्रत्यहरिष्यो मूर्धा ते
 व्यपतिष्यत् तथोक्तस्य मयेति तथोक्तस्य मयेति ॥ ९ ॥ इत्येकादशः
 पण्डः ॥ ११ ॥

अथातः शीघ्र उद्गीथस्तद्ध चको दाक्षभ्यो ग्लाघो वा मैत्रेयः
 स्याध्यायमुद्रयाज ॥ १ ॥ तस्मै श्वा श्वेतः प्रादुर्वभूव तमन्ये श्वान उप-
 समेत्योचुरग्रं नो भगवानागायत्यश्नायाम वा इति ॥ २ ॥ तान् होवाचेहैव
 मा प्रातरुपसमीयातेति तज्ज चको दाक्षभ्यो ग्लाघो वा मैत्रेयः प्रतिपाल-
 याश्चकार ॥ ३ ॥ ते ह यथैवेदं यद्विष्यमानेन स्तोष्यमाणाः स्रष्टव्याः
 सर्पन्तीत्येषमासच्छपुस्ते ह समुपविश्य हिञ्जुः ॥ ४ ॥ ओ३मदा३मो३
 पिषा३मो३देधो चरणः प्रजापतिः सयिता२ऽऽभिमिहा२ऽऽहरद्वपते३ऽ-
 भिमिहा२ऽऽहरा२ऽऽहरो३मिति ॥ ५ ॥ इति द्वादशः पण्डः ॥ १२ ॥

अयं घाय लोको दाउकारो घायुर्हाइकारश्चन्द्रमा अयकार आत्मेद-
 कारोऽग्निरीकारः ॥ १ ॥ आदित्य ऊकारो निहव एकारो त्रिभ्येदेवा औहो-
 यिकारः प्रजापतिर्हिङ्कारः प्राणः स्वारोऽग्रं वा वाग् पिराद् ॥ २ ॥ अनि-
 रुक्तलयोदशः स्तोमः संचरो द्रुक्कारः ॥ ३ ॥ दुग्धेऽस्मै वाग् दोहं यो
 पाचो दोहोऽन्नयानघ्रादो भयति य एतामेवऽऽ सास्त्रामुपनिषदं वेदोप-
 निषदं वेदेति ॥ ४ ॥ इति त्रयोदशः पण्डः ॥ १३ ॥

इति प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

ॐ समस्तस्य खलु साम्न उपासनं साधु यत् खलु साधु तत्
 सामेत्याचक्षते यदसाधु तदसामेति ॥ १ ॥ तदुताप्याहुः साम्नैनमुपा-
 गादिति साधुनैनमुपागादित्येव तदाहुरसाम्नैनमुपागादित्यसाधुनैनमुपा-
 गादित्येव तदाहुः ॥ २ ॥ अथोताप्याहुः साम्नो यतेति यत् साधु भवति
 साधु यतेत्येव तदाहुरसाम्नो यतेति यदसाधु भवत्यसाधु यतेत्येव

तदाहुः ॥ ३ ॥ स य एतदेवं विद्वान् साधु सामेत्युपास्तेऽम्याशो ह
यदेनहः साधयो धर्मा आ च गच्छेयुरप च नमेयुः ॥ ४ ॥ इति प्रथमः
खण्डः ॥ १ ॥

लोकेषु पञ्चविधः सामोपासीत पृथिवी हिङ्गारोऽग्निः प्रस्तावोऽ-
न्तरिक्षमुद्गीथ आदित्यः प्रतिहारो यौर्निधनमित्यूध्वेषु ॥ १ ॥ अथाऽऽ-
वृत्तेषु यौर्दिङ्गार आदित्यः प्रस्तावोऽन्तरिक्षमुद्गीथोऽग्निः प्रतिहारः
पृथिवी निधनम् ॥ २ ॥ कल्पन्ते हास्मै लोका ऊर्ध्वाश्चाऽऽवृत्ताश्च य एतदेवं
विद्वान्लोकेषु पञ्चविधः सामोपास्ते ॥ ३ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

वृष्टौ पञ्चविधः सामोपासीत पुरोधातो हिङ्गारो मेघो जायते स
प्रस्तावो वर्पति स उद्गीथो विद्योतते स्तनयति स प्रतिहारः ॥ १ ॥ उद्गृ-
ह्णाति तन्निधनं वर्पति हास्मै वर्पयति ह य एतदेवं विद्वान् वृष्टौ पञ्चविधः
सामोपास्ते ॥ २ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

सर्गस्वप्नु पञ्चविधः सामोपासीत मेघो यत् संप्लयते स हिङ्गारो
यद् वर्पति स प्रस्तावो याः प्राच्यः स्यन्दन्ते स उद्गीथो याः प्रतीच्यः स
प्रतिहारः समुद्रो निधनम् ॥ १ ॥ न हाप्नु मेत्यप्नुमान् भवति य एतदेवं
विद्वान् सर्गस्वप्नु पञ्चविधः सामोपास्ते ॥ २ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

ऋतुषु पञ्चविधः सामोपासीत यसन्तो हिङ्गारो ग्रीष्मः प्रस्तावो
वर्षा उद्गीथः शरत् प्रतिहारो हेमन्तो निधनम् ॥ १ ॥ कल्पन्ते हास्मा
ऋतव ऋतुमान् भवति य एतदेवं विद्वान्ऋतुषु पञ्चविधः सामोपास्ते ॥ २ ॥
इति पञ्चमः खण्डः ॥

पशुषु पञ्चविधः सामोपासीताजा हिङ्गारोऽवयः प्रस्तावो गाव
उद्गीथोऽश्वः प्रतिहारः पुरुषो निधनम् ॥ १ ॥ भवन्ति हास्य पशवः
पशुमान् भवति य एतदेवं विद्वान् पशुषु पञ्चविधः सामोपास्ते ॥ २ ॥
इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

प्राणेषु पञ्चविधं परोवरीयः सामोपासीत प्राणो हिङ्गारो वाक् प्रस्ता-
वश्चक्षुस्त्रयीयः श्रोत्रं प्रतिहारो मनो निधनं परोवरीयाहसि वा एतानि
॥ १ ॥ परोवरीयो हास्य भवति परोवरीयसो ह लोकाञ्जयति य एतदेवं

विद्वान् प्राणेषु पञ्चविधं परोवरीयः सामोपास्ते इति तु पञ्चविधस्य ॥२॥
इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथ सप्तविधस्य वाचि सप्तविधः सामोपासीत् यत् किञ्च वाचो
हुमिति स हिङ्कारो यत् प्रेति स प्रस्तावो यदेति स आदिः ॥१॥ यदुदिति
स उद्गीथो यत् प्रतीति स प्रतिहारो यदुपेति स उपद्रवो यन्नीति तन्नि-
धनम् ॥ २ ॥ दुग्धेऽस्मै घाग् दोहं यो वाचो दोहोऽध्वानघ्रादो भवति य
एतदेवं विद्वान् वाचि सप्तविधः सामोपास्ते ॥३॥ इति अष्टमः खण्डः ॥८॥

अथ खल्वमुमादित्यः सप्तविधः सामोपासीत् सर्वदा समस्तेन
साम मां प्रति मां प्रतीति सर्वेण समस्तेन साम ॥१॥ तस्मिन्निमानि सर्वाणि
भूतान्यन्यायत्तानीति विद्यात् तस्य यत् पुरोदयात् स हिङ्कारस्तदस्य
पशवोऽन्यायस्तास्तस्मात् ते हिङ्कुर्वन्ति हिङ्कारभाजिनो ह्येतस्य साम्नः
॥ २ ॥ अथ यत् प्रथमोदिते स प्रस्तावस्तदस्य मनुष्या अन्यायत्तास्त-
स्मात् ते प्रस्तुतिकामाः प्रशङ्क्षाफामाः प्रस्तावभाजिनो ह्येतस्य साम्नः
॥ ३ ॥ अथ यत् सङ्गववेलायाः स आदिस्तदस्य वयाः स्यन्यायत्तानि
तस्मात् तान्यन्तरिक्षेऽनारभ्यणान्यादायाऽऽत्मानं परिपतन्त्यादिभाजीनि
ह्येतस्य साम्नः ॥ ४ ॥ अथ यत् संप्रति मध्यन्दिने स उद्गीथस्तदस्य
देवा अन्यायत्तास्तस्मात् ते सत्तमाः प्राजापत्यानामुद्गीथभाजिनो
ह्येतस्य साम्नः ॥ ५ ॥ अथ यदुर्ध्वं मध्यन्दिनात् प्रागपराह्णात् स प्रतिहार-
स्तदस्य गर्वा अन्यायत्तास्तस्मात् ते प्रतिहृता नायपचन्ते प्रतिहारभाजिनो
ह्येतस्य साम्नः ॥ ६ ॥ अथ यदूर्ध्वमपराह्णात् प्रागस्तमयात् स उपद्रवस्त-
दस्याऽऽरण्या अन्यायत्तास्तस्मात् ते पुरुषं दृष्ट्वा कष्टः भ्यश्मि-
त्युपद्रवन्त्युपद्रवभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ७ ॥ अथ यत् प्रथमा-
स्तमिते तन्निधनं तदस्य पित्रोऽन्यायत्तास्तस्मात् तान् निदधति निधन-
भाजिनो ह्येतस्य साम्न एव खल्वमुमादित्यः सप्तविधः सामोपास्ते
॥ ८ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

अथ खल्व्वात्मसंमिश्रमतिमृत्यु सप्तविधः सामोपासीत् हिङ्कार
इति व्यक्षरं प्रस्ताव इति व्यक्षरं तत् समम् ॥ १ ॥ आदिरिति द्व्यक्षरं
प्रतिहार इति चतुरक्षरं तत् इदं तत् समम् ॥ २ ॥ उद्गीथ इति

ज्यक्षरमुपद्रव इति चतुरक्षरं त्रिभिस्त्रिभिः समं भवत्यक्षरमतिशिष्यते
ज्यक्षरं तत् समम् ॥ ३ ॥ निघनमिति ज्यक्षरं तत् सममेव भवति तानि
ह वा पतानि द्वाविंशतिरक्षराणि ॥ ४ ॥ एकविंशत्याऽऽदित्यमाप्नो-
त्येकविंशतो वा इतोऽसावादित्यो द्वाविंशतेन परमादित्याञ्जयति ।
तत्राकं तद् विशोकम् ॥ ५ ॥ आप्नोति हाऽऽदित्यस्य जयं परो हास्याऽऽ-
दित्यञ्जयाञ्जयो भवति य एतदेवं विद्वानात्मसंमितमतिमृत्यु सप्तविधः
सामोपास्ते सामोपास्ते ॥ ६ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

मनो हिङ्कारो वाक् प्रस्तावश्चक्षुर्द्वीयः श्रोत्रं प्रतिहारः प्राणो
निघनमेतद् गायत्रं प्राणेषु प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद् गायत्रं प्राणेषु
प्रोतं वेद प्राणी भवति सर्वमायुरेति ज्योर् जीवति महान् प्रजया पशुभि-
र्भवति महान् कीर्त्या महामनाः स्यात् तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति एकादशः
खण्डः ॥ ११ ॥

अभिमन्थति स हिङ्कारो धूमो जायते स प्रस्तावो ज्वलति स
उद्गीथोऽङ्गारा भवन्ति स प्रतिहार उपशाम्यति तन्निघनं सऽऽशाम्यति
तन्निघनमेतद् रथन्तरमग्नी प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद् रथन्तरमग्नी
प्रोतं वेद ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भवति सर्वमायुरेति ज्योर् जीवति महान्
प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या न प्रत्यङ्मुखिमाचारमेव निष्ठीवेत्
तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

उपमन्थते स हिङ्कारो क्षपयते स प्रस्तावः क्षिया सह शेते स
उद्गीथः प्रति ह्रीं सह शेते स प्रतिहारः कालं गच्छति तन्निघनं पारं
गच्छति तन्निघनमेतद् धामदेव्यं मिथुने प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद् धाम-
देव्यं मिथुने प्रोतं वेद मिथुनीभवति मिथुनान्मिथुनात् प्रजायते सर्वमायुरेति
ज्योर् जीवति महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या न कांचन परि-
हरेत् तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

उच्यन् हिङ्कार उदितः प्रस्तावो मध्यन्दिन उद्गीथोऽपराहः प्रति-
हारोऽस्तं यन्निघनमेतद् बृहदादित्ये प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद् बृहदा-
दित्ये प्रोतं वेद सेजस्व्यन्नादो भवति सर्वमायुरेति ज्योर् जीवति

महान् प्रजया पशुभिर्मवति महान् कीर्त्या तपन्तं न निन्देत् तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति षतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अन्नाणि संश्रवन्ते स हिङ्कारो मेधो जायते स प्रस्तावो वर्पति स उद्गीथो विद्योतते स्तनयति ॥ प्रतिहार उद्गृह्णाति तन्निधनमेतद् वैरूपं पर्जन्ये प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद् वैरूपं पर्जन्ये प्रोतं वेद विरूपोऽथ सुरुषोऽथ पशूनवरुन्धे सर्वमायुरेति ज्योम् जीयति महान् प्रजया पशुभिर्मवति महान् कीर्त्या वर्पन्तं नो निन्देत् तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

घसन्तो हिङ्कारो भीष्माः प्रस्तावो चर्षा उद्गीथः शरत् प्रतिहारो हेमन्तो निधनमेतद् घैराजसृत्तुषु प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद् घैराजसृत्तुषु प्रोतं वेद घिराजति प्रजया पशुभिर्मवति सर्वमायुरेति ज्योम् जीयति महान् प्रजया पशुभिर्मवति महान् कीर्त्यर्त्तुं न निन्देत् तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

पृथिवी हिङ्कारोऽन्तरिक्षं प्रस्तावो द्यौरुद्गीथो विश्वः प्रतिहारः समुद्रो निधनमेताः शक्यो लोकेषु प्रोताः ॥ १ ॥ स य एवमेताः शक्यो लोकेषु प्रोता वेद लोकीभवति सर्वमायुरेति ज्योम् जीयति महान् प्रजया पशुभिर्मवति महान् कीर्त्या लोकान् न निन्देत् तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

अजा हिङ्कारोऽययः प्रस्तावो गाव उद्गीथोऽध्याः प्रतिहारः पुरुषो निधनमेता रेपत्यः पशुषु प्रोताः ॥ १ ॥ स य एवमेता रेपत्यः पशुषु प्रोता वेद पशुमान् भवति सर्वमायुरेति ज्योम् जीयति महान् प्रजया पशुभिर्मवति महान् कीर्त्या पशून् न निन्देत् तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति अष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

लोम हिङ्कारस्त्वक् प्रस्तावो मांसमुद्गीथोऽस्थि प्रतिहारो मज्जा निधनमेतद् यथायथीयमङ्गेषु प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद् यथायथीयमङ्गेषु प्रोतं वेदाङ्गीभवति नाङ्गेन विहृच्छति सर्वमायुरेति ज्योम् जीयति महान् प्रजया पशुभिर्मवति महान् कीर्त्या संवत्सरं मज्जो नाङ्गीयात् तद् व्रतं मज्जो नाङ्गीयादिति वा ॥ २ ॥ इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ १९ ॥

अग्निर्हिङ्कारो वायुः प्रस्ताय आदित्य उद्गीथो नक्षत्राणि प्रतिहार-
श्चन्द्रमा निधनमेतद् राजनं देवतासु प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद् राजनं
देवतासु प्रोतं वेदैतासामेव देवतानां सलोकतां सार्पितां सायुज्यं
गच्छति सर्वमायुरेति ज्योम् जीवति महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान्
कीर्त्या ब्राह्मणान् न निन्देत् तद् व्रतम् ॥ २ ॥ इति त्रिंशः खण्डः ॥ २० ॥

त्रयी विद्या हिङ्कारख्य इमे लोकाः स प्रस्तायोऽग्निर्वायुरादित्यः,
स उद्गीथो नक्षत्राणि घयाऽसि मरीचयः स प्रतिहारः सर्पा गन्धर्वाः,
पितरस्तन्निधनमेतत् साम सर्वस्मिन् प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतत् सामः
सर्वस्मिन् प्रोतं वेद सर्वं ह भवति ॥ २ ॥ तदेव श्लोकः । यानि पञ्चधा
ग्रीणि ग्रीणि तेभ्यो न उपायः परमन्यदस्ति ॥ ३ ॥ यस्तद् वेद स वेद
सर्वं सर्वा विशो बलिमस्मै हरन्ति सर्वमस्मीत्युपासीत तद् व्रतं
तद् व्रतम् ॥ ४ ॥ इति एकविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

विनर्दि साम्नो घृणे पशव्यमित्यग्रेऽउद्गीथोऽनिरुक्तः प्रजापतेर्निरुक्तः
सोमस्य मृदु शृङ्गं वायोः शृङ्गं बलवदिन्द्रस्य क्रौञ्चं बृहस्पतेरपध्वान्तं
घृणस्य तान् सर्वानेवोपसेवेत् वारुणं त्वेव यजयेत् ॥ १ ॥ अमृतत्वं
देवेभ्य आगायानीत्यागायेत् स्वर्धा पितृभ्य आशां मनुष्येभ्यस्तृणोदकं
पशुभ्यः स्वर्गं लोकं यजमानायाधमात्मन आगायानीत्येतानि मनसा
ध्यायन्नप्रमत्तः स्तुवीत ॥ २ ॥ सर्वे स्वरा इन्द्रस्यात्मानः सर्वे उष्माणः
प्रजापतेरात्मानः सर्वे स्पर्शा मृत्योरात्मानस्तं यदि स्वरेष्वापालमेतेन्द्र
शरणं प्रपन्नोऽभूव स त्वा प्रति धक्ष्यतीत्येनं ब्रूयात् ॥ ३ ॥ अथ यथेन-
मृष्मस्वापालमेत प्रजापतिं शरणं प्रपन्नोऽभूव स भूत्वा प्रति पेक्ष्यतीत्येनं
ब्रूयादथ यथेन स्यात्स्वापालमेत मृत्युं शरणं प्रपन्नोऽभूव स त्वा
प्रति धक्ष्यतीत्येनं ब्रूयात् ॥ ४ ॥ सर्वे स्वरा घोषयन्तो बलयन्तो वक्तव्या
इन्द्रे बलं ददानीति सर्वे ऊष्माणोऽग्रस्ता अनिरस्ता विधृता वक्तव्याः
प्रजापतेरात्मानं परिददानीति सर्वे स्पर्शा लेशेनानभिनिहिता वक्तव्या
मृत्योरात्मानं परिहराणांति ॥ ५ ॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

त्रयो धर्मस्त्रिधा यज्ञोऽध्ययनं दानमिति । प्रथमस्तप एव द्वितीयो
ब्रह्मचार्यधर्मकुलवासी तृतीयोऽत्यन्तमात्मानमाचार्यकुलेऽवसादयन्

सर्वे एते पुण्यलोकं भवन्ति ब्रह्मसदस्थोऽमृतत्वमेति ॥ १ ॥ प्रजा-
पतिलोकानभ्यतपत् तेभ्योऽभितप्तेभ्यस्त्रयी विद्या संप्राप्तवत् ताम-
भ्यतपत् तस्या अभितप्ताया एतान्यक्षराणि संप्राप्तवन्त भूर्भुवः स्वरिति
॥ २ ॥ तान्यभ्यतपत् तेभ्योऽभितप्तेभ्य ओङ्कारः संप्राप्तवत् तद् यथा
शङ्कुना सर्वाणि पर्णानि संतृण्णान्येवमोङ्कारेण सर्वा वाक् संतृणोङ्-
कार एवेदः सर्वमोङ्कार एवेदः सर्वम् ॥ ३ ॥ इति त्रयोविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

ब्रह्मयादिनो पयन्ति यद् वसूनां प्रातःसवनः रुद्राणां माध्यन्दिनः
सवनमादित्यानां च विश्वेषां च देवानां तृतीयसवनम् ॥ १ ॥ अ तर्हि
यजमानस्य लोक इति स वस्तं न विद्यात् कथं कुर्यादथ विद्वान् कुर्यात्
॥ २ ॥ पुरा प्रातरनुवाकस्योपाकरणाज्जघनेन गार्हपत्यस्योदङ्मुख उप-
विश्य स वासवः सामाभिगायति ॥ ३ ॥ लोरेकद्वारमपाचा३र्ण३३ पद्मेम
त्वा वयः वा३३३३३हु३म् आ३३ ज्या३यो३आ३२१११ इति ॥ ४ ॥ अथ
जुहोति नमोऽग्नये पृथिवीक्षिते लोकक्षिते लोकं मे यजमानाय विन्दैष धै
यजमानस्य लोक एतास्मि ॥ ५ ॥ अत्र यजमानः परस्तादायुषः स्वाहा-
ऽपजहि परिधमित्युक्त्योत्तिष्ठति तस्मै वसवः प्रातःसवनः संप्रयच्छन्ति
॥ ६ ॥ पुरा माध्यन्दिनस्य सवनस्योपाकरणाज्जघनेनाग्नीध्रीयस्योदङ्मुख
उपविश्य स रौद्रः सामाभिगायति ॥ ७ ॥ लोरेकद्वारमपाचा३र्ण३३
पद्मेम त्वा वयं वैरा३३३३३हु३म् आ३३ ज्या३यो३आ३२१११ इति ॥ ८ ॥
अथ जुहोति नमो वायवेऽन्तरिक्षक्षिते लोकक्षिते लोकं मे यजमानाय
विन्दैष धै यजमानस्य लोक एताऽस्मि ॥ ९ ॥ अत्र यजमानः परस्तादायुषः
स्वाहाऽपजहि परिधमित्युक्त्योत्तिष्ठति तस्मै रुद्रा माध्यन्दिनः सवनः
संप्रयच्छन्ति ॥ १० ॥ पुरा तृतीयसवनस्योपाकरणाज्जघनेनाह
पत्नीयस्योदङ्मुख उपविश्य स आदित्यः स वैश्वदेवः सामाभिगायति
॥ ११ ॥ लोरेकद्वारमपाचा३र्ण३३ पद्मेम त्वा वयः स्वारा ३३३३३हु३म्
आ३३ ज्या३यो३आ३२१११ इति ॥ १२ ॥ आदित्यमथ वैश्वदेवं लोरेक-
द्वारमपाचा३र्ण३३ पद्मेम त्वा वयः साम्ना३३३३३हु३म् आ३३ ज्या३
यो३आ३२१११ इति ॥ १३ ॥ अथ जुहोति नम आदित्येभ्यश्च विश्वेभ्यश्च
देवेभ्यो दिविक्षिद्भ्यो लोकक्षिद्भ्यो लोकं मे यजमानाय विन्दत ॥ १४ ॥

एष धै यजमानस्य लोक एताऽस्म्यत्र यजमानः परस्तादायुषः स्वाहाऽप-
हृत परिधमित्युपत्योत्तिष्ठति ॥ १५ ॥ तस्या आदित्याश्च विश्वे च देवा-
स्तृतीयः सवनः संप्रयच्छन्त्येष ह धै यज्ञस्य मात्रां वेद य एवं वेद
य एवं वेद ॥ १६ ॥ इति चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४ ॥

इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ असौ धा आदित्यो देवमधु तस्य घौरेय तिरश्चीनः शोऽन्तरि-
क्षमपूषो मरीचयः पुत्राः ॥ १ ॥ तस्य ये प्राञ्चो रश्मयस्ता एवास्य प्राच्यो
मधुनाड्यः । अच एष मधुकृत ऋग्वेद एष पुष्पं ता अमृता आपस्ता धा
एता ऋचः ॥ २ ॥ एतमृग्वेदमभ्यतर्पैस्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज इन्द्रियं
धीर्यमन्नाद्यः रसोऽजायत ॥ ३ ॥ तद् व्यक्षरत् तदादित्यमभितोऽध्ययत्
तद्वा एतद् यदेतदादित्यस्य रोहितः रूपम् ॥ ४ ॥ इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

अथ येऽस्य दक्षिणा रश्मयस्ता एवास्य दक्षिणा मधुनाड्यो यज्ञः
प्येष मधुकृतो यजुर्वेद एष पुष्पं ता अमृता आपः ॥ १ ॥ तानि धा
एतानि यज्ञः प्येतं यजुर्वेदमभ्यतर्पैस्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज इन्द्रियं
धीर्यमन्नाद्यः रसोऽजायत ॥ २ ॥ तद् व्यक्षरत् तदादित्यमभितोऽध्ययत्
तद् धा एतद् यदेतदादित्यस्य शुक्लः रूपम् ॥ ३ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथ येऽस्य प्रत्यञ्चो रश्मयस्ता एवास्य प्रतीच्यो मधुनाड्यः
सामान्येष मधुकृतः सामवेद एष पुष्पं ता अमृता आपः ॥ १ ॥ तानि
धा एतानि सामान्येतः सामवेदमभ्यतर्पैस्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज
इन्द्रियं धीर्यमन्नाद्यः रसोऽजायत ॥ २ ॥ तद् व्यक्षरत् तदादित्यमभितोऽ-
ध्ययत् तद् धा एतद् यदेतदादित्यस्य परं कृष्णः रूपम् ॥ ३ ॥ इति तृतीयः
खण्डः ॥ ३ ॥

अथ येऽस्योद्गञ्चो रश्मयस्ता एवास्योदीच्यो मधुनाड्योऽधर्वाङ्गि-
रस एष मधुकृत इतिहासपुराणं पुष्पं ता अमृता आपः ॥ १ ॥ ते धा
एतेऽधर्वाङ्गिरस एतदितिहासपुराणमभ्यतर्पैस्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज
इन्द्रियं धीर्यमन्नाद्यः रसोऽजायत ॥ २ ॥ तद् व्यक्षरत् तदादित्यमभितोऽ-
ध्ययत् तद् धा एतद् यदेतदादित्यस्य परं कृष्णः रूपम् ॥ ३ ॥ इति चतुर्थः
खण्डः ॥ ४ ॥

अथ येऽस्योर्ध्वा रश्मयस्ता एवास्योर्ध्वा मधुनाऽणो गुह्या एवावेशा
मधुरुतो ब्रह्मैव पुण्यं ता अमृता आपः ॥ १ ॥ ते वा एते गुह्या आवेशा
एतद् ब्रह्माभ्यतर्प्यस्तस्यामितस्य यशस्तेज इन्द्रियं वीर्यमन्नाद्यः रसोऽ-
जायत ॥ २ ॥ तद् व्यक्षरत् तदादित्यममितोऽध्यत् तद् वा एतद् यदेत-
दादित्यस्य मध्ये क्षोमत इव ॥ ३ ॥ ते वा एते रसानाः रसा वेदा हि
रसास्तेषामेते रसास्ताभि वा एतान्यमृतानाममृतानि वेदा ह्यमृतास्तेषा-
मेतान्यमृतानि ॥ ४ ॥ इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

तद् यद् प्रथमममृतं तद् वसव उपजीवन्त्यग्निना मुखेन न वै देया
अश्नन्ति न पियन्त्येतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव रूपम-
भिसंविशन्त्येतस्माद् रूपादुच्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेवममृतं वेद वसुनामे-
वैको भूत्याऽग्निर्नैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स य एतदेव
रूपमभिसंविशत्येतस्माद् रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स वायवादित्यः पुरस्तादुदेता
पश्चादस्तमेता वसुनामेव तायवाधिपत्यः स्वाराज्यं पर्येता ॥ ४ ॥
इति पण्डः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ यद् द्वितीयममृतं तद् रुद्रा उपजीवन्तीन्द्रेण मुखेन न वै देया
अश्नन्ति न पियन्त्येतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव रूपमभि-
संविशन्त्येतस्माद् रूपादुच्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेवममृतं वेद रुद्राणामेवैको
भूत्येन्द्रेणैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एतदेव रूपमभिसं-
विशत्येतस्माद् रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स वायवादित्यः पुरस्तादुदेता पश्चादस्त-
मेता द्विस्तावद् दक्षिणत उदेतोत्तरतोऽस्तमेता रुद्राणामेव तायवाधि-
पत्यः स्वाराज्यं पर्येता ॥ ४ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथ यत् तृतीयममृतं तदादित्या उपजीवन्ति वरुणेन मुखेन न वै
देया अश्नन्ति न पियन्त्येतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव
रूपमभिसंविशन्त्येतस्माद् रूपादुच्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेवममृतं वेदादि-
त्यानामेवैको भूत्या वरुणेनैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एतदेव
रूपमभिसंविशत्येतस्माद् रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स वायवादित्यो दक्षिणत
उदेतोत्तरतोऽस्तमेता द्विस्तावत् पश्चादुदेता पुरस्तादस्तमेताऽऽदित्याना-
मेव तायवाधिपत्यः स्वाराज्यं पर्येता ॥ ४ ॥ इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अथ यच्चतुर्थममृतं तन्मस्त उपजीवन्ति सोमेन मुखेन न वै
देया अश्नन्ति न पियन्त्येतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव

रूपमभिसंविशन्त्येतस्माद् रूपादुच्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेवममृतं वेद
मरुतामेवैको भूत्वा सोमेनैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एतदेव
रूपमभिसंविशत्येतस्माद् रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स यावदादित्यः पश्चादुदेता
पुरस्तादस्तमेता द्विस्तावदुत्तरत उदेता दक्षिणतोऽस्तमेता मरुतामेव
तावदाधिपत्यः स्वाराज्यं पर्येता ॥ ४ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

अथ यत् पञ्चमममृतं तत् साध्या उपजीवन्ति ब्रह्मणा मुखेन न धै
देवा अभ्रन्ति न पियन्त्येतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ न एतदेव
रूपमभिसंविशन्त्येतस्माद् रूपादुच्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेवममृतं वेद
साध्यानामेवैको भूत्वा ब्रह्मणैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एत-
देव रूपमभिसंविशत्येतस्माद् रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स यावदादित्य उत्तरत
उदेता दक्षिणतोऽस्तमेता द्विस्तावदूर्ध्व उदेताऽर्वाङ्स्तमेता साध्याना-
मेव तावदाधिपत्यः स्वाराज्यं पर्येता ॥ ४ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

॥ अथ तत् ऊर्ध्व उदेत्य नैवोदेता नास्तमेतैकल एव मध्ये स्थाना तदेव
श्लोकः ॥ १ ॥ न धै तत्र न निम्लोच नोदियाय कदाचन । देवास्तेनाहः
सत्येन मा विराधिषि ब्रह्मणेति ॥ २ ॥ न ह या अस्मा उदेति न निम्लोचति
सकृद् दिवा देवास्मै भवति य एतामेवं ब्रह्मोपनिषद् वेद ॥ ३ ॥ तद्यैतद्
ब्रह्मा प्रजापतय उवाच प्रजापतिर्मनवे मनुः प्रजाभ्यस्तद्यैतदुद्बालकाया-
रुणये ज्येष्ठाय पुत्राय पिता ब्रह्म प्रोवाच ॥ ४ ॥ इदं याय तज्ज्येष्ठाय
पुत्राय पिता ब्रह्म प्रवृथात् प्रणाम्याय याऽन्तेवासिने ॥ ५ ॥ नान्यस्मै
कस्मैचन यद्यप्यस्मा इमामग्निः परिगृहीतां धनस्य पूर्णा दद्यादेतदेव ततो
भूय इत्येतदेव ततो भूय इति ॥ ६ ॥ इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

गायत्री या इदं सर्वं भूतं यदिदं किंच यागू वै गायत्री यागू या इदं
सर्वं भूतं गायति च प्रायते च ॥ १ ॥ या वै सा गायत्रीयं याव सा येयं
पृथिव्यस्याहः दीदहः सर्वं भूतं प्रतिष्ठितमेतामेव नातिशीयते ॥ २ ॥ या
वै सा पृथिवीयं याव सा यदिदमस्मिन् पुरुषे शरीरमस्मिन् हीमे प्राणाः
प्रतिष्ठिता एतदेव नातिशीयन्ते ॥ ३ ॥ यद् वै तत् पुरुषे शरीरमिदं याव
तद् यदिदमस्मिन्नन्तःपुरुषे हृदयमस्मिन् हीमे प्राणाः प्रतिष्ठिता एतदेव

नातिशीयन्ते ॥ ४ ॥ सैषा चतुष्पदा पञ्चविधा गायत्री तदेतद्वचाऽभ्यनू-
क्तम् ॥ ५ ॥ तावानस्य महिमा ततो ज्यायाँश्च पुरुषः । पादोऽस्य सर्वा
भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवीति ॥ ६ ॥ यद् वै तद् ब्रह्मेतीदं वाच तद्
योऽयं वहिर्धा पुरुषादाकाशो यो वै स वहिर्धा पुरुषादाकाशः ॥ ७ ॥
अयं वाच स योऽयमन्तः पुरुष आकाशो यो वै सोऽन्तः पुरुष आकाशः
॥ ८ ॥ अयं वाच स योऽयमन्तर्हृदय आकाशस्तदेतत् पूर्णमप्रवर्ति पूर्णम-
प्रवर्तिनीह श्रियं लभते य एवं वेद ॥ ९ ॥ इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

तस्य ह वा एतस्य हृदयस्य पञ्च देवसुखयः स योऽस्य प्राङ्-
सुपिः स प्राणस्तच्चक्षुः स आवित्यस्तदेतत् तेजोऽन्नाद्यमित्युपासीत
तेजस्यन्नादो भवति य एवं वेद ॥ १ ॥ अथ योऽस्य दक्षिणः सुपिः स
व्यानस्तच्छ्रोत्रहः स चन्द्रमास्तदेतच्छ्रीश्च यशश्चेत्युपासीत श्रीमान्
पशस्यी भवति य एवं वेद ॥ २ ॥ अथ योऽस्य प्रस्थश्चसुपिः सोऽपानः
सा वाक् सोऽग्निस्तदेतद् ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यमित्युपासीत ब्रह्मवर्चस्यन्नादो
भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ अथ योऽस्योदङ्गसुपिः स समानस्तन्मनः
स पर्जन्यस्तदेतत् कीर्तिश्च न्युष्टिश्चेत्युपासीत कीर्तिमान् न्युष्टिमान्
भवति य एवं वेद ॥ ४ ॥ अथ योऽस्योर्ध्वः सुपिः स उदानः स वायुः
॥ आकाशस्तदेतदोजश्च महश्चेत्युपासीतीजस्वी महस्वान् भवति य
एवं वेद ॥ ५ ॥ ते वा एते पञ्च ब्रह्मपुरुषाः स्वर्गस्य लोकस्य द्वारपाः स य
एतानेवं पञ्च ब्रह्मपुरुषान् स्वर्गस्य लोकस्य द्वारपान् वेदास्य कुले वीरो
जायते प्रतिपद्यते स्वर्गं लोकं य एतानेवं पञ्च ब्रह्मपुरुषान् स्वर्गस्य
लोकस्य द्वारपान् वेद ॥ ६ ॥ अथ यदतः परो दिवो ज्योतिर्दीप्यते
विश्वतः पृष्ठेषु सर्वतः पृष्ठेष्वनुत्तमेष्टमेष्टु लोकेष्विदं वाच तद् यदिदम-
स्मिन्नन्तः पुरुषे ज्योतिस्तस्यैषा दृष्टिर्यत्रैतदस्मिन्छरीरे स ह स्पृशेन्नोष्णि-
मानं विजानाति तस्यैषा श्रुतिर्यत्रैतत् कर्णावपि गृह्य निनदमिव नदधुरि-
घात्रेरिव ज्वलत उपगृणोति तदेतद् दृष्टं च श्रुतं चैत्युपासीत चक्षुष्यः
श्रुतो भवति य एवं वेद य एवं वेद ॥ ७ ॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिति शान्त उपासीत । अथ खलु क्रतु-
मयः पुरुषो यथाक्रतुस्मिन्लोके पुरुषो भवति तथेतः प्रेत्य भवति स

कुरुं कुर्वीत ॥ १ ॥ मनोमयः प्राणशरीरो भारूपः सत्यसंकल्प आका-
शात्मा सर्वकर्मा सर्वकामः सर्वगन्धः सर्वरसः सर्वमिदमभ्याप्तोऽवाफ्य-
नादरः ॥ २ ॥ एष म आत्माऽन्तर्हृदयेऽणीयान् ग्रीहेवां यवाद् वा सर्वपाद् वा
इयामाकाद् वा इयामाकतण्डुलाद् वैष म आत्माऽन्तर्हृदये ज्यायान् पृथि-
व्या ज्यायानन्तरिक्षाज्ज्यायान् दिवो ज्यायानेभ्यो लोकेभ्यः ॥ ३ ॥ सर्वकर्मा
सर्वकामः सर्वगन्धः सर्वरसः सर्वमिदमभ्याप्तोऽवाफ्यनादर एष म
आत्माऽन्तर्हृदय एतद् ग्रहैतमितः प्रेत्याभिसंभवितास्मीति यस्य स्याद्वा
न विचिकित्साऽस्तीति ह स्माऽऽह शाण्डिल्यः शाण्डिल्यः ॥ ४ ॥ इति
चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अन्तरिक्षोदरः कोशो भूमियुष्मो न जीर्यति दिशो ह्यस्य चक्रयो
धौरस्योत्तरं विलङ्घ्य एष कोशो घसुधानस्तस्मिन्विश्वमिदं धितम् ॥ १ ॥
तस्य प्राची दिग् जुहूर्नाम सहमाना नाम दक्षिणा राक्षी नाम प्रतीची सुभूता
नामोदीची तासां वायुर्यत्सः स य एतमेवं वायुं दिशां यत्सं वेद न पुत्र-
रोदङ् रोदिति सोऽहमेतमेवं वायुं दिशां यत्सं वेद मा पुत्ररोदङ् रुदम्
॥ २ ॥ अरिष्टं कोशं प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना प्राणं प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽ-
मुना भूः प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना भुवः प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना स्वः
प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना ॥ ३ ॥ स यदवोचं प्राणं प्रपद्य इति प्राणो वा
इदङ् सर्वं भूतं यदिदं किञ्च तमेव तत् प्रापत्सि ॥ ४ ॥ अथ यदवोचं भूः
प्रपद्य इति पृथिवी प्रपद्येऽन्तरिक्षं प्रपद्ये दिवं प्रपद्य इत्येव तदवोचम्
॥ ५ ॥ अथ यदवोचं भुवः प्रपद्य इत्यग्निं प्रपद्ये वायुं प्रपद्य आदित्यं प्रपद्य
इत्येव तदवोचम् ॥ ६ ॥ अथ यदवोचङ् स्वः प्रपद्य इत्यृग्वेदं प्रपद्ये यजु-
र्वेदं प्रपद्ये सामवेदं प्रपद्य इत्येव तदवोचं तदवोचम् ॥ ७ ॥ इति पञ्चदशः
खण्डः ॥ १५ ॥

पुरुषो घाघ यज्ञस्त्वस्य यानि चतुर्विंशति वर्षाणि तत् प्रातः-
सवनं चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं तदस्य घसवोऽग्या-
यत्ताः प्राणा घाघ वसव एते हीदङ् सर्वे वासयन्ति ॥ १ ॥ तं चेदेत-
स्मिन् वयसि किञ्चिदुपतपेत् स ब्रूयात् प्राणा घसव इदं मे प्रातःसवनं
माध्यन्दिनं सवनमनुसंतनुतेति माऽहं प्राणानां वसूनां मध्ये यज्ञो

विलोप्सीयेत्युद्धैव तत एत्यगदो ह भवति ॥ २ ॥ अथ यानि चतुश्च-
त्वारिहः शब्दवर्षाणि तन्माध्यन्दिनहः सवनं चतुश्चत्वारिहः शब्दक्षरा त्रिष्टुप्
त्रैष्टुभं माध्यन्दिनहः सवनं तदस्य रुद्रा अन्वायन्ताः प्राणा वाय रुद्रा
एते हीदहः सर्वहः रोदयन्ति ॥ ३ ॥ तं चेदेतस्मिन् घयसि किञ्चिदुपतपेत् स
ध्यात् प्राणा रुद्रा इदं मे माध्यन्दिनहः सवनं तृतीयसवनमनुसंतनुतेति
माऽहं प्राणानाहः रुद्राणां मध्ये यशो विलोप्सीयेत्युद्धैव तत एत्यगदो ह
भवति ॥ ४ ॥ अथ यान्यष्टाचत्वारिहः शब्दवर्षाणि तत् तृतीयसवनमष्टाचत्वा-
रिहः शब्दक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनं तदस्यादित्या अन्वायन्ताः प्राणा
वायाऽऽदित्या एते हीदहः सर्वमाददते ॥ ५ ॥ तं चेदेतस्मिन् घयसि
किञ्चिदुपतपेत् स ध्यात् प्राणा आदित्या इदं मे तृतीयसवनमायुरनुसं-
तनुतेति माऽहं प्राणानामादित्यानां मध्ये यशो विलोप्सीयेत्युद्धैव तत
एत्यगदो ह्यैव भवति ॥ ६ ॥ एतद्ध स्म ये तद् विद्वानाह महिवास पेतरयः
स किं स एतदुपतपसि योऽहमनेन न प्रेज्यामीति स षोडश वर्षशतम-
जीयत् स ह षोडश वर्षशतं जीवति य एवं वेद ॥ ७ ॥ इति षोडशः
खण्डः ॥ १६ ॥

स यदशिक्षति यत् पिपासति यच्च रमते सा अस्य दीक्षाः ॥ १ ॥
अथ यदभ्राति यत् पियति यद् रमते तदुपसदैरेति ॥ २ ॥ अथ यद्वसति
यज्जक्षति यन्मैथुनं चरति स्तुतशस्त्रैरेव तदेति ॥ ३ ॥ अथ यत् तपो
दानमार्जवमहिहः सा सत्यवचनमिति ता अस्य दक्षिणाः ॥ ४ ॥ तस्मादाहुः
सौम्यस्यसोष्टेति पुनस्तपादनमेवास्त्य तन्मरणमेवायभृयः ॥ ५ ॥ तदैतद्
घोर आक्षिरसः कृष्णाय देवकीपुत्रायोक्त्योवाचापिपास एव स यमूय
सोऽन्तवेलायामेतत् त्रयं प्रतिपद्येतादितमस्य च्युतमसि प्राणसहः शितम-
सीति तर्धते द्वे ऋचौ भवतः ॥ ६ ॥ आदित् प्रतनस्य रेतसो ज्योतिष्प-
दयन्ति घास्रं । परोयदिध्यते दिवा ॥ ७ ॥ उदयं तमसस्परि ज्योतिः
पश्यन्त उत्तरहः स्वः पश्यन्त उत्तरम् । देव्यं देवजा सूर्यमगन्त ज्योतिरुत्त-
ममिति ज्योतिरुत्तममिति ॥ ८ ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

मनो ब्रह्मेत्युपासीतेत्यध्यात्ममथाधिदैवतमाकाशो ब्रह्मेत्युभयमा-
दिष्टं भयत्यध्यात्मं चाधिदैवतं च ॥ १ ॥ तदेतच्चतुष्पाद् ब्रह्म वाक् पादः

प्राणः पादश्चक्षुः पादः श्रोत्रं पाद इत्यध्यात्ममथाधिदैवतमग्निः पादो वायुः
 पाद आदित्यः पादो दिशः पाद इत्युभयमेवादिष्टं भवत्यध्यात्मं चैवाधि-
 दैवतं च ॥ २ ॥ यागेव ब्रह्मणश्चतुर्थः पादः सोऽग्निना ज्योतिषा भाति च
 तपति च भाति च तपति च कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवं वेद ॥ ३ ॥
 प्राण एव ब्रह्मणश्चतुर्थः पादः स वायुना ज्योतिषा भाति च तपति च
 भाति च तपति च कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवं वेद ॥ ४ ॥ चक्षुरेव
 ब्रह्मणश्चतुर्थः पादः स आदित्येन ज्योतिषा भाति च तपति च भाति च
 तपति च कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवं वेद ॥ ५ ॥ श्रोत्रमेव ब्रह्मणश्च-
 तुर्थः पादः ॥ दिग्भिर्ज्योतिषा भाति च तपति च भाति च तपति च
 कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवं वेद य एवं वेद ॥ ६ ॥ इति ब्रह्मादशः
 खण्डः ॥ १८ ॥

आदित्यो ब्रह्मेत्यादेशस्तस्योपट्याप्त्यात्मसदेवेदमग्र आसीत् ।
 तत् सदासीत् तत् समभवत् तद्वाण्डं निर्यतत तत् संयत्सरस्य
 मात्रामशयत तन्निरभिद्यत ते आण्डकपाले रजतं च सुवर्णं चाभवताम्
 ॥ १ ॥ तद् यद् रजतं स मेघो नीहारो या धमनयस्ता नद्यो यद् वास्तेयमुदकं
 स समुद्रः ॥ २ ॥ अथ यत् तद्जामत सोऽसावादित्यस्तं जायमानं घोषा
 उत्तूलवोऽनूदतिष्ठन्त सर्वाणि च भूतानि च सर्वे च कामास्तस्मात् तस्यो-
 दयं प्रति प्रत्यायनं प्रति घोषा उत्तूलवोऽनूदतिष्ठन्ति सर्वाणि
 च भूतानि सर्वे चैव कामाः ॥ ३ ॥ स य एतमेवं विद्वानादित्यं ब्रह्मेत्यु-
 पास्तेऽभ्याशो ॥ यदेनं साधवो घोषा भा च गच्छेयुरप्य च निम्नेदरेन
 निम्नेदरेन ॥ ४ ॥ इति एकोनविंशः खण्डः ॥ १९ ॥

इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

ॐ जानुश्रुतिर्ह पौत्रायणः धन्वादेयो बहुदायी बहुपाक्य आस स
 ह सर्वत आयसयान् भाययाञ्जके सर्वत एव मेऽन्नमत्स्यन्तीति ॥ १ ॥ अथ
 ॥ हृदसा निशायामतिपंतुस्तदैव हृदसो हृदसमभ्युवाद हो होऽयि
 भद्राक्ष भद्राक्ष जानुश्रुतेः पौत्रायणस्य समं दिवा ज्योतिराततं तन्मा
 प्रसाक्षीस्तत् त्वा मा प्रधाक्षीरिति ॥ २ ॥ तमु ह परः प्रत्युयाच कम्पद

एनमेतत् सन्तः सयुग्वानमिव रैकमात्येति यो नु कथं सयुग्वारैक इति ॥ ३ ॥ यथा कृताय विजातायाधरेयाः संयन्त्येवमेनः सर्वे तदभिसमैति यत् किं च प्रजाः साधु कुर्वन्ति यस्तद् वेद यत् ॥ वेद स मयैतदुक्त इति ॥ ४ ॥ तदु ह जानधृतिः पौत्रायण उपशुथाव सह संजिहानं एव क्षत्तारमुयाचाद्वारे ह सयुग्वानमिव रैकमात्येति यो नु कथं सयुग्वारैक इति ॥ ५ ॥ यथा कृताय विजातायाधरेयाः संयन्त्येवमेनः सर्वे तदभिसमैति यत् किं च प्रजाः साधु कुर्वन्ति यस्तद् वेद यत् स वेद स मयैतदुक्त इति ॥ ६ ॥ स ह क्षत्ताऽन्विष्य नाचिदमिति प्रत्येयाय तऽहोवाच यत्रारे ब्राह्मणस्यान्येपणा तदेनमर्हति ॥ ७ ॥ सोऽधस्ताच्छकडस्य पामानं कथं भाणमुपोपयिषेश तः हाभ्युवाद त्वं नु भगवः सयुग्वारैक इत्यहं हारं ३ इति ह प्रतिजज्ञे स ह क्षत्ताऽचिदमिति प्रत्येयाय ॥ ८ ॥ इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

तदु ह जानधृतिः पौत्रायणः पद शतानि गवां निष्क्रमभ्यतरीरथं तदादाय प्रतिचक्रमे तः हाभ्युवाद ॥ १ ॥ रैकमानि पद शतानि गवामयं निष्क्रोऽयमभ्यतरीरथो नु म एतां भगवो देवताऽश्वाधिषां देवतामुपास्ते इति ॥ २ ॥ तमु ह परः प्रत्युयाचाह हारे त्वा शूत्रं तवैव सह गोमिदस्त्विति तदु ह पुनरेव जानधृतिः पौत्रायणः सहस्रं गवां निष्क्रमभ्यतरीरथं दुहितरं तदादाय प्रतिचक्रमे ॥ ३ ॥ तः हाभ्युवाद रैकेदः सहस्रं गवामयं निष्क्रोऽयमभ्यतरीरथ इयं जायाऽयं ग्रामो यस्मिन्नास्तेऽन्वेव मा भगवः श्लाघीति ॥ ४ ॥ तस्या ह मुखमुपोद्गृह्युवाचाऽऽजहारेमाः शूत्रानेतैव मुखेनाऽऽलापयिष्यथा इति ते हैते रैकपर्णा नाम महायूपेषु पत्रास्मा उवाच तस्मै होवाच ॥ ५ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

वायुर्याच संवर्गो यदा वा अग्निरुद्गायति वायुमेवाप्येति यदा सूर्योऽस्तमेति वायुमेवाप्येति यदा चन्द्रोऽस्तमेति वायुमेवाप्येति ॥ १ ॥ पदाऽऽप्यं उच्युष्वन्ति वायुमेवापिप्यन्ति वायुर्हवैतान् सर्वान् संवृक्षत इत्यधिदेवतम् ॥ २ ॥ अथाध्यात्मं प्राणो वायु संवर्गः स यदा स्वपिति प्राणमेव वागप्येति प्राणं चक्षुः प्राणऽभ्रोत्रं प्राणं मनः प्राणो हवैतान् सर्वान् संवृक्षत इति ॥ ३ ॥ तौ वा एतौ द्वौ संवर्गौ वायुरेव देवेषु प्राणः प्राणेषु ॥ ४ ॥

अथ ह शौनकं च कापेयमभिप्रतारिणं च काक्षसेर्नि परिविष्यमाणौ ब्रह्म-
चारी बिभिक्षे तस्मा उ ह न ददतुः ॥ ५ ॥ स होवाच महात्मनश्चतुरो
देव एकः कः स जगार भुवनस्य गोपास्तं कापेय नामिषदयन्ति मर्त्या
अभिप्रतारिन् यदुधा घसन्तम् यस्मै वा एतदन्नं तस्मा एतन्न दत्तमिति ॥ ६ ॥
तदु ह शौनकः कापेयः प्रतिमन्वानः प्रत्येयायाऽऽत्मा देवानां जनिता
प्रजानां हिरण्यदहो यमसोऽनसू रिमंहान्तमस्य महिमानमादुरनघ-
मानो यदनघमसीति वै पयं ब्रह्मचारिन्नेदमुपास्महे दत्तास्मै भिक्षामिति
॥ ७ ॥ तस्मा उ ह ददुस्ते वा एते पञ्चान्ये पञ्चान्ये दश सन्तस्तत्कृतं तस्मात्
सर्वासु विद्यममेव दश कृतं सैषा विराडग्रादी तयेदं सर्वं दृष्टं
सर्वमस्पेदं दृष्टं भवत्यग्रादो भवति य एवं वेद य एवं वेद ॥ ८ ॥
इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

सत्यकामो ह जाबालो जबालां मातरमामन्त्रयाञ्चक्रे ब्रह्मचर्यं भवति
विद्यत्स्यामि किंगोत्रो न्वहमस्मीति ॥ १ ॥ सा हैनमुवाच नाहमेतद् वेद
तात यद्गोत्रस्त्यमसि बह्वहं चरन्ती परिचारिणी यौवने त्वामलभे साऽ-
हमेतन्न वेद यद्गोत्रस्त्यमसि जबाला तु नामाहमस्मि सत्यकामो नाम
त्यमसि स सत्यकाम एव जाबालो ध्रुवीधा इति ॥ २ ॥ स ह हारिद्रुमतं
गौतममेत्योवाच ब्रह्मचर्यं भगवति वत्स्याभ्युपेयां भगवन्तमिति ॥ ३ ॥ तं
होवाच किंगोत्रो तु सोम्यासीति स होवाच नाहमेतद् वेद भो यद्गोत्रोऽ-
हमस्म्यपृच्छ मातरं सा मा प्रत्यग्रभीद् बह्वहं चरन्ती परिचारिणी यौवने
त्वामलभे साऽहमेतन्न वेद यद्गोत्रस्त्यमसि जबाला तु नामाहमस्मि सत्य-
कामो नाम त्वमसीति सोऽहं सत्यकामो जाबालोऽस्मि भो इति ॥ ४ ॥
तं होवाच नैतद्ब्राह्मणो विवक्तुमर्हति समिधं सोम्याऽऽहरोप त्वानेत्ये
न सत्यादगा इति तमुपनीय कृशानामयलानां चतुःशता गा निराकृत्यो-
वाचेमाः सोम्यानुसंभ्रजेति ता अभिप्रस्थापयध्रुवाच नासहस्रेणाऽऽवर्ते-
येति स ह वर्षगर्णं प्रोवास ता यदा सहस्रं संपेदुः ॥ ५ ॥ इति चतुर्थः
खण्डः ॥ ४ ॥

अथ हैनमृपमोऽभ्युवाच सत्यकामः इति भगव इति ह प्रतिशुभ्राव
प्राताः सोम्य सदस्रं स्मः प्रापय न आचार्यकुलम् ॥ १ ॥ ब्रह्मणश्च ते

पादं ग्रवाणीति ग्रवीतु मे भगवानिति तस्मै होवाच प्राची दिक् कला
प्रतीची दिक् कला दक्षिणा दिक् कलोदीची दिक् कलैष वै सोम्य चतुष्कलः
पादो ब्रह्मणः प्रकाशवान् नाम ॥ २ ॥ स य एतमेवं विद्वांश्चतुष्कलं पादं
ब्रह्मणः प्रकाशवानित्युपास्ते प्रकाशवानस्मिल्लोके भवति प्रकाशयतो ह
लोकाज्जयति य एतमेवं विद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणः प्रकाशवानित्युपास्ते
॥ ३ ॥ इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अग्निष्टे पादं वक्तेति स ह श्वोभूते गा अभिप्रस्थापयाञ्चकार
ता यत्राभिसायं यभूवुस्तत्राग्निमुपसमाधाय गा उपरुष्य समिधमाधाय
पश्चादग्नेः प्राङ्मुपोपविशे ॥ १ ॥ तमग्निरभ्युवाद् सत्यकामश्चेति भगव
इति ह प्रतिशुश्राव ॥ २ ॥ ब्रह्मणः सोम्य ते पादं ग्रवाणीति ग्रवीतु मे
भगवानिति तस्मै होवाच पृथिवी कलाऽन्तरिक्षं कला द्यौः कला समुद्रः
कलैष वै सोम्य चतुष्कलः पादो ब्रह्मणोऽनन्तवान् नाम ॥ ३ ॥ स
य एतमेवं विद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणोऽनन्तवानित्युपास्तेऽनन्तवान-
स्मिल्लोके भवत्यनन्तयतो ह लोकाज्जयति य एतमेवं विद्वांश्चतुष्कलं पादं
ब्रह्मणोऽनन्तवानित्युपास्ते ॥ ४ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

हृदःसस्ते पादं वक्तेति स ह श्वोभूते गा अभिप्रस्थापयाञ्चकार
ता यत्राभिसायं यभूवुस्तत्राग्निमुपसमाधाय गा उपरुष्य समिधमाधाय
पश्चादग्नेः प्राङ्मुपोपविशे ॥ १ ॥ तद हृदः स उपनिषत्याभ्युवाद् सत्यकामश्चेति भगव
इति ह प्रतिशुश्राव ॥ २ ॥ ब्रह्मणः सोम्य ते पादं ग्रवाणीति
ग्रवीतु मे भगवानिति तस्मै होवाचाग्निः कला सूर्यः कला चन्द्रः कला
विद्युत् कलैष वै सोम्य चतुष्कलः पादो ब्रह्मणो ज्योतिष्मान् नाम ॥ ३ ॥
स य एतमेवं विद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणो ज्योतिष्मानित्युपास्ते
ज्योतिष्मानस्मिल्लोके भवति ज्योतिष्मतो ह लोकाज्जयति य एतमेवं
विद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणो ज्योतिष्मानित्युपास्ते ॥ ४ ॥ इति सप्तमः
खण्डः ॥ ७ ॥

मद्गुष्टे पादं वक्तेति स ह श्वोभूते गा अभिप्रस्थापयाञ्चकार ता
यत्राभिसायं यभूवुस्तत्राग्निमुपसमाधाय गा उपरुष्य समिधमाधाय
पश्चादग्नेः प्राङ्मुपोपविशे ॥ १ ॥ तं मद्गुष्टमपिपत्याभ्युवाद् सत्यकामश्चेति भगव
इति ह प्रतिशुश्राव ॥ २ ॥

ज्योग् जीयति नास्यावरपुरुषाः क्षीयन्त उप चयं तं भुञ्जोमोऽस्मिँश्च लोकेऽमुष्मिँश्च य एतमेवं विद्वानुपास्ते ॥ २ ॥ इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

अथ हैनमन्वाहार्यपचनोऽनुशशासाऽऽपो दिशो नक्षत्राणि चन्द्रमा इति य एष चन्द्रमसि पुरुषो दृश्यते सोऽहमस्मि स एवाहमस्मीति ॥ १ ॥ स य एतमेवं विद्वानुपास्तेऽपहते पापकृत्वां लोकी भवति सर्वमायुरेति ज्योग् जीयति नास्यावरपुरुषाः क्षीयन्त उप चयं तं भुञ्जोमोऽस्मिँश्च लोकेऽमुष्मिँश्च य एतमेवं विद्वानुपास्ते ॥ २ ॥ इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

अथ हैनमाहवनीयोऽनुशशास प्राण आकाशो द्यौर्यिद्युदिति य एष विद्युति पुरुषो दृश्यते सोऽहमस्मि स एवाहमस्मीति ॥ १ ॥ स य एतमेवं विद्वानुपास्तेऽपहते पापकृत्वां लोकी भवति सर्वमायुरेति ज्योग् जीयति नास्यावरपुरुषाः क्षीयन्त उप चयं तं भुञ्जोमोऽस्मिँश्च लोकेऽमुष्मिँश्च य एतमेवं विद्वानुपास्ते ॥ २ ॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

ते होत्रुरपकोसलैषा सोम्य तेऽस्मद्विद्याऽऽत्मविद्या चाऽऽचार्यस्तु ते गतिं यकेत्याजनाम हास्याऽऽचार्यस्तमाचार्योऽभ्युवादोपकोसल ३ इति ॥ १ ॥ भगव इति ह प्रतिशुभाव ब्रह्मविद् इय सोम्य ते मुखं भाति को नु त्वाऽनुशशासेति को नु माऽनुशिष्याद्भो इतीहापेय निवृत्त इमे नूनमीदृशा अन्यादृशा इतीहाम्नीनभ्यूदे किं नु सोम्य किल तेऽयोचग्निति ॥ २ ॥ इदमिति ह प्रतिजज्ञे लोकान् वाव किल सोम्य तेऽवोचन्नहं नु ते तद् वक्ष्यामि यथा पुष्करपलाश आपो न द्रिलप्यन्त एवमेवंविदि पापं कर्म न द्रिलप्यत इति ग्रधीतु मे भगवानिति तस्मै होवाच ॥ ३ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यत एष आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद् ब्रह्मेति तद् यद्यप्यस्मिन् सर्षिर्वोदकं वा सिञ्चति वर्त्मनि एव गच्छति ॥ १ ॥ एतद् संयद्राम इत्याचक्षत एतद् हि सर्वाणि वामान्यभिसंयन्ति सर्षाण्येनं वामान्यभिसंयन्ति य एवं वेद ॥ २ ॥ एष उ एष वामनीरेप हि सर्षाणि वामानि नयति सर्वाणि वामानि नयति य एवं वेद ॥ ३ ॥ एष उ एष भामनीरेप हि सर्वेषु लोकेषु भाति सर्वेषु लोकेषु भाति य एवं वेद ॥ ४ ॥ अथ यदु चैवास्मिञ्छव्यं कुर्वन्ति यदि च नार्चिपमेवाभिसंभवन्त्यर्चि-

पोऽहरद् आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद् यान् पडुदृक्षेति मासौस्तान् मासेभ्यः संवत्सरः संवत्सराद्यादित्यमादित्याश्चन्द्रमसं चन्द्रमसो विद्युतं तत्पुरुषोऽमानवः ॥ ५ ॥ स एनान् ब्रह्म गमयत्येष देवपथो ब्रह्मपथ एतेन प्रतिपद्यमाना इमं मानयमावर्तन्ते नाऽऽवर्तन्ते नाऽऽवर्तन्ते ॥ ६ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

एष ह वै यज्ञो योऽयं पथत एष ह यच्चिदः सर्वं पुनाति यदेव यच्चिदः सर्वं पुनाति तस्मादेव एष यज्ञस्तस्य मनश्च धाक्च वर्तनी ॥ १ ॥ तयोरन्यतरां मनसा सःस्करोति ब्रह्मा चाचा होताऽध्ययुरुद्राताऽन्यतराः स यत्रोपाकृते प्रातरनुवाके पुरा परिधानीयाया ब्रह्मा व्यघवदति ॥ २ ॥ अन्यतरामेव वर्तनीः सःस्करोति हीयतेऽन्यतरा स पथैकपाद् यजन् रथो वैश्वेन चक्रेण वर्तमानो रिप्यत्येवमस्य यज्ञो रिप्यति यज्ञः रिप्यन्तं यजमानोऽनुरिप्यति स इप्स्वा पापीयान् भवति ॥ ३ ॥ अथ यत्रोपाकृते प्रातरनुवाके न पुरा परिधानीयाया ब्रह्मा व्यघवदत्युमे एव वर्तनी सःस्कुरुन्ति न हीयतेऽन्यतरा ॥ ४ ॥ स यथोभयपाद् यजन् रथो घोभाभ्यां चक्राभ्यां वर्तमानः प्रतितिष्ठत्येवमस्य यज्ञः प्रतितिष्ठति यज्ञं प्रतितिष्ठन्तं यजमानोऽनुप्रतितिष्ठति स इप्स्वा श्रेयान् भवति ॥ ५ ॥ इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

प्रजापतिर्लोकानभ्यतपत् तेषां तप्यमानानाः रसान् प्रावृहदग्निं पृथिव्या धायुमन्तरिक्षादादित्यं दियः ॥ १ ॥ स एतास्तिक्ष्णो देवता अभ्यतपत् तासां तप्यमानानाः रसान् प्रावृहदग्नेर्मेघो पायोर्देजुः पिसामान्यादित्यात् ॥ २ ॥ स एतां त्रयीं विद्यामभ्यतपत् तस्यास्तप्यमानाया रसान् प्रावृहद् भूरितृग्भ्यो भुवरिति यजुर्यः स्वरिति सामभ्यः ॥ ३ ॥ तद् यदृफ्तो रिप्येद् भूः स्वाहेति गार्हपत्ये जुहुयादचामेव तद् रसेनर्चा वीर्येणर्चा यज्ञस्य विरिष्टः संदधाति ॥ ४ ॥ अथ यदि यजुष्टो रिप्येद् भुवः स्वाहेति दक्षिणाग्नौ जुहुयाद् यजुषामेव तद् रसेन यजुषां वीर्येण यजुषां यज्ञस्य विरिष्टः संदधाति ॥ ५ ॥ अथ यदि सामतो रिप्येत् स्वः स्वाहेत्याहवनीये जुहुयात् साम्नामेव तद् रसेन साम्नां वीर्येण साम्नां यज्ञस्य विरिष्टः संदधाति ॥ ६ ॥ तद् यथा लवणेन सुवर्णेः संदध्यात् सुवर्णेन रजतः रजतेन त्रपु त्रपुणा सीसः सीसेन लोहं लोहेन दारु दारु चर्मणा ॥ ७ ॥ एवमेषां लोकानामासां देवतानामस्यास्त्रव्या

विद्याया वीर्येण यज्ञस्य चिरिष्टुःसंदधाति मेपजकृतो ह वा एष यज्ञो यत्रैवंचिद् ब्रह्मा भवति ॥ ८ ॥ एष ह वा उदकप्रवणो यज्ञो यत्रैवंचिद् ब्रह्मा भवत्येवंचिदः ह वा एषा ब्रह्माणमनुगाथा यतो यत् आवर्तते तत् तद् गच्छति ॥ ९ ॥ मानवो ब्रह्मैवैक कृत्विक् कुरूनश्वाऽभिरक्षत्येवंचिद् वै ब्रह्मा यज्ञं यजमानः सर्वाश्चैर्त्विजोऽभिरक्षति तस्मादेवंचिदमेव ब्रह्माणं कुर्यात् नानेवंचिदं नानेवंचिदम् ॥ १० ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

इति चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

ॐ । यो ह वै ज्येष्ठं च श्रेष्ठं च वेद ज्येष्ठश्च ह वै श्रेष्ठश्च भवति प्राणो वाच ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च ॥ १ ॥ यो ह वै वसिष्ठं वेद वसिष्ठो ह स्वानां भवति वाग् वाच वसिष्ठः ॥ २ ॥ यो ह वै प्रतिष्ठां वेद प्रति ह तिष्ठत्य-
स्मिँश्च लोकेऽमुष्मिँश्च चक्षुर्याच प्रतिष्ठा ॥ ३ ॥ यो ह वै संपदं वेद सः हास्मै कामाः पचन्ते वैवाश्च मानुषाश्च श्रोत्रं वाच संपत् ॥ ४ ॥ यो ह वा आयतनं वेदायतनः ह स्वानां भवति मनो ह वा आयतनम् ॥ ५ ॥ अथ ह प्राणा अहः श्रेयसि व्यूदिरेऽहः श्रेयानस्म्यहः श्रेयान-
स्मीति ॥ ६ ॥ ते ह प्राणाः प्रजापतिं पितरमेत्योशुर्भगवन् को नः श्रेष्ठ इति तान् होषाच यस्मिन् व उत्पन्नन्ते शरीरं पापिष्ठतरुमिव दृश्येत स वः श्रेष्ठ इति ॥ ७ ॥ सा ह वागुचक्राम सा संवत्सरं प्रोष्य पर्येत्योवाच कथमशक-
तं मज्जीवितुमिति यथा कला अवदन्तः प्राणन्तः प्राणेन पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह वाक् ॥ ८ ॥ चक्षुर्होचक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्य पर्येत्योवाच कथमशक-
तं मज्जीवितुमिति यथाऽन्धा अपदयन्तः प्राणन्तः प्राणेन पश्यन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह चक्षुः ॥ ९ ॥ श्रोत्रं होचक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्य पर्येत्योवाच कथमशक-
तं मज्जीवितुमिति यथा यचिरा अशृण्वन्तः प्राणन्तः प्राणेन पश्यन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह श्रोत्रम् ॥ १० ॥ मनो होचक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्य पर्येत्योवाच कथमशक-
तं मज्जीवितुमिति यथा बाला अमनसः प्राणन्तः प्राणेन पश्यन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेणैवमिति प्रविवेश ह मनः ॥ ११ ॥ अथ ह प्राण उचिक्रमिषन् स

योऽहरह आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद् यान् षड्वद्वेति मासौस्तान्
मासेभ्यः संघत्सरहः संवत्सराद्वादित्यमादित्याद्यन्त्रमसं चन्द्रमसो
विद्युतं तत्पुरुषोऽमानयः ॥ ५ ॥ स एतान् ब्रह्म शमयत्येष देवपथो ब्रह्मपथ
एतेन प्रतिपद्यमाना इमं मानयमावर्ते नाऽऽवर्तन्ते नाऽऽवर्तन्ते ॥ ६ ॥
इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

एष ह वै यज्ञो योऽयं पवत एष ह यन्निदहः सर्वं पुनाति यदेष
यन्निदहः सर्वं पुनाति तस्मादेव एष यज्ञस्तस्य मनश्च वाक्च वर्तनी ॥ १ ॥
तयोरन्यतरां मनसा सहःस्करोति ब्रह्मा वाचा होताऽभ्यर्च्युन्नाताऽन्य-
तराहः स यत्रोपाकृते प्रातरनुवाके पुरा परिधानीयाया ब्रह्मा व्यथयदति
॥ २ ॥ अन्यतरामेव वर्तनीहः सहःस्करोति ह्यीयतेऽन्यतरा स यथैकपाद्
यजन् रथो धैकेन चक्रेण वर्तमानो रिप्यत्येवमस्य यज्ञो रिप्यति
यज्ञहः रिप्यन्ते यजमानोऽनुरिप्यति स इन्द्रा पापीयान् भवति ॥ ३ ॥
अथ यत्रोपाकृते प्रातरनुवाके न पुरा परिधानीयाया ब्रह्मा व्यथयदत्युमे
एव वर्तनी सहःस्कुरुवन्ति न ह्यीयतेऽन्यतरा ॥ ४ ॥ स यथोभयपाद् यजन्
रथो योभाभ्यां चक्राभ्यां वर्तमानः प्रतितिष्ठत्येवमस्य यज्ञः प्रतितिष्ठति
यज्ञं प्रतितिष्ठन्ते यजमानोऽनुप्रतितिष्ठति स इन्द्रा धेयान् भवति ॥ ५ ॥
इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

प्रजापतिर्लोकानभ्यतपत् तेषां तप्यमानानाहः रसान् प्राबृहदग्निं
पृथिव्या घायुमन्तरिक्षादादित्यं दिवः ॥ १ ॥ स एतास्तिष्ठो देवता
अभ्यतपत् तासां तप्यमानानाहः रसान् प्राबृहदग्नेर्ऋचो घायोर्यजूहःपि
सायान्यादित्यात् ॥ २ ॥ स एतां त्रयीं विद्यामभ्यतपत् तस्यास्तप्यमा-
नाया रसान् प्राबृहद् भूरित्यृग्भ्यो भुवर्चिं यजुर्भ्यः स्वरिति सामभ्यः
॥ ३ ॥ तद् यष्टुक्तो रिप्येद् भूः स्वाहेति गार्हपत्ये जुहुयादचामेव
तद् रसेनर्चो वीर्येणर्चो यज्ञस्य विरिष्टहः संदधाति ॥ ४ ॥ अथ यदि
यजुष्टो रिप्येद् भुवः स्वाहेति दक्षिणाग्नौ जुहुयाद् यजुषामेव तद् रसेन
यजुषां वीर्येण यजुषां यज्ञस्य विरिष्टहः संदधाति ॥ ५ ॥ अथ यदि सामतो
रिप्येत् स्वः स्वाहेत्याहवनीये जुहुयात् साम्नामेव तद् रसेन साम्नां
वीर्येण साम्नां यज्ञस्य विरिष्टहः संदधाति ॥ ६ ॥ तद् यथा लवणेन सुवर्णहः
संदध्यात् सुवर्णेन रजतहः रजतेन त्रपु त्रपुणा सीसहः सीसेन लोहं लोहेन
दाद दाद चर्मणा ॥ ७ ॥ एवमेवा लोकानामासां देवतानामस्यास्त्रय्या

विधाया वीर्येण यज्ञस्य विरिष्टः संदधाति मेयजुहोतुः वा एष यज्ञो
यत्रैवंविद् ब्रह्मा भवति ॥ ८ ॥ एष ह वा उदकप्रवणो यज्ञो यत्रैवंविद् ब्रह्मा
भवत्येवंविदः ह वा एषा ब्रह्माणमनुगाथा यतो यत आवर्तते तत् तव
गच्छति ॥ ९ ॥ मानवो ब्रह्मैवैकं कृत्विक् कुरुनश्वाऽभिरक्षत्येवंविद् वै
ब्रह्मा यज्ञं यजमानः सर्वाश्चित्तिजोऽभिरक्षति तस्मादेवंविदमेव ब्रह्माणं
कुर्वति नानेवंविद् नानेवंविदम् ॥ १० ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

इति चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

ॐ । यो ह वै ज्येष्ठं च भ्रेष्ठं च वेदं ज्येष्ठश्च ह वै भ्रेष्ठश्च भवति
प्राणो वायु ज्येष्ठश्च भ्रेष्ठश्च ॥ १ ॥ यो ह वै यस्मिंश्च वेदं यस्मिष्ठो ह स्यानां
भवति वायु वायु यस्मिष्ठः ॥ २ ॥ यो ह वै प्रतिष्ठां वेदं प्रति ह तिष्ठत्य-
स्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च चक्षुर्वायु प्रतिष्ठा ॥ ३ ॥ यो ह वै संपदं
वेदं सः हास्मै कामाः पश्यन्ते देवाश्च मानुषाश्च श्रोत्रं वायु संपत् ॥ ४ ॥
यो ह वा आयतनं वेदायतनः ह स्यातां भवति मनो वा आयतनम्
॥ ५ ॥ अथ ह प्राणा अहः श्रेयसि व्यूदिरेऽहः श्रेयानस्म्यहः श्रेयान-
स्मीति ॥ ६ ॥ ते ह प्राणाः प्रजापतिं पितरमेत्योशुर्भगवन् को नः भ्रेष्ठ इति
तान् होषाच यस्मिन् च उत्पन्नन्ते शरीरं पापिष्ठतरमिव दृश्येत वा
भ्रेष्ठ इति ॥ ७ ॥ सा ह वागुचक्राम सा संवत्सरं प्रोष्य पर्येत्योवाच
कथमशकतं मज्जीवितुमिति यथा कला अवदन्तः प्राणन्तः प्राणेन
पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह
वाक् ॥ ८ ॥ चक्षुर्होचक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्य पर्येत्योवाच कथमशक-
तं मज्जीवितुमिति यथाऽप्या अपश्यन्तः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा
शृण्वन्तः श्रोत्रेण ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह चक्षुः ॥ ९ ॥ श्रोत्रः
होचक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्य पर्येत्योवाच कथमशकतं मज्जीवितुमिति
यथा यधिरा अशृण्वन्तः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा
ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह श्रोत्रम् ॥ १० ॥ मनो होचक्राम
तत् संवत्सरं प्रोष्य पर्येत्योवाच कथमशकतं मज्जीवितुमिति यथा
वाला अमनसः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः
श्रोत्रेणैवमिति प्रविवेश ह मनः ॥ ११ ॥ अथ ह प्राण उचिक्त्रमिपन्स

यथा सुहयः पद्भीशशङ्कून् संखिदेवेवमितरान् प्राणान् समखिदत् तद-
 हाभिसमेत्योचुर्मगवन्नेधि त्वं नः श्रेष्ठोऽसि मोत्कमीरिति ॥ १२ ॥ अथ हैनं
 पागुवाच यदहं यसिष्ठोऽस्मि त्वं तद्वसिष्ठोऽसीत्यथ हैनं चक्षुरुवाच यदहं
 प्रतिष्ठास्मि त्वं तत्प्रतिष्ठाऽसीति ॥ १३ ॥ अथ हैनं धोममुवाच यदहं
 संपदस्मि त्वं तत्संपदसीत्यथ हैनं मन उवाच यदहमायतनमस्मि
 त्वं तदायतनमसीति ॥ १४ ॥ न वै वाचो न चक्षूः पि न श्रोत्राणि
 न मनाः सीत्याचक्षते प्राणा इत्येवाचक्षते प्राणो ह्येतेतानि सर्वाणि
 भवति ॥ १५ ॥ इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

स होवाच किं मेऽन्नं भविष्यतीति यत् किञ्चिदिदमाभ्यभ्य आ-
 शकुनिभ्य इति होचुस्तद् वा एतदन्नस्यान्नमनो ह वै नाम प्रत्यक्षं
 न ह वा पर्यविदि किञ्चिन्नानन्नं भवतीति ॥ १ ॥ स होवाच किं मे वासो
 भविष्यतीत्याय इति होचुस्तस्माद् वा एतदशिष्यन्तः पुरस्ताच्चोपरिष्ठा-
 षाद्भिः परिदधति लम्भुको ह वासो भवत्यनमो ह भवति ॥ २ ॥ तच्चैतत्
 सत्यकामो जाबालो गोधुतये यैषाम्नपद्यायोक्त्योवाच यद्यप्येनच्छुष्काय
 स्वाणये मूयाज्जायेरभेवास्मिच्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ ३ ॥ अथ
 यदि महज्जिगमिषेदमायास्यायां दीक्षित्या पौर्णमास्याः रात्रौ सर्वौषधस्य
 मन्थं दधिमधुनोरुपमथ्य ज्येष्ठाय श्रेष्ठाय स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा
 मन्थे संपातमवनयेत् ॥ ४ ॥ यसिष्ठाय स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा
 मन्थे संपातमवनयेत् प्रतिष्ठायै स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्थे
 संपातमवनयेत् संपदे स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्थे संपातमवनये-
 दायतनाय स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्थे संपातमवनयेत् ॥ ५ ॥ अथ
 प्रतिसृप्याञ्जली मन्थमाधाय जपत्वमो नामास्थमा हि ते सर्वमिदं
 स हि ज्येष्ठः श्रेष्ठो राजाऽधिपतिः स मा ज्यैष्ठ्यदं धैष्ठ्यदं राज्यमाधि-
 पत्यं गमयत्यहमेवेदं सर्वमसानीति ॥ ६ ॥ अथ खल्वेतयर्चा पृच्छ
 आचामति तत् सवितुर्धृणीमह इत्याचामति घयं देवस्य भोजन-
 मित्याचामति श्रेष्ठं सर्वधातममित्याचामति तुरं भगस्य धीमहीति
 सर्वं पिबति निर्णिज्य कदं चमसं वा पश्चादग्नेः संविशति चर्मणि
 वा स्थण्डिले वा चार्चयमोऽप्रसाहः स यदि स्त्रियं पश्येत् समृद्धं
 कर्मेति विद्यात् ॥ ७ ॥ तदेव श्लोको यदा कर्मसु काम्येषु स्त्रियदं स्वप्नेषु

पश्यति । समृद्धिं तत्र जानीयात् तस्मिन् स्वप्ननिदर्शने तस्मिन् स्वप्ननिदर्शने ॥ ८ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

भ्येतकेतुर्दार्ढ्येयः पञ्चालानां समितिमेयाय तः ह प्रवाहणो जैव-
लिक्याच कुमारानु त्याऽशिपत् पितेत्यनु हि भगव इति ॥ १ ॥ वेत्थ
यदितोऽधि प्रजाः प्रयन्तीति न भगव इति वेत्थ यथा पुनरावर्तन्ता इति
न भगव इति वेत्थ पयोर्देवयानस्य पितृयाणस्य वा व्यावर्तना इति न
भगव इति ॥ २ ॥ वेत्थ यथासौ लोको न संपूर्यत इति न भगव इति
वेत्थ यथा पञ्चस्यामाहुतावापः पुरुषयवसो भयन्तीति भैय भगव इति
॥ ३ ॥ अयानु किमनुशिष्टोऽवोचया यो हीमानि न विद्यात् कथं
सोऽनुशिष्टोऽब्रवीतेति स हाऽऽयस्तः पितुरर्धमेयाय तः होवाचाननुशिष्य
वाय किल मा भगवानमघीदनु त्याऽशिपमिति ॥ ४ ॥ पञ्च मा राजन्य-
यन्तुः प्रभानप्राक्षीत् तेषां मैकं च नाशकं विषयन्तुमिति स होवाच यथा
मा त्वं तदैतानयद् यथाऽहमेतां मैकं च न वेद् यद्यहमिमानधेक्षिष्यं कथं
ते नावक्ष्यमिति ॥ ५ ॥ स ह गौतमो राज्ञोऽर्धमेयाय तस्मै ह प्रातापार्हा-
ञ्चकार स ह प्रातः सभाग उदेयाय तः होवाच मानुषस्य भगवन् गौतम
पित्तस्य परं तृणीथा इति स होवाच तवैय राजन् मानुषं विस्रं यामेय
कुमारस्यान्ते वाचमभाषस्तामेव मे ब्रूहीति स ह कृच्छ्री यभूव ॥ ६ ॥
तः ह पितरं वसेत्याप्रापयाञ्चकार तः होवाच यथा मा त्वं गौतमावदो
पधेयं न प्राप् स्वत्तः पुरा विद्या प्राप्स्यणान् गच्छति तस्मादु सर्वेषु लोकेषु
क्षत्रस्यैव मशासनमभूदिति तस्मै होवाच ॥ ७ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

असौ वाय लोको गौतमाग्निस्तस्यादित्य एव समिद् रश्मयो धूमोऽ-
हरर्चिश्चन्द्रमा अहारा नक्षत्राणि विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्प्रसौ
देवाः धर्मा जुहति तस्या आहुतेः सोमो राजा संभवति ॥ २ ॥
इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

पर्जन्यो वाय गौतमाग्निस्तस्य वायुरेव समिद् धूमो विशुदर्चिर्-
शनिर्हारा ह्यद्वनयो विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्प्रसौ देवाः सोमः
राजानं जुहति तस्या आहुतेर्वर्षः संभवति ॥ २ ॥ इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

पृथिवी याव गौतमाग्निस्तस्याः संवत्सर एव समिदाकाशो धूमो रात्रिरर्चिर्विशोऽङ्गारा अवान्तरदिशो विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा ययं जुहति तस्या आहुतेरन्नः संभवति ॥ २ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

पुरुषो याव गौतमाग्निस्तस्य यागेव समित् प्राणो धूमो जिह्वाऽर्चिश्चक्षुरङ्गाराः भोजं विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा भक्षं जुहति तस्या आहुते रेतः संभवति ॥ २ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

योया याव गौतमाग्निस्तस्या उपस्थ एव समिद्यदुपमन्त्रयते स धूमो योनिरर्चिर्यदन्तः करोति तेऽङ्गारा अभिनन्दा विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुहति । तस्या आहुतेर्गर्भः संभवति ॥ २ ॥ इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

इति तु पञ्चम्यामाहुतायायः पुरुषवचसो भवन्तीति स उल्थावृतो गर्भो दश वा नव वा मासानन्तः शयित्वा यावद् वाऽथ जायते ॥ १ ॥ स जातो यावदायुषं जीयति तं त्रेतं विष्टमितोऽग्रय एव हरन्ति यत पयेतो यतः संभूतो भवति ॥ २ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

तद् य इत्थं विदुः । ये चेमेऽरण्ये धन्वा तप इत्युपासते तेऽर्चिषमभिसंभवन्त्यर्चिषोऽहरद्व आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद् यान् पञ्चदशङ्केति मासास्ताम् ॥ १ ॥ मासेभ्यः संवत्सरः संवत्सरादादित्यमादित्याच्यन्द्रमसं चन्द्रमसो विद्युनं तत्पुरुषोऽमानवः स एनान् ब्रह्म गमयत्येव देवयानः पन्था इति ॥ २ ॥ अथ य इमे ग्राम इष्टापूर्ते दत्तमित्युपासते ते धूममभिसंभवन्ति धूमाद् रात्रिं रात्रेरपरपक्षमपरपक्षाद् यान् पञ्चदक्षिणैति मासास्तात्रैते संवत्सरमभिप्राप्नुवन्ति ॥ ३ ॥ मासेभ्यः पितृलोकं पितृलोकादाकाशमाकाशश्चन्द्रमसमेव सोमो राजा तद् देवानामभक्षं तं देवा भक्षयन्ति ॥ ४ ॥ तस्मिन् यावत्संपातमुपित्वाऽद्यैतमेवाध्वानं पुनर्निवर्तन्ते यथेतमाकाशमाकाशाद् वायुं वायुर्भूत्वा धूमो भवति धूमो भूत्वाऽन्नं भवति ॥ ५ ॥ अन्नं भूत्वा मेघो भवति मेघो भूत्वा प्रवर्षति त इह व्रीहियवा ओषधियनस्पतयस्तिलमाषा इति जायन्तेऽतो वै खलु दुर्निष्पतरं यो यो ह्यन्नमक्षि यो रेतः सिञ्चति तद् भूय एव भवति ॥ ६ ॥ तद् य इह रमणीय-

धरणा अभ्याशो ॥ यत् ते रमणीयां योनिमापधेरन् ब्राह्मणयोनिं वा
क्षत्रिययोनिं वा वैश्ययोनिं वाऽथ य इह कपूयचरणा अभ्याशो ह यत् ते
कपूयां योनिमापधेरब्धयोनिं वा सूक्तयोनिं वा चण्डालयोनिं वा ॥ ७ ॥
अथेतयोः पथोर्न कतरेणचन तानीमानि क्षुद्राण्यसकृदाचर्तानि भूतानि
भवन्ति जायस्व प्रियस्येत्येतत् पृतीयः स्थानं तेनासौ लोको न संपूर्यते
तस्माज्जुगुप्सेत तवेष श्लोकः ॥ ८ ॥ स्तेनो हिरण्यस्य सुरां पिबेच्च
शुरोस्तल्पमायसन् ब्रह्महा चैते पतन्ति चत्वारः पञ्चमश्चाचरैस्तेरिति ॥ ९ ॥
अथ ॥ य एतानेयं पश्चाग्नीन् वेद न स ह तैरप्याचरन् पाप्मना
लिप्यते शुद्धः पूतः पुण्यलोको भवति य एवं वेद य एवं वेद ॥ १० ॥
इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्यवहः पौलुषिन्द्रद्युम्नो भाल्लवेयो
जनः शाकैराक्षो बुडिल आश्वतराभ्विस्ते द्वेते महाशाला महाभ्रोत्रियाः
समेत्य मीमांसरां चक्रुः को नु आत्मा किं ब्रूवेति ॥ १ ॥ ते ह संपादया-
ञ्चक्रुर्बालको वै भगवन्तोऽयमारुणिः संप्रतीममात्मानं वैश्वानरमध्येति
तः हन्ताभ्यागच्छामेति तः हाभ्याजग्मुः ॥ २ ॥ स ह संपादयाञ्चकार
प्रक्षयन्ति मामिमे महाशाला महाभ्रोत्रियास्तेभ्यो न सर्वमिय प्रतिपत्स्ये
हन्ताहमन्यमभ्यनुशासानीति ॥ ३ ॥ तान् होवाचाश्वपतिर्यं भगवन्तोऽयं
कैकेयः संप्रतीममात्मानं वैश्वानरमध्येति तः हन्ताभ्यागच्छामेति तः
हाभ्याजग्मुः ॥ ४ ॥ तेभ्यो ह प्रातेभ्यः पृथगर्हाणि कारयाञ्चकार स ह
प्रातः संजिहान उवाच न मे स्तेनो जनपदे न कुर्यो न मघपो
नानादिताग्निर्नाबिद्वान् न स्वैरी स्वैरिणी कुतो यक्ष्यमाणो वै भगवन्तोऽ-
हमस्मि यावदेकैकस्मा कृत्विजे धनं दास्यामि तावद् भगवद्भ्यो दास्यामि
यसन्तु भगवन्त इति ॥ ५ ॥ ते होत्र्येन हेवायै न पुरुषधरेत् तः ह वै
यदेदात्मानमेवेयं वैश्वानरः संप्रत्यध्येपि तमेव नो ब्रूहीति ॥ ६ ॥ तान्
होवाच प्रातर्यः प्रतिवकास्मीति ते ह समित्पाणयः पूर्वाह्ने प्रतिचक्रमिरे
तान् हानुपनीयैवैतदुवाच ॥ ७ ॥ इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

औपमन्यव कं त्वमात्मानमुपास्स इति दिवमेव भगवो राजश्रिति
होवाचैव वै सुतेजा आत्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मानमुपास्से तस्मात् तव

सुतं प्रसुतमासुतं कुले दृश्यते ॥ १ ॥ अत्स्यन्नं पश्यसि प्रियमत्स्यन्नं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते मूर्धा त्वेप आत्मन इति होवाच मूर्धा ते व्यपतिष्यद् यन्मां नाऽऽगमिष्य इति ॥ २ ॥ इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

अथ होवाच सत्ययज्ञं पौलुषिं प्राचीनयोग्यं कं त्वमात्मानमुपास्स इत्यादित्यमेव भगवो राजन्निति होवाचैष वै विश्वरूप आत्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मानमुपास्से तस्मात् त्वं बहु विश्वरूपं कुले दृश्यते ॥ १ ॥ प्रवृत्तोऽश्वतरीरथो दासीनिष्कोऽत्स्यन्नं पश्यसि प्रियमत्स्यन्नं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते बहुपदेतदात्मन इति होवाचान्योऽभविष्यो यन्मां नाऽऽगमिष्य इति ॥ २ ॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

अथ होवाचेन्द्रघुम्नं भाल्लयेयं चैयाघ्रपद्य कं त्वमात्मानमुपास्स इति वायुमेव भगवो राजन्निति होवाचैष वै पृथग्वर्त्माऽऽत्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मानमुपास्से तस्मात् त्वां पृथग् यत्न आगन्ति पृथग् रथधेययोऽनुयन्ति ॥ १ ॥ अत्स्यन्नं पश्यसि प्रियमत्स्यन्नं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते प्राणस्त्वेप आत्मन इति होवाच प्राणस्त उदक्रमिष्यद् यन्मां नाऽऽगमिष्य इति ॥ २ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अथ होवाच जनः शार्कराक्ष्यं कं त्वमात्मानमुपास्स इत्याकाशमेव भगवो राजन्निति होवाचैष वै बहुल आत्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मानमुपास्से तस्मात् त्वं बहुलोऽसि प्रजया च धनेन च ॥ १ ॥ अत्स्यन्नं पश्यसि प्रियमत्स्यन्नं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते संदेहस्त्वेप आत्मन इति होवाच संदेहस्ते व्यशीर्यद् यन्मां नाऽऽगमिष्य इति ॥ २ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

अथ होवाच शुडिलमाश्वतराग्निं चैयाघ्रपद्य कं त्वमात्मानमुपास्स इत्यप पय भगवो राजन्निति होवाचैष वै रयिरात्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मानमुपास्से तस्मात् त्वं रयिमान् पुष्टिमानसि ॥ १ ॥ अत्स्यन्नं पश्यसि प्रियमत्स्यन्नं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेव-

मात्मानं वैश्वानरमुपास्ते वस्तिस्त्वेष आत्मन इति होवाच वस्तिस्ते
व्यमेतस्यद् यन्मां नाऽऽगमिष्य इति ॥ २ ॥ इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

अथ होवाचोद्दालकमारुणि गौतम कं त्वमात्मानमुपास्त इति पृथि-
धीमेव भगवो राजन्निति होवाचैष वै प्रतिष्ठाऽऽत्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मान-
मुपास्ते तस्मात् त्वं प्रतिष्ठितोऽसि प्रजया च पशुभिश्च ॥ १ ॥ अतस्त्वं
पश्यसि प्रियमन्त्यघ्नं पश्यति प्रियं मघत्यस्थ ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेव-
मात्मानं वैश्वानरमुपास्ते पादौ त्वेताचात्मन इति होवाच पादौ ते
व्यम्लास्येतां यन्मां नाऽऽगमिष्य इति ॥ २ ॥ ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

तान् होवाचैते वै खलु यूयं पृथग्विदेममात्मानं वैश्वानरं विद्वाऽ-
सोऽन्नमन्त्य यस्त्वेतमेघं प्रादेशमाग्रमभिविमानमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते
स सर्वेषु लोकेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेष्व्वात्मस्वप्नमस्ति ॥ १ ॥ तस्य ह वा
एतस्याऽऽत्मनो वैश्वानरस्य मूर्धेयं सुतेजाश्चक्षुर्विश्वरूपः प्राणः पृथग्य-
त्माऽऽत्मा संदेहो बहुलो परितरेय रयिः पृथिव्येव पादाबुध एव वेदिलो-
मानि वहिर्देह्ये गार्हपत्यो मनोऽभ्याहार्यपचन आस्थमाहवनीयः ॥ २ ॥
इति अष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

तद् यद् भक्तं प्रथममागच्छेत् तद्धोमीयऽसौ यां प्रथमामाहुतिं
जुहुयात् तां जुहुयात् प्राणाय स्वाहेति प्राणस्तृप्यति ॥ १ ॥ प्राणे तृप्यति
चक्षुस्तृप्यति श्रुति तृप्यत्यादित्यस्तृप्यत्यादित्ये तृप्यति द्यौस्तृप्यति
दिवि तृप्यन्त्यां यत् किं च द्यौश्चादित्यध्याधितिष्ठतस्तत् तृप्यति तस्यानु
तृप्तिं तृप्यति प्रजया पशुभिरघ्रायेन तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥
इति एकोनविंशः खण्डः ॥ १९ ॥

अथ यां द्वितीयां जुहुयात् तां जुहुयाद् व्यानाय स्वाहेति व्यानस्तृ-
प्यति ॥ १ ॥ व्याने तृप्यति श्रोत्रं तृप्यति श्रोत्रे तृप्यति चन्द्रमास्तृप्यति
चन्द्रमसि तृप्यति दिशस्तृप्यन्ति दिक्षु तृप्यन्तीषु यत् किं च दिशश्च
चन्द्रमाध्याधितिष्ठन्ति तत् तृप्यति तस्यानु तृप्तिं तृप्यति प्रजया पशु-
भिरघ्रायेन तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥ इति विंशः खण्डः ॥ २० ॥

अथ यां तृतीयां जुहुयात् तां जुहुयादपानाय स्वाहेत्यपान-
स्तृप्यति ॥ १ ॥ अपाने तृप्यति वाक् तृप्यति वाचि तृप्यन्त्यामग्नि-
स्तृप्यत्यग्नौ तृप्यति पृथिवी तृप्यति पृथिव्यां तृप्यन्त्यां यत् किं च पृथिवी
चाग्निश्चाधितिष्ठतस्तत् तृप्यति तस्यानु तृप्तिं तृप्यति प्रजया पशुभिरग्रा-
धेन तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥ इति एकविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

अथ यां चतुर्थीं जुहुयात् तां जुहुयात् समानाय स्वाहेति समान-
स्तृप्यति ॥ १ ॥ समाने तृप्यति मनस्तृप्यति मनसि तृप्यति पर्जन्य-
स्तृप्यति पर्जन्ये तृप्यति विद्युत् तृप्यति विद्युति तृप्यन्त्यां यत् किं च
विद्युश्च पर्जन्यश्चाधितिष्ठतस्तत् तृप्यति तस्यानु तृप्तिं तृप्यति प्रजया
पशुभिरग्राधेन तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

अथ यां पञ्चमीं जुहुयात् तां जुहुयादुदानाय स्वाहेत्युदानस्तृप्यति
॥ १ ॥ उदाने तृप्यति त्वक् तृप्यति त्वचि तृप्यन्त्यां वायुस्तृप्यति वायौ
तृप्यत्याकाशस्तृप्यत्याकाशे तृप्यति यत् किं च वायुश्चाऽऽकाशश्चाधितिष्ठ-
तस्तत् तृप्यति तस्यानु तृप्तिं तृप्यति प्रजया पशुभिरग्राधेन तेजसा
ब्रह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥ इति त्रयोविंशः खण्डः ॥ २३ ॥

स य इदमग्निहोत्रं जुहोति यथाह्वारानपोह्य भस्मानि जुहुयात्
तादृक् तत् स्यात् ॥ १ ॥ अथ य एतदेवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति तस्य
सर्वेषु लोकेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेष्वारमसु हुतं भवति ॥ २ ॥ तद् यथेपीका-
तुलमग्नौ प्रोतं प्रदूयेनैव ह्वास्य सर्वे पाप्मानः प्रदूयन्ते य एतदेवं
विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥ ३ ॥ तस्मादु हैवेविद् यद्यपि चण्डालापोच्छिष्टं
प्रयच्छेदात्मनि हैवास्य तद् वैश्वानरे हुतं स्यादिति तदेव श्लोकः ॥ ४ ॥
यथेह क्षुधिता बाला मातरं पर्युपासत एव ह् सर्वानि भूतान्यग्निहोत्र-
मुपासत इत्यग्निहोत्रमुपासत इति ॥ ५ ॥ इति चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४ ॥

इति यज्ञमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

ॐ । श्वेतकेतुर्हाऽऽरुणेय आस तद् ह् पितोवाच श्वेतकेतो यस्य
ब्रह्मचर्यं न वै सोम्यास्मत्कुलीनोऽननूच्य ब्रह्मवन्धुरिव भवतीति ॥ १ ॥

स ए ऋदशवर्ष उपेत्य चतुर्विंशतिवर्षः सर्वान् वेदानधीत्य महामना
 अनूचानमानी स्तब्ध एवाय तद्वद्वपितोवाच ॥ २ ॥ श्वेतकेतो यशु
 सोम्येदं महामना अनूचानमानी स्तब्धोऽस्युत समावेशमप्राक्ष्यः येना-
 धृतद्वधृतं भवत्यमतं मतमविज्ञातं विज्ञातमिति कथं नु भगवः स आदेशो
 भवतीति ॥ ३ ॥ यथा सोम्यैकेन मृत्पिण्डेन सर्वं मृन्मयं विज्ञातद्व स्याद्
 वाचाऽऽरम्भणं विफारो नामधेयं सृत्तिकेत्येव सत्यम् ॥ ४ ॥ यथा
 सोम्यैकेन लोहमणिना सर्वं लोहमयं विज्ञातद्व स्याद् वाचाऽऽरम्भणं
 विफारो नामधेयं लोहमित्येव सत्यम् ॥ ५ ॥ यथा सोम्यैकेन नखनिवृन्तनेन
 सर्वं कार्णायसं विज्ञातद्व स्याद् वाचाऽऽरम्भणं विफारो नामधेयं
 कृष्णायसमित्येव सत्यमेवद्व सोम्य स आदेशो भवतीति ॥ ६ ॥ न वै नूनं
 भगवन्तस्स एतद्वेदिपुर्यष्टे तद्वेदिष्वन् कथं मे नावक्ष्यन्निति भगव्य-
 स्तत्रेव मे तद्व प्रवीत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ७ ॥ इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम् । तस्मैक आदुरसदे-
 वेदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयं तस्मादसतः सज्जायत ॥ १ ॥ फुलस्तु
 खलु सोम्यैवद्व स्यादिति होवाच कथमसतः सज्जायेतेति सत् त्वेव
 सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम् ॥ २ ॥ तद्वैक्षत बहु स्यां प्रजायेयेति
 तत् तेजोऽसृजत तत् तेज ऐक्षत बहु स्यां प्रजायेयेति तद्वपोऽसृजत ।
 तस्माद् यत्र क्व च शोचति स्येदत्ते वा पुरुषस्तेजस एव तद्वध्यापो
 जायन्ते ॥ ३ ॥ ता आप ऐक्षन्त यद्वयः स्याम प्रजायेमहीति ता अप्रम-
 खजन्त तस्माद् यत्र क्व च धर्षति तदेव भूयिष्ठमक्षं भवत्यद्वय एव
 तद्वध्याप्यं जायते ॥ ४ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

तेषां खल्वेषां भूतानां श्रीण्येव यीजानि भवन्त्याण्डजं जीवजमु-
 द्विजमिति ॥ १ ॥ सेयं देवतीक्ष्णत हन्ताहमिमास्तिष्ठो देवता अनेन
 जीवेनाऽऽत्मनाऽनुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणीति ॥ २ ॥ तासां
 त्रिवृतं त्रिवृतमेकैकां करवाणीति सेयं देवतेमास्तिष्ठो देवता अनेनैव
 जीवेनाऽऽत्मनाऽनुप्रविश्य नामरूपे व्याकरोत् ॥ ३ ॥ तासां त्रिवृतं
 त्रिवृतमेकैकामकरोद्यथा नु खलु सोम्येमास्तिष्ठो देवतास्त्रिवृत्
 त्रिवृदेकैका भवति तन्ने विजानीहीति ॥ ४ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

यदग्ने रोहितः रूपं तेजसस्तद् रूपं यच्छुक्लं तदपां यत् कृष्णं तद-
 न्नस्यापागादग्नेरग्नित्वं वाचाऽऽरम्भणं विकारो नामधेयं ग्रीणि रूपाणी-
 त्येव सत्यम् ॥ १ ॥ यदादित्यस्य रोहितः रूपं तेजसस्तद् रूपं यच्छुक्लं
 तदपां यत् कृष्णं तदन्नस्यापागादादित्यादादित्यत्वं वाचाऽऽरम्भणं
 विकारो नामधेयं ग्रीणि रूपाणीत्येव सत्यम् ॥ २ ॥ यच्चन्द्रमसो रोहितः
 रूपं तेजसस्तद् रूपं यच्छुक्लं तदपां यत् कृष्णं तदन्नस्यापागाच्चन्द्रा-
 च्चन्द्रत्वं वाचाऽऽरम्भणं विकारो नामधेयं ग्रीणि रूपाणीत्येव सत्यम्
 ॥ ३ ॥ यद् विद्युतो रोहितः रूपं तेजसस्तद् रूपं यच्छुक्लं तदपां यत्
 कृष्णं तदन्नस्यापागाद् विद्युतो विद्युत्वं वाचाऽऽरम्भणं विकारो नामधेयं
 ग्रीणि रूपाणीत्येव सत्यम् ॥ ४ ॥ एतद् स वै तद्विद्वाऽस आहुः पूर्वं
 महाशाला महाभोग्रिया न नोऽद्य कश्चनाधुतममतमविज्ञातमुदाहरिष्य-
 तीति हेभ्यो विदाञ्चक्रुः ॥ ५ ॥ यद् रोहितमिवाभूदिति तेजसस्तद् रूप-
 मिति तद् विदाञ्चक्रुर्यद् शुक्लमिवाभूदित्यपाः रूपमिति तद्विदाञ्चक्रुर्यद्
 कृष्णमिवाभूदित्यन्नस्य रूपमिति तद्विदाञ्चक्रुः ॥ ६ ॥ यद्विज्ञातमिवाभूदि-
 त्येतासामेव देयानानाः समास इति तद् विदाञ्चक्रुर्यथा नु खलु सोम्ये-
 मास्तिस्रो देयताः पुरुषं प्राप्य त्रिवृत् त्रिवृदेकैका भवति तन्मे विज्ञानी-
 हीति ॥ ७ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अन्नमशितं त्रेधा विधीयते तस्य यः स्थविष्ठो धातुस्तत् पुरीषं
 भवति यो मध्यमस्तन्माऽसं योऽणिष्ठस्तन्मनः ॥ १ ॥ आपः पीतास्त्रेधा
 विधीयन्ते तासां यः स्थविष्ठो धातुस्तन्मूत्रं भवति यो मध्यमस्तल्लोहितं
 योऽणिष्ठः स प्राणः ॥ २ ॥ तेजोऽशितं त्रेधा विधीयते तस्य यः स्थविष्ठो
 धातुस्तदस्थि भवति यो मध्यमः स मज्जा योऽणिष्ठः सा वाक् ॥ ३ ॥
 अन्नमयः हि सोम्य मन आपोमयः प्राणस्तेजोमयी चागिति भूय एव मा
 भगवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ४ ॥ इति पञ्चमः
 खण्डः ॥ ५ ॥

दध्नः सोम्य मध्यमानस्य योऽणिमा स ऊर्ध्वः समुदीपति तत्
 सर्पिर्नयति ॥ १ ॥ एवमेव खलु सोम्याधस्याद्यमानस्य योऽणिमा स
 ऊर्ध्वः समुदीपति तन्मनो भवति ॥ २ ॥ अपाः सोम्य पीयमानानां

योऽणिमा स ऊर्ध्वः समुदीपति स प्राणो भवति ॥ ३ ॥ तेजसः सोम्या-
 इयमानस्य योऽणिमा स ऊर्ध्वः समुदीपति सा चाग्ं भवति ॥ ४ ॥
 अघ्नमयः हि सोम्य मन आपोमयः प्राणस्तेजोमयी वागिति भूय एव मा
 भगवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ५ ॥ इति षष्ठः
 खण्डः ॥ ६ ॥

षोडशकलः सोम्य पुरुषः पञ्चदशाहानि माऽऽशीः काममयः
 पिशाऽऽपोमयः प्राणो न पिषतो विच्छेत्स्यत इति ॥ १ ॥ स ह पञ्चदशा-
 हानि नाऽऽशाथ हैनमुपससाद् किं ब्रवीमि भो इत्यृचः सोम्य यजुःपि
 सामानीति स होवाच न वै मा प्रतिभान्ति भो इति ॥ २ ॥ तः होवाच
 यथा सोम्य महतोऽभ्याहितस्यैकोऽङ्गारः खद्योतमात्रः परिशिष्टः स्यात्
 तेन ततोऽपि न बहु दहेद्येयः सोम्य ते षोडशानां कलानामेका कलाऽ-
 तिशिष्टा स्यात् तथैतर्हि वेदानुभवस्य शानाथ मे विज्ञास्यसीति ॥ ३ ॥
 स हऽऽशाथ हैनमुपससाद् तः ह यत् किं च पप्रच्छ सर्वः ह प्रतिपेदे
 ॥ ४ ॥ तः होवाच यथा सोम्य महतोऽभ्याहितस्यैकमङ्गारं खद्योतमात्रं
 परिशिष्टं तं तृणैरुपसमाधाय प्राज्वलयेत् तेन ततोऽपि न बहु दहेत् ॥ ५ ॥
 एवः सोम्य ते षोडशानां कलानामेका कलाऽतिशिष्टाऽभूत् साऽन्नेनोपस-
 माहिता प्राज्याली तथैतर्हि वेदानुभवस्य प्रमथः हि सोम्य मन आपो-
 मयः प्राणस्तेजोमयी वागिति तदास्य विजज्ञायिति विजज्ञायिति ॥ ६ ॥
 इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

उद्दालको हाऽऽरुणिः भवेत्केतुं पुत्रमुयाच स्वप्नात् मे सोम्य विजा-
 नीहीति यत्रैतत् पुरुषः स्थापिति नाम सता सोम्य तदा संपन्नो भवति
 स्वमपीतो भवति तस्मादेनः स्थापितोत्थाचक्षते स्वः हपीतो भवति
 ॥ १ ॥ स यथा शकुनिः सृष्टेण प्रयतो दिशं दिशं पतित्वाऽन्यथाऽऽयत-
 नमलग्ना बन्धनमेवोपश्रयत यथमेव यस्तु सोम्य तन्मनो दिशं दिशं
 पतित्वाऽन्यत्रऽऽयतनमलग्ना प्राणमेवोपश्रयते प्राणबन्धनः हि सोम्य
 मन इति ॥ २ ॥ अशनापिपासे मे सोम्य विजानीहीति यत्रैतत् पुरुषोऽ-
 शिशिपति नामाऽऽप एव तदशितं नयन्ते तद्यथा गोनायोऽभ्यनायः
 पुरुषनाय इत्येवं तदप आचक्षतेऽशनायेति तत्रैतच्छुद्धमुत्पतितः सोम्य
 विजानीहि नेवममूलं भविष्यतीति ॥ ३ ॥ तस्य क मूलः स्यादन्यत्रात्रा-

देयमेव खलु सोम्यान्नेन शुक्लेनापो मूलमन्विच्छद्भिः सोम्य शुक्लेन
 तेजो मूलमन्विच्छ तेजसा सोम्य शुक्लेन सन्मूलमन्विच्छ सन्मूलाः
 सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदायतनाः सत्प्रतिष्ठाः ॥ ४ ॥ अथ यत्रैतत् पुरुषः
 पिपासति नाम तेज एव तत् पीतं नयते तत् यथा गोनायोऽश्वनायः
 पुरुषनाय इत्येवं तत् तेज आचष्ट उदन्येति तत्रैतदेव शुक्लमुत्पतितं सोम्य
 विजानीहि नेदममूलं भविष्यतीति ॥ ५ ॥ तस्य क मूलं स्यादन्यत्रा-
 न्नपोऽद्भिः सोम्य शुक्लेन तेजो मूलमन्विच्छ तेजसा सोम्य शुक्लेन
 सन्मूलमन्विच्छ सन्मूलाः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदायतनाः
 सत्प्रतिष्ठा यथा नु खलु सोम्येमास्तिस्रो देवताः पुरुषं प्राप्य त्रिवृत् त्रि-
 वृदेकैका भवति तदुक्तं पुरस्तादेव भवत्यस्य सोम्य पुरुषस्य प्रयतो
 वाङ्मनसि संपद्यते मनः प्राणे प्राणस्तेजसि तेजः परस्यां देयतायाम् ॥ ६ ॥
 स य पपोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत् सत्यं स आत्मा तत् त्यमसि
 श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति द्वोवाच
 ॥ ७ ॥ इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

यथा सोम्य मधु मधुहृतो निस्तिष्ठन्ति नामात्मयानां वृक्षाणां
 रसात् समवहारमेकतां रसं गमयन्ति ॥ १ ॥ ते यथा तत्र न विवेकं
 लभन्तेऽमुष्याहं वृक्षस्य रसोऽस्म्यमुष्याहं वृक्षस्य रसोऽस्मीत्येवमेव
 खलु सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सति संपद्य न विदुः सति संपद्यामह
 इति ॥ २ ॥ त इह व्याघ्रो वा सिंहो वा वृको वा घराहो वा कीटो
 वा पतङ्गो वा दंशो वा मशको वा यद् यद् भवन्ति तदाभवन्ति ॥ ३ ॥
 स य पपोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत् सत्यं स आत्मा तत् त्यमसि
 श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति
 द्वोवाच ॥ ४ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ५ ॥

इमाः सोम्य नद्यः पुरस्तात् प्राच्यः स्यन्दन्ते पश्चात् प्रतीच्यस्ताः
 समुद्रात् समुद्रमेवापिबन्ति स समुद्र एव भवति ता यथा तत्र न
 विदुरियमहमस्मीयमहमस्मीति ॥ १ ॥ एवमेव खलु सोम्येमाः सर्वाः
 प्रजाः सत आगम्य न विदुः सत आगच्छामह इति त इह व्याघ्रो वा
 सिंहो वा वृको वा घराहो वा कीटो वा पतङ्गो वा दंशो वा मशको

वा यद् यद् भवन्ति सदाभवन्ति ॥ २ ॥ स य एषोऽणिमैतदात्म्य-
मिदं सर्वं सत् सत्यं स आत्मा तत् त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एष
मा भगवान् विशापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥ इति दशमः
खण्डः ॥ १० ॥

अस्य सोम्य महतो वृक्षस्य यो मूलेऽभ्याह्न्याज्जीवन् अवेद् यो
मध्येऽभ्याह्न्याज्जीवन् अवेद् योऽग्रेऽभ्याह्न्याज्जीवन् अवेत् स एष
जीवेनाऽऽत्मनाऽनुग्रभूतः वेपीयमानो मोदमानस्तिष्ठति ॥ १ ॥ अस्य
यवेकां शाखां जीवो जहात्यथ सा शुष्यति द्वितीयां जहात्यथ सा
शुष्यति तृतीयां जहात्यथ सा शुष्यति सर्वे जहाति सर्वेः शुष्यति ॥ २ ॥
एवमेव खलु सोम्य विद्मोति होवाच । जीयापेतं याव किलेवं त्रिपते न
जीवो त्रिपत इति स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं सत् सत्यं स
आत्मा तत् त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एष मा भगवान् विशापयत्विति
तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥ इति एवादशः खण्डः ॥ ११ ॥

न्यग्नोधफलमत आदरेतीदं भगव इति मिन्धीति मिश्रं भगव इति
विमित्रं पश्यसीत्यण्य इवेमा धाना भगव इत्यासामङ्गैकां मिन्धीति
मिश्रा भगव इति विमित्रं पश्यसीति न किञ्चन भगव इति ॥ १ ॥
तं होवाच यं वै सोम्यैतमणिमानं न निभालयस एतस्य वै सोम्येषोऽ-
णिम एषं महान् न्यग्नोधस्तिष्ठति श्रद्धत्स्व सोम्येति ॥ २ ॥ स य एषोऽणि-
मैतदात्म्यमिदं सर्वं सत् सत्यं स आत्मा तत् त्वमसि श्वेतकेतो इति
भूय एष मा भगवान् विशापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥ इति
द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

लवणमेतदुदकेऽवधायाय मा प्रातरुपसीदथा इति स ह तथा
चकार तं होवाच यदोषा लवणमुदकेऽवधाया अङ्ग तदादरेति तदाय-
मृष्ट्य न विधेद् ॥ १ ॥ यथा विलीनमेवाङ्गास्यान्तादाचामेति कथमिति
लवणमिति मप्यादाचामेति कथमिति लवणमित्यन्तादाचामेति कथमिति
लवणमित्यभिप्रास्यैतद्व्य मोपसीदथा इति तद् तथा चकार तच्छ्रुत्सं-
वर्तते तं होवाचात्र याव किल सत् सोम्य न निभालयसेऽनैव

किलेति ॥ २ ॥ स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत् सत्यं स आत्मा तत् त्वमसि द्येतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विशापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

यथा सोम्य पुरुषं गन्धारेभ्योऽभिनद्धाक्षमानीय तं ततोऽतिजने विसृजेत् स यथा तत्र प्राक् चोदङ् वाऽधराङ् वा प्रत्यङ् वा प्रध्मायीताभिनद्धाक्ष आनीतोऽभिनद्धाक्षो विसृष्टः ॥ १ ॥ तस्य यथाभिनहनं प्रमुच्य प्रव्यादेतां दिशं गन्धारा एतां दिशं व्रजेति स ग्रामाद् ग्रामं पृच्छन् पण्डितो मेधावी गन्धारानेयोपसंपद्येतैवमेवेहाऽऽचार्यवान् पुरुषो वेद तस्य तावदेव चिरं यावन्न विमोक्ष्येऽयं संपत्स्य इति ॥ २ ॥ स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत् सत्यं स आत्मा तत् त्वमसि द्येतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विशापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

पुरुषं सोम्योतोपतापिनं ज्ञातयः पर्युपासते जानासि मां जानासि मामिति तस्य यावन्न वाङ्मनसि संपद्यते मनः प्राणे प्राणस्तेजसि तेजः परस्यां देवतायां तावज्जानाति ॥ १ ॥ अथ यदाऽस्य वाङ्मनसि संपद्यते मनः प्राणे प्राणस्तेजसि तेजः परस्यां देवतायामथ न जानाति ॥ २ ॥ स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत् सत्यं स आत्मा तत् त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विशापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

पुरुषं सोम्योऽहस्तगृहीतमानयन्त्यपहर्षीत् स्तेयमकर्षीत् परशुमस्मै तपतेति स यदि तस्य कर्ता भवति तत एवानृतमात्मानं कुरुते सोऽनृताभिसन्धोऽनृतेनाऽऽत्मानमन्तर्धाय परशुं तप्तं प्रतिगृह्णाति स दहतेऽथ हन्यते ॥ १ ॥ अथ यदि तस्याकर्ता भवति तत एव सत्यामात्मानं कुरुते स सत्याभिसन्धः सत्येनाऽऽत्मानमन्तर्धाय परशुं तप्तं प्रतिगृह्णाति स न दहतेऽथ मुच्यते ॥ २ ॥ स यथा तत्र नादाद्येतदात्म्यमिदं सर्वं तत् सत्यं स आत्मा तत् त्वमसि श्वेतकेतो इति तज्ज्ञास्य विजज्ञाविति विजज्ञाविति ॥ ३ ॥ इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

इति षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

ॐ । अधीहि सगव इति होपसत्वाद् सनत्कुमारं नारदस्तः ।
 होवाच यद् येत्य तेन मोपसीद् ततस्त ऊर्ध्वं वक्ष्यामीति स होवाच ॥१॥
 ऋग्वेदं भगवोऽध्येमि यजुर्वेदः सामवेदमाथर्वणं चतुर्थमितिहासपुराणं
 पञ्चमं वेदानां वेदं पित्र्यः राशिं दैवं निधिं याकोवाक्यमेकायनं देवविद्यां
 ब्रह्मविद्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्याः सर्पदेवजनविद्यामेतद् भगवो
 ऽध्येमि ॥२॥ सोऽहं भगवो मन्त्रविदेयास्मि नात्मयिच्छुतः होव मे भगव-
 द्दृशेभ्यस्तरति शोकमात्मयिविति सोऽहं भगवः शोचामि तं मा भग-
 वाम्भोक्तस्य पारं तारयत्विति तः होवाच यद् वै किंचैतदभ्यगीष्टा नामै-
 चैतत् ॥ ३ ॥ नाम घा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेद आथर्वणश्चतुर्थ इति-
 हासपुराणः पञ्चमो वेदानां वेदः पित्र्यो राशिर्दैवो निधिर्वाकोवाक्यमेका-
 यनं देवविद्या ब्रह्मविद्या भूतविद्या क्षत्रविद्या नक्षत्रविद्या सर्पदेवजन-
 विद्या नामैचैतन्नामोपास्वेति ॥ ४ ॥ स यो नाम ब्रह्मेत्युपास्ते यावन्नाम्नो
 गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यो नाम ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो
 नाम्नो भूय इति नाम्नो वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्यिति ॥५॥
 इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

वाग् वाच नाम्नो भूयसी वाग् वा ऋग्वेदं विशापयति यजुर्वेदः
 सामवेदमाथर्वणं चतुर्थमितिहासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्र्यः राशिं
 दैवं निधिं याकोवाक्यमेकायनं देवविद्यां ब्रह्मविद्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां
 नक्षत्रविद्याः सर्पदेवजनविद्यां दिवं च पृथिवीं च वायुं चाऽऽकाशं
 चापश्च तेजश्च देवाँश्च मनुष्याँश्च पशूँश्च वशाँसि च तृणवनस्पती-
 ष्वपदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकं धर्मं चाधर्मं च सत्यं चानृतं च साधु
 चासाधु च हृदयशं चाहृदयशं च यद् वै वाङ्माभविष्यन्न धर्मो नाधर्मो
 व्यज्ञापयिष्यन्न सत्यं चानृतं न साधु नासाधु न हृदयशो नाहृदयशो वागे-
 यैतत् सर्वं विशापयति वाचमुपास्वेति ॥ १ ॥ स यो वाचं ब्रह्मेत्युपास्ते
 यावद् वाचो गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यो वाचं ब्रह्मेत्युपास्तेऽ-
 स्ति भगवो वाचो भूय इति वाचो वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्
 ब्रवीत्यिति ॥ २ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

मनो घाय चाचो भूयो यथा वै द्वे वाऽऽमलके द्वे वा कोले द्वौ वाऽक्षौ
मुष्टिरनुभवत्येवं चाचं च नाम च मनोऽनुभवति स यदा मनसा मन-
स्यति मन्त्रानधीयीत्येवधाधीते कर्माणि कुर्वीत्यथ कुरुते पुत्राँश्च पर्वा-
ध्वेच्छेयेत्यधेच्छत इमं च लोकममुं चेच्छेयेत्यधेच्छते मनो ह्यात्मा
मनो हि लोको मनो हि ब्रह्म मन उपास्स्वेति ॥ १ ॥ स यो मनो ब्रह्मे-
त्युपास्ते यावन्मनसो गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यो मनो ब्रह्मे-
त्युपास्तेऽस्ति भगवो मनसो भूय इति मनसो घाय भूयोऽस्तीति तन्मे
भगवान् प्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

संकल्पो घाय मनसो भूयान् यदा वै संकल्पयतेऽथ मनस्यत्यथ
घाचमीरयति तामु नाम्नीरयति नाम्नि मन्त्रा एकं भवन्ति मन्त्रेषु
कर्माणि ॥ १ ॥ तानि ह वा एतानि संकल्पैकायनानि संकल्पात्मकानि
संकल्पे प्रतिष्ठितानि समकल्पतां घायापृथिवी समकल्पेतां घायुश्चाऽऽ-
काशं च समकल्पन्ताऽऽपश्च तेजश्च तेषां संकल्प्यै वर्षेऽ संकल्पते
वर्षस्य संकल्प्या अन्नं संकल्पतेऽन्नस्य संकल्प्यै प्राणाः संकल्पन्ते
प्राणानां संकल्प्यै मन्त्राः संकल्पन्ते मन्त्राणां संकल्प्यै कर्माणि
संकल्पन्ते कर्मणां संकल्प्यै लोकः संकल्पते लोकस्य संकल्प्यै
सर्पेऽ संकल्पते स षण् संकल्पः संकल्पमुपास्स्वेति ॥ २ ॥ स
यः संकल्पं ब्रह्मेत्युपास्ते संकल्पतान् वै स लोकान् भुवान् ध्रुवः प्रति-
ष्ठितान् प्रतिष्ठितोऽव्ययमानानव्ययमानोऽभिसिष्यति यावत् संकल्पस्य
गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यः संकल्पं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवः
संकल्पाद् भूय इति संकल्पाद् घाय भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्
प्रवीत्विति ॥ ३ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

चित्तं घाय संकल्पाद् भूयो यदा वै चेतयतेऽथ संकल्पयतेऽथ
मनस्यत्यथ घाचमीरयति तामु नाम्नीरयति नाम्नि मन्त्रा एकं भवन्ति
मन्त्रेषु कर्माणि ॥ १ ॥ तानि ह वा एतानि चित्तैकायनानि चित्तात्मानि
चित्ते प्रतिष्ठितानि तस्माद् यद्यपि बहुविद्चित्तो भवति नायमस्तीत्येवैन-
माहुर्नयं वेद यद् वा अयं विद्वान्नेत्यमचित्तः स्यादित्यथ यद्यल्पचित्चित्त-
घान् भवति तस्मा एवोक्तं शुभ्रपन्ते चित्तं ह्येवैयामेकायनं चित्तमात्मा

चित्तं प्रतिष्ठा चित्तमुपास्वेति ॥ २ ॥ स यश्चित्तं ब्रह्मेत्युपास्ते चित्तान् वै स लोकान् ध्रुवान् ध्रुवः प्रतिष्ठितान् प्रतिष्ठितोऽव्ययमानानव्ययमानोऽभिसिध्यति यावच्चित्तस्य गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यश्चित्तं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवश्चित्ताद् भूय इति चित्ताद् वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ ३ ॥ इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

ध्यानं वाच ध्यानाद् भूयो ध्यायतीव पृथिवी ध्यायतीवान्तरिक्षं ध्यायतीव सौर्ध्यायन्तीषाऽऽपो ध्यायन्तीष पर्वता ध्यायन्तीष देव-मनुष्यास्तेऽस्माद् य इह मनुष्याणां महत्तां प्राप्नुयन्ति ध्यानापादाऽऽशा इष्येते भवन्त्यथ येऽत्पाः कलहिनः पिशुना उपचादिनस्तेऽथ ये प्रभवो ध्यानापादाऽऽशा इष्येते भवन्ति ध्यानमुपास्वेति ॥ १ ॥ स यो ध्यानं ब्रह्मेत्युपास्ते यावद् ध्यानस्य गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यो ध्यानं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो ध्यानाद् भूय इति ध्यानाद् वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

विज्ञानं वाच ध्यानाद् भूयो विज्ञानेन वा ऋग्वेदं विजानाति यजु-र्वेदं सामवेदमाथर्वणं चतुर्थमितिहासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्र्यं राशिं देवं निधिं वाकोयाक्यमेकायनं देवविद्यां ब्रह्मविद्यां भूतविद्यां क्षत्र-विद्यां नक्षत्रविद्यां सर्पदेवजनविद्यां दिवं च पृथिवीं च वायुं चाऽऽकाशं चापञ्च तेजश्च देवाँश्च मनुष्याँश्च पर्श्वँश्च वयाऽऽस्ति च तृणयनस्पतीऽष्ट्वा-पदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकं धर्मं चाधर्मं च सत्यं चानृतं च साधु चासाधु च हृदयं चाहृदयं चाध्वं च रसं चेमं च लोकममुं च विज्ञानेनैव विजानाति विज्ञानमुपास्वेति ॥ १ ॥ स यो विज्ञानं ब्रह्मेत्युपास्ते विज्ञानवतो वै स लोकाञ्ज्ञानवतोऽभिसिध्यन्ति यावद् विज्ञानस्य गतं तत्रास्य यथा-कामचारो भवति यो विज्ञानं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो विज्ञानाद् भूय इति विज्ञानाद् वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

यत्नं वाच विज्ञानाद् भूयोऽपि ह शतं विज्ञानवतामेको यत्नवाना-कम्पयते स यदा बली भवत्यथोत्थाता भवत्युन्निष्ठन् परिचरिता भवति

परिचरन्नुपसत्ता भवत्युपसीदन् द्रष्टा भवति श्रोता भवति मन्ता भवति
 योद्धा भवति कर्ता भवति विज्ञाता भवति बलेन घृथिषी तिष्ठति बले-
 नान्तरिक्षं बलेन द्यौर्बलेन पर्वता बलेन देवमनुष्या बलेन पशवश्च
 यथाहंसि च तृणवनस्पतयः श्वापदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकं बलेन लोक-
 स्तिष्ठति बलमुपास्वेति ॥ १ ॥ स यो बलं ब्रह्मेत्युपास्ते यावद् बलस्य
 गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यो बलं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो
 बलाद् भूय इति बलाद् वाय भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति
 ॥ २ ॥ इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अन्नं घाय बलाद् भूयस्तस्माद् यद्यपि दश रात्रीर्नाश्रीयाद्
 यद्यु ह जीवेदथयाऽद्रष्टाऽश्रोताऽमन्ताऽयोद्धाऽकर्ताऽविज्ञाता भवत्यथा-
 घस्याऽऽयै द्रष्टा भवति श्रोत्रा भवति मन्ता भवति योद्धा भवति
 कर्ता भवति विज्ञाता भवत्यन्नमुपास्वेति ॥ १ ॥ स योऽन्नं ब्रह्मेत्युपा-
 स्तेऽन्नवतो वै स लोकान् पानवतोऽभिसिध्यति यावदन्नस्य गतं
 तत्रास्य यथाकामचारो भवति योऽन्नं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवोऽन्नाद्
 भूय इत्यन्नाद् वाय भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति
 नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

आपो धायान्नाद् भूयस्यस्तस्माद् यदा सुवृष्टिर्न भवति व्याधीयन्ते
 प्राणा अन्नं कनीयो भविष्यतीत्यथ यदा सुवृष्टिर्भवत्यनन्दिनः प्राणा
 भवन्त्यन्नं बहु भविष्यतीत्याप एवेमा मूर्ता येयं पृथिवी यदन्तरिक्षं यद्
 द्यौर्यत् पर्वता यद् देवमनुष्या यत् पशवश्च यथाहंसि च तृणवनस्पतयः
 श्वापदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकमाप एवेमा मूर्ता अप उपास्वेति ॥ १ ॥ स
 योऽपो ब्रह्मेत्युपास्त आप्नोति सर्वान् कामाँस्तृप्तिमान् भवति यावदपां
 गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति योऽपो ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवोऽ-
 प्यो भूय इत्यप्यो वाय भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥
 इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

तेजो धावाद्भयो भूयस्तद् वा पतद् धायुमाशृह्याऽऽकाशमभितपति
 तदाऽऽहुर्निशोचति नितपति घर्षिष्यति वा इति तेज एव तत् पूर्वं दर्श-

यित्वाऽथापः सृजते तदेतदूर्ध्वमिध्व तिरस्त्रीमिध्व विद्युद्भिराह्लादाश्चरन्ति
तस्मादाहुर्विद्योतते स्तनयति घर्षिष्यति वा इति तेज एव तत् पूर्वं दर्श-
यित्वाऽथापः सृजते तेज उपास्स्वेति ॥ १ ॥ स यस्तेजो ब्रह्मेत्युपास्ते
तेजस्वी वै स तेजस्वतो लोकान् भास्वतोऽपहततमस्कानभिसिध्यति
यावत् तेजसो गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यस्तेजो ब्रह्मेत्युपास्ते-
ऽस्ति भगवस्तेजसो भूय इति तेजसो याव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्
ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

आकाशो याव तेजसो भूयानाकाशे वै सूर्याचन्द्रमसाबुभौ विद्युन्-
क्षत्राण्यग्निराकाशेनाऽऽद्यस्याकाशेन शृणोत्याकाशेन प्रतिशृणोत्याकाशे
रमत आकाशे न रमत आकाशे जायत आकाशमभिजायत आकाशमुपा-
स्स्वेति ॥ १ ॥ य आकाशं ब्रह्मेत्युपास्त आकाशयतो वै स लोकान्
प्रकाशयतोऽसंवाधानुरगाययतोऽभिसिध्यति यावदाकाशस्य गतं तत्रास्य
यथाकामचारो भवति य आकाशं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगव आकाशाद्
भूय इत्याकाशाद् याव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥
इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

स्मरो वायाऽऽकाशाद् भूयस्तस्माद् यद्यपि बह्व आसीरद्यस्मरन्तो
नैव ते कंचन शृणुयुर्न मन्वीरन् न विजानीरन् यवा वाय ते स्मरेयुरथ
शृणुयुरथ मन्वीरन्तथ विजानीरन् स्मरेण वै पुत्रान् विजानाति स्मरेण
पशुन् स्मरमुपास्स्वेति ॥ १ ॥ स यः स्मरं ब्रह्मेत्युपास्ते यावत् स्मरस्य
गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यः स्मरं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवः
स्मराद् भूय इति स्मराद् याव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति
॥ २ ॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

आशा याव स्मराद् भूयस्याशेदो वै स्मरो मन्वानधीते कर्माणि
कुरुते पुत्राँश्च पशूँश्चेच्छत इमं च लोकममुं चेच्छत आशामुपास्स्वेति
॥ १ ॥ स य आशां ब्रह्मेत्युपास्त आशयाऽस्य सर्वे कामाः समृध्यन्त्य-
मोघा हास्याऽऽशिषो भवन्ति यावदाशया गतं तत्रास्य यथाकामचारो
भवति य आशां ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगव आशाया भूय इत्याशया
याव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

परिचरन्नुपसत्ता भवत्युपसीदन् द्रष्टा भवति श्रोता भवति मन्ता भवति
 योद्धा भवति कर्ता भवति विज्ञाता भवति बलेन वै पृथिवी तिष्ठति बले-
 नान्तरिक्षं बलेन द्यौर्वलेन पर्वता बलेन देवमनुष्या बलेन पशवश्च
 ययाऽसि च तृणवनस्पतयः श्वापदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकं बलेन लोक-
 स्तिष्ठति बलमुपास्येति ॥ १ ॥ स यो बलं ब्रह्मेत्युपास्ते यावद् बलस्य
 गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यो बलं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो
 बलाद् भूय इति बलाद् याव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति
 ॥ २ ॥ इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अन्नं घाव बलाद् भूयस्तस्माद् यद्यपि दश रात्रीर्नाश्नीयाद्
 यद्यु ह जीवेद्दध्याऽद्रष्टाऽधोताऽमन्ताऽयोद्धाऽकर्ताऽविज्ञाता भवत्यधा-
 न्नस्याऽऽयै द्रष्टा भवति श्रोत्रा भवति मन्ता भवति योद्धा भवति
 कर्ता भवति विज्ञाता भवत्यध्नमुपास्वेति ॥ १ ॥ स योऽन्नं ब्रह्मेत्युपा-
 स्तेऽन्नयतो वै स लोकान् पानयतोऽभिसिध्यति यावदन्नस्य गतं
 तत्रास्य यथाकामचारो भवति योऽन्नं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवोऽन्नाद्
 भूय इत्यन्नाद् घाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति
 नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

आपो घावाद्वाद् भूयस्यस्तस्माद् यदा सुवृष्टिर्न भवति प्याधीयन्ते
 प्राणा अन्नं कनीयो भविष्यतीत्यथ यदा सुवृष्टिर्भवेत्यनन्दिनः प्राणा
 भवन्त्यन्नं यद्वा भविष्यतीत्याप एवेमा मूर्ता येयं पृथिवी यदन्तरिक्षं यद्
 द्यौर्यत् पर्वता यद् देवमनुष्या यत् पशवश्च ययाऽसि च तृणवनस्पतयः
 श्वापदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकमाप एवेमा मूर्ता अप उपास्वेति ॥ १ ॥ स
 योऽपो ब्रह्मेत्युपास्त आप्नोति सर्वान् कामाँस्त्वृप्तिमान् भवति यावदपो
 गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति योऽपो ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवोऽ-
 न्नघो भूय इत्यन्नघो वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥
 इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

तेजो घावाद्वाद् भूयस्तद् वा एतद् वायुमागृह्णाऽऽकाशमभितपति
 तदाऽऽहुर्निशोचति नितपति वर्षिष्यति वा इति तेज एव तत् पूर्वं दर्श-

यित्वाऽथापः सृजते तदेतदूर्ध्वाभिश्च तिरस्त्रीभिश्च विद्युद्भिराद्वाध्वरन्ति
तस्मादाहुर्विद्योतते स्तनयति वर्षिष्यति वा इति तेज एव तत् पूर्वं दर्श-
यित्वाऽथापः सृजते तेज उपास्स्येति ॥ १ ॥ स यस्तेजो ब्रह्मेत्युपास्ते
तेजस्वी वै स तेजस्वतो लोकान् भास्वतोऽपहततमस्कानभिसिध्यति
यावत् तेजसो गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यस्तेजो ब्रह्मेत्युपास्ते-
ऽस्ति भगवस्तेजसो भूय इति तेजसो वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्
ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

आकाशो वाच तेजसो भूयानाकाशे वै सर्वावन्द्रमसाहुभौ विद्यु-
क्षत्राप्यग्निराकाशेनाऽऽग्नयस्याकाशेन शृणोत्याकाशेन प्रतिशृणोत्याकाशे
रमत आकाशे न रमत आकाशे जायत आकाशमभिजायत आकाशमुपा-
स्स्येति ॥ १ ॥ स य आकाशं ब्रह्मेत्युपास्त आकाशवतो वै स लोकान्
भकाशवतोऽसंयाधानुरुगायवतोऽभिसिध्यति यावदाकाशस्य गतं तत्रास्य
यथाकामचारो भवति य आकाशं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगव आकाशाद्
भूय इत्याकाशाद् वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥
इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

स्मरो वायाऽऽकाशाद् भूयस्तस्माद् यद्यपि बहव आसीरन्नस्मरन्तो
नैव ते फलन शृणुयुर्न मन्वीरन् न विजानीरन् यदा वाच ते स्मरेयुरथ
शृणुयुरथ मन्वीरन्थ विजानीरन् स्मरेण वै पुत्रान् विजानाति स्मरेण
पशुन् स्मरमुपास्स्येति ॥ १ ॥ स यः स्मरं ब्रह्मेत्युपास्ते यावत् स्मरस्य
गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यः स्मरं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवः
स्मराद् भूय इति स्मराद् वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति
॥ २ ॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

आशा वाच स्मराद् भूयस्याशेद्धो वै स्मरो मन्त्रानधीते कर्माणि
कुरुते पुत्राँश्च पशुँश्चेच्छत इमं च लोकमसं चेच्छत आशामुपास्स्येति
॥ १ ॥ स य आशां ब्रह्मेत्युपास्त आशयाऽस्य सर्वे कामाः समृध्यन्त्य-
मोघा हास्याऽऽशिपो भवन्ति यावदाशाया गतं तत्रास्य यथाकामचारो
भवति य आशां ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगव आशाया भूय इत्याशाया
वाच भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

प्राणो वा आशया भूयान् यथा वा मरु नामौ समर्पिता एवम-
स्मिन् प्राणे सर्वेऽऽ समर्पितं प्राणः प्राणेन याति प्राणः प्राणं ददाति
प्राणाय ददाति । प्राणो ह पिता प्राणो माता प्राणो भ्राता प्राणः स्वसा
प्राण आचार्यः प्राणो ब्राह्मणः ॥ १ ॥ स यदि पितरं वा मातरं वा भ्रातरं
वा स्वसारं वाऽऽचार्यं वा ब्राह्मणं वा किञ्चिद् भृशमिव प्रत्याह धिक्त्वाऽ-
स्तित्येवैनमाहुः पितृहा वै त्वमसि मातृहा वै त्वमसि भ्रातृहा वै
त्वमसि स्वसृहा वै त्वमस्याचार्यहा वै त्वमसि ब्राह्मणहा वै त्वमसीति
॥ २ ॥ अथ यद्यप्येनानुत्क्रान्तप्राणाञ्छूलेन समासं व्यतिषंदहेऽप्येनं
भूयुः पितृहाऽसीति न मातृहाऽसीति न भ्रातृहाऽसीति न स्वसृहाऽसीति
नाऽऽचार्यहाऽसीति न ब्राह्मणहाऽसीति ॥ ३ ॥ प्राणो ह्येवैतानि सर्वाणि
भयति स वा एष एवं पश्यन्नेवं मन्यान एवं विज्ञानप्रतिष्ठादी भयति तं
चेद् भूयुरतिषाद्यसीत्यतिषाद्यस्मीति भूयाभ्रापुङ्गवीति ॥ ४ ॥ इति पञ्चदशः
खण्डः ॥ १५ ॥

एष तु वा भतिषदति यः सत्येनातिषदति सोऽहं भगवः सत्येना-
तिषदामीति सत्यं त्वेव विजिज्ञासितव्यमिति सत्यं भगवो विजिज्ञास
इति ॥ १ ॥ इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

यदा वै विज्ञानात्यथ सत्यं षदति नाविज्ञानम् सत्यं षदति
विज्ञानमेव सत्यं षदति विज्ञानं त्वेव विजिज्ञासितव्यमिति विज्ञानं
भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

यदा वै मनुतेऽथ विज्ञानाति नामत्या विज्ञानाति मत्वैव विज्ञानाति
मतिस्त्वेव विजिज्ञासितव्येति मतिं भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ इति
अष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

यदा वै थदधात्यथ मनुते नाथदधन्मनुते थदधदेव मनुते थदा
त्वेव विजिज्ञासितव्येति थदां भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ इति एकोन-
विंशः खण्डः ॥ १९ ॥

यदा वै निस्तिष्ठत्यथ थदधाति नानिस्तिष्ठन्थदधाति निस्तिष्ठदेव
थदधाति निष्ठा त्वेव विजिज्ञासितव्येति निष्ठां भगवो विजिज्ञास इति
॥ १ ॥ इति विंशः खण्डः ॥ २० ॥

यदा धै करोत्यथ निस्तिष्ठति नाश्रुत्वा निस्तिष्ठति कृत्यैव निस्तिष्ठति
कृतिस्त्वेव विजिज्ञासितव्येति कृतिं भगवो विजिज्ञास ॥ १ ॥ इति एकविंशः
खण्डः ॥ २१ ॥

यदा धै सुखं लभतेऽथ करोति नासुखं लब्ध्वा करोति सुखमेव
लब्ध्वा करोति सुखं त्वेव विजिज्ञासितव्यमिति सुखं भगवो विजिज्ञास
इति ॥ १ ॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

यो धै भूमा तत्सुखं नात्पे सुखमस्ति भूमैव सुखं भूमा त्वेव
विजिज्ञासितव्य इति भूमानं भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ इति त्रयोविंशः
खण्डः ॥ २३ ॥

यत्र नान्यत् पश्यति नान्यच्छृणोति नान्यद् विजानाति न भूमाऽथ
यत्रान्यत् पश्यत्यन्यच्छृणोत्यन्यद् विजानाति तदस्य यो धै भूमा तदमृत-
मथ यदल्पं तन्मर्त्यं ६ स भगवः कस्मिन् प्रतिष्ठित इति स्ये मदिमिन् यदि
या न महिम्नीति ॥ १ ॥ गोअश्वमिह महिमेत्याचक्षते हस्तिहिरण्यं
दासभार्यं क्षेत्राण्यायतनानीति नाहमेवं ब्रवीमि ब्रवीमीति होवाचान्यो
ह्यन्यस्मिन् प्रतिष्ठित इति ॥ २ ॥ इति चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४ ॥

स एवाधस्तात् स उपरिष्ठात् स पश्चात् स पुरस्तात् स दक्षिणतः
स उत्तरतः स एवेदं सर्वमित्यथातोऽहङ्कारदेश एवाहमेवाधस्तादहमु-
परिष्ठादहं पश्चादहं पुरस्तादहं दक्षिणतोऽहमुत्तरतोऽहमेवेदं सर्वमिति
॥ १ ॥ अथात आत्मादेश एवात्मैवाधस्तादात्मोपरिष्ठादात्मा पश्चादात्मा
पुरस्तादात्मा दक्षिणत आत्मोत्तरत आत्मैवेदं सर्वमिति स या एष एधं
पश्यन्नेवं मन्वान एवं विज्ञानात्मात्मरतिरात्मक्रीड आत्ममिथुन आत्मानन्दः
स स्वराद् भवति तस्य सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवति । अथ येऽन्य-
थाऽतो विदुरन्यराजानस्ते क्षुध्यलोका भवन्ति तेषां सर्वेषु लोकेष्व-
कामचारो भवति ॥ २ ॥ इति पञ्चविंशः खण्डः ॥ २५ ॥

तस्य ह वा एतस्यैवं पश्यत एवं मन्वानस्यैवं विज्ञानत आत्मतः
प्राण आत्मत आशाऽऽत्मतः स्मर आत्मत आकाश आत्मतस्तेज आत्मत

आप आत्मत आविर्भावतिरोभावाद्यात्मतोऽन्नमात्मतो बलमात्मतो विज्ञान-
मात्मतो ध्यानमात्मतश्चित्तमात्मतः संकल्प आत्मतो मन आत्मतो वागा-
त्मतो नामाऽऽत्मतो मन्त्रा आत्मतः कर्माण्यात्मत एवेदः सर्वमिति
॥ १ ॥ तदेयं श्लोको न पश्यो मृत्युं पश्यति न रोमं नोत दुःखताः सर्वः
ह पश्यः पश्यति सर्वमाप्नोति सर्वश इति स एकधा भवति त्रिधा भवति
पञ्चधा सप्तधा नवधा चैव पुनश्चैकादशः स्मृतः शतं च दश चैकश्च सह-
स्राणि च विदुःशतिराहाश्रुषौ सत्त्वशुद्धिः सत्त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः
स्मृतिलभ्ये सर्वप्रन्थीनां विप्रमोक्षस्तस्मै मृदितकपायाप क्षमस्वरूपं
दर्शयति भगवान् सनत्कुमारस्तदः स्कन्द इत्याचक्षते तदः स्कन्द
इत्याचक्षते ॥ २ ॥ इति पञ्चविंशः खण्डः ॥ २६ ॥

इति सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

ॐ अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेदम
दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद् वाच विजिज्ञा-
सितव्यमिति ॥ १ ॥ तं चेद् द्रुयुर्यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं
वेदम दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशः किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद् वाच
विजिज्ञासितव्यमिति स श्रूयात् ॥ २ ॥ यावान् वा अयमीकाशस्तावानेपो-
ऽन्तर्हृदय आकाश उभे अस्मिन् द्वावापृथिवी अन्तरेव समाहिते उभाव-
मिथ्य द्वायुश्च सूर्याचन्द्रमसापुमौ विद्युश्चक्षत्राणि यद्यास्येदास्ति यद्य
नास्ति सर्वं तदस्मिन् समाहितमिति ॥ ३ ॥ तं चेद् द्रुयुरस्मिन्नेदिदं
ब्रह्मपुरे सर्वं समाहितं सर्पाणि च भूतानि सर्वे च कामा यदैतज्जरा
वाप्नोति प्रध्यदसते वा किं ततोऽतिशिष्यत इति ॥ ४ ॥ स श्रूयाद्वास्य
जरयैतज्जीर्यति न वधेनास्य हन्यत एतत् सत्यं ब्रह्मपुरमस्मिन् कामाः
समाहिता एव आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सोऽ-
पिपासः सत्यकामः सत्यसंकल्पो यथा ह्येवेह प्रजा अन्वाविशन्ति यथानु-
शासनं यं यमन्तमभिकामा भवन्ति ये जनपदं यं क्षेत्रभागं तं तमेवोपजी-
वन्ति ॥ ५ ॥ तथथेह कर्मजितो लोकः क्षीयत एवमेवानुत्र पुण्यजितो
लोकः क्षीयते नद् य इहाऽऽत्मानमनुविद्य यजन्त्येतांश्च सत्यान्
कामांस्तेपाः सर्वेषु लोकेष्वकामचारो भवत्यथ य इहाऽऽत्मानमनुविद्य

यजन्त्येतौश्च सत्यान् कामांस्तेपाठः सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवति ॥६॥
इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

स यदि पितृलोककामो भवति संकल्पादेवास्य पितरः समुत्तिष्ठन्ति तेन पितृलोकेन संपन्नो महीयते ॥ १ ॥ अथ यदि मातृलोककामो भवति संकल्पादेवास्य मातरः समुत्तिष्ठन्ति तेन मातृलोकेन संपन्नो महीयते ॥ २ ॥ अथ यदि भ्रातृलोककामो भवति संकल्पादेवास्य भ्रातरः समुत्तिष्ठन्ति तेन भ्रातृलोकेन संपन्नो महीयते ॥ ३ ॥ अथ यदि स्वसृलोककामो भवति संकल्पादेवास्य स्वसारः समुत्तिष्ठन्ति तेन स्वसृलोकेन संपन्नो महीयते ॥ ४ ॥ अथ यदि सखिलोककामो भवति संकल्पादेवास्य सखायः समुत्तिष्ठन्ति तेन सखिलोकेन संपन्नो महीयते ॥ ५ ॥ अथ यदि गन्धमात्यलोककामो भवति संकल्पादेवास्य गन्धमात्ये समुत्तिष्ठतस्तेन गन्धमात्यलोकेन संपन्नो महीयते ॥ ६ ॥ अथ यद्यन्नपानलोककामो भवति संकल्पादेवास्यान्नपाने समुत्तिष्ठतस्तेमात्रपानलोकेन संपन्नो महीयते ॥ ७ ॥ अथ यदि गीतवादित्रलोककामो भवति संकल्पादेवास्य गीतवादित्रे समुत्तिष्ठतस्तेन गीतवादित्रलोकेन संपन्नो महीयते ॥ ८ ॥ अथ यदि स्त्रीलोककामो भवति संकल्पादेवास्य स्त्रियः समुत्तिष्ठन्ति तेन स्त्रीलोकेन संपन्नो महीयते ॥ ९ ॥ यं यमन्तमभिकामो भवति यं कामं कामयते सोऽस्य संकल्पादेव समुत्तिष्ठति तेन संपन्नो महीयते ॥ १० ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

॥ इमे सत्याः कामा अनृतापिधानास्तेपाठः सत्यानाः सतामनृतमपिधानं यो यो हस्येतः प्रैति न तमिह दर्शनाय लभते ॥ १ ॥ अथ ये चास्येह जीया ये च प्रेता यद्यान्यदिच्छन्त्य लभते सर्वे तदत्र गत्वा विन्दन्तेऽत्र हस्यन्ते सत्याः कामा अनृतापिधानास्तद् यथापि हिरण्यनिधिं निहितमक्षेत्रं लप्युपरि संचरन्तो न विन्देयुरेवमेवेमाः सर्वाः प्रजा भद्रहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकं न विन्दन्त्यनृतेन हि प्रत्यूहाः ॥ २ ॥ स या एष आत्मा हृदि तस्यैतदेव निरुक्तः हस्यमिति तस्मान्मृदयमहरहर्वा एवेवित् स्वर्गं लोकमेति ॥ ३ ॥ अथ य एष संप्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्थाय परं ज्योतिरुपसंपद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्यद्यत एष आत्मेति

येवाचैतदमृतममयमेतद् ग्रहेति तस्य ह वा एतस्य ग्रहणो नाम सत्यमिति ॥ ४ ॥ तानि ह वा एतानि त्रीण्यक्षराणि सतीयमिति तद् यत् सत् तदमृतमथ यत् ति तन्मर्त्यमथ यद् यं तेनोमे यच्छति यदनेनोमे यच्छति तस्माद् यमहरहर्चा एवंचित् स्वर्गं लोकमेति ॥ ५ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

अथ य आत्मा स सेतुर्विधृतिरेषां लोकानामसंभेदाय नैतद् सेतुम-
होराग्रे तरतो न जरा न मृत्युर्न शोको न सुखं न दुःखं सर्वं
पाप्मानोऽतो नियतं चेऽपहृषणाया होष ब्रह्मलोकः ॥ १ ॥ तस्माद् वा
एतद् सेतुं तीर्त्याऽन्धः सद्यन्धो भवति विद्वः सप्रविबो भवत्युपतापी
सद्यनुपतापी भवति तस्माद् वा एतद् सेतुं तीर्त्याऽपि नक्तमहरेषाभि-
निष्पद्यते सद्यद् विभातो होषेय ब्रह्मलोकः ॥ २ ॥ तद् य एवेतं ब्रह्मलोकं
ब्रह्मचर्येणानुविन्दन्ति तेषामेवैष ब्रह्मलोकस्तेषां सर्वेषु लोकेषु काम-
चारो भवति ॥ ३ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ यद् ब्रह्म इत्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद् ब्रह्मचर्येण होष यो हाता
तं विन्दतेऽथ यदिष्टमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद् ब्रह्मचर्येण होत्रेष्ट्याऽऽ-
त्मानमनुविन्दते ॥ १ ॥ अथ यत् सत्प्रायणमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्
ब्रह्मचर्येण होत्र सत् प्रात्मनस्त्राणं विन्दतेऽथ यन्मौनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्य-
मेव तद् ब्रह्मचर्येण होत्राऽऽत्मानमनुविध मनुते ॥ २ ॥ अथ यद्नाशकाय-
नमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदेव हात्मा न नश्यति ये ब्रह्मचर्येणानुवि-
न्दतेऽथ यद्गर्ण्यायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदरब्ध ॥ ३ ॥ एष ब्रह्मार्णवो
ब्रह्मलोके तृतीयस्थामितो दिवि तदैरं मदीयः सरस्तदध्वर्यः सोम-
सवनस्तदपराजिता पूर्वाग्रहाः प्रभुविमितः हिरण्यम् ॥ ३ ॥ तद् य
एवेतावरं च ऋष्य चार्णवौ ब्रह्मलोके ब्रह्मचर्येणानुविन्दन्ति तेषामेवैष
ब्रह्मलोकस्तेषां सर्वेषु लोकेषु कामपात्ते भवति ॥ ४ ॥ इति पञ्चमः
खण्डः ॥ ५ ॥

अथ वा एता हृदयस्य नाड्यस्ताः पिङ्गलस्याग्निमस्तिष्ठन्ति
शुक्लस्य नीलस्य पीतस्य लोहितस्येत्थस्यौ वा आदित्यः पिङ्गल एष शुक्ला
एष नील एष पीत एष लोहितः ॥ १ ॥ तद् यथा महापथ आगत उभौ
प्रागौ गच्छतामे चामुं चैवमेवेता आदित्यस्य इदमथ उभौ लोको गच्छ-

न्तीमं चामुं चामुष्मादादित्यात् प्रतायन्ते ता आसु नाडीषु सृताः आभ्यो
 नाडीभ्यः प्रतायन्ते तेऽमुष्मिन्नादित्ये सृताः ॥ २ ॥ तद् यत्रैतत् सुतः
 समस्तः संप्रसन्नः स्वप्नं न विजानात्यासु तदा नाडीषु सृप्तो भवति तं
 न कश्चन पाप्मा स्पृशति तेजसा हि तदा संपन्नो भवति ॥ ३ ॥ अथ
 यत्रैतदयलिमानं नीतो भवति तमभित आसीना आहुर्जानासि मां जानासि
 मामिति स यावदस्माच्छरीरादनुत्क्रान्तो भवति तायज्जानाति ॥ ४ ॥
 अथ यत्रैतदस्माच्छरीरादुत्क्रामत्यथैतैरेव रश्मिभिरूर्ध्वमाक्रमते स
 क्षोमिति वा होद् वा मीयते स यावत् क्षिप्येन्मनस्तावदादित्यं गच्छत्ये-
 तद् वै खलु लोकद्वारं विदुषां प्रपदनं निरोधोऽविदुषाम् ॥ ५ ॥ तदेप
 श्लोकः । शतं चैक्यं च हृदयस्य नाड्यस्तासां मूर्ध्वानमभिनिःसृतैका । तयो-
 र्ध्वमायन्नमृततश्चेति विष्यद्भ्रन्त्या उत्क्रमणे भवन्त्युत्क्रमणे भवन्ति ॥ ६ ॥
 इति पण्डः खण्डः ॥ ६ ॥

य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सोऽपिपासः
 सत्यकामः सत्यसंकल्पः सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः स सर्वाँश्च
 लोकानाप्नोति सर्वाँश्च कामान् यस्तमात्मानमनुविद्य विजानातीति ह
 प्रजापतिरुवाच ॥ १ ॥ तद्गोमये देवासुरा अनुषुषुधिरे ते होषुईस्त
 तमात्मानमन्विच्छामो यमात्मानमन्विष्य सर्वाँश्च लोकानाप्नोति सर्वाँश्च
 कामानितीन्द्रो ह्येव देवानामभिप्रथम्राज विरोचनोऽसुराणां तौ दासं विवा-
 नावेव समित्पाणी प्रजापतिसकाशमाजग्मतुः ॥ २ ॥ तौ ॥ द्वात्रिंशद्वतं
 वर्षाणि ब्रह्मचर्यमूपतुस्तौ ह प्रजापतिरुवाच किमिच्छन्ताववास्तमिति तौ
 होचतुषं आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सोऽपिपासः
 सत्यकामः सत्यसंकल्पः सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः स सर्वाँश्च
 लोकानाप्नोति सर्वाँश्च कामान् यस्तमात्मानमनुविद्य विजानातीति भग-
 पतो वचो वेदयन्ते तमिच्छन्ताववास्तमिति ॥ ३ ॥ तौ ॥ प्रजापतिरुवाच
 य एषोऽक्षिणि पुरुषो हृदयत एष आत्मेति होवाचैतदमृतममयमेतद् प्रो-
 त्यथ योऽयं भगयोऽप्सु परिख्यायते यश्चायमादर्शं कृतम एष इत्येष उ
 पवैषु सर्वेऽप्यन्तेषु परिख्यायत इति होवाच ॥ ४ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

उद्दशराघ आत्मानमवेक्ष्य यदात्मनो न विजानीयस्तन्मे प्रभूतमिति
 तौ होदशराघेऽवेक्षाञ्चक्राते तौ ह प्रजापतिरुवाच किं पदयथ इति तौ

होचतुः सर्वमेवेदमावां भगव आत्मानं पदयाच आ लोमभ्य आ नखेभ्यः
 प्रतिरूपमिति ॥१॥ तौ ह प्रजापतिरुवाच साध्वलंकृतौ सुवसनौ परिष्कृतौ
 भूत्वोदशरावेऽचेक्षेधामिति तौ ह साध्वलंकृतौ सुवसनौ परिष्कृतौ भूत्वो-
 दशरावेऽचेक्षाञ्ज्वाते तौ ह प्रजापतिरुवाच किं पश्यथ इति ॥ २ ॥ तौ
 होचतुर्यथैवेदमावां भगवः साध्वलंकृतौ सुवसनौ परिष्कृतौ स्वयमेवेमौ
 भगवः साध्वलंकृतौ सुवसनौ परिष्कृतावित्येष आत्मेति होवाचैतदमृतम-
 भयमेतद् ब्रह्मेति तौ ह शान्तहृदयौ प्रवयजतुः ॥३॥ तौ हान्दीक्ष्य प्रजाप-
 तिरुवाचाजुपलभ्याऽऽत्मानमनुविध यजतो यतर एतदुपनिषदो भवि-
 ष्यन्ति देवा वाऽसुरा वा ते पराभविष्यन्तीति स ह शान्तहृदय एव
 विरोचनोऽसुराङ्गनाम तेभ्यो हैतामुपनिषद् प्रोवाचाऽऽत्मैवेह महस्य
 आत्मा परिचर्य आत्मानमेवेह मह्यन्नात्मानं परिचरन्नुभौ लोकावधा-
 णोतीमं चासुं चेति ॥ ४ ॥ तस्मादप्ययं द्वादशानामध्वानमयजमान-
 माहुरासुरो धेतव्यसुराणां होपोपनिषत् प्रेतस्य शरीरं भिक्षया वसनेना-
 लङ्कारेणेति स हः स्कुर्वन्त्येतेन ह्यसुं लोकं जेप्यन्तो मन्यन्ते ॥ ५ ॥ इति
 षष्ठमः खण्डः ॥ ८ ॥

अथ हेन्द्रोऽप्राप्यैव देवानेतद् भयं ददर्श यथैव खल्वयमस्मिञ्छरीरे
 साध्वलंकृते साध्वलंकृतो भवति सुवसने सुवसनः परिष्कृते परिष्कृत
 एवमेवायमस्मिन्नन्धेऽन्धो भवति स्नामे स्नामः परिवृक्षणे परिवृक्षणोऽस्यैव
 शरीरस्य नाशमन्वेय नश्यति नाहमत्र भोग्यं पश्यामीति ॥ १ ॥ स समि-
 त्पाणिः पुनरेवाय त ह प्रजापतिरुवाच मधवन् यच्छान्तहृदयः प्रायाजीः
 सार्थं विरोचनेन किमिच्छन् पुनरगमम इति स होवाच यथैव खल्वयं
 भगवोऽस्मिञ्छरीरे साध्वलंकृते साध्वलंकृतो भवति सुवसने सुवसनः
 परिष्कृते परिष्कृत एवमेवायमस्मिन्नन्धेऽन्धो भवति स्नामे स्नामः परिवृक्षणे
 परिवृक्षणोऽस्यैव शरीरस्य नाशमन्वेय नश्यति नाहमत्र भोग्यं पश्या-
 मीति ॥ २ ॥ एवमेवैव मधवन्निति होवाचैतं त्वेव ते भूयोऽनुव्याख्या-
 स्यामि घसापराणि द्वात्रिंशत् वर्षाणीति स हापराणि द्वात्रिंशत्
 वर्षाण्युवाच तस्मै होवाच ॥ ३ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

य एव स्वप्ने महीयमानश्चरत्येष आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद्
 ब्रह्मेति स ह शान्तहृदयः प्रवयाज स हाप्राप्यैव देवानेतद् भयं ददर्श तद्

यद्यपीदं शरीरमन्धं भवत्यमन्धः स भवति यदि क्षाममक्षामो नैवेपोऽस्य दोषेण दुष्यति ॥ १ ॥ न यधेनास्य हन्यते नास्य क्षाम्येण क्षामो भ्रन्ति त्वेवैनं विच्छादयन्तीवाप्रिययेत्तेव भवत्यपि रोद्वितीय नाहमन्न भोग्यं पश्यामीति ॥ २ ॥ स समित्पाणिः पुनरेयाय तदं ह प्रजापति-
रुवाच मधवन् यच्छान्तद्वयः प्राजाजीः किमिच्छन् पुनरागम इति स होवाच तद् यद्यपीदं भगवः शरीरमन्धं भवत्यमन्धः स भवति यदि क्षाममक्षामो नैवेपोऽस्य दोषेण दुष्यति ॥ ३ ॥ न यधेनास्य हन्यते नास्य क्षाम्येण क्षामो भ्रन्ति त्वेवैनं विच्छादयन्तीवाप्रिययेत्तेव भवत्यपि रोद्वितीय नाहमन्न भोग्यं पश्यामीत्येवमैवैष मधवन्निति होवाचैतं त्वेव ते भूयोऽनुव्याख्यास्यामि वसापराणि द्वात्रिंशत् वर्षाणीति स हाप-
राणि द्वात्रिंशत् वर्षाण्युवाच तस्मै होवाच ॥४॥ इति दशमः खण्डः ॥१०॥

तद् यधैतत् सुप्तः समस्तः संप्रसन्नः स्वप्नं न विजानात्येव आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद् ब्रह्मेति स ह शान्तद्वयः प्रयवाज स ह्यप्राप्यैव देवानेतद् भयं ददर्श नाह खल्वयमेव संप्रत्यात्मानं जानात्यय-
महमस्मीति नो एवेमानि भूतानि विनाशमेवापीतो भवति नाहमन्न भोग्यं पश्यामीति ॥ १ ॥ स समित्पाणिः पुनरेयाय तदं ह प्रजापति-
रुवाच मधवन् यच्छान्तद्वयः प्राजाजीः किमिच्छन् पुनरागम इति स होवाच नाह खल्वयं भगव एव संप्रत्यात्मानं जानात्ययमहमस्मीति नो एवेमानि भूतानि विनाशमेवापीतो भवति नाहमन्न भोग्यं पश्या-
मीति ॥ २ ॥ एवमेवैष मधवन्निति होवाचैतं त्वेव ते भूयोऽनुव्याख्या-
स्यामि नो एवान्यत्रैतस्माद् वसापराणि पञ्च वर्षाणीति स हापराणि पञ्च वर्षाण्युवाच तान्येकशतं संपेदुरेतत् तद् यदादुरेकशतं ह धे वर्षाणि मधवान् प्रजापतौ ब्रह्मचर्यमुवाच तस्मै होवाच ॥ ३ ॥ इति एकादशः
खण्डः ॥ ११ ॥

मधवन् मर्त्यं वा इदं शरीरमात्तं मृत्युना तदस्यामृतस्याशरीर-
स्याऽऽत्मनोऽधिष्ठानमात्तो वै सशरीरः प्रियाप्रियाभ्यां न वै सशरीरस्य
सतः प्रियाप्रिययोरपहतिरस्त्यशरीरं वाव सन्तं न प्रियाप्रिये स्पृशतः
॥ १ ॥ अशरीरो वायुरर्धं विद्युत् स्तनयित्जुरशरीराण्येतानि तद्

यथैतान्यमुष्मादाकाशात् समुत्थाय परं ज्योतिरुपसंपद्य स्वेन रूपेणा-
भिनिष्पद्यन्ते ॥ २ ॥ एवमेवैष संप्रसादोऽस्माच्छरीरात् समुत्थाय परं
ज्योतिरुपसंपद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते स उत्तमपुरुषः स तत्र पर्येति
जक्षत् क्रीडन् रममाणः स्त्रीभिर्वा यानैर्वा शक्तिभिर्वा नोपजनः स्मर-
भिर्दः शरीरः स यथा प्रयोग्य आचरणे युक्तः एवमेवायमस्मिच्छरीरे
प्राणो युक्तः ॥ ३ ॥ अथ यथैतदाकाशमनु विपण्णं चक्षुः स चाक्षुषः।
पुरुषो दर्शनाय चक्षुरय यो वेदेदं जिघ्राणीति स आत्मा गन्धाय घ्राणमय
यो वेदेदमभिव्याहरणीति स आत्माऽभिव्यादाय वागय यो वेदेदं
शृण्वानीति स आत्मा श्रवणाय श्रोत्रम् ॥ ४ ॥ अथ यो वेदेदं मन्वा-
नीति स आत्मा मनोऽस्य दैव्यं चक्षुः स या एष एतेन दैवेन चक्षुषा
मनसैतान् कामान् पश्यन् रमते य एते ब्रह्मलोके ॥ ५ ॥ स या एते दैवा
आत्मानमुपासते तस्मात् तेपाः सर्वे च लोका आप्ताः सर्वे च कामाः स
सर्वैश्च लोकानामोति सर्वैश्च कामान् यस्तस्मात्मानमनुविद्य विजा-
नातीति ह प्रजापतिरुवाच प्रजापतिरुवाच ॥ ६ ॥ इति द्वापशः खण्डः ॥ १ ॥

इयमाच्छबलं प्रपद्ये शबलाच्छयामं प्रपद्येऽथ इय रोमाणि विधूय
पापं चन्द्र इय राहोर्मखात् प्रमुच्य धृत्वा शरीरमकृन् कृतात्मा ब्रह्मलोक-
मभिसंभवामीत्यभिसंभवामीति ॥ १ ॥ इति षयोदशः खण्डः ॥ ६ ॥

आकाशो धी नाम नामरूपयोर्निर्वहिता ते यदन्तरा तद् ब्रह्म तद्-
मृतः स आत्मा प्रजापतेः समां वेदम प्रपद्ये यशोऽहं भवामि प्राक्ष्णानां
यशो राक्षां यशो विशां यशोऽहमनुप्रापस्मि स हाहं यशसां यशः
इषेतमदत्कमदत्कः इषेतं लिन्दु माऽभिमां लिन्दु माऽभिगाम् ॥ १ ॥
इति षतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

तस्यैतद् ब्रह्म प्रजापतय उवाच प्रजापतिर्मनुवे मनुः प्रजाभ्य
आचार्यकुलाद् वेदमधीत्य यथाविधानं गुरोः कर्मातिशेपेणाभिसमावृत्य
कुटुम्बे शुचौ देशे स्वाध्यापमधीयानो धार्मिकान् विदधत्तस्मिन् सर्वेन्द्रि-
याणि संप्रतिष्ठाप्याहिंसन् सर्वभूतान्यन्यत्र तीर्थेभ्यः स स्वदेवं वर्त-
यन्त्यायदायुषं ब्रह्मलोकमभिसंपर्यते न च पुनरावर्तते न च पुनरायतंते
॥ १ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

इति षष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक् प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च सर्वाणि सर्वे ब्रह्मोपनिषदं माऽहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म निराकरोद्निराकरणमस्त्यनिराकरणं मेऽस्तु तदात्मनि निरस्ते य उपनिषत्सु घर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि सन्तु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति सामवेदीया छान्दोग्योपनिषद् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

बृहदारण्यकोपनिषत्

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ उषा या अश्वस्य मेघस्य शिरः । सूर्यश्चभ्रुर्वातः प्राणो व्यास-
मग्निर्वैश्वानरः संवत्सर आत्माऽश्वस्य मेघस्य । चौः पृष्ठमन्तरिक्षमुदरं
पृथिवी पाजस्यं दिशः पार्श्वे अधान्तरदिशः पार्श्व क्रतवोऽङ्गानि मासाश्चार्ध-
मासाश्च पर्वाण्यहोरात्राणि प्रतिष्ठा नक्षत्राण्यस्थीनि नभो माथुंस्तानि ।
ऊयध्यथुं सिक्ताः सिन्धवो शुदा यकृच्च ह्योमानश्च पर्यंता ओषधयश्च
घनस्पतयश्च लोमान्युघन् पूर्वाधो निम्लोचजघनाधो यद् विजृम्भते
तद् विद्योतते यद् विधूनुते तद् स्तनयति यन्मेहति तद् वर्पति घागे-
वास्य घाक् ॥ १ ॥ अहर्वा अश्वं पुरस्तान्महिमाऽन्वजायत तस्य पूर्वं समुद्रे
योनी रात्रिरेमं यश्चान्महिमाऽन्वजायत तस्यापरे समुद्रे योनिरेतौ या अश्वं
महिमानायमितः संयभूवतुः । हयो भूत्या देवानयहद् वाजी गन्धर्वा-
नर्वाऽसुरानश्वो मनुष्यान् समुद्र एवास्य बन्धुः समुद्रो योनिः ॥ २ ॥
इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

नैवेह किंचनाग्र आसीन्मृत्युनैवेदमावृतमासीत् । अशनाययाऽ-
शनाया हि मृत्युस्तन्मनोऽकुरुताऽऽत्मन्वी स्यामिति । सोऽर्चन्नचरत्
तस्यार्चत आपोऽजायन्तार्चते वै मे क्रमभूदिति तदेवार्कस्यार्कत्वं कथं ॥
या अस्मै भवति य एवमेतदर्कस्यार्कत्वं वेद ॥ १ ॥ आपो वा अर्कस्तद्
यदपार्थं शर आसीत् तत् समहन्यत । सा पृथिव्यभवत् तस्यामध्माम्यत्
तस्य धान्तस्य तप्तस्य तेजोरसो निरवर्तताग्निः ॥ २ ॥ स त्रेधाऽऽत्मानं
व्यकुहताऽऽदित्यं तृतीयं वायुं तृतीयथुं स एव प्राणस्त्रेधा विहितः ।

तस्य प्राची दिक् शिरोऽसौ चासौ चेमौ । अथास्य प्रतीची दिक् पुच्छ-
मसौ चासौ च सक्थ्यौ दक्षिणा चोदीची च पार्श्वे द्यौः पृष्ठमन्तरिक्ष-
मुदरमियमुरः स एषोऽप्सु प्रतिष्ठितो यत्र क्व चैति तदेव प्रतितिष्ठत्येवं
विद्वान् ॥ ३ ॥ सोऽकामयत द्वितीयो म आत्मा जायेतेति स मनसा वार्षं
मिथुनथं समभवदशनाया मृत्युस्तद् यद् रेत आसीत् स संवत्सरोऽ
भवत् । न ह पुरा ततः संवत्सर आस तमेतावन्तं कालमयिमः । याथान्
संवत्सरस्तमेतायतः कालस्य परस्तादसृजत । तं जातमभिव्याददात् स
भाणकरोत् सैव यागभवत् ॥ ४ ॥ स पेक्षत यदि वा इममभिधुन्यस्ये
कनीयोऽहं करिष्य इति स तथा याचा तेनाऽऽत्मनैवथं सर्वमसृजत यदिदं
किंचिद्यं यज्ञुथंषि सामानि उन्दाथंस्ति यज्ञान् प्रजाः पशून् । स यद्
यवेचासृजत तत् तत्र तुमधियत सर्वं वा अचीति तददितेरदितित्वंथं सर्व-
स्यैतस्यात्ता भवति सर्वमस्याग्रं भवति य एवमेतददितेरदितित्वं वेद ॥ ५ ॥
सोऽकामयत भूयसा यज्ञेन भूयो यजेयेति । सोऽश्रामयत् स तपोऽतप्यत
तस्य भ्रान्तस्य तप्तस्य यज्ञो वीर्यमुदक्रामत् । प्राणश्चै यज्ञो वीर्यं तत्
प्राणेषूत्क्रान्तेषु शरीरथं ध्वयितुमधियत तस्य दारीर एव मन आसीत्
॥ ६ ॥ सोऽकामयत मेघं म इदथं स्यादात्मव्यनेन स्यामिति । ततोऽभ्यः
समभवद् पदभ्यत् तन्मेध्यमभूदिति तदेवाभ्यमेधस्याभ्यमेधत्वम् । एष ह
वा अभ्यमेधं वेद य एनमेवं वेद । तमनयरुणैर्यामन्यत । तथं संवत्सरस्य
परस्तादात्मन आलभत । पशून् देवताभ्यः प्रत्यौहत् । तस्मात् सर्वदेवतयं
प्रोक्षितं प्राजापत्यमालभन्ते । एष ह वा अभ्यमेधो य एष तपति तस्य
संवत्सर आत्माऽयमग्निरर्कस्तस्येमे लोका आत्मानस्तावेतावर्काभ्यमेधौ सो
पुनरेकैव देवता भवति मृत्युरेवाप पुनर्मृत्युं जयति नैनं मृत्युपन्नोति
मृत्युरस्याऽऽत्मा भवत्येतासां देवतानामेको भवति ॥ ७ ॥ इति द्वितीयं
ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

द्वया ह प्राजापत्या देवाभ्यासुराभ्य । ततः कानीयसा एव देवा
ज्यायसा असुरास्त एषु लोकेष्वस्पर्धन्त ते ह देवा ऊचुर्दन्तासुरान्यद्य
उद्गीथेनात्ययामेति ॥ १ ॥ ते ह वाचमूचुस्त्वं न उद्गायेति तथेति तेभ्यो
यागुदगायत् । यो याचि मोगस्तं देवेभ्य आगायद् यत् कल्याणं यदति
तदात्मने । ते विदुरनेन वै न उद्गात्राऽत्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽ-

विध्यन् स यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं घदति स एष स पाप्मा ॥ २ ॥
 अथ ह प्राणमूचुस्त्वं न उद्गायेति तथेति तेभ्यः प्राण उदगायद् यः प्राणे
 भोगस्तं देवेभ्य आगायद् यत् कल्याणं जिघ्रति तदात्मने । ते विदुरनेन
 वै न उद्गात्राऽत्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन् स यः स पाप्मा
 यदेवेदमप्रतिरूपं जिघ्रति स एष स पाप्मा ॥ ३ ॥ अथ ह चक्षुरुचुस्त्वं
 न उद्गायेति तथेति तेभ्यश्चक्षुरुदगायत् । यश्चक्षुषि भोगस्तं देवेभ्य
 आगायद् यत् कल्याणं पश्यति तदात्मने । ते विदुरनेन वै न उद्गात्राऽ-
 त्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन् स यः स पाप्मा यदेवेदम-
 प्रतिरूपं पश्यति स एष स पाप्मा ॥ ४ ॥ अथ ह श्रोत्रमूचुस्त्वं न उद्गायेति
 तथेति तेभ्यः श्रोत्रमुदगायद् यः श्रोत्रे भोगस्तं देवेभ्य आगायद् यत्
 कल्याणं शृणोति तदात्मने । ते विदुरनेन वै न उद्गात्राऽत्येप्यन्तीति
 तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन् स यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं शृणोति
 स एष स पाप्मा ॥ ५ ॥ अथ ह मन उचुस्त्वं न उद्गायेति तथेति तेभ्यो
 मन उदगायद् यो मनसि भोगस्तं देवेभ्य आगायद् यत् कल्याणं
 संकल्पयति तदात्मने । ते विदुरनेन वै न उद्गात्राऽत्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य
 पाप्मनाऽविध्यन् स यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं संकल्पयति स एष
 ॥ पाप्मैवमु खल्वेता देवताः पाप्मभिरुपास्यन्नेवमेनाः पाप्मनाऽविध्यन्
 ॥ ६ ॥ अथ हेममासन्त्यं प्राणमूचुस्त्वं न उद्गायेति तथेति तेभ्य एष प्राण
 उदगायत् ते विदुरनेन वै न उद्गात्राऽत्येप्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽ-
 विध्यत्सन् स यथाऽदमानमृत्वा लोष्टो विध्यत्संसेतैवत्वं ह वै विध्यत्-
 समाना विध्यञ्चो विनेशुस्ततो देवा अभवन् पराऽतुरा भवत्यात्मना
 पराऽस्य द्विपन् आतुष्यो भवति य एवं वेद ॥ ७ ॥ ते होचुः क जु सोऽभूद्
 यो न इत्थमसकेत्ययमास्थेऽन्तरिति सोऽयास्य आहिरसोऽह्नानाथं हि
 रसः ॥ ८ ॥ सा वा एषा देवता दुर्नाम दूरं ह्यस्या मृत्युर्दूरं ह वा
 अस्मान्मृत्युर्भवति य एवं वेद ॥ ९ ॥ सा वा एषा देवतैतासां देवतानां
 प्यामानं मृत्युमपहत्य यत्राऽऽसां दिशामन्तस्तद् गमयाञ्चकार तदासां
 पाप्मनो विन्यदधात् तस्माज्जनमियाजान्तमियाजेत् पाप्मानं मृत्युम-
 न्चयापानीति ॥ १० ॥ सा वा एषा देवतैतासां देवतानां पाप्मानं
 मृत्युमपहत्याथेना मृत्युमत्ययहत् ॥ ११ ॥ स वै वाचमेव प्रथमामत्य-

घहत् सा यदा मृत्युमत्यमुच्यत सोऽग्निरभवत् सोऽयमग्निः परेण
 मृत्युमतिक्रान्तो दीप्यते ॥ १२ ॥ अथ प्राणमत्यवहत् स यदा मृत्युमत्य-
 मुच्यत स वायुरभवत् सोऽयं वायुः परेण मृत्युमतिक्रान्तः पवते ॥ १३ ॥
 अथ चक्षुरत्यवहत् तद् यदा मृत्युमत्यमुच्यत स आदित्योऽभवत्
 सोऽसावादित्यः परेण मृत्युमतिक्रान्तस्तपति ॥ १४ ॥ अथ श्रोत्रमत्य-
 वहत् तद् यदा मृत्युमत्यमुच्यत ता विशोऽभवन्स्ता इमा विशः परेण
 मृत्युमतिक्रान्ताः ॥ १५ ॥ अथ मनोऽत्यवहत् तद् यदा मृत्युमत्यमुच्यत
 स चन्द्रमा अभवत् सोऽसौ चन्द्रः परेण मृत्युमतिक्रान्तो भात्येयथं ह वा
 एनमेवा देवता मृत्युमतिवहति य एवं वेद ॥ १६ ॥ अथात्मनेऽन्नाद्य-
 मागायद् यद्दि किंचात्रमद्यतेऽनेनैव तदद्यत इह प्रतितिष्ठति ॥ १७ ॥
 ते देवा अद्यघन्नेतावद् वा इदथं सर्वं यदन्नं तदात्मन आगासीरन्नु
 नोऽस्मिन्नन्न आभजस्येति ते धै माऽभिसंविशतेति तथेति तथं समन्तं
 परिष्यविशन्त । तस्माद् यदनेनात्रमत्ति तेनेवास्तृप्यन्त्येयथं ह वा एनथं
 स्वा अभिसंविशन्ति भर्ता स्वानाथं श्रेष्ठः पुर एता भयत्यघ्नादोऽधिप-
 तिर्य एवं वेद य उ हैव्यदिदथं स्वेपु प्रति प्रतिर्बुभूयति न हैवालं भार्येभ्यो
 भयत्यथ य पथैतमनुभवति यो वैतमनु भार्यान् बुभूयति स हैवालं भार्येभ्यो
 भवति ॥ १८ ॥ सोऽयास्य आङ्गिरसोऽङ्गानाथं हि रसः प्राणो वा अङ्गानाथं
 रसः प्राणो हि वा अङ्गानाथं रसस्तस्माद् यस्मात् कस्माद्याङ्गात् प्राण
 उत्क्रामति तदेव तच्छुष्यत्येय हि वा अङ्गानाथं रसः ॥ १९ ॥ एष उ एष
 बृहस्पतिर्वाग् वै बृहती तस्या एष पतिस्तस्मादु बृहस्पतिः ॥ २० ॥ एष उ एष
 ब्रह्मणस्पतिर्वाग् वै ब्रह्म तस्या एष पतिस्तस्मादु ब्रह्मणस्पतिः ॥ २१ ॥ एष
 उ एष साम वाग् वै सामेय सा चामश्चेति तत् साम्नः सामत्यम् । यद्वेष
 समः प्लुपिणा समो मशकेन समो नागेन सम एभिस्त्रिभिर्लोकैः समोऽनेन
 सर्वेण तस्मादेव सामाश्रुते साम्नः सायुज्यथं सलोकतां य एवमेतत्
 साम वेद ॥ २२ ॥ एष उ वा उद्गीथः प्राणो वा उत् प्राणेन हीदथं सर्व-
 मुत्तच्छं वागेव गीथोच्च गीथा चेति स उद्गीथः ॥ २३ ॥ तद्वापि ब्रह्म-
 दत्तश्चैवित्तानेयो राजानं भक्षयन्नुवाचार्य त्यस्य राजा मूर्धानं विपातय-
 ताद् यदितोऽयास्य आङ्गिरसोऽन्येभ्योदगायदिति वाचा च होय स प्राणेन
 चोदगायदिति ॥ २४ ॥ तस्य हैतस्य साम्नो याः स्वं वेद भवति हास्य

स्वं तस्य वै स्वर एव स्वं तस्माद्वर्त्तिज्यं करिष्यन् वाचि स्वरमिच्छेत
 तथा वाचा स्वरसंपन्नयाऽऽर्त्तिज्यं कुर्यात् तस्माद् वाहे स्वरवन्तं दिष्ट-
 क्षन्त एव । अथो यस्य स्वं भवति भवति हास्य स्वं य एवमेतत् साम्नः
 स्वं वेद ॥ २५ ॥ तस्य हेतस्य साम्नो यः सुवर्णं वेद भवति हास्य सुवर्णं
 तस्य वै स्वर एव सुवर्णं भवति हास्य सुवर्णं य एवमेतत् साम्नः सुवर्णं
 वेद ॥ २६ ॥ तस्य हेतस्य साम्नो यः प्रतिष्ठां वेद प्रति ॥ तिष्ठति तस्य
 वै वागेव प्रतिष्ठा वाचि हि खल्वेव एतत् प्राणः प्रतिष्ठितो गीयतेऽन
 इत्यु द्वैक आहुः ॥ २७ ॥ अथातः एवमानानामेवाभ्यारोहः स वै खलु
 प्रस्तोता साम प्रस्तौति स यत्र प्रस्तुयात् सदेतानि जयेत् । असतो मा
 सद् गमय तमसो मा ज्योतिर्गमय मृत्योर्माऽमृतं गमयेति स यदाहासतो
 मा सद् गमयेति मृत्युर्वा असत् सदमृतं मृत्योर्माऽमृतं गमयामृतं मा
 कुर्वित्येधैतदाह तमसो मा ज्योतिर्गमयेति मृत्युर्वै तमो ज्योतिरमृतं
 मृत्योर्माऽमृतं गमयामृतं मा कुर्वित्येधैतदाह मृत्योर्माऽमृतं गमयेति नात्र
 तिरोहितमिवास्ति । अथ यानीतराणि स्तोत्राणि तेष्व्वात्मनेऽन्नाद्यमागा-
 येत् तस्मादु तेषु चरं वृणीत यं कामं कामयेत तथं स एव एवंविदुद्गाता-
 ऽऽत्मने वा यजमानाय वा यं कामं कामयेत तमागायति तस्मै तल्लोकजिदेव
 न द्वेयालोन्यताया आशाऽस्ति य एवमेतत् साम वेद ॥ २८ ॥ इति तृतीयं
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

आत्मैवेदमत्र आसीत् पुरुषविधः सोऽनुवीक्ष्य नान्यदात्मनोऽपश्यत्
 सोऽहमस्मीत्यग्रे व्याहरत् ततोऽहं नामाभवत् तस्मादप्येतर्हामन्त्रितोऽ-
 हमयमित्येवात्र उक्त्याऽधान्यन्नाम प्रसूते यदस्य भवति स यत् पूर्वोऽ-
 स्मात् सर्वस्मात् सर्वान् पाप्मन औषत् तस्मात्पुरुष ओषति ह वै स तं
 योऽस्मात् पूर्वो बुभूषति य एवं वेद ॥ १ ॥ सोऽचिमेत् तस्मादेवाकी
 विमेति स हायमीक्षां चक्रे यन्मदन्यथास्ति कस्माच्च विमेमीति तत्
 एवास्य भयं वीयाय कस्माद्वयमेप्यद् द्वितीयाद् वै भयं भवति ॥ २ ॥ स वै
 नैव रेमे तस्मादेवाकी न रमते स द्वितीयमैच्छत् । स द्वेतावानास यथा
 ग्रीपुमाथं सौ संपरिष्यक्तौ स इममेवात्मानं द्वेयाऽपातयत् ततः पतिश्च
 पत्नी चागयतां तस्मादिदमर्थवृगलमिव स्व इति ह स्माऽऽह पापचल्यस्त-
 स्मादयमाकाशः स्त्रिया पूर्यत एव तार्थं समभवत् ततो मनुष्या अजायन्त

॥ ३ ॥ सा हेयमीक्षाञ्चके कथं नु माऽऽत्मन एव जनयित्वा संभवति
 हन्त तिरोऽसानीति सा गौरभवदपम इतरस्ताथुं समेवाभवत् ततो
 गावोऽजायन्त चक्षुषेतराऽभवदश्ववृष इतरो गर्दभीतरा गर्दभ इतरस्ताथुं
 समेवाभवत् तत एकशफमजायताजेतराऽभवद् यस्त इतरोऽविरितरा मेघ
 इतरस्ताथुं समेवाभवत् ततोऽजावयोऽजायन्तैवमेव यदिदं किंच मिथुन-
 मा पिपीलिकाभ्यस्तत् सर्वमसृजत ॥ ४ ॥ सोऽधेदहं वाच सृष्टिरस्म्यहथुं
 हीदथुं सर्वमसृक्षीति ततः सृष्टिरभवत् सृष्ट्याथुं हास्यैतस्यां भवति य
 एवं वेद ॥ ५ ॥ अथेस्यभ्यमन्यत् स मुखाद्य योनिर्हस्ताभ्यां चाग्निमसृजत
 तस्मादेतदुभयमलोमकमन्तरतोऽलोमका हि योनिरन्तरतः । तद् यद्विद-
 मादुरभुं यजामुं यजेत्थेकैकं देयमेतस्यैव सा विसृष्टिरेव उ होष सर्वे
 देयाः । अथ यत् किंचेदमाद्रं तद् दूरेतसोऽसृजत तदु सोम एतावद् वा इदथुं
 सर्वमग्नं चैवाग्रादग्न सोम यथाग्नमग्निरग्रादः सैषा ब्रह्मणोऽतिसृष्टिः ।
 यच्छ्रेयसो देवानसृजताथ यन्मर्त्यः सन्नमृतानसृजत तस्मादतिसृष्टिर-
 तिसृष्ट्याथुं हास्यैतस्यां भवति य एवं वेद ॥ ६ ॥ तदेवं तर्ह्यग्याकृतमासीत्
 तन्नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियतासौनामाऽयमिदथुंरूप इति तद्विदमन्ये-
 प्येतर्हि नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियतेऽसौनामाऽयमिदथुंरूप इति स एव
 इह प्रविष्टः । आनखाग्नेभ्यो यथा क्षुरः क्षुरधानेऽचक्षितः स्याद् विभ्यम्भरो
 वा विभ्यम्भरकुलाये न न पश्यन्ति । अकृत्स्नो हि स प्राणजेव प्राणो नाम
 भवति । यदन् दाक् पदर्यश्वाधुः शृण्वश्वोत्रं मन्थामो मनस्तान्यस्यैतानि
 कर्मनामान्येव । स योऽत एवैकमुपास्ते न स वेदाकृत्स्नो होपोऽत एकैकेन
 भवत्यारमेत्येवोपासीतान्न होने सर्वं एकं भवन्ति । तदेतत् पदनीयमस्य
 सर्वस्य यद्यमात्माऽनेन होतत् सर्वं वेद । यथा ह धे पवेनानुविन्देदेवं
 कीर्तिथुं श्लोकं विन्दते य एवं वेद ॥ ७ ॥ तदेतत् प्रेयः पुत्रात् प्रेयो वित्तात्
 प्रेयोऽन्यस्मात् सर्वस्मादन्तरं यद्यमात्मा । स योऽन्यमात्मनः प्रियं
 भुवाणं दूयात् प्रियथुं रोत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यादात्मानमेव प्रियमुपा-
 सीत स य आत्मानमेव प्रियमुपास्ते न हास्य प्रियं प्रमायुकं भवति ॥ ८ ॥
 तदादुर्यद् ब्रह्मविद्यया सर्वं भविष्यन्तो मनुष्या मन्वन्ते । किमु तद् ब्रह्मा-
 ऽधेद् यस्मात् तत् सर्वमभवदिति ॥ ९ ॥ ब्रह्म वा इदमग्र आसीत् तदात्मान-
 मेवावेत् । अहं ब्रह्मास्मीति । तस्मात् तत् सर्वमभवत् तद् यो यो देवानां

प्रत्ययुध्यत स एव तदभवत् तथर्षीणां तथा मनुष्याणां तद्वैतत् पश्य-
न्नुपिर्वाग्मदेवः प्रतिपेदेऽहं मनुरभवत् सूर्यश्चेति । तदिदमप्येतर्हि य एवं
वेदाहं ब्रह्मास्मीति स इदं सर्वं भवति तस्य ह न देवाश्चनाभूत्या ईशते ।
आत्मा होषात् स भवत्यथ योऽन्यां देवतामुपास्तेऽन्योऽसावन्यो-
ऽहमस्मीति न स वेद यथा पशुरेवत् स देवानां यथा ह वै यद्वहः
पशवो मनुष्यं भुङ्ज्युरेवमेकैकः पुरुषो देवान् भुनक्त्येकस्मिन्नेव पशा-
धादीयमानेऽग्रियं भवति किमु बहुषु तस्मादेपां तन्न ग्रियं यदेतन्मनुष्या
विद्युः ॥ १० ॥ ब्रह्म वा इदमग्र आसीदेकमेव तदेकं सन्न व्यभवत् ।
तच्छ्रेयोरूपमसृजत क्षत्रं यान्येतानि देवत्रा क्षत्राणीन्द्रो वरुणः सोमो
रुद्रः पर्जन्यो यमो मृत्युरीशान इति । तस्मात् क्षत्रात् परं नास्ति तस्माद्
ब्राह्मणः क्षत्रियमधस्तादुपास्ते राजसूये क्षत्र एव तद् पशो वधाति
सैषा क्षत्रस्य योनिर्यद् ब्रह्म । तस्माद् यद्यपि राजा परमतां गच्छति
ब्रह्मैवान्तत उपनिधयति स्वां योनिं य उ एनत् हि नस्ति स्वार्थं स
योनिमृच्छति स पापीयान् भवति यथा श्वेयार्थं सत् हिं सित्वा ॥ ११ ॥
स नैव व्यभवत् स विश्वमसृजत यान्येतानि देवजातानि गणश आख्या-
यन्ते धस्यो रुद्रा आदित्या विश्वे देवा भरत इति ॥ १२ ॥ स नैव
व्यभवत् स शौद्रं पर्णमसृजत पूषणमियं वै पूषेयत् हीदत् सर्वं पुष्यति
यदिदं किं ॥ १३ ॥ स नैव व्यभवत् तच्छ्रेयोरूपमसृजत धर्मं तदेतत्
क्षत्रस्य क्षत्रं यद् धर्मस्तस्मात् धर्मात् परं नास्त्यथो अयलीयान् बलीयात्-
समाशत् सते धर्मेण यथा राक्षीवं यो वै स धर्मः सत्यं वै तत् तस्मात्
सत्यं यदन्तमाहुर्धर्मं यदतीति धर्मं वा यदन्तत् सत्यं यदतीत्येतद्वेवेत-
दुभयं भवति ॥ १४ ॥ तदेतद् ब्रह्म क्षत्रं विद् शूद्रस्तदग्निनैव देवेषु
ब्रह्माभवद् ब्राह्मणो मनुष्येषु क्षत्रियेण क्षत्रियो वैश्येन वैश्यः शूद्रेण
शूद्रस्तस्माद्ब्राह्मणैव देवेषु लोकमिच्छन्ते ब्राह्मणे मनुष्येष्वेताभ्यात् हि
रूपाभ्यां ब्रह्माभवत् । अथ यो ह वा अस्माह्लोकात् स्वं लोकमदृष्ट्वा
प्रैति ॥ एनमविदितो न भुनक्ति यथा वेदो वाऽननूक्तोऽन्यद् वा
कर्माकृतं यदिह वा अप्यनेवंविन्मदत् पुण्यं कर्म करोति तस्मात्स्यान्ततः
क्षीयत एवाऽऽत्मानमेव लोकमुपासीत स य आत्मानमेव लोकमुपास्ते न
हास्य कर्म क्षीयते । अस्मादप्येवाऽऽत्मनो यद् यत् कामयते तत् तत् सृजते

॥ १५ ॥ अथो जयं वा आत्मा सर्वेषां भूतानां लोकः स यज्जुहोति यद् यजते तेन देवानां लोकोऽथ यदनुवृते तेन ऋषीणामथ यत् पितृभ्यो निपृणाति यत् प्रजामिच्छते तेन पितृणामथ यन्मनुष्यान् वासयते यदेभ्योऽशनं ददाति तेन मनुष्याणामथ यत् पशुभ्यस्तृणोदकं विन्दति तेन पशूनां यदस्य गृहेषु श्वापदा घयाथ्र्यस्यापिपीलिकाभ्य उपजीवन्ति तेन तेषां लोको यथा ह वै स्वाय लोकयारिष्टिमिच्छेदेयथ्र्य हैवं-
 विदे सर्वाणि भूतान्यरिष्टिमिच्छन्ति तद् वा एतद् विदितं मीमाथ्र्यसितम् ॥ १६ ॥ आत्मैवेदमग्र आसीदेक एव सोऽकामयत जाया मे स्यादथ प्रजायेयाथ वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वयित्येतावान् वै कामो नेच्छँश्च नातो भूयो विन्देत् तस्मादप्येतर्होकापी कामयते जाया मे स्यादथ प्रजायेयाथ वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वयिष्येति स यावदप्येतेषामेकैकं न प्राप्नोत्यकृत्स्न एव तायन्मन्यते तस्यो कृत्स्नता मन एवास्याऽऽत्मा वाग् जाया प्राणः प्रजा चक्षुर्मानुषं वित्तं चक्षुषा हि तद् विन्दते श्रोत्रं दैवथ्र्य श्रोत्रेण हि तच्छृणोत्यात्मैवास्य कर्माऽऽत्मना हि कर्म करोति स एव पाङ्क्तो यक्षः पाङ्क्तः पशुः पाङ्क्तः पुरुषः प्राङ्क्तमिदथ्र्य सर्वं यद्विदं किंच तद्विदथ्र्य सर्वमाप्नोति य एषं वेद ॥ १७ ॥ इति षष्ठ्यं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

यत् सत्ताधानि मेधया तपसाऽजनयत् पिता । एकमस्य साधारणं द्वे देवानभाजयत् । त्रीण्यात्मनेऽकुरुत पशुभ्य एकं प्रायच्छत् । तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च न । कस्मात् तानि न क्षीयन्तेऽद्यमा-
 नानि सर्वदा । यो वैतामक्षिति वेद सोऽग्रमसि प्रतीकेन । स देवानपि गच्छति स ऊर्जमुपजीवतीति श्लोकाः ॥ १ ॥ यत् सत्ताधानि मेधया तपसाऽजनयत् पितेति मेधया हि तपसाऽजनयत् पिता । एकमस्य साधारणमितीदमेवास्य तत् साधारणमग्रे यदिदमग्रते । स एतदुपास्ते न स पाप्मनो व्यावर्तते मिथथ्र्य होतत् । द्वे देवानभाजयदिति हुतं च प्रहुतं च तस्माद् देवेभ्यो जुहति य प्र च जुहत्यथो आहुर्दर्शपूर्णमासा-
 धिति । तस्माच्चेष्टियाजुः स्यात् । पशुभ्य एकं प्रायच्छदिति तत् पयः । एयो ह्येवाग्रे मनुष्याश्च पशवश्चोपजीवन्ति तस्मात् कुमारं जातं घृतं घै वाऽग्रे प्रतिलोहयन्ति स्तनं चाऽनुधापयन्त्यथ वत्सं जातमाहुरतृणाद इति । तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च नेति पयसि हीदथ्र्य सर्वं

प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च न । तद् यदिदमाहुः संवत्सरं पयसा जुह्वदप
 पुनर्मृत्युं जयतीति न तथा विद्याद् यदहरेव जुहोति तदहः पुनर्मृत्युमपजय-
 त्येवं विद्वान् सपर्येथ हि देवेभ्योऽन्नाद्यं प्रयच्छति । कस्मात् तानि न
 क्षीयन्तेऽद्यमानानि सपर्येदेति पुरुषो वा अक्षितिः स हीदमन्नं पुनः पुन-
 र्जनयते । यो वैतामक्षितिं वेदेति पुरुषो वा अक्षितिः स हीदमन्नं धिया
 धिया जनयते । कर्मभिर्यद्वैतघ्नं कुर्यात् क्षीयेत् ह सोऽघ्नमप्तिं प्रतीके-
 नेति मुखं प्रतीकं मुखेनेत्येतत् । स देवानपिगच्छति स ऊर्जमुपजीवतीति
 प्रशार्थसा ॥ २ ॥ श्रीण्यात्मनेऽकुरुतेति मनो वाचं प्राणं तान्यात्मनेऽकुरु-
 तान्यत्रमना अभूय नादर्शमन्यत्रमना अभूय नाथोपमिति मनसा ह्येव
 पश्यति मनसा ऋणोति । कामः संकल्पो विचिकित्सा धृष्टाऽधृष्टा धृतिर-
 धृतिर्हीर्षीर्भीरित्येतत् सर्वं मन एव तस्मादपि पृष्ठत उपस्पृष्टो मनसा
 विजानाति यः कञ्च शब्दो धारणेय सा । एषा ह्यन्तर्मायसीया हि न
 प्राणोऽपानो व्यान उदानः समानोऽन इत्येतत् सर्वं प्राण एवैतन्मयो वा
 अयमात्मा याङ्मयो मनोमयः प्राणमयः ॥ ३ ॥ त्रयो लोका एत एव
 धारणेयायं लोको मनोऽन्तरिक्षलोकः प्राणोऽसौ लोकः ॥ ४ ॥ त्रयो वेदा
 एत एव धारण्येवेदो मनो यजुर्वेदः प्राणः सामवेदः ॥ ५ ॥ देवाः पितरो
 मनुष्या एत एव धारणेय देवा मनः पितरः प्राणो मनुष्याः ॥ ६ ॥ पिता
 माता प्रजैत एव मन एव पिता याङ्माता प्राणः प्रजा ॥ ७ ॥ विज्ञातं
 विजिज्ञास्यमविज्ञातमेत एव यत् किञ्च विज्ञातं धारयस्तद् रूपं धारिण्य
 विज्ञाता धारणेन तद् भूत्वाऽवति ॥ ८ ॥ यत् किञ्च विजिज्ञास्यं मनसस्तद्
 रूपं मनो हि विजिज्ञास्यं मन एनं तद् भूत्वाऽवति ॥ ९ ॥ यत् किञ्चा-
 विज्ञातं प्राणस्य तद् रूपं प्राणो ह्यविज्ञातः प्राण एनं तद् भूत्वाऽवति ॥ १० ॥
 तस्यै वाचः पृथिवी शरीरं ज्योती रूपमयमग्निस्तद् वाचत्येष वाक्
 तावती पृथिवी तावानयमग्निः ॥ ११ ॥ अर्धतस्य मनसो द्यौः शरीरं
 ज्योतीरूपमसावादित्यस्तद् वाचदेव मनस्तावती द्यौस्तावानसावादि-
 त्यस्तौ मिथुनश्च समैतां ततः प्राणोऽजायत ॥ इन्द्रः स एषोऽसपत्नो
 द्वितीयो धै सपत्नो नास्य सपत्नो भवति य एवं वेद ॥ १२ ॥ अथैतस्य
 प्राणस्याऽऽपः शरीरं ज्योतीरूपमसौ चन्द्रस्तद् वाधानेय प्राणस्तावत्य
 आपस्तावानसौ चन्द्रस्त एते सर्वे एव समाः सर्वेऽनन्ताः स यो हैतान-

न्तवत उपास्तेऽन्तवन्तश्च स लोकं जयत्यथ यो हैताननन्तानुपास्तेऽनन्तश्च
 स लोकं जयति ॥१३॥ स एष संवत्सरः प्रजापतिः षोडशकलस्तस्य रात्रय
 एव पञ्चदश कला ध्रुवैवास्य षोडशी कला स रात्रिभिरेवा च पूर्यतेऽप च
 क्षीयते सोऽमायास्याश्च रात्रिमेतया षोडश कला सर्वमिदं प्राणभृदनु-
 प्रविश्य ततः प्रातर्जायते तस्मादेताश्च रात्रि प्राणभृतः प्राणं न विच्छिन्त्यादपि
 कृकलासस्यैतस्या एव देवताया अपचित्यै ॥१४॥ यो वै स संवत्सरः प्रजा-
 पतिः षोडशकलोऽयमेव स योऽयमेवंवित् पुरुषस्तस्य चित्तमेव पञ्चदश
 कला आत्मैवास्य षोडशी कला स चित्तेनैवा च पूर्यतेऽप च क्षीयते तदेत-
 द्भ्यं यवयमात्मा प्रचिर्धितं तस्माद् यद्यपि सर्वज्यानि जीयत आत्मना
 चेज्जीयति प्रथिताऽगादित्येवाऽऽहुः ॥१५॥ अथ त्रयो घाव लोका मनुष्य-
 लोकः पितृलोको देवलोक इति सोऽयं मनुष्यलोकः पुत्रेणैव जयतो माग्येन
 कर्मणा कर्मणा पितृलोको विद्यया देवलोको देवलोको वै लोकानाश्च
 श्रेष्ठस्तस्माद् विद्यां प्रशस्तं सन्ति ॥१६॥ अथातः संप्रतिर्यदा प्रेष्यभ्रम्यतेऽथ
 पुत्रमाह त्वं ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं लोक इति स पुत्रः प्रत्याह्राहं ब्रामाहं यगोऽहं
 लोक इति यद् वै किंचानूक्तं तस्य सर्वस्य ब्रह्मेत्येकता । ये वै के च
 यज्ञास्तेषांश्च सर्वेषां यज्ञ इत्येकता ये वै के च लोकास्तेषांश्च सर्वेषां लोक
 इत्येकतायद् वा इदं सर्वमेतन्मा सर्वं सद्यमितिोऽभुनजदिति तस्माद्
 पुत्रमनुशिष्टं लोफ्यमाहुस्तस्मादेनमनुशासति स यदैवेदिदस्माद्भोकात्प्रै-
 त्यधैभिरेव प्राणैः सह पुत्रमाविशति । स यद्यनेन किंचिद्दृष्ट्याऽकृतं
 भयति तस्मादेनश्च सर्वस्मात् पुत्रो मुञ्चति तस्मात् पुत्रो नाम स पुत्रेणै-
 वास्मिन्लोके प्रतितिष्ठत्यथैनमेते देवाः प्राणा अमृता आविशन्ति ॥ १७ ॥
 पृथिव्यै चैनमग्रेश्च द्रवी चागाविशति सा वै द्रवी चाग् यया यद् यदेव
 यदति तद् तद् भवति ॥ १८ ॥ दिव्यैनमावित्याश्च देवं मन आविशति
 तद् वै दैवं मनो येनाऽऽनन्देव भवत्यथो न शोचति ॥ १९ ॥ अद्भ्यश्चैनं
 चन्द्रमसश्च देवः प्राण आविशति स वै देवः प्राणो यः संचरन्वासंश्चरन्
 न व्यथतेऽथो न रिप्यति स एवंचित् सर्वेषां भूतानामात्मा भवति यथैषा
 देवतैवश्च स यथैतां देवताश्च सर्वाणि भूतान्ययन्त्येवश्च हैवंविदश्च सर्वाणि
 भूतान्यवन्ति । यद् किंचेमाः प्रजाः शोचन्त्यमैवासां तद् भवति पुण्यमे-
 वासु गच्छति न ह वै देवान् पापं गच्छति ॥२०॥ अथातो यतमीमांशं सा

प्रजापतिर्ह कर्माणि ससृजे तानि सृष्टान्वन्योन्येनास्पर्धन्त यदिप्याम्ये
 पाहमिति वाग् दध्रे द्रव्याम्यहमिति चक्षुः श्रोण्याम्यहमिति श्रोत्रमेवम-
 न्यानि कर्माणि यथाकर्म तानि मृत्युः धर्मो भूत्वोपयेमे तान्याप्नोत् तान्या-
 प्त्वा मृत्युरवाकन्धत् तस्माच्छ्राम्यत्येष वाक् श्राम्यति चक्षुःश्राम्यति
 श्रोत्रमेवमेव नाऽऽप्नोद् योऽयं मध्यमः प्राणस्तानि ज्ञातुं दधिरे । अयं वै
 नः श्रेष्ठो यः संचरँश्वासंचरँश्च न व्यथतेऽथो न रिप्यति हन्तास्यैव
 सर्वे रूपमसामेति त एतस्येव सर्वे रूपमभयँस्तस्मादेत एतेनायथायन्ते
 प्राणा इति तेन ह वाय तत् कुलमाचक्षते यस्मिन् कुले भवति य एवं
 वेद य उ हैवंचिदा स्पर्धतेऽनुशुष्यत्यनुशुष्य हैवान्ततो म्रियत इत्यध्या-
 सम् ॥ २१ ॥ अथाधिदैवतं ज्वलिप्याम्येवाहमित्यग्निर्दध्रे तप्स्याम्यहमि-
 त्यादित्यो भास्याम्यहमिति चन्द्रमा पथमन्या देयता यथादैवतार्थं स
 यदैषां प्राणानां मध्यमः प्राण एवमेतासां देयतानां वायुर्भूर्वायान्ति हान्या
 देयता न वायुः सैषाऽनस्तमिता देयता यद् वायुः ॥ २२ ॥ अथैष ऋको
 भवति पतद्योदेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छतीति प्राणाद् या एष उदेति
 प्राणेऽस्तमेति तं देवाश्चक्रिरे धर्मार्थं स एवाय स उ श्व इति यद् या एते-
 ऽनुशीधियन्त तदेवाप्यय कुर्वन्ति । तस्मादेकमेव यतं चरेत् प्राण्यचवै-
 पापान्याथ नेन्मा पाप्मा मृत्युराप्नुवदिति यद्यु चरेत् समापिपयिवेत् तेनो
 एतस्यै देयतायै सायुज्यार्थं सलोकतां जयति ॥ २३ ॥ इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

अयं वा इदं नाम रूपं कर्म तेषां नाम्नां चागित्येतदेवामुक्थमतो हि
 सर्वाणि नामान्युत्तिष्ठन्ति । एतदेवार्थं सामैतद्धि सर्वैर्नामभिः सममेतदेवां
 ग्रहीतद्धि सर्वाणि नामानि विभर्ति ॥ १ ॥ अथ रूपाणां चक्षुर्गित्येतदेवा-
 मुक्थमतो हि सर्वाणि रूपाण्युत्तिष्ठन्त्येतदेवार्थं सामैतद्धि सर्वे रूपैः
 सममेतदेवां ग्रहीतद्धि सर्वाणि रूपाणि विभर्ति ॥ २ ॥ अथ कर्मणामात्मे-
 त्येतदेवामुक्थमतो हि सर्वाणि कर्माण्युत्तिष्ठन्त्येतदेवांश्च सामैतद्धि सर्वैः
 कर्मभिः सममेतदेवां ग्रहीतद्धि सर्वाणि कर्माणि विभर्ति तदेतत् त्रयार्थं
 सदेकमयमात्मऽऽत्मो एकः सधेतत् त्रयं तदेतदमृतार्थं सत्येन च्छन्नं
 प्राणो वा अमृतं नामरूपं सत्यं ताभ्यामयं प्राणद्वयः ॥ ३ ॥ इति षष्ठं
 ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

ॐ ॥ दत्तबालाकिर्हानूचानो गार्ग्य आस स होवाचाजातशत्रुं
काश्यं ब्रह्म ते ब्रवाणीति स होवाचाजातशत्रुः सहस्रमेतस्यां वाचि दश्रो
जनको जनक इति वै जना धावन्तीति ॥ १ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवा-
सावादित्ये पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन्
संवदिष्टा अतिष्टाः सर्वेषां भूतानां मूर्धा राजेति वा अहमेतमुपास इति स
य एतमेवमुपास्तेऽतिष्टाः सर्वेषां भूतानां मूर्धा राजा भवति ॥ २ ॥ स
होवाच गार्ग्यो य एवासौ चन्द्रे पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवा-
चाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन् संवदिष्टा बृहन् पाण्डुरवासाः सोमो राजेति वा
अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्तेऽहर्हर्हं सुतः प्रसुतो भवति
नास्यान्नं क्षीयते ॥ ३ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवासौ विद्युति पुरुष
एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन् संवदिष्टास्ते-
जस्यीति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते तेजस्यो ह भवति
तेजस्विनी हास्य प्रजा भवति ॥ ४ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवाय-
माकाशे पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा
मैतस्मिन् संवदिष्टाः पूर्णमप्रवर्तीति वा अहमेतमुपास इति स य
एतमेवमुपास्ते पूर्यते प्रजया षशुभिर्नास्यास्माह्लोकात् प्रजोदतेते ॥ ५ ॥
स होवाच गार्ग्यो य एवायं वायौ पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति
स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन् संवदिष्टा इन्द्रो वैकुण्ठोऽपराजिता
सेनेति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते जिष्णुर्हापराजिष्णु-
र्भयत्यन्यतस्त्यजायी ॥ ६ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायमग्नौ पुरुष
एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन् संवदिष्टा
विपासद्विरिति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते विपासद्विर्हं
भवति विपासद्विर्हास्य प्रजा भवति ॥ ७ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायमप्सु
पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन् संवदिष्टाः
प्रतिरूप इति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते प्रतिरूपं
दैवेनमुपगच्छति नाप्रतिरूपमयो प्रतिरूपोऽस्माज्जायते ॥ ८ ॥ स होवाच
गार्ग्यो य एवायमादर्श पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजात-
शत्रुर्मा मैतस्मिन् संवदिष्टा रोचिष्णुरिति वा अहमेतमुपास इति स य

एतमेवमुपास्ते रोचिष्णुर्ह भवति रोचिष्णुर्हास्य प्रजा भवत्यथो यैः संनि-
 गच्छति सर्वास्तैरतिरोचते ॥ ९ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायं यन्तं
 पश्चाच्छब्दोऽनूदेत्येतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैत-
 स्मिन् संवदिष्टा असुरिति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते
 सर्वथं देवास्मिँल्लोक आयुरेति नैनं पुरा कालात् प्राणो जहाति
 ॥ १० ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायं दिक्षु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति
 स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन् संवदिष्टा द्वितीयोऽनपग इति वा
 अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते द्वितीयवान् ह भवति नास्माद्
 गणश्छिद्यते ॥ ११ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायं छायामयः पुरुष
 एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन् संवदिष्टा
 मृत्युरिति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते सर्वथं देवास्मिँल्लोक
 आयुरेति नैनं पुरा कालान्मृत्युरागच्छति ॥ १२ ॥ स होवाच गार्ग्यो य
 एवायमात्मनि पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा
 मैतस्मिन् संवदिष्टा आत्मन्यीति वा अहमेतमुपास इति स य
 एतमेवमुपास्त आत्मन्यी ह भवत्यात्मन्विनी हास्य प्रजा भवति
 स ह तूष्णीमास गार्ग्यः ॥ १३ ॥ स होवाचाजातशत्रुरेतायन्नू
 इत्येतायसीति नैतायता विदितं भवतीति स होवाच गार्ग्य उप
 त्या यानीति ॥ १४ ॥ स होवाचाजातशत्रुः प्रतिलोमे चैतद् पशुं ब्राह्मणः
 क्षत्रियमुपेयाद् ब्रह्म मे वक्ष्यतीति श्वेय त्वा क्षपयिष्यामीति तं पाणा-
 पादापोत्तस्थी तौ ह पुरुषथं सुप्तमाजग्मतुस्तमेतैर्नामभिरामन्त्रयाञ्जफे
 शृहन् पाण्डर्यासः सोम रात्रभिति स नोत्तस्थी तं पाणिनाऽऽपेयं बोधया-
 ञ्जकार स होत्तस्थी ॥ १५ ॥ स होवाचाजातशत्रुर्यत्रैव एतत् सुप्तो-
 ऽभूद् य एव विज्ञानमयः पुरुषः कैव तदाऽभूत् कुत एतद्रागादिति तदु ह
 न मेने गार्ग्यः ॥ १६ ॥ स होवाचाजातशत्रुर्यत्रैव एतत् सुप्तोऽभूद् य
 एव विज्ञानमयः पुरुषस्तदेवां प्राणानां विज्ञानेन विज्ञानमादाय य एयो-
 ऽन्तर्हृदय आकाशास्तस्मिँच्छेते तानि यदा गृह्यत्यथ दैतत् पुरुषः स्वपिति
 नाम तद् गृहीत एव प्राणो भवति गृहीता धाम् गृहीतं चक्षुर्गृहीतथं धोत्रं
 गृहीतं मनः ॥ १७ ॥ स यत्रैतत् स्वप्नया चरति ते हास्य लोकास्तदुतेव
 महाराजो भवत्युतेव महाराहण उतेवोवाचं निगच्छति स यथा

महाराजो जानपदान् गृहीत्वा स्वे जनपदे यथाकामं परिवर्तते तैवमेवैष पतत् प्राणान् गृहीत्वा स्वे शरीरे यथाकामं परिवर्तते ॥ १८ ॥ अथ यदा सुपुनो भवति यदा न कस्यचन वेद हिता नाम नाड्यो द्वास्ततिः सद्वाणि हृदयात् पुरीततममिप्रतिष्ठन्ते ताभिः प्रत्यवसृप्य पुरीतति शेते स यथा कुमारो वा महाराजो वा महाबाह्मणो वाऽतिग्रीमानन्दस्य गत्वा शयीतैवमेवैष पतच्छेते ॥ १९ ॥ स यथोर्णनाभिस्तनुनोचरेद् यथाऽग्नेः क्षुद्रा विस्फुलिङ्गा व्युद्यन्त्येवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि व्युद्यन्ति तस्योपनिषत् सत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं तेषामेव सत्यम् ॥ २० ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

यो ह वै शिशुर्धं साधानर्धं सप्रत्याधानर्धं सस्थूणर्धं सवामं वेद सप्त ह द्विपतो धातुर्व्यामवरुणद्धि । अयं चाय शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणस्तस्येदमेवाधानमिदं प्रत्याधानं प्राणः स्थूणाधं वाम ॥ १ ॥ तमेताः सप्ताक्षितय उपतिष्ठन्ते तच्चा इमा अक्षन् लोहिन्यो राजयस्ताभिरेनर्धं रुद्रोऽग्न्यापतोऽथ वा अक्षन्नापस्ताभिः पर्जन्यो वा क्लीनफा तथाऽऽदित्यो यत् कृष्णं तेनाग्निर्यच्चक्षुः तेनेन्द्रोऽधर्यैनं वर्तन्त्या पृथिव्यन्वायत्ता घौरुत्तरया नास्यान्नं क्षीयते य एवं वेद ॥ २ ॥ तदेव श्लोको भवति । अर्वाग्निलक्ष्मस ऊर्ध्वयुध्नस्तस्मिन् यशो निहितं विश्वरूपम् । तस्याऽऽसत् ऋपयः सप्त तीरे घागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेति । अर्वाग्निलक्ष्मस ऊर्ध्वयुध्न इतीदं तच्छिर एष हर्वाग्निलक्ष्मस ऊर्ध्वयुध्नस्तस्मिन् यशो निहितं विश्वरूपमिति प्राणा वै यशो विश्वरूपं प्राणानेतदाह तस्याऽऽसत् ऋपयः सप्त तीर इति प्राणा घा ऋपयः प्राणानेतदाह घागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेति घागष्टमी ब्रह्मणा संविद्वे ॥ ३ ॥ इमायेव गोतमभरद्वाजावयमेव गोतमोऽयं भरद्वाज इमायेव विश्वामित्रजमदग्नी अयमेव विश्वामित्रोऽयं जमदग्निरिमावेव वसिष्ठकश्यपाच्यमेव वसिष्ठोऽयं कश्यपो घागेवान्निर्वाचा छान्नामद्यतेऽत्तिर्ह वै नामैतद् यदग्निरिति सर्वस्यात्ता भवति सर्वमस्यान्नं भवति य एवं वेद ॥ ४ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

हे चाय ब्रह्मणो रूपे मूर्ते चैवामूर्ते च मर्त्ये चामूर्ते च स्थितं च यश्च सच्च त्यश्च ॥ १ ॥ तदेतन्मूर्ते यदन्यद् वायोश्चाग्निरिक्षाचैतन्मर्त्य-

मेतत् स्थितमेतत् सत् तस्यैतस्य मूर्तस्यैतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थितस्यैतस्य
 सत एष रसो य एष तपति सतो ह्येष रसः ॥ २ ॥ अथामूर्ते वायु-
 ध्यान्तरिक्षं चैतदमृतमेतद् यदेतत् त्यत् तस्यैतस्यामूर्तस्यैतस्यामृतस्यै-
 तस्य यत एतस्य त्यस्यैष रसो य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषस्त्यस्य ह्येष रस
 इत्यधिदैवतम् ॥ ३ ॥ अथाध्यात्ममिदमेव मूर्ते यदन्यत् प्राणाश्च यश्चा-
 यमन्तरात्मनाकाश एतन्मर्त्यमेतत् स्थितमेतत् सत् तस्यैतस्य मूर्तस्यै-
 तस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थितस्यैतस्य सत एष रसो यश्चाधुः सतो ह्येष रसः
 ॥ ४ ॥ अथामूर्ते प्राणश्च यश्चायमन्तरात्मनाकाश एतदमृतमेतद् यदेतत्
 त्यत् तस्यैतस्यामूर्तस्यैतस्यामृतस्यैतस्य यत एतस्य त्यस्यैष रसो योऽयं
 वक्षिणेऽक्षन् पुरुषस्त्यस्य ह्येष रसः ॥ ५ ॥ तस्य हैतस्य पुरुषस्य रूपम् ।
 यथा माहारजनं वासो यथा पाण्डुवाकिं यथेन्द्रगोपो यथाऽन्यर्चि-
 र्यथा पुण्डरीकं यथा सहस्रिद्युत्तथं सहस्रिद्युत्तेय ह या अस्य श्रीर्भयति य
 एवं वेदाथात आवेशो नेति नेति न होतस्वादिति नेत्यन्यत् परमस्त्यथ
 नामवेद्यथं सत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं तेषामेव सत्यम् ॥ ६ ॥
 इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

मैत्रेयीति होवाच याज्ञवल्क्य उद्यास्यन् वा अरेऽहमस्मात् स्थाना-
 वस्मि हन्त तेऽनया कात्यायन्याऽन्तं करवाणीति ॥ १ ॥ सा होवाच
 मैत्रेयी यद्यु म इयं भगोः सर्वा पृथिवी वित्तेन पूर्णा स्यात् कथं तेना-
 मृता स्यामिति नेति होवाच याज्ञवल्क्यो यथैवोपकरणघातां
 जीवितं तथैव ते जीवितं स्यादमृतत्वस्य तु नाऽऽशास्ति वित्तेनेति ॥ २ ॥
 सा होवाच मैत्रेयी येनाहं नामृता स्यां किमहं तेन कुर्यां यदेव भगवान्
 वेद तदेव मे गृहीति ॥ ३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः प्रिया घतारे नः
 सती प्रियं भापस पृहयास्व व्याख्यास्यामि ते व्याचक्षाणस्य तु मे
 निदिध्यासस्वेति ॥ ४ ॥ स होवाच न वा अरे पत्युः कामाय पतिः
 प्रियो भवत्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति । न वा अरे जायायै
 कामाय जाया प्रिया भवत्यात्मनस्तु कामाय जाया प्रिया भवति । न वा
 अरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रिया भवत्यात्मनस्तु कामाय पुत्राः प्रिया
 भवन्ति । न वा अरे वित्तस्य कामाय वित्तं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय
 वित्तं प्रियं भवति । न वा अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म प्रियं भवत्यात्मनस्तु

कामाय ब्रह्म प्रियं भवति । न वा अरे क्षत्रस्य कामाय क्षत्रं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय क्षत्रं प्रियं भवति । न वा अरे लोकानां कामाय लोकाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय लोकाः प्रिया भवन्ति । न वा अरे देवानां कामाय देवाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः प्रिया भवन्ति । न वा अरे भूतानां कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्ति । न वा अरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवति । आत्मा चा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यो मैत्रेय्यात्मनो वा अरे दर्शनेन श्रवणेन मत्या विज्ञानेनेदं सर्वं विदितम् ॥ ५ ॥ ब्रह्म तं परादाद् योऽन्यत्राऽऽत्मनो ब्रह्म वेद क्षत्रं तं परादाद् योऽन्यत्राऽऽत्मनः क्षत्रं वेद लोकास्तं परादुर्योऽन्यत्राऽऽत्मनो लोकान् वेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्राऽऽत्मनो देवान् वेद भूतानि तं परादुर्योऽन्यत्राऽऽत्मनो भूतानि वेद सर्वं तं परादाद् योऽन्यत्राऽऽत्मनः सर्वं वेदेदं प्रहोदं क्षत्रमिमे लोका इमे देवा इमानि भूतानीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ६ ॥ स यथा तुन्दुमेर्हन्यमानस्य न बाह्याञ्छब्दाञ्छफनुयाद् ग्रहणाय तुन्दुमेस्तु ग्रहणेन तुन्दुभ्याघातस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ७ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्मायमानस्य न बाह्याञ्छब्दाञ्छफनुयाद् ग्रहणाय शङ्खस्य तु ग्रहणेन शङ्खध्मस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥ स यथा धीणायै वाद्यमानायै न बाह्याञ्छब्दाञ्छफनुयाद् ग्रहणाय धीणायै तु ग्रहणेन धीणावाक्स्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथाऽऽर्द्रघामेरभ्याहितात् पृथग्भूमा विनिश्चरन्त्येवं वा अरेऽस्य महतो भूतस्य निश्चसितमेतद् यद्वृग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्वणिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषद्ः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानान्यस्यैवैतानि सर्वाणि निश्चसितानि ॥ १० ॥ स यथा सर्वासामपार्थं समुद्रं एकायनमेवार्थं सर्वेपार्थं स्पर्शानां त्वगेकायनमेवार्थं सर्वेपां गन्धानां नासिके एकायनमेवार्थं सर्वेपार्थं रसानां जिह्वेकायनमेवार्थं सर्वेपां रूपाणां चक्षुरेकायनमेवार्थं सर्वेपार्थं शब्दानां श्रोत्रमेकायनमेवार्थं सर्वेपां संकल्पानां मन एकायनमेवार्थं सर्वासां विद्यानां हृदयमेकायनमेवार्थं सर्वेपां कर्मणार्थं हस्तायेकायनमेवार्थं सर्वेपामानन्दा-

नामुपस्थ एकायनमेवार्थं सर्वेषां विसर्गाणां पायुरेकायनमेवार्थं सर्वेषाम-
 प्वनां दादावेकायनमेवार्थं सर्वेषां वेदानां यागेकायनम् ॥ ११ ॥ स यथा
 सैन्धवखिल्य उदके प्रास्त उदकमेवानुविलीयेत न ह्यस्योद्ग्रहणायेव
 स्याद् यतो यतस्त्वाददीत लवणमेवैवं वा अर इदं महद् भूतमन-
 तमपारं विज्ञानघन एव । एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानु विन-
 हयति न प्रेत्य संज्ञाऽस्तीत्यरे ब्रवीमीति होवाच पाङ्कचवक्ष्यः ॥ १२ ॥ सा
 होवाच मैत्रेय्यत्रैव मा भगवानममूहद्य प्रेत्य संज्ञाऽस्तीति स होवाच न वा
 अरेऽहं मोहं ब्रवीम्यलं वा अर इदं विज्ञानाय ॥ १३ ॥ यत्र हि द्वैतमिव
 भवति तदितर इतरं जिघ्रति तदितर इतरं पश्यति तदितर इतरार्थं शृणोति
 तदितर इतरमभिवदति तदितर इतरं मनुते तदितर इतरं विजानाति यत्र
 वा अस्य सर्वमात्मैवामूत् तत् केन कं जिघ्रेत् तत् केन कं पश्येत् तत्
 केन कर्त्तुं शृणुयात् तत् केन क्वमभियचेत् तत् केन कं मन्वीत तत् केन
 कं विजानीयात् । येनेदर्थं सर्वं विजानाति तं केन विजानीयाद् विज्ञाता-
 रमरे केन विजानीयादिति ॥ १४ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

इयं पृथिवी सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै पृथिव्यै सर्वाणि भूतानि मधु
 यक्षायमस्यां पृथिव्यां तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यक्षायमध्यात्मार्थं
 ह्यारीरस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं
 ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ १ ॥ इमा आपः सर्वेषां भूतानां मध्वासामपार्थं सर्वाणि
 भूतानि मधु यक्षायमास्वप्नु तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यक्षायमध्यात्मार्थं
 रेतसस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं
 ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ २ ॥ अयमग्निः सर्वेषां भूतानां मध्वस्याग्नेः सर्वाणि
 भूतानि मधु यक्षायमस्मिध्नौ तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यक्षाय-
 मध्यात्मं धातुमयस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदम-
 मृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ ३ ॥ अयं वायुः सर्वेषां भूतानां मध्वस्य वायोः
 सर्वाणि भूतानि मधु यक्षायमस्मिन् वायौ तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
 यक्षायमध्यात्मं प्राणस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेद-
 ममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ ४ ॥ अयमादित्यः सर्वेषां भूतानां मध्वस्या-
 दित्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु यक्षायमस्मिन्नादित्ये तेजोमयोऽमृतमयः
 पुरुषो यक्षायमध्यात्मं चाक्षुषस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स यो-

ऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ ५ ॥ इमा दिशः सर्वेषां भूतानां
 मध्यासां दिशार्थं सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमासु दिक्षु तेजो-
 मयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मार्थं श्रोत्रः प्रातिश्रुत्कस्तेजोमयोऽ-
 मृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ ६ ॥
 मयं चन्द्रः सर्वेषां भूतानां मध्वस्य चन्द्रस्य सर्वाणि भूतानि मधु
 यश्चायमस्मिन्धन्त्रे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं भागसस्ते-
 जोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम्
 ॥ ७ ॥ इयं विद्युत् सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै विद्युतः सर्वाणि भूतानि मधु
 यश्चायमस्यां विद्युति तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं तैजसस्ते-
 जोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम्
 ॥ ८ ॥ अयं स्तनयित्नुः सर्वेषां भूतानां मध्वस्य स्तनयित्नोः सर्वाणि
 भूतानि मधु यश्चायमस्मिन् स्तनयित्नौ तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
 यश्चायमध्यात्मार्थं शाश्वः सौवस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स
 योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ ९ ॥ अयमाकाशः सर्वेषां
 भूतानां मध्वस्याकाशस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्नाकाशे
 तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मार्थं हृद्याकाशस्तेजोमयोऽमृत-
 मयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ १० ॥
 अयं धर्मः सर्वेषां भूतानां मध्वस्य धर्मस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायम-
 स्मिन् धर्मे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं धामस्तेजोमयोऽ-
 मृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ ११ ॥
 इदं सत्यार्थं सर्वेषां भूतानां मध्वस्य सत्यस्य सर्वाणि भूतानि
 मधु यश्चायमस्मिन् सत्ये तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मार्थं
 सात्यस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं
 ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ १२ ॥ इदं मानुषार्थं सर्वेषां भूतानां मध्वस्य
 मानुषस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन् मानुषे तेजोमयोऽमृतमयः
 पुरुषो यश्चायमध्यात्मं मानुषस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽय-
 मात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदर्थं सर्वम् ॥ १३ ॥ अयमात्मा सर्वेषां भूतानां मध्व-
 स्याऽऽत्मनः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्नात्मनि तेजोमयोऽमृत-
 मयः पुरुषो यश्चायमात्मा तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमा-

त्मेदममृतमिदं ग्रहेदथुं सर्वम् ॥ १४ ॥ स वा अयमात्मा सर्वेषां भूतानाम-
धिपतिः सर्वेषां भूतानां राजा तद् यथा रथनाभौ च रथनेमौ चाराः सर्वे
समर्पिता एवमेवास्मिन्मात्मनि सर्वाणि भूतानि सर्वे देवाः सर्वे लोकाः सर्वे
प्राणाः सर्वे एत आत्मानः समर्पिताः ॥ १५ ॥ इदं वै तन्मधु दध्यङ्गा-
थर्वणोऽभिव्यामुवाच । तदेतदपिः पश्यन्नवोचत् । तद् वा नरा सनये
दथुं स उपमाविष्टोमि तन्यतुर्न घृष्टिम् । दध्यङ्ग ह यन्मध्वाथर्वणो
वामभ्वस्य शीर्ष्णा प्रचदीमुवाचेति ॥ १६ ॥ इदं वै तन्मधु दध्यङ्गाथर्वणोऽ-
भिव्यामुवाच । तदेतदपिः पश्यन्नवोचत् । आथर्वणायाभ्यिनौ दधीचेऽ-
द्व्यथुं शिरः प्रत्यैरयतम् । स वा मधु प्रवोचदुतायन् त्वाप्तं यद् दक्षावपि
कक्ष्यं यामिति ॥ १७ ॥ इदं वै तन्मधु दध्यङ्गाथर्वणोऽभिव्यामुवाच ।
तदेतदपिः पश्यन्नवोचत् । पुरश्चक्रे द्विपदः पुरश्चक्रे चतुष्पदः । पुरः स
पक्षी भूत्या पुरः पुरुष आविशदिति । स वा अयं पुरुषः सर्वासु पूर्युं
पुरिशयो नैनेन किञ्चनानाघृतं नैनेन किञ्चनासंगृतम् ॥ १८ ॥ इदं वै
तन्मधु दध्यङ्गाथर्वणोऽभिव्यामुवाच । तदेतदपिः पश्यन्नवोचत् ।
हृथुं रूपं प्रतिकूपो यभूय तदस्य रूपं प्रतिचक्षणाय । इन्द्रो मायामिः
पुरुष ईयते युक्ता ह्यस्य हरयः शता दशेत्ययं वै हरयोऽयं वै दश च
सहस्राणि बहूनि चानन्तानि च तदेतद् ग्रहापूर्ध्वमनपरमन्तर्मवाह्यमय-
मात्मा ब्रह्म तर्धानुभूतित्यनुशासनम् ॥ १९ ॥ इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

अथ यथुंशः । पौतिमाप्यो गौपयनाद् गौपयनः पौतिमाप्यात्
पौतिमाप्यो गौपयनाद् गौपयनः कौशिकात् कौशिकः कौण्डिन्यात्
कौण्डिन्यः शाण्डिस्थाच्छाण्डिल्यः कौशिकाच्च गौतमाच्च गौतमः
॥ १ ॥ आग्निवेदयादाग्निवेदयः शाण्डिस्थाच्छानभिम्लाताच्छानभिम्लात
भानभिम्लातादानभिम्लात आनभिम्लातादानभिम्लातो गौतमाद् गौतमः
सैतवप्राचीनयोग्याभ्याथुं सैतवप्राचीनयोग्यौ पाराशर्यात् पाराशर्यौ
भारद्वाजाद् भारद्वाजो भारद्वाजाच्च गौतमाच्च गौतमो भारद्वाजाद्
भारद्वाजः पाराशर्यात् पाराशर्यौ वैजवापायनाद् वैजवापायनः
कौशिकायनेः कौशिकायनिः ॥ २ ॥ घृतकौशिकाद् घृतकौशिकः पारा-
शर्यायणात् पाराशर्यायणः पाराशर्यात् पाराशर्यौ जातूकर्ण्याजातूकर्ण्य
आसुरायणाच्च यास्काच्चासुरायणस्त्रैवणस्त्रैवणितौपजन्धनेतौपजन्धनि-

रासुरेरासुरिर्भारद्वाजाद् भारद्वाज आयेयादायेयो माण्डेर्माण्डिर्गौतमाव्
 गौतमो गौतमाव् गौतमो वात्स्याव् वात्स्यः शाण्डित्याच्छाण्डित्यः
 कैशोर्यात् काप्यात् कैशोर्यः काप्यः कुमारहारितात् कुमारहारितो गालवाव्
 गालवो विदर्भीकौण्डिन्याव् विदर्भीकौण्डिन्यो घत्सनपातो बाभ्रवाव् वत्स-
 नपाव् बाभ्रवः पथः सौभरात् कन्थाः सौभरोऽयास्यादाङ्गिरसाव्
 यास्य आङ्गिरस आभूतेस्त्वाम्नादामूक्तिस्त्वाष्ट्रो विश्वरूपात् त्वाष्ट्राव्
 विश्वरूपस्त्वाष्ट्रोऽश्विभ्यामश्विमौ दधीच आथर्वणाद् दध्यङ्नाथर्वणो-
 ऽथर्वणो वैचाव् धर्वा वैयो मृत्योः प्राञ्चथ्सनान्मृत्युः प्राञ्चथ्सनः मध्यथ्स-
 ननात् मध्यथ्सन एकैरेकैर्यिर्विप्रचित्तेर्यिर्विप्रचित्तिर्व्येर्व्यष्टिः सनारोः
 सनारः सनातनात् सनातनः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी ब्रह्मणो
 ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे नमः ॥ ३ ॥ इति पष्ठ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

इति त्रितीयोऽध्यायः

अथ तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ ॥ जनको ह वैदेहो बहुवक्षिणेन यशेनेजे तत्र ह कुरुपञ्चालानां
 ब्राह्मणा अभिसमेता बभूयुस्तस्य ह जनकस्य वैदेहस्य विजिज्ञासा यभूव
 कः स्विदेर्पा ब्राह्मणानामनूयानतम इति स ह गयाथ्स सहस्रमवरोध
 दश दश पादा एकैकस्याः शृङ्गयोरायदा यभूयुः ॥ १ ॥ तान् होवाच
 ब्राह्मणा भगवन्तो यो वो ब्रह्मिष्ठः स यता गा उदजतामिति । ते ह
 ब्राह्मणा न दधृपुरथ ह याज्ञवल्क्यः स्वमेव ब्रह्मचारिणमुवाचैताः लोभ्यो-
 दज सामधयाश्च इति ता होदाचकार ते ह ब्राह्मणाश्चुक्रुधुः कथं नो
 ब्रह्मिष्ठो भुवीतेत्यथ ह जनकस्य वैदेहस्य होताऽश्वलो यभूव स तैर्न
 पप्रच्छ त्वं नु खलु नो याज्ञवल्क्य ब्रह्मिष्ठोऽसीश्च इति स होवाच नमो
 ययं ब्रह्मिष्ठाय कुमो गोकामा एव ययथ्स स्म इति तथ्स ह तत एव प्रष्टुं
 वध्रे होताऽश्वलः ॥ २ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच यदिदथ्स सर्वं
 मृत्युनाऽऽप्तथ्स सर्वं मृत्युनाऽभिपन्नं केन यजमानो मृत्योराप्ति-
 मतिमुच्यत इति होत्रर्त्विजाऽग्निना वाचा चाग् वै यज्ञस्य होता तद् येयं
 वाक् सोऽयमग्निः स होता स मुक्तिः साऽतिमुक्तिः ॥ ३ ॥ याज्ञ-
 वल्क्येति होवाच यदिदथ्स सर्वमहोरात्रायामाप्तथ्स सर्वमहोरात्राभ्या-
 मभिपन्नं केन यजमानोऽहोरात्रयोराप्तिमतिमुच्यत इत्यध्वर्युर्त्विजा

चक्षुषाऽऽदित्येन चक्षुषै यज्ञस्याध्ययुस्तद् यदिदं चक्षुः सोऽसावादित्यः
 सोऽध्ययुः स मुक्तिः साऽतिमुक्तिः ॥४॥ याज्ञवल्क्येति होवाच यदिदं
 सर्वं पूर्वेपक्षापरपक्षाभ्यामासर्थं सर्वं पूर्वेपक्षापरपक्षाभ्यामभिपन्नं केन
 यजमानः पूर्वेपक्षापरपक्षयोरतिमतिमुच्यत इत्युद्गात्रविविजा वायुना प्राणेन
 प्राणो वै यज्ञस्योद्गाता तद् योऽयं प्राणः स वायुः स उद्गाता स मुक्तिः
 साऽतिमुक्तिः ॥ ५ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच यदिदमन्तरिक्षमनारम्भण-
 मिय केनाऽऽक्रमेण यजमानः स्वर्गं लोकमाक्रमत इति ब्रह्मर्षिविजा मनसा
 चन्द्रेण मनो वै यज्ञस्य ब्रह्मा तद् यदिदं मनः सोऽसौ चन्द्रः स ब्रह्मा सं-
 मुक्तिः साऽतिमुक्तिरित्यतिमोक्षा अयं संपदः ॥६॥ याज्ञवल्क्येति होवाच
 कतिभिरयमद्यर्गिभ्रह्माऽस्मिन् यज्ञे कल्प्यतीति तिसृभिरिति कतमास्ता-
 स्तिन्न इति पुरोनुवाक्या च याज्या च शस्यैव तृतीया किं ताभिर्जय-
 तीति यत् किंयेदं प्राणभृदिति ॥ ७ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच कल्पयमघा-
 ध्ययुर्ऽस्मिन् यज्ञ आहुतीर्होप्यतीति तिस्र इति कतमास्तास्तिन्न इति या-
 हुता उज्ज्वलन्ति या हुता अतिनेदन्ते या हुता अधिशेरते किं ताभिर्जय-
 तीति या हुता उज्ज्वलन्ति देवलोकमेव ताभिर्जयति दीप्यत इयं हि
 देवलोको या हुता अतिनेदन्ते पितृलोकमेव ताभिर्जयत्यतीथ हि पितृ-
 लोकः ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच कतिभिरयमद्यं ब्रह्मा यज्ञं वक्षिणतो
 देवताभिर्गोपायतीत्येकयेति कतमा सैकेति मन एवेत्यनन्तं वै मनोऽनन्ता
 यिभ्ये देवा अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच
 कल्पयमघोद्गाताऽस्मिन् यज्ञे स्तोत्रिणाः स्तोप्यतीति तिस्र इति कतमास्ता-
 स्तिन्न इति पुरोनुवाक्या च याज्या च शस्यैव तृतीया कतमास्ता या-
 अघ्यात्ममिति प्राण एव पुरोनुवाक्याऽपानो वाज्या व्यानः शस्या किं
 ताभिर्जयतीति पृथिवीलोकमेव पुरोनुवाक्यया जयत्यन्तरिक्षलोकं
 वाज्यया द्युलोकं शस्यया ततो ह होताऽश्वल उपरताम् ॥१०॥ इति प्रथमं
 ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अयं दैनं जारत्कारय आर्तमाणा पप्रच्छ याज्ञवल्क्येति होवाच कति
 ब्रह्माः कल्पतिब्रह्मा इति । अष्टौ ब्रह्मा अष्टावतिब्रह्मा इति ये तेऽष्टौ ब्रह्मा
 अष्टावतिब्रह्माः कतमे त इति ॥ १ ॥ प्राणो वै ब्रह्मः सोऽपानेनातिब्राह्मेण

गृहीतोऽपानेन हि गन्धाश्चिप्रति ॥ २ ॥ वाग् धै ग्रहः स नाम्नाऽतिप्राहेण
 गृहीतो वाचा हि नामान्यभिवदति ॥ ३ ॥ जिह्वा धै ग्रहः स रसेनाति-
 प्राहेण गृहीतो जिह्वया हि रसान् विजानाति ॥ ४ ॥ चक्षुर्वै ग्रहः स कर्मे-
 णातिप्राहेण गृहीतश्चक्षुषा हि रूपाणि पश्यति ॥ ५ ॥ श्रोत्रं धै ग्रहः स
 शब्देनातिप्राहेण गृहीतः श्रोत्रेण हि शब्दाञ्छृणोति ॥ ६ ॥ मनो धै ग्रहः
 स कामेनातिप्राहेण गृहीतो मनसा हि कामान् कामयते ॥ ७ ॥ हस्तौ धै
 ग्रहः स कर्मणाऽतिप्राहेण गृहीतो हस्ताभ्यामर्थं हि कर्म करोति ॥ ८ ॥
 त्वग् धै ग्रहः स स्पर्शेनातिप्राहेण गृहीतस्त्वचा हि स्पर्शान् वेदयत
 इत्येतेऽष्टौ ग्रहा अष्टावतिग्रहाः ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच यदिवर्धं
 सर्वं मृत्योरर्क्षं क्व स्थित्वा देवता यस्या मृत्युरक्षमित्यग्निर्धं मृत्युः
 सोऽपामघमप पुनर्मृत्युं जयति ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच यत्रायं
 पुरुषो प्रियत उयस्मात् प्राणाः कामन्त्याहो नैति नैति होवाच याज्ञव-
 ल्क्योऽत्रैव समयनीयन्ते स उच्छ्रयत्याभ्यामस्याभ्यासो मृतः शेते ॥ ११ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच यत्रायं पुरुषो प्रियते किमेनं न जहातीति नामेत्य-
 नन्तं धै नामानन्ता विदये देया अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ १२ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच यत्रास्य पुरुषस्य मृतस्याग्निं वाग्न्येति धातं
 प्राणश्चक्षुरादित्यं मनश्चान्द्रं दिशः श्रोत्रं पृथिवीर्धं शरीरमाकाशमात्मौ-
 पधीर्लोमानि वनस्पतीन् केशा अस्तु लोहितं च रेतश्च निधीयते कार्यं
 तदा पुरुषो भवतीत्याहुर सोम्य हस्तमार्तप्राणाऽऽवामेपैतस्य वेदि-
 प्याघो न नायेतत् सजन इति । तौ होत्कन्य मन्त्रयाज्ञकृते तौ इ यदु-
 चतुः कर्म ह्येव तद्वचतुरथ यत् प्रशशर्थसतुः कर्म ह्येव तत् प्रशशर्थ-
 सतुः पुण्यो धै पुण्येन कर्मणा भयति पापः पापेनेति ततो ॥ जारत्कारव
 आर्तभाग उपरराम ॥ १३ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

अथ हैनं भुज्युर्लोह्यायनिः पप्रच्छ. याज्ञवल्क्येति होवाच । मन्त्रेषु
 चरकाः पर्ययजाम ते पतञ्जलस्य काप्यस्य गृहानेम तस्यासीद् दुहिता
 गन्धर्वगृहीता तमपृच्छाम कोऽसीति सोऽमवीत् सुधन्वाऽऽहिरस इति तं
 यदा लोकानामन्तानपृच्छामाधेनमग्रम क्व पारिक्षिता अभयप्रिति क
 पारिक्षिता अभयन् स त्वा पृच्छामि याज्ञवल्क्य क्व पारिक्षिता अभयप्रिति
 ॥ १ ॥ स होवाचोवाच धै सोऽगच्छन् धै ते तद् यथाश्वमेधयाजिनो गच्छ-

न्तीति क न्यभ्वमेधयाजिनो गच्छन्वीति द्वात्रिंशत्तं वै देवराधाया-
न्ययं लोकस्तथुं समन्तं पृथिवी द्विस्तावत् पर्वति तार्थुं समन्तं पृथिवी
द्विस्तावत् समुद्रः पर्वति तद् यावती क्षुरस्य धारा बाधद् वा मक्षिकायाः
पत्रं तावानन्तरेणाकाशस्तामिन्द्रः सुपर्णो भूत्वा बाधये प्रायच्छत्
तान्वायुरात्मनि धित्वा तन्नागमयद् यन्नाभ्वमेधयाजिनोऽभवन्तित्येव-
मिच वै स वायुमेध प्रशशार्थुं स तस्माद् वायुरेव व्यष्टिर्वायुः समष्टिरप
पुनर्मृत्युं जयति च एवं वेद ततो ह भुज्युर्लोहायनिष्पत्ताम् ॥ २ ॥
इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

अथ हैनमुपस्तथाक्रायणः पप्रच्छ याज्ञवल्क्येति होवाच यद्
साक्षादपरोक्षाद् ब्रह्म य आत्मा सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येव स आत्मा
सर्वान्तरः कतमो याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो यः प्राणेन प्राणिति स त आत्मा
सर्वान्तरो योऽशनेनापानीति स त आत्मा सर्वान्तरो यो ध्यानेन
ध्यानीति स त आत्मा सर्वान्तरो य उदानेनोदामिति स त आत्मा सर्वा-
न्तर एव त आत्मा सर्वान्तरः ॥ ६ ॥ स होवाचोपस्तथाक्रायणो यथा
विदूषादसौ गौरसायम्ब इत्येवमेवैतद् व्यपदिष्टं भवति यदेष साक्षाद-
परोक्षाद् ब्रह्म य आत्मा सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येव स आत्मा सर्वा-
न्तरः कतमो याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो न हृष्टेर्द्रष्टारं पश्येनं ध्रुतेः ध्रोतारथुं
गृणुया न मतेर्मन्तारं मन्वीथा न विज्ञातेर्विज्ञातारं विजानीयाः । एव त
आत्मा सर्वान्तरोऽतोऽन्यदार्ते ततो होपस्तथाक्रायण उपरराम ॥ २ ॥
इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथ हैनं कदोलः कौपीतकेयः पप्रच्छ याज्ञवल्क्येति होवाच यदेष
साक्षादपरोक्षाद् ब्रह्म य आत्मा सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येव स आत्मा
सर्वान्तरः कतमो याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो योऽशनावापिपासे शोकं
मोहं अरं मृत्युमत्येति । पतं वै तमात्मानं विदित्वा ब्राह्मणाः पुत्रैपणायाश्च
विचैपणायाश्च लोकैपणायाश्च व्युत्थायाश्च भिक्षाचर्यं चरन्ति या होय पुत्रै-
पणा सा विचैपणा या विचैपणा सा लोकैपणोमे होते वपणे एव भवतस्त-
स्माद् ब्राह्मणः पाण्डित्यं निर्विच बाल्येन तिष्ठासेत् । बाल्यं च पाण्डित्यं च
निर्विधाथ मुनिर्मौनं च मौनं च निर्विधाथ ब्राह्मणः स ब्राह्मणः केन स्याद्
येन स्यात् तेनेदं पथातोऽन्यदार्ते ततो ह कदोलः कौपीतकेय उपरराम
॥ ३ ॥ इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

अथ हैनं गार्गी वाचकनवी पप्रच्छ याज्ञवल्क्येति होवाच पदिदधं
सर्वमप्यस्योतं च प्रोतं च कस्मिन् नु खल्वप्य ओताश्च प्रोताश्चेति वायौ
गार्गीति कस्मिन् नु खलु वायुरोतश्च प्रोताश्चेत्यन्तरिक्षलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खल्वन्तरिक्षलोका ओताश्च प्रोताश्चेति गन्धर्वलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खलु गन्धर्वलोका ओताश्च प्रोताश्चेत्यादित्यलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खल्व्यादित्यलोका ओताश्च प्रोताश्चेति चन्द्रलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खलु चन्द्रलोका ओताश्च प्रोताश्चेति मक्षत्रलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खलु मक्षत्रलोका ओताश्च प्रोताश्चेति देवलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खलु देवलोका ओताश्च प्रोताश्चेतीन्द्रलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खल्विन्द्रलोका ओताश्च प्रोताश्चेति प्रजापतिलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खलु प्रजापतिलोका ओताश्च प्रोताश्चेति ब्रह्मलोकेषु गार्गीति
कस्मिन् नु खलु ब्रह्मलोका ओताश्च प्रोताश्चेति स होवाच गार्गी माऽति-
प्राक्षीर्मां ते मूर्ध्ना व्यपस्तद्वनतिप्रक्ष्यां वै देवतामतिपृच्छसि गार्गी माऽति-
प्राक्षीरिति ततो ह गार्गी वाचक्रतुपरराम ॥ १ ॥ इति पष्ठं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ हैममुद्दालक आरुणिः पप्रच्छ याज्ञवल्क्येति होवाच मद्रेण्यय-
साम पतञ्जलस्य काप्यस्य गृहेषु यद्यमपीयानास्तस्यासीद् भार्या गन्धर्व-
गृहीता तमपृच्छाम कोऽसीति सोऽब्रवीत् कबन्ध आथर्वण इति सो-
ऽब्रवीत् पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकैश्च वेत्थ नु त्वं काप्य तत् सूत्रं येनायं च
लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि सन्वृण्वानि भवन्तीति सोऽब्रवीत्
पतञ्जलः काप्यो नाहं तद् भगवन् वेदेति सोऽब्रवीत् पतञ्जलं काप्यं
याज्ञिकैश्च वेत्थ नु त्वं काप्य तमन्तर्यामिणं य इमं च लोकं परं च लोकं
सर्वाणि च भूतानि योऽन्तरो यमयतीति सोऽब्रवीत् पतञ्जलः काप्यो
नाहं तं भगवन् वेदेति सोऽब्रवीत् पतञ्जलं काप्यं याज्ञिकैश्च यो वै
तत् काप्य सूत्रं विद्यात् तं चान्तर्यामिणमिति स ब्रह्मचित् स लोकचित्
स देवचित् स वेदचित् स भूतचित् स आत्मचित् स सर्वविदिति तेभ्यो-
ऽब्रवीत् तदहं वेदं तच्छेत् त्वं याज्ञवल्क्य सूत्रमविद्वान्स्ते चान्तर्यामिणं
ब्रह्मण्यीदृजसे मूर्ध्ना ते विपतिष्यतीति वेदं वा अहं गौतमं तत् सूत्रं
तं चान्तर्यामिणमिति यो या इदं कश्चिद् ध्यायत् वेदं वेदेति यथा वेत्थ तथा
गृहीति ॥ १ ॥ स होवाच वायुयै गौतम तत् सूत्रं वायुना वै गौतम सूत्रे-

णायं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि सन्वद्धानि भवन्ति तस्माद्
 वै गौतम पुरुषं प्रेतमाहुर्व्यस्रथुंसि यतास्याह्नीति वायुना हि गौतम
 सृष्टेण सन्वद्धानि भवन्तीत्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्यान्तर्यामिणं ब्रूहीति ॥ २ ॥
 यः पृथिव्यां तिष्ठन् पृथिव्या अन्तरो यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी शरीरं
 यः पृथिवीमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ ३ ॥ योऽप्सु
 तिष्ठन्नद्भ्योऽन्तरो यमापो न विदुर्यस्याऽऽपः शरीरं योऽपोऽन्तरो यमय-
 त्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ ४ ॥ योऽग्नी तिष्ठन्नग्नेरन्तरो यमग्निर्न वेद
 यस्याग्निः शरीरं योऽग्निमन्तरो यमयत्येष ॥ आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ ५ ॥
 योऽन्तरिक्षे तिष्ठन्नन्तरिक्षादन्तरो यमन्तरिक्षं न वेद यस्यान्तरिक्षं शरीरं
 योऽन्तरिक्षमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ ६ ॥ यो वायौ
 तिष्ठन् वायोरन्तरो यं वायुर्न वेद यस्य वायुः शरीरं यो वायुमन्तरो
 यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ ७ ॥ यो दिवि तिष्ठन् दिवोऽन्तरो
 यं द्यौर्न वेद यस्य द्यौः शरीरं यो दिवमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽ-
 न्तर्याम्यमृतः ॥ ८ ॥ य आदित्ये तिष्ठन्नादित्यादन्तरो यमादित्यो न वेद
 यस्याऽऽदित्यः शरीरं य आदित्यमन्तरो यमयत्येष ॥ आत्माऽन्तर्याम्यमृतः
 ॥ ९ ॥ यो विष्णु तिष्ठन् दिग्भ्योऽन्तरो यं दिशो ॥ विदुर्यस्य दिशः शरीरं
 यो दिशोऽन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ १० ॥ यश्चन्द्रतारके
 तिष्ठन् चन्द्रतारकादन्तरो यं चन्द्रतारकं न वेद यस्य चन्द्रतारकं शरीरं
 यश्चन्द्रतारकमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ ११ ॥ य आकाशे
 तिष्ठन्नाकाशादन्तरो यमाकाशो न वेद यस्याऽऽकाशः शरीरं य आकाश-
 मन्तरो यमयत्येष ॥ आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ १२ ॥ यस्तमसि तिष्ठंस्तम-
 सोऽन्तरो यं तमो न वेद यस्य तमः शरीरं यस्तमोऽन्तरो यमयत्येष त
 आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ १३ ॥ यस्तेजसि तिष्ठंस्तेजसोऽन्तरो यं तेजो न
 वेद यस्य तेजः शरीरं यस्तेजोऽन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृत
 इत्यधिदैवतमथाधिभूतम् ॥ १४ ॥ यः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन् सर्वेभ्यो भूतेभ्योऽ-
 न्तरो यथुं सर्वाणि भूतानि न विदुर्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि
 भूतान्यन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृत इत्यधिभूतमथाध्यात्मम्
 ॥ १५ ॥ यः प्राणे तिष्ठन् प्राणादन्तरो यं प्राणो न वेद यस्य प्राणः शरीरं
 यः प्राणमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ १६ ॥ यो वाशि

तिष्ठन् वाचोऽन्तरो यं वाङ्मन वेद यस्य वाक् शरीरं यो वाचमन्तरो
यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ १७ ॥ यश्चक्षुश्चि तिष्ठन्क्षुण्डोऽ-
न्तरो यं चक्षुर्न वेद यस्य चक्षुः शरीरं यश्चक्षुर्मन्तरो यमयत्येष
त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ १८ ॥ यः श्रोत्रे तिष्ठन्श्रोत्रावन्तरो यथ् श्रोत्रं न
वेद यस्य श्रोत्रं शरीरं यः श्रोत्रमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्य-
मृतः ॥ १९ ॥ यो मनसि तिष्ठन् मनसोऽन्तरो यं मनो न वेद यस्य मनः
शरीरं यो मनोऽन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ २० ॥ यस्त्वचि
तिष्ठन्त्वचोऽन्तरो यं त्वङ्मन वेद यस्य त्वक् शरीरं यस्त्वचमन्तरो यम-
यत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ २१ ॥ यो विज्ञाने तिष्ठन् विज्ञानावन्तरो
यं विज्ञानं न वेद यस्य विज्ञानं शरीरं यो विज्ञानमन्तरो यमयत्येष त
आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ॥ २२ ॥ यो रेतसि तिष्ठन् रेतसोऽन्तरो यथ् रेतो
न वेद यस्य रेतः शरीरं यो रेतोऽन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृ-
तोऽष्टान्तो द्रष्टाऽद्भुतः श्रोताऽमृतो मन्ताऽविज्ञातो विज्ञाता नान्योऽतोऽ-
स्ति द्रष्टा नान्योऽतोऽस्ति श्रोता नान्योऽतोऽस्ति मन्ता नान्योऽतोऽस्ति
विज्ञातैष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतोऽतोऽन्यदार्तं वतो होद्दालक भारुणिरुप-
रराम ॥ २३ ॥ इति सप्तमं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

अथ ॥ वाचपनव्युवाच ब्राह्मणा भगवन्तो हस्ताहमिमं ह्रीं प्रश्नी
मक्ष्यामि तौ चेन्मै वक्ष्यति न वै ज्ञातुं युष्माकमिमं कश्चिद् प्रहोर्धं
जेतेति पृच्छ गार्गीति ॥ १ ॥ सा होवाचाहं वै स्या याज्ञवल्क्य यथा
काश्यो वा यैवेहो श्रोत्रपुत्र उज्ज्यं चनुरधिन्यं कृत्वा ह्रीं याणवन्तौ
सपत्नातिश्याधिनौ इक्षते कृत्वोपोत्तिष्ठेदेवमेवाहं त्या ह्यभ्यां प्रश्नाभ्यामु-
पोदस्यां तौ मे मूहीति पृच्छ गार्गीति ॥ २ ॥ सा होवाच यदूर्ध्वं याज्ञ-
वल्क्य दिवो यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा चावापृथिवी इमे यद् भूतं च
भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते कस्मिंस्तदोतं च प्रोतं चेति ॥ ३ ॥ स होवाच
यदूर्ध्वं गार्गी दिवो यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा चावापृथिवी इमे यद् भूतं
च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षत आकाशे तदोतं च प्रोतं चेति ॥ ४ ॥ सा
होवाच नमस्तेऽस्तु याज्ञवल्क्य यो म एतं व्यधोचोऽपरस्मै धारयस्वेति
पृच्छ गार्गीति ॥ ५ ॥ सा होवाच यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य दिवो यदवाक्

पृथिव्या यदन्तरा घाघापृथिवी इमे यद् भूतं च भयञ्च भविष्यच्चेत्याच-
क्षते कस्मिँस्तदोतं ॥ प्रोतं चेति ॥ ६ ॥ स होवाच यदूर्ध्वं गार्गि दिवो
यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा घाघापृथिवी इमे यद् भूतं च भयञ्च भविष्यच्चे-
त्याचक्षत आकाश एव तदोतं च प्रोतं चेति कस्मिन् नु खल्व्वाकाश
ओतश्च प्रोतश्चेति ॥ ७ ॥ स होवाचैतद् वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवद-
न्त्यस्यूलमनपवहस्यमदीर्यमलोहितमस्नेहमच्छयमतमोऽयाप्यभाकाशम-
सङ्गमरक्षमगन्धमचक्षुष्कमधोत्रमयागमनोऽतेजस्कमप्राणममुखममात्रम-
मन्तरमयाह्वं न तदश्नाति किञ्चन न तदश्नाति कश्चन ॥ ८ ॥ एतस्य
या अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्याचन्द्रमसी विधृतौ तिष्ठत एतस्य
या अक्षरस्य प्रशासने गार्गि घाघापृथिव्यौ विधृते तिष्ठत एतस्य या
अक्षरस्य प्रशासने गार्गि निमेषा मुहूर्ता अहोरात्राण्यर्घमासा मासा
ऋतयः संवत्सरा इति विधृतास्तिष्ठन्येतस्य या अक्षरस्य प्रशासने
गार्गि प्राच्योऽन्या मघः स्यन्दन्ते श्वेतेभ्यः पर्वतेभ्यः प्रतीच्योऽन्या
यां यां च दिशमन्वेतस्य या अक्षरस्य प्रशासने गार्गि ददतो मनुष्याः
प्रशार्थसन्ति यजमानं देवा दवीं पितरोऽन्यायन्ताः ॥ ९ ॥ यो वा एत-
दक्षरं गार्ग्यविदित्वाऽस्मिँल्लोके जुहोति यजते तपस्तप्यते बहूनि घर्ष-
सहजाप्यन्तयदेधास्य तद् भयति यो वा एतदक्षरं गार्ग्यविदित्वाऽस्मा-
ल्लोकात् प्रैति ॥ कृपणोऽथ य एतदक्षरं गार्गि विदित्वाऽस्माल्लोकात् प्रैति
स ब्राह्मणः ॥ १० ॥ तद् वा एतदक्षरं गार्ग्यदृष्टं द्रष्टुभुतर्धं धोत्रमतं
मन्त्रविहातं विहाद नान्यदतोऽस्ति द्रष्टु नान्यदतोऽस्ति भोतु नान्य-
दतोऽस्ति मन्तु नान्यदतोऽस्ति विहात्रेतस्मिन् नु खल्वक्षरे गार्ग्याकाश
ओतश्च प्रोतश्चेति ॥ ११ ॥ सा होवाच ब्राह्मणा भगवन्तस्तदेव धनु
मग्येभ्यं यदस्माग्रमस्कारेण मुच्येष्ट्वं न वै जातु युष्माकमिमं कश्चिद्
ग्रहोद्यं जेत्येति ततो ह घाचकनव्युपरराम ॥ १२ ॥ इति अष्टमं ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

अथ हैनं विदग्धः शाकल्यः पप्रच्छ कति देवा याज्ञवल्क्येति स
हैतयैव निविदा प्रतिपेदे यायन्तो वैश्वदेवस्य निविद्युच्यन्ते त्रयस्य त्री
च शता त्रयस्य त्री च स्रज्जेत्योमिति होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति
त्रयस्त्रिर्धंशदित्योमिति होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति पदित्यो-

मिति होवाच कस्येव देवा याज्ञवल्क्येति त्रय इत्योमिति होवाच कस्येव देवा याज्ञवल्क्येति द्वावित्योमिति होवाच कस्येव देवा याज्ञवल्क्येत्यभ्यर्ध इत्योमिति होवाच कस्येव देवा याज्ञवल्क्येत्येक इत्योमिति होवाच कतमे ते त्रयश्च श्री च शता त्रयश्च श्री च सहस्रेति ॥ १ ॥ स होवाच महिमान एषैषामेते त्रयस्त्रिंशत् त्वेव देवा इति कतमे ते त्रयस्त्रिंशदित्यष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशाऽऽदित्यास्त एकस्त्रिंशद्विन्द्रश्चैव प्रजापतिश्च त्रयस्त्रिंशदिति ॥ २ ॥ कतमे वसव इत्यग्निश्च पृथिवी च वायुश्चान्तरिक्षं चादित्यश्च योश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि चैते वसव एतेषु हीवर्ध सर्वर्ध हितमिति तस्माद् वसव इति ॥ ३ ॥ कतमे रुद्रा इति वशमे पुरुषे प्राणा आत्मैकादशस्ते यदाऽस्माच्छरीरान्मर्त्यावुत्क्रामन्त्यथ रोदयन्ति तद् यद् रोदयन्ति तस्माद् रुद्रा इति ॥ ४ ॥ कतम आवित्या इति द्वादश वै मासाः संपत्सरस्येत आदित्या एते हीवर्ध सर्वमाददाना यन्ति ते यदिवर्ध सर्वमाददाना यन्ति तस्मादादित्या इति ॥ ५ ॥ कतम इन्द्रः कतमः प्रजापतिरिति स्तनयिरनुरेवेन्द्रो यज्ञः प्रजापतिरिति कतमः स्तनयिरनुरित्यशनिरिति कतमो यज्ञ इति वश्य इति ॥ ६ ॥ कतमे पडित्यग्निश्च पृथिवी च वायुश्चान्तरिक्षं चाऽऽदित्यश्च योश्चैते पडेते हीवर्ध सर्वर्ध पडिति ॥ ७ ॥ कतमे ते त्रयो देवा इतीम एष त्रयो लोका एषु हीमे सर्वे देवा इति कतमौ तौ द्वौ देवावित्यष्टौ चैव प्राणश्चेति कतमोऽभ्यर्ध इति योऽयं पवत इति ॥ ८ ॥ तदाहुर्गदयमेक इवैव पवतेऽथ कथमभ्यर्ध इति यद् अस्मिन्निवर्ध सर्वमभ्यार्णोत् तेनाभ्यर्ध इति कतम एको देव इति प्राण इति स प्राण त्यदित्याचक्षते ॥ ९ ॥ पृथिव्येव यस्याऽऽयतनमग्निर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात् सर्वस्याऽऽत्मनः परायणर्ध स वै वेदिता स्यात् । याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषर्ध सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं यमात्थ य एवायर्ध शरीरः पुरुषः स एष वदैव शाकल्य तस्य का देवतेत्यमृतमिति होवाच ॥ १० ॥ काम एव यस्याऽऽयतनर्ध हव्यं लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात् सर्वस्याऽऽत्मनः परायणर्ध स वै वेदिता स्यात् । याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषर्ध सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं यमात्थ य एवायं काममयः पुरुषः स एष वदैव शाकल्य तस्य का देवतेति क्रिय इति होवाच ॥ ११ ॥ रुपाण्येव यस्याऽऽयतनं चक्षुर्लोको

मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात् सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं स वै वेदिता
 स्यात् । याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं
 यमात्थ य एवासायदित्ये पुरुषः स एव धैव्य शाकल्य तस्य का वैष-
 तेति सत्यमिति होवाच ॥ १२ ॥ आकाश एव यस्याऽऽयतनं श्रोत्रं लोको
 मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात् सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं स वै
 वेदिता स्यात् । याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्याऽऽत्मनः परा-
 यणं यमात्थ य एवायं धीमः प्रातिष्ठत्यः पुरुषः स एव धैव्य शाकल्य
 तस्य का वैषतेति दिश इति होवाच ॥ १२ ॥ तत्र एव यस्याऽऽयतनं
 हृदयं लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात् सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं
 स वै वेदिता स्यात् । याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्याऽऽत्मनः
 परायणं यमात्थ य एवायं छायायमः पुरुषः स एव धैव्य शाकल्य
 तस्य का वैषतेति मृत्युरिति होवाच ॥ १४ ॥ रूपाण्येव यस्याऽऽयतनं
 चक्षुर्लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात् सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं
 स वै वेदिता स्यात् । याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्याऽऽत्मनः
 परायणं यमात्थ य एवायमादृशो पुरुषः स एव धैव्य शाकल्य तस्य का
 वैषतेत्यसुरिति होवाच ॥ १५ ॥ आप एव यस्याऽऽयतनं हृदयं लोको
 मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात् सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं स वै वेदिता
 स्यात् । याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं
 यमात्थ य एवायमसु पुरुषः स एव धैव्य शाकल्य तस्य का वैषतेति वरुण
 इति होवाच ॥ १६ ॥ रेत एव यस्याऽऽयतनं हृदयं लोको मनोज्योतिर्यो
 वै तं पुरुषं विद्यात् सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं स वै वेदिता स्यात् । याज्ञ-
 वल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्याऽऽत्मनः परायणं यमात्थ य एवायं
 पुत्रमयः पुरुषः ॥ एव धैव्य शाकल्य तस्य का वैषतेति प्रजापतिरिति
 होवाच ॥ १७ ॥ शाकल्येति होवाच याज्ञवल्क्यस्त्वार्थं स्थिदिमे ब्राह्मणा
 अङ्गारावक्षयणमक्रता इति ॥ १८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच शाकल्यो
 यदिदं कुक्ष्यशालानां ब्राह्मणानस्यवादीः किं ब्रह्म विद्वानिति दिशो वेद
 सदेवाः सप्रतिष्ठा इति यदिशो वेत्थ सदेवाः सप्रतिष्ठाः ॥ १९ ॥
 किदेवतोऽस्यां प्राच्यां दिश्यसीत्यादित्यदेवत इति स आदित्यः
 कस्मिन् प्रतिष्ठित इति चक्षुषीति कस्मिन् नु चक्षुः प्रतिष्ठितमिति रूपे-

प्रियति चक्षुषा हि रूपाणि पश्यति कस्मिन् नु रूपाणि प्रतिष्ठितानीति
 हृदय इति होयाच हृदयेन हि रूपाणि जानाति हृदये होय रूपाणि प्रति-
 स्थितानि भवन्तीत्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्य ॥ २० ॥ किंदेवतोऽस्यां दक्षिणायां
 विद्वसीति यमदेवत इति स यमः कस्मिन् प्रतिष्ठित इति यश इति
 कस्मिन् नु यशः प्रतिष्ठित इति दक्षिणायामिति कस्मिन् नु दक्षिणा
 प्रतिष्ठितेति भद्रायामिति यद्वा होय भद्रस्तेऽथ दक्षिणां ददाति भद्रायार्थं
 होय दक्षिणा प्रतिष्ठितेति कस्मिन् नु भद्रा प्रतिष्ठितेति हृदय इति
 होयाच हृदयेन हि भद्रां जानाति हृदये होय भद्रा प्रतिष्ठिता भयती-
 त्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्य ॥ २१ ॥ किंदेवतोऽस्यां प्रतीच्यां विद्वसीति
 वरुणदेवत इति स वरुणः कस्मिन् प्रतिष्ठित इत्यन्विष्यति कस्मिन्
 न्यायः प्रतिष्ठिता इति रेतसीति कस्मिन् नु रेतः प्रतिष्ठितमिति हृदय इति
 तस्मादपि प्रतिरूपं जातमाहुर्हृदयादिव सृष्टो हृदयादिव निर्मित इति
 हृदये होय रेतः प्रतिष्ठितं भयतीत्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्य ॥ २२ ॥ किंदेव-
 तोऽस्यामुदीच्यां विद्वसीति सोमदेवत इति स सोमः कस्मिन् प्रतिष्ठित
 इति दीक्षायामिति कस्मिन् नु दीक्षा प्रतिष्ठितेति सत्य इति तस्मादपि
 दीक्षितमाहुः सत्यं वदेति सत्ये होय दीक्षा प्रतिष्ठितेति कस्मिन् नु सत्यं
 प्रतिष्ठितमिति हृदय इति होयाच हृदयेन हि सत्यं जानाति हृदये होय
 सत्यं प्रतिष्ठितं भयतीत्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्य ॥ २३ ॥ किंदेवतोऽस्यां ध्रुवायां
 विद्वसीत्यग्निदेवत इति सोऽग्निः कस्मिन् प्रतिष्ठित इति वाचीति कस्मिन्
 नु वाक् प्रतिष्ठितेति हृदय इति कस्मिन् नु हृदयं प्रतिष्ठितमिति ॥ २४ ॥
 अहलि केति होयाच याज्ञवल्क्यो यत्रैतद्वन्धत्रास्मन्मन्यासै वद्धयेतद्वन्ध-
 त्रास्मत् स्याच्छ्रयानो धेनवस्युर्वयाथ्रंसि धेनव् विमथ्नीरन्निति ॥ २५ ॥
 कस्मिन् नु त्वं चाऽऽत्मा च प्रतिष्ठितौ स्थ इति प्राण इति कस्मिन् नु प्राणः
 प्रतिष्ठित इत्यपान इति कस्मिन् न्यपानः प्रतिष्ठित इति व्यान इति कस्मिन्
 नु व्यानः प्रतिष्ठित इत्युदान इति कस्मिन् नूदानः प्रतिष्ठित इति समान इति
 स एव नेति नेत्यात्माऽगृहो न हि गृहस्तेऽशीर्यो न हि शीर्यतेऽसङ्गो न
 हि सज्यतेऽसितो न व्यथते न रिप्यति । एतान्यष्टावायतनान्यष्टौ लोका
 अष्टौ देवा अष्टौ पुरुषाः स यस्तान् पुरुषान् निरुह्य प्रत्युह्यात्पञ्चमत् तं
 त्र्योपनिषद् पुरयं पृच्छामि तं चेन्मे न विद्वद्वसि मूर्ध्ना ते विपतिष्यतीति ।

तर्धं ह न मेने शक्यस्तस्य ह मूर्धो विपतातापि हास्य परिमोषिणोऽस्थी-
 न्यपजहुरन्यन्मन्यमानाः ॥ २६ ॥ अथ होवाच ब्राह्मणा भगवन्तो यो यः
 कामयते स मा पृच्छतु सर्वं या मा पृच्छत यो यः कामयते तं यः पृच्छामि
 सर्वान् या यः पृच्छामीति ते ह ब्राह्मणा न बभूवुः ॥ २७ ॥ तान् हैतैः
 श्लोकैः पप्रच्छ ॥ यथा वृक्षो घनस्यतिस्तथैव पुरुषोऽमृषः । तस्य लोमानि
 पर्णानि त्वगस्योत्पाटिका बहिः ॥ (१) ॥ त्वच एवास्य रश्मिं प्रस्यन्दि
 त्वच उत्पटः । सरमात् तदावृण्णात् प्रैति रसो वृक्षादियाऽऽहतात् ॥ (२) ॥
 माथ्र्क्ष्णस्य शकराणि किनाटर्धं स्नात तत् स्थिरम् । अस्थीन्यन्तरतो
 दाहणि मज्जा मज्जोपमा कृता ॥ (३) ॥ यद् वृक्षो वृषणो रोहति मूलान्नय-
 तः पुनः । मर्त्यः दिवन्मृत्युना वृषणः कस्मान्मूलात् प्ररोहति ॥ (४) ॥
 रेतस इति मा वोचन जीयतस्तत् प्रजायते । धानाश्च इव वै वृक्षोऽजसा
 प्रेत्य संभवः ॥ (५) ॥ यत् समूलमाधृहेयुर्वृक्षं न पुनराभवेत् । मर्त्यः
 दिवन्मृत्युना वृषणः कस्मान्मूलात् प्ररोहति ॥ (६) ॥ जात एव न जायते
 को न्वेन जनयेत् पुनः । विज्ञानमानन्दं ब्रह्म रातिर्शतुः परायणं तिष्ठ-
 मानस्य तद्विद् इति ॥ ७ ॥ ॥ २८ ॥ इति नवमं ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥

इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

ॐ जनको ह धेदेह भासाश्चक्रेऽथ हं यावदवल्क्य तावद्वाज । तर्धं
 होवाच यावदवल्क्य किमर्थमचारीः यदूनिच्छन्नवस्तानिति । उभयमेव
 सम्राडिति होवाच ॥ १ ॥ यत् ते बभ्रिदप्रवीत् तच्छृण्वामेत्यप्रवीन्मे
 जित्वा शैलिनिर्यागृ वै ब्रह्मेति यथा मातृमान् पितृमानाचार्यधान्
 श्रूयात् तथा तच्छैलिनिरप्रवीद् धागृ वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किर्ध्र स्यादित्य-
 प्रवीत् तु ते तस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां न मेऽप्रवीदित्येकपाद् वा पतत् सम्रा-
 डिति स वै नो ब्रूहि यावदवल्क्य । धानोवाऽऽयतनमाकाशः प्रतिष्ठा भोक्त्येन-
 दुपासीत । वा प्रसता यावदवल्क्य । धानोव सम्राडिति होवाच । धावा
 वै सम्राड् यन्धुः प्रहायत क्रवेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस्त
 इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि
 व्याख्यानानीष्टर्धं इतमाशितं पायितमयं च लोकः परम्य लोकः सर्वाणि
 च भूतानि यावैव सम्राड् प्रहायन्ते धागृ वै सम्राड् परमं ब्रह्म नैनं

वाग् जहाति सर्वाण्येन भूतान्यभिक्षरन्ति देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते । हस्तृपमर्थं सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः । स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य हरेतेति ॥ २ ॥ यदेव ते कश्चिदब्रवीत् तच्छृण्वामेत्यब्रवीन्म उदङ्कः शौल्यायनः प्राणो वै ब्रह्मेति यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात् तथा तच्छौल्यायनोऽब्रवीत् प्राणो वै ब्रह्मेत्यप्राणतो हि किथं स्यादित्यब्रवीत् तु ते तस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद् वा पतत् सन्नाडिति स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य प्राण एवाऽऽयतनमाकाशः प्रतिष्ठा प्रियमित्येनदुपासीत का प्रियता याज्ञवल्क्य प्राण एव सन्नाडिति होवाच प्राणस्य वै सन्नाद कामायायान्यं याजयस्यप्रतिगृह्यस्य प्रतिगृह्यात्यपि तत्र यथाशास्त्रं भवति यां दिशमेति प्राणस्यैव सन्नाद कामाय प्राणो वै सन्नाद परमं ब्रह्म नैनं प्राणो जहाति सर्वाण्येन भूतान्यभिक्षरन्ति देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्तृपमर्थं सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य हरेतेति ॥ ३ ॥ यदेव ते कश्चिदब्रवीत् तच्छृण्वामेत्यब्रवीन्मे बर्कुर्बार्णश्चक्षुर्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात् तथा तद् धाष्णोऽब्रवीच्चक्षुर्वै ब्रह्मेत्यपहृतो हि किथं स्यादित्यब्रवीत् तु ते तस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद् वा पतत् सन्नाडिति स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य चक्षुरेवाऽऽयतनमाकाशः प्रतिष्ठा सत्यमित्येनदुपासीत का सत्यता याज्ञवल्क्य चक्षुरेव सन्नाडिति होवाच चक्षुषा वै सन्नाद पश्यन्तमादुरवाक्षीरिति स आह्वाद्राक्षमिति तद् सत्यं भवति चक्षुर्वै सन्नाद परमं ब्रह्म नैनं चक्षुर्जहाति सर्वाण्येन भूतान्यभिक्षरन्ति देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्तृपमर्थं सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य हरेतेति ॥ ४ ॥ यदेव ते कश्चिदब्रवीत् तच्छृण्वामेत्यब्रवीन्मे गर्दमीविपीतो भारद्वाजः श्रोत्रं वै ब्रह्मेति यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात् तथा तद् भारद्वाजोऽब्रवीच्छ्रोत्रं वै ब्रह्मेत्यभृण्वतो हि किथं स्यादित्यब्रवीत् तु ते तस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवी-

दित्येकपाद् वा एतत् सप्त्राडिति स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य भोत्रमेवाऽऽ-
यतनमाकाशः प्रतिष्ठाऽनन्त इत्येनदुपासीत काऽनन्तता याज्ञवल्क्य
दिश एव सप्त्राडिति होवाच तस्माद् वै सप्त्राडपि यां कां च दिश
गच्छति नैवास्या अन्तं गच्छत्यनन्ता हि दिशो दिशो वै सप्त्राद् भोत्रं
भोत्रं वै सप्त्राद् परमं ब्रह्म नैनं भोत्रं जहाति सर्वाण्येनं भूतान्यभि-
क्षरन्ति देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्त्यृषभं
सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता
मेऽमन्यत नाननुशिष्य हरेतेति ॥ ५ ॥ यदेव ते कश्चिद्ब्रवीत् तच्छृणु-
न्नामेत्यब्रवीन्मे सत्यकामो जाबालो मनो वै ब्रूहेति यथा मातृमान्
पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात् तथा तज्जाबालोऽब्रवीन्मनो वै ब्रूहेत्यमनसो
हि किं स्यादित्यब्रवीत् तु ते तस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद्
वा एतत् सप्त्राडिति स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य मन एवाऽऽयतनमाकाशः
प्रतिष्ठाऽऽनन्त इत्येनदुपासीत काऽऽनन्तता याज्ञवल्क्य मन एव
सप्त्राडिति होवाच मनसा वै सप्त्राद् त्रियमभिहार्यते तस्यां प्रतिरूपः
पुत्रो जायते स भानन्दो मनो वै सप्त्राद् परमं ब्रह्म नैनं मनो जहाति
सर्वाण्येनं भूतान्यभिक्षरन्ति देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेत-
दुपास्ते हस्त्यृषभं सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच
याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य हरेतेति ॥ ६ ॥ यदेव ते
कश्चिद्ब्रवीत् तच्छृण्वामेत्यब्रवीन्मे विदग्धः शाकल्यो हृदयं वै ब्रूहेति
यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात् तथा तच्छाकल्योऽब्रवी-
न्ऋदं वै ब्रूहेत्यह्वयस्य हि किं स्यादित्यब्रवीत् तु ते तस्याऽऽयतनं
प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपाद् वा एतत् सप्त्राडिति स वै नो ब्रूहि
याज्ञवल्क्य हृदयमेवाऽऽयतनमाकाशः प्रतिष्ठा स्थितिरित्येनदुपासीत का
स्थितता याज्ञवल्क्य हृदयमेव सप्त्राडिति होवाच हृदयं वै सप्त्राद्
सर्वेषां भूतानामायतनं हृदयं वै सप्त्राद् सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा हृदये
होव सप्त्राद् सर्वाणि भूतानि प्रतिष्ठितानि भवन्ति हृदयं वै सप्त्राद् परमं
ब्रह्म नैनं हृदयं जहाति सर्वाण्येनं भूतान्यभिक्षरन्ति देवो भूत्वा
देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्त्यृषभं सहस्रं ददामीति
होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननु-
शिष्य हरेतेति ॥ ७ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

जनको ह वैदेहः कूर्चादुपायसर्पशुवाच नमस्तेऽस्तु याज्ञवल्क्यायु
मा शाघीति स होवाच यथा वै सम्राण्महान्तमध्वानमेप्यन् रथं वा
नायं वा समाददीतैवमेधैतामिरुपनिषद्भिः समाहितात्माऽस्येवं घृन्दारक
भाढ्यः सन्धीतवेद् उक्तोपनिषत्क इतो विमुच्यमानः क गमिष्यसीति
नाहं तद् भगवन् वेद् यत्र गमिष्यामीत्यथ वै तेऽहं तद् वक्ष्यामि यत्र
गमिष्यसीति ब्रवीतु भगवानिति ॥ १ ॥ इम्यो ह वै नामैष योऽयं दक्षिणेऽ
क्षन् पुरुषस्ते वा एतमिन्द्रधत्तं सन्तमिन्द्र इत्याचक्षते परोक्षेणैव परोक्ष-
प्रिया इव हि देयाः प्रत्यक्षद्विपः ॥ २ ॥ अथैतद् यामेऽक्षणि पुरुषरूप-
मेपाऽस्य पत्नी विराट् तयोरेष सत्तुस्तायो य एषोऽन्तर्हृदय आकाशोऽ-
थैनयोरेतद्वन्नं य एषोऽन्तर्हृदये लोहितपिण्डोऽथैनयोरेतत् प्राचरणं
यदेतदन्तर्हृदये आलकमिवाथैनयोरेषा सृतिः सञ्चरणी येषा हृदया-
दूर्ध्वा नाड्युत्थरति यथा केशाः सहस्रधा मिश्र ण्यमस्यैता हिता नाम
नाड्योऽन्तर्हृदये प्रतिष्ठिता भवन्त्येताभिर्धा एतवाक्षयवाक्षयति तस्मादेष
प्रविचिक्ताहारतर इवैव भवत्यस्माच्छरीरादात्मनः ॥ ३ ॥ तस्य प्राची
दिक् प्राञ्चः प्राणा दक्षिणा दिग् दक्षिणे प्राणाः प्रतीची दिक् प्रत्यञ्चः
प्राणा उदीची दिग्दञ्चः प्राणा ऊर्ध्वा दिग्धूर्वाः प्राणा अधोर्ध्वा दिग्धोऽधोः
प्राणाः सर्वो दिशः सर्वे प्राणाः स एष नेति नेत्यात्माऽगृह्यो नहि गृह्यतेऽ-
शीर्यो नहि शीर्यतेऽसङ्गो नहि सज्यतेऽसितो न व्यथते न रिप्यत्यमयं धै
जनक प्राप्तोऽसीति होवाच याज्ञवल्क्यः । स होवाच जनको वैदेहोऽभयं
स्या गच्छताद् याज्ञवल्क्य यो नो भगवन्नभयं वेदयसे नमस्तेऽस्तिवमे
विदेहा अभयमहमस्मि ॥ ४ ॥ इति द्वितीय ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

जनकत्वं ह वैदेहं याज्ञवल्क्यो जगाम स मेने न वदिष्य इत्यथ ह
यजनकश्च वैदेहो याज्ञवल्क्यश्चाग्निहोत्रे समूदाते तस्मै ह याज्ञवल्क्यो
घरं ददौ स ह कामप्रश्नमेव घञ्जे तत्त्वं हास्मै ददौ तत्त्वं ह सम्राडेव पूर्वं
पप्रच्छ ॥ १ ॥ याज्ञवल्क्यः किंज्योतिरयं पुरुष इति । आदित्यज्योतिः
सम्राडिति होवाचादित्येनैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते पत्ययते कर्म कुरुते
विपत्येतीत्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्यः ॥ २ ॥ अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य
किंज्योतिरेवायं पुरुष इति चन्द्रमा एवास्य ज्योतिर्भवतीति चन्द्रमसैवायं
ज्योतिषाऽऽस्ते पत्ययते कर्म कुरुते विपत्येतीत्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्य ॥ ३ ॥

अस्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष
इत्यग्निरेवास्य ज्योतिर्भवतीत्यग्निनैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते पल्ययते कर्म
कुरुते विपल्येतीत्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्य ॥ ४ ॥ अस्तमित आदित्ये
याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इति
घागेवास्य ज्योतिर्भवतीति वाचैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते पल्ययते कर्म कुरुते
विपल्येतीति तस्माद् वै सन्धाडपि यत्र स्यः पाणिर्न विनिर्हायतेऽथ यत्र
घागुच्चरत्युपैष तत्र न्येतीत्येवमेवैतद् याज्ञवल्क्य ॥ ५ ॥ अस्तमित आदित्ये
याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ शान्तायां वाचि किञ्ज्योतिरेवायं
पुरुष इत्यात्मैवास्य ज्योतिर्भवतीत्यात्मनैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते पल्ययते
कर्म कुरुते विपल्येतीति ॥ ६ ॥ कतम आत्मेति योऽयं विज्ञानमयः प्राणेण
दृषन्तर्ज्योतिः पुरुषः स समानः सञ्जुभौ लोकावनुमञ्चति ध्यायतीव
लेलायतीव स हि स्वप्नो भूत्वेमं लोकमतिक्रामति मृत्यो रूपाणि ॥ ७ ॥
स वा अयं पुरुषो जायमानः शरीरमभिसंपद्यमानः पाप्मभिः सत्सृज्यते
स उत्क्रामन् क्षियमाणः पाप्मनो विजहाति ॥ ८ ॥ तस्य या एतस्य
पुरुषस्य द्वे पय स्थाने भवत इदं च परलोकस्थानं च सन्ध्यं तृतीयर्धं
स्वप्नस्थानं तस्मिन् सन्ध्ये स्थाने तिष्ठन्नेते उमे स्थाने पश्यतीदं च
परलोकस्थानं च । अथ यथाक्रमोऽयं परलोकस्थाने भवति तमाक्रममा-
क्रम्योभयान् पाप्मन आनन्दौश्च पश्यति स यथ प्रस्वपित्यस्य लोकस्य
सर्वायतो मात्रामपादाय स्वयं विहृत्य स्वयं निर्माय स्वेन भासा स्वेन
ज्योतिषा प्रस्वपित्यत्रायं पुरुषः स्वयंज्योतिर्भवति ॥ ९ ॥ न तत्र रथा
न रथयोगा न पन्थानो भवन्त्यथ रथान् रथयोगान् पथः सृजते न
तत्राऽऽनन्दा मुदः प्रमुदो भवन्त्यथाऽऽनन्दान् मुदः प्रमुदः सृजते न
तत्र वेशान्ताः पुष्करिण्यः स्रवन्त्यो भवन्त्यथ वेशान्तान् पुष्करिणीः
स्रवन्तीः सृजते स हि कर्तो ॥ १० ॥ तदेते श्लोका भवन्ति ॥ स्वप्नेन
शरीरमभिप्रहत्यासुप्तः सुप्तानमिचाकरोति । शुक्रमादाय पुनरैति
स्थानर्धं हिरण्मयः पुरुष एकद्वर्धसः ॥ ११ ॥ प्राणेन रक्षघ्नवरं कुलार्यं
बहिष्कुलार्यादमृतमभित्त्वा । स ईयतेऽमृतो यत्र कामर्धं हिरण्मयः पुरुष
एकद्वर्धसः ॥ १२ ॥ स्वप्मान्त उच्चावचमीयमानो रूपाणि देवः कुरुते
यद्वि । उतेव स्त्रीभिः सह मोदमानो जसदुतेवापि भयानि पश्यन् ॥ १३ ॥

आराममस्य पश्यन्ति न तं पश्यति कश्चनेति । तं नायतं बोधयेदित्याहुः ।
 दुर्भिपश्यथुं हारमै भवति यमेय न प्रतिपद्यते । अथो खत्वाहुर्जागरितदेश
 एवास्यैव इति यानि ह्येव जाग्रत् पश्यति तानि सुप्त इत्यत्रायं पुरुषः
 स्वयं ज्योतिर्भवति सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षाय
 ब्रूहीति ॥ १४ ॥ स वा एष एतस्मिन् संप्रसादे रत्वा चरित्वा दृष्ट्वैव
 पुण्यं च पापं च । पुनः प्रतिन्यायं प्रतियोन्याद्भवति स्वप्नायैव स यत्
 तत्र किञ्चित् पश्यत्यनन्वागतस्तेन भवत्यसङ्गो ह्ययं पुरुष इत्येवमेवैतद्
 याज्ञवल्क्य सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति
 ॥ १५ ॥ स वा एष एतस्मिन् स्वप्ने रत्वा चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यं च
 पापं च पुनः प्रतिन्यायं प्रतियोन्याद्भवति बुद्धान्तायैव स यत् तत्र
 किञ्चित् पश्यत्यनन्वागतस्तेन भवत्यसङ्गो ह्ययं पुरुष इत्येवमेवैतद्
 याज्ञवल्क्य सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति
 ॥ १६ ॥ स वा एष एतस्मिन् बुद्धान्ते रत्वा चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यं च
 पापं च पुनः प्रतिन्यायं प्रतियोन्याद्भवति स्वप्नान्तायैव ॥ १७ ॥ तद्यथा
 महामत्स्य उमे कूलेऽनुसञ्चरति पूर्वं चापरं दैवमेवायं पुरुष एतामु-
 भावन्तावनुसंचरति स्वप्नान्तं च बुद्धान्तं च ॥ १८ ॥ तद् यथाऽस्मिन्नाकाशे
 द्येनो वा सुपर्णो वा विपरिवर्त्य भ्रान्तः सत्थुहस्य पक्षौ संलयायैव भ्रियत
 एवमेवायं पुरुष एतस्मा अन्ताय धायति यत्र सुप्तो न कंचन कामं
 कामयते न कंचन स्वप्नं पश्यति ॥ १९ ॥ तत्र वा अस्यैता हिता नाम
 नादयो यथा केशाः सहस्राणां मित्रस्तायताऽणिमना तिष्ठन्ति शुक्रस्य
 नीलस्य पिङ्गलस्य हरितस्य लोहितस्य पूर्णा अथ यत्रैनं गन्तीच
 जिह्वन्तीच हस्तीच चिच्छाययति गर्तमिव पतति यदेव जाग्रद् भयं
 पश्यति तदत्राविद्यया मग्न्यतेऽथ यथ देव इव राज्ञेयाहमेवेदर्थं सर्घोऽ-
 स्मीति मग्न्यते सोऽस्य परमो लोकः ॥ २० ॥ तद् वा अस्यैतदतिच्छन्दा
 अपहतपाप्माऽभयथुं रूपम् । तद्यथा प्रियया खिया संपरिप्वक्तो न बाह्यं
 किञ्चन वेद नाऽऽन्तरमेवमेवायं पुरुषः प्राप्तेनाऽऽत्मना संपरिप्वक्तो न बाह्यं
 किञ्चन वेद नाऽऽन्तरं तद् वा अस्यैतदाप्तकाममात्मकाममकामथुं रूपथुं
 शोकान्तरम् ॥ २१ ॥ अत्र पिताऽपिता भवति माताऽमाता लोका अलोका
 देवा अदेवा वेदा अवेदाः । अत्र स्तेनोऽस्तेनो भवति भ्रूणाऽभ्रूणा

चाण्डालोऽचाण्डालः, पौलकसोऽपौलकसः श्रमणोऽश्रमणस्तापसोऽताप-
 सोऽनन्यागतं पुण्येनानन्यागतं पापेन तीर्णो हि तदा सर्वाण्डलोकान्
 हृदयस्य भवति ॥ २२ ॥ यद् वै तन्न पश्यति पश्यन् वै तन्न पश्यति न हि
 द्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वात् । न तु तद् द्वितीयमस्ति
 ततोऽन्यद् विभक्तं यत् पश्येत् ॥ २३ ॥ यद् वै तन्न जिघ्रति जिघ्रन् वै
 तन्न जिघ्रति न हि घ्रातुर्घ्रातेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वात् न तु तद्
 द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद् विभक्तं यज्जिघ्रेत् ॥ २४ ॥ यद् वै तन्न रसयते
 रसयन् वै तन्न रसयते न हि रसयित् रसयतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविना-
 शित्वात् न तु तद् द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद् विभक्तं यद् रसयेत् ॥ २५ ॥
 यद् वै तन्न यदति यदन् वै तन्न यदति न हि यक्तुर्यक्तेर्विपरिलोपो
 विद्यतेऽविनाशित्वात् न तु तद् द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद् विभक्तं यद्
 यदेत् ॥ २६ ॥ यद् वै तन्न शृणोति शृण्वन् वै तन्न शृणोति न हि श्रोतुः
 श्रुतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वात् न तु तद् द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्
 विभक्तं यच्छृणुयात् ॥ २७ ॥ यद् वै तन्न मनुते मन्यान् वै तन्न मनुते
 न हि मनुर्मतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वात् न तु तद् द्वितीयमस्ति
 ततोऽन्यद् विभक्तं यन्मन्वीत् ॥ २८ ॥ यद् वै तन्न स्पृशति स्पृशन् वै
 तन्न स्पृशति न हि स्पर्ष्टुः स्पृष्टेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वात् न तु
 तद् द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद् विभक्तं यत् स्पृशेत् ॥ २९ ॥ यद् वै तन्न
 विजानाति विजानन् वै तन्न विजानाति न हि विज्ञातुर्विज्ञातेर्विपरिलोपो
 विद्यतेऽविनाशित्वात् न तु तद् द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद् विभक्तं यद्
 विजानीयात् ॥ ३० ॥ यद्य वाऽन्यदिव स्यात् तत्रान्योऽन्यत् पश्येदन्योऽ-
 न्यज्जिघ्रेदन्योऽन्यद् रसयेदन्योऽन्यद् यदेदन्योऽन्यच्छृणुयादन्योऽन्य-
 न्मन्वीतान्योऽन्यत् स्पृशेदन्योऽन्यद् विजानीयात् ॥ ३१ ॥ सलिल
 एको द्रष्टाऽद्वैतो भवत्येव ब्रह्मलोकः सप्तादिति हैनमनुशशास याज्ञ-
 चल्क्यं एषाऽस्य परमा गतिरेषाऽस्य परमा संपदेपोऽस्य परमो लोक
 एषोऽस्य परम आनन्द एतस्यैवाऽऽनन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रामुप-
 जीवन्ति ॥ ३२ ॥ स यो मनुष्याणामर्थं राक्षः समृद्धो भवत्यन्येषामधिपतिः
 सर्वैर्मानुष्यैर्भोगैः संपन्नतमः स मनुष्याणां परम आनन्दोऽथ ये शतं
 मनुष्याणामानन्दाः स एकः पितृणां जितलोकानामानन्दोऽथ ये शतं

पितृणां जितलोकानामानन्दाः स एको गन्धर्वलोक आनन्दोऽथ ये शतं
 गन्धर्वलोक आनन्दाः स एकः कर्मदेवानामानन्दो ये कर्मणा देवत्वमभि-
 संपद्यन्तेऽथ ये शतं कर्मदेवानामानन्दाः स एक आजानदेवानामानन्दो
 यश्च धोत्रियोऽघृजिनोऽक्षमहतोऽथ ये शतमाजानदेवानामानन्दाः स
 एकः प्रजापतिलोक आनन्दो यश्च धोत्रियोऽघृजिनोऽक्षमहतोऽथ ये शतं
 प्रजापतिलोक आनन्दाः स एको ब्रह्मलोक आनन्दो यश्च धोत्रियोऽघृजि-
 नोऽक्षमहतोऽथैष एष परम आनन्द एष ब्रह्मलोकः संप्रादिति होवाच
 याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते सहस्रं हृदाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैष ब्रूहीत्यब्र
 ॥ याज्ञवल्क्यो विमयाश्चकार मेधावी राजा सर्वेभ्यो माऽन्तेभ्य उदरी-
 त्सीदिति ॥ ३३ ॥ स धा एष एतस्मिन् स्वप्नान्ते रत्वा अरित्या हृद्वैव
 पुण्यं च पार्यं च पुनः प्रतिन्यायं प्रतिपोन्याद्रवति बुद्धान्तायैव ॥ ३४ ॥
 तद् यथाऽनः सुप्तमादित्तमुत्सर्जद् यथादेवमेवायधुं शारीर आत्मा
 प्राप्तेनाऽऽत्मनाऽन्यारुहमुत्सर्जन् याति यत्रैतद्बुध्वोच्छ्वासी भवति ॥ ३५ ॥
 ॥ यत्रायमणिमानं न्येति जरया योषतपता यऽणिमानं निगच्छति तद्
 यथाऽऽर्धं वोदुम्वरं वा पिप्पलं वा बन्धनात् प्रमुच्यत एवमेवायं पुरुष
 पभ्योऽङ्गेभ्यः संप्रमुच्य पुनः प्रतिन्यायं प्रतिपोन्याद्रवति प्राणायैव ॥ ३६ ॥
 तद् यथा राजानमायान्तमुष्माः प्रत्येनसः सूतप्रामण्योऽन्नेः पानैरायसधैः
 प्रतिकल्पन्तेऽयमायात्यधमागच्छतीत्येवधुं ह्येव्यिदधुं सर्वाणि भूतानि
 प्रतिकल्पन्त इदं ब्रह्मायातीदमागच्छतीति ॥ ३७ ॥ तद् यथा राजानं
 प्रयियासन्तमुष्माः प्रत्येनसः सूतप्रामण्योऽभिसमायन्त्येवमेवेममात्मान-
 मन्तकाले सर्वे प्राणा अभिसमाचन्ति यत्रैतद्बुध्वोच्छ्वासी भवति ॥ ३८ ॥
 इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

स यत्रायमात्माऽबल्यं न्येत्य संमोहमिध न्येत्यधेनमेते प्राणा
 अभिसमायन्ति स एतास्तेजोमात्राः समभ्यादधानो हृदयमेधान्वब्रह्ममति
 स यत्रैष चाक्षुषः पुरुषः पराङ् पर्यावर्ततेऽघारुणो भवति ॥ १ ॥
 एकीभवति न पदपतीत्याहुरेकीभवति न जिघ्रतीत्याहुरेकीभवति न
 रसयत इत्याहुरेकीभवति न यदतीत्याहुरेकीभवति न गृणोतीत्याहुरेकी-
 भवति न मनुत इत्याहुरेकीभवति न स्पृशतीत्याहुरेकीभवति न
 विजानातीत्याहुरेकीभवति न हतस्य हृदयस्याग्रं प्रचोतते तेन प्रचोतेनैव आत्मा

निष्क्रामति चक्षुषो वा मूर्ध्ना वाऽन्येभ्यो वा शरीरदेहोभ्यस्तमुत्क्रामन्ते
 प्राणोऽनूत्क्रामति प्राणमनूत्क्रामन्तश्च सर्वे प्राणा अनूत्क्रामन्ति सविधानो
 भवति सविज्ञानमेवान्वयक्रामति तं विद्याकर्मणी समन्वारमेते पूर्वप्रज्ञा
 च ॥ २ ॥ तद्यथा तृणजलायुक्ता तृणस्यान्ते गत्वाऽन्यमाक्रममाप्रभ्या-
 ऽऽत्मानमुपसर्धंहरत्येवमेवायमात्मेदश्च शरीरं निहत्याविद्यां गमयित्वाऽ-
 न्यमाक्रममाक्रम्याऽऽत्मानमुपसर्धंहरति ॥ ३ ॥ तद्यथा पेशरकारी पेशसो
 माधामपादापान्यन्नचतरं कल्याणतरश्च रूपं तनुत एवमेवायमात्मेदश्च
 शरीरं निहत्याविद्यां गमयित्वाऽन्यन्नचतरं कल्याणतरश्च रूपं कुरुते
 पित्र्यं वा मान्धर्व्यं वा दैत्यं वा प्राजापत्यं वा ग्राह्यं वाऽन्येषां वा भूतानाम्
 ॥ ४ ॥ स वा अयमात्मा ब्रह्म विज्ञानमयो मनोमयः प्राणमयश्चक्षुर्मयः
 श्रोत्रमयः पृथिवीमय आपोमयो वायुमय आकाशमयस्तेजोमयोऽतेजोमयः
 काममयोऽकाममयः क्रोधमयोऽक्रोधमयो धर्ममयोऽधर्ममयः सप्रेममयस्तद-
 दैतदिर्दमयोऽदोमय इति यथाकारी यथाचारी तथा भवति साधुकारी
 साधुर्भवति पापकारी पापो भवति पुण्यः पुण्येन कर्मणा भवति पापः
 पापेन । अथो खल्वाहुः काममय पथायं पुरुष इति स यथाकामो भवति
 तत्क्रतुर्भवति यत्क्रतुर्भवति तत् कर्म कुरुते यत् कर्म कुरुते तदभिसंपद्यते
 ॥ ५ ॥ तदेव श्लोको भवति । तदेव सक्तः सह कर्मणैति लिङ्गं मनो यत्र
 निपक्तमस्य । प्राप्यान्तं कर्मणस्तस्य यत् किञ्चेह करोत्ययम् ॥ तस्माच्छ्लोकात्
 पुनरैत्यस्मै श्लोकाय कर्मण इति नु कामयमानोऽथाकामयमानो योऽकामो
 निष्काम आतकाम आत्मकामो न तस्य प्राणा उत्क्रामन्ति ब्रह्मैव सन्
 ब्रह्मायेति ॥ ६ ॥ तदेव श्लोको भवति । यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा
 येऽस्य हृदि भिताः । अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुत इति ॥
 तद्यथाऽहिनिर्व्ययनी घल्मीके मृता प्रत्यस्ता शयीतैवमेवेदश्च शरीरश्च
 शेतेऽथायमशरीरोऽमृतः प्राणो ब्रह्मैव तेज एव सोऽहं भगवते सहस्रं
 ददामीति होवाच जनको वैदेहः ॥ ७ ॥ तदेते श्लोका भवन्ति । अथुः
 पन्था विततः पुराणो माथं स्पृष्टोऽनुविस्तो भयैव । तेन धीरा अपियन्ति
 ब्रह्मविदः स्वर्गं लोकमिह ऊर्ध्वं विमुक्ताः ॥ ८ ॥ तस्मिञ्छुक्लुमुत नीलमाहुः
 पिङ्गलश्च हरितं लोहितं च । एष यन्था ब्रह्मणा हानुवित्तस्तेनैति ब्रह्मवित्
 पुण्यवृत् तैजसश्च ॥ ९ ॥ अन्धं तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते । ततो

भूय इव ते तमो यं उ विद्यायार्थं रताः ॥ १० ॥ अनन्दा नाम ते लोका
 अन्धेन तमसाऽऽवृताः । तौस्ते प्रेत्याभिगच्छन्त्यविद्वार्थसोऽवुधो जनाः
 ॥ ११ ॥ आत्मानं चेद्विजानीयादयमस्मीति पुरुषः । किमिच्छन् कस्य
 कामाय शरीरमनुसंज्वरेत् ॥ १२ ॥ यस्यानुचितः प्रतिपुद्ग आत्माऽस्मिन्
 सन्वेद्ये गहने प्रविष्टः । स विश्वकृत् स हि सर्वस्य कर्ता तस्य लोकः
 स उ लोक एव ॥ १३ ॥ इहैव सन्तोऽथ विप्रस्तद् धर्मं न चेदपेदिर्महती
 विनष्टिः । ये तद् विदुरमृतास्ते भवन्त्ययेतरे दुःखमेवापियन्ति ॥ १४ ॥
 यद्वैतमनुपश्यत्यात्मानं देवमञ्जसा । ईशानं भूतभक्ष्यस्य न ततो
 पिजुगुप्सते ॥ १५ ॥ यस्मादर्याक् संवत्सरोऽहोभिः परिघर्तते । तद्देवा
 ज्योतिषा ज्योतिरायुर्होपासतेऽमृतम् ॥ १६ ॥ यस्मिन् पञ्च पञ्चजना
 आकाशाश्च प्रतिष्ठितः । तमेव मन्य आत्मानं विद्वान् ब्रह्मासृतोऽमृतम्
 ॥ १७ ॥ प्राणस्य प्राणमुत चक्षुपश्चक्षुरत ओन्नस्य ओन्नं मनसो ये मनो
 विदुः । ते निष्पिप्युर्ब्रह्म पुराणमग्न्यम् ॥ १८ ॥ मनसैवानुद्गृह्य नैह
 नानाऽरितं विचन । मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति ॥ १९ ॥
 एकैवानुद्गृह्यमेतवप्रमयं ध्रुवम् । विरजः पर आकाशादज आत्मा
 महान् ध्रुवः ॥ २० ॥ तमेव धीरो विप्राय प्रधां कुर्यात् ब्राह्मणः ।
 नानुभ्यायाद् बहुच्छब्दान् चाथो विग्लापनार्थं हि तदिति ॥ २१ ॥ स वा
 एव महानज आत्मा योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु य एपोऽन्तर्दृष्ट आकाश-
 स्तस्मिच्छेते सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः स न साधुना
 कर्मणा भूयासो एवासाधुना कनीयानेव सर्वेश्वर एव भूताधिपतिरेव
 भूतपाल एव सेतुविधरण एवा लोकानामसंमेदाय तमेतं वेदानुबचनेन
 ब्राह्मणा विविदिषन्ति यक्षेन दानेन तपसाऽन्नाशकेनेतमेव विदित्वा
 मुनिर्मेयति । एतमेव प्रजाजिनो लोकमिच्छन्तः प्रयजन्ति । एतद् एव है-
 तत पूर्वं विद्वार्थसः प्रजां न कामयन्ते किं प्रजया करिष्यामो येषां नोऽयमा-
 त्माऽयं लोक इति ते ॥ स पुत्रैपणायाश्च वित्तैपणायाश्च लोकैपणायाश्च
 व्युत्थायाथ भिक्षाचर्यं चरन्ति या होव पुत्रैपणा सा वित्तैपणा या
 वित्तैपणा सा लोकैपणोमे ह्येते एषणे एव भवतः । स एव नेति नेत्यात्माऽ-
 गृह्यो न हि गृह्यतेऽशीर्यो न हि शीर्यतेऽसङ्गो न हि सज्यतेऽसितो न
 द्यधते न रिप्यत्येतमु हैवते न तरत इत्यतः पापमकरचमित्यतः कल्याण-

मकरवमित्युमे उ हैवैष एते तरति नैनं कृताकृते तपतः ॥ २२ ॥ तदेत-
 द्वाऽभ्युक्तम् । एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य न वर्धते कर्मणा नो
 कनीयान् । तस्यैव स्यात् पदवित् तं विदित्वा न लिप्यते कर्मणा
 पापकेनेति । तस्मादेवंविच्छान्तो दान्त उपरतस्तितिध्रुः समाहितो
 भूत्वाऽऽत्मन्येवाऽऽत्मानं पश्यति सर्वमात्मानं पश्यति नैनं पाप्मा तरति
 सर्वं पाप्मानं तरति नैनं पाप्मा तपति सर्वं पाप्मानं तपति विपापो
 यिरजोऽविचिकित्सो ब्राह्मणो भवत्येव ब्रह्मलोकः सम्राडेन प्रापितोऽसीति
 होवाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते विदेहान् ददामि मां चापि सह
 दास्यायेति ॥ २३ ॥ स वा एष महानज आत्माऽश्वादो वसुदानो बिन्दते
 वसु य एवं वेद ॥ २४ ॥ स वा एष महानज आत्माऽजरोऽमरोऽमृतोऽभयो
 ब्रह्माभयं वै ब्रह्माभयधुं हि वै ब्रह्म भवति य एवं वेद ॥ २५ ॥ इति चतुर्थ
 ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथ ह याज्ञवल्क्यस्य ते भाग्ये बभूवतुर्मैत्रेयी च कात्यायनी च
 तयोर्ह मैत्रेयी ब्रह्मवादिनी बभूव त्वोपनिषदं तर्हि कात्यायन्यथ ह याज्ञव-
 ल्क्योऽन्यद् वृत्तमुपाकरिष्यन् ॥ १ ॥ मैत्रेयीति होवाच याज्ञवल्क्यः
 प्रप्रजिष्यन् घां अरेऽहमस्मात् स्थानादस्मि हन्त तेऽनया कात्यायन्याऽन्तं
 कथाणीति ॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी यत्तु म इयं भगोः सर्वा पृथिवी
 वित्तेन पूर्णा स्यात् स्यां न्वहं तेनामृताऽऽहोऽनेनेति नेति होवाच याज्ञ-
 वल्क्यो यथैषोपकरणवतां जीवितं तथैव ते जीवितधुं स्यादमृतत्वस्य तु
 नाऽऽशाऽस्ति वित्तेनेति ॥ ३ ॥ सा होवाच मैत्रेयी येनाहं नामृता स्यां
 किमहं तेन कुर्यां यदेव भगवान् वेद तदेव मे धूहीति ॥ ४ ॥ स होवाच
 याज्ञवल्क्यः प्रिया वै खलु मो भवती सती प्रियमवृचदन्त तर्हि
 भवत्येतद् व्याख्यास्यामि ते व्याचक्ष्णस्य तु मे निदिध्यासस्वेति ॥ ५ ॥
 स होवाच न वा अरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो भवत्यात्मनस्तु कामाय
 पतिः प्रियो भवति । न वा अरे जायायै कामाय जाया प्रिया भवत्यात्म-
 नस्तु कामाय जाया प्रिया भवति । न वा अरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रिया
 भवन्त्यात्मनस्तु कामाय पुत्राः प्रिया भवन्ति । न वा अरे वित्तस्य कामाय
 वित्तं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वित्तं प्रियं भवति । न वा अरे पशूनां
 कामाय पशवः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय पशवः प्रिया भवन्ति । न

या अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय ब्रह्म प्रियं
 भवति । न वा अरे क्षत्रस्य कामाय क्षत्रं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय
 क्षत्रं प्रियं भवति । न वा अरे लोकानां कामाय लोकाः प्रिया भवन्त्यात्म-
 नस्तु कामाय लोकाः प्रिया भवन्ति । न वा अरे देवानां कामाय देवाः
 प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः प्रिया भवन्ति । न वा अरे वेदानां
 कामाय वेदाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय वेदाः प्रिया भवन्ति । न वा
 अरे भूतानां कामाय भूतानि प्रियाणि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि
 प्रियाणि भवन्ति । न वा अरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मनस्तु
 कामाय सर्वं प्रियं भवति । आत्मा या अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो
 निदिध्यासितव्यो मैत्रेय्यात्मनि खल्वरे दृष्टे श्रुते मते विज्ञात इदं सर्वं
 विवितम् ॥६॥ ब्रह्म तं परादाद् योऽन्यत्राऽऽत्मनो ब्रह्म वेद क्षत्रं तं परादाद्
 योऽन्यत्राऽऽत्मनः क्षत्रं वेद लोकस्तं परादुर्योऽन्यत्राऽऽत्मनो लोकान् वेद
 देवास्तं परादुर्योऽन्यत्राऽऽत्मनो देवान् वेद वेदास्तं परादुर्योऽन्यत्राऽऽ-
 त्मनो वेदान् वेद भूतानि तं परादुर्योऽन्यत्राऽऽत्मनो भूतानि वेद सर्वं तं
 परादाद् योऽन्यत्राऽऽत्मनः सर्वं वेदेदं महोदं क्षत्रमिमे लोका इमे देवा इमे
 वेदा इमानि भूतानीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ७ ॥ स यथा दुन्दुभेर्हन्त्यमा-
 नस्य न बाह्याञ्छुब्दाञ्छफनुयाद् ग्रहणाय दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दुभ्या-
 घातस्य वा शब्दो गृहीतः ॥८॥ स यथा शङ्खस्य ध्मायमानस्य न बाह्या-
 ञ्छुब्दाञ्छफनुयाद् ग्रहणाय शङ्खस्य ■ ग्रहणेन शङ्खध्मस्य वा शब्दो
 गृहीतः ॥९॥ स यथा घीणायै बाधमानयि न बाह्याञ्छुब्दाञ्छफनुयाद् ग्रह-
 णाय घीणायै तु ग्रहणेन घीणावादस्य वा शब्दो गृहीतः ॥१०॥ स यथाऽऽ-
 द्रिधाग्रेऽभ्याहितस्य पृथग्भूमा विनिश्चरन्त्येवं वा अरेऽस्य महतो भूतस्य
 निश्चसितमेतद् यत्तदेवो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं
 विद्या उपनिषद्ः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानीष्टं
 हुतमाशितं पायितमयं च लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतान्यस्यैवै-
 तानि सर्वाणि निश्चसितानि ॥११॥ स यथा सर्वासामवाधं समुद्र पका-
 यनमेवथ सर्वेषाथं स्पर्शानां त्वगेकायनमेवथ सर्वेषां गन्धानां नासिके
 एकायनमेवथ सर्वेषाथं रसानां जिह्वेकायनमेवथ सर्वेषाथं रूपाणां चक्षु-
 रेकायनमेवथ सर्वेषाथं शब्दानां श्रोत्रमेकायनमेवथ सर्वेषाथं सङ्ग-

स्वानां मन एकायनमेवथुं सर्वासां विद्यानाथुं हृदयमेकायनमेवथुं सर्वेषां
 कर्मणाथुं हस्तावेकायनमेवथुं सर्वेषामानन्दानामुपस्थ एकायनमेवथुं
 सर्वेषां विसर्गाणां वायुरेकायनमेवथुं सर्वेषामध्वनां पादावेकायनमेवथुं
 सर्वेषां वेदानां यागेकायनम् ॥ १२ ॥ स यथा सैन्धवधनोऽनन्तरोऽ-
 बाह्यः कृत्स्नो रसधन एवैवं वा अरेऽयमात्माऽनन्तरोऽबाह्यः कृत्स्नः
 प्रज्ञानधन एवेतिभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येषानुविनश्यति न प्रेत्य
 सञ्जाऽस्तीत्यरे प्रधीमीति होवाच याज्ञवल्क्यः ॥ १३ ॥ सा होवाच
 मैत्रेय्यत्रैव मा भगवान् मोहान्तमपीपिषन्न वा अहमिदं विजानामीति स
 होवाच न वा अरेऽहं मोहं प्रधीम्यविनाशी वा अरेऽयमात्माऽमुच्छि-
 घर्मा ॥ १४ ॥ यन्न हि द्वैतमिदं भवति तदितर इतरं पश्यति तदितर इतरं
 जिघ्रति तदितर इतरथुं रसयते तदितर इतरमभिघदति तदितर इतरथुं
 गृणोति तदितर इतरं मनुते तदितर इतरथुं स्पृशति तदितर इतरं विजा-
 नाति यन्न त्वस्य सर्वमात्मैवाभूत् तत् केन कं पश्येत् तत् केन कं जिघ्रेत्
 तत् केन कथं रसयेत् तत् केन कमभिघदेत् तत् केन कथं गृणुयात्
 तत् केन कं मन्वीत तत् केन कथं स्पृशेत् तत् केन कं विजानीयाद्
 येनेदथुं सर्वं विजानाति ते केन विजानीयात् स यप नेति नेत्यामाऽपृष्टो
 न हि पृष्टातेऽशीर्वो न हि शीर्षतेऽसङ्गो न हि सवयतेऽसितो न
 व्यधत् न रिप्यति विज्ञातारमरे केन विजानीयादिशुक्लानुशासनाऽसि
 मैत्रेयेतावदरे खल्यमृतमिति होवत्वा याज्ञवल्क्यो विजहार ॥ १५ ॥
 इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

अथ यथुंशः पौतिमाप्यो गौपवनाद् गौपधनः पौतिमाप्यात्
 पौतिमाप्यो गौपवनाद् गौपधनः कौशिकात् कौशिकः कौण्डिःपात्
 कौण्डिन्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः कौशिकाश्च गौतमाश्च गौतमः ॥ १ ॥
 आग्निवेश्यादाग्निवेश्यो गार्ग्याद् गार्ग्यो गार्ग्याद् गार्ग्यो गौतमाद् गौतमः
 सैतयात् सैतयः पाराशर्यायणात् पाराशर्यायणो गार्ग्यायणाद् गार्ग्यायण
 उद्दालकायनादुद्दालकायनो जायात्रयणाज्जायात्रायनो माध्यन्दिनायना-
 म्माध्यन्दिनायनः सौकरायणात् सौकरायणः काषायणात् काषायणः
 सायकायनात् सायकायनः कौशिकयनेः कौशिकायनिः ॥ २ ॥

घृतकौशिकाद् घृतकौशिकः पाराशर्यायणात् पाराशर्यायणः पाराशर्यात्
 पाराशर्यो जातृकर्ण्यजातृकर्ण्य आसुरायणाच्च यास्काचासुरायणस्त्रेवणे-
 स्त्रेवणिरीपजन्धनेरौपजन्धनिरासुरेरासुरिर्मास्त्राजाद् भारद्वाज आत्रेया-
 दात्रेयो मान्देर्मोषिष्ठगौतमाद् गौतमो गौतमाद् गौतमो वात्स्याद् वात्स्यः
 शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः केशोर्यात् काप्यात् केशोर्यः काप्यः कुमारहारितात्
 कुमारहारितो मालवाद् मालयो विदर्भीकौण्डिन्याद् विदर्भीकौण्डिन्यो
 घत्सनपातो याज्ञवाद् घत्सनपाद् याज्ञवः पयः सौमरात् पम्याः सौमरोऽ
 यास्याशक्निरसादयास्य आश्विनस्त आभूतेस्तवाष्ट्राशभूतिस्तवाष्ट्रो विश्व-
 रुवात् त्वाष्ट्राद् विश्वरूपस्तवाष्ट्रोऽश्विभ्यामश्विनी दधीच आथर्वणाद्
 दध्यङ्गाथर्वणोऽथर्वणो देवादथर्वा देवो भृत्योः प्राच्यर्धसनाम्भृत्युः
 प्राच्यर्धसनः प्रच्यर्धसनात् प्रच्यर्धसन एक्यैरेक्यैर्विप्रचित्सेवि-
 प्रचित्सेविष्येष्ट्यष्टिः सनारोः सनारः समातनात् सनातनः सनगात्
 सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे नमः ॥ ३ ॥
 इति पञ्च ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

इति ऋषीऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदव्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ खं ब्रह्म । खं पुराणं वायुरं खमिति ह स्माह कीरव्यायणीपुत्रो
 वेदोऽयं ब्राह्मणा विदुर्वेदेनेन यद् वेदितव्यम् ॥ १ ॥ इति प्रथमं
 ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

त्रयाः प्राजापत्याः प्रजापतौ पितरि ब्रह्मचर्यमपुर्देवा मनुष्या असुरा
 उपित्वा ब्रह्मचर्यं देवा ऊचुर्वीतु नो भवानिति तेभ्यो दैतदक्षरमुवाच
 द इति व्यज्ञासिष्टा ३ इति व्यज्ञासिष्मेति होचुर्वाभ्यतेति न आत्येत्यो-
 मिति होवाच व्यज्ञासिष्टेति ॥ १ ॥ अथ हनं मनुष्या ऊचुर्वीतु नो
 भवानिति तेभ्यो दैतदेवाक्षरमुवाच द इति व्यज्ञासिष्टा ३ इति व्यज्ञा-

सिष्मेति होषुर्दत्तेनि न आत्येत्योमिति होवाच व्यहसिष्टेति ॥ २ ॥
 अथ दैनमसुरा ऊर्ध्ववीतु नो भवानिति तेभ्यो हितदेवाक्षरमुवाच
 द इति व्यहसिष्टा ३ इति व्यहसिष्मेति होषुर्दयध्वमिति न आत्येत्यो-
 मिति होवाच व्यहसिष्टेति तदेतदेवैषा दैवी घागनुषदति स्तनयितुर्दे
 व द इति दाम्यस दत्त दयध्वमिति तदेतत् त्रयर्थं शिक्षेद् दमं दानं
 दयामिति ॥ ३ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

एष प्रजापतिर्यजुदयमेतद् ग्रहेतत् सर्वं तदेतत् व्यक्षरर्थं हृदय-
 मिति ह इत्येकमक्षरमभिहरन्पस्मै स्वाध्याग्ये च य एवं वेद द इत्येक-
 मक्षरं देवत्यस्मै स्वाध्याग्ये च य एवं वेद यमित्येकमक्षरमेति स्वर्गं लोकं
 य एवं वेद ॥ १ ॥ इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

तद् वै तदेतद्देव तदास सत्यमेव स यो हैतं महद् यक्षं प्रथमजं
 वेद सत्यं ग्रहेति जयतीमाँल्लोकाञ्जित इन्द्रसायसद्य एवमेतन्महद्
 यक्षं प्रथमजं वेद सत्यं ग्रहेति सत्यर्थं होव ब्रह्म ॥ २ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

आप एवेदमग्र आसुस्ता आपः सत्यमसृजन्त सत्यं ब्रह्म ब्रह्म
 प्रजापतिं प्रजापतिर्देषाँस्ते देवाः सत्यमेषोपासते तदेतत् व्यक्षरर्थं सत्यमिति
 स इत्येकमक्षरं तीत्येकमक्षरं यमित्येकमक्षरं प्रथमोत्तमे अक्षरे सत्यं
 मध्यतोऽनृतं तदेतदनुतमुभयतः सत्येन परिगृहीतर्थं सत्यभूयमेव भवति
 नैवं विद्वार्थं समनृतं हिनस्ति ॥ ३ ॥ तद् यत् तत् सत्यमसौ स
 आवित्यो य एष एतस्मिन् मण्डले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षन् पुरुषस्ता-
 घेतायन्योन्यस्मिन् प्रतिष्ठितौ रक्षिभिरेपोऽस्मिन् प्रतिष्ठितः प्राणैरयममु-
 ष्मिन् स यदोत्कमिष्यन् भवति शुद्धमेवैतन्मण्डलं पश्यति नैनमेते
 रक्षयः प्रत्यायन्ति ॥ २ ॥ य एष एतस्मिन् मण्डले पुरुषस्तस्य भूरिति
 शिर एकं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति याह द्वौ याह द्वे एते अक्षरे
 स्वरिति प्रतिष्ठा द्वे प्रतिष्ठे द्वे एते अक्षरे तस्योपनिषदहरिति हन्ति
 पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ३ ॥ योऽयं दक्षिणेऽक्षन् पुरुषस्तस्य
 भूरिति शिर एकं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति याह द्वौ याह द्वे एते
 अक्षरे स्वरिति प्रतिष्ठा द्वे प्रतिष्ठे द्वे एते अक्षरे तस्योपनिषदहमिति
 हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ४ ॥ इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

मनोमयोऽयं पुरुषो भाः सत्यस्तस्मिन्तर्हदये यथा धीर्दिया यवो
या स एव सूर्यस्येशानः सर्वस्याधिपतिः सर्वमिदं प्रशास्ति यदिदं किञ्च
॥ १ ॥ इति षष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

विद्युद् ब्रह्मेत्यादुर्विदानाद् विद्युद् विद्यत्येनं पाप्मनो य एवं वेद्
विद्युद् ब्रह्मेति विद्युद्वेषेव ब्रह्म ॥ १ ॥ इति सप्तमं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

वाचं घेनुमुपासीत तस्याश्वात्वारः स्तनाः स्वाहाकारो वषट्कारो
हन्तकारः स्वधाकारस्तस्यै द्वौ स्तनौ देवा उपजीयन्ति स्वाहाकारं च
वषट्कारं च हन्तकारं मनुष्याः स्वधाकारं पितरस्तस्याः प्राणान्नपुत्रो
मनो वास्तः ॥ १ ॥ इति अष्टमं ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

अयमग्निर्वैभ्यानरो योऽभ्रमन्तः पुरुषे येनेदमक्षं पच्यते यदिदमद्यते
तस्यैव घोषो भवति अमेतत् कर्णायपिघाय शृणोति स यदोत्क्रमिष्यम्
मयति नैनं घोषश्च शृणोति ॥ १ ॥ इति नवमं ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥

यदा वै पुरुषोऽस्माह्लोकात् प्रेति स यायुमागच्छति तस्मै स तत्र
विजिहीते यथा रथचक्रस्य खं तेन स ऊर्ध्वं आक्रमते स आदित्यमाग-
च्छति तस्मै स तत्र विजिहीते यथा लम्बरस्य खं तेन स ऊर्ध्वं आक्रमते
स चन्द्रमसमागच्छति तस्मै स तत्र विजिहीते यथा बुन्दुमे। खं तेन स
ऊर्ध्वं आक्रमते स लोकमागच्छत्यशोकमहिमं तस्मिन् वसति शाश्वतीः
समा। ॥ १ ॥ इति दशमं ब्राह्मणम् ॥ १० ॥

एतद् वै परमं तपो यद् व्याहितस्तप्यते परमर्थं ह्यैव लोकं जयति
य एवं वेदैतद् वै परमं तपो यं प्रेतमरण्यर्थं हरन्ति परमर्थं ह्यैव लोकं
जयति य एवं वेदैतद् वै परमं तपो यं प्रेतमग्नाद्यभ्यादधति परमर्थं ह्यैव
लोकं जयति य एवं वेद् ॥ १ ॥ इति एकादशं ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥

अक्षं ब्रह्मेत्येक आहुस्तत्र तथा पूयति वा अन्नमृते प्राणात् प्राणो
ब्रह्मेत्येक आहुस्तत्र तथा शुष्यति वै प्राण क्रतेऽन्नादेते ह त्वेव देघते
एकधाभूयं भूत्वा परमतां गच्छतस्तद्ध स्माऽऽह प्रातृदः पितरं किञ्च
स्विदेवैवं विदुषे साधु कुर्या किमेवास्मा असाधु कुर्यामिति स ह
स्माऽऽह पाणिना मा प्रातृद कस्त्येनयोरेकधाभूयं भूत्वा परमतां गच्छ-
तीति तस्मा उ हैतदुवाच धीत्यर्थं वै ध्यन्ते दीमानि सर्वाणि भूतानि

विष्टानि रमिति प्राणो वै रं प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि रमन्ते सर्वाणि
ह वा अस्मिन् भूतानि विशन्ति सर्वाणि भूतानि रमन्ते य एवं वेद
॥ १ ॥ इति द्वादशं ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥

उक्थं प्राणो वा उक्थं प्राणो हीदर्थं सर्वमुत्थापयत्युद्धास्मादुक्थ-
विद् वीरस्तिष्ठत्युक्थस्य सायुज्यर्थं सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ १ ॥
यजुः प्राणो वै यजुः प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि युज्यन्ते युज्यन्ते
हास्मै सर्वाणि भूतानि श्रेष्ठयाय यजुषः सायुज्यर्थं सलोकतां जयति य
एवं वेद ॥ २ ॥ साम प्राणो वै साम प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि
सम्यञ्चि सम्यञ्चि हास्मै सर्वाणि भूतानि श्रेष्ठयाय कल्पन्ते साम्नः
सायुज्यर्थं सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ ३ ॥ क्षत्रं प्राणो वै क्षत्रं प्राणो
हि वै क्षत्रं प्रापते हेनं प्राणः क्षणितोः प्रक्षत्रमग्रमाप्नोति क्षत्रस्य
सायुज्यर्थं सलोकतां जयति य एवं वेद ॥ ४ ॥ इति त्रयोदशं ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥

भूमिरन्तरिक्षं द्यौरित्यष्टावक्षराण्यष्टाक्षरार्थं ह वा एकं गायत्र्यै
पदमेतद् दुर्हवास्या एतत् स यावदेव त्रिषु लोकेषु तावद् जयति योऽस्या
एतदेवं पदं वेद ॥ १ ॥ ऋचो यजूर्ध्रुवि सामानीत्यष्टावक्षराण्यष्टाक्षरार्थः
ह वा एकं गायत्र्यै पदमेतद् दुर्हवास्या एतत् स यावदीयं त्रयी विष्टा
तावद् जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ २ ॥ प्राणोऽपानो ध्यान इत्य-
ष्टावक्षराण्यष्टाक्षरार्थं ह वा एकं गायत्र्यै पदमेतद् दुर्हवास्या एतत् स
यावद्विदं प्राणि तावद् जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेदाद्यास्या एतदेव
तुरीयं दर्शतं पदं परोरजा य एष तपति यद् वै चतुर्थे तत् तुरीयं दर्शतं पद-
मिति दृश इव ह्येष परोरजा इति सर्वमु ह्येवैष रज उपर्युपरि तपत्येवार्थः
हैव श्रिया यशसा तपति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ ३ ॥ सैषा गायत्र्यै-
तस्मिंस्तुरीये दर्शते पदे परोरजसि प्रतिष्ठिता तद् वै तत् सत्ये प्रति-
ष्ठितं चक्षुर्वै सत्यं चक्षुर्हि वै सत्यं तस्माद् यदिदानीं द्वौ विचदमानावे-
यातामहमदर्शमहमभौपमिति य एवं ब्रूयादहमदर्शमिति तस्मा एव श्रद्-
ध्याम तद् वै तत् सत्यं बले प्रतिष्ठितं प्राणो वै बलं तत् प्राणे प्रतिष्ठितं
तस्मादाहुर्वलार्थं सत्यादोगीय इत्येवम्येषा गायत्र्यध्यात्मं प्रतिष्ठिता सा
हैषा गायीस्तत्रे प्राणा वै गयास्तत् प्राणीस्तत्रे तद् यद् गायीस्तत्रे

तस्माद् गायत्री नाम स यामेवामूर्धं सावित्रीमन्वाहैपैव सा स यस्मा
 क्षम्याह तस्य प्राणोऽस्त्रायते ॥ ४ ॥ ताथं हैतामेके सावित्रीमनुष्टुभमन्वा-
 हुर्वागनुष्टुयेतद् याचमनुष्टुम् इति न तथा कुर्याद् गायत्रीमेव सावित्री-
 मनुष्टुयाद् यदि वा अप्येवंविद् बह्विव प्रतिगृह्णाति न हेय तद् गायत्र्या
 एकञ्चन पदं प्रति ॥ ५ ॥ स य इमांस्त्रील्लोकान् पूर्णान् प्रतिगृहीयात् सो-
 ऽस्या एतत् प्रथमं पदमाप्नुयादथ याचतीयं त्रयी विद्या यस्तावत्
 प्रतिगृहीयात् सोऽस्या एतद् द्वितीयं पदमाप्नुयादथ याचिदं प्राणि
 यस्तावत् प्रतिगृहीयात् सोऽस्या एतत् तृतीयं पदमाप्नुयादथास्या
 एतदेव तुरीयं दर्शतं पदं परोरजा य एष तपति नैव केनचनाऽऽप्यं
 कुत उ एतावत् प्रतिगृहीयात् ॥ ६ ॥ तस्या उपस्थानं गायत्र्यस्येकपदी
 द्विपदी त्रिपदी चतुष्पद्यपदसि न हि पद्यसे । नमस्ते तुरीयाय दर्शताय
 पदाय परोरजसेऽसावदो मा प्रापदिति यं द्विप्यादसावस्मै कामो मा
 समृद्धीति या न हैवास्मै स कामः समृध्यते यस्मा एवमुपतिष्ठतेऽहमद्
 प्रापमिति या ॥ ७ ॥ एतन्न वै तज्जनको वैदेशो बुद्धिदमाभ्यतराभ्यमुवाच
 यन्तु हो तद् गायत्रीविदमूथा अथ कथथं हस्तीभूतो वहंसीति मुखथं
 ह्यस्याः सम्राण्ण विदाञ्चकारेति होवाच तस्या अग्निरेव मुखं यदि ह या
 अपि यद्विवाग्नायभ्यादधति सर्वमेव तत् संदहत्येवथं हैवैवंविद् यद्यपि
 यद्विव पापं कुरुते सर्वमेव तत् संप्लाय शुद्धः पूतोऽजरोऽमृतः संभ-
 वति ॥ ८ ॥ इति चतुर्दश ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥

हिरण्यमेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुख्यम् । तत् त्वं पूषन्नपावृणु
 सप्तमधर्माय दृष्टये । पूषधेकर्षे यम सूर्यं प्राजापत्य व्यूह रश्मीन् । समूह
 तेजो यत् ते रूपं कल्याणतमं तत् ते पश्यामि । योऽसावसौ पुण्यः सोऽह-
 मस्मि । वायुरनिलममृतमयेदं यस्मान्तथं शरीरम् । ॐ क्रतो स्मर
 कृतथं स्मर क्रतो स्मर कृतथं स्मर । अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्
 विश्वानि देव घयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते
 नमउर्कि विधेम ॥ १ ॥ इति पञ्चदश ब्राह्मणम् ॥ १५ ॥

इति पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ पञ्चोऽध्यायः

ॐ यो ह वै ज्येष्ठं च श्रेष्ठं च वेद ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च स्वानां भवति प्राणो वै ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च स्वानां भवत्यपि च येषां पुभूयति य एवं वेद ॥ १ ॥ यो ह वै वसिष्ठां वेद वसिष्ठः स्वानां भवति यागु वै वसिष्ठा वसिष्ठः स्वानां भवत्यपि च येषां पुभूयति य एवं वेद ॥ २ ॥ यो ह वै प्रतिसिंघं वेद प्रतिसिंघति समे प्रतिसिंघति दुर्गे चभ्रुर्व्यं प्रतिसिंघा चक्षुषा हि समे च दुर्गे च प्रतिसिंघति प्रतिसिंघति समे प्रतिसिंघति दुर्गे य एवं वेद ॥ ३ ॥ यो ह वै संपदं वेद सधुं हास्मै पद्यते यं कामं कामयते धोत्रे वै संपच्छोत्रे हीमे सर्वे वेदा अभिसंपन्नाः सधुं हास्मै पद्यते यं कामं कामयते य एवं वेद ॥ ४ ॥ यो ह वा आयतनं वेदाऽऽयतनधुं स्वानां भवत्यायतनं जनानां मनो वा आयतनमायतनधुं स्वानां भवत्यायतनं जनानां य एवं वेद ॥ ५ ॥ यो ह वै प्रजापतिं वेद प्रजायते ॥ प्रजया पशुमो रेतो वै प्रजापतिः प्रजायते ह प्रजया पशुमिष्यं एवं वेद ॥ ६ ॥ ते हेमे प्राणा अहर्धुश्रेयसे विद्यमाना ब्रह्म जग्मुस्तद्वोद्युः को नो वसिष्ठ इति तद्वोवाच यस्मिन् य उत्क्रान्त इदधुं शरीरं पापीयो मन्यते स वो वसिष्ठ इति ॥ ७ ॥ याग्योच्चक्राम सा संवत्सरं प्रोष्याऽऽगत्योवाच कथमशक्त महते जीवितुमिति ते होचुर्यथाऽकला अघदन्तो याचा प्राणन्तः प्राणेन पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः धोत्रेण विद्वार्धुसो मनसा प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मेति प्रविवेश ह याक् ॥ ८ ॥ चक्षुर्होश्चक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्याऽऽगत्योवाच कथमशक्त महते जीवितुमिति ते होचुर्यथाऽग्ना अपश्यन्तश्चक्षुषा प्राणन्तः प्राणेन चदन्तो याचा शृण्वन्तः धोत्रेण विद्वार्धुसो मनसा प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मेति प्रविवेश ॥ चक्षुः ॥ ९ ॥ ओत्रधुं होश्चक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्याऽऽगत्योवाच कथमशक्त महते जीवितुमिति ते होचुर्यथा यधिरा अशृण्वन्तः धोत्रेण प्राणन्तः प्राणेन चदन्तो याचा पश्यन्तश्चक्षुषा विद्वार्धुसो मनसा प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मेति प्रविवेश ह ओत्रम् ॥ १० ॥ मनो होच्चक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्याऽऽगत्योवाच कथमशक्त महते जीवितुमिति ते होचुर्यथा मुग्धा अविद्वार्धुसो मनसा प्राणन्तः प्राणेन चदन्तो याचा

पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्येति प्रवि-
 देश ह मनः ॥ ११ ॥ रेतो होच्चक्राम तत् संवत्सरं प्रोष्याऽऽगत्योवाच
 कथमशक्त मदते जीवितुमिति ते होचुर्यथा फलीया अप्रजायमाना रेतसा
 प्राणन्तः प्राणेन यदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वार्थ-
 सो मनसैवमजीविष्येति प्रविदेश ह रेतः ॥ १२ ॥ अथ ह प्राण उत्क्र-
 मिष्यन् यथा महासुहवः सैन्धवः पद्वीदाशङ्कन् संवृद्धेदेपथं ह्वेमान्
 प्राणान् संवयर्हं ते होचुर्मा भगव उत्कामीर्न वै शक्ष्यामस्तव रते जीवितु-
 मिति तस्यो मे यर्लि कुरुतेति तथेति ॥ १३ ॥ सा ह चागुवाच यद् वा
 अहं यत्तिष्ठाऽस्मि त्वं तद्वसिष्ठोऽसीति यद् वा अहं यत्तिष्ठाऽस्मि त्वं
 तत्प्रतिष्ठोऽसीति चक्षुर्यद् वा अहर्था संपदस्मि त्वं तत्संपदसीति धोर्न
 यद् वा अहमायतनमस्मि त्वं तदायतनमसीति मनो यद् वा अहं प्रजा-
 पतिरस्मि त्वं तत्प्रजापतिरसीति रेतस्तस्यो मे किमन्नं किं घास इति
 यदिदं किंचाऽऽभ्यभ्य आ कृमिभ्य आ कीटपतङ्गोभ्यस्तत् तेऽन्नमापो
 घास इति न ह वा अस्यानन्नं जग्धं भवति नानन्नं प्रतिगृहीतं य एष-
 मेतदनस्यान्नं वेद तद् विद्वार्थसः धोत्रिया भशिष्यन्त आत्मानन्त्यशित्या-
 ऽऽचामन्त्येतमेव तदनमनग्नं कुर्यन्तो मन्यन्ते ॥ १४ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

भ्येतकेतुर्ह वा आरुणेयः पञ्चलानां परिपद्माजगाम स आजगाम
 जैवलिं प्रवाहणं परिचारयमाणं तमुदीक्ष्याभ्युषाद् कुमारः इति स भोऽ
 इति प्रतिशुभापानुशिष्टो भवति पित्रेत्योमिति होवाच ॥ १ ॥ वेत्थ यद्येमाः
 प्रजाः प्रयत्यो विप्रतिपद्यन्ताः इति नेति होवाच वेत्थो यथेमे लोकं पुन-
 रापद्यन्ताः इति नेति द्वयोवाच वेत्थो यथाऽसौ लोक एव यहुभिः पुनः
 पुनः प्रयद्भिर्न संपूर्यताः इति नेति द्वयोवाच वेत्थो यतिष्यामादुत्पार्थं
 हुतायामापः पुरुषवाचो भूत्वा समुत्थाय यदन्तीः इति नेति द्वयोवाच
 वेत्थो देवयानस्य वा पथः प्रतिपदं पितृयाणस्य वा यत् सृष्टा देवयानं
 वा पत्न्यान् प्रतिपद्यन्ते पितृयाणं वाऽपि हि न ऋपेर्वचः श्रुतम् । द्वे सृती
 अशृणवं पितृणामहं वेदानामुत मर्त्योनाम् । ताभ्यामिदं विश्वमेजत्
 समेति यदन्तरा पितरं मातरं चेति नाहमत एकंचन वेदंति होवाच
 ॥ २ ॥ अथैनं यस्तयोपमन्त्रयाञ्जकेऽनादृत्य वसति कुमारः प्रदुद्राव

स आजगाम पितरं तथुं होषाचेति पापं किञ्च नो भयान् पुरानुशिष्टान-
 पोच इति कथथुं सुमेध इति पञ्च मा प्रश्नान् राजन्ययन्पुरमाधीत् ततो
 नैकं च न धेदेति कनमे त इतीम इति ह प्रतीकान्युदाजहार ॥ ३ ॥ स
 होषाच तथा नस्त्वयं तात जानीथा यथा यदहं किञ्च येद सयमर्हं तत्
 तुभ्यमयोधं मेहि तु तत्र प्रनीत्य ग्रहचर्यं यत्स्यात् इति भयानेय गच्छ-
 त्विति स आजगाम गीतमो यत्र प्रयाहणस्य जैपलेरास तस्मा आसनमा-
 हृत्योदकमाहारयाज्ञकाराथ दास्मा अर्घ्यं चकार तथुं होषाच परं भगवते
 गीतमाय दद्व इति ॥ ४ ॥ स होषाच प्रतिगतो म एष घरो यां तु
 कुमारस्यागते पाचमभाषयास्तां मे वृहीति ॥ ५ ॥ स होषाच दैद्येपुं ये
 गीतम तद् घरेषु मानुषाणां वृहीति ॥ ६ ॥ स होषाच विनायते द्वास्ति
 हिरण्यस्यापास्तं गोमध्यानां दासीनां प्रयाराणां परिधानस्य मा नो
 भयान् यदोरनस्तस्यापर्यन्तस्याभ्यध्वान्योऽभूदिति स ये गीतम तीर्थे-
 नेच्छासा इत्युपैम्यहं भगवतमिति याचा ह स्मैय पूर्वं उपयन्ति स
 होषायनकीर्त्योपास ॥ ७ ॥ स होषाच तथा नस्त्वयं गीतम माऽपराधा-
 स्तथ च पितामहा यथेयं विधेतः पूर्वं न कस्मिंश्चन ब्राह्मण उपास तां
 त्वहं तुभ्यं वक्ष्यामि को हि त्वैवं वृणन्तमर्हति प्रत्याख्यातुमिति ॥ ८ ॥
 असौ वै लोकोऽग्निर्गीतम तस्याऽऽदित्य एव समिद् रश्मयो धूमोऽहर-
 चिर्दिशोऽङ्गारा अयान्तरदिशो विस्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः
 भ्रष्टां जुहति तस्या आहुत्यै सोमो राजा संभवति ॥ ९ ॥ पर्जन्यो वा
 अग्निर्गीतम तस्य संपरसर एव समिदभ्राणि धूमो विस्तुदचिरशनिश्चङ्गारा
 ह्वावुनपो विस्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः सोमथुं राजानं जुहति
 तस्या आहुत्यै वृष्टिः संभवति ॥ १० ॥ अयं वै लोकोऽग्निर्गीतम तस्य
 पृथिव्येव समिदग्निर्धूमो रात्रिर्चिच्छन्द्रमा अङ्गारा नक्षत्राणि विस्फु-
 लिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा वृष्टिं जुहति तस्या आहुत्या अन्नथुं
 संभवति ॥ ११ ॥ पुरुषो वा अग्निर्गीतम तस्य व्यात्तमेव समिद् प्राणो
 धूमो वागचिच्छ्रुद्धाराः श्रोत्रं विस्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा
 अन्नं जुहति तस्या आहुत्यै रेतः संभवति ॥ १२ ॥ योषा वा अग्निर्गीतम
 तस्या उपस्य एव समिहोमानि धूमो योनिर्चिर्यदन्तः करोति तेऽङ्गारा
 अभिनन्दा विस्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुहति तस्या

आहुत्यै पुरुषः संभवति स जीवति यावज्जीवत्यथ यदा म्रियते ॥ १३ ॥
 अथैनमग्रये हरन्ति तस्याग्निरेवाग्निर्मवति समित् समिद् धूमो धूमोऽचिर-
 चिरात्तारा अङ्गारा विस्फुलिङ्गा विस्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्मौ देवाः
 पुरुषे जुहति तस्या आहुत्यै पुरुषो भास्वरवर्णः संभवति ॥ १४ ॥ ते य
 एवमेतद् विदुर्ये चामी अरण्ये श्रद्धार्थं सत्यमुपासते तेऽचिरमित्संभ-
 वन्त्यर्चिणोऽहरद्वा आपूर्यमाणपक्ष्मापूर्यमाणपक्षाद् यान् पण्मासानुद-
 ङ्ङादित्य एति मासेभ्यो देवलोकं देवलोकादादित्यमादित्याद्
 वैद्युतं तान् वैद्युतान् पुरुषो मानस एत्य ग्रहलोकान् गमयति ते तेषु ग्रह-
 लोकेषु पराः परायतो वसन्ति तेषां न पुनरावृत्तिः ॥ १५ ॥ अथ ये
 यज्ञेन दानेन तपसा लोकाञ्जयन्ति ते धूममभिसंभवन्ति धूमाद् रात्रिर्धुं
 रात्रेरपक्षीयमाणपक्ष्मपक्षीयमाणपक्षाद् यान् पण्मासान् दक्षिणादित्य एति
 मासेभ्यः पितृलोके पितृलोकाच्चन्द्रं ते चन्द्रं प्राप्याग्ने भवन्ति तौस्तत्र
 देवा यथा सोमर्धं राजानमाप्यायस्थापक्षीयस्येत्येवमेतौस्तत्र भक्षयन्ति
 तेषां यदा तत् प्रयैत्येवमेवाकाशमभिनिष्पद्यन्त आकाशाद् धार्युं
 धार्योर्गृष्टिं वृष्टेः पृथिवीं ते पृथिवीं प्राप्याग्ने भवन्ति ते पुनः पुरुषाग्नौ
 हवन्ते ततो योषाग्नौ जायन्ते लोकान् प्रत्युत्थायिनस्त एवमेवानुपरि-
 वर्तन्तेऽथ य एतौ पन्थानौ न विदुस्ते कीडाः पतङ्गा यदिदं बन्धशूकम् ॥
 ॥ १६ ॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

॥ यः कामयेत महत् प्राप्नुयामित्युदयन आपूर्यमाणपक्षस्य
 पुण्याहे द्वादशादमुपसद्मती भूत्यौदुम्वरे कर्धसे चमसे वा सर्वोपधं
 फलानीति संभृत्य परिसमुद्रा परिलिप्याग्निमुपस्रमाधाय परिस्तीर्याऽऽ-
 घृताऽऽज्यर्धं सध्वंरुत्थं पुथुंसा नक्षत्रेण मन्थ्यर्धं सधीय जुहोति ।
 यावन्तो देवास्तवयि जातवेदस्तिर्यञ्चो पन्ति पुरुषस्य कामान् । तेभ्योऽहं
 मामधेयं जुहोमि ते मा वृताः सर्वैः कामैस्तर्पयन्तु स्वाहा । या तिर्य्यो
 निपद्यतेऽहं पिधरणी इति तां त्वा घृतस्य धारया यजे सध्वंराधनीमदध्वं
 स्वाहा ॥ १ ॥ ज्येष्ठाय स्वाहा श्रेष्ठाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे सध्वं-
 स्रवमवनयति प्राणाय स्वाहा वसिष्ठाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे सध्वं-
 स्रवमवनयति वागे स्वाहा प्रतिष्ठायै स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे सध्वंस्रवमव-
 नयति चक्षुषे स्वाहा संपदे स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे सध्वंस्रवमवनयति

धोत्राय स्वाहाऽऽयतनाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति
मनसे स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति रेतसे
स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति ॥ २ ॥ अग्नये स्वाहेत्यग्नौ
हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति सोमाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृ-
न्नवमवनयति धूः स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति भुवः
स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति स्वः स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये
सधृन्नवमवनयति भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवन-
यति ब्रह्मणे स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति क्षत्राय स्वाहे-
त्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति भूताय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये
सधृन्नवमवनयति भविष्यते स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति
विश्वाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति सर्वाय स्वाहेत्यग्नौ
हुत्वा मन्ये सधृन्नवमवनयति प्रजापतये स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये सधृ-
न्नवमवनयति ॥ ३ ॥ अथैनमभिमृशति भ्रमदसि ज्वलदसि पूर्णमसि
प्रस्तब्धमस्येकसभमसि हिङ्कृतमसि हिङ्क्रियमाणमस्युद्गीथमस्युद्-
गीयमानमसि ध्रावितमसि प्रत्याध्रावितमस्यार्दे संदीप्तमसि विभूरसि प्रभू-
रस्यन्नमसि ज्योतिरसि निधनमसि संवर्गोऽसीति ॥ ४ ॥ अथैनमुद्यच्छ-
त्यामथं स्यामथं हि ते महि स हि राजेशानोऽधिपतिः ॥ माथं राजे-
शानोऽधिपतिं करोम्विति ॥ ५ ॥ अथैनमाचामति तत् सयितुर्वरेण्यम् ।
मधु घाता क्रतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः माध्वीर्नः सन्त्योपधीः । भूः
स्वाहा । भर्गो देवस्य धीमहि । मधु नक्तमुतोपसो मधुमत् पार्थिवथं
रजः । मधु धारस्तु नः पिता । भुवः स्वाहा । धियो यो नः प्रचोदयात् ।
मधुमान् नो धनस्फतिर्मधुमाँ३ अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गायो भवन्तु नः ।
स्वः स्वाहेति । सर्वा य सावित्रीमन्वाह सर्वाश्च मधुमतीरहमेवेदथं सर्वे
भूयासं भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्यन्तत आचम्य पाणी प्रक्षाल्य जघनेनाग्निं
प्राक्शिराः संविशति प्रातरादित्यमुपतिष्ठते दिशामेकपुण्डरीकमस्यहं
मनुष्याणामेकपुण्डरीकं भूयासमिति यथेतमेत्य जघनेनाग्निमासीनो
वथंशं जपति ॥ ६ ॥ तथं हैतमुद्दालक आरुणिर्वाजसनेयाय याज्ञव-
ल्क्यायान्तेवासिन उक्त्वोवाचापि य एनथं शुष्के स्थाणौ निपिञ्चे-
ज्जायेरञ्जलाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ ७ ॥ एतमु हैव वाजसनेयो

याग्रवल्ग्यो मधुकाय पैङ्गवायान्तेधासिन उपत्वोवाचापि य एनर्थं शुष्के
 स्थाणौ निपिञ्चेज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ ८ ॥ एतमु
 द्वैव मधुकः पैङ्गवञ्चूलाय भागवित्तिजेऽन्तेवासिन उपत्वोवाचापि
 य एनर्थं शुष्के स्थाणौ निपिञ्चेज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशा-
 नीति ॥ ९ ॥ एतमु द्वैव चूलो भागवित्तिर्जानकाय आयस्थूणायान्ते-
 धासिन उपत्वोवाचापि य एनर्थं शुष्के स्थाणौ निपिञ्चेज्जायेरञ्छाखाः
 प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ १० ॥ एतमु द्वैव ज्ञानफिरायस्थूणः सत्यकामाय
 जायालायान्तेधासिन उपत्वोवाचापि य एनर्थं शुष्के स्थाणौ निपिञ्चे-
 ज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ ११ ॥ एतमु द्वैव सत्यकामो
 जायालोऽन्तेधासिम्य उपत्वोवाचापि य एनर्थं शुष्के स्थाणौ निपिञ्चे-
 ज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति तमेतं नापुत्राय चाऽनन्तेधासिनै
 चा वृषात् ॥ १२ ॥ चतुरौदुम्बरो भयत्वीदुम्बरः शृष औदुम्बरश्चमस
 औदुम्बर इधम औदुम्बरा उपमन्थन्यौ दश ग्राम्याणि ग्राम्यानि भवन्ति
 ग्रीहिययास्तिलमाया अणुमियङ्गवो गोधूमाश्च मसूराश्च खल्याश्च शल-
 कुलाश्च तान् पिष्टान् दधनि मधुनि घृत उपसिञ्चत्याज्यस्य जुहोति ॥ १३ ॥
 इति तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

एषां वै भूतानां पृथिवी रसः पृथिव्या आपोऽपामोपध्वय ओपधीनां
 पुष्पाणि पुष्पाणां फलानि फलानां पुरुषः पुरुषस्य रेतः ॥ १ ॥ स ह
 प्रजापतिरीक्षाञ्जैः हृतास्मै प्रतिष्ठां कल्पयामीति स स्त्रियर्थं ससृजे
 तार्थं सृष्ट्वाऽध उपारत तस्मात् स्त्रियमध उपासीत स पतं माञ्जं प्राचा-
 णमात्मन एव समुदपारयत् तेनैनामभ्यसृजत् ॥ २ ॥ तस्या वेदिरु-
 पस्यो लोमानि बर्हिश्चर्मोधिपत्ये समिद्धो मभ्यतस्तौ मुष्कौ स पायान् ह
 वै वाजपेयेन यजमानस्य लोको भवति तावानस्य लोको भवति य एवं
 विद्वानधोपदासं चरत्यासार्थं स्त्रीणार्थं सृष्टं वृक्षतेऽथ य इदमपि-
 द्वानधोपदासं चरत्याऽस्य स्त्रियः सृष्टं वृक्षते ॥ ३ ॥ एतद् रम वै
 तद् विद्वानुहाटक आरुणिराहैतद् रम वै तद् विद्वान् नाफो गौद-
 मस्य आहैतद् रम वै तद् विद्वान् कुमारहाति आह बहवो मर्या
 ब्राह्मणायता निरिन्द्रिया विमुक्तोऽरमाहोकात् प्रयन्ति य इदम-
 विद्वार्थसोऽधोपदासं चरन्तीति बहु वा इदर्थं सुतरय वा जाग्रतो

वा रेतः स्कन्दति ॥ ४ ॥ तदभिमृशेदनु वा मन्त्रयेत् यन्मेऽद्य रेतः
 पृथिवीमस्कान्त्सीद् यदोषवीरप्यसरद् यदपः । इदमहं तद् रेत आददे
 पुनर्मांमेत्विन्द्रियं पुनस्तेजः पुनर्भगः । पुनरग्निर्विष्ण्या यथास्थानं कल्प-
 न्तामित्यनामिकाङ्गुष्ठाभ्यामादायान्तरेण स्तनौ वा भुवौ वा निमृज्यात्
 ॥ ५ ॥ अथ यद्युदकं आत्मानं पश्येत् तदभिमन्त्रयेत् मयि तेज इन्द्रियं
 यशो इविण्मर्थं सुकृन्मिति ओहं वा यथा स्त्रिणां यन्मलोद्वासास्तस्मा-
 त्मलोद्वाससं यशस्विनीप्रभिकस्योपमन्त्रयेत् ॥ ६ ॥ सा चेदस्मै न
 दद्यात् काममेनामवकीर्णीयात् सा चेदस्मै नैव दद्यात् काममेनां यष्ट्या
 वा पाणिना योपहृत्पातिकामेदिन्द्रियेण ते यशसा यश आदद इत्ययशा
 एव भवति ॥ ७ ॥ सा चेदस्मै दद्याद्विन्द्रियेण ते यशसा यश आदद्या-
 मीति यशस्विनात्रैव भवतः ॥ ८ ॥ स यामिच्छेत् कामयेत् मेति तस्या-
 मर्थं निष्ठाय मुखेन मुखार्धं सन्ध्यायोपस्थमस्या अभिमृश्य जपेदङ्गा-
 दङ्गात् संभवसि हृदयादधिजायसे । स त्वमङ्गकशयोऽसि दिग्धविद्वामिव
 मादयेमामर्षं मयीति ॥ ९ ॥ अथ यामिच्छेत् गर्भं दधीतेति तस्यामर्थं
 निष्ठाय मुखेन मुखार्धं सन्ध्यायाभिषाण्यापान्यादिन्द्रियेण ते रेतसा रेत
 आदद इत्यरेता एव भवति ॥ १० ॥ अथ यामिच्छेद् वध्रीतेति तस्यामर्थं
 निष्ठाय मुखेन मुखार्धं सन्ध्यायापान्याभिषाण्यादिन्द्रियेण ते रेतसा रेत
 आदधामीति गर्भिण्येव भवति ॥ ११ ॥ अथ यस्य जायायै आरः स्यात्
 चेद् द्विष्यादामपात्रेऽग्निमुपसमाधाय प्रतिलोमार्धं शरवर्हिस्तीर्त्या तस्मि-
 न्नेताः शतभृष्टीः प्रतिलोमाः सर्पिषाऽक्ता जुहुयान्मम समिद्धेऽहोषीः
 प्राणापानौ त आददेऽसाविति मम समिद्धेऽहोषीः पुत्रपत्नौस्त आददेऽ-
 साविति मम समिद्धेऽहोषीरिष्टासुकृते त आददेऽसाविति मम समिद्धेऽ-
 होषीराशापरकाशो त आददेऽसाविति स या एव निरिन्द्रियो विषु-
 क्तनोऽस्माहोकात् प्रति यमेवंविद् ब्राह्मणः शपति तस्मादेवंविच्छ्रोत्रियस्य
 दारेण नोऽहासमिच्छेदुत ह्येवंविद् परो भवति ॥ १२ ॥ अथ यस्य
 जायामातं विन्देत् त्र्यहं कर्ष्यसेन विवेदहतवासा नैनां वृषलो न वृषल्यु-
 पहन्त्यात् त्रिरात्रान्त आप्नुत्य योहीनवधातयेत् ॥ १३ ॥ स य इच्छेत्
 पुत्रो मे शुक्रज्ञो जायेत वेदमनुवृषीत सर्वमायुरियादिति श्वीरौदनं पाच-
 यित्वा सर्पिष्मन्तमश्रीयातामोष्वरो जनयितवै ॥ १४ ॥ अथ य इच्छेत्

पुत्रो मे कपिलः पिङ्गलो जायेत द्वौ वेदावनुब्रवीत सर्वमायुरियादिति
 दध्योदनं पाचयित्वा सर्पिष्मन्तमश्रीयातामीश्वरौ जनयितव्ये ॥ १५ ॥
 अथ य इच्छेत् पुत्रो मे इयामो लोहिताक्षो जायेत त्रीन् वेदाननुब्रवीत
 सर्वमायुरियादित्युदौदनं पाचयित्वा सर्पिष्मन्तमश्रीयातामीश्वरौ जनयि-
 तव्ये ॥ १६ ॥ अथ य इच्छेद् दुहिता मे पण्डिता जायेत सर्वमायुरिया-
 दिति तिलौदनं पाचयित्वा सर्पिष्मन्तमश्रीयातामीश्वरौ जनयितव्ये ॥ १७ ॥
 अथ य इच्छेत् पुत्रो मे पण्डितो विगीतः समितिङ्गमः शुश्रूषितां घ्राणं
 भाषिता जायेत सर्वान् वेदाननुब्रवीत सर्वमायुरियादिति माध्वसौदनं
 पाचयित्वा सर्पिष्मन्तमश्रीयातामीश्वरौ जनयितवा औक्षेण घाऽऽपमेण
 घा ॥ १८ ॥ अथाभिघातरेच स्वालीपाकानुताज्यं चेष्टित्वा स्वालीपाक-
 स्योपघातं जुहोत्यग्नये स्वाहाऽनुमतये स्वाहा देवाय सवित्रे सत्यप्रस-
 वाय स्वाहेति हुयोद्धृत्य प्राश्नाति प्रादयेतरस्याः प्रयच्छति प्रक्षाल्य
 पाणी उदपात्रं पूरयित्वा तेनैनां त्रिरभ्युक्षत्युत्तिष्ठतो विश्वायसोऽभ्या-
 मिच्छ प्रपूर्वाथुं सं जायां पत्या सहेति ॥ १९ ॥ अथैनाम-
 भिपद्यतेऽमोऽहमस्मि सा त्वथुं सा त्वमस्यमोऽहथुं सामाहमस्मि
 अक्त्वं यौरहं पृथिवी त्वं तायेहि सथुं रभावहं सह रेतो दधायहं पुथुं से
 पुत्राय वित्तय इति ॥ २० ॥ अथास्या उरु विहापयति विजिहीषां घ्राया-
 पृथिवी इति तस्यामर्थं निष्ठाय मुखेन मुरुथुं सन्धाय त्रिरेनामनुलोमा-
 मनुमाष्टिं। विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिथुं शतु। आसिञ्चतु प्रजा-
 पतिर्योता गर्भं दधातु ते। गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके।
 गर्भं ते अश्विनौ देवायाघत्तां पुष्करछजौ ॥ २१ ॥ हिरण्यमथी अरणी
 वाभ्यां निर्मन्थतामग्निनौ। तं ते गर्भथुं हवामहे दशमे मासि स्रतये।
 यथाऽग्निगर्भां पृथिवी यथा द्यौरिन्द्रेण गरुडिणी। वायुर्दिशां यथा गर्भं
 एवं गर्भं दधामि तेऽसाविति ॥ २२ ॥ सोप्यन्तीमद्भिरभ्युक्षति। यथा
 वायुः पुष्करिणीथुं समिङ्गयति सर्वतः। एवा ते गर्भं पजतु सदायैतु
 जरायुणा। इन्द्रस्यायं प्रजः वृत्रः सार्गलः सपरिश्रवः। तमिन्द्र निर्जेहि
 गर्भेण सावराथुं सहेति ॥ २३ ॥ जातेऽग्निमुपसमाधायाङ्क आधाय
 कथुं से वृषदाज्यथुं सत्रीय वृषदाज्यस्योपघातं जुहोत्यस्मिन् सदस्रं
 पुण्यासमेधमानः स्वे गृहे। अस्योपसन्ध्यां मा च्छैत्सीत् प्रजया च

पशुभिश्च स्वाहा । मयि प्राणांस्त्वयि मनसा जुहोमि स्वाहा । यत्
 कर्मणाऽत्यरीरेचं यद् वा न्यूनमिहाकरम् । अग्निष्ट्व स्विष्टष्ट्व विद्वान्
 स्विष्टथं सुहुने करोतु नः स्वाहेति ॥ २४ ॥ अथास्य दक्षिणं कर्णमभिनि-
 धाय धाम् वागिति त्रिरथ दधि मधु घृतथं सन्धीयानन्तर्हितेन जातरूपेण
 प्राशयति । भूस्ते दधामि भुवस्ते दधामि स्वस्ते दधामि भूर्भुवः स्वः सर्वं
 त्वयि दधामीति ॥ २५ ॥ अथास्य नाम करोति वेदोऽसीति तदस्य तद् गुह्य-
 मेव नाम भवति ॥ २६ ॥ अथैनं मात्रे प्रशाय स्तनं प्रयच्छति यस्ते स्तनः
 शशयो यो मयोभूयो रत्नघा वसुविधः सुदन्नः । येन विध्वा पुण्यसि
 धार्याणि सरस्यति तमिह धातवे करिति ॥ २७ ॥ अथास्य मातरमभि-
 मन्त्रयते । इलाऽसि मैत्रायरुणी धीरे वीरमजीजनत् । सा त्वं वीरवती
 भव याऽस्मान् वीरवतोऽकरदिति । सं या एतमाहुर्दतिपिता यताभूरति-
 पितामहो यताभूः परमां यत काष्ठां प्रापच्छ्रिया यशसा ब्रह्मयर्चसेन य
 एधंविदो ब्राह्मणस्य पुत्रो जायत इति ॥ २८ ॥ इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथ घर्धंशः । पौतिमापीपुत्रः कात्यायनीपुत्रात् कात्यायनीपुत्रो
 गौतमीपुत्राद् गौतमीपुत्रो भारद्वाजीपुत्राद् भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्
 पाराशरीपुत्र औपस्वस्तीपुत्रादौपस्वस्तीपुत्रः पाराशरीपुत्रात् पाराशरी-
 पुत्रः कात्यायनीपुत्रात् कात्यायनीपुत्रः कौशिकीपुत्रात् कौशिकीपुत्र
 भालम्बीपुत्राच्च धैयान्नपदीपुत्राच्च धैयान्नपदीपुत्रः काण्वीपुत्राच्च कापी-
 पुत्राच्च कापीपुत्रः ॥ १ ॥ आत्रेयीपुत्रादात्रेयीपुत्रो गौतमीपुत्राद् गौतमीपुत्रो
 भारद्वाजीपुत्राद् भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपुत्रात् पाराशरीपुत्रो घात्सीपुत्राद्
 घात्सीपुत्रः पाराशरीपुत्रात् पाराशरीपुत्रो धार्कारुणीपुत्राद् धार्कारुणी-
 पुत्रो धार्कारुणीपुत्राद् धार्कारुणीपुत्र आर्तभागीपुत्रादार्तभागीपुत्रः शौक्ली-
 पुत्राच्छौक्लीपुत्रः साङ्कृतीपुत्रात् साङ्कृतीपुत्र आलम्बायनीपुत्रादाल-
 म्बायनीपुत्र आलम्बीपुत्रादालम्बीपुत्रो जायन्तीपुत्राज्जायन्तीपुत्रो माण्डू-
 कायनीपुत्रान्माण्डूकायनीपुत्रो माण्डूकीपुत्रान्माण्डूकीपुत्रः शाण्डिलीपु-
 त्राच्छाण्डिलीपुत्रो राथीतरीपुत्राद् राथीतरीपुत्रो भालुकीपुत्राद् भालु-
 कीपुत्रः क्रौञ्चिकीपुत्राभ्यां क्रौञ्चिकीपुत्रौ वैदभृतीपुत्राद् वैदभृतीपुत्रः
 कार्शकेयीपुत्रात् कार्शकेयीपुत्रः प्राचीनयोगीपुत्रात् प्राचीनयोगीपुत्रः
 सान्जीवीपुत्रात् सान्जीवीपुत्रः प्राश्नीपुत्रादासुरियासिनः प्राश्नीपुत्र

आसुतयणादासुतयण आसुरेतासुरिः ॥ २ ॥ याज्ञवल्क्याद् याज्ञ-
वल्क्य उद्दालकादुद्दालकोऽरुणादरुण उपवेशेऽपवेशिः कुम्भेः कुम्भिर्वाज-
ध्रवसो वाजध्रवा जिह्मावतो वाभ्योगादिजिह्मावान् बाभ्योगोऽसिताद्
वार्पिगणादसितो वार्पिगणो हरितात् कश्यपादरितः कश्यपः शिष्यात्
कश्यपाच्छिष्यः कश्यपः कश्यपाग्रैर्ब्रुवेः कश्यपो नैध्रुविर्वाचो घाग-
मिमण्या अभिमण्यादित्यादादित्यानीमानि शुक्लानि यजूर्ध्रपि याज्ञ-
सनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥ ३ ॥ समानमा सांजीवीपुत्रात्
सांजीवीपुत्रो माण्डूकायनेर्माण्डूकायनिर्माण्डूक्यान्माण्डूक्यः कौरसात्
कौरसो माहिस्थेर्माहिरिथर्वामकक्षायाणाद् धामकक्षायणः शाण्डिह्वयाच्छा-
ण्डिह्वयो पात्स्याद् पात्स्यः कुम्भेः कुम्भिर्यध्रवचसो राजस्तम्भायनाद् यज्ञ-
घषा राजस्तम्भायनस्तुरात् कायवेयात् तुरः कायवेयः प्रजापतेः प्रजा-
पतिर्ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे नमः ॥ ४ ॥ इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

इति षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति याज्ञसनेयबृहदारण्यकोपनिषत् समाप्ता ॥

DASOPANISANNIGHANTU

ॐ ईषा, 17, वेष्टा, 1-1 कर्षा, 1-1 प्रष्टा, 1-1, सुंष्टा, 1-1-1, 2-2-6,
माप्ता, 1, तैप्ता, 1-1-1, 1-2-1, 1-12-1, प्रा, 2-1-1, पेष्टा, 1-1, छांष्टा,
1-1-1, 2-1-1, 3-1-1, 4-1-1, 5-1-1, 6-1-1, 7-1-1, 8-1-1, चृष्टा, 1-1-1,
2-1-1, 3-1-1, 4-1-1, 5-1-1, 5-15-1, 6-1-1.

अकर्- You should give (do) (jor. form used as Imp) घृ 6-4-27

अकरोत्- Had made घृ 6-4-28

अकाम्- I did घृ 6-4-24.

अकरवम्- I have done तै 2-9-1, घृ 4-4-22

अकरोत्- He did छां 6-3-4, घृ 1-2-4.

अकर्ता- A non-doer छां 6-16-2, 7-9-1.

अकलः- Without parts ॥ 6-5

अकलः- Dumb छां 5-1-8, घृ 6-1-8.

अकामः- Free from desire, affection and love घृ 4-4-6.

अकामचारः- Not moving at will छां 7-25-2, 8-1-6.

अकामम्- (a) That which is free from desire घृ 4-3-21.

अकाममयः- Made of non-desire घृ 4-4-5.

अकामयत्- He wished for तै 2-6-1, घृ 1-2-4, 1-2-6, 1-2-7, 1-4-17.

अकामयमानः- Not ^{not} desiring घृ 4-4-6.

अकामहतः- A man ^{not} smitten with ^{not} desire घृ 4-3-33.

अकामहतस्य- Of a man smitten with ^{not} desire तै 2-8-2, 2-8-3, 2-8-4

अकामाः- Those who are free from desire भृ 3-2-1.

अकाम्यम्- Without body ई 8.

2
2
2

- अकारः— The letter अ मां 8, 9. 1
- अकार्यत्— He committed छां 6-16-1. 2
- अकुरुत्— He effected हे 2-7-1, वृ 1-2-1, 1-5-1, 1-5-3. 2.
- अकृतम्— Not done छां 8-13-1, वृ 1-4-15, 1-5-17.
- अकृतः— One who has not done मुं 1-2-12.
- अकृत्वा— Not having done छां 7-21-1.
- अकुरुत्स्वः— (a) Incomplete 1-4-7, 1-4-17.
- अक्ता— Besmeared वृ 6-4-12.
- अक्ता इ (अकृत)— They made वृ 3-9-18.
- अकृतुः— Without mental determination क 2-20.
- अक्रोधमयः— Made of non-anger वृ 4-4-5.
- अक्षणि— In the eye वृ 4-2-3.
- अक्षम्— Eye वृ 2-2-2, 2-3-5. 4-2-2, 5-5-2, 5-5-4,
- अक्षमिः— With the eyes प्र प्रा, मुं प्रा, मां प्रा.
- अक्षरम्— (a) Imperishable क 2-16, 3-2, प्र 4-10, 4-11, मुं 1-1-5, 1-2-13, 2-2-2, 2-2-3, मां 1, छां 1-1-1, 1-1-5, 1-1-7, 1-1-8, 1-2-14, 1-4-1, 1-4-4, 1-4-5, वृ 3-8-8, 3-8-10, 3-8-11.
- अक्षरम्— A syllable छां 2-10-3, वृ 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-3-1, 5-5-1, 5-5-3, 5-5-4.
- अक्षरम् उद्गीयम्— To Aksara, three-syllabled name of God छां 1-1-1 1-1-7, 1-1-8, 1-2-14, 1-4-1.
- अक्षरम् उद्गीयः— Aksara, three-syllabled name of God छां 1-1-5.
- अक्षरस्य— (a) Of the imperishable छां 1-1-9, 1-1-10, वृ 3-8-9.
- अक्षराणि— Syllables छां 2-10-4, 2-23-2, 8-3-5, वृ 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3.
- अक्षरात्— (a) From the imperishable मुं 1-1-7, 2-1-1, 2-1-2.
- अक्षरे— (a) In the imperishable प्र 4-9, वृ 3-8-11.
- अक्षरे— Two syllables छां 1-1-6, वृ 5-5-1, 5-5-3, 5-5-4.
- अक्षरेण— (a) By the imperishable प्र 5-5.
- अक्षिणि— In the eye छां 4-15-1, 8-7-4.
- अक्षिणी— Both the eyes वे 1-4, 2-4, छां 1-6-7
- अक्षितम्— Uninjured छां 3-17-6.
- अक्षितयः— Imperishable natures वृ 2-2-2.

अक्षिति- Imperishableness च 1-5-1, 1-5-2.

अक्षितिः- Imperishable nature च 1-5-2.

अक्षिभ्याम्- From two eyes द्वे 1-4.

अज्ञेयज्ञाः-Those not-knowing the true nature of the Kṣētra or body छां 8-3-2.

अक्षौ- Two nuts of TERMINALIA BELERICA (बेहडा) छां 7-3-1.

अक्ष्णः- From the eye छां 1-7-4.

अदणया- Wrongly च 1-5-17.

अक्षायन्- Not eating छां 1-10-4.

अगच्छन्- Have gone च 3-3-2.

अगदः- Free from disease छां 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6.

अगन्धं- Smellless च 3-8-8.

अगन्धवत्-Like smellless (Brahman) क्त्वा 3-15.

अगम्य- We went छां 3-17-8.

अगमयत्- Led च 3-3-2.

अगाः- You did go छां 4-4-5.

अगात्- Came of च 1-5-15., 2-1-16

अगृह्यः- (a) Unseizable च 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-15.

अयोधम्- Without a cause सं 1-1-6.

अग्नयः- Fires तै 1-9-1, छां 4-10-4, 5-9-2.

अग्नये- For the fire छां 2-24-5, च 6-2-14, 6-3-3, 6-4-19.

अग्नि- Fire क्ति 3-4, 4-2, क्त्वा 1-16, 2-10, 4-8, 5-9, 5-15, 6-3, प्र 1-7, 2-2, 2-5, सं 2-1-4, 2-1-5, 2-2-10, तै 1-3-2, 1-5-2, 1-7-1, 2-1-1, 2-8-1, द्वे 1-4, 2-4, छां 1-3-7, 1-6-1, 1-13-1, 2-2-1, 2-2-2, 2-20-1, 2-21-1, 3-13-3, 3-18-2, 4-3-1, 4-6-1, 4-6-2, 4-7-3, 4-11-1, 5-4-1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1, 5-21-2, 7-12-1 8-1-3, च 1-1-1, 1-2-2, 1-2-7, 1-3-12, 1-4-6, 1-5-11, 1-5-22 2-2-2, 2-5-3, 3-1-3, 3-2-10, 3-7-5, 3-9-3, 3-9-7, 3-9-10, 3-9-24, 4-3-4, 5-9-1, 5-14-8, 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14, 6-4-5, 6-4-24.

अग्निवर्ध- (a) In whom the fire is present च 6-4-22.

अग्नित्वम्- Quality that makes fire छां 6-4-1.

अग्निदेवतम्- (a) Whose divinity is Agni ष्ट 3-9-14.

अग्निना- With or by the fire छां 3-6-1, 3-6-3, 3-18-3, ष्ट 1-4-15, 3-1-3, 4-3-4.

अग्निम्- To the fire के 3-3, का 1-13, 1-14, 1-15, 1-19, छां 2-12-2, 3-15-6, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, 4-17-1, ष्ट 1-4-6; 3-2-13, 6-3-1, 6-3-6, 6-4-12, 6-4-24.

51 अग्निवेश्यः Agniveśya

ष्ट 2-6-2-51

4-6-2-51

Tradition from

Śaṇḍilya and Anabhimlāṣa and Gārgya 50

to

Gautama, 52

अग्निवेश्यात्- From Agniveśya ष्ट 4-6-2.

अग्निहोत्रम्- Maintenance of the sacred fire and offering oblations to it मुं 1-2-3, ते 1-8-1, 1-9-1, छां 5-24-1, 5-24-2, 5-24-3, 5-24-5.

अग्निहोत्रे- In maintenance of the sacred fire and offering oblations to it ष्ट 4-3-1

अग्नीन्- To the fires छां 4-10-1, 4-10-2, 4-14-2 5-10-10.

अग्ने- Oh fire ! ई 18, ष्ट 5-15-1.

अग्नेः- of the fire ते 2-1-1, छां 1-3-5, 2-22-1, 3-13-8, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, 4-17-2, 5-2-7, 6-4-1, ष्ट 1-5-18, 2-1-20, 2-5-3, 3-7-5.

अग्नी- In the fire ते 1-6-1, छां 2-12-1, 2-12-2, 5-2-4, 5-2-5, 5-4-2, 5-5-2, 5-6-2, 5-7-2, 5-8-2, 5-21-2, 5-24-3, ष्ट 1-4-15, 2-1-7, 2-5-3, 3-7-5, 4-3-5, 4-3-6 5-11-1, 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14, 6-2-16, 6-3-2, 6-3-3.

अग्न्यचित्- Flame of fire ष्ट 2-3-6

अक्षम्- The top ष्ट 4-4-2.

अक्षया- (a) By or with keen का 3-12.

अक्षताः- (a) Those who are not eclipsed; open छां 2-22-5.

अग्रहीष्यत्- Got hold of ये 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 3-9.

अग्र, (अग्रे)- At first ते 2-7-1, ये, 1-1, 4-3, छां 3-19-1, 6-2-1, 6-2-2' ष्ट 1-2-1, 1-4-1, 1-4-10, 1-4-11, 1-4-17, 5-5-1.

अप्राहृयम्- Not to be seized मुं 1-1-6, मां 7.

अग्रे- At first छां 1-8-2, वृ 1-5-2.

अग्रे, अग्र- Just before छां 1-10-5.

अग्रे- At the top छां 6-11-1.

अग्न्यम्- Primeval वृ 4-4-18.

अग्न्यया- (a) By pointed का 3-12.

अङ्के- On the lap वृ 6 4-24.

अङ्क- Well; my dear sir छां 4-1-5, 6-12-1, 6-13-1, 6-13-2

अङ्गम्- A part of the body वे 4-2.

अङ्गकषायः The decoction of limbs व 6-4-9.

अङ्गात्- From a limb वृ 1-3-19, 6-4-9.

अङ्गानाम्- Of limbs छां 1-2-10, वृ 1-3-8, 1-3-19.

अङ्गानि- The parts of the body के प्रा, ते 1-5-1, छां प्रा, वृ 1-1-1, 3-7-2

अङ्गारम्- To a charcoal छां 6-7-5.

अङ्गार- A charcoal छां 6 7-3.

अङ्गाराः - Charcoals छां 2-12-1 5-4-1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1, वृ 6-2-9, 6-2 10, 6-2-11, 6-2-12, 6 2-13, 6-2-14.

अङ्गारान् - To charcoals छां 5-24-1

अङ्गारावक्षयकम्- Pinners to throw extinguished coals वृ 3-9-18.

अङ्गिर, अङ्गिराः- Name of a sage who received the Brahmanvidyā from Atharvan and imparted it to Satyakāma Bhāradwaja मुं 3-2-11, छां 1-2-10

अङ्गिरसम्- A pupil or the son of Bhāradwaja. He imparted his learning to Śaunaka Mahāśāla मुं 1-1-3.

अङ्गिरसः- Prāna by name Bṛhaspati Āyasya छां 1-2-10.

अङ्गिरसे- to Angirasa मुं 1-1-2

अङ्गिरै To Angi मुं 1-1-2.

अङ्गीभवति- Becomes the possessor of all limbs छां 2-19-2.

अङ्गुष्ठः (अनामिकाङ्गुष्ठायाम्)- the thumb वृ 6-4-5

अङ्गुष्ठमात्रः-Of the length or size of a thumb का 4-12, 4-13, 6-17.

अङ्गेन- By a limb छां 2-19-2

अङ्गेनैवः From limbs वे 4-1, वृ 4-3-36.

अङ्गेनैव- In limbs छां 2-19-1, 2-19-2.

अङ्गैः- By limbs अ प्रा, मुं प्रा, मां प्रा.

- अचक्षुःश्रोत्रं- (a) Without eyes and ears सुं 1-1-6.
 अचक्षुष्कम्- (a) Eyeless घृ 3-8-8.
 अचरत्- He went on घृ 1-2-1.
 अचाण्डालः- Not the Chāṇḍāla घृ 4-3-22.
 अचातुर्मास्यम्- Not performed (Duties of a sacrifice) every four months सुं 1-2-3.
 अचारीः- You came घृ 4-1-1.
 अचित्तः- (a) One devoid of thought; without thought छां 7-5-2.
 अचिन्त्यम्- (a) Inconceivable मां 7.
 अचिन्त्यरूपम्- Of inconceivable form सुं 3-1-7.
 अचिरम्- Very soon ते 1-4-2.
 अचीर्णव्रतः- One who has not performed the rite सुं 3-2-11.
 अच्छादयन्- They veiled छां 1-4-2.
 अच्छायम्- Without shadow प्र 4-10, घृ 3-8-8.
 अच्युतम्- Firm छां 3-17-6
 अज- Unborn का 2-18 सुं 2-1 2, घृ 4-4-20, 4-4-22, 4-4-24, 4-4-25.
 अजनयत्- He produced घृ 1-5-1, 1-5-2.
 अजर- Undecaying घृ 4-4-25, 5-14-8
 अजरम्- Undecaying प्र 5-7
 अजस्य- Of the unborn का 5-1.
 अजा- She-goat घृ 1-4-4.
 अजाः- Sheep छां 2-6-1, 2-18-1.
 अजातशत्रुम्- To अजातशत्रु घृ 2-1-1.
 अजातशत्रुः- (Kāśya) A name of a person who had no enemies घृ 2-1-1, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13, 2-1-14, 2-1-15, 2-1-16, 2-1-17.
 अजायत- Was born का 4-6, ते 2-7 1, ऐ 3-2, छां 3-1-3, 3-2-2, 3-4-2, 3-5-2, 3-19-3, घृ 1-4-4, 1-5-12.
 अजायन्त- Were born घृ 1-2-1, 1-4-3, 1-4-4.
 अजावयः- Goats and sheep घृ 1-4-4.
 अजिष्णत्- He desired to catch hold of ऐ 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3 8, 3-9, 3 10.
 अजीशनत्- Has borne घृ 6-4-28.

वजीर्यताम्- Of those not growing old का 1-28.

वजीयत्- He lived छां 3-16-7.

वजीविष्म- We lived वृ 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

वजीविष्यम्- If I could live छां 1-10-4.

वञ्जलो- In a cavity formed by folding and joining the open hands together छां 5-2-6.

वञ्जसा- Directly वृ 3-9-28 (5), 4-4-15.

वणिमा- Fineness छां 6-6-1, 6-6-2, 6-6-3, 6-6-4, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 8-6-1.

वणिमानम्- Fineness छां 6-12-2, वृ 4-3-36.

वणिम्नः- Of the finest छां 6-12-2, 8-6-1.

वणिम्ना- By minuteness. वृ 4-3-20

वणिष्ठः- (a) The minutest sized छां 6-5-1, 6-5-2, 6-5-3.

वणीयान्- (a) Comparatively minute का 2-8, 2-20, छां 3-14-3.

वणु- (a) Insignificantly small सं 2-2-2.

वणुम्- (a) To insignificantly small का 2-13.

वणुः- (a) Insignificantly small का 1-21, सं 3-1-9, वृ 4-4-8.

वणुप्रमाणात्- (a) From one of the size of a minute particle का 2-8.

वणुप्रिदग्बः (राळा) - Small-grained corn such as mustard; vari
Kodru; a kind of millet वृ 6-3-13

वणुष्यः- (a) From the insignificantly small ones सं 2-2-2.

वणोः- (a) From the insignificantly small one का 2-20.

वण्वम्- Egg दे 1-4.

वण्वजानि - Those born from egg दे 5-3.

वण्वस्तान्- (a) Hair-splitting (questions) वृ 4-1-1.

वण्व्यः- (a) The insignificantly small ones छां 6-12-1.

वहः- Hence सं 2-1-9, छां 1-3-5, 5-10-6, 6-12-1, 8-4-1, वृ 1-4-7, 1-4-14, 1-4-17, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 3-1-2, 3-5-1, 3-7-23, 3-8-11, 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-33, 4-4-22, 6-2-2, 6-4-19.

वतप्यत- Underwent penance प्र 1-4, तै 2-6-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1 वृ 1-2-6

वतमः- Without darkness वृ 3-8-8.

अतर्क्यम्— Inconceivable का 2-8.

अतापसः— Not a hermit घृ 4-3-22.

अतिश्रान्तः— Crossed beyond घृ 1-3-12, 1-3-13, 1-3-14, 1-3-16.

अतिक्रान्ता— Those who crossed over beyond घृ 1-3-15.

अतिक्रामति— He leaves behind घृ 4-3-7.

अतिक्रामेत्— He should overcome by main force घृ 6-4-7.

अतिग्रहा—Over-apprehenders घृ 3-2-1, 3-2-9.

अतिग्राहेण— By one as an over-apprehender घृ 3-2-2, 3-2-3, 3-2-4, 3-2-5, 3-2-6, 3-2-7, 3-2-8, 3-2-9

अतिष्णीम्— A happy state of complete oblivion which drowns all thought of whatever is disagreeable in the past घृ 2-1-19.

अतिच्छन्दाः— Free from worldly desires घृ 4-3-21.

अतिजने— In an uninhabited place छां 6-14-1

अतितराम्— Very much के 4-2, 4-3.

अतिथयः—Guests तै 1-9-1.

अतिथिः— A guest का 1-7, 1-9, 5-2

अतिथिदेव—Treating the guest as god तै 1-11-2

अतिथिर्वाजितम्—Excluding the guests मुं 1-2-3

अतिदीर्घे— (a) In very long (life) का 1-28

अतिघन्वा— An univalled warrior (वीरकः) छां 1-9-3

अतिनयेत्— One should carry beyond छां 1-8-5, 1-8-7.

अतिनेदन्ते— They make noise घृ 3-1-8

अतिपिता— Who has gone beyond one's father घृ 6-4-28.

अतिपितामहः— Who has gone beyond one's grandfather घृ 6-4-28

अतिपृच्छसि— You ask too much घृ 3-6-1.

अतिपेतुः— They flew over छां 4-1-2.

अतिप्रश्नान् (अतिक्रम्य मर्यादा प्रश्नः)— Questions about transcendental truths छा 3-2.

अतिप्राशीः— (मा not) Do too much questioning घृ 3-6-1

अति मा मृज Press me not का 1-21.

अतिमुक्तिः— Final liberation घृ 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5 3-1-6.

अतिमुच्य— Fitting from (worldly desires) के 1-2.

अतिमुच्यते—Is liberated घृ 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5.

- अतिमृत्यु- Overcoming death छां 2-10-1, 2-10-6.
 अतिमोक्षाः- Final liberations घृ 3-1-6.
 अतिरोचते- He outshines घृ 2-1-9.
 अतियदति- He talks superiorly छां 7-16-1.
 अतिवदानि- I would speak superiorly छां 7-16-1.
 अतिवर्तेन्ति- They pass over or by सं 3-2-1.
 अतिवहति- (She) takes him beyond घृ 1-3-16.
 अतिवादी- Speaking excelling the limit सं 3-1-4.
 अतिवादी- Exclusively trying to establish one's own assertion
 छां 7-15-4.
 अतिशिष्टा- (f.) Remnant छां 6-7-3, 6-7-6.
 अतिशिष्यत्रै- One is left over छां 2-10-3, 8-1-4.
 अतिशीयते- Is surpassed छां 3-12-2,
 अतिशीयन्ते- They are surpassed छां 3-12-3, 3-12-4.
 अतिशेषाम्- Remnants छां 1-10-5.
 अतिष्ठाः- Excelling घृ 2-1-2.
 अतिसृष्टिः- Super-creation घृ 1-4-6.
 अतिसृष्ट्याम्- In the super-creation घृ 1-4-6.
 अतिस्वरति- Highly accents or is highly accented छां 1-4-4
 अन्नश्रावः- (a) Not eating grass घृ 1-5-2.
 अनेजत्कम्- (a) Without vigour घृ 3-8-8.
 अनेजोमयः- (a) Made of non-energy घृ 4-4-5
 अन्ता- Devourer प्र 2-11, घृ 1-2-5, 2-2-4.
 अन्ति- He eats सं 3-1-1, ते 2-2-1, छां 4-3-7, 5-10-6, 5-12-2, 5-13-2,
 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 5-18-1, घृ 1-2-5, 1-3-18, 1-5-1
 1-5-2, 2-2-4.
 अन्नम्- For eating घृ 1-2-5.
 अन्ध- You eat छां 5-18-1.
 अत्यकामत्- (He) passed beyond घृ 3-9-26.
 अत्यजिपाक्षत्- (It) desired to run beyond ऐ 3-3.
 अत्यन्तम्- Very much क्ता 1-17, छां 2-23-1,
 अत्यमुष्यत- (It) was freed घृ 1-3-12, 1-3-13, 1-3-14, 1-3-15, 1-3-16.
 अत्ययाम- Let us overcome घृ 1-3-1.

अपरीरिचम्- I overdid च 6-4-24.

अत्यवहृत्- (It) carried beyond च 1-3-11, 1-3-12, 1-3-13, 1-3-14, 1-3-15, 1-3-16.

अत्यवादी- You have talked down मृ 3-9-19.

अत्यसृजत- (He), exceeding, created च 1-4-11, 1-4-14

अवहासी- Thou hast abandoned वा 2-3, 2-11.

अपेति- (It) overcomes; it surpasses ई 4, वा 4-9, 5-8, 6-1, च 3-5-1.

अपेयन्ति- They will overcome च 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7.

अप्यप्सत्- One would become gratified चे 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 3-9.

अभि- Mouth; (name of a sage symbolised); voice च 2-2-4.

अक्षि- Thou eatest छां 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2.

अक्ष्यन्ति- They will eat छां 4-1-1.

अद्य- (अपो) Now; so ई 17, के प्रा, 1-4, 2-1, 2-5, 3-7, 3-11, 4-5, वा 1-14, 1-15, 4-2, 6-14, 6-15, 6-18 प्र 1-3, 1-6, 1-10, 1-11, 2-1, 2-4, 2-10, 3-1, 3-7, 4-1, 4-6, 5-1, 5-4, 6-1, सुं 1-1-5, से 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-7-1, 1-11-3, 1-11-4, 2-2-1, 2-7-1, 3-10-2, चे 3-11, 4-1, 4-4, छां प्रा, 1-2-3, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6, 1-2-7, 1-3-1, 1-3-3, 1-3-6, 1-3-8, 1-5-1, 1-5-3, 1-6-5, 1-6-6, 1-7-1, 1-7-4, 1-7-5, 1-7-7, 1-7-8, 1-11-1, 1-11-3, 1-11-4, 1-11-6, 1-11-8, 2-1-3, 2-2-2, 2-8-1, 2-9-1, 2-9-3, 2-9-4, 2-9-5, 2-9-6, 2-9-7, 2-9-8, 2-10-1, 2-22-4, 2-24-2, 2-24-5, 2-24-6, 2-24-9, 2-24-13, 2-24-14, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1, 3-11-1, 3-13-2, 3-13-3, 3-13-4, 3-13-5, 3-13-7, 3-14-1, 3-15-5, 3-15-6, 3-15-7, 3-16-3, 3-16-5, 3-17-2, 3-17-3, 3-17-4, 3-18-1, 3-18-2, 3-19-3, 4-1-2, 4-3-3, 4-3-5, 4-5-1, 4-10-4, 4-11-1, 4-12-1, 4-13-1, 4-15-5, 4-16-1, 4-17-5, 4-17-6, 5-1-6, 5-1-12, 5-1-13, 5-1-14, 5-2-4, 5-2-6, 5-2-7, 5-3-1, 5-9-1, 5-10-3, 5-10-5, 5-10-7, 5-10-8, 5-10-10, 5-13-1, 5-14-1, 5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, 5-20-1, 5-21-1, 5-22-1, 5-23-1, 5-24-2, 6-7-2, 6-7-3, 6-7-4, 6-8-5, 6-11-2, 6-13-1, 6-13-2, 6-14-2, 6-15-2, 6-16-1, 6-16-2, 7-3-1, 7-4-1, 7-5-1, 7-5-2, 7-6-1, 7-8-1,

7-9-1, 7-10-1, 7-11-1, 7-13-1, 7-15-3, 7-17-1, 7-18-1, 7-19-1,
7-20-1, 7-21-1, 7-22-1, 7-24-1, 7-25-1, 7-25-2, 8-1-1, 8-1-6,
8-2-2, 8-2-3, 8-2-4, 8-2-5, 8-2-6, 8-2-7, 8-2-8, 8-2-9, 8-3-2,
8-3-4, 8-3-5, 8-4-1, 8-5-1, 8-5-2, 8-5-3, 8-6-1, 8-6-4, 8-6-5,
8-7-4, 8-9-1, 8-12-4, 8-12-5 च 1-2-3, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5,
1-3-6, 1-3-7, 1-3-11, 1-3-13, 1-3-14, 1-3-15, 1-3-16, 1-3-17,
1-3-18, 1-3-25, 1-3-28, 1-4-1, 1-4-6, 1-4-10, 1-4-14, 1-4-15,
1-4-16, 1-4-17, 1-5-2, 1-5-12, 1-5-13, 1-5-16, 1-5-17, 1-5-19,
1-5-20, 1-5-21, 1-5-22, 1-5-23, 1-6-2, 1-6-3 2-1-8, 2-1-9,
2-1-17, 2-1-19, 2-2-2, 2-3-3, 2-3-4, 2-3-5, 2-3-6, 2-6-1,
3-1-2, 3-1-6, 3-2-1, 3-2-13, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1,
3-7-1, 3-7-14, 3-7-15, 3-8-1, 3-8-10, 3-9-1, 3-9-4, 3-9-9,
3-9-21, 3-9-27, 4-1-1, 4-2-1 4-2-3, 4-3-1, 4-3-5, 4-3-9,
4-3-10, 4-3-14, 4-3-20, 4-3-33, 4-4-1, 4-4-९, 4-4-6, 4-4-7,
4-4-14, 4-4-22, 4-5-1, 4-6-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-14-3, 5-14-6
5-14-8, 5-15-1, 6-1-13, 6-2-3, 6-2-4, 6-2-13, 6-2-14, 6-2-16,
6-3-4, 6-3-5, 6-3-6, 6-4-3, 6-4-6, 6-4-10, 6-4-11, 6-4-12,
6-4-13, 6-4-15 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18, 6-4-19, 6-4-20, 6-4-21,
6-4-25, 6-4-26, 6-4-27, 6-4-28, 6-5-1.

अपकारः— The word अपकार as Vedic symbol for Moon छं 1-13-1.

अपर्वणः देवात्— From Atharvā Daiva च 2-6-3, 4-6-3.

अपर्वणे— To Atharva मुं 1-1-2.

अपर्ववेदः—The fourth Veda consisting of imprecations for the destruction of enemies and prayers for safety मुं 1-1-5.

अपर्वा— The eldest son of Brahman. He received the learning from Brahman and imparted to Angirā अग्नीः मुं. 1-1-2.

अपर्वाङ्गिरसः— Hymns of Atharvan and Angiras ते 2-3-1, छं 3-4-1
3-4-2, च 2-4-10, 4-1-2, 4-5-11

अपर्वाङ्गिरसाम्— Of descendants of Atharvan and Angiras. Keepers of Agni (प्राणाः) प्र. 2-8.

12 अपर्वा देवः—Atharvā Daiva

च 2-6-3-12

4-6-3-12

Tradition from
Mṛtyu Pradhvaṁsana II
to

Dadhīci Atharvans 13

अदर्शय- To Atharva मं 1-1-1.

अदवा- Or छां 7-9-1.

अपातः- Now तै 1-3-1, 2-6-1, छां 1-12-1, 7-25-1 7-25-2, घृ 1-3-28
1-5-17, 1-5-21, 2-3-6.

अदः- (प्र. ए न. of अदम्) Yonder one इ प्रा, घृ प्रा, 5-1-1, 5-14-7.

अदलम्-(a) Toothless one छां 8-14-1.—

अदन्तम्- Eater तै 3-10-6.

अददानम्- Without charitableness छां 8-8-5.

अदयते- Is thrown out छां 1-2-12.

अदर्शम्- I have seen ऐ 3-13, ऐ 1-5-3, 5-14-4.

अदर्शम्- Not the day of new Moon मुं 1-2-3.

अदर्शनीयम्-That which is not subject to being seen छां 1-2-4.

अदाम - We should eat ऐ 2-1, छां 1-12-5.

अदाहयेत- He should be burnt छां 6-16-3.

अदितिः (सर्वं वा भक्षि)— Devourer of all ऋ 4-7, ऐ 1-2-5.

अदितिरवम् Quality of devouring ऐ 1-2-5.

अदितेः- Of the devourress ऐ 1-2-5.

अदीर्घम्- (a) Not long ऐ 3-8-8.

अदृढा - (a) Not durable मुं 1-2-7.

अदृश्ये- (a) In invisible, तै 2-7-1.

अदृष्ट, अदृश्यम्- (a) Invisible; not capable of being seen प्र 4-5, मां 7
घृ 3-8-11.

अदृष्टः- (a) Unseen घृ 3-7-23.

अदृष्ट्वा- Not seeing ऐ 1-4-15.

अदेयम्- Not to be given तै 1-11-3.

अदेवाः- Not the gods ऐ 4-3-22.

अदोमय- Made of that घृ 4-4-5.

अदा-Certainly छां 3-14-4.

अदम्नि-By waters छां 3-11-6, 5-2-2, 6-8-4, 6-8-6, घृ 6-4-23

अद्भ्यः- From waters का 4-6, तै 2-1-1, दे 1-3 छां 6-2-4, 6-8-6, 7-10-2, 7-11-1, वृ 1-5-20, 3-7-4.

अद्य- At present; today का 1-5, 1-16, 4-13, छां 6-4-5, 8-8-5, वृ 1-5-23, 3-1-7, 3-1-8, 3-1-9, 3-1-10, 6-4-5.

अद्यते- It is eaten तै 2-2-1, वृ 1-3-17, 1-5-2, 2-2-4, 5-9-1.

अद्यमानादि- (a) Those which are being eaten वृ 1-5-1, 1-5-2.

अद्युः- They might eat वृ 3-9-25.

अद्रष्टा (a) Non-seer छां 7-9-1.

अद्राक्षम्- I saw वृ 4-1-4.

अद्राक्षी- You saw वृ 4-1-4.

अद्राक्षम- We saw का 1-27.

अद्रिजा- (a) Produced from mountains का 5-2.

अद्रेश्यम्- (a) Invisible सुं 1-1-6.

अद्वितीयम्- (a) Not with a second छां 6-2-1, 6-2-2.

अद्वैतम्- (a) Unique; without duality मां 7.

अद्वैतः- That which is unique मां 12, वृ 4-3-32.

अधः- In lower region प्र 1-6 सुं 2-2-11 दे 4-5, वृ 3-1-8

अध उपासीत- He should have sexual intercourses वृ 6-4-2.

अध उपास्त- He had sexual intercourses वृ 6-4-2.

अधरथा- (a) By lower वृ 2-2-2.

अधरा- (a) Lower तै 1-3-4.

अधराद्- (a) Southern छां 6-14-1.

अधर्म- Unrighteousness छां 7-2-1, 7-7-1

अधर्ममयः- (a) Made of non-virtuousness वृ 4-4-5

अधर्मात्- From unrighteousness का 2-14

अधस्तात्- Beneath दे 1-2, छां 4-1-8, 7-25-1, 7-25-2, वृ 1-4-11.

अधि- Above के 1-4, का 6-7, छां 5-3-2, 6-2-3 6-2-4

अधिकरणेषु- In the topics or subjects तै 1-3-1,

अधिकृतान्- officers प्र 3-4.

अधिकृतेन- By the in-charge ■ 3-3.

अधिवृत्ति- He goes towards का 3-7.

अधिगमेन- With an acquisition का 2-12

अधिगम्यते- It is learnt सुं 1-1-5.

अधिजायसे- Thou art generated च 6-4-9.

अधियं- 'a) Strung (bow) च 3-8-2.

अधिय्योतिषम्- With reference to light तै 1-3-1, 1-3-2,

अधितिष्ठतः- Governing: ruling छां 5-19-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2.

अधितिष्ठन्ति- They govern; छां 5-20-2.

अधितिष्ठस्व- (You) govern प्र 3-4.

अधिदेवतम्- The supreme deity operating in material objects के 4-4

छां 1-3-1, 1-5-2, 1-6-8, 3-18-1, 3-18-2, 4-3-2 च 1-5-22, 2-3-3

3 7-14

अधिपतिम्- To a chief च 6-3-5

अधिपतिः- A chief छां 5-2-6, च 1-3-18, 2-5-15, 4-3-33, 4-4-22,

5-6-1, 6-3-5.

अधिप्रजम्- With reference to progeny तै 1-3-1, 1-3-3.

अधिभावयति- He rears ऐ 4-3

अधिभूतम्- The whole inanimate creation तै 1-7-1, च 3-7-14, 3-7-15

अधिमात्रम्- On the subject of limbs मां 8

अधिलोकम्- With reference to people तै 1-3-1, 1-3-2.

अधिवासः- A residence मुं 1-2-5

अधिविद्यम्- With reference to knowledge तै 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3

अधिविधाय- Thinking over तै 1-7-1.

अधिशिरसे- They sink down च 3-1-8.

अधिवक्त्रे- In extracting and straining the Soma Juice by a contrivance of leather च 6-4-3.

अधिष्ठानम्- Standing ground छां 8-12-1.

अधीतम्- Learnt के प्रा, का प्रा, 6-19, तै प्रा 2, प्रा 3.

अधीतवेदः- (a) One who has learnt Vedas च 4-2-1

अधीते- He learns मुं 3-2-11, छां 7-3-1, 7-14-1.

अधीतेन- Having learnt (by me) ऐ प्रा.

अधीत्य- Having studied छां 6-1-2, 8-15-1.

अधीयानः- Continuing study छां 8-15-1.

अधीयाना- Those who continue study च 3-7-1.

अधीयीय- I would learn च 7-3-1.

अधीहि-(You) teach तै 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, छां 7-1-1.

- अधूमकः- (a) Smokeless का 4-13.
 अधृतिः- Want of firmness च 1-5-3.
 अधोपहासं- Sexual intercourse च 6-4-3, 6-4-4.
 अध्यक्षरम्- With reference to the mystic syllables मां 8.
 अध्यगीष्ठाः- You have studied छां 7-1-3.
 अध्यमृतात्- In case of immortality तै 1-4-1.
 अध्ययनं- Study छां 2-23-1.
 अध्ययः- One and a half च 3-9-1, 3-9-8, 3-9-9.
 अध्यारमन्- With reference to one's self के 4-5, का 6-18, प्र 3-1, 3-12.
 तै 1-3-1, 1-3-4, 1-7-1, छां 1-2-14, 1-5-3, 1-7-1, 3-18-1, 3-18-2,
 4-3-3, च- 1-5-21, 2-3-4, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5,
 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13,
 3-1-10, 3-7-15, 5-14-4.
 अध्यारमयोगाधिगमेन - With an acquisition of concentration of the
 mind on the Ātman drawing it off from all objects of
 sense का 2-12.
 अद्याह्नौत्- It did prosper च 3-9-9.
 अध्यायः- A lesson तै 1-2-1
 अध्यापकः- One who is studying Vedas तै 2-8-1.
 अध्यूषं Raised छां 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 1-6-4, 1-6-5, 1-7-1, 1-7-2, 1-7-3
 1-7-4.
 अध्येति- He thinks of छां 5-11-2, 5-11-4.
 अध्येमि- I think of छां 7-1-2.
 अध्येदि- You think of का 1-13, छां 5-11-6.
 अध्वियत- He held च 1-2-5, 1-2-6.
 अध्वियन्त- They held च 1-5-23.
 अह्वयेषु- (a) In the uncertain things का 4-2.
 अह्वयेः- (a) By the uncertain का 2-10.
 अध्वनः- Of path का 3-9.
 अध्वनाम्- Of the paths च 2-4-11, 4-5-12
 अध्वर्युः- The officiating priest, the chief priest of Yajña तै 1-8-1,
 छां 4-16-2, च 3-1-4, 3-1-8.
 अध्वानम्- The path छां 5-10-5, च 4-2-1.

अनः- Breath छां 5-2-1 पृ 1-5-3, 4-3-35

अनानम्- (a) Not naked पृ 6-1-14.

अनन्तः- (a) Not naked छां 5-2-2.

अनन्तु (a) Not line पृ 3-8-8.

अनतिप्रश्न्याम्- (a) One, about whom, one should not ask too many questions पृ 3-6-1

अनद्यपानः- (a) Not eaten by others छां 4-3-7.

अननुक्तः अननुक्तः- (a) Not said (scriptures) पृ 1-4-15.

अननुभूतं- (a) Not experienced पृ 4-5.

अननुविद्य- Without recognising छां 8-1-6, 8-8-4.

अननुगम्य- Not having taught छां 5-3-4, पृ 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5
4-1-6, 4-1-7.

अननुष्य- Not having studied छां 6-1-1.

अनन्तम्- (a) Endless, infinite; eternal का 3-15, तै 2-1-1, पृ 1-5-13,
2-4-12, 3-1-9, 3-2-12, 4-1-5, 4-1-6

अनन्तः- (a) endless छां 1-9-2.

अनन्तता- Endlessness 4-1-5.

अनन्तरः- (a) Having no interior पृ 4-5-13.

अनन्तरम्- a) Having no interior पृ 2-5-19, 3-8-8

अनन्तहितम्- (a) By one that is not covered पृ 6-4-25.

अनन्तलीकाप्तिः- Gaining endless worlds का 1-14.

अनन्तवत्- Of one possessing the quality of endlessness छां 4-6-4, पृ
1-5-13.

अनन्तवन्तः- To the possessor of the quality of endlessness पृ 1-5-13

अनन्तवान्- Possessing the quality of endlessness; the second foot
of Brahman छां 4-6-3, 4-6-4

अनन्तरूप- Of the endless पृ 6-2-7

अनन्ता- (a) Endless पृ 1-5-13, 3-1-9, 3-2-12, 4-1-5.

अनन्तान्- (a) Endless पृ 1-5-13.

अनन्तानि (a) Endless पृ 2-5-19

अनन्ते- (a) In endless के 4-9.

अनन्तेर्वासिने For him who is not the disciple घृ 6-3-12.

अनन्दाः—(a) Without happiness का 1-3, घृ 4-4-11.

अनघः—(a) Not blind छां 8-4-2, 8-10-1, 8-10-3.

अन्नम्—Not food, that which is undeserving of being eaten
छां 4-3-7, 5-2-1, घृ 6-1-14.

अनन्यप्रोक्ते—Having been said by none other than oneself का 2-8.

अनन्वागतं—(a) To not being attached घृ 4-3-22.

अनन्वागतः—(a) Not being attached घृ 4-3-15, 4-3-16

अनपगः—(a) Firm घृ 2-1-11.

अनपरम्—(a) Having no second घृ 2-5-19.

अनभिनिहिताः—(a) No weakened in the pronunciation of words,
especially the suppression of an initial अ after ए or ओ; cf
अवग्रह छां 2-22-5.

अनभ्युदितम्—(a) Not risen के 1-5.

अनम्—Breath घृ 6-1-14.

अनया—(लृ. ए. स्त्री. of इदम्) By this (woman) घृ 2-4-1, 4-5-2.

अनदद्यानि—(a) Irreproachable तै 1-11-2.

अनवच्छेद्य—Not having confined; keeping free घृ 1-2-7.

अनवस्थेयुः—(a) In unsteady का 2-22.

अनविप्रयुक्ताः—(a) [न तथा विप्रयुक्ता अविप्रयुक्ताः, नाविप्रयुक्ताः अनविप्रयुक्ताः]
Not separated म 5-6.

अनशितु—For not eating छां 4-10-3.

अनश्नन्—(a) Not eating का 1-8, 1-9, मु 3-1-1.

अनमूर्तिः—(a) Not unwise छां 4-3-7.

अनस्तमिता—(a) Not settling; not resting घृ 1-5-22.

अनस्य—of breath छां 5-2-1., घृ 6-1-14.

अनाकाशम्—(a) Without space घृ 3-8-8

अनादयणम्—No offering of an oblation consisting of first crops or fruits at the end of the rainy season सुं 1-2-3.

अनात्म्ये—(a) In the incorporeal तै 2-7-1.

अनादरः—Disregard; case छां 3-14-2, 3-14-4.

अनादि—(a) Having no beginning का 3-15.

अनादृत्य—Not respecting वृ 6-2-3.

अनामिकाङ्गुष्ठाभ्याम्—With ring finger and thumb वृ 6-4-5.

अनारम्भणम् (अनारम्भणम्)—(a) Having no support वृ 3-1-6.

अनारम्भणानि—(a) Having no support छां 2-9-4.

अनावृतम्—(a) Not covered वृ 2-5-18.

अनाशकायनम्—The state of ब्रह्मचर्य (unmarried or student's life devoted to contemplation and knowledge of the soul) छां 8-5-3.

अनाशकेन—By fasting वृ 4-4-22.

अनाहिताग्निः—(a) One who does not keep a sacred fire छां 5-11-5.

अनित्यम्—(a) Transient ones का 2-10.

अनिरयानाम् (a) Of transient का 5-13.

अनिरयैः—(a) By transient ones का 2-10.

अनिरस्ता—(a) Not uttered (slurred) छां 2-22-5.

अनिराकरणम्—Not warding off क्रेत्रा, छात्रा.

अनिवर्त—(a) Not well-defined तै 2-6-1.

अनिवृत्तः—(a) Not well-defined छां 1-13-3, 2-22-1.

अनिवृत्ते—(a) In not well-defined तै 2-7-1.

अनिर्देश्यम्—(a) Indescribable का 1-14.

अनिलम्—To wind ई 17, वृ 5-15-1.

अनिलयन—(a) One without support (अनाधारम्) तै 2-6-1, 2-7-1.

अनिलयने—(a) In one without support तै 2-7-1.

अनिस्तिष्ठन्—One without close attachment छां 7-20-1.

अनीशया- By helplessness मुं 3-1-2.

अनु- After तै 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, छां 8-9-1, 8-9-2, वृ 1-4-10.

अनु- (Vedic) Verily, following का 4-10, तै 2-3-1, छां 5-3-1 5-3-4, 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2, 8-1-5, वृ 1-3-18, 2-4-12 3-8 9, 4-2-1, 6-2-1, 6-4-5.

अनुकृतिः- Imitation तै 1-8-1.

अनुगाथा- Song which follows छां 4-17-9.

अनुगृह्णामः- Supporting प्र 3-8.

अनुष्टिप्तिधर्मा- One having the nature of nondestruction वृ 4-5-14.

अनुजानाति- He assents; he permits तै 1-8-1 छां 1-1-8.

अनुज्ञा- Consent छां 1-1-8.

अनुत्पत्तिम्- Along with satisfaction छां 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2 5-23-2.

अनुत्क्रान्तः (a) Not departed छां 8-6-4

अनुत्तमेषु- (a) Among the unsurpassed ones छां 3-13-7.

अनुत्वाशिपत्- He had taught you छां 5-3-1.

अनुत्वाशिपम्- I have instructed you छां 5-3-4.

अनुवृष्टव्यं- Ought to be perceived वृ 4-4-19, 4-4 20.

अनुव्यापयन्ति- They put to breast or make drink after वृ 1-5-2.

अनुव्यायात्- He should meditate upon वृ 4-4-21.

अनुपतापी- No longer a sick person छां 8-4-2.

अनुपनीय- Without having initiated as pupils छां 5-11-7.

अनुपरिवर्तन्ते They turn around as in a cycle वृ 6-2-16.

अनुपलभ्य- without obtaining छां 8-8-4.

अनुपश्य- (You) survey का 1-6.

अनुपश्यतः- Of one seeing (oneness) ई 7.

अनुपश्यति- He looks after ई 6, का 4-4 प्र 4-5, वृ 4-4-15.

अनुपश्यन्ति- They look after का 5-12, 5-13.

अनुपानम्— A drink close at home छां 1-10-3.

अनुप्रतिष्ठति— It supports after छां 4-16-5.

अनुप्रभूतः— (a) Pervaded by छां 6-11-1.

अनुप्रविश्य— Having entered into तै 2-6-1, छां 6-3-2, 6-3-3, वृ 1-5-14

अनुप्रविष्टं Accommodated का 2-12.

अनुप्रविष्टः— Accommodated का 1-29,

अनुप्रश्नाः— Subsequent questions तै 2-6-1.

अनुप्रादी— (मा) (You) Should (not) ask questions का 1-25.

अनुप्राणति— They breathe after तै 2-3-1.

अनुप्रापयिष— I wish to attain छां 8-14-1.

अनुप्राविशत्— He entered into तै 2-6-1.

अनुवृद्धिरे— They (both gods and demons) understood छां 8-7-2.

अनुवृषीत— He should recite वृ 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-18.

अनुवृते— He recites वृ 1-4-16.

अनुवृमः—We recite वृ 5-14-5

अनुवृमात्— He should recite वृ 5-14-5.

अनुभवति— He experiences प्र 4-5, 5-3 छां 7-3-1, वृ 1-3-18.

अनुभवसि— You experience छां 6-7-3, 6-7-6

अनुभाति— It shines after का 5-15, मुं 2-2-10.

अनुभाषन्—Dependants वृ 1-3-18.

अनुभूतम्— (a) Experienced प्र 4-5

अनुभूत्वा— Having experienced मुं 1-2-10

अनुभूय— Having experienced प्र 5-4.

अनुमतये— For (divine) favour वृ 6-4-19.

अनुमाष्टि— He smoothens and strokes वृ 6-4-21.

अनु मा शायि— Now you teach me वृ 4-2-1,

अनुयन्ति— They follow का 4-2, छां 5-14-1.

अनुरिष्यति—He consequently injures छां 4-16-3.

अनुलोमात्— As the hair lie वृ 6-4-21.

अनुवदति- It repeats वृ 5-2-3.

अनुवाकः- A chapter or a section referring to a compilation from the Vedas तै 1-1-1, 1-2-1.

अनुवाक्य- Of a chapter (from Vedas) छां 2-24-3.

अनु वा मन्त्रपेत्- He should repeat after. वृ 6-4-5.

अनुवित्तः- Gained, found वृ 4-4-8, 4-4-9, 4-4-13.

अनुविद्य- Having recognised छां 8-1-6, 8-5-2, 8-7-1, 8-7-3, 8-12-6.

अनुविधायति- He runs after का 4-14.

अनुविनाशति- One vanishes after वृ 2-4-12, 4-5-13.

अनुविन्दते- He recognises छां 8-5-1, 8-5-3.

अनुविन्दन्ति- They find छां 8-4-3, 8-5-4.

अनुविन्देत्- One should find वृ 1-4-7.

अनुविहीयेत्- It should dissolve वृ 2-4-12.

अनुविषण्णम्- Clinging to छां 8-12-4.

अनुवीक्ष्य- Looking around वृ 1-4-1.

अनुव्याख्यानानि Explanations वृ 2-4-10, 4-1-2, 4-5-11.

अनुव्याख्यायामि- I shall explain छां 8-9-3, 8-10-4, 8-11-3.

अनुव्याह- He instructed छां 4-9-2, 4-11-1, 4-12-1, 4-13-1, 4-14-2
वृ 4-3-32.

अनुवाहति- He instructs वृ 1-5-17.

अनुवाहनम्- Laying down a rule का 6-15, तै 1-11-4, छां 8-1-5,
वृ 2-5-19.

अनुवारित- He addresses तै 1-11-1.

अनुविष्टं- (a) Is educated वृ 1-5-17.

अनुविष्टः- (a) Educated का 1-20, 2-7, छां 5-3-4, वृ 6-2-1.

अनुविष्टान्- Those who are educated वृ 6-2-3.

अनुविष्ट्य- Having taught छां 5-3-4.

अनुविष्ट्यात्- He should teach के 1-3, छां 4-14-2.

अनुवृष्य- Having dried up वृ 1-5-21

अनुद्युपति- He dries up घृ 1-5-21.

अनुशृणोति- He hears repeatedly प्र 4-5.

अनुष्टुभम्- To a metre which has 4 pādas of 8 syllables each. (It is so called because it follows in praise or speech अनुष्टोमना-
दनुष्टुम् । गायत्री metre has 3 pādas of eight syllables each)
घृ 5-14-5.

अनुष्ठाय Having practised क 5-1.

अनुसञ्चरति- He goes along घृ 4-3-7, 4-3-18.

अनुसञ्चरन्- (a) Walking along तै 3-10-5.

अनुसञ्चरेत्- He would be afflicted घृ 4-4-12.

अनुसन्तनुत- You should continue छां 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6.

अनुगमाहरति- It sets in order छां 1-5-5.

अनुसंवसि- They follow का 5-7.

अनुसवज- You accompany छां 4-4-5.

अनुवत- Said घृ 1-5-17.

अनुवानः- (a) Learned घृ 2-1-1.

अनुवानतमः- (a) The most learned घृ 3-1-1.

अनुवानमानी- (a) Considering himself learned छां 6-1-2, 6-1-3.

अनुव्य- Having taught तै 1-11-1.

अनुत्क्रामति- It departs after घृ 4-4-2.

अनुत्क्रामन्- (a) Stepping after घृ 4-4-2.

अनुत्क्रामन्ति- They step after घृ 4-4-2.

अनुत्तिष्ठन्ति- They rise after छां 3-19-3.

अनुत्तिष्ठन्- They rose up after छां 3-19-3.

अनुदेति- It rises after घृ 2-1-10.

अनृत- Fraud; falsehood प्र 1-16, 6-1, मुं 3-1-6, तै 2-6-1, छां 1-2-3,
6-16-1, 7-2-1, 7-7-1, 8-3-1 घृ 5-5-1. अनृतं हि मृत्युः । मृत्यवन्तयोः

तकारस्याभावात् । तदेतदनृतं तकाराक्षरं मृत्वरूपम् ॥

अनृतापिघना- Coverings for falsehood छां 8-3-1, 8-3-2.

अनृताभिप्रेतः- (a) A cheat; telling a lie छां 6-16-1.

अनृतेन- By fraud छां 6-16 1, 8-3-2.

अनेकरूपां- (a) Multiform का 1-16.

अनेजत्- (a) Not moving ई 4

अनेन- (ग. ए. पु. of इदम् By or with this के 4-5, ऐ प्रा, छां 1-2-1.

1-7-8, 3-16-7, 4-2-5, 6-3-2, 6-3-3, 8-3-5, वृ 1-2-7, 1-3-2, 1-3-3,

1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 1-3 17, 1-3-18, 1-3-22, 1-4-7, 1-5-17.

अनेवविद्- Not knowing this much वृ 1-4-15.

अन्तं- End छां 8-1-5, 8-2-10, वृ 1-3-10, 1-5-3, 4-1-5, 4-4-3, 4-4-6.

अन्तम्- A settlement, a final arrangement वृ 2-4-1, 4-3-18, 4-5-2.

अन्तः- End छां 8-1-1, वृ 1-3-10, 1-4-6, 4-3-18.

अन्तक- Oh Death ! का 1-26.

अन्तःकरोति- He inserts छां 5-8-1, वृ 6-2-13.

अन्तकाले- At the time of death वृ 4-3-38.

अन्ततः- Finally; in the end तै 2-2-1, 3 10-1, छां 1-2-9, 1-3-12 वृ

1-4-11, 1-4-15, 1-5-21, 6-3-6.

अन्तःपुरुषे- In inner man; inside man छां 3-12-4, 3-12-8, 3-13-7, वृ

5-9-1.

अन्ताग्रहं- knowing oneself; with an enlightened Soul मां 7.

अन्तःग्रह- knowing oneself; with an enlightened Soul मां 4.

अन्तर्-गतः- Inside हुं 2-2-6, छां 3-12-8, 5-8-1, 5-9-1, 8-1-1, 8-1-3

8-7-4, वृ 1-3-8, 1-4-6.

अन्तरं- An inside; a hole तै 2-7-1, वृ 3-7-1, 3-7-3, 3-7-4, 3-7-5,,

3 7-6, 3-7-7, 3-7-8, 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11, 3 7-12, 3-7-13, 3-7-14,

3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22',

3-7-23, 4-3-21.

अन्तरः- (a) Inside: तै 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, वृ 3-7-1, 3-7-3

3-7-4, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11, 3-7-12

3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3 7-19, 3-7-20

3-7-21, 3-7-22, 3-7-23.

अन्तरक्षिणि— In the inner eye छां 1-7-5.

अन्तरतः— On the inside वृ 1-4-6, 3-9-28 (3).

अन्तरतरम्— More inside वृ 1-4-8.

अन्तरस्य— of the inside ई 5.

अन्तरा— In the middle: within,; between अ 1-6, 3-8, छां 8-1-3, 8-14-1, वृ 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7, 6-2-2.

अन्तराकाशः— Internal space छां 8-1-1, 8-1-2.

अन्तरात्मन्— The inmost spirit or soul का 4-1 वृ 2-3-4, 2-3-5.

अन्तरात्मा— Inner soul का 6-17, मुं 2-1-9.

अन्तराशित्ये— In the internal Sun छां 1-6-6.

अन्तरिक्षम्— The intermediate region between heaven and earth
अ 5-4, 5-7, मुं 2-2-5, तै 1-5-1, 1-7-1 ये 1-2, छां 1-3-7, 1-6-2, 2-2-1,
2-2-2, 2-17-1, 3-1-1, 3-15-5, 4-6-3, 7-6-1, 7-8-1, 7-10 1, वृ
1-1-1, 1-2-3, 2-3-3, 3-1-6, 3-7-6, 3-9-3, 3-9-7, 5-14-1.

अन्तरिक्षक्षिते— For dwelling in the atmosphere 2-24-9.

अन्तरिक्षलोकं— To the world of atmosphere वृ 3-1-10

अन्तरिक्षलोकः— The world of atmosphere वृ 1-5-4, 3-6-1.

अन्तरिक्षलोकेषु— In the worlds of atmosphere वृ 3-6-1.

अन्तरिक्षसद्— (a Dwelling in the atmosphere का 5-2.

अन्तरिक्षात्— From Antarikṣa (see "अन्तरिक्ष") 3-14-3, 4-1-1,
वृ 2-3-2 3-7-6

अन्तरिक्षे— In "Antarikṣa" see "अन्तरिक्ष" अ 2-9 छां 2-9-4, वृ 3-7-6.

अन्तरिक्षोदरः— Whose inside is as wide as the mid-region or atmosphere छां 3-15-1.

अन्तरे— Inside का 2-5 मुं 1-2-8

अन्तरेण— At or in the intervals मुं 1-2-2, तै 1-6-6 वृ 3-3-2, 6-4-5.

अन्तर्ज्योतिः— An internal light वृ 4-3-7.

अन्तर्धा— Having hidden छां 6-16-1, 6-16-2.

अन्तर्यामिणम्- (a) To the regulating soul or internal feeling वृ 3-7-1, 3-7-2.

अन्तर्यामी- (a) The regulating soul or internal feeling मां 6, वृ 3-7-3, 3-7-4, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8, 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11 37-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23.

अन्तर्हृदये- In the interior of the heart तै 1-6-1, छां 3-12-9, 3-14-3, 3-14-4, 8-1-3, वृ 2-1-17, 4-2-3, 4-4-22, 5-6-1.

अन्तवत्- Limited छां 1-8-8 वृ 3-8-10

अन्तवत्ता- Of limited वृ 1-5-13.

अन्तवत्तम्- To limited वृ 1-5-13.

अन्तवेलायाम्- In the hour of death छां 3-17-6.

अन्तःशरीरे- In the interior of the body अ 6-2, मुं 3-1-5.

अन्तःशरत्ते- Exists inside मुं 2-2-6.

अन्तात्- From the end छां 6-13-2

अन्ताम्- To the ends वृ 3-3-1.

अन्ताय- For the end वृ 4-3-19.

अन्तिकात्- Near का 4-5.

अन्तिके- Near ई 5, मुं 3-1-7.

आते- Near छां 5-3-6, वृ 6 2-5.

अन्तेभ्यः- From all corners वृ 4 3-33.

अन्तेवासिनं- A pupil तै 1-11-1

अन्तेवासिनः- To pupils छां 4-10-1.

अन्तेवासिने- To a pupil छां 3-11-5 वृ 6-3-7 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.

अन्तेवासिभ्यः- To pupils वृ 6-3-12

अन्तेवासी- A pupil तै 1-3-3.

अन्ध- (a) Dark; blind ई 9, 12, छां 8-10-1, 8-10-3, वृ 4-4-10.

अन्धः- (a) Blind छां 5-13-2, 8 4-2, 8-9-1, 8-9-2

अन्धाः (a) The blind का 2-5, मुं 1-2-8, छां 5-1-9, वृ 6-1-9.

अन्धे- (a) In the blind छां 8-9-1, 8-9-2.

अन्धेन- (a) By the blind ई 3, का 2-5, मुं 1-2-8, वृ 4-4-11.

अन्नं- Food प्र 1-14, 2-10, 3-5, 6-4, मुं 1-1-8, 1-1-9, तै 1-5-3, 2-1-1, 2-2-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1, 3-10-6, ऐ 2-1, 3-1, 3-2, 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 3-9, छां 1-3-6, 1-8-4, 1-11-9, 1-12-2, 1-12-5, 1-13-2, 2-22-2, 4-1-1, 4-3-6, 4-3-8, 4-11-1, 5-2-1, 5-6-2, 5-7-2, 5-10-4, 5-10-6, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 5-18-1, 6-2-4, 6-5-1, 7-4-2, 7-7-1, 7-9-1, 7-9-2, 7-10-1, 7-26-1, वृ 1-2-5, 1-3-17, 1-3-18, 1-4-6, 1-5-1, 1-5-2, 2-1-3, 2-2-1, 2-2-2, 2-2-4, 3-2-10, 3-9-8, 4-2-3, 5-9-1, 5-12-1, 6-1-14, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-16.

अन्नपते- Oh ! The Lord of food; epithet of Savitr, Agni and Śiva छां 1-12-5

अन्नपाने-Both food and drink तै 1-4-2, छां 8-2-7.

अन्नपानलोककाम-(a) Desirous of the world of food and drink छां 8-2-7.

अन्नपानलोकेन-By the world of food and drink छां 8-2-7.

अन्नमय-(a) Consisting of or derived from food तै 2-8-5, 3-10-5, छां 6-5-4, 6-6-5, 6-7-6.

अन्नमसि-Thou art food वृ 6-3-4.

अन्नरसमय-(a) Made of the essence of food तै 2-1-1, 2-2-1.

अन्नवत्-To the possessors of food छां 7-9-2.

अन्नवान्-(a) Possessed of food तै 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, छां 1-3-7, 1-13-4, 2-8-3.

अन्नस्य-Of food ऐ 3-10, छां 1-8-4, 1-10-6, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, 6-4-6, 6-6-2, 7-4-2, 7-9-1, 7-9-2.

अन्नात्-From food प्र 6-4, मुं 1-1-8, तै 2-1-1, 2-2-1, 3-2-1, छां 6-8-4, 7-9-2, 7-10-1 वृ 5-12-1.

अन्नादः—(a) Eater of food तै 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-6, छां 1-3-7, 1-13-4, 2-8-3, 2-12-2, 2-14-2, 3-13-1, 3-13-3, 4-3-8, वृ 1-3-18, 1-4-6, 4-4-24.

अन्नादी—(f.) Eater of food छां 4-3-8.

अन्नाद्यं—The food etc; the proper food छां 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-2, 3-13-1, 3-13-3, 6-2-4, वृ 1-3-17, 1-3-28, 1-5-2.

अन्नाद्येन—By food etc; by proper food तै 1-3-4, छां 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2.

अन्नादि—Foods वृ 1-5-1, 1-5-2.

अन्नायुः—(a) One whose life depends on food वे 3-10.

अन्न—In food मुं 2-2-7 तै 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, छां 1-3-6, वृ 1-3-27, 5-12-1.

अन्नेन—By food तै 1-5-3, 2-2-1, 3-2-1, छां 6-7-6, 6-8-4.

अन्ने—With foods वृ 4-3-37.

अन्य—(a) To another का 1-21, 1-29, मुं 3-1-2, वे 3-13, छां 5-11-3, वृ 1-4-8, 4-4-3.

अन्यः—(a) Another का 1-22, 2-21, 6-18, मुं 3-1-1, तै 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, छां 7-24-2, वृ 1-4-10, 3-7-23, 4-3-31.

अन्यतरा—(a) Either of the two छां 4-16-3, 4-16-4.

अन्यतरा—(a) Either of the two छां 4-16-2, 4-16-3.

अन्यतस्त्य—An enemy वृ 2-1-6.

अन्यतस्त्यवापी—(a) The conqueror of eremics वृ 2-1-6.

अन्यत्र—In another place का 2-14, 6-12, छां 6-8-2, 6-8-4, 6-8-6, 8-11-3, 8-15-1, वृ 2-4-6 3-9-25, 4-5-7

अन्यत्रमना—(a) Whose mind is elsewhere वृ 1-5-3.

अन्यथा—Otherwise ई 2 छां 7-25-2.

अन्यद्—(a) Other one; another ई 10, 13, के 1-4, का 2-1, मुं 1-2-10, मां 1, वे 1-1, छां 2-21-3, 7-24-1; 8-3-2, वृ 1-4-1, 1-4-2, 1-4-15, 2-3-2, 2-3-4, 2-3-6, 3-4-2, 3-5-1, 3-7-23, 3-8-11, 3-9-26, 4-3-23,

4-3-24, 4-3-25, 4-3-26, 4-3-27, 4-3-28, 4-3-29, 4-3-30, 4-3-31,
4-4-4.

अन्यद्वृत्तम्— Other way of life वृ 4-5-1

अन्यराजानः— Heteronomous kings छां 7-25-2.

अन्यस्मात्— (a) From another वृ 1-4-8.

अन्यस्मिन्— (a) In another छां 7-24-2.

अन्यस्मै— (a) For another छां 3-11-6.

अन्या- (a. f.) Other (woman) का 6-16, छां 8-6-6, वृ 1-5-22.

अन्या- (a. f.) Another (woman) वृ 1-4-10, ॥ 4-19

अन्याः— (a. f.) Other ones सुं 2-2-5, तै 1-5-1, वृ 3-8-9.

अन्यात्— (a) From another तै 2-7-1.

अन्यादृशाः— (a) Of another kind, being different छां 4-14-2

अन्यान्— (a) To others ई 4, के 4-2, 4-3, छां 1-11-2, 4-10-1.

अन्यानि— (a) Others छां 1-3-5, वृ 1-5-21, 4-3-32.

अन्ये— (a) others का 5-7, प्र 1-11, छां 1-10-2, 1-12-2, 4-3-8, 4-9-2,
वृ 5-3-1.

अन्येन— (a) By another का 2-9, वृ 1-3-24, 1-5-16.

अन्येभ्यः— (a) From others वृ 4-4-2.

अन्येषां— (a) Of others वृ 4-3-33, 4-4-4.

अन्यैः— (a) By others सुं 3-1-8.

अन्योन्यसत्ताः— (a) Devoted mutually प्र 5-6

अन्योन्यस्मिन्— (a) In each other वृ 5-5-2.

अन्योन्यस्य (a) Of each other छां 1-1-6.

अन्योन्येन— (a) By each other वृ 1-5-21.

अन्यत्रायत्— Arose वृ 1-1-2

अन्यवक्रामति— He descends into वृ 4-4 1, 4-4-2.

अन्यवायानि— Let me follow वृ 1-3-10.

अन्यवाजंत्— He made to go after वे 2-1.

अन्यापत्तः— (a) Following after वृ 2-2-2.

अन्वापत्ता (a) Following after छां 1-10-9, 1-10-10, 1-10-11, 1-11-4, 1-11-5, 1-11-6, 1-11-7, 1-11-8, 1-11-9, वृ 2-2-2.

अन्वापत्ताः— (a) Those who followed after छां 2-9-2, 2-9-3, 2-9-5, 2-9-6, 2-9-7, 2-9-8, 3-16-1, 3-16-3, 3-16-5, वृ 3-8-9.

अन्वापत्तानि— (a) Those who followed after छां 2-9-2, 2-9-4.

अन्वाष्टः— (a) Mounted वृ 4-3-35.

अन्वाविशन्ति— They follow along छां 8-1-5.

अन्वाह— One repeats वृ 5-14-4, 6-3-6.

अन्वाहार्यपचनः—The southern sacrificial fire used in offerings presented by the priests प्र 4-3, छां 4-12-1, 5-18-2.

अन्वाहुः—Some repeat वृ 5-14-5.

अन्विच्छ—You search for छां 6-8-4, 6-8-6.

अन्विच्छामः—We search for छां 8-7-2.

अन्विष्य—Seeking to get प्र 1-10, छां 4-1-7, 8-7-2.

अन्वीक्ष्य—Having looked छां 8-8-4.

अन्वेतस्य—Of the following वृ 3-8-9.

अन्वेति—He succeeds प्र 5-2, 5-7.

अन्वेष्ट मा भवतः तापि—Now then, Respected Sir, teach me छां 4-2-4.

अन्वेष्टना—Searching for (ब्रह्म); seeking for (ब्रह्म) छां 4-1-7.

अन्वेष्टमाणाः—(a) Searching after प्र 1-1.

अन्वेष्टाम् (अनु + एषाम्)— Well, of these वे 4-5.

अन्वेष्ट्यः—One should be searched for छां 8-7-1, 8-7-3.

अन्वेष्ट्यम्—Should be searched छां 8-1-1, 8-1-2.

अपः—Water ई 4, वे 3-2, छां 5-16-1, 6-2-3, 6-7-1, 6-8-3, 6-8-4, 7-10-1, 7-10-2, वृ 1-2-2, 3-6-1, 3-7-4, 6-4-5.

अपरीयमाणपक्ष—Dark fortnight वृ 6-2-16.

अपरीमाणपक्षाद्यान्— Those beginning from dark fortnight वृ 6-2-16.

अपरीयस्व—(You) decrease वृ 6-2-16.

अप य दीयते—It diminishes वृ 1-5-14, 1-5-15.

अपाने - In Apāna छां 5-21-2.

अपानेन - By Apāna (see अपानं) का 5-5, ऐ 3-10, 3-11, वृ 3-2-2, 3-4-1.

अपान्यात् - He should breathe out वृ 1-5-23, 6-4-10, 6-4-11,

अपापविद्धम् - (a) Struck by sinlessness ई 8.

अपाम् - Of waters छां 1-1-2, 1-8-5, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, 6-4-6, 6-6-3, 7-10-2, वृ 1-2-2, 2-4-11, 3-2-10, 4-5-11, 6-4-1.

अपारं - (a) Having no limit वृ 2-4-12.

अपावाश्नूँश्च - Uncover छां 2-24-4, 2-24-8, 2-24-12, 2-24-13.

अपावृणु - You uncover ई 15, वृ 5-15-1.

अपिगृह्य - Having accepted छां 3-13-7.

अपिता - (a) Not the father वृ 4-3-22.

अपिघानम् - Covering (false) छां 8-3-1.

अपिघाप - Closing; covering वृ 5-9-1.

अपिपातः - (a) Whose throat has disappeared छां 3-17-6, 8-1-5, 8-7-1, 8-7-3.

अपिपति - They have a share in; transform मुं 1-2-7, 2-1-1, 2-2-1, 2-8-3, छां 4-3-2, 6-10-1, वृ 4-4-8, 4-4-14.

अपिहितं - (a) Covered; hidden ई 15, वृ 5-15-1.

अपातः - Entered; gone into छां 6-8-1, 8-11-1, 8-11-2.

अपीतिः - Destruction मां 11.

अपीतेः - Of destruction मां 11.

अपुत्राय - For one who is not a son वृ 6-3-12.

अपूपः - Honeycomb छां 3-1-1.

अपूर्वम् - Without previous one वृ 2-5-19.

अपृच्छत - He asked अ 6-1.

अपृच्छम् - I asked छां 4-4-4.

अपृच्छाम - We asked वृ 3-3-1, 3-7-1.

अपेव निहुते - He simply denies, hides from छां 4-14-2.

अपोमूलम् - Water-root छां 6-8-4.

अपोहृष - Having destroyed छां 5-24-1.

अपोर्णमासं - Duties not performed on the full moon day मुं 1-2-3.

अपोल्कसः - (a) Not the Paulkasa (see पोल्कस) घृ 4-3-22.

अप्येति - Is transformed into छां 4-3-1, 4-3-3, वृ 3-2-13, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-4-6.

अप्रजायमानाः - (a) Not procreating घृ 6-1-12.

अप्रज्ञम् - Not wise मां 7.

अप्रतिपुह्यस्व - (a) Of the unfit for accepting हृ 4-1-3.

अप्रतिहृष - (a) Improper; unfit घृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 2-1-8.

अप्रतिष्ठितम् - (a) Unsupported छां 1-8-6.

अप्रमेतः - (a) Vigilant का 6-11, छां 1-3-12, 2-22-2.

अप्रमत्तेन- (a) By vigilant मुं 2-2-4.

अप्रमेयं- (a) Indemonstrable घृ 4-4-20.

अप्रवर्ति- (a) Uninterrupted; abstaining from action छां 3-12-9, घृ 2 1-5.

अप्रवर्तिनी- (a) Uninterrupted; छां 3-12-9.

अप्रसाहः- Not being affected by evils or ill omens छां 5-2-7.

अप्राक्षीत्- He questioned छां 5-3-5, वृ 6-2-3.

अप्राक्ष्यः- You did ask छां 6-1-3.

अप्राणः- (a) Without vital air मुं 2-1-2, वृ 3-8-8.

अप्राणतः- (a) One without the breath of life वृ 4-1-3.

अप्राणनपानम्- Not breathing in, not breathing out (Upaniṣadic colloquial) छां 1-3 3, 1-3-4, 1-3-5.

अप्राप्य- Not reaching तै 2-4-1, 2-9-1, छां 8-9-1, 8-10-1, 8-11-1.

अप्रियं- (a) Disagreeable घृ 1-4-10.

अप्रियवेत्ता- (a) Knower of unpleasantness, छां 8-10-2, 8-10-4.

अप्रियाः - (a) Disagreeable ते 3-10-4.

अप्रोच्य- Without telling छां 4-10-2.

अप्सु- In waters का 6-5, ते 3-8-1, छां 2-4-1, 2-4-2, 8-7-4, घृ 1-2-3, 2-1-8, 2-5-2, 3-2-13, 3-7-4, 3-9-16, 3-9-22.

अप्सुमान्- (a) One who is possessed of what is in water छां 2-4-2.

अवलानां- (a) Of feeble छां 4-4-5.

अबलिमानं- Reduced to weakness छां 8-6-4.

अबलीयान्- (a) A weak (man) घृ 1-4-14.

अबल्यं- Weakness घृ 4-4-1.

अबाह्यं- (a) Without an exterior घृ 2-5-19, 3-8-8.

अबाह्यः - (a) One without an exterior घृ 4-5-13.

अविभः - (From भृ) He bore घृ 1-2-4.

अविभेत्- He was afraid घृ 1-4-2.

अवृषः - (a) Not enlightened; not awakened घृ 4-4-11.

अयोढा- (a) A non-perceiver छां 7-9-1.

अज्जा- (a) Born in water का 5-2.

अज्जीवत्- He said के 3-4, 3-8, का 1-16, दे 2-3, 2-5, छां 5-3-4, घृ 3-3-1, 3-7-1, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

अज्जह्वित्- (a) Not knowing Bramhan सं 3-2-9, मां 10.

अब्राह्मणः- (a) Not a brāhmaṇa छां 4-4-5.

अब्रुवन्- They said, के 3-3, 3-7, 3-11, दे 2-1, 2-2, 2-3, घृ 1-3-18.

अब्रुवम्- I spoke प्र 6-1.

अब्रूत- He spoke दे 2-5.

अब्रूयाः - You spoke घृ 5-14-8.

अब्रूम- We spoke के 4-7, घृ 3-3-1.

अमर्य- Freedom from fear का 2-11, 3-2, प्र 1-10, 5-7, ते 2-7-1, छां 1-4-4, 1-4-5, 4-15-1, 8-3-4, 8-7-4, 8-8-3, 8-10-1, 8-11-1, घृ 4-2-4, 4-3-21.

अमर्यः - (a) One without fear घृ 4-4-25.

अमयस्य- (a) Of freedom from fear का 2-11.

अमयाः- (a) Those free from fear छां 1-4-4.

अभवत्- He became तै 2-6-1 वृ 1-2-2, 1-2-4, 1-3-12, 1-3-13, 1-3-14, 1-3-16, 1-4-1, 1-4-4, 1-4-5, 1-4-9, 1-4-10, 1-4-15.

अभवताम्- They two became छां 3-19-1, वृ 1-4-3.

अभवन्- They became छां 1-4-4, वृ 1-3-7, 1-3-15, 3-3-1, 3-3-2.

अभवम्- I became वृ 1-4-10, 1-5-21.

अभविष्यः- If you will become छां 5-13-2.

अभविष्यत्-If there were छां 7-2-1.

अभाजयत्- He divided वृ 1-5-1, 1-5-2.

अभाषयाः- You spoke छां 5-3-6, वृ 6-2-5.

अभि- Towards के 4-6, का 1-10, 2-2.

अभिकामः-One who reaches one's desires छां 8-2-10.

अभिकामाः- Those who reach their desires छां 8-1-5.

अभिक्रम्य- Having approached वृ 6-4-6.

अभिवर्तुस्तः-(a) Imagined का 6-9.

अभिक्षरन्ति- They waste or want वृ 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

अभिगच्छन्ति- They approach ई 3, वृ 4-4-11.

अभिगच्छेत्- He should go to or approach सुं 1-2-12.

अभिगाम्-May I go छां 8-14-1.

अभिगायतात्- He should celebrate in song छां 1-5-4.

अभिगायति- He sings छां 2-24-3, 2-24-7, 2-24-11.

अभिचाकरोति- He sees सुं 3-1-1, वृ 4-3-11.

अभिजयन्ते-They conquer completely प्र 1-9, 1-10.

अभिजायते- He arises; springs from accordingly सुं 1-1-8, छां 7-12-1.

अभितः- Near to छां 3-1-4, 3-2-3, 3-3-3, 3-4-3, 3-5-3 8-6-4, वृ 1-1-2.

अभितपति- It heats छां 7-11-1.

अभितप्तस्य- Of one irradiating with heat ऐ 1-4 छां 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-2.

- अभितप्ताम्यः- (a f.) From those irradiating with heat ऐ 3-2.
 अभितप्तायाः- (a. f.) Of that irradiating with heat छां 2-23-2.
 अभितप्तेभ्यः- (a) From those irradiating with heat छां 2-23-2,
 2-23-3, 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-2.
 अभिदासति- It destroys छां 1-2-8.
 अभिद्रुत्य- Rushing against घृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7.
 अभिधत्ते- It supports प्र 3-1.
 अभिध्यायन्- (a) One who meditates upon का 1-28, 2-3.
 अभिध्यायीत- One should meditate प्र 5-1, 5-3, 5-5.
 अभिनद्धाक्ष- (a) To one whose eyes are bandaged; (a thief) छां 6-14-1.
 अभिनद्धाक्षः- (a) Whose eyes are bandaged; (a thief) छां 6-14-1.
 अभिनन्दन्ति- They are glad मुं 1-2-7.
 अभिनन्दाः- Delight छां 5-8-1, घृ 6-2-13.
 अभिनहन्- Bandage छां 6-14-2.
 अभिनिघाय- Putting up to घृ 6-4-25.
 अभिनिष्पद्यते- He appears छां 8-3-4, 8-4-2, 8-12-3.
 अभिनिष्पद्यन्ते- They appear छां 8-12-2, घृ 6-2-16.
 अभिनिःसृता- (a) Gone out का 6-16, छां 8-6-6.
 अभिपद्यते- He approaches घृ 6-4-20.
 अभिपन्न- (a) Overcome घृ 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5.
 अभिपरवर्ति- They look at; know छां 4-3-6.
 अभिप्रजानीहि- (You) think constantly ऐ 2-5.
 अभिप्रतारिण- To Abhipratārin छां 4-3-5.
 अभिप्रतारिन्- By name Abipratārin (Kākṣaseni) छां 4-3-6.
 अभिप्रतिष्ठन्ते They lead घृ 2-1-10.
 अभिप्रवव्राज- He went forth छां 8-7-2.
 अभिप्रस्थापयन्- (a) One who sets forth to (forest) छां 4-4-5.
 अभिप्रस्थापयाञ्चकार- He sets for (home; preceptor's land) छां
 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.

अभिप्रहृत्य- Having made powerless वृ 4-3-11.

अभिप्राणितं- (a) Inhaled ऐ 3-11.

अभिप्राण्य- Having inhaled ऐ 3-4, वृ 6-4-10.

अभिप्राण्यात्- It should be inhaled वृ 6-4-11.

अभिप्रातः - Towards the morning वृ 6-4-19.

अभिप्राप्नुवन्ति- They reach to (a year) छां 5-10-3.

अभिप्रास्य- Having set aside छां 6-13-2.

अभिप्रेयसो पृणीते- He chooses it rather than one which is agreeable
फा 2-2.

अभिषविव्यामः - We will conquer छां 1-2-1.

अभिभूतः - (a) Overcomes प्र 4-6.

अभिर्मुख्ये- I should intend वृ 1-2-5.

अभिषन्मयते- He consecrates by the incantation वृ 6-4-28.

अभिषन्मयेत्- He should consecrate by the incantation वृ 6-4-6.

अभिषन्वति- He rubs together for producing fire छां 2-12-1.

अभिषन्वन्ति- They imagine सुं 1-2-9.

अभिमानात्- From pride (in a good sense) प्र 2-4.

अभिमुशति- He touches वृ 6-3-4.

अभिमुशेत्- He should touch वृ 6-4-5.

अभिमुद्य- Having touched वृ 6-4-9.

अभिरक्षति- He protects छां 4-17-10.

अभिवदति- He speaks प्र 6-1, वृ 2-4-14, 3-2-3, 4-5-15.

अभिवदते- He speaks प्र 4-2.

अभिवदन्ति- They speak प्र 2-2, वृ 3-8-8.

अभिवदन्त्यः - Those who address सुं 1-2-6.

अभिवदेत्- We should address फा 1-10, वृ 2-4-14, 4-5-15.

अभिवर्षसि- You shower down upon ॥ 2-10.

अभिविमानं- Of unlimited dimensions छां 5-18-1.

अभिघ्राददात्- It opened its mouth वृ 1-2-4.

अभिव्याहरति- One expresses छां 1-3-3, 1-3-4.

अभिव्याहराणि- Let me express छां 8-12-4.

अभिव्याहाराय- For an expression छां 8-12-4.

अभिव्याहृतं- (a) Uttered ऐ 3-11.

अभिव्याहृत्य- Having shouted ऐ 3-3.

अभिव्यस्यत्- He analysed ऐ 3-13.

अभितोष्यम्- (a) About to invoke छां 1-3-9, 1-3-11.

अभिसंपन्ति- They hold together छां 4-15-2.

अभिसंविशत- You enter into and become one वृ 1-3-18.

अभिसंविशति- He enters into and becomes one छां 3-6-3, 3-7-3,
3-8-3, 3-9-3, 3-10-3.

अभिसंविशन्ति- They enter into and become one तै 3-1-1, 3-2-1,
3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1, छां 1-11-5, 2-6-2, 3-7-2, 3-8-2, 3-9-2
3-10-2, वृ 1-3-18.

अभिसंस्थापयामः - We establish छां 1-8-5, 1-8-7.

अभिसमायति- They collect together वृ 4-3-38, 4-4-1.

अभिसमावृत्त- Having come back again छां 8-15-1.

अभिसमेताः - (a) Met together वृ 3-1-1.

अभिसमेत- Meeting together छां 5-1-12.

अभिसर्गति- It includes छां 4-1-4, 4-1-6.

अभिसम्पद्यते- He obtains; comes to प्र 5-3, छां 8-15-1, वृ 4-4-5.

अभिसंपद्यन्ते- They obtain वृ 4-3-33.

अभिसम्पद्यमान- (a) One who obtains वृ 4-3-8.

अभिसम्पन्नाः - (a) Attained, rich in वृ 6-1-4.

अभिसम्भवन्ति- They reach towards छां 4-15-5, 5-10-1, 5-10-3, वृ
6-2-15, 6-2-16.

अभिसम्भवामि- I step towards छां 8-13-1.

अभिसम्भवितामि- I shall enter into छां 3-14-4.

अभिषायम्- At Sunset छां 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.

अभिविध्यति- He succeeds छां 7-4-3, 7-5-3, 7-7-2, 7-9-2, 7-11-2, 7-12-2.

अभिहरन्ति- They bring वृ 5-3-1.

अभिहायन्ते- It is taken away वृ 4-1-6.

अभीष्टम्- Frequently, repeatedly के 4-5.

अभीष्टितं- (a) Desired वृ 2-4.

अभ्युज्जत्- (He) would guard वृ 1-5-17.

अभूः- You have become वृ 6-4-28.

अभूत्- He became हे 7, का 6-18, छां 5-3-7, 6-4-6, 6-4-7, 6-7-6,
वृ 1-2-1, 1-2-7, 1-3-8, 2-1-16, 2-1-17, 2-4-14, 4-5-15, 6-2-7.

अभूत्या- With want of power, with non-existence वृ 1-4-10.

अभूवम्- I became छां 2-22-3, 2-22-4, वृ 1-5-3.

अभैवत्- He should have been afraid वृ 1-4-2.

अभ्यगासिधं- I chiefly have sung छां 1-5-2, 1-5-4.

अभ्यतपत्- (He) irradiated with heat; did penance वे 1-4, 3-2, छां
2-23-2, 2-23-3, 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-2, 4-17-1, 4-17-2,
4-17-3.

अभ्यद्रवत्- (He) ran up-to के 3-4, 3-8, 3-11,

अभ्यनुशासनि- Let me persuade छां 5-11-3.

अभ्यनुवृत्तं- (a) Said agreeably to what was said before छां 3-12-5.

अभ्यपानितं- It is breathed out वे 3-11.

अभ्यभवाश्म्- (अभि भवामि) I over-come है 3-10-6.

अभ्यमत्तवत्- He rubbed वृ 1-4-6.

अभ्यवदत्- It addressed के 3-4, 3-8.

अभ्यवदान्यः- (a) Very niggardly वृ 6-2-7.

अभ्यसृजत्- He impregnated वृ 6-4-2.

अभ्याख्यातेषु- (a) In case of falsely accused है 1-11-4.

अभ्यागच्छाम- Let us go छां 5-11-2, 5-11-4.

अभ्याजम्- They went towards छां 5-11-2, 5-11-4.

अभ्याताः- (a) Pervaded छां 3-14-2, 3-14-4.

अभ्याश्रयति- They put on वृ 5-11-1, 5-14-8

अभ्यारोहः - Muttering holy prayers पृ 1-3-28.

अभ्यासः - (a) Rerching to छां 1-3-12, 2-1-4, 3-19-4, 5-10-7.

अभ्याह्न्यात्- One should strike छां 6-11-1.

अभ्याहितस्य- (a) Of put on छां 6-7-3, 6-7-5, पृ 4-5-11.

अभ्याहितात्- From put on पृ 2-4-10.

अभ्युक्तम्- It is said अ 1-7, सुं 3-2-10, पृ 4-4-23.

अभ्युक्ता- (Rc) is said about तै 2-1-1.

अभ्युक्षति- He sprinkles over पृ 6-4-19, 6-4-23.

अभ्युगिरहे- They pass out; (they) go away from छां 1-11-5.

अभ्युचते- It is expressed के 1-5.

अभ्युवाद- He addressed छां 4-1-2, 4-1-8, 4-2-1, 4-2-4, 4 5-1, 4-6-2,
4-7-2, 4-8-2, 4-9-3, 4-14-1, पृ 6-2-1.

अभ्युदे- (He) said (with reference to a subject) छां 4-14-2.

अर्ध- Watery vapour छां 5-5-1, 5-10-5, 5-10-6, 8-12-2.

अत्राणि- Watery vapours छां 2-15-1, पृ 6-2-10.

अधूनाह- Who does not destroy an unborn being पृ 4-3-22.

अनः- With सा=साम, अयः as well as सा have different meanings in different contents.

अनः - The Fire छां 1-6-1.

अनः - The wind छां 1-6-2.

अनः - The Sun छां 1-6-3.

अनः - The Moon छां 1-6 4.

अनः - The dark; the ultra-black छां 1-6-5, 1-6-6, 1-7-3.

अनः - The Breath छां 1-7-1, 5-2-6, पृ 1-3-22.

अनः - The Soul छां 1-7-2.

अनः - The Mind छां 1-7 3.

अनः - Virile I (अहम्) पृ 6-4-20.

अमर्त- Not agreed to; unthought के 2-3, छां 6-1-3, 6-4-5, पृ 3-8-11.

- अमलः - (a) Who is not the subject of thinking घृ 3-7-23.
 अमर्या- Without thinking छां 7-18-1.
 अमनसः - (a) Those who are mindless छां 5-1-11.
 अनमस्कः - (a) Unattentive; unmindful का 3-7.
 अमनाः - (a) One without the organ of desire, thought etc. मुं 2-1-2, घृ 3-8-8, 4-1-6.
 अमन्ता- (a) A non-thinker छां 7-9-1.
 अमन्यत- He thought; believed का 1-2, घृ 1-2-7, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.
 अमन्वानस्य- (a) Of one who is not a conceiver तै 2-7-1.
 अमरः - (a) Deathless घृ 4-4-25.
 अमहीयन्त- They aggrandized; they were exulting के 3-1.
 अमा- At home छां 5-2-6.
 अया- With घृ 1-5-20.
 अमाता- (a) Not a mother घृ 4-3-22.
 अमात्रम्- (a) Immeasurable घृ 3-8-8.
 अमात्रः - (a) One who is immeasurable; without boundaries मां 1-12.
 अमानवः - (a) Superhuman छां 4 15-5, 5 10-2
 अनावास्या- The day of the new moon घृ 1-5-14.
 अनावास्यायां- On the new moon day छां 5-2-4.
 अमी- (प्र. व. पुं of अदस्) Those घृ 6-2-15.
 अमुम्- (दि. ए. पुं. of अदस्) To that yonder तै 2-3-1, छां 1-3-2, 1-10-7, 2-9-1, 2-9-8, 7-3-1, 7-7-1, 7-14-1, 8-6-2, 8-8-4, 8-8-5, घृ 1-4-6, 1-5-20.
 अमृत्तम्- Without an opening घृ 3-8-8.
 अमृत- In the next world का 4-10, छां 8-1-6.
 अमुना- (तृ. ए. पु. of अदस्) By that yonder छां 1-7-7, 3-15-3.
 अमुहि- At that time; then घृ 1-5-23.
 अमुष्मात्- (पं. ए. पु. of अदस्) From that yonder छां 1-6-8, 1-7-7, 8-6-2, 8-12-2.

अभ्यारोहः - Muttering holy prayers च 1-3-28.

अभ्यासः - (a) Reaching to छां 1-3-12, 2-1-4, 3-19-4, 5-10-7.

अभ्याह्न्यात् - One should strike छां 6-11-1.

अभ्याहितस्य - (a) Of put on छां 6-7-3, 6-7-5, च 4-5-11.

अभ्याहितात् - From put on च 2-4-10.

अभ्युक्तम् - It is said प्र 1-7, सं 3-2-10, च 4-4-23.

अभ्युक्ता - (Rc) is said about तै 2-1-1.

अभ्युक्षति - He sprinkles over च 6-4-19, 6-4-23.

अभ्युज्जिते - They pass out; (they) go away from छां 1-11-5.

अभ्युद्यते - It is expressed के 1-5.

अभ्युवाद - He addressed छां 4-1-2, 4-1-8, 4-2-1, 4-2-4, 4-5-1, 4-6-2,

4-7-2, 4-8-2, 4-9-1, 4-14-1, च 6-2-1.

अभ्युदे - (He) said (with reference to a subject) छां 4-14-2.

अध्नं - Watery vapour छां 5-5-1, 5-10-5, 5-10-6, 8-12-2.

अध्नाणि - Watery vapours छां 2-15-1, च 6-2-10.

अध्नून्नाह - Who does not destroy an unborn being च 4-3-22.

अमः - With सा=साम, अमः as well as सा have different meanings in different contents.

अमः - The Fire छां 1-6-1.

अमः - The wind छां 1-6-2

अमः - The Sun छां 1-6-3.

अमः - The Moon छां 1-6-4.

अमः - The dark; the ultra-black छां 1-6-5, 1-6-6, 1-7-4.

अमः - The Breath छां 1-7-1, 5-2-6, च 1-3-22.

अमः - The Soul छां 1-7-2.

अमः - The Mind छां 1-7-3.

अमः - Virile I (ब्रह्म) च 6-4-20.

अमतं - Not agreed to; unthought के 2-3, छां 6-1-3, 6-4-5, च 3-8-11.

- अमतः - (a) Who is not the subject of thinking वृ 3-7-23.
- अमत्वा- Without thinking छां 7-18-1.
- अमनसः - (a) Those who are mindless छां 5-1-11.
- अनमस्कः - (a) Unattentive; unmindful का 3-7.
- अमनाः - (a) One without the organ of desire, thought etc. मुं
2-1-2, वृ 3-8-8, 4-1-6,
- अमन्ता- (a) A non-thinker छां 7-9-1.
- अमन्यत- He thought; believed का 1-2, वृ 1-2-7, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4,
4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.
- अमन्वानस्य- (a) Of one who is not a conceiver तै 2-7-1.
- अमरः - (a) Deathless वृ 4-4-25.
- अमहीयन्त- They aggrandized; they were exulting के 3-1.
- अमा- At home छां 5-2-6.
- अमा- With वृ 1-5-20.
- अमाता- (a) Not a mother वृ 4-3-22.
- अमात्रम्- (a) Immeasurable वृ 3-8-8.
- अमात्रः - (a) One who is immeasurable; without boundaries मां 1-12.
- अमानवः - (a) Superhuman छां 4 15-5, 5 10-2.
- अमावास्या- The day of the new moon वृ 1-5-14.
- अमावास्यायां- On the new moon day छां 5-2-4.
- अमी- (प्र. व. पं. of अदत्) Those वृ 6-2-15.
- अमुम्- (द्वि. ए. पं. of अदत्) To that yonder तै 2-3-1, छां 1-3-2, 1-10-7,
2-9-1, 2-9-8, 7-3-1, 7-7-1, 7-14-1, 8-6-2, 8-8-4, 8-8-5, वृ 1-4-6,
1-5-20.
- अमूलम्- Without an opening वृ 3-8-8.
- अमुत्र- In the next world का 4-10, छां 8-1-6.
- अमुना- (तृ. ए. पं. of अदत्) By that yonder छां 1-7-7, 3-15-3.
- अमुहि- At that time; then वृ 1-5-23.
- अमुध्मात्- (च. ए. पं. of अदत्) From that yonder छां 1-6-8, 1-7-7,
8-6-2, 8-12-2.

अमुष्मिन्- (स. ए. वु. of यदस्) In that yonder दे 4-6, 5-4, छां 1-9-4, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2, 5-1-3, 8-6-2, घृ 5-5-2.

अमुष्य- (प. ए. वु. of यदस्) Of that yonder छां 1-7-5, 1-8-5, 1-8-7, 6-9-2.

अमु- (टि. ए. स्त्री of यदस्) That yonder घृ 5-14-4, 6-4-9.

अमूमुह- (भगवान्) (Your honour) has bewildered घृ 2-4-13.

अमूर्च्छय- He shaped; he strengthened; he increased दे 1-3.

अमूर्त- (a) Incorporeal प्र 1-5, घृ 2-3-1, 2-3-3, 2-3-5.

अमूर्तः - (a) Incorporeal मुं 2-1-2.

अमूर्तस्य- (a) Of incorporeal घृ 2-3-3, 2-3-5.

अमूल- (a) Without roots छां 6-8-3, 6-8-5.

अमृत- (a) Immortality ई 11, 14, 17, के 2-4, का 5-8, 6-1, 6-17, प्र 1-10, 2-5, 3-12, 5-7, मुं 1-1-8, 2-2-2, 2-2-7, 2-2-11, लै 1-6-2, 3-10-3, छां 1-4-4, 1-4-5, 3-6-1 3-6-3, 3-7-1, 3-7-3, 3-8-1, 3-8-3, 3-9-1, 3-9-3, 3-10-1, 3-10-3, 3-12-6, 4-15-1, 7-24-1, 8-3-4, 8-3-5, 8-7-4, 8-8-3, 8-10-1, 8-11-1, 8-14-1, घृ 1-3-28, 1-6-3, 2-3-1, 2-3-3, 2-3-5, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 3-9-10, 4-4-16, 4-4-17, 5-15-1.

अमृतः - (a) An immortal का 6-14, 6-15, प्र 3-11, 6-5, मुं 1-2-11, 3-2-9, लै 1-6-1, दे 4-6, 5-4, छां 1-1-5, घृ 3-7-3, 3-7-4, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11, 3-7-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23, 4-3-12, 4-4-7, 4-4-25, 5-14-8.

अमृतत्वम्- Quality of being immortal के 2-4, का 1-13, 4-1, 4-2, 6-8, 6-16, छां 2-22-2, 2-23-1, 8-6-6, घृ 4-5-15.

अमृतत्वस्य- Of the quality of being immortal घृ 2-4-2, 4-5-3.

अमृतमयः - (a) Full of immortality घृ 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14.

अमृतस्य- (a) Of an immortal मुं 2-2-5, तै 1-4-1, 3-10-6, छां 8-12-1, षु 2-3-3, 2-3-5.

अमृता- (a) The immortal षु 2-4-2, 2-4-3, 4-5-3, 4-5-4.

अमृताः - (a) Immortal ones के 1-2, 2-5, का 6-2, 6-9, छां 1-4-4, 1-4-5, 3-1-2, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-5-4, षु 1-5-17, 4-4-14.

अमृताम्- (a) To immortal ones षु 1-4-6.

अमृतानी- (a) Of immortal ones का 1-28, छां 3-5-4.

अमृतानि- (a) Those immortal (forms) छां 3-5-4.

अमृतोक्षितः - (a) Sprinkled with immortality तै 1-10-1.

अमृषा- Truly षु 3-9-28 (1).

अमोघाः - (a) Infallible ones छां 7-14-2.

अमीनम्- (अमीनं च आत्मज्ञानान्तरात्मप्रत्ययतिरस्कारो वाचिद्वयवात्यसंशयो)
Wordy knowledge of the soul but on self experience षु 3-5-1.

अमृत- The world of the Manes दे 1-2.

2 अम्भिषि- Ambhipi

षु 6-5-3

Tradition from

Ādity-1

to

Vāc-3

अयं- (प्र. ए. पुं of इदम्) This here के 3-1, का 1-16, 1-20, 1-29, 2-6, 2-18, 2-19, 2-23, 5-15, मुं 2-2-10, 3-2-3 3-2-4, मीं 2-8, तै 1-5-1, 1-6-1, 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-7-1, 2-8-5, 3-10-4, दे 2-2, 3-12, 4-1, 4-4, 5-1, छां 1-2-7, 1-3-2, 1-5-3, 1-8-7, 1-13-1, 3-12-7, 3-12-8, 3-12-9, 4-2-2, 4-2-4, 4-16-1, 5-11-2, 5-11-4, 7-5-2, 8-1-3, 8-7-4, 8-9-1, 8-9-2, 8-11-1, 8-11-2, 8-12-3, षु 1-2-7, 1-3-8, 1-3-12, 1-3-13, 1-3-24, 1-4-1, 1-4-2, 1-4-3, 1-4-7, 1-4-8, 1-4-16, 1-5-3, 1-5-4, 1-5-11, 1-5-15, 1-5-16, 1-5-17, 1-5-21, 1-6-3, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10,

2-1-11, 2-1-12, 2-1-13, 2-2-1, 2-2-4, 2-3-4, 2-3-5, 2-4-6,
 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9,
 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-15, 2-5-18, 2-5-19,
 3-1-3, 3-1-5, 3-1-7, 3-1-8, 3-1-9, 3-1-10, 3-2-11, 3-2-12,
 3-2-13, 3-3-2, 3-7-1, 3-7-2, 3-9-8, 3-9-9, 3-9-10, 3-9-11,
 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 4-1-2, 4-2-2, 4-2-4,
 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-3-7, 4-3-8, 4-3-9, 4-3-14,
 4-3-15, 4-3-16, 4-3-18, 4-3-19, 4-3-21, 4-3-35, 4-3-36,
 4-3-37, 4-4-1, 4-4-3, 4-4-4, 4-4-5, 4-4-6, 4-4-7, 4-4-12,
 4-4-22, 4-5-7, 4-5-13, 4-5-14, 5-1-1, 5-5-2, 5-5-4, 5-6-1,
 5-9-1, 6-4-23.

अयजमानं— (a) To a non-sacrificer छां 8-9-5.

अयने— Two solstices; The Sun's passage to north and south of
 the equator and time from one solstice to another प्र 1-9.

अयमस्मीति पुरुषः— I am he so says the soul घृ 4-4-12.

अयं लोकः— This world सै 1-5-1, घृ 1-5-4, 3-7-1, 3-7-2, 4-1-2,
 4-5-11, 6-2-11.

अयथा.— (a) Inglorious घृ 6-4-7.

अयाज्यम्— One who is not fit for offering sacrifice घृ 4-1-3.

अयास्यं— A mystical name for the chief life-wind छां 1-2-12.

अयास्यः— A mystical name for the chief life-wind छां 1-2-12, घृ
 1-3-8, 1-3-19, 1-3-24

17 अयास्यः, अगिरसः— Ayasya Āngirasa; Valiant Āngirasa

घृ 2-6-3—17

4-6-3—17

Tradition from

Ābhuta Tvāstra—16

to

Pathin Saubhara—18

अयास्यात् आद्विस्तात्— From Ayasya Āngirasa घृ 2-6-3, 4-6-3.

भयि- Oh (friend) छां 4-1-2.

अयुक्तेन - (a) With inattentive (mind) का 3-5.

अरम्- Little तै 2-7-1.

अरं- To an ocean in Brahma's world छां 8-5-4.

अरः - Name of an ocean in Brahman's world छां 8-5-3.

अरसन्- They confined; they protected ऐ 4-5.

अरणी- The two wooden sticks producing fire वृ 6-4-22.

अरण्यम्- To = forest पृ 5-11-1.

अरण्याः - Wild beasts छां 2-9-7.

अरण्यागतम्- Going into the forest and being a hermit छां 8-5-3.

अरण्ये- In a forest मुं 1-2-11, छां 5-10-1, पृ 6-7-15.

अरण्योः - In two wooden sticks producing fire का 4-8.

अरसम्- (a) Tasteless (Brahman) का 3-15, वृ 3-8-8.

अराः - Spokes ण 2-6, 6-6, मुं 2-2-6, छां 7-15-1, वृ 2-5-15.

अराधि- Prepared तै 3-10-1.

अरिष्टं- (a) Imperishable छां 3-15-3.

अरिष्टनेमिः - Name of the brother of Garuda व्रषा, मुंषा, मांषा.

अरिष्टासुकृते (अरिष्टं च सुकृतं च अरिष्टासुकृते)- Good fortune and meritorious deeds वृ 6-4-12.

अरिष्टिम्- Safety ण 1-4-16.

12 अरुणः Aruna.

॥ 6-5-3—12

Tradition from

Upavasi—11

to

Uddālaka—13

अरुणात्- From Aruna वृ 6-5-3.

अरुणत्- Hindered वृ 1-5-21.

अरुणम्- (a) Formless (Brahman) का 3-15.

अरूपज्ञः- (a) Non-knower of forms वृ 4-4-1.

अरे, वरा, (वर) Oh ! छां 4-1-3, 4-1-5, 4-1-7, 4-1-8 वृ 2-4-1, 2-4-4
2-4-5, 2-4-10, 2-4-12, 2-4-13, 2-4-14, 4-5-2, 4-5-6, 4-5-11, 4-5-13
4-5-14, 4-5-15.

अरेताः- (a) One without semen वृ 6-4-10.

अर्कः- The sun; the fire वृ 1-2-2, 1-2-7.

अर्कस्त्वम्- Brightness; brilliance वृ 1-2-1.

अर्कस्य- Of the sun; of the fire प्र 4-2, वृ 1-2-1.

अर्कीहवमेष्टौ- Earthly fire and horse-sacrifice वृ 1-2-7.

अर्च्य- A respectful offering वृ 6-2-4.

अर्चत- (a) Of worshippers वृ 1-2-1.

अर्चते- (a) For worshipper वृ 1-2-1.

अर्चन्- (a) Worshipping वृ 1-2-1.

अर्चयन्तः- (a) Worshipping ones प्र 6-8.

अर्चयन्तः- (a. f.) Worshipping ones सुं 1-2-6.

अर्चयेत्- One should worship सुं 3-1-10.

अग्निः- A flame सुं 1-2-2, छां 5-4 1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1, वृ 6-2-9,
6-2-10 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14, 6-2-15.

अग्निरत्- (a) Having a flame shining सुं 2-2-2.

अग्निर्- To a flame छां 4-15-5, 5-10-1.

अग्नि- Of a flame छां 4-15-5, वृ 6-2-15.

अग्निपा- By a flame वृ 5-10-1.

अर्गवे- In the sea; full of water वे 2-1.

अर्गवी- Two seas छां 8-5-3, 8-5-4.

अर्घे- A meaning प्र 4-5.

अर्घे- A penis वृ 6-4-9, 6-4-10, 6-4-11, 6-4-21.

अर्घे- Worldly gain वृ 4-1-1.

अर्घाः- Functions ऋ 3-10.

अर्घा- From desire ऋ 2-1.

अर्पान्- Duties ई 8.

अर्षे- Two desires का 2-1.

अर्थेन- By a desire छां 5-11-6.

अर्थेभ्यः - From functions क 3-10.

अर्धवृत्तम्- A half fragment वृ 1-4-3.

अर्धे- To a region छां 5-3-4, 5-3-6.

अर्धमासाः - Half of a month; fortnights वृ 1-1-1, 3-8-9.

अर्धे- In a region प्र 1-11.

अर्पितम्- (a) Placed in प्र 1-11.

अर्पिताः - (a) Placed in का 4-9.

अर्चना- One of the Ādityas से प्रा, 1-1-1, 1-12-1.

अर्वा- A horse वृ 1-1-2.

अर्वाङ्- (a) On the lower side; downwards; before छां 3-10-4, वृ 2-2-3, 4-4-16.

अर्वाङ्गः - (a) Following छां 1-7-6, 1-7-8.

अर्पित्- (a) Already gone ई 4.

अर्हति- He deserves; is able to; is worthy of का 2-21, छां 4-4-5, वृ 6-2-8.

अर्हाङ्गकार- He did worship छां 5-3-6.

अर्हाङ्गि- (p) Worshippings छां 5-11-5.

अर्हाङ्गि- I am worthy of प्र 6-1

अलक्षणम् (a) Having no signs or marks मां 7.

अलङ्कारेण- By ornaments छां 8-8-5.

अलङ्गना- Not getting छां 6-8-2.

अलभे- I got छां 4-4-2, 4-4-4.

अलम्- (ind.) Adequate वे 2-2, वृ 1-3-18, 2-4-13.

अलिङ्गः - (a) One having no marks का 6-8.

अलिङ्गात्- (a) Because of having no marks मुं 3-2-4.

अलूनाः - (a) Soft से 1-11-4.

अलोकाः - (a) Not the worlds वृ 4-3-22.

अलोवयतायाः - Of the prospects of not securing the other world
वृ 1-3-28.

अलोयकम्- (a) Hairless वृ 1-4-6.

अलोमका- (a f.) Hairless वृ 1-4-6.

अलोलुपन्त- (They) rent का 2-4.

अलोहितम्- (a) That which is without any quality प्र 4-10, वृ 3-8-8.

अल्पम्- (a) Slight का 1-26.

अल्पम्- (a) The small छां 7-24-1.

अल्पमेघसः - (a) Of one who is silly का 1-8.

अर्पाविद्- (a) Knowing a little छां 7-5-2.

अल्पाः - (a) The small छां 7-6-1.

अल्पे- (a) In the small छां 7-23-1.

अवक्रचेतसः - (a) Of one who is not crooked-minded का 5-1.

अवक्रीणीयात्- (He) should buy off वृ 6-4-7.

अवदयन्- They would have told छां 6-1-7.

अवदयम्- I would have told प्र 6-1, छां 5-3-5.

अवघातयेत्- She should thresh वृ 6-4-13.

अवति- One protects छां 1-2-9, वृ 1-5-8, 1-5-9, 1-5-10.

अवतिष्ठन्ते- They stand still का 6-10.

अवनु- May protect के प्रा, का प्रा, 6-19, तै प्रा, 1-1-1, प्रा 2, प्रा 3, ऐ प्रा.

अवदः - You said छां 5-3-5, 5-3-7.

अवदतः - (a) Of one who cannot speak वृ 4-1-2.

अवदन्तः - (a) Dumb छां 5-1-8, वृ 6-1-8.

अवदिपत्- One spoke ऐ 3-13.

अवधाय- Having deposited छां 6-13-1.

अवनयति- He pours down वृ 6-3-2, 6-3-3.

अवनयेत्- He should lead down छां 5-2-4, 5-2-5.

अवन्ति- They protect वृ 1-5-20.

अवपचन्ते- They fall down छां 2-9-6.

अवमृषः- The completion of a principal sacrifice छां 3-17-5.

अवमृष- Touching (it) छां 6-13-1.

अवयः - Goats छां 2-6-1, 2-18-1.

अवर- (a) Mechanical ऋ 1-2-7.

अवर- (a) Base वृ 4-3-12.

अवरपुत्राः - One's descendants छां 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2.

अवरणदि- It wards off वृ 2-2-1.

अवरुणे- He encloses and thus obtains छां 2-15-2.

अवरोध- (He) locked up वृ 3-1-1.

अवरेण- Baser का 2-8.

अवर्ण- (a) Colourless ऋ 1-1-6.

अवक्ष्वते- It hangs down ते 1-6-1.

अवशिष्यते- It remains over or behind ई प्रा, वृ प्रा, 5-1-1.

अवस्थानि- (a) Unruly ones का 3-5.

अवष्टम्ब- Covering with इ 2-2, 2-3, 3-8.

अवसांसंयन्- (a) One who ruins (himself) छां 2-23-1.

अवसाम- We lived वृ 3-7-1.

अवस्थितम्- (a) Steady का 2-22.

अवहृत्- He carried वृ 1-1-2.

अवहितः - (a) Hidden वृ 1-4-7.

अवाक्- (a) Speechless वृ 3-8-8.

अवाक्- (ind) Downwards वृ 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7, 4-2-4.

अवाकी- (a) वाग्वागेव वाक् : । स यस्य विद्यते वाकी । न वाको अवाको ॥

Speechless छां 3-14-2, 3-14-4.

अवाक्षातः - (a) Having the branches turned downwards का 6-1.

अवाची- Lower वृ 4-2-4.

अवाञ्चः- (a) Lower वृ 4-2-4.

अवासीः- You lived कृ 1-9.

अवादिषम्- I have spoken ते 1-12-1.

अवाधाः- You have put छां 6-13-1.

अवांतरदिशः- Intermediate quarters (such as आग्नेयी, ऐशानी, मैत्रेयी, वायवी) छां 5-6-1, वृ 1-1-1, 6-2-9.

अवान्तरदिशः- Intermediate quarters (such as आग्नेयी, ऐशानी, मैत्रेयी, वायवी) ते 1-7-1.

अवाप्तः- (a) Got कृ 2-3.

अवाप्नोति- He secures छां 8-8-4.

अवायु- (a) One without air वृ 3-8-8.

अवाच्यम्- It checked वृ 1-5-21.

अवास्तम्- You two lived छां 8-7-3.

अविः- Eye वृ 1-4-4.

अविचिन्तितः- (a) Free from doubt वृ 4-4-23.

अविज्ञातम्- (a) Of not knowing के 2-3.

अविज्ञानम्- (a) Ignorant छां 7-17-1.

अविज्ञात- (a) Not comprehended; understood के 2-3, छां 6-1-3, 6-4-5, 6-4-7 वृ 1-5-8, 1-5-10, 3-7-23, 3-8-11.

अविज्ञातः- (a) One who is not comprehended वृ 1-5-10, 3-7-23.

अविज्ञाता- (a) A non-understander छां 7-9-1.

अविज्ञान- Ignorance ते 2-6-1.

अविज्ञानम्- (a) Not knowing कृ 3-5, 3-7.

अविष्ण- By not finding छां 1-11-2.

अविष्वा- Not knowing छां 1-2-9.

अविदम्- I did find छां 4-1-7, 4-1-8.

अविदित- (a) One who did not know कृ 1-4-15.

अविदितान्- (a) From unknown के 1-4.

अविदिता- Having not known वृ 3-8-10.

अविदुषाम्- (a) Of unwise ones छां 8-6-5.

अविद्धः- (a) No longer lashed छां 8-4-2.

अविषया- By ignorance ई 10, 11, वृ 4-3-20.

अविद्या- Non-existence; ignorance का 2-4, छां 1-1-10.

अविद्या- To non-existence; ignorance ई 9, 11, वृ 4-4-3, 4-4-4, 4-4-10.

अविद्याप्रस्थि- A knot of non-existence; ignorance मुं 2-1-10.

अविद्याया- In non-existence; ignorance का 2-5, मुं 1-2-8, 1-2-9.

अविद्यायाः- Of non-existence; ignorance म् 6-8.

अविद्वान्- (a) Unwise; ignorant कै 2-6-1, छां 1-10-9, 1-10-10, 1-10-11
1-11-4, 1-11-5, 1-11-6, 1-11-7, 1-11-8, 1-11-9, 5-11-5, 5-24-1,
वृ 3-7-1, 6-4-3.

अविद्वान्सि- (a) Ignorant ones वृ 4-4-11, 6-1-11, 6-4-4.

अविधिना- By absence of a precept मुं 1-2-3.

अविध्यन्- They pierced वृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7.

अविनाशित्वात्- From imperishability वृ 4-3-23, 4-3-24, 4-3-25, 4-3-26
4-3-27, 4-3-28, 4-3-29, 4-3-30.

अविनाशी- (a) Imperishable वृ 4-5-14.

अविरतः- (a) Not desisting from का 2-24.

अविश्वसन्- (a) They desired to pierced वृ 1-3-7.

अविरामन्- They sat वृ 1-3-18.

अवृणीया- You asked का 1-19.

अवृजिनः- (a) Sincere वृ 4-3-33.

अवृद्धत्- II had increased वृ 4-5-5.

अवृषि- I have chosen छां 1-11-2.

अवेक्षाम्भकाते- They both did see छां 8-8-1, 8-8-2.

अवेक्षेयाम्- You both look छां 8-8-2.

अवेक्ष्य- Having looked छां 8-8-1.

अवेत्- One knew वृ 1-4-5, 1-4-9, 1-4-10.

अवेदम्- I learnt ऐ 4-5.

अवेदाः- Not the Vedas वृ 4-3-22.

अवेदि- I learnt वृ 1-4-9.

अवेदियं- If I would have known प्र 6-1.

अवेदितुः- They did know छां 6-1-7.

अवेदिष्यन्- If they had known छां 6-1-7.

अवेदिष्यं- If I had known छां 5-3-5.

अवेदीः- You have known वृ 4 4-14.

अवेदीत्- He learned के 2-5.

अवेतु- Let it come वृ 6-4-23.

अवीरगदेवम्- (ind) Non-offering- of an oblation to all deities or
Viśvedevas मुं 1-2-3.

अवोचः- You said वृ 6-2-3.

अवोचद्- He said छे 1-7-1, छां 1-11-4, 1-11-6, 1-11-8, वृ 2-5-16,
2-5-17, 2-5-18, 2-5-19.

अवोचयाः- You spoke छां 5-3-4.

अवोचन्- They told छां 4-14-2, 4-14-3.

अवोचं- I said छां 3-15-4, 3-15-5, 3-15-6, 3-15-7, वृ 6-2-4.

अव्यक्तं- The non-manifest primordial element from which all the
phenomena of the material world are developed का 3-11, 6-7.

अव्यक्तात्- From अव्यक्त (see अव्यक्त) का 3-11, 6-8.

अव्ययमानः- (a) Not having pain छां 7-4-3, 7-5-3.

अव्ययमानात्- (a) To ones not having pain छां 7-4-3, 7-5-3.

अव्ययदेशः- (a) Not to be defined मां 7.

अव्ययं- (a) Imperishable (Brahman) का 3-15.

अव्ययं- (a) Imperishable मुं 1-1-6.

अव्ययार्त्ता- (a) One with imperishable soul मुं 1-2-11.

अव्यये- (a) In imperishable मुं 3-2-7.

अव्ययहार्थः- (a) Not to be made the subject of any thing मां 7.

अव्ययहार्थः- (a) One who is not to have any dealing with मां 12

अव्याकृतम्- (a) Undifferentiated वृ 1-4-7.

अवयणम्- (a) Without any wound ई 8.

अशक्त- One has been able का 6-4.

अशक्त- You have been able छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, वृ 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

अशक्तम्- I was able कै 3-6, 3-10, छां 5-3-5.

अशक्नोत्- He was able ऐ 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 3-9.

अशनं- Food वृ 1-4-16.

अशनादिपासाभ्याम्- From hunger and thirst ऐ 2-1.

अशनादिपासे- Hunger and thirst ऐ 2-5, छां 6-8-3.

अशनादयम्- By craving of eating (मुखनाशनादयम्) वृ 1-2-1.

अशनाय- Hunger छां 6-8-3, वृ 1-2-1, 1-2-4.

अशनायादिपासे- Both hunger and thirst का 1-12, वृ 3-5-1.

अशनायामः - We are hungry छां 1-12-2.

अशनिः - The flash of lightning; the thunderbolt छां 5-5-1, वृ 3-9-6, 6-2-10.

अशब्दम्- (a) Not having the sound sense (Brahman) का 3-15.

अशपत्- It rested छां 3-19-1.

अशरीरं- (a) Bodiless का 2-22, अ 4-10, छां 8-12-1.

अशरीरः - (a) One having no body छां 8-12-2, वृ 4-4-7.

अशरीरस्य- (a) Of one having no body छां 8-12-1.

अशरीराणि (a) Ones having no bodies छां 8-12-2.

अशान- You eat छां 4-10-3, 6-7-3.

अशान्तः - (a) Restless का 2-24.

अशान्तमानसः - (a) One with restless mind का 2-24.

अशितं- (a) Eaten छां 6-5-1, 6-5-3, 6-8-3.

अशित्वा- Having eaten वृ 6-1-14.

अशिशिषति- He desires to eat छां 3-17-1, 6-8-3.

अशिक्षं- I instructed छां 5-3-4.

अविषत्- He instructed छां 5-3-1.

अशिष्यन्तः- (a) Those who desire to eat छां 5-2-2, वृ 6-1-14.

अशिष्यामि- I will eat छां 4-10-3.

अशीर्यः- (a) Not destructible वृ 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-15.

अशुचिः- (a) Fowl का 3-7.

अशृण्वन्- I heard वृ 6-2-2.

अशृण्वतः- Of one who cannot hear वृ 4-1-5.

अशृण्वन्तः- (a) Those who cannot hear छां 5-1-10, वृ 6-1-10.

असौक्यम्- (a) Without sorrow वृ 5-10-1.

अस्नन्ति- They eat छां 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1.

अस्नाति- He eats छां 1-2-9, 3-17-2, वृ 3-8-8.

अस्नाति- You eat. छां 4-10-3.

अस्तीयात्- He should eat छां 2-19-2, 7-9-1.

अस्तीयाताम्- They two should eat वृ 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18

अस्नुते- He reaches ई 11, 14, अ 3-12, सै 2-1-1, वृ 1-3-22.

अस्माकम्- Hard to dig up as a stone छां 1-2-8.

अस्मानम्- A stone छां 1-2-7, 1-2-8, वृ 1-3-7.

अभयमानस्य- (a) Of one being eaten छां 6-6-2, 6-6-4.

अधर्षत्- (a) Non-believer छां 7-19-1.

अधर्षानम्- (a) To one who has no faith छां 8-8-3.

अधर्षाता- (a) Those who have no faith अ 2-3.

अधर्षा- With lack of faith सै 1-11-3.

अधर्षा- Lack of faith वृ 1-5-3.

अधमन्- (a) Not the religious mendicant वृ 4-3-22.

अधत्- He approached for protection छां 3-1-4, 3-2-3, 3-3-3, 3-4-3, 3-5-3.

अधर्णीयम्- Unfit to be heard छां 1-2-5.

अधाम्यत्- He caused to be fatigued वृ 1-2-2, 1-2-6.

अधृते- Unheard अ 4-5, वृ 3-8-11.

अश्रुतं- Not acquainted with Śāstras छां 6-1-3, 6-4-5.

अश्रुतः - (a) One unacquainted with सू 3-7-23.

अश्रोता- (a) A non-hearer छां 7-9-1.

अश्रोत्रं- (a) One without ear सू 3-8-8.

अश्रोत्रम्- I heard सू 1-5-3, 5-14-4.

अश्वं- To a horse ऐ 2-2, सू 1-1-2.

अश्वः - A horse छां 8-13-1, सू 1-2-7, 1-1-2, 3-4-2,

अश्वयत्- He swelled सू 1-2-7.

अश्वत्तरीरथम्- To a chariot drawn by a she-mule छां 4-2-1, 4-2-3,
4-2-4.

अश्वत्तरीरथः - A chariot drawn by a she-mule छां 4-2-2, 5-13-2.

अश्वत्थः - The tree of this world, the holy fig tree का 5-1 छां 8-5-3.

अश्वत्थायः - The leader of horses छां 6-8-3, 6-8-5.

अश्वपतिः - (कैकयः) Aśvapati by name छां 5-11-4.

अश्वमेधं- To horse-sacrifice सू 1-2-7.

अश्वमेधः - A horse-sacrifice सू 1-2-7.

अश्वमेधस्य- Of horse-sacrifice सू 1-2-7.

अश्वमेधार्थ- Real meaning of horse-sacrifice सू 1-2-7.

अश्वमेधयाजिनः - (a) Sacrificers of horse-sacrifice सू 3-3-2.

अश्वत्थः - Name of the Hotṛ-priest of Janaka, the king of Videha सू
3-1-2, 3-1-10.

अश्वद्वयः- Stallion सू 1-4-4.

अश्वस्य- Of a horse सू 1-1-1, 2-5-16.

अश्वः - (f) mares छां 4-17-10.

अश्वः - Horses का 3-5 ऐ 5-3, छां 2-6-1, 2-18-1.

अश्वान्- To horses का 1-23.

अश्विनौ- The two, twin gods who are the physicians of gods
harbingers of Uṣas उषस् सू 2-5-17, 6-4-21, 6-4-22.

14 अश्विनौ The twin gods, the physicians; Aśvinau

५ 2-6-3—14

4-6-3—14

Tradition from

Dadhici Atharvāṇa 13

to

Viśvarūpa Tvāṣṭra 15

अश्विद्यौ- From अश्विनौ (see अश्विनौ) ५ 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19.
2-6-3, 4-6-3.

अश्वं- Belonging to the horse ५ 2-5-17.

अष्टमः- (a) Eighth छां 1-1-3.

अष्टमी- (a) (F) Eighth ५ 2-2-3.

अष्टोत्तरं- Consisting of eight syllables ५ 3-14-1, 5-14-2, 5-14-3.

अष्टोत्वारिंशत्- (a) Forty-eight छां 3-16-5.

अष्टोत्वारिंशदक्षरा- (a. f) Having forty-eight letters छां 3-16-5.

अष्टादश- (a) Eighteen सु 1-2-7.

अष्टौ- (a) Eight (the अष्टौ ब्रह्म are प्राणः वाक्, जिह्वा, चक्षुः श्रोत्रं, मनः
हृत्तः त्वक्) ५ 3-2-1, 3-2-9, 3-9-2, 3-9-26, 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3

असंविदामौ- (a) Both ignorant छां 8-7-2.

असंवृतम्- (a) One not hidden ५ 2-5-18.

असह्य- Not once छां 5-10-8.

असक्त- He has attacked ५ 1-3-8.

असह्यस्त्वनीयम्- Not desirable छां 1-2-6.

असद्व- (a) Not attached ५ 3-8-8.

असद्व- (a) One not attached ५ 3-9-26, 4-2-4, 4-3-15, 4-3-16,
4-4-22, 4-5-15.

असद्वरन्- (a) One not moving ५ 1-5-20, 1-5-21.

असत्- (असद्) (a) Not existing; not manifest अ 2-5, 4-5, से 2-6-1,
2-7-1, छां 3-19-1, 6-2-1, ५ 1-3-28, 5-4-1,

- असत्तः - (a) Of not existing छां 6-2-1, 6-2-2, सू 1-3-28, 2-2-3.
 असद्वद्ब्रह्म - Brahman that does not exist तै 2-6-1.
 असपत्नः - (a) Without a rival सू 1-5-12.
 असमाहितः - (a) With agitated mind का 2-24.
 असम्वाधान् - (a) Unconnected; unconfined छां 7-12-2.
 असम्भवात् - From a non-existence; from non-combination ई 13.
 असम्भूतिम् - Illusion; non-combination ई 12.
 असम्भूत्या - By non-combination ई 14.
 असम्प्रेक्ष्य - For not to be brought in contact छां 8-4-1, सू 4-4-22.
 असरत् - It has flowed सू 6-4-5.
 असहस्रेण - (a) Without a thousand छां 4-4-5.
 असाधु - (a) Evil छां 2-1-1, 2-1-3, 7-2-1, 7-7-1, सू 5-12-1.
 असाधुना - (a) By evil छां 2-1-2, सू 4-4-22.
 असानि - May I become तै 1-4-3, छां 5-2-6, सू 1-4-4.
 असाम - Let us become सू 1-5-21.
 असाम - Bad song of praise छां 2-1-1, 2-1-3.
 असाग्ना - By a bad song of praise छां 2-1-2.
 असायसो - That yonder ई 16, सू 5-15-1.
 अहि - Thou art के 3-4, 3-8, का 2-9, क 2-8, 2-9, 3-2, तैमा, 1-1-1, 1-4-1, 1-4-3, 1-12-1, छां 1-5-2, 1-5-4, 3-17-6, 4-4-2, 4-4-4, 5-1-12, 5-1-13, 5-1-14, 5-2-6, 5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, 6-1-3, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-15-3, 6-16-3, 7-15-2, 7-15-3, 7-15-4, सू 3-1-2, 3-3-1, 3-7-1, 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23, 3-9-24, 4-2-4, 4-4-23, 6-1-14, 6-2-1, 6-3-4, 6-3-6, 6-4-9, 6-4-20, 6-4-26, 6-4-28.
 असितः - (a) Unbound सू 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-15.
 7 असितः वार्षगणः - Asita Vārṣagana

सू 6-5-3—7

Tradition from

Harita Kaśyapa 6

to

Jihryāvant Bādhyoga. 8

असितात् वापंगणात्- From Asita Varsagana वृ 6-5-3.

अमृतः- Life वे 5-2, वृ 2-1-10, 3-9-15.

अमृतं- (a) Unpleasure छां 7-22-1.

अमृष्टः- (a) Sleepless वृ 4-3-11.

असुराः- Demons छां 1-2-1, 1-2-2, 1-2-3, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6, 1-2-7,

छां 8-8-4, वृ 1-3-1, 1-3-7, 5-2-1, 5-2-3.

असुराणां- Of demons छां 8-7-2, 8-8-5.

असुरात्- To demons छां 8-8-4, वृ 1-1-2, 1-3-1.

असुर्याः- Demoniacal वृ 3.

असृजि- I emitted वृ 1-4-5.

असृजत- He created प्र 6-4, तै 2-6-1, वे 1-2, छां 6-2-3, वृ 1-2-4, 1-2-5,
1-4-4, 1-4-6, 1-4-12, 1-4-13, 1-4-14.

असृजत- They created छां 6-2-4, वृ 5-5-1.

असौष्ट- She begot छां 3-17-5.

असौ- (प्र. ए. पुं of अदस्) That yonder वृ 16, प्र 1-16, 6-1, तै 1-5-1,
1-6-1, 2-8-5, 3-10-4, छां 1-3-1, 1-3-2, 1-5-1, 1-8-5, 1-10-6
2-10-5, 3-1-1, 3-19-3, 5-3-3, 8-6-1, वृ 1-2-3, 1-3-14, 1-3-16,
1-4-10, 1-5-12, 1-5-13, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 3-1-4, 3-1-6, 3-4-2,
3-9-12, 5-4-1, 5-5-2, 5-14-7, 5-15-1, 6-2-2, 6-2-9, 6-4-12, 6-4-22.

असौनामा- One with such a name वृ 1-4-7.

असौलोषः- The yonder world तै 1-5-1, छां 1-8-5, 5-3-3, 5-4-1, 5-10-8,
वृ 1-5-4, 6-2-9.

अस्तान्नीत्- It has been spilt वृ 6-4-5.

अस्तं- (a) Setting; end प्र 4-9, प्र 4-2, 6-5, मुं 3-2-8, छां 2-14-1,
3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4, 3-11-1, 4-3-1, 8-7-1, वृ 1-5-23.

अस्तमयात्- From setting छां 2-9-7,

अस्तामित- (a) Set च 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6.

अस्ति- (He) is ई 2, के 2-5, का 1-12, 1-20, 2-6, 2-8, 4-11, 6-12, 6-13, प्र 6-7, सुं 1-2-12, तै 2-6-1, छां 2-21-3, 3-14-4, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-2, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, 7-23-1, 8-1-3, 8-12-1, च 1-3-28, 1-4-2, 1-4-11, 1-4-14, 2-3-6, 2-4-2, 2-4-12, 2-4-13, 3-7-23, 3-8-11, 4-3-23, 4-3-24, 4-3-25, 4-3-26, 4-3-27, 4-3-28, 4-3-29, 4-3-30, 4-4-19, 4-5-3, 4-5-13, 6-2-7.

अस्तु- Be it so; may be केप्र, कामा 1-9, 6-19, तैप्र 2, प्रा 3 छांप्र, 4-2-3, 7-15-2, च 3-8-5, 4-2-1, 4-2-4, 6-3-6.

अस्तेना- (a) Not the thief च 4-3-22.

अस्थि- A bone तै 1-7-1, छां 2-19-1, 6-5-3.

अस्थीनि- Bones च 1-1-1, 3-9-26, 3-9-28 (3).

अस्पृल- (a) Not gross च 3-8-8.

अस्नाबिरम्- (a) Without sinews ई 8.

अस्नेहम्- Without unctuousness च 3-8-8.

अस्पृशन्त- They were struggling with each other च 1-3-1, 1-5-21.

अस्पृशम्- Not having the touch-sense के 3-15.

अस्मद्- (पं. व. पुं. न. of अस्मद्) From us ई 18, तै 1-11-3, छां 6-1-1, च 3-9-25, 5-15-1.

अस्माद्विद्या- Knowledge about us (Agni) छां 4-14-1.

अस्मा अन्नं- Prepared food offered to guests तै 3-10-1.

अस्माकम्- (पं. व. पुं. न. of अस्मद्) Ours के 3-1, प्र 6-8, तै 1-11-2.

अस्मात्- (पं. व. पुं. न. of इहम्) From this के 1-2, 2-5, का 2-14, सुं 2-1-9, तै 2-8-1, 2-8-5, 3-10-5, वे 4-6, 5-4, छां 4-14-1, 8-3-4, 8-6-4, 8-6-5, 8-12-3, च 1-3-9, 1-4-1, 1-4-8, 1-4-9, 1-4-15, 1-5-17, 2-1-5, 2-1-8, 2-1-11, 2-1-20, 2-4-1, 3-2-11, 3-8-10, 3-8-12, 3-9-4, 4-2-3, 4-5-2, 5-10-1, 5-13-1, 6-4-4, 6-4-12, 6-4-28.

अस्मान्- (दि. व. पुं. of अस्मद्) Us ई 18, च 5-15-1.

अस्मिन्- 1 अम ई 16, के 3-4, 3-8, का 1-10, तै 1-10-1, 3-10-6, छो 1-11-1,
 2-21-4, 2-24-5, 2-24-9, 2-24-15, 4-4-1, 4-4-2, 4-4-4, 4-10-3,
 4-11-1, 4-12-1, 4-13-1, 5-1-6, 5-1-13, 5-1-14, 5-11-5, 5-11-7,
 6-9-2, 6-10-1, 7-1-3, 7-15-4, 8-11-1, 8-11-2, छ 1-4-1, 1-4-5,
 1-4-10, 2-4-1, 4-2-4, 4-3-20, 4-4-12, 4-5-2, 5-15-1, 6-1-14,
 6-4-20.

अस्मिन्- (ब. ए. पु. न. of इदम्) In this अ 2-4, 3-1, 3-3, 4-1, वे 2-1,
 छो 1-9-3, 1-9-4, 3-12-3, 3-12-4, 3-13-7, 3-13-8, 3-14-1, 4-3-4,
 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4, 4-10-3, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2, 4-15-1,
 4-15-5, 5-1-3, 5-2-3, 7-15-1, 7-24-2, 8-1-1, 8-1-2, 8-1-3, 8-1-4,
 8-1-5, 8-9-1, 8-9-2, 8-12-3, छ 1-3-18, 1-5-17, 2-1-10, 2-1-12,
 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-7, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13,
 2-5-14, 2-5-15, 3-1-7, 3-1-8, 3-1-10, 3-8-10, 4-3-19, 4-4-13,
 5-5-2, 5-12-1, 6-4-24.

अस्मिन्- (ब. ए. पु. न. of इदम्) For this तै 1-5-3, 3-10-4, छो 1-3-7, 1-3-12,
 1-10-3, 1-13-4, 2-2-3, 2-3-2, 2-5-2, 2-8-3, 2-21-4, 3-11-3,
 3-11-6, 4-2-5, 4-3-7, 4-10-2, 4-10-4, 4-10-5, 5-1-4, 6-16-1, छ
 1-2-1, 4-3-1, 4-3-14, 4-4-6, 5-3-1, 5-12-1, 5-13-2, 5-13-3, 5-14-7,
 6-1-4, 6-2-4, 6-4-2, 6-4-7, 6-4-8.

अस्मिन् (ब. ए. पु. न. of इदम्) Of this ई 5, के 2-1, का 1-5, 1-15, 1-22,
 2-7, 2-20, 5-4, 6-3, 6-9, 6-14, अ 3-11, 6-5, छ 2-1-4, 2-2-8,
 3-1-2, 3-2-9, मां 10, वे 4-1, 4-2, 4-3, 4-4, छो 1-8-7, 1-9-1,
 1-9-2, 1-9-4, 2-6-2, 2-7-2, 2-9-2, 2-9-3, 2-9-4, 2-9-5, 2-9-6, 2-9-7,
 2-9-8, 2-10-6, 3-1-2, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-12-6, 3-13-1,
 3-13-2, 3-13-3, 3-13-4, 3-13-5, 3-13-6, 3-15-1, 3-16-1, 3-16-3,
 3-16-5, 3-17-1, 3-17-4, 3-17-5, 4-3-7, 4-3-8, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2,
 4-14-1, 4-16-5, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2,
 5-24-3, 5-24-4, 6-7-6, 6-8-6, 6-11-1, 6-11-2, 6-13-3, 6-15-2,
 6-16-3, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2,

7-9-2, 7-10-2, 7-11 2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, 8-1-3, 8-1-5, 8-1-6,
8-2-1, 8-2-2, 8-2-3, 8-2-4, 8-2-5, 8-2-6, 8-2-7, 8-2-8, 8-2-9,
8-2-10, 8-3-1, 8-3-2, 8-9-1, 8-9-2, 8-10-1 8-10-2, 8-10-3, 8-10-4
8-12-1, 8-12-5, घृ 1-1-1, 1-1-2, 1-2-3, 1-2-5, 1-2-7, 1-3-7, 1-3-25
1-3-26, 1-4-1, 1-4-2, 1-4-5, 1-4-6, 1-4-7, 1-4-8, 1-4-15, 1-4-16,
1-4-17, 1-5-1, 1-5-2, 1-5-12, 1-5-14, 1-5-15, 1-5-21, 2-1-3,
2-1-4, 2-1-5, 2-1-7, 2-1-9, 2-1-13, 2-1-18, 2-2-2, 2-2-4, 2-3-6,
2-4-10, 2-4-12, 2-4-14, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-7, 2-5-9, 2-5-10,
2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-19, 3-2-13, 3-7-2, 3-8-10,
3-9-26, 3-9-28 (1.2.3) 4-2-1, 4-2-3, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6,
4-3-9, 4-3-14, 4-3-20, 4-3-21, 4-3-32, 4-4-6, 4-4-7, 4-5-11,
4-5-15, 6-1-14, 6-4-3, 6-4-21, 6-4-24, 6-4-25, 6-4-26, 6-4-28.

वस्यति- He casts का 5-3.

वस्याः (पं. घ. ए. स्त्री. of वसम्)- On this छां 4-17-8, घृ 1-3-9, 4-1-5,
5-14-1, 5-14-2, 5-14-3, 5-14-6, 5-14-8, 6-4-9, 6-4-21.

वस्याम् (स. ए. स्त्री. of वसम्) In this घे 2-5, छां 3-12-2, घृ 2-5-1, 2-5-8,
3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23, 3-9-24.

वस्यं (च. ए. स्त्री. of वसम्)- For this घृ 2-5-1, 2-5-8.

वसामः, वसामं- (a) One without limbs maimed छां 8-10-1, 8-10-3,

अस्वादु- (a) Not sweet घे 5-1.

वह- A particle implying " Rejecting-" छां 4-2-3.

वहः- A day प्र 1-13, 4-4, छां 4-15-5, 5-4-1, 5-10-1, 8-4-2, घृ 1-1-2,
1-5-2, 5-5-3, 6-2-9 B 2-15.

वहंकर्तव्यं- To be referred to self प्र 4-8.

अहङ्कारः- Egotism प्र 4-8.

अहङ्कारादेशः - The instruction with regard to the Ego छां 7-25-1.

अहतवासाः- (a) One with unwashed clothes घृ 6-4-13.

अहम्- I; Ego; self ई 16, केषा, 2-2, 3-4, 3-8, का 1-20, 2-10, प्र 2-3,
3 2, 6-1, 6-3, 6-7, तै 1-4-3, 1-10-1, 2-9-1, 3-10-6, घे 4-5, छां

1-5-2, 1-5-4, 1-8-7, 1-8-8, 1-11-1, 1-11-2, 3-11-2, 3-15-2,
 3-16-7, 4-1-8, 4-4-1, 4-4-2, 4-4-4, 4-10-5, 4-11-1, 4-12-1, 4-13-1,
 4-14-3, 5-1-6, 5-1-13, 5-1-14, 5-2-6, 5-3-5, 5-11-3, 5-11-5,
 6-3-2, 6-9-2, 6-10-1, 7-1-3, 7-16-1, 7-24-2, 7-25-1, 8-9-1, 8-9-2,
 8-10-2, 8-10-4, 8-11-1, 8-11-2, 8-14-1, ९ 1-4-1, 1-4-5, 1-4-10,
 1-5-17, 1-5-21, 1-5-22, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7,
 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13, 2-4-1, 2-4-3,
 2-4-13, 3-7-1, 3-8-1, 3-8-2, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13,
 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 4-2-1, 4-2-4, 4-3-14, 4-3-15,
 4-3-16, 4-3-20, 4-3-33, 4-4-7, 4-4-23, 4-5-2, 4-5-3, 4-5-4,
 4-5-14, 5-5-4, 5-14-4, 5-14-7, 5-15-1, 6-1-7, 6-1-14, 6-2-2,
 6-2-4, 6-2-7, 6-2-8, 6-3-1, 6-3-6, 6-4-5, 6-4-20.

ब्रह्महृदि- I am Brahman ९ 1-4-10.

ब्रह्मेश्वर- For the Self-superiority छां 5-1-6, ९ 6-1-7.

ब्रह्म- Day after day अ 4-4, छां 8-3-2, 8-3-3, 8-3-5, ९ 2-1-3.

ब्रह्म- A year छे 1-4-3.

ब्रह्म- The (dead) body (मृत्वा) ९ 3-9-25.

ब्रह्म- Days छां 6-7-1, 6-7-2.

ब्रह्म- One who does not harm छां 8-15-1.

ब्रह्म- Abstaining from killing or giving pain to others in thought,
 word or deed छां 3-17-4.

ब्रह्म- The slough of a snake ९ 4-4-7.

ब्रह्म- Without cold ९ 5-10-1.

ब्रह्म- Not sacrificed as an oblation अ 1-2-3.

ब्रह्म- :- (a) One having no heart ९ 4-1-7.

ब्रह्म- :- (a) Callousness छां 7-2-1, 7-7-1.

ब्रह्म- :- (a) Callous छां 7-2-1.

ब्रह्म- :- With the days ९ 4-4-16.

ब्रह्म- :- A day and night अ 1-13.

अहोरात्रयोः — In the day and night सू 3-1-4.

अहोरात्राणि— Days and nights सू 1-1-1, 3-8-9.

अहोरात्रान्— Days and nights पेश.

अहोरात्राम्याम्— By the day and night सू 3-1-4.

अहोरात्रे— Both day and night छां 8-4-1.

अहोषी :- You have made a libation सू 6-4-12.

अह्नः— From a day छां 4-15-5, 5-10-1, सू 6-15-1.

अहस्वम्— (a) Not short सू 3-8-8.

आ इ — Like आ के 4-4. आ

आ— That is Ādi; third king of क्षत्र छां 2-8-1.

आकम्पयति— He causes to tremble छां 7-8-1.

आकाशं— To the sky छां 1-9-1, 4-10-5, 5-10-4, 5-10-5, 5-15-1, 7-2-1,

7-4-2, 7-7-1, 7-11-1, 7-12-1, 7-12-2, 8-12-4, सू 3-2-13, 3-7-12,

6-2-16.

आकाशः — Sky; space; ether सू 2-2, 3-8, 4-8, तै 1-3-1, 1-6-1, 1-7-1,

2-1-1, 2-2-1, 2-7-1, 3-9-1, ऐ 5-3, छां 1-9-1, 3-12-7, 3-12-8,

3-12-9, 3-13-5, 3-18-1, 4-13-1, 5-6-1, 5-23-2, 7-12-1, 7-26-1,

8-1-3, 8-14-1, सू 1-4-3, 2-1-17, 2-3-4, 2-3-5, 2-5-10, 3-3-2,

3-7-12, 3-9-13, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-2-3,

4-4-17, 4-4-22.

आकाशमयः— (a) Made of space सू 4-4-5,

आकाशमात्रा— Elements of the space सू 4-8,

आकाशवतः— (a) Spacious ones छां 7-12-2.

आकाशशरीरम्— One whose body is subtle and ethereal तै 1-6-2.

आकाशस्य— Of the sky छां 7-12-2, सू 2-5-10.

आकाशात्— From the sky तै 2-1-1, छां 1-2-1, 5-10-1, 5-10-5, 7-12-2,

7-13-1, 8-12-2, सू 3-7-12, 4-1-20, 6-2-16.

आकाशात्मा— One whose soul is space छां 3-14-2.

आगायानि- I should sing छां 1-7-9, 2-22-2.

आगायेत्- He should sing छां 2-22-2, वृ 1-3-28.

आगासी- You have sung वृ 1-3-18.

आगृह्य- Having seized छां 7-11-1.

आग्नीष्टीयस्य- Of limits where the sacred fire is kindled by the priest छां 2-24-7.

आङ्गिरसः (घोरः)- Āṅgīrasa Ghorā छां 3-17-6.

आङ्गिरसः - (सुघ्ना) Of gotra Āṅgīrasa वृ 3-3-1.

आङ्गिरसः - Hymns of Āṅgīrasa वृ 2-4-10, 4-5-11.

आङ्गिरसः - Name of Bṛhaspati; son of Āṅgīrasa छां 1-2-10.

आङ्गिरसः - Essence from limbs (आङ्गि+रस) वृ 1-3-8, 1-3-19, 1-3-24.

आचक्षते- They declare प्र 4-2, तै 1-3-1, 2-6-1, 3-10-1, ऐ 3-14, छां 1-3-2, 1-3-6, 2-1-1, 4-15-2, 5-1-15, 6-8-1, 6-8-3, 7-24-2, 7-26-2, 8-5-1, 8-5-2, 8-5-3, वृ 1-5-21, 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7, 3-9-9, 4-2-2.

आ च गच्छेयुः - (च आगच्छेयुः) And they should come छां 2-1-4, 3-19-4.

आचम्य- Having sipped वृ 6-3-6.

आचरणे- in a carriage छां 8-12-3.

आचरति- He undertakes वृ 2-1-18.

आचरथ- You practise सुं 1-2-1.

आचरन्- (a) One who consorts with छां 5-10-9, 5-10-10.

आचष्टे- One declares छां 6-8-5.

आषाम- You sip छां 6-13-2.

आषामति- He sips छां 5-2-7, वृ 6-3-6.

आषामन्ति- They sip वृ 6-1-14.

आषामेत्- One should sip छां 2-12-2.

आषाय- To the preceptor छां 7-15-2.

आचार्यः - The preceptor है 1-3-2, 1-11-1, छां 4-9-1, 4-14-1, 7-15-1.

आचार्यकुलम् - The residence of the preceptor छां 4-5-1, 4-9-1.

आचार्यकुलवासी - (a) Residing with the family of the preceptor छां 2-23-1.

आचार्यकुलात् - From the family of the preceptor छां 8-15-1.

आचार्यकुले - In the family of the preceptor छां 2-23-1.

आचार्यजाया - The wife of the preceptor छां 4-10-3.

आचार्यदेवः - One whose preceptor is his god है 1-11-2.

आचार्यवाम् - (a) One who has a preceptor as an adviser छां 6-14-2, सू 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

आचार्यहन्ता - (a) A killer of one's own preceptor छां 7-15-2, 7-15-3.

आचार्यत् - From the preceptor छां 4-9-3.

आचार्याय - To the preceptor है 1-11-1.

आजगाम - He came to के 3-12, छां 4-14-1, सू 6-2-1, 6-2-3, 6-2-4.

आजगमतुः - Both of them came up or appeared छां 8-7-2, सू 2-1-15.

आजहार - He brought छां 1-10-5, 4-2-5.

आजन्तुः - They produced छां 1-2-1.

आजानवानाम् - Of those born since the creation है 2-8-2, 2-8-3.

आजानदेवानी - Of the gods since the creation सू 4-3-33.

आज्जायते - He is born का 1-6.

आजिघ्रति - He smells ऐ 5-1.

आजैः - Of the limit छां 1-3-5.

आज्यभागौ - Two portions of clarified butter मुं 1-2-2.

आज्यस्य - Of clarified butter (सर्वविलीनमाज्यश्चस्याध्वनीपूतं पृतं भवेत्) छां 5-2-4, 5-2-5, सू 6-3-13.

आजानम् - The act of observing ऐ 5-2.

आज्ञापयञ्चकार - He did command छां 5-3-7.

आदिषा - With a woman fit to go out (a woman without manifestation of breasts and no womanly signs); name of the

wife of Uṣastī छां 1-10-1.

आडपः - (a) Rich; proud ॥ 4-2-1.

आणीस्यः - You two be able in bringing back देवा.

आण्ड- An egg, used with reference to the world as having sprung from the primordial Egg of Brahman छां 3-19-1.

आण्डकपाले- Two shells of an egg छां 3-19-1.

आण्डजम्- (a) Egg-born छां 6-3-1.

आतवः - (a) One which is extended छां 8-6-2.

आतलम्- (a) One which is extended प्र 3-3, छां 4-1-2.

आतुराः - (a) Struck with grief सुं 1-2-9.

आतृष्णात्- (a) From a cut (tree) वृ 3-9-28 (2).

आत्तम्- (a) Been attracted (by death) छां 8-12-1.

आत्तः - (a) one who is attracted छां 8-12-1.

आत्ताः - (a) Got छां 8-12-6.

आत्थ- You speak or tell क् 1-22, छां 4-1-3, 4-1-5, वृ 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3.

आत्मकामम्- (a) Loving oneself वृ 4-3-21.

आत्मकामः - (a) One who loves oneself वृ 4-4-6.

आत्मशीड- (a) Playing with himself सुं 3-1-4, छां 7-25-2.

आत्मज्ञम्- (a) To one who knows himself सुं 3-1-10.

आत्मतः - From the soul छां 7-26-1.

आत्मनः - Of self क् 2-20, प्र 3-3, ते 1-4-2, 2-1-1, छां 2-22-2, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 5-18-2, 8-5-2, 8-8-1, 8-12-1, वृ 1-2-7, 1-3-18, 1-4-1, 1-4-4, 1-4-8, 1-4-15, 2-1-20, 2-4-5, 2-4-6, 2-5-14, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 4-2-3, 4-5-6, 4-5-7, 6-4-2.

आत्मना- By self के 2-4, प्र 3-10, मां 12, ये 5-4, छां 6-3-2, 6-3-3, 6-11-1, वृ 1-2-5, 1-3-7, 1-4-17, 1-5-15, 4-3-21, 4-3-35.

आत्मनि- In the soul or in the self ई 6, वेदा का 3-13, 4-12, 6-5, प्र 4-7, 4-9 ये 4-1, छांप्रा, 5-24-4, 8-15-1 वृ 2-1-13, 2-4-15, 2-5-14 2-5-15, 3-3-2, 4-4-23, 4-5-6.

आत्मने- For self वृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-17, 1-3-28, 1-5-3.

आत्मनिष्ठी- (a. f.) One who is animated वृ 2-1-13.

आत्मन्वी- (a) Alive; animated; having a soul वृ 1-2-1 1-2-7, 2-1-13.

आत्मभूयम्- One's own nature ये 4-2.

आत्ममिथुनः - (a) One who pairs to himself छां 7-25-2.

आत्मरतिः - (a) One loving himself; pleasure in one's soul सुं 3-1-4, छां 7-25-2.

आत्मवित्- (a) One knowing one's own self छां 7-1-3, वृ 3-7-1.

आत्मविदः - (a) Of those knowing their own selves सुं 2-2-9.

आत्मविद्या- knowledge of the soul छां 4-14-1.

आत्मसन्मितम्- Of equal measure to oneself छां 2-10-1, 2-10-6,

आत्मसु- In the souls छां 5-18-1, 5-24-2.

आत्मस्थम्- Situated in oneself का 5-12, 5-13.

आत्महन्तः - (a) Self-destroyers ई 3.

आत्मा - Self; soul ई 7, का 2-20, 2-23, 3-10, 3-12, 4-15, 5-6, 6-7, प्र 3-6, सुं 2-2-4, 2-2-7, 3-1-5, 3-1-9, 3-2-3, 3-2-4, 3-2-7, मां 2, 7, 8, 12, वे 1-5-1, 1-7-1, 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1 2-6-1, ये 1-1, 4-4, 5-1, छां 1-7-2, 1-13-1, 3-14-3, 3-14-4, 4-3-7, 4-15-1, 5-11-1, 5-12-1, 5-13-1, 5-14-1, 5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, 5-18-2, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3, 7-3-1, 7-5-1, 7-25-2, 8-1-5, 8-3-3, 8-3-4, 8-4-1, 8-5-3, 8-7-1, 8-7-3, 8-7-4, 8-8-3, 8-8-4, 8-10-1, 8-11-1, 8-12-4, 8-12-5, 8-14-1, वृ 1-1-1, 1-2-4, 1-2-7, 1-4-1, 1-4-7, 1-4-8, 1-4-10, 1 4-16,

1-4-17, 1-5-3, 1-5-15, 1-5-20, 1-6-3, 2-4-5, 2-4-6, 2-4-14, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-15, 2-5-19, 3-2-13, 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1, 3-7-3, 3-7-4, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8, 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11, 3-7-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23, 3-9-4, 3-9-26, 4-2-4, 4-3-6, 4-3-7, 4-3-35, 4-4-1, 4-4-2, 4-4-3, 4-4-4, 4-4-5, 4-4-13, 4-4-20, 4-4-22, 4-4-24, 4-4-25, 4-5-6, 4-5-13, 4-5-14, 4-5-15,

आत्मात्मः — The soul of the self सू 1-6-3.

आत्मादेशः — Instruction as regards the soul छां 7-2-2.

आत्मानं— To self; to the soul का 2-22, 3-3, 4-1, 4-4, 4-5, प्र 1-10, 2-3, 3-1, सु 2-2-5, मां 12, तै 2-7-1, 2-8-5, 2-9-1, 3-10-5, ऐ 4-1, 4-2, 4-3, छां 1-3-12, 2-9-4, 2-22-5, 2-23-1, 5-11-2, 5-11-4, 5-11-6, 5-12-1, 5-12-2, 5-13-1, 5-13-2, 5-14-1, 5-14-2, 5-15-1, 5-15-2, 5-16-1, 5-16-2, 5-17-1, 5-17-2, 5-18-1, 6-16-1, 6-16-2, 8-1-6, 8-5-1, 8-5-2, 8-7-1, 8-7-2, 8-7-3, 8-8-1, 8-8-4, 8-11-1, 8-11-2, 8-12-6, सू 1-2-3, 1-4-3, 1-4-8, 1-4-10, 1-4-15, 3-5-1, 4-3-38, 4-4-3, 4-4-12, 4-4-15, 4-5-17, 4-4-23, 6-4-6.

आत्मानन्दः — (a) One who has delight in one's self छां 7-25-2.

आत्मानः — The souls छां 2-22-3, सू 1-2-7, 2-5-15.

आत्मिन्द्रियमनोयुक्तम्— With the mind based on the organs of sense and action, contained in the self का 3-4.

आत्म्यम्— Having its soul छां 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3.

29 आत्रेयः — Ātreya

सू 2-6-3—29

4-6-3—29

Tradition from

आत्मना- By self के 2-4, प्र 3-10, मां 12, ऐ 5-4, छां 6-3-2, 6-3-3, 6-11-1, वृ 1-2-5, 1-3-7, 1-4-17, 1-5-15, 4-3-21, 4-3-35.

आत्मनि- In the soul or in the self ई 6, केशा का 3-13, 4-12, 6-5, प्र 4-7, 4-9 ऐ 4-1, छांश, 5-24-4, 8-15-1 वृ 2-1-13, 2-4-15, 2-5-14 2-5-15, 3-3-2, 4-4-23, 4-5-6.

आत्मने- For self वृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-17, 1-3-28, 1-5-3.

आत्मन्विनी- (a. f.) One who is animated वृ 2-1-13.

आत्मन्वी- (a) Alive; animated; having a soul वृ 1-2-1 1-2-7, 2-1-13.

आत्मव्यूम्- One's own nature ऐ 4-2.

आत्मविपुनः - (a) One who pairs to himself छां 7-25-2.

आत्मरतिः - (a) One loving himself; pleasure in one's soul सुं 3-1-4, छां 7-25-2.

आत्मवित्- (a) One knowing one's own self छां 7-1-3, वृ 3-7-1.

आत्मविदः - (a) Of those knowing their own selves सुं 2-2 9.

आत्मविद्या- knowledge of the soul छां 4-14-1.

आत्मसम्मितम्- Of equal measure to oneself छां 2-10-1, 2-10-5.

आत्मसु- In the souls छां 5-18-1, 5-24-2.

आत्मस्थम्- Situated in oneself का 5-12, 5-13.

आत्महन्- (a) Self-destroyers ई 3.

आत्मा - Self; soul ई 7, का 2-20, 2-23, 3-10, 3-12, 4-15, 5-6, 6-7, प्र 3-6, सुं 2-2-4, 2-2-7, 3-1-5, 3-1-9, 3-2-3, 3-2-4, 3-2-7, मां 2, 7, 8, 12, तै 1-5-1, 1-7-1, 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1 2-6-1, ऐ 1-1, 4-4, 5-3, छां 1-7-2, 1-13-1, 3-14-3, 3-14-4, 4-3-7, 4-15-1, 5-11-1, 5-12-1, 5-13-1, 5-14-1, 5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, 5-18-2, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3, 7-3-1, 7-5-1, 7-25-2, 8-1-5, 8-3-3, 8-3-4, 8-4-1, 8-5-3, 8-7-1, 8-7-3, 8-7-4, 8-8-3, 8-8-4, 8-10-1, 8-11-1, 8-12-4, 8-12-5, 8-14-1, वृ 1-1-1, 1-2-4, 1-2-7, 1-4-1, 1-4-7, 1-4-8, 1-4-10, 1-4-16,

1-4-17, 1-5-3, 1-5-15, 1-5-20, 1-6-3, 2-4-5, 2-4-6, 2-4-14, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-15, 2-5-19, 3-2-13, 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1, 3-7-3, 3-7-4, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8, 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11, 3-7-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23, 3-9-4, 3-9-26, 4-2-4, 4-3-6, 4-3-7, 4-3-35, 4-4-1, 4-4-2, 4-4-3, 4-4-4, 4-4-5, 4-4-13, 4-4-20, 4-4-22, 4-4-24, 4-4-25, 4-5-6, 4-5-13, 4-5-14, 4-5-15.

आत्मात्मः - The soul of the self सू 1-6-3.

आत्मादेशः - Instruction as regards the soul छां 7-2-2.

आत्मात्मन् - To self; so the soul का 2-22, 3-3, 4-1, 4-4, 4-5, प्र 1-10, 2-3, 3-1, सु 2-2-5, मां 12, तै 2-7-1, 2-8-5, 2-9-1, 3-10-5, ऐ 4-1, 4-2, 4-3, छां 1-3-12, 2-9-4, 2-22-5, 2-23-1, 5-11-2, 5-11-4, 5-11-6, 5-12-1, 5-12-2, 5-13-1, 5-13-2, 5-14-1, 5-14-2, 5-15-1, 5-15-2, 5-16-1, 5-16-2, 5-17-1, 5-17-2, 5-18-1, 6-16-1, 6-16-2, 8-1-6, 8-5-1, 8-5-2, 8-7-1, 8-7-2, 8-7-3, 8-8-1, 8-8-4, 8-11-1, 8-11-2, 8-12-6, सू 1-2-3, 1-4-3, 1-4-8, 1-4-10, 1-4-15, 3-5-1, 4-3-38, 4-4-3, 4-4-12, 4-4-15, 4-5-17, 4-4-23, 6-4-6.

आत्मात्मन् - (a) One who has delight in one's self छां 7-25-2.

आत्मात्मन् - The soul छां 2-22-3, सू 1-2-7, 2-5-15.

आत्मात्मन् - With the mind based on the organs of sense and action, contained in the self का 3-4.

आत्मात्मन् - Having its soul छां 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3.

29 आत्रेयः - Ātreya

सू 2-6-3—29

4-6-3—29

Tradition from

Mānti 28

to

Bhāradwaja 30

आत्रेयात्— From Ātreya सू 2-6-3, 4-6-3.

४) आत्रेयीपुत्रः — The son of Ātrevi

सू 6-5-2—41

Tradition from

The son of Gauṭami 40

to

The son of Kāpi 42

आत्रेयीपुत्रात्— From the son of Ātrevi सू 6-5-2.

आयर्वणः— (a) Belonging to the Atharvaveda, which contains many prayers for one's own safety and formulae for destruction of enemies छं 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

आयर्वणः— Belonging to the Atharvaveda, which contains many prayers for one's safety and formulae for destruction of enemies छं 7-1-4.

आयर्वणः— A brahmin knowing Atharvaveda सू 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19.

आयर्वणः— (कबन्धी) An Atharvavedi brahmin (by name Kabandha) सू 3-7-1.

१२ आयर्वणः देवः— Atharvana Daive; Divine spellcharmer

सू 2-6-3—12

4-6-3—12

Tradition from

Mṛtyu Prādhvaṃsana—11

to

Dadhichi Atharvaṇa—13

आयर्वेणाय- To the Ātharvāṇa वृ 2-5-17.

आदत्ते- He receives प्र 4-2.

आदत्स्व- You carry के 3-10.

आददते- They carry छां 3-16-5.

आदवानं- (a) One who has accepted छां 8-8-5.

आदवानस्य- (a) Of one who has accepted का 2-1.

आदवताः - (a) Those who have accepted वृ 3-9-5.

आददायन्- (a) One who offers मुं 1-2-5.

आददीत- You should take hold of वृ 2-4-12.

आददीयम्- I should take hold of के 3-9.

आददे- I take away; I reclaim वृ 6-4-5, 6-4-7, 6-4-10, 6-4-12.

आदयामि- I confer वृ 6-4-8, 6-4-11.

आदर्ये- In a mirror का 6-5, छां 8-7-4, वृ 2-1-9, 3-9-15.

आदातव्यम्- Fit to be received in प्र 4-8.

आदातुम्- In order to seize; for seizing के 3-10.

आदाय- Having taken ईमा, छां 2-9-4, 4-2-1, 4-2-3, वृमा, 2-1-15
2-1-17, 4-3-11, 5-1-1, 6-4-5.

आदिः - Beginning मां 9.

आदिः - One of the seven parts of Sāma commencements छां 2-8-1,
2-9-4, 2-10-2.

आदित् (आत् + इत्) - Afterwards; then छां 3-17-7.

आदितः - From the first or beginning; at first दे 4-1.

आदित्यं - To the Sun प्र 1-10, छां 1-11-7, 2-9-1, 2-9-8, 2-10-5, 2-24-11,
2-24-13, 3-1-4, 3-2-3, 3-3-3, 3-4-3, 3-5-3, 3-15-6, 3-19-4,
4-15-5, 4-17-1, 5-10-2, 5-13-1, 8-6-5, वृ 1-2-3, 3-2-13, 3-7-9,
5-10-1, 6-2-15, 6-3-6.

आदित्यः - The Sun; a group of solar gods 12 in number 1. धाता,
2. मित्रः, 3. अर्यमा, 4. रूद्रः, 5. वरुणः, 6. शूर्यः, 7. वयः 8. दिवस्वान्,
9. पूषा, 10. सविता, 11. त्वष्टा, 12. विष्णुः. आदित्यः are 12 in num-
ber each sun for each of the month- 1. मघु 2. माघव, 3. शुक्,

4. अचि, 5. नम, 6. नमस्य, 7. दप, 8. ढजं, 9. सहस्र, 10. सहस्र,
 11. सप, 12. सपस्य. प्र 1-5, 1-6, 1-10, 3-8, तै 1-3-2, 1 5-2, 1-7-1,
 वे 1-4, 2-4, छां 1-3-7, 1-5-1, 1-6-3, 1-11-7, 1-13-2, 2-2-1, 2-2-2,
 2-10-5, 2-20-1, 2-21-1, 3-1-1, 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-10-4,
 3-13-1, 3-18-2, 3-19-1, 3-19-3, 4-11-1, 5-4-1, 5-19-2, 8-6-1,
 ष्ट 1-3-14, 1-5-12, 1-5-22, 2-2 2, 2-5-5, 3-1-4, 3-7-9, 3-9-3,
 3-9-7, 3-9-20, 5-5-2, 6-2-9, 6-2-15.

1 आदिपः - Aditya ष्ट 6-5-3-1

Tradition from

Brahma

to

Ambhig-2

आदिपञ्चमः- From conquest of the sun छां 2-10-6.

आदिपञ्चमोतिः - (a) On: who has light of the sun ष्ट 4-3-2.

आदिपञ्चमः- The quality of the Sun छां 6-4-2.

आदिपञ्चमः - (a) One whose divinity is the sun ष्ट 3-9-20.

आदिपञ्चमः - The world of the sun ष्ट 3-6-1.

आदिपञ्चमः- In the worlds of the sun ष्ट 3-6-1.

आदिपञ्चमः- Of the Sun छां 1-6-5, 1-6-6, 2-10-6, 3-1 4, 3-2-3, 3-3-3,
 3-4-3, 3 5-3, 6-4-2, 8-6-2, ष्ट 2-5-5

आदिपञ्चमः - Solar gods छां 2-24-16, 3-8-1, 3-16 5, 3-16-6, ष्ट 1-4-12,
 3-9-2, 3-9-5.

आदिपञ्चमः- From the sun छां 2-10-5, 4-15-5, 3-17-2, 5-10-2, 6-4-2,
 8-6-2, ष्ट 1-5-19, 3-7-9, 6-2-15.

आदिपञ्चमः- Of solar gods छां 2-24-1, 3-8-3, 3 8-4, 3-16-5, 3-16-5.

आदिपञ्चमः- In the sun तै 1-6-2, 2-8-5, 3-10-1, छां 4-11-1, 5-19-2, 8-6-2,
 ष्ट 2-1-2, 2-5-5, 3-7-9, 3-9-12, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6,
 6-2-9, 6-2-15.

आदित्येन- By the Sun तै 1-5-2, छां 3-18-5, चृ 3-1-4, 4-3-2.

आदित्येभ्यः - From solar gods छां 2-24-14.

आदिभाजीनि- (a) Sharing in the devotion of Ādi (commencement) छां 2-9-4.

आदिमत्वात्- From the quality of having a beginning मां १.

आदिष्टं- (a) Advised छां 3-18-1, 3-18-2.

आदीयमाने- (a) In one which is being taken away चृ 1-4-10.

आदेशः - Command के 4-4, तै 1-11-4, 2-3-1, छां 3-19-1, 6-1-3, 6-1-6, चृ 2-3-6.

आदेशाः - Indications छां 3-5-1, 3-5-2.

आक्षिपि- (अपि) I eat तै 3-10-6.

आद्यस्य- (a) Of eatable म 2-11.

आहवति- He hastens back चृ 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34, 4-3-36.

आघस्ताम्- You two should place चृ 6-4-21.

आघातं- A place where anything is deposited; a receptacle; a habitat चृ 2-2-1.

आघाय- Having put (in the fire) छां 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, 5-2-6, चृ 6-4-24.

आधिपत्यं- Sovereignty छां 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4, 5-2-6.

आह्वयः - Inflated चृ 3-2-11.

आह्वयति- He is inflated चृ 3-2-11.

आनखाग्रैश्च- From tips of nails चृ 1-1-7.

आनखैश्च- From nails छां 8-8-1.

आनन्तत्वं- Infiniteness का 2-11.

आनन्तयाय- For infinity का 2-11, 3-17.

आनन्दं- To bliss तै 1-6-2, 2-4-1, 2-9-1, 3-6-1, चृ 3-9-28. (7)

आनन्दः - Bliss तै 2-5-1, 2-7-1, 2-8-1, 2-8-2, 2-8-3, 2-8-4, 3-6-1, 3-10-3, चृ 4-1-6, 4-3-32, 4-3-33.

आनन्दता- Blissfulness चृ 4-1-6.

आनन्दमूर्ध्- (a) Enjoying supreme bliss मां 5.

आनन्दमयं- (a) Blissful है 2-8-5, 3-10-5.

आनन्दमयः - (a) Blissful मां 5, है 2-5-1.

आनन्दयति- It (रसः) causes bliss to oneself है 2-7-1.

आनन्दयते- He enjoys अ 4-2.

आनन्दवित्त्यं- The object of sensual pleasure अ 4-8.

आनन्दरूपं- (a) That full of bliss सं 2-2-7.

आनन्दरूपाः - (a) Those full of bliss अ 2-10.

आनन्दस्य- Of blissfulness है 2-8-1, अ 2-1-19, 4-3-32.

आनन्दाः - Blissful states है 2-8-1, 2-8-2, 2-8-3, 2-8-4, अ 4-3-10, 4-3-33.

आनन्दात्- From bliss है 3-6-1, अ 4-3-9, 4-3-10

आनन्दानां- Of blissful states अ 2-4-11, 4-5-12.

आनन्दिनः - (a) Delighted छों 7-10-1.

आनन्दी- (a) Delighted है 2-7-1, अ 1-5-19.

आनन्देन- By blissfulness है 3-6-1.

48 आभिमित्तः - Ābhimīta 1

अ 2-6-2—48

Tradition from

Gautama IV 47

to

Ābhimīta II 49

49 आभिमित्तः - Ābhimīta II

अ 2-6-2—49

Tradition from

Ābhimīta I 48

to

Ābhimīta III 50

50 आभिमित्तः - Ābhimīta III

अ 2-6-2—50

Tradition from

Ānabhinlata II 49

to

Āgñiveśya 51

आनभिम्बितात्- From Ānabhinlata च 2-6-2.

आनयत्- He produced ऐ 2-2, 2-3.

आनयन्ति- They bring छां 6-16-1.

आनीतः - (a) Brought छां 6-14-1.

आनीय- Having brought छां 6-14-1.

आन्तरन्- (a) Internal च 4-3-21.

आपः - You have obtained का 2-9, छां 3-1-2, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1.

आपः - (pl.) Waters ऋ 2-2, 4-8, 6-4, मुं 2-1-3, ऐ 1-3-2, 1-4-3, 1-7-1, 2-1-1, 3-8-1, ऐ 1-2, 1-4, 2-4, 5-3, छां 1-1-2, 1-8-4, 4-3-2, 4-12-1, 4-14-3, 5-2-2, 5-3-3, 5-9-1, 6-2-3, 6-5-2, 6-8-3, 6-8-4, 7-2-1, 7-4-2, 7-6-1, 7-7-1, 7-10-1, 7-10-2, 7-11-1, 7-26-1, च 1-2-1, 1-2-2, 1-5-13, 2-2 2, 2-5-2, 3-6-1, 3-7-4, 3-9-16, 3-9-22, 5-5-1, 6-1-14, 6-2-2, 6-4-1.

आपद्यते- He reaches का 2-6.

आपद्य- You reach ऋ 2-3.

आपद्यन्ता- They come back च 6-2-2.

आपद्येत्- They would reach छां 5-10-7.

आपनेषा- (a) To be obtained का 2-9.

आपयतः - (a) Of one causing to obtain छां 1-1-6

आपयिता- (a) One who causes to obtain छां 1-1-7.

आपिपीलिकाश्वः - Down to ants च 1-4-4, 1-4-16.

आपीपिवत्- (Your reverence has) caused to understand च 4-5-14.

आपूर्वगणपक्षम्- The waxing-moon-fortnight छां 4-15 5, 5-10-1, च 6-2-15,

आपूर्वमाणपक्षस्य- Of the waxing-moon-forthright च 6-3-1.

आपूर्वमाणपक्षाद्यान्- Those beginning from the waxing-moon-fornight

छां 4-15-3, 5-10-1, च 6-2-15.

आवेवं- By rubbing च 2-1-15.

आपोमयः- (a) Consisting of water छां 6-5-4, 6-6-5, 6-7-1, 6-7-5, च 4-4-5.

आपोमात्रा- Element of water अ 4-8.

आप्त- (a) Overtaken च 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5.

आप्तकाम- (a) One who has obtained his desire च 4-3-21.

आप्तकामः- (a) One who has obtained his desire च 4-4-6.

आप्तकामाः- , a, Those who have obtained their desires छे 3-1-6.

आप्तव्यम्- To be obtained का 4-11.

आप्ति- Gain; getting का 2-11, च 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5.

आप्तेः- From getting, gain मां 9.

आप्त्वा- Having got छे 4-6, 5-4, च 1-5-21.

आप्नुयात्- He may obtain का 2-24, च 5-14-6.

आप्नुवत्- It should get (ze) च 1-5-23.

आप्नुवन्- They reached छे 4.

आप्नुवन्ति- They obtain छे 2-2-1.

आप्नोत्- It took possession of च 1-5-21.

आप्नोति- He obtains का 3-7, 3-8, 3-9, 4-10, मां 9, छे 1-6-2, 2-1-1,

छां 1-4-4, 1-7-7, 1-7-8, 2-10-5, 2-10-6, 7-10-2, 7-26-2, 8-1-4,

१-7-1, १-7-2, १-7-3, १-८-4, १-12-6, च 1-2-7, 1-4-17, 4-4-19,

5-13-4.

आप्य- Receiving, having obtained का 2-13, छे 1-८-1, च 5-14-6.

आप्यायन्तु- Let be fattened केस, छांरा.

आप्यायस्व- You increase च 6-2-16.

आप्रणसात्- From the points of nails छां 1-6-6.

आप्युष्य- Having bathed च 6-4-13.

आबद्धा : - (a) Tied up घृ 3-1-1.

आभजस्व- You give a share घृ 1-3-18. (आभाजयस्व).

आभजामि- I allot ऐ 2-5.

आभवन्ति- They become छां 6-9-3, 6-10-2.

आभवेत्- One should continue one's existence घृ 3-9-28 (6).

आभिः (तृ. व. स्त्री. of ददं) By these का 1-25.

16 आभूतिः स्वाष्ट्रः- Ābhāti Tvaṣṭra; Architect of efficiency

घृ 2-6-3—16

4-6-3—16

Tradition from

Visvarupa Tvaṣṭra—15

10

Ayāśya Āngiras—17

आभूतेः स्वाष्ट्रात्- From Ābhāti Tvaṣṭra घृ 2-6-3, 4-6-3.

आभ्या - (तृ. व. स्त्री. of ददं) From these छां 8-6-2.

आमश्सि, आमसि- Thou thinkest घृ 6-3-5.

आमनन्ति- They lay down का 2-15.

आमश्हि, आमहि- You think घृ 6-3-5.

आमग्न्वयाज्ञके- He did address छां 4-4-1, घृ 2-1-15.

आमन्त्रितः - (a) Called घृ 1-4-1.

आमषाणं - Unannealed or unbaked vessel घृ 6-4-12.

आमलके- Two fruits of the Emblic Myrobalan छां 7-3-1.

आ मा आयन्तु- May those come unto me ह 1-4-2.

आमं- Mango fruit घृ 4-3-36.

आर्यं- For entrance छां 7-9-1.

आयत्- He came घृ 1-5-3.

आयतं- (a) Asleep घृ 4-3-14.

आयतनं- Sanctuary; house के 4-8, प्र 1-10, वे 2-1, 2-3, छां 5-1-5,
5-1-14, 6-8-2, घृ 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15,

3-9-16, 3-9-17, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 5-1-5,
6-1-14

आयतनवतः — (a) Of one having home छां 4-8-4.

आयतनवान्- (a) Having a certain seat or home; name of the
fourth foot of Brahman छां 4-8-3, 4-8-4.

आयतनानि- Houses छां 7-24-2, घृ 3-9-26.

आयतनाय- For a house छां 5-2-5, घृ 6-3-2.

आयतनेन- With a house ॥ 5-2, 5-7.

आयति- Arrival प्र 3-12.

आयन्- (a) One who goes का 6-16, छां 8-6-6.

आयने- The two solstices प्र 1-9

आयन्ति- They come छां 5-14-1

आयन्तु- They may come ते 1-4-3.

आयननम्- Stretching छां 1-3-5.

आयन्य- Drawing in सुं 2-2-3.

आयधीः — (a) Made of iron ऐ 4-5.

आयस्तः — (a) Caused discomfiture to छां 5-3-4.

आयस्थूयः — A disciple of ब्रूल (बानकि); his disciple was सायकाम
आयानि घृ 6-3-10, 6-3-11.

आयस्थूणाय- For Āyasthūna घृ 6-3-10.

आयात्- He should attain सुं 1-2-12.

आयाति- He comes ॥ 3-1, 3-3, 3-10, घृ 4-3-37.

आयास- (a) Coming घृ 4-3-37.

आयास्य- Name of a Rṣi (Prāna) छां 1-2-12.

आयास्यः- Name of a Rṣi (Prāna) छां 1-2-12.

आयुः — Life प्रपा, सुं, मां, ते 2-3-1 छां 2-11-2, 2-12-2, 2-14-2,
2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 3-16-6, 4-11-2,
4-12-2, 4-13-2, घृ 2-1-10, 2-1-12, 4-4-16, 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16
6-4-17, 6-4-18.

आयुयताः - (a) Of independent judgement छं 1-11-4.

आयुषं- The life छं 5-9-2, 8-15-1.

आयुषः - Of life छं 2-24-6, 2-24-10, 2-24-15.

आरामम्- Pleasure ground च 4-3-14.

आरुण्ये- To Āruṇi छं 3-11-4.

आरुणि- To आरुणि (see blow) छं 5-17-1.

आरुणिः - The son of Āruṇa was Uddālaka (उद्दालक). He was nicknamed as गौतम. Uddālaka was जैमिनी प्रवाह्य's disciple. Uddālaka's disciple was वाज्रवल्क्य वाजसनेय का 1-11, छं 5-11-2 6-8-1, च 3-7-1, 3-7-23, 6-3-7, 6-4-4.

आरुणेयः - Son of Āruṇi, who was the son of Āruṇa. His name was Śvetaketu (श्वेतकेतु) छं 5-3-1, 6-1-1, च 6-2-1.

आरुह- Having mounted प्र 6-1.

आरुण्यम्- Straight-forwardness छं 3-17-4.

आरुण्यम्- (a) Distressed च 3-4-2, 3-5-1, 3-7-23.

आरुण्यम्. - Son of Jaratkaru (जारकारु) च 3-2-1, 3-2-13.

33 आरुण्यगोत्रः - The son of Ārtabhāgi

च 6-5-2-33

Tradition from

The son of Saungī — 32

to

The son of Vārkaṇi — 34

आरुण्यगोत्रात्- From the son of Ārtabhāgi च 6-5-2.

आरुण्यम्- (a) Seasonal (n. n.) menstrual period च 6-4-13.

आरुण्यम्- Office of the priests च 1-3-25.

आरुण्यम्- By the offices of priests छं 1-10-6, 1-11-2, 1-11-3.

आर्द्र- (a) Moist च 1-4-6.

आर्द्रसर्वे प्लवसि- Thou art flaming in the moist च 6-3-4.

आर्द्धघाने: - From the fire emanating from damp fuel सू 2-4-10,
4-5-11.

आर्धभेज- By one derived from an old bull सू 6-4-18.

आर्षेय- (a) Relating to a ṛṣi छां 1-3-9.

आलमत- He immolated सू 1-2-7.

आलमन्ते- They immolate सू 1-2-7.

आलम्बनम्- Base; support का 2-17.

30 आलम्बायनीपुत्रः - The son of Ālambāyani

३०

सू 6-5-2—30

Tradition from

The son of Ālamti—29

to

The Son of Sāmkṛiti (साङ्कृती)—31

आलम्बायनीपुत्रात्- From the son of Ālambāyani सू 6-5-2.

31 आलम्बीपुत्रः - The son of Ālambī 1

सू (I) 6-5-2—29

Tradition from

The son of Jāyanti—28

to

The son of Ālambāyani—30

" 43 " आलम्बीपुत्रः - The son of Ālambī III

सू II 6-5-1—' 43 "

Tradition from

?

to

The son of Kauśiki—44

आलम्बीपुत्रात्- From the son of Ālambī सू 6-5-1, 6-5-2

आलपविष्यसि: - You will question छां 4-2-5.

- बालोन्मयः - From hair's ends छां 8-8-1.
 आवसत्- He consumed दे 3-10, (imperf. caus. of अब्).
 आवतम्- A whirl-pool छां 4-15-6.
 आवतते- He returns प्र 5-4, छां 4-17-9, 8-15-1.
 आवतन्ते- They return प्र 1-9, 1-10, छां 4-15-6, 5-3-2.
 आवतय- You return छां 4-4-5.
 आवर्त्तिनि- (a) Returning छां 5-10-8.
 आश्वाज- He came up वृ 4-1-1.
 आश्रयः- A dwelling place दे 3-12.
 आश्रयाः - Dwelling places दे 3-12.
 आश्रयान्- To dwelling places छां 4-1-1.
 आश्रये. - With dwelling places वृ 4-3-37.
 आश्रय- (a) Taking part carnally छां 5-10-9.
 आबह- You bring तै 1-4-2.
 आबहन्ति- They carry तै 1-5-3.
 आबहन्ती- (a. f.) One who brings तै 1-4-2.
 आबाम्- (प्र. द्विव. of अस्मद्) We two छां 8-8-1, 8-8-3, वृ 3-2-13.
 आबाष्माम्- (च. व. द्विव. अस्मद्) From both of us दे 2-5.
 आधिः - Light; selfluminosity भु 2-2-1, देवा
 आधिर्भावतिरोभावौ- Both appearance and disappearance छां 7-26-1.
 आविवेश- Took possession का 1-2, प्र 4-11.
 आविशत्- He entered वृ 2-5-18.
 आविशति- He enters वृ 1-5-17, 1-5-18, 1-5-19, 1-5-20.
 आविशन्ति- They enter भु 3-2-5, छां 8-1-5, वृ 1-5-16.
 आविष्करोमि- I will bring to light वृ 2-5-18.
 आवोत्- He should protect तै 1-12-1.
 आवृत- Covered वृ 1-2-1, 2-5-18.
 आवृताः - (a) Hidden, covered ह्र 3, वृ 4-4-11.

आवृताज्यं- Clarified butter चू 6-3-1, (6-4-19 स्वालिपाकवृताज्यं).

आवृत्तचक्षुः - One whose eyes (sense organs) are reverted का 4-1.

आवृत्ताः - (a) Those who are reverted छां 2-2-3.

आवृत्तिः - Return चू 6-2-15.

आवृत्तेप्- (a) In reverted छां 2-2-2.

आवृद्धेयुः - They should pull up by the roots चू 3-9-28 (6).

आश- He did eat, ate छां 6-7-2, 6-7-4.

आशंसते - He orders, he controls चू 1-4-14.

आ शकुनिभ्यः - Right from birds छां 5-2-1.

आशया- By hope छां 7-14-2.

आशा- Hope का 1-8, छां 7-14-1, 7-26-1, चू 1-3-28, 2-4-2, 4-5-3.

आशां- Hope छां 2-22-2, 7-14-1, 7-14-2.

आशापराकाशी- Both hope and remote expectations चू 6-4-12.

आशाप्रतीक्षे- Both hope and expectations का 1-8.

आशाया. - Of hope छां 7-14-2, 7-15-1

आशितं- (a) Eaten (food) चू 4-1-2, 4-5-11.

आशितः - (a) Very quick ते 2-8-1

आशिष - Wishes छां 7-14-2

आशी - Blessing छां 1-3-8.

आशीः - You eat छां 6-7-1.

आशेत्- It kindled छां 7-14-1.

आश्चर्यः - (a) Rare का 2-7.

आश्वावपति- He repeats छां 1-1-9.

आश्वावपति- They repeat ते 1-8-1

आश्वतराशिव- (See next) छां 5-16-1, चू 5-14-8.

आश्वतराशिव - Sen of Aśvatarāśva, बुद्धि (आश्वतराश्व) छां 5-11-1.

आ श्वभ्य - Right from dogs छां 5-2-1, चू 6-1-14

आश्वत्थामन. - (वीथत्यः) One descended from Aśvata प्र 1-1, 3-1.

वास- He had lived; was का 1-1, छां 4-1-1, 6-1-1, वृ 1-2-4, 2-1-1, 5-4-1.

वास- Sat वृ 6-2-4.

वास- He became वृ 2-1-13.

वासतः - (a) Those who sit वृ 2-2-3.

वासनं- A seat वृ 6-2-4.

वासनेन- By offering a seat ते 1-11-3.

वासग्यम्- Situated in the mouth वृ 1-3-7.

वासप्तमान्- Including seventh मुं 1-2-3.

वासमृगुः - They glided gently छां 1-12-4.

वासी- (प. व. स्त्री. of इदम्) Of these प्र 6-5, छां 4-17-8, 6-12-1 वृ 1-3-10, 1-5-20, 2-5-2, 2-5-6, 6-4-3.

वासाश्चक्रिरे- (तूष्णीम्) They did remain (silent) छां 1-10-11.

वासाश्चक्रे- He was seated वृ 4-1-1.

वासाञ्जीवीपुत्रात्- From Sāṃjīviputra वृ 6-5-4.

वासिक्तं- (a) Sprinkled का 4-15.

वासिश्चतु- He may sprinkle वृ 6-4-21.

वासीत्- He was ते 2-7-1, वे 1-1, छां 3-19-1, 6-2-1, 6-2-2, वृ 1-1-1, 1-2-2, 1-2-4, 1-2-6, 1-4-1, 1-4-7, 1-4-10, 1-4-11, 1-4-17, 3-3-1, 3-7-1.

वासीनं- (a) Seated का 5-3.

वासीनः - (a) Seated का 2-21, वृ 6-3-6.

वासीनाः - (a) Those who are seated छां 8-6-4.

वासीरन्- They would sit छां 7-13-1.

वासु- (स. व. स्त्री. of इदम्) In these प्र 3-6, छां 8-6-2, 8-6-3, वृ 1-1-2, 2-5-6.

वासु- They existed or sat वृ 5-5-1.

वासुतं- Pressed Soma-juice छां 5-12-1.

वासुरः - (a) Devilish छां 8-8-5.

16 आसुरायणः - Āsurāyana

सृ 6-5-2—16

Tradition from

The Āsuri—15

to

The son of Prāśai—17

34 आसुरायणः - Āsurāyana

सृ 2-6-3—34

4-6-3—34

Tradition from

Traivapi—33

to

Jātukarmya—35

आसुरायणात्- From Āsurāyana सृ 2-6-3, 4-6-3, 6-5-2.

31 आसुरि - Āsuri

सृ 2-6-3—31

4-6-3—31

Tradition from

Bhāradwaja—30

to

Aupajandhani—32

15 आसुरि - Āsuri

सृ 6-5-2—15

Tradition from

Yājñavalkya—14

to

Āsurāyana—16

आसुरे- From Āsuri नृ 2-6-3, 4-6-3, 6-5-2.

आस्तावे- In the place of reciting hymns in a sacrifice छां 1-10-8.

आस्ते- He lies; sits ते 3-10-5, वृ 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6.

आस्यम्- Mouth छां 5-18-2.

आस्याद्- From mouth छां 1-2-12.

आस्वाजयते- That which goes out from the mouth (आस्वाद् + यद् + अयते)
छां 1-2-12.

आत्मे- In the mouth वृ 1-3-8.

आद्यवत्- (a) One which flows वृ 4-2-3.

आद्यवति- Which flows वृ 4-2-3.

आस्ते- You are living छां 4-2-4.

आस्त्वं- You sit down वृ 2-4-4.

आह- He said का 1-15, ते 1-8-1, छां 1-1-8, 3-14-4, 3-16-7, 4-2-3,
7-15-1, 8-11-1, वृ 1-3-28, 1-4-3, 1-5-17, 2-2-3, 4-1-4, 5-1-1,
5-12-1, 5-14-4, 6-4-4.

आहतात्- From one which is struck down वृ 3-9-26 (2).

आहुर- You bring, take छां 1-12-5, 4-4-5, 6-12-1, 6-13-1, वृ 3-2-13.

आहुरत्- He brought छां 1-12-5.

आहवनीयः- (a) A consecrated fire taken from house-holder's
perpetual fire, one of the three fires प्र 4-3, छं 4-13-1, 5-18-2.

आहवनीयस्य- (a) Of आहवनीय छां 2-24-11.

आहवनीये- (a) In आहवनीय छां 4-17-6.

आहारवाचकार- He did bring वृ 6-2-4.

आहारमूढौ- In purity of nourishment छां 7-26-2.

आहितम्- (a) Deposited का 2-12.

आहुः- They said ई 10, 13, के 1-6, का 3-4, 6-10, प्र 1-11, छां 2-1-2,
2-1-3, 3-17-5, 4-3-7, 6-2-1, 6-4-5, 7-5-2, 7-11-1, 7-15-2, 8-6-4,
8-8-5, 8-11-3, वृ 1-3-27, 1-4-6, 1-4-9, 1-4-14, 1-5-2, 1-5-15,
1-5-17, 3-7-2, 3-9-9, 3-9-22, 3-9-23, 4-1-4, 4-3-14, 4-4-2, 4-4-5,
4-4-9, 5-7-1, 5-12-1, 5-14-4, 6-4-28.

आहुतयः - Oblations सुं 1-2-5, 1-2-6.

आहुति- An oblation छां 5-19-1.

आहुती- Two oblations प्र 4-4.

आहुतीः - To oblations सुं 1-2-2, घृ 3-1-8.

आहुतेः - Of an oblation छां 5-4-2, 5-5-2, 5-6-2, 5-7-2, 5-8-2.

आहुतो- In an oblation छां 5-3-3, 5-9-1.

अ हुत्वा- By an oblation घृ 6-2-11.

आहुत्यां- In an oblation घृ 6-2-2.

आहुत्यै- For an oblation घृ 6-2-9, 6-2-10, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14.

आहुत्य- Having given तै 1-11-1, घृ 6-2-4,

आहो३- An interjection expressing doubt or alternative, or, and usually standing as a correlative of किम्; तै 2-6-1, घृ 3-2-11, 4-5-3.

आहावाः - (a) Thunders छां 7-11-1.

आह्वयति- He calls out छां 7-12-1.

इच्छ- You wish घृ 6-4-19.

इच्छति- He desires का 2-16.

इच्छते- (a) For one who desires छां 7-3-1, 7-14-1, घृ 1-4-16.

इच्छन्- (a) Desirous का 4-1, छां 8-3-2, 8-9-2, 8-10-3, 8-11-2, घृ 1-4-17, 4-1-1, 4-4-12.

इच्छन्तः - (a) Desirous ones का 2-15, घृ 4-4-22.

इच्छन्ति- They wish घृ 1-4-16.

इच्छन्ते- In having desire घृ 1-4-15.

इच्छन्तो- Two desirous छां 8-7-3.

इच्छसि- Thou desirest; you desire का 1-23.

इच्छसी- You wish घृ 6-2-7.

इच्छेत्- He should wish घृ 1-4-16, 6-4-9, 6-4-10, 6-4-11, 6-4-12, 6-4-13, 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18.

इच्छेत- He should wish घृ 1-3-25.

इच्छेय- I would desire छां 7-3-1.

इवः - From here ई 2, ऐ 4-4, छां 1-10-2, 2-10-5, 3-14-1, 3-14-4, 5-3-2, 5-9-2, 8-3-1, 8-5-3, वृ 1-3-24, 1-5-17, 4-2-1, 4-4-8, 6-2-8.

इतरं- (a) Another वृ 2-4-14, 4-5-15.

इतरः - (a) Other ऐ 4-4, अ 1-12.

इतरः - (n) Other of the two वृ 1-4-4.

इतरः - (a) One वृ 2-4-14, 4-5-15.

इतरस्मिन्- (a) In other अ 1-12.

इतरस्याः - (a. f.) Of other (woman) वृ 6-4-19.

इतरा- (a. f.) Other of the two वृ 1-4-4.

इतराणि- (a) Others तै 1-11-2, 1-11-3, वृ 1-3-28.

इतराणि- (a) One sort and another ऐ 5-3.

इतरान्- (a) To others अ 3-4, छां 1-2-9, 5-1-12.

इतरे- (a) Others अ 2-4, वृ 4-4-4.

इतरेण- (a) By another क् 5-5.

इतरेषां- (a) Of the rest क् 5-12, 5-13.

इति- Thus; so; (to mark the conclusion) (opp. अथ) ई 10, 13, के 1-4, 2-1, 2-2, 3-1, 3-2, 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 3-9, 3-10, 3-11, 3-12, 4-1, 4-2, 4-3, 4-4, 4-6, 4-7, 4-8, क् 1-4, 1-20, 2-4, 2-6, 2-10, 2-15, 3-17, 5-14, 6-11, 6-12, 6-13, 6-17, अ 1-1, 1-2, 1-3, 1-4, 1-9, 1-10, 1-11, 1-14, 1-16, 2-1, 2-3, 2-10, 2-13, 3-1, 3-2, 3-4, 3-12, 4-1, 4-2, 4-4, 4-11, 5-1, 5-5, 5-7, 6-1, 6-2, 6-3, 6-5, 6-6, 6-7, 6-8, सं 1-1-3, 1-1-4, 1-1-5, 1-2-4, 1-2-6, 1-2-9, 2-2-6, 3-1-2, मां 1, 8, तै 1-2-1, 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-6-1, 1-6-2, 1-7-1, 1-8-1, 1-9-1, 1-10-1, 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-7-1, 2-8-1, 2-9-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1, 3-10-1, 3-10-2, 3-10-3, 3-10-4, 3-10-6, ऐ 1-1, 1-3, 2-1, 2-2, 2-3, 2-5, 3-1, 3-11, 3-12, 3-13, 3-14, 4-5, 5-1, 5-2, 5-3, छां 1-1-1, 1-1-4, 1-1-5, 1-1-6, 1-1-8,

इच्छेय- I would desire छां 7-3-1.

इतः - From here ई 2, ऐ 4-4, छां 1-10-2, 2-10-5, 3-14-1, 3-14-4, 5-3-2, 5-9-2, 8-3-1, 8-5-3, वृ 1-3-24, 1-5-17, 4-2-1, 4-4-8, 6-2-8.

इतरं- (a) Another वृ 2-4-14, 4-5-15.

इतरः - (a) Other ऐ 4-4, अ 1-12.

इतरः - (a) Other of the two वृ 1-4-4.

इतरः - (a) One वृ 2-4-14, 4-5-15.

इतरस्मिन्- (a) In other अ 1-12.

इतरस्याः - (a. f.) Of other (woman) वृ 6-4-19.

इतरस्य- (a. f.) Other of the two वृ 1-4-4.

इतराणि- (a) Others तै 1-11-2, 1-11-3, वृ 1-3-28.

इतराणि- (a) One sort and another ऐ 5-3.

इतरान्- (a) To others अ 3-4, छां 1-2-9, 5-1-12.

इतरे- (a) Others अ 2-4, वृ 4-4-4.

इतरेण- (a) By another का 5-5.

इतरेषां- (a) Of the rest का 5-12, 5-13.

इति- Thus, so; (to mark the conclusion) (opp. अथ) ई 10, 13, के 1-4, 2-1, 2-2, 3-1, 3-2, 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 3-9, 3-10, 3-11, 3-12, 4-1, 4-2, 4-3, 4-4, 4-6, 4-7, 4-8, का 1-4, 1-20, 2-4, 2-6, 2-10, 2-15, 3-17, 5-14, 6-11, 6-12, 6-13, 6-17, अ 1-1, 1-2, 1-3, 1-4, 1-9, 1-10, 1-11, 1-14, 1-16, 2-1, 2-3, 2-10, 2-13, 3-1, 3-2, 3-4, 3-12, 4-1, 4-2, 4-4, 4-11, 5-1, 5-5, 5-7, 6-1, 6-2, 6-3, 6-5, 6-6, 6-7, 6-8, वृ 1-1-3, 1-1-4, 1-1-5, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-9, 2-2-6, 3-1-2, मां 1, 8, तै 1-2-1, 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-6-1, 1-6-2, 1-7-1, 1-8-1, 1-9-1, 1-10-1, 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-7-1, 2-8-1, 2-9-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1, 3-10-1, 3-10-2, 3-10-3, 3-10-4, 3-10-6, ऐ 1-1, 1-3, 2-1, 2-2, 2-3, 2-5, 3-1, 3-11, 3-12, 3-13, 3-14, 4-5, 5-1, 5-2, 5-3, छां 1-1-1, 1-1-4, 1-1-5, 1-1-6, 1-1-8,

1-1-9, 1-1-10, 1-2-1, 1-2-9, 1-2-14, 1-3-2, 1-3-6, 1-3-7, 1-3-8,
 1-3-12, 1-4-1, 1-4-4, 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-5-4, 1-5-5, 1-6-7,
 1-6-8, 1-7-6, 1-7-9, 1-8-1, 1-8-2, 1-8-3, 1-8-4, 1-8-5, 1-8-6,
 1-8-7, 1-8-8, 1-9-1, 1-9-4, 1-10-2, 1-10-3, 1-10-4, 1-10-6,
 1-10-7, 1-10-9, 1-10-10, 1-10-11, 1-11-1, 1-11-3, 1-11-4,
 1-11-5, 1-11-6, 1-11-7, 1-11-8, 1-11-9, 1-12-2, 1-12-3, 1-12-4,
 1-12-5, 1-13-4, 2-1-1, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-2-1, 2-7-2, 2-8-1,
 2-8-2, 2-9-2, 2-9-7, 2-10-1, 2-10-2, 2-10-3, 2-10-4, 2-19-2,
 2-21-4, 2-22-1, 2-22-2, 2-22-3, 2-22-4, 2-22-5, 2-23-1, 2-23-2,
 2-24-2, 2-24-4, 2-24-6, 2-24-8, 2-24-10, 2-24-12, 2-24-13,
 2-24-15, 3-11-2, 3-11-6, 3-12-6, 3-12-7, 3-13-1, 3-13-2, 3-13-3,
 3-13-4, 3-13-5, 3-13-8, 3-14-1, 3-14-4, 3-15-4, 3-15-5, 3-15-6,
 3-15-7, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 3-16-7, 3-17-2, 3-17-4, 3-17-5,
 3-17-6, 3-17-8, 3-18-1, 3-18-2, 3-19-1, 3-19-4, 4-1-1, 4-1-2,
 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-1-8, 4-2-2, 4-2-3, 4-2-4,
 4-2-5, 4-3-2, 4-3-3, 4-3-6, 4-3-7, 4-4-1, 4-4-2, 4-4-3, 4-4-4,
 4-4-5, 4-5-1, 4-5-2, 4-5-3, 4-6-1, 4-6-2, 4-6-3, 4-6-4, 4-7-1,
 4-7-2, 4-7-3, 4-7-4, 4-8-1, 4-8-2, 4-8-3, 4-8-4, 4-9-1, 4-9-2,
 4-9-3, 4-10-2, 4-10-3, 4-10-4, 4-10-5, 4-11-1, 4-12-1, 4-13-1,
 4-14-1, 4-14-2, 4-14-3, 4-15-1, 4-15-2, 4-17-3, 4-17-4, 4-17-5,
 4-17-6, 5-1-6, 5-1-7, 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, 5-1-12,
 5-1-13, 5-1-14, 5-1-15, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-2-4, 5-2-5,
 5-2-6, 5-2-7, 5-2-8, 5-3-1, 5-3-2, 5-3-3, 5-3-4, 5-3-5, 5-3-6,
 5-3-7, 5-9-1, 5-10-1, 5-10-2, 5-10-3, 5-10-6, 5-10-8, 5-10-9,
 5-11-1, 5-11-2, 5-11-3, 5-11-4, 5-11-5, 5-11-6, 5-11-7, 5-12-1,
 5-12-2, 5-13-1, 5-13-2, 5-14-1, 5-14-2, 5-15-1, 5-15-2, 5-16-1,
 5-16-2, 5-17-1, 5-17-2, 5-19-1, 5-19-2, 5-20-1, 5-20-2, 5-21-1,
 5-21-2, 5-22-1, 5-22-2, 5-23-1, 5-23-2, 5-24-4, 5-24-5, 6-1-1,
 6-1-3, 6-1-4, 6-1-5, 6-1-6, 6-1-7, 6-2-2, 6-2-3, 6-2-4, 6-3-1,

6-3-2, 6-3-3, 6-3-4, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, 6-4-5, 6-4-6,
 6-4-7, 6-5-4, 6-6-5, 6-7-1, 6-7-2, 6-7-3, 6-7-5, 6-8-1, 6-8-2,
 6-8-3, 6-8-5, 6-8-7, 6-9-2, 6-9-4, 6-10-1, 6-10-2, 6-10-3, 6-11-3,
 6-12-1, 6-12-2, 6-12-3, 6-13-1, 6-13-2, 6-13-3, 6-14-2, 6-14-3,
 6-15-1, 6-15-3, 6-16-1, 6-16-3, 7-1-1, 7-1-3, 7-1-4, 7-1-5, 7-2-1,
 7-2-2, 7-3-1, 7-3-2, 7-4-2, 7-4-3, 7-5-2, 7-5-3, 7-6-1, 7-6-2,
 7-7-1, 7-7-2, 7-8-1, 7-8-2, 7-9-1, 7-9-2, 7-10-1, 7-10-2, 7-11-1,
 7-11-2, 7-12-1, 7-12-2, 7-13-1, 7-13-2, 7-14-1, 7-14-2, 7-15-2,
 7-15-3, 7-15-4, 7-16-1, 7-17-1, 7-18-1, 7-19-1, 7-20-1, 7-21-1,
 7-22-1, 7-23-1, 7-24-1, 7-24-2, 7-25-1, 7-25-2, 7-26-1, 7-26-2,
 8-1-1, 8-1-2, 8-1-3, 8-1-4, 8-3-3, 8-3-4, 8-3-5, 8-5-1, 8-5-2,
 8-5-3, 8-6-4, 8-6-5, 8-7-1, 8-7-2, 8-7-4, 8-8-1, 8-8-2, 8-8-3,
 8-8-4, 8-8-5, 8-9-1, 8-9-2, 8-9-3, 8-10-1, 8-10-2, 8-10-3, 8-10-4,
 8-11-1, 8-11-2, 8-11-3, 8-12-4, 8-12-5, 8-12-6, 8-13-1, 8-1-2-1,
 1-2-3, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6, 1-2-7, 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4,
 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 1-3-8, 1-3-10, 1-3-18, 1-3-22, 1-3-23,
 1-3-24, 1-3-27, 1-3-28, 1-4-1, 1-4-2, 1-4-3, 1-4-4, 1-4-5, 1-4-6,
 1-4-7, 1-4-8, 1-4-9, 1-4-10, 1-4-11, 1-4-12, 1-4-14, 1-4-17,
 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-5-15, 1-5-16, 1-5-17, 1-5-21, 1-5-22,
 1-5-23, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 2-1-1, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5,
 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13,
 2-1-14, 2-1-15, 2-1-16, 2-1-20, 2-2-3, 2-2-4, 2-3-3, 2-3-6, 2-4-1,
 2-4-2, 2-4-3, 2-4-4, 2-4-12, 2-4-13, 2-4-14, 2-5-16, 2-5-17,
 2-5-18, 2-5-19, 3-1-1, 3-1-2, 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-1-6, 3-1-7,
 3-1-8, 3-1-9, 3-1-10, 3-2-1, 3-2-9, 3-2-10, 3-2-11, 3-2-12,
 3-2-13, 3-3-1, 3-3-2, 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1, 3-6-1, 3-7-1, 3-7-2,
 3-7-14, 3-7-15, 3-8-1, 3-8-2, 3-8-3, 3-8-4, 3-8-5, 3-8-6, 3-8-7,
 3-8-9, 3-8-11, 3-8-12, 3-9-1, 3-9-2, 3-9-3, 3-9-4, 3-9-5, 3-9-6,
 3-9-7, 3-9-8, 3-9-9, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14,

3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-18, 3-9-19, 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22,
 3-9-23, 3-9-24, 3-9-25, 3-9-26, 3-9-27, 3-9-28, (5, 7.) 4-1-1,
 4-1-2, 4-1-3 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-2-1, 4-2-2, 4-2-4,
 4-3-1, 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-3-7, 4-3-14, 4-3-15,
 4-3-16, 4-3-20, 4-3-32, 4-3-33, 4-3-37, 4-4-1, 4-4-2, 4-4-5,
 4-4-6, 4-4-7, 4-4-9, 4-4-12, 4-4-21, 4-4-22, 4-4-23, 4-5-2,
 4-5-3, 4-5-4, 4-5-5, 4-5-13, 4-5-14, 4-5-15, 5-1-1, 5-2-1, 5-2-2,
 5-2-3, 5-3-1, 5-4-1, 5-5-3, 5-5-4, 5-7-1, 5-12-1, 5-14-1, 5-14-2,
 5-14-3, 5-14-4, 5-14-5, 5-14-7, 5-14-8, 6-1-7, 6-1-8, 6-1-9,
 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12, 6-1-13, 6-1-14, 6-2-1, 6-2-2, 6-2-3,
 6-2-4, 6-2-5, 6-2-6, 6-2-7, 6-2-8, 6-2-16, 6-3-1, 6-3-2, 6-3-3,
 6-3-4 6-3-5, 6-3-6, 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11 6-3-12,
 6-4-2, 6-4-4, 6-4-5, 6-4-6, 6-4-7, 6-4-8, 6-4-9, 6-4-10, 6-4-11,
 6-4-12, 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18, 6-4-19, 6-4-20,
 6-4-21, 6-4-22, 6-4-23, 6-4-24, 6-4-25, 6-4-26, 6-4-27, 6-4-28.

इतिहासः - History च 2-4-10, 4-1-2, 4-5-11.

इतिहासपुराणम्- History and legendary stories छां 3-4-1, 3-4-2, 7-1-2,
 7-2-1, 7-7-2.

इतिहासपुराणः - History and legendary stories छां 7-1-4.

इतीदं- So !!! ये 3-13.

इत्थम्- Thus छां 5-10-1, 7-5-2, च 1-3-8.

इत्था- (इत्थमेव) Thus only का 2-25.

इदम्- To one who sees thus ये 3-14.

इदम्- One who sees this, Idandra ये 3-14.

इदम्- (प्र. ए. न. ॥ इदम्) This here ईशा, 1, 17, के 1-5, 1-6, 1-7, 1-8,
 1-9, ३-२, 3-5, 3-9, का 1-29, 4-11, 5-6, 5-15, 6-2, प्र 2-13, सु
 1-1-3, 2-1-10, 2-2-10, 2-2-11, मां 1, 11, तै 1-7-1, 1-8-1, 2-1-1,
 2-6-1, 2-7-1, ये 1-1, 3-11, 3-13, 5-3, छां 1-3-6, 1-12-4, 2-23-3,
 3-11-5, 3-12-1, 3-12-2, 3-12-3, 3-12-4, 3-12-7, 3-13-7, 3-14-1,

3-14-2, 3-14-4, 3-15-1, 3-15-4, 3-16-1, 3-16-2, 3-16-3, 3-16-4, 3-16-5, 3-16-6, 3-19-1, 4-2-4, 4-3-7, 4-3-8, 4-14-3, 4-16-1, 5-2-1, 5-2-6, 5-24-1, 6-1-3, 6-2-1, 6-2-2, 6-8-3, 6-8-5, 6-8-7, 6-9-4, छां 6-10-3, 6-11-3, 6-12-1, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3, 7-25-1, 7-25-2, 7-26-1, 8-1-1, 8-1-2, 8-1-4, 8-8-1, 8-8-3, 8-10-1, 8-10-3, 8-12-1, 8-12-3, 8-12-4, 8-12-5, छुश्रा, 1-2-1, 1-2-5, 1-2-7, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-18, 1-3-23, 1-4-1, 1-4-3, 1-4-4, 1-4-5, 1-4-6, 1-4-7, 1-4-10, 1-4-11, 1-4-13, 1-4-17, 1-5-2, 1-5-14, 1-5-17, 1-6-1, 2-2-1, 2-2-3, 2-3-4, 2-4-5, 2-4-6, 2-4-12, 2-4-13, 2-4-14, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19, 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-1-6, 3-1-7, 3-2-10, 3-6-1, 3-7-1, 3-9-3, 3-9-5, 3-9-7, 3-9-9, 3-9-19, 4-3-9, 4-3-20, 4-3-37, 4-4-3, 4-4-4, 4-4-7, 4-5-6, 4-5-7, 5-5-1, 5-6-1, 5-9-1, 5-13-1, 5-14-3, 5-14-6, 5-15-1, 6-1-7, 6-1-14, 6-2-2, 6-2-16, 6-3-6, 6-4-3, 6-4-4, 6-4-5.

इदमयः - Made of this वृ 4-4-5.

इदंरूपः - One whose form is this वृ 1-4-7.

इदानीम् - Just now वृ 5-14-4.

इदेष - Only तै 3-10-6.

इक्ष्मः - Fuel वृ 6-3-6.

इक्ष्मते - It is lighted छां 3-17-7.

इन्द्र - To Indra के 3-11, छां 2-22-3.

इन्द्रः - Indra के 4-2, 4-3, का 6-3, प्रश्रा, 2-9, मुश्रा, मांश्रा, तैश्रा, 1-1-1, 1-4-1, 1-12-1, 2-8-1, पे 3-14, 5-3, छां 8-7-2, 8-9-1, वृ 1-4-11, 1-5-12, 2-1-6, 2-2-2, 2-5-19, 3-3-2, 3-9-2, 3-9-6, 4-2-2.

इन्द्रगोपः - A kind of insect of red or white colour वृ 2-3-6.

इन्द्रद्युम्नं - To Indradyumna by name (भाल्लवेद्य) छां 5-14-1.

इन्द्रद्युम्नः - Indradyumna by name (भाल्लवेद्य) छां 5-11-1.

इन्द्रयोनिः - The path of Indra or Brahman (the path of the human soul) तै 1-6-1.

इन्द्रलोकः - The world of Indra वृ 3-6-1.

इन्द्रलोकेषु - In the worlds of Indra वृ 3-6-1.

इन्द्रस्य - Of Indra तै 2-8-3, 2-8-4, छां 2-22-1, 2-22-3, वृ 6-4-23.

इन्द्रियधारणम् - Restraint of senses का 6-11.

इन्द्रियम् - An organ of sense प्रं 6-4, छां 3-1 3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-2, वृ 6-4-5, 6-4-6.

इन्द्रियाणां - Of organs का 1-26, 6-6

इन्द्रियाणि - Organs केसा, का 3-4, 3-5, 3-6, छां ३.

इन्द्रियेण - By an organ वृ 6-4-7, 6-4-8, 6-4-10, 6-4-11.

इन्द्रियैश्च - From organs का 3-10, 6-7.

इन्द्रियैः - By organs प्र 3-9

इन्द्रे - In Indra छां 2-22-5.

इन्द्रेण - By Indra छां 3-7-1, 3-7-3, वृ 6-4-22.

इन्द्र, इन्द्रः - The kindler, Indha by name वृ 4-2-2.

इत्थु - (इत् + नु) Just so वृ 5-4-1.

इत्थम् - To a prince, a wealthy man deserving an elephant छां 1-10-2.

इत्थं प्राप्ते - In the town of the prince or wealthy man who deserves or possesses an elephant छां 1-10-1.

इदम् - (दि ए पु. of इदम्) To this का 3-17, 4-5, प्र 6-1, मुं 1-2-10, छां 1-3-2, 4-15-6, 5-11-2, 5-11-4, 5-11-6, 5-18-1, 7-3-1, 7-7-1, 7-14-1, 8-6-2, 8-8-4, वृ 1-2-5, 1-3-7, 1-4-3, 1-5-21, 3-7-1, 3-8-1, 3-8-12, 4-3-7, 4-5-14, 6-2-2, 6-2-16.

इमाः - (प्र. डि. व. स्त्री. of इदम्) These; to these का 1-25, 5-15, प्र 1-3, 1-14, 2-7, 2-10 6-5, मुं 2-2-10, तै 1-3-4, छां 4-2-5, 4-4-5, 6-3-2, 6-3-3, 6-3-4, 6-4-7, 6-8-4, 6-9-6, 6-8-2 6-10-1, -10-2, 6-12-1, 7-10-1, 8-3-2, वृ 1-3-15, 1-5-20, 2-2-2, 2-5-2, 2-5-6, 6-2-2

मान्- (हि. व. पुं. of इदम्) To these तै 3-10-5, ऐ 1-2, छां 1-10-4, 5-3-5, वृ 5-4-1, 5-14-6, 6-1-13.

इमानि- (प्र. हि. व. न. of इदम्) These; to these तै 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1, ऐ 5-3, छां 1-9-1, 1-11-5, 1-11-7, 1-11-9, 2-9-2, 4-2-2, 5-3-3, 5-10-8, 8-11-1, 8-11-2, वृ 2-4-6, 4-5-7, 5-12-1, 5-13-2, 5-13-3, 6-5-3.

इदाम्- (हि. ए. स्त्री. of इदम्) to this के 1-1, क्त 1-16, 1-17, छां 3-11-6, वृ 6-4-9.

इमे- (प्र. व. पुं. of इदम्) These प्र 1-11, सुं 2-1-8, ऐ 1-1, 3-1, 4-3 छां 1-7-6, 1-10-2, 1-10-7, 2-21-1, 3-12-3, 3-12-4, 4-10-3, 4-14-2, 5-10-1, 5-10-3, 5-11-3, 8-3-1, वृ 1-2-7, 2-4-6, 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7, 3-9-4, 3-9-8, 3-9-18, 4-2-4, 4-5-7, 6-1-4, 6-1-7, 6-2-3.

इमी- (प्र. हि. द्विव. पुं. of इदम्) These two; to these two छां 8-8-3, वृ 1-2-3, 2-2-4

इदम्- (प्र. ए. स्त्री. of इदम्) This क्त 1-20, तै 2-3-1, छां 1-1-9, 1-6-1, 3-12-2, 3-12-3, 3-19-2, 4-2-4, 5-3-7, 6-3-2, 6-3-3, 6-10-1, 7-10-1, वृ 1-2-3, 1-4-4, 1-4-13, 2-4-2, 2-5-1, 2-5-8, 3-1-3, 4-5-3, 5-14-2, 5-14-6, 6-2-8.

इयमेव- This one (the Earth) छां 1-6-1.

इयात्- One should go वृ 1-3-10, 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18.

इयास्ये- One wanders प्र 4-2.

इडा- A cow; speech वृ 6-4-28.

इपिकातूलम्- The point or upper part of a reed छां 5-24-3.

इपितम्- (a) Driven के 1-1.

इपिताम्- (a) driven के 1-1.

इपीका- An arrow; a dart क्त 6-17.

इष्ट- (a) Longed for प्र 4-4.

इष्टं- A holy ceremony प्र 1-12, छां 8-5-1, चृ 4-1-2, 4-5-11, 6-4-24.

इष्टका - Bricks का 1-15.

इष्टवृत्- (a) Doing agreeable thing चृ 6-4-24.

इष्टफलम्- A result longed for प्र 4-4.

इष्टापूर्ते- Sacrifices and acts of charity सुं 1-2-10.

इष्टापूर्ते- Both performance of sacrifices and acts of charity का 1-8, प्र 1-9, छां 5-10-3.

इष्टासुवृत्ते- Sacrifices and meritorious deeds चृ 6-4-12.

इष्टिः - A sacrifice प्र 1-12.

इष्टिवाञ्छुकः - (a) One who is in the habit for sacrifices for wish चृ 1-5-2.

इष्ट्वा- Worshipping with (यज्) sacrifices छां 4-16-3, 4-16-5, 8-5-1.

इह- Here ई 2, के 2-5, का 1-16, 4-2, 4-10, 4-11 6-4, 6-15, III 6-2, सुं 1-1-7, 2-1-10, 3-1-7, 3-2-2, वे 3-13, छां 1-12-5, 2-10-2, 4-14-2, 5-10-6, 5-10-7, 5-24-5, 6-9-3, 6-10-2, 6-14-2, 7-6-1, 7-24-2, 8-1-3, 8-1-5, 8-1-6, 8-3-1, 8-3-2, 3-8-4, 8-8-5, चृ 1-2-1, 1-3-17, 1-4-7, 1-4-15, 4-4-6, 4-4-14, 4-4-19, 5-14-5, 5-14-8, 6-4-24, 6-4-27.

इहकारः - The word इह as a Vedic symbol for Ātmā छां 1-13-1.

इहारः - The word ई as a Vedic symbol for Agni छां 1-13-1.

ईक्षत- He saw (thought) वे 1-1, 1-3, 3-1, 3-11.

ईक्षते- One gazes at प्र 5-5.

ईक्षावचे- He did see प्र 6-3, चृ 1-4-2, 1-4-4, 6-4-2.

ईक्षानाम्- (a) Of those performing sacrifices का 3-2.

ईजे- He worshipped with sacrifices चृ 3-1-1.

ईडधः - Praiseworthy का 4-8.

ईडधम्- To praiseworthy का 1-17.

ईदृशः - Like this; such का 1-25, छां 4-14-2, चृ 3-5-1.

ईयते- One goes about चृ 2-5-19, 4-3-12.

ईयमानः - (a) One who goes about घृ 4-3-13.

ईरयति- One excites; produces छां 7-4-1, 7-5-1.

ईशते- One governs घृ 1-4-10.

ईशं- To the Lord छे 3-1-2, 3-1-3.

ईशा- Supreme being ई 1.

ईशानम्- To the master का 4-5, 4-12, घृ 4-4-15.

ईशानः - The master का 4-13, घृ 1-4-11, 4-4-22, 5-6-1, 6-3-5.

ईशावात्मम्- (a) Inhabited by Lord ई 1.

ईशावास्योपनिषत्- Ślokas 1-18, only ई

ईक्षिष्यसि- You will be the master का 1-27.

ईश्वरः - (a) Able घृ 1-4-8.

ईश्वरौ- (a) Two able ones घृ 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18.

ईष्टे- He is the Lord छां 1-6-8, 1-7-6, 1-7-9.

उकारः - The vowel उ मां 8-10.

उक्तं- (a) Said का 1-15, मुं 1-2-7, ऐ 4-5, छां 6-8-6.

उक्तः - (a) One had said ते 1-2-1, छां 4-1-4, 4-1-6.

उक्तस्य- (a) Of what one had said छां 1-11-5, 1-11-7, 1-11-9.

उक्ता- (a) Told; said के 4-7.

उक्तानुशासनासि- You have the instruction told घृ 4-5-15.

उक्तोपनिषत्कः - (a) One who has been instructed in mystic doctrines घृ 4-2-1.

उक्त्वा- Having told का 3-16, छां 1-9-3, 2-24-6, 2-24-10, 2-24-15, 3-17-6, 5-2-3, घृ 1-4-1, 4-5-15, 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.

उक्तम्- Certain recited verses छां 1-7-5, घृ 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3.

उक्थम्- A vital air घृ 5-13-1.

उक्थविद्- (a) One knowing Uktha (The vital air प्राण) घृ 5-13-1.

उक्थस्य- Of the vital air घृ 5-13-1.

उग्रम्- (a) Cruel घृ 2-5-16.

उग्रपुत्रः - (a) Born of the mighty family वृ 3-8-2.

उग्राः - (a) Cruel ones वृ 4-3-37, 4-3-38.

उच्चव्राम- One stepped out छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, वृ 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

उच्च गीया च उत- Vital air च-च and गीया speech, a song उद्गीष वृ 1-3-23.

उच्चरति- One utters वृ 4-3-5.

उच्चरति- (a) In one going up वृ 4-2-3.

उच्चरेत्- One should appear forth वृ 2-1-20.

उच्चावच- High and low, वृ 2-1-18, 4-3-13.

उच्चक्रमिषन्- (a) While desiring to step out छां 5-1-12.

उच्चैः - Loudly छां 1-11-7.

उच्छिष्ट- That which is of fragments of remainder of food and drink taken by one छां 1-10-3, 5-24-4.

उच्छिष्टाः - Those being of fragment of remainder of food and drink taken by one छां 1-10-4.

उच्छृणोति- They dry up छां 4-3-2

उच्छ्वसति- One swells up वृ 3-2-11.

उच्छ्वासः - Inhalation प्र 4-4.

उच्छ्वासनिश्वासी- Breathing up and breathing out प्र 4-4.

उच्यते- It is said छा 5-8, 6-1, मुं 2-2-4, तै 2-2-1, 2-3-1, 2-7-1.

उच्यन्ते- They are said वृ 3-9-1

उज्ज- (a) Unstrung (bow) वृ 3-8-2.

उज्ज्वलन्ति- They blaze up वृ 3-1-8

उन्- Upwards छां 1-3-6, 1-3-7, वृ 3-2-11.

उन्- Vital air वृ 1-3-23,

उन्- A particle indicating intensity छां 3-16-2.

उत- A particle expressing doubt; uncertainty; guess तै 2-1, 2-6-1, छां 2-1-2, 2-1-3, 6-1-3, 6-15-1, 6-16-1, 7-5-2, 7-15-2, 7-26-2

पृ 2-1-18, 4-3-13, 4-4-9, 4-4-18, 6-2-2, 6-3-6, 6-4-12 .

उत्कर्षन्ति- He enhances; he exalts मां 10.

उत्कर्षात्- From exaltation मां 10.

उत्क्रमणे- In death का 6-16, छां 8-6-6.

उत्क्रमतः, उत्क्रामतः - (a) Of one stepping out प्र 2-4.

उत्क्रमते- One steps out प्र 3-1.

उत्क्रमिष्यन्- (a) One about to step out; about to die पृ 5-5-2,
5-9-1, 6-1-13.

उत्क्रमी- You step out प्र 2-12, छां 5-1-12, पृ 6-1-13.

उत्क्रम्य- Having stepped beyond दे 4-6, 5-4, पृ 3-2-13.

उत्क्रान्तः - (a) Dead; gone out प्र 6-3, पृ 6-1-7.

उत्क्रान्तप्राणान्- To those whose vital air has departed from them
छां 7-15-3.

उत्क्रान्ते- While stepping out प्र 6-3, छां 5-1-7.

उत्क्रान्तेषु- While ones have stepped out पृ 1-2-6.

उत्क्रामति- (a) While one is stepping out प्र 2-4.

उत्क्रामति- One steps out छां 1-2-9, 8-6-5, पृ 1-3-19.

उत्क्रामते- One steps out प्र 2-4.

उत्क्रामन्- (a) Stepping out पृ 4-3-8.

उत्क्रामन्त- (a) To one stepping out प्र 2-4, पृ 4-4-2.

उत्क्रामन्ति- They step out पृ 3-9-4, 4-4-6.

उत्क्रामन्ते- They step out प्र 2-4.

उत्तम्बम्- (a) Upheld (by vital air) पृ 1-3-23.

उत्तम- (a) The best; the first; the last; the supreme; more excellent
का 6-7, छां 3-17-8.

उत्तमः - (a) The best; the first छां 8-12-3.

उत्तमपुरुषः - The best person छां 8-12-3.

उत्तमे- In the best पृ 5-5-1.

उत्तमेव- In the best (ones) छां 3-13-7.

उत्तर- (a) The north प्र 1-9.

उत्तर- (a) Upper छां 3-15-1.

उत्तर- (ind.) Beyond छां 3-17-8.

उत्तरः - (a) The left तै 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1.

उत्तरतः - From or on northern side छां 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4, 7-25-1, 7-25-2.

उत्तराय- In the north घृ 2-2-2.

उत्तरहयम्- Latter appearance तै 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4.

उत्तरा- (a) Upper तै 1-3-4.

उत्तरेण- By the northern (solstice) प्र 1-10.

उत्तरेण- (ind) To the north मुं 2-2-11.

उत्तस्थौ- He rose घृ 2-1-15.

उत्तिष्ठ- You arise का 3-14.

उत्तिष्ठति- He arises छां 1-3-6, 2-24-6, 2-24-10, 2-24-15.

उत्तिष्ठन्- (a) Rising छां 7-8-1.

उत्तिष्ठन्ति- They arise घृ 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3.

उत्तिष्ठातः - (उत्तिष्ठ+अतः) Hence arise घृ 6-4-19.

उत्पाता- A rising (man) छां 7-8-1.

उत्पापयति- It causes to rise up घृ 5-13-1.

उत्पट- - Uprturned cleft of a tree घृ 3-9-28 (2).

उत्पतित- It has sprung छां 6-8-3, 6-8-5.

उत्पत्ति- Origin प्र 3-12.

उत्पद्यमानानाम्- (a) Of ones being born का 6-6.

उत्पाटिका- The external bark of a tree घृ 3-9-28 (1).

उत्पादयते- He produces प्र 1-4.

उत्पादयन्ते- They produce प्र 1-15.

उत्सर्जत्- (a) Creaking घृ 4-3-35.

उत्सर्जन्- (a) Groming घृ 4-3-35.

उद्+उद्गीय- 4 th kind of साम छां 2-8-2.

उद्- Prāṇa, vital air छां 1-3-6, 1-3-7, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 3-17-8, 8-6-5.

उद्- Heaven छां 1-3-7.

उद्- The sun छां 1-3-7.

उद्- Sāmaveda छां 1-3-7.

उद्- High छां 1-6-7.

उदकम्- Water का 1-7, 4-14, 4-15, छां 3-19-2, 4-15-1 वृ 2-4-12, 6-2-4.

उदके- In water छां 1-4-3, 6-13-1, वृ 2-4-12, 6-4-6.

उदकप्रवणः - Favourably inclined towards north छां 4-17-9.

उदकमिष्यत्- It would have departed छां 5-14-2.

उदकामत्- One went forth वृ 1-2-6.

उदगमने- In the sun's progress to the north of the equator वृ 6-3-1.

उदगामत्- It sang वृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 1-3-24.

उदगात्मः - If you had chanted छां 1-11-7.

उदङ्- North wards छां 3-13-4, 4-15-5, 5-10-1, (- 4-1)

उदङ्कः - By name Udaṅka (श्रीरामः) वृ 4-1-3.

उदङ्कदित्यः - Northwards sun वृ 6-2-15.

उदङ्मुखः - (a) Facing the north छां 2-24-3, 2-24-7, 1-24-11.

उदङ्मते- Doth proceed ईसा, युगा, 5-1-1.

उदङ्- You drive away वृ 3-1-2.

उदङ्गताम्- Let him drive away वृ 3-1-2.

उदङ्गसे- Thou drivest away वृ 3-7-1.

उदङ्- (a) Northward छां 3-13-4, 4-15-5, 5-10-1, 6-14-1, वृ 6-2-15.

उदङ्चः - (a) Northward ones छां 3-4-1, वृ 4-2-4.

उदन्ता- Thirst छां 6-8-5.

उदन्तेति- It brings water छां 1-8-5. (छान्दोग्य)

उदपात्रम्- Vessel filled with water वृ 6-4-19.

उदपातम्- A drink of water छां 1-10-4.

उदयं-¹ Rise छां 3-19-3.

उदयतः - Of the rising प्र 4-2.

उदयति- He rises प्र 1-8, 3-8.

उदयते- It rises प्र 1-7.

उदयन्- (a) Rising प्र 1-6.

उदयास्तमयो- Rising and setting का 6-6.

उदरम्- (उद् + मरम्) Upwards and little सै 2-7-1.

उदरम्- Belly वृ 1-1-1, 1-2-3.

उदरशाण्डिल्याय- For Udarasāṇḍilya (a disciple of Śunaka)
छां 1-9-3.

उदरोक्षीत्- He has driven out of wits वृ 4-3-33.

उदराशदे- In a jar full of water छां 8-8-1, 8-8-2.

उदावकार- He drove away वृ 3-1-2.

उदाजहार- He repeated वृ 6-2-3.

उदानः - One of the five vital airs which rises up the throat and enters into the head प्र 3-7, 3-9, 4-4, सै 1-7-1, छां 3-13-5, 5-23-1, वृ 1-5-3, 3-9-26.

उदानाय- For उदान छां 5-23-1.

उदानिति- It rises up the throat and enters the head वृ 3-4-1.

उदाने- In उदान छां 5-23-2.

उदानेन- By उदान वृ 3-4-1.

उदाहरिष्यति- He will declare छां 6-4-5.

उदितः - (a) Risen छां 1-6-7, 2-14-1.

उदिषाय- It has risen छां 3-11-2.

उदीक्ष- Looking up वृ 6-2-1.

उदीची- The north छां 3-15-2, 4-5-2, वृ 1-2-3, 4-2-4.

उदीची- The north प्र 1-6.

उदीच्यः - The northern ones छां 3-4-1.

उदीच्या- In northern direction वृ 3-9-23.

उदुम्बरम्- Umbara fruit च 4-3-36.

उदेता- He shall come up छां 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4, 3-11-1.

उदेति- He rises का 4-9, तै 2-8-1, छां 1-6-7, 3-6-3, 3-7-3, 3-8-3, 3-9-3, 3-10-3, 3-11-3, च 1-5-23.

उदेत्य- Having risen छां 3-11-1.

उदेवाय- He appeared छां 5-3-6.

उदीदन्- Rice cooked with water च 6-4-16.

उद्गातद्- Oh Sāmaveda chanter छां 1-10-10, 1-11-6. (See उद्गाता.)

उद्गाता- One of the four principal priests at a sacrifice, one who chants the hymns of the Sāmaveda छां 1-2-13, 1-6-8, 1-7-8, 1-11-6, 4-16-2, च 1-3-28, 3-1-5, 3-1-10.

उद्गातारम्- To the Sāmaveda chanter छां 1-10-10.

उद्गातृन्- To the Sāmaveda chanters छां 1-10-8.

उद्गात्रा- By the Sāmaveda chanter च 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 3-1-5.

उद्गाय- You sing च 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7.

उद्गायति- One chants छां 1-1-1, 1-1-9, 1-3-1, 1-3-4, 1-4-1.

उद्गायसि- You will sing in a loud tone छां 1-10-10, 1-11-6.

उद्गीर्ण- Designation of "OM"-the three-syllabled name of God छां 1-1-1, 1-1-7, 1-1-8, 1-2-1, 1-2-2, 1-2-3, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6, 1-2-7, 1-2-10, 1-2-11, 1-2-12, 1-2-14, 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-5, 1-4-1, 1-5-3, 1-9-2, 1-9-3, 1-10-10, 1-11-6, 1-11-7.

उद्गीयः - Designation of "OM"-the three-syllabled name of God 1-1-2, 1-1-3, 1-1-4, 1-1-5, 1-3-4, 1-3-6, 1-3-7, 1-5-1, 1-5-5, 1-6-8, 1-9-2, 1-12-1, 2-2-1, 2-2-2, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-7-1, 2-8-2, 2-9-5, 2-10-3, 2-11-1, 2-12-1, 2-13-1, 2-14-1, 2-15-1, 2-16-1, 2-17-1, 2-18-1, 2-19-1, 2-20-1, 2-21-1, 2-22-1, च 1-3-23.

उद्गीथभाजिनः— (a) Shannng in Udgītha छां 2-9-5.

उद्गीथमसि— Thou art the loud chant "Udgītha" वृ 6-3-4.

उद्गीथाक्षराणि— Letters forming the word Udgītha (उद्+गीर्+थ) छां 1-3-6, 1-3-7.

उद्गीथे— In designation of "OM"—the three syllabled name of God छां 1-8-1.

उद्गीथेन— By designation of "OM"—the three syllabled name of God वृ 1-3-1.

उद्गीथमानमसि— Thou art the chanting वृ 6-3-4.

उवृक्षति— It lifts up छां 2-3-1, 2-15-1.

उद्दालक— To Uddālaka छां 5-17-1.

उद्दालकः— Name of a sage, also called औद्दालकि (का 1-11), Aruna's son; नीतम was his another name. He was जैबलिप्रवाहण's disciple, Uddālaka's disciple was मातृवत्त्वय वात्रतनेय छां 5-11-2, 6-8-1, वृ 3-7-1, 3-7-23, 6-3-7, 6-4-4

13 उद्दालकः— Uddālaka

वृ 6-5-3—13

tradition from

Aruna 12

to

Yājñavalkya 14.

उद्दालकात्— From Uddālaka वृ 6-5-3.

उद्दालकाय— For Uddālaka छां 3-11-4. (see उद्दालकः).

" 45 " उद्दालकायन Uddālakāyana

वृ 4-6-2— " 45 "

Tradition from

Jābāliya— " 44 "

to

Gārgyāyana— " 46 " .

उद्दालकायनात्- From Uddālākāyana वृ 4-6-2.

उद्धृत्य- Having taken off वृ 6-1-19.

उद्भिज्जानि- Germinating as plants वे 5-3.

उद्भिज्जत्रं (a) Germinating as plant छां 6-3-1.

उद्यच्छति- He raises वृ 6-3-5.

उद्यतम्- (a) Raised का 6-2.

उद्यन्- (a) Rising; (sunrise) छां 1-3-1, 2-14-1, वृ 1-1-1.

उद्यन्ति- They become energetic छां 3-6-2, 3-7-2, 3-8-2, 3-9-2, 3-10-2.

उद्यास्यन्- (a) Going forth वृ 2-4-1.

उद्यतंते- Goes forth वृ 2-1-5.

उद्यवाज- He went forth छां 1-12-1.

उद्वापति- It is extinguished छां 4-3-1.

उद्वपति- He lifts up का 5-3.

उद्वीपते- He is lifted प्र 5-4, 5-5.

उप- i. e. An upadraya (उपद्रव) 6 th kind of साम छां 2-8-2.

उप- Near to छां 1-10-8, 4-1-8, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2.

उपकरणवर्गं (a) Having worldly means वृ 2-4-2, 4-5-3.

उपकोसल- Oh Upakosala, छां 4-14-1.

उपकोसलः - A name of a disciple of Satyakāma Jābali (जामलायन) छां 4-10-1.

उपमच्छति- He comes to वृ 2-1-8.

उपधातः - A stroke; a thrust वृ 6-4-19, 6-4-24.

उप व नमोयुः - (व उपनमोयुः) And they should bend towards छां 2-1-4.

उप व निवेदेरन्- (व उपनिवेदेरन्) And they should make happy छां 3-19-4.

उपजनम्- Appendage of (body) छां 8-12-3.

उपजीवति- He subsists by वृ 1-5-1, 1-5-2.

उपजीवन्ति- They subsist by छां 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1, 8-1-5, वृ 1-4-16, 1-5-2, 4-3-32, 5-8-1.

उपतपता- (a) With one having fever and being sick सू 4-3-36.

उपतपसि- You are afflicted with fever छां 3-16-7.

उपतपेत्- If he would become sick छां 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6.

उपतापिनम्- (a) A person having fever; a sick person छां 6-15-1.

उपतापी- (a) A person having fever; a sick person छां 8-4-2.

उपातप्यते- He waits upon सू 5-14-7, 6-3-6.

उपतिष्ठन्ते- They wait upon सू 2-2-2.

उप एवा मेध्ये- I bring you near to myself, i. e. I invest you with the sacred thread छां 4-4-5.

उप एवा यानि- Let me come to you सू 2-1-14.

उपदेशः- Instruction तै 1-11-4.

उपद्रवः- The sixth limb of Vedic Saman, out of seven limbs; accident छां 2-8-2, 2-9-7, 2-10-3.

उपद्रवन्ति- They run towards छां 2-9-7.

उपद्रवभाजिनः- (a) Partaking in 'Upadrava' devotion छां 2-9-7.

उपघ्रायेत्- One should run towards छां 1-3-8, 1-3-9, 1-3-10, 1-3-11.

उपगमन्ते- They lead to सू 5-3.

उपनिषत्- Flying near छां 4-7-2, 4-8-2.

उपनिष्यति- One regains position सू 1-4-11.

उपनिषत्- Mystic doctrine तै 2-9-1, 3-10-6, सू 5-5-3, 5-5-4.

उपनिषत्प्रेतस्य- (a) Of one dead while holding this doctrine छां 8-8-5.

उपनिषत्सत्यस्य- Of truth from Upaniṣad सू 2-1-20.

उपनिषत्सु- In Upaniṣads केपा, छां 8-8-5.

उपनिषद्- Mystical instruction के 4-7.

उपनिषदं- Upaniṣad's mystical instruction के 4-7, तै 1-3-1, छां 1-13-4, 8-8-4.

उपनिषदः- Upaniṣads छां 8-8-4, सू 2-4-10, 4-1-2, 4-5-11.

उपनिषदा- By mystical doctrine छां 1-1-10.

उपनिषद्भिः- By Upaniṣads सू 4-2-1.

उपनिहिता- (a) Placed near to छां 1-10-2.

उपनीय- Having invested with the sacred thread छां 4-4-5.

उपश्रयाय- He went near के 3-6, 3-10.

उपमथ्य- Having stirred छां 5-2-4.

उपमन्त्रयते- One addresses छां 2-13-1, 5-8-1.

उपमन्त्रयाम्यके- One did invite वृ 6-2-3.

उपमन्त्रयेत्- One should invite वृ 6-4-6.

उपमन्त्रयौ- Two staffs for stirring वृ 6-3-13.

उपयन्ति- They approach to become pupils वृ 6-2-7.

उपयेमे- He laid hold वृ 1-5-21.

उपरतः - (a) One who is disgusted with the world and has retired from it वृ 4-4-23.

उपरराम- One rested वृ 3-1-10, 3-2-13, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-1, 3-6-1, 3-7-23, 3-8-12.

उपर्युपरि- Above; superficially छां 8-3-2, वृ 5-14-3.

उपरिष्टात्- Afterwards छां 5-2-2, 7-25-1, 7-25-2.

उपरध्व- Having detained छां 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.

उपरोक्षी- You obstruct का 1-21.

उपलभ्य- (a) Ought to be gained का 6-13.

उपलभ्यस्य- (a) Of one that is obtained का 6-13.

उपलभ्यते- It is acquired का 6-12.

उपवसन्ति- They dwell in भुं 1-2-11.

उपवादिनः - (a) Of one who censured; ones who slander छां 7-6-1.

उपविवेश- One sat छां 1-10-8, 4-1-8, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.

उपविष्ट- Having sat छां 2-24-3, 2-24-7, 2-24-11.

11 उपवेति - Upavesā

वृ 6-5-3—11

Tradition from

- उपतपता- (a) With one having fever and being sick सू 4-3-36.
- उपतपसि- You are afflicted with fever छां 3-16-7.
- उपतपेत्- If he would become sick छां 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6.
- उपतापिनम्- (a) A person having fever; a sick person छां 6-15-1.
- उपतापी- (a) A person having fever; a sick person छां 8-4-2.
- उपतिष्ठते- He waits upon सू 5-14-7, 6-3-6.
- उपतिष्ठन्ते- They wait upon सू 2-2-2.
- उप त्वा मेध्वे- I bring you near to myself, i. e. I invest you with the sacred thread छां 4-4-5.
- उप त्वा मामि- Let me come to you सू 2-1-14.
- उपदेशः - Instruction तै 1-11-4.
- उपद्रवः - The sixth limb of Vedic Saman, out of seven limbs; accident छां 2-8-2, 2-9-7, 2-10-3.
- उपद्रवन्ति- They run towards छां 2-9-7.
- उपद्रवभाजिनः - (a) Partaking in ' Upadrava ' devotion छां 2-9-7.
- उपधावेत्- One should run towards छां 1-3-8, 1-3-9, 1-3-10, 1-3-11.
- उपमयन्ते- They lead to म्र 5-3.
- उपनिषत्- Flying near छां 4-7-2, 4-8-2.
- उपनिष्वसि- One regains position सू 1-4-11.
- उपनिषत्- Mystic doctrine तै 2-9-1, 3-10-6, सू 5-5-3, 5-5-4.
- उपनिषत्प्रेतस्य- (a) Of one dead while holding this doctrine छां 8-8-5.
- उपनिषत्सत्यस्य- Of truth from Upaniṣad सू 2-1-20.
- उपनिषद्- In Upaniṣads केप्रा, छां ११.
- उपनिषद्- Mystical instruction के 4-7.
- उपनिषदं- Upaniṣad's mystical instruction के 4-7, तै 1-3-1, छां 1-13-4, 8-8-4.
- उपनिषदः - Upaniṣads छां 8-8-4, सू 2-4-10, 4-1-2, 4-5-11.
- उपनिषदा- By mystical doctrine छां 1-1-10.
- उपनिषद्भिः - By Upaniṣads सू 4-2-1.

उपनिहिता- (a) Placed near to छां 1-10-2.

उपनीय- Having invested with the sacred thread छां 4-4-5.

उपप्रेषाय- He went near के 3-6, 3-10.

उपमथ्य- Having stirred छां 5-2-4.

उपपन्नयते- One addresses छां 2-13-1, 5-8-1.

उपमन्त्रयाम्बहे- One did invite वृ 6-2-3.

उपमन्त्रयेत्- One should invite वृ 6-4-6.

उपमथ्यन्तौ- Two stiffs for stirring वृ 6-3-13.

उपयन्ति- They approach to become pupils वृ 6-2-7.

उपयेमे- He laid hold वृ 1-5-21.

उपरातः - (a) One who is disgusted with the world and has retired from it वृ 4-4-23.

उपरराम- One rested वृ 3-1-10, 3-2-13, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-1, 3-6-1, 3-7-23, 3-8-12.

उपर्युपरि- Above; superficially छां 8-3-2, वृ 5-14-3.

उपरिष्ठात्- Afterwards छां 5-2-2, 7-25-1, 7-25-2.

उपहस्य- Having detained छां 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.

उपरोत्सी- You obstruct का 1-21.

उपलब्धमः - (a) Ought to be gained का 6-13.

उपलभ्यस्य- (a) Of one that is obtained का 6-13.

उपसम्पत्ते- It is acquired का 6-12.

उपवसन्ति- They dwell in मुं 1-2-11.

उपवादिनः - (a) Of one who censured; ones who slander छां 7-6-1.

उपविशे- One sat छां 1-10-8, 4-1-8, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.

उपविश्य- Having sat छां 2-24-3, 2-24-7, 2-24-11.

॥ उपवेशिः - Upaveshi

वृ 6-5-3—11

Tradition from

उपसमाधाय- Having built up छां 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, 6-7-5, वृ 6-3-1, 6-4-24.

उपसमाधाय- Having put वृ 6-4-12.

उपसमाहिता- (a) One which has been covered with छां 6-7-6.

उपसमीपात्- You may come together छां 1-12-3.

उपसमेत्य- Meeting together छां 1-12-2.

उपसम्पद्य- Having arrived at छां 8-3-4, 8-12-2, 8-12-3.

उपसम्पद्येत्- One should arrive at छां 6-14-2.

उपसरणानि- Places of refuge (a kind of Sāman.) छां 1-3-8.

उपससाद- He approached छां 1-11-4, 1-11-6, 1-11-8, 6-7-2, 6-7-4 7-1-1.

उपससाद- He approached छे 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1.

उपसिञ्चति- One sprinkles वृ 6-3-13.

उपसीद- You come to छां 7-1-1.

उपसीदयाः - You come to छां 6-13-1, 6-13-2.

उपसीदन्- (a) One who sits at the feet of a preceptor छां 7-8-1.

उपसृत्य- Having approached छां 1-3-12.

उपसेचनम्- Sprinkling upon का 2-25.

उपसेवेत्- One should make use of छां 2-22-1.

उपस्य- The male and female organ of generation वृ 6-4-9.

उपस्यः - The male and female organ of generation प्र 4-8, छां 5-8-1 वृ 2-4-11, 4-5-12, 6-2-13, 6-4-3.

उपस्थानम्- A waiting upon with prayers वृ 5-14-7.

उपस्थे- In ■ genital organ प्र 3-5, छे 3-10-3.

उपसृष्टः- (a) Touched वृ 1-5-3.

उपस्मरति- One remembers के 4-5.

उपहास्य- Having hit वृ 6-4-7.

उपहृयात्- One should pollute वृ 6-4-13.

उपहासम्- Sexual Union, to be amorous वृ 6-4-12.

उपासे- I worship वृ 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13.

उपास्ते- He worships छां 1-1-7, 1-1-8, 1-2-14, 1-3-7, 1-9-2, 1-9-4, 2-1-4, 2-2-3, 2-3-2, 2-4-2, 2-5-2, 2-5-2, 2-7-2, 2-8-3, 2-9-8, 2-10-6, 3-19-4, 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 5-18-1, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, वृ 1-4-7, 1-4-8, 1-4-10, 1-4-11, 1-4-15, 1-5-2, 1-5-13, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

उपास्महे- We worship ऐ 5-1, छां 4-3-7.

उपास्य- Ought to be worshipped तै 1-11-4,

उपास्यानि- Those who ought to be worshipped तै 1-11-2.

उपास्ते- You will be worshipping छां 4-2-2, 5-12-1, 5-13-1, 5-14-1, 5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, 7-11-1.

उपास्व- (You) worship तै 1-6-2, छां 7-1-4, 7-2-1, 7-3-1, 7-4-2, 7-5-2, 7-6-1, 7-7-1, 7-8-1, 7-9-1, 7-10-1, 7-11-1, 7-12-1, 7-13-1, 7-14-1.

उपैति- (उप+इति) That is near छां 2-8-2.

उपैव- Having come near; having attained का 1-28, प्र 1-3, 6-1, छां 6-1-2.

उपेयात्- He should become a pupil वृ 2-1-15.

उपेयाम्- I should become a pupil छां 4-4-3.

उपैति- He comes near भुं 3-1-3, 3 2-8.

उपैमि- I come near वृ 6-2-7.

उपैव तत्र गेति- One goes on straight there towards वृ 4-3-5.

उपोत्तिष्ठेत्- One might rise against वृ 3-8-2.

उपोदयाम्- I have risen against वृ 3-8-2.

उपोद्गच्छन्- (a) One who lifts up छां 4-2-5.

उभयं- Both ई 11, 14, छां 1-2-2, 1-2-3, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6, 3-18-1, 3-18-2, वृ 1-4-6, 1-4-14, 4-1-1.

उभयतः- (a) From both sides वृ 5-5-1.

उभयतःप्रज्ञ- (a) One whose cognizance is directed both inwards and outwards मां 7.

उभयत्वात्- Being on both the sides मां 10.

उभयपाद्- (a) One having both feet छां 4-16-5.

उभयान्- Both the sides वृ 4-3-9.

उभये- Both छां 1-2-1, 8-7-2.

उभयोः- Of both का 6-13.

उभाम्बा- From both प्र 3-7, छां 4-16-5.

उभे- (a) Both का 1-12, 2-1, 2-25, ते 2-9-1, छां 4-16-4, 8-1-3, 8-3-5 वृ 3-5-1, 4-3-9, 4-3-18, 4-4-22.

उभी- Both का 2-19, 4-4, छां 1-1-10, 1-7-7, 7-12-1, 8-1-3, 8-6-2, 8-8-4, वृ 4-3-7.

उमा- Parvati, the goddess के 3-12.

उरस्- The bosom; thorax छां 5-18-2, वृ 1-2-3.

उरश्चमः- (a) Taking wide strides तैत्ति, 1-1-1, 1-12-1.

उरणाच- (a) Widely praised का 2-11.

उरणाचवतः- (a) Widely extending छां 7-12-2.

उलूखः- (a) Noisy (while joyous) छां 3-19-3

उरुवम्- The bag which surrounds the embryo छां 3-19 2.

उरुवावृत्- (a) Covered by a bag which surrounds the embryo छां 5-9-1.

उवाच- He said के 3-12, 4-1, का 1-1, 1-15, प्र 1-2, 1-4 2-2, 2-3, 3-2, 4-2, 5-2, 6-2, 6 7, मुं 1-1-2, 1-1-4, 3-2-11, ते 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1 3-4-1, 3-5-1, दे 4-5, छां 1-5-2, 1-5-4, 1-8-2, 1-8-3, 1-8-4, 1-8-5, 1-8-6, 1-8-7, 1-8-8, 1-9-1, 1-9-3, 1-10-2, 1-10-3, 1-10-4, 1-10-6.

1-10-7, 1-10-8, 1-10-10, 1-10-11, 1-11-1, 1-11-2, 1-11-3, 1-11-5,
 1-11-7, 1-11-9, 1-12-3, 3-11-4, 3-17-6, 4-1-5, 4-1-7, 4-2-5,
 4-3-6, 4-4-2, 4-4-3, 4-4-4, 4-4-5, 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3,
 4-9-3, 4-10-2, 4-10-3, 4-10-5, 4-14-3, 4-15-1, 5-1-7, 5-1-8,
 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, 5-1-13, 5-1-14, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-3-1,
 5-3-4, 5-3-5, 5-3-6, 5-3-7, 5-11-4, 5-11-5, 5-11-7, 5-12-1,
 5-12-2, 5-13-1, 5-13-2, 5-14-1, 5-14-2, 5-15-1, 5-15-2, 5-16-1,
 5-16-2, 5-17-1, 5-17-2, 5-18-1, 6-1-1, 6-1-2, 6-1-7, 6-2-2, 6-5-4
 6-6-5, 6-7-2, 6-7-3, 6-7-5, 6-8-1, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3,
 6-12-2, 6-12-3, 6-13-1, 6-13-2, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 7-1-1,
 7-1-2, 7-1-3, 7-24-2, 8-3-4, 8-7-1, 8-7-3, 8-7-4, 8-8-1, 8-8-2,
 8-8-3, 8-8-4, 8-9-2, 8-9-3, 8-10-1, 8-10-3, 8-10-4, 8-11-1, 8-11-2,
 8-11-3, 8-12-6, 8-15-1, घृ 1-3-24, 2-1-1, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4,
 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13,
 2-1-14, 2-1-15, 2-1-16, 2-1-17, 2-4-1, 2-4-2, 2-4-3, 2-4-4, 2-4-5,
 2-4-12, 2-4-13, 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19, 3-1-2, 3-1-3,
 3-1-4, 3-1-5, 3-1-6, 3-1-7, 3-1-8, 3-1-9, 3-1-10, 3-2-1, 3-2-10,
 3-2-11, 3-2-12, 3-2-13, 3-3-1, 3-3-2, 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1, 3-6-1,
 3-7-1, 3-7-2, 3-8-1, 3-8-2, 3-8-3, 3-8-4, 3-8-5, 3-8-6, 3-8-7,
 3-8-8, 3-8-12, 3-9-1, 3-9-2, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13,
 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-18, 3-9-19, 3-9-20, 3-9-21,
 3-9-23, 3-9-25, 3-9-27, 4-1-1, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6,
 4-1-7, 4-2-1, 4-2-4, 4-3-2, 4-3-33, 4-4-7, 4-4-23, 4-5-2, 4-5-3,
 4-5-4, 4-5-5, 4-5-6, 4-5-13, 4-5-14, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-12-1,
 5-14-8, 6-1-7, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12, 6-1-14,
 6-2-1, 6-2-2, 6-2-3, 6-2-4, 6-2-5, 6-2-6, 6-2-7, 6-2-8, 6-3-7,
 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.

उदाह- He stayed घृ 1-10-1, 4-2-5, 4-10-1, 8-9-3, 8-10-4, 8-11-3,
 घृ 6-2-7, 6-2-8.

उद्यन्- (a) Lustful का 1-1.

उषसः - The dawn वृ 6-3-6.

उषस्तः - Uṣasti Chakra's son वृ 3-4-1, 3-4-2.

उषस्ति- Uṣasti Chakra's son छां 1-10-1, 1-11-1.

उषाः - The dawn वृ 1-1-1.

उषित्वा- Having stayed छां 5-10-5.

उषित्वा- Living वृ 5-2-1.

उष्णः - (a) Hot; sharp छां 1-3-2.

उष्णिमानम्- Heat छां 3-13-8.

उह- An interjection of calling तै 1-5-1, छां 4-2-1, 4-2-3, 7-9-1, वृ 1-3-18, 1-3-27, 4-4-22.

ऊकारः - The word ऊकार as the vedic symbol for Āditya छां 1-13-2,

ऊषदुः - They two said छां 8-7-3, 8-8-1, 8-8-3, वृ 3-2-13.

ऊषुः - They said छां 1-8-1, 1-12-2, 4-10-4, 4-10-5, 4-14-1, 5-1-7, 5-1-12, 5-2-1, 5-2-2, 5-11-6, 8-7-2, वृ 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 1-3-8, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 6-1-7, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12, 6-1-13.

ऊङ्- Two thighs वृ 6-4-21.

ऊर्ध्व- Food; strength; nectar वृ 1-5-1, 1-5-2.

ऊर्ध्वनाभिः - A spider छुं 1-1-7, वृ 2-1-20.

ऊर्ध्व- (a) Upwards; in upward region; tending upward का 5-3, 6-16, प्र 1-6, 2-4, छुं 2-2-11, छां 2-9-6, 2-9-7, 8-6-5, 8-6-6, वृ 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7, 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-33, 4-4-8.

ऊर्ध्व- Further छां 7-1-1.

ऊर्ध्वः - Tending upwards प्र 3-7, ऐ 4-6, छां 3-10-4, 3-11-1, 3-13-5, 6-6-1, 6-6-2, 6-6-3, 6-6-4 वृ 5-10-1.

ऊर्ध्वपश्चिः - (a) Elevated and purified तै 1-10-1.

ऊर्ध्वदुनः - (a) Base up; upside down वृ 2-2-3.

ऊर्ध्वमुखः - (a) Having the roots upwards क 6-1.

ऊर्ध्वा (a. l.) Tending upward छां 1-4-3, 2-2-3, 3-5-1, वृ 4-2-3, 4-2-4.

ऊर्ध्वाः ~ (a. f.) Tending upward वृ 4-2-4.

ऊर्ध्वाभिः - (a. f.) By tending upward छां 7-11-1.

ऊर्ध्वे- In upward छां 2-2-1.

ऊर्ध्वोन्वासी- (a) Breathing his last वृ 4-3-35, 4-3-38.

ऊर्ध्वं- Half-digested food वृ 1-1-1.

ऊरुः ~ Both lived; both practised (ब्रह्मरूपे) छां 8-7-3.

ऊरुः ~ They lived वृ 5-2-1.

ऊरुसु- In the consonants व, प, म, ह छां 2-22-4.

ऊरुमाणः - The consonants व, प, म, ह छां 2-22-3, 2-22-5,

वृक् - Rgvedic stanza ते 2-3-1, छां 1-1-2, 1-1-4, 1-1-5, 1-3-4, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 1-6-4, 1-6-5, 1-6-8, 1-7-1, 1-7-2, 1-7-3, 1-7-4, 1-7-5, वृ 6-4-20.

वृषतः - In relation with the praising or invoking hymns छां 4-17-4.

वृषिभिः - By Rgvedic stanzas म 5-7, वृ 3-1-7.

वृषाम्यः - From Rgvedic stanzas छां 4-17-3.

वृषावेदः - To the oldest of the four vedas, consisting of ऋस छां 3-1-3 3-15-7, 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

वृषावेदः - The oldest of the four vedas, consisting of ऋस सु 1-1-5, छां 1-3-7, 3-1-2, 7-1-4 वृ 1-5-5, 2-4-10, 4-1-2, 4 5-11.

वृषं- To a Rgvedic stanza छां 1-3-4, 1-3-9, 1-4-1.

वृषवः - (म. म. स्त्री. of वृक्) Rgvedic stanzas म 2-6, 5-3, ऋ 2-1-6, ते 1-5-2, छां 1-4-3, 3-1-2, 4-17-2, 6-7-2, वृ 1-2-5, 5-14-2.

वृषः - (प. म. स्त्री. of वृक्) Of a Rgvedic stanza छां 1-1-2.

वृषा- With a Rgvedic stanza म 1-7, सु 3-2-10, छां 3-1-2-5, 5-2-7 वृ 4-4-23.

ऋचां- Of the Rgvedic stanzas छां 4-17-1.

ऋचि- In a Rgvedic stanza छां 1-3-9, 1-4-3, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 1-6-4, 1-6-5, 1-7-1, 1-7-2, 1-7-3, 1-7-4.

ऋषी- Two Rgvedic stanzas छां 3-17-6.

ऋच्छ- You go छां 4-1-7.

ऋच्छति- He goes घृ 1-4-11.

ऋतं- Eternal truth का 3-1, 5-2, तैत्ति, 1-1-1, 1-9-1, 1-12-1, 2-4-1, ऐत्रा

ऋतजा- (a) Sprung from sacrifices का 5-2.

ऋतवः - Seasons छां 2-5-2, घृ 1-1-1, 3-8-9.

ऋतसद्- (a) Dwelling in the sacrifice का 5-2.

ऋतायते- (a) For a pious man घृ 6-3-6.

ऋतायन्- (a) One who fulfils already declared घृ 2-5-17.

ऋताश्च (ऋतस्य) Of sacred truth तै 3-10-6.

ऋतुमान्- (a) Enjoying the season छां 2-5-2.

ऋतुषु- In the seasons छां 2-5-1, 2-5-2, 2-16-1, 2-16-2.

ऋते- Except वे 3-11, छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, घृ 5-12-1, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

ऋत्वा- Reaching छां 1-2-7, 1-2-8, घृ 1-3-7.

ऋत्विज्- A priest who officiates at a sacrifice छां 4-17-10.

ऋत्विजः - Priests who officiate at a sacrifice छां 4-17-10.

ऋत्विजा- By a priest who officiates at a sacrifice घृ 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-1-6.

ऋत्विजे- To a priest who officiates at a sacrifice छां 5-11-5.

ऋषभः - The best तै 1-4-1.

ऋषभः - The bull छां 4-5-1, घृ 1-4-4, 5-8-1, 6-4-18.

ऋषयः - Sages प्र 1-9, 1-12, मुं 3-1-6, 3-2-5, घृ 2-2-3.

ऋषि- To a sage छां 1-3-9.

ऋषिः - A sage प्र 1-2, मुं 3-2-11, तै 1-7-1, घृ 1-4-10, 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19.

ऋषिणा- By ॥ sages ऐ 4-5.

ऋषिभ्यः- To sages भुं 3-2-11.

ऋषीणां- Of energies; rays of light प्र 2-8.

ऋषीणां- Of sages वृ 1-4-10, 1-4-16.

ऋषेः- Of a sage वृ 6-2-2.

एक- (pron. a.) The one ई 4, प्र 1-8, भुं 2-2-5, छां 6-2-1, 6-2-2, वृ 1-4-7, 1-4-11, 1-4-17, 1-6-3.

एकं- (pron. a.) One का 5-12, छां 2-10-2, 6-7-5, 7-4-1, 7-5-1, वृ 1-5-1, 1-5-2, 1-5-23, 5-3-1, 5-5-1, 5-5-3, 5-5-4, 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3.

एकः- (pron. a.) The one भुं 1-2-5, तै 3-10-4, ऐ 1-1, छां 1-5-2, 1-5-4, 3-6-3, 3-7-3, 3-8-3, 3-9-3, 3-10-3, 4-3-6, वृ 1-4-17, 3-9-1, 3-9-9, 4-3-32.

एकः- (pron. a.) One का 5-9, 5-10, 5-11, 5-12, 5-13, तै 2-8-1, 2-8-2, 2-8-3, 2-8-4, 2-8-5, छां 6-7-3, 7-8-1, 7-26-2, वृ 1-2-7, 4-3-33, 5-12-1.

एकः- (pron. a.) Alone छां 4-17-10.

एकञ्चन- (a) Even one छां 5-3-5, वृ 5-14-5, 6-2-2, 6-2-3.

एकतरम्- (a) One or the other प्र 5-2.

एकता- Oneness, uniformity वृ 1-5-17.

एकताम्- Uniformity; oneness छां 6-9-1.

एकत्रिंशत्- (a) Thirty-one वृ 3-9-2.

एकत्वम्- Unity ई 7.

एकधा- Onefold; singly छां 7-26-2, वृ 4-4-20.

एकपाभूवम्- Uniting into one वृ 5-12-1.

एकपदी- (a) One footed [one stanza] वृ 5-14-7.

एकपाद्- (a) One-footed छां 4-16-3, वृ 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

एकपुष्करीकम्- One lotus flower वृ 6-3-6.

एकमात्रम्— (a) Of one syllable प्र 5-3.

एकया— (pron. a. f.) By one प्र 3-7, वृ 3-1-9.

एकवि— To the sole purifier; a name of fire सु 3-2-10.

एकविः— The impeller प्र 2-11.

१ एकविः— Ekarṣi, a lone sage

वृ 2-6-3—9

4-6-3—9

Tradition from

Viprachitti—8

to

Pradhvarṣana—10

एकवै— Oh, one who alone always goes ई 16, वृ 5-15-1.

एकवैः— From Ekarṣi वृ 2-6-3, 4-6-3.

एकलः— (a) Alone; solitary छां 3-11-1.

एकविंशः— (a) Twenty-first छां 2-10-5.

एकविंशतिः— (a) Twentyone छां 2-10-5.

एकशतं— (a) 101; Hundred and one प्र 3-6, छां 8-11-3.

एकशर्फ— A single-hoofed animal वृ 1-4-4.

एकसममसि— Thou art the sole resort वृ 6-3-4.

एकस्मिन्— In one वृ 1-4-10.

एकहंसः— The highest Hamsa (the soul) वृ 4-3-11, 4-3-12.

एका— (प्र, ए. स्त्री. of एक) One का 6-16, छां 6-7-3, 6-7-6, 8-6-6,
वृ 1-2-7, 3-1-9.

एकी— (pron. a. f.) One छां 6-11-2, 6-12-1.

एकाकी— Alone वृ 1-4-2, 1-4-3, 1-4-17.

एकान्तप्रत्ययसारम्— Essence of cognition of oneness of self मां 7.

एकादशः— (a) Eleven छां 7-26-2.

एकादशः— (a) The eleven, 5 कर्मेन्द्रिय, 5 ज्ञानेन्द्रिय, 1 मनस् अथवा आत्मा
वृ 3-9-2, 3-9-4.

- एकादशद्वारम्- (a) one having eleven holes i. e. the body का 5-1.
- एकायनम्- Wordly wisdom (नीतिशास्त्र) छां 7-1-2, 7-1-4, 7-2-1, 7-7-1.
- एकायनम्- Meeting place छां 7-5-2, वृ 2-4-11, 4-5-12.
- एकायनानि- Meeting places छां 7-5-2.
- एकारः - The word एकार used as the vedic symbol for invocation छां 1-13-2.
- एकीभवति- Becomes one प्र 4-2, वृ 4-4-2.
- एकीभवन्ति- They become one प्र 4-2, मुं 3-2-7.
- एकीभूतः - One that has become one मां 5.
- एके- (a) Some का 1-20, छां 6-2-1, वृ 1-3-27, 5-12-1, 5-14-5.
- एकेन- (pron. a.) By one छां 3-16-3, 6-1-4, 6-1-5, 6-1-6.
- एकैकं- (a) One by one वृ 1-4-6, 1-4-7, 1-4-17.
- एकैकः - One by one वृ 1-4-10.
- एकैकस्मिन्- In each one वृ 1-4-10.
- एकैकस्मै- (a) To every one छां 5-11-5.
- एकैवस्याः - (a. f.) In each प्र 3-6, वृ 3-1-1.
- एकैका- One by one छां 6-3-4, 6-4-7, 6-8-6.
- एकैकां- (a. f.) One by one छां 6-3-3, 6-3-4.
- एकैकेन- By one by one वृ 1-4-7.
- एकोनविंशतिमुखः - One having nineteen mouths मां 3, 4.
- एजत्- (a) Trembling मुं 2-2-1, वृ 6-2-2.
- एजति- He Trembles; he stirs ई 5, का 6-2.
- एजतु- Let it stir वृ 6-4-23.
- एतं- (द्वि. ए. पु. of एतद्) To this का 1-14, 1-19, 2-13, प्र 5-5, 5-7, 6-1, तै 2-8-5, 2-9-1, 3-10-5, ऐ 3-12, 3-13, 4-2, छां 1-2-9, 1-2-10, 1-2-11, 1-2-12, 1-3-2, 1-5-2, 1-5-4, 1-7-6, 1-9-3, 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-14-4, 3-15-2, 3-19-4, 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2, 4-15-2, 5-10-5, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 5-18-1, 6-12-2, 8-3-2, 8-4-1, 8-4-2,

8-4-3, 8-9-3, 8-10 1, 8-11-3, 8-12-6, घृ 1-3-18, 2-1-2, 2-1-3,
2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1 12,
2-1-13, 3-5-1, 3-8-5, 4-2-2, 4-4-15, 4-4-22, 5-4-1, 6-1-14 6-3-6,
6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12, 6-1-2, 6-4-28.

एत - Two come to का 2-7.

एतद् - (प्र. ए. न. ७ एतद्) Thus, her: के 1-3, 3-3, 3-6, 3-7, 3-10,
3-11, 3-12, 4-1, 4-4, 4-5, 4-6, का 1-8, 1-10, 1-13, 1-18, 1-20,
1-24, 1-26, 2-13, 2-15, 2-16, 2-17, 4-3, 4-5, 4-6, 4-7, 4-8, 4-9,
4-12, 4-13, 5-1, 5-4, 5-8, 5-14, 6-1, 6-2, 6-9, अ 1-5, 1-7, 1-10,
2-1, 2-2, 2-3, 3-3, 3-5, 3-6, 4-1, 4-6, 5-1, 5-2, 5-5, 6-7,
सु 1-1-9, 1-2-1, 1-2-7, 2-1-1, 2-1-10, 2-2-1, 2-2-2, 3-2-1,
3-2-10, 3-2-11, मां 1, 2, तै 1-6-2, 1-7-1, 1-8-1, 1-11-4, 2-7-1,
3-1-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1, 3-10-5, दे 3-12, 4-1, 4-5,
5-2, छो 1-1-1, 1-1-5, 1-1-6, 1-1-7, 1-1-8, 1-1-10, 1-2-4, 1-2-5,
1-2-6 1-2-14, 1-4-1, 1-4-4, 1-4-5, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 1-6-4,
1-6-5, 1-6-6, 1-7-1, 1-7-2, 1-7-3, 1-7-4, 1-7-7, 1-8-7, 1-8-8,
1-9-2, 1-9-4, 2-1-4, 2-2-3, 2-3-2, 2-4-2, 2-5-2, 2-6-2, 2-7-2,
2-8-3, 2-10-6, 2-11-1, 2-11-2, 2-12-2, 2-13-1, 2-13-2, 2-14-1,
2-14-2, 2-15-1, 2-15-2, 2-16-1, 2-16-2, 2-19-1, 2-19-2, 2-20-1,
2-20-2, 2-21-1, 2-21-2, 3-1-4, 3-2-3, 3-3-3, 3-4-2, 3-4-3, 3-5-2,
3 5-3, 3-6-1, 3-6-2, 3-6-3, 3-7-1, 3-7-2, 3-7-3, 3-8 1, 3 8-2,
3-8-3, 3-9-1, 3-9-2, 3-9-3, 3-10-1, 3-10-2, 3-10-3, 3-11-4,
3-11-6, 3-12-3, 3-12-4, 3-12-5, 3-12-7, 3-12-9, 3-13-2,
3-13-3, 3 13-4, 3-13-5, 3-13-7, 3-14-4, 3-16-7, 3-17-6, 3-18-2,
4-1-3, 4-1-4, 4-1-6, 4-3 6, 4-4-2, 4-4-4, 4-9-3, 4-15-1,
5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-11-7, 5-13-2, 5-24-2, 5-24-3, 6-1-7,
6-4 5, 6-8-1, 6-8-3, 6-8-5, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3,
6-13-1, 6-13-2, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3, 7-1-2, 7-1-3,
7-1-4, 7-2-1, 7-11-1, 8-1-4, 8-1-5, 8-3-3, 8-3-4, 8-6-3, 8-6-4,

8-6-5, 8-7-4, 8-8-3, 8-8-4, 8-9-1, 8-10-1, 8-11-1, 8-11-3, 8-12-4, 8-15-1, घृ 1-2-1, 1-2-5, 1-3-22, 1-3-25, 1-3-26, 1-3-27, 1-3-28, 1-4-6, 1-4-7, 1-4-8, 1-4-10, 1-4-14, 1-4-15, 1-4-16, 1-5-2, 1-5-3, 1-5-15, 1-5-17, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 2-1-15, 2-1-16, 2-1-17, 2-1-18, 2-1-19, 2-2-3, 2-2-4, 2-3-2, 2-3-3, 2-3-4, 2-3-5, 2-4-10, 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19, 3-2-13, 3-4-2, 3-7-2, 3-8-8, 3-8-10, 3-8-11, 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23, 3-9-25, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-2-3, 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-21, 4-3-35, 4-3-38, 4-4-5, 4-4-20, 4-4-22, 4-4-23, 4-5-5, 4-5-11, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-3-1, 5-4-1, 5-5-1, 5-5-2, 5-5-3, 5-5-4, 5-9-1, 5-11-1, 5-12-1, 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3, 5-14-4, 5-14-5, 5-14-6, 5-14-8, 6-1-14, 6-2-15, 6-4-4.

एतद् ब्रह्म- This Brahman छां 8-3-4, 8-7-4, 8-8-3, 8-10-1, 8-11-1.

एतद्वैतद्- This truly is that का 4-3, 4-5, 4-6, 4-7, 4-8, 4-9, 4-12, 4-13, 5-1, 5-4, 5-8, 6-1.

एतन्मयः - Full of this घृ 1-5-3.

एतया- (तु ए. स्त्री. of एतद्) By this one ये 3-12, छां 5-2-7, घृ 1-5-14, 3-9-1.

एतयोः - (ए. स. द्विवचन पुं. स्त्री. न. of एतद्) of these two छां 5-10-8, घृ 4-2-3.

एतर्हि- At this time छां 1-8-6, 1-8-8, 6-7-3, 6-7-6, घृ 1-4-1, 1-4-7, 1-4-10, 1-4-17.

एतस्मात्- (ए. ए. पुं. न. of एतद्) From this one प्र 1-10, 5-5, से 2-1-3, ते 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, छां 1-7-6, 1-7-8, 3-6-2, 3-6-3, 3-7-2, 3-7-3, 3-8-2, 3-8-3, 3-9-2, 3-9-3, 3-10-2, 3-10-3, 8-11-3, घृ 2-3-6.

एतस्मिन्- (स. ए. पुं. न. of एतद्) In this प्र 3-3, 4-1, 4-2, 4-3, 4-6, ते 2-7-1, छां 1-1-6, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 5-4-2, 5-5-2, 5-6-2,

8-4-3, 8-9-3, 8-10-1, 8-11-3, 8-12-6, ४ 1-3-18, 2-1-2, 2-1-3,
2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12,
2-1-13, 3-5-1, 3-8-5, 4-2-2, 4-4-15, 4-4-22, 5-4-1, 6-1-14 6-3-6,
6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-1, 6-3-12, 6-1-2, 6-1-28.

एतः - Two come to का 2-^३.

एतद्- (प्र ए. न. एतद्) This, her: के 1-3, 3-3, 3-6, 3-7, 3-10, 3-11, 3-12, 4-1, 4-4, 4-5, 4-6, का 1-8, 1-10, 1-13, 1-18, 1-20, 1-24, 1-26, 2-13, 2-15, 2-16, 2-17, 4-3, 4-5, 4-6, 4-7, 4-8, 4-9, 4-12, 4-13, 5-1, 5-4, 5-8, 5-14, 6-1, 6-2, 6-9, = 1-5, 1-7, 1-10, 2-1, 2-2, 2-3, 3-3, 3-5, 3-6, 4-1, 4-6, 5-1, 5-2, 5-5, 6-7, सुं 1-1-9, 1-2-1, 1-2-7, 2-1-1, 2-1-10, 2-2-1, 2-2-2, 3-2-1, 3-2-10, 3-2-11, मां 1, 2, तै 1-6-2, 1-7-1, 1-8-1, 1-11-4, 2-7-1, 3-1-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1, 3-10-5, ते 3-12, 4-1, 4-5, 5-2, छां 1-1-1, 1-1-5, 1-1-6, 1-1-7, 1-1-8, 1-1-10, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6, 1-2-14, 1-4-1, 1-4-4, 1-4-5, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 1-6-4, 1-6-5, 1-6-6, 1-7-1, 1-7-2, 1-7-3, 1-7-4, 1-7-7, 1-8-7, 1-8-8, 1-9-2, 1-9-4, 2-1-4, 2-2-3, 2-3-2, 2-4-2, 2-5-2, 2-6-2, 2-7-2, 2-8-3, 2-10-6, 2-11-1, 2-11-2, 2-12-2, 2-13-1, 2-13-2, 2-14-1, 2-14-2, 2-15-1, 2-15-2, 2-16-1, 2-16-2, 2-19-1, 2-19-2, 2-20-1, 2-20-2, 2-21-1, 2-21-2, 3-1-4, 3-2-3, 3-3-3, 3-4-2, 3-4-3, 3-5-2, 3-5-3, 3-6-1, 3-6-2, 3-6-3, 3-7-1, 3-7-2, 3-7-3, 3-8-1, 3-8-2, 3-8-3, 3-9-1, 3-9-2, 3-9-3, 3-10-1, 3-10-2, 3-10-3, 3-11-4, 3-11-6, 3-12-3, 3-12-4, 3-12-5, 3-12-7, 3-12-9, 3-13-2, 3-13-3, 3-13-4, 3-13-5, 3-13-7, 3-14-4, 3-16-7, 3-17-6, 3-18-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-6, 4-3-6, 4-4-2, 4-4-4, 4-9-3, 4-15-1, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-11-7, 5-13-2, 5-24-2, 5-24-3, 6-1-7, 6-4-5, 6-8-1, 6-8-3, 6-8-5, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-1, 6-13-2, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3, 7-1-2, 7-1-3, 7-1-4, 7-2-1, 7-11-1, 8-1-4, 8-1-5, 8-3-3, 8-3-4, 8-6-3, 8-6-4,

8-6-5, 8-7-4, 8-8-3, 8-8-4, 8-9-1, 8-10-1, 8-11-1, 8-11-3, 8-12-4, 8-15-1, घृ 1-2-1, 1-2-5, 1-3-22, 1-3-25, 1-3-26, 1-3-27, 1-3-28, 1-4-6, 1-4-7, 1-4-8, 1-4-10, 1-4-14, 1-4-15, 1-4-16, 1-5-2, 1-5-3, 1-5-15, 1-5-17, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 2-1-15, 2-1-16, 2-1-17, 2-1-18, 2-1-19, 2-2-3, 2-2-4, 2-3-2, 2-3-3, 2-3-4, 2-3-5, 2-4-10, 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19, 3-2-13, 3-4-2, 3-7-2, 3-8-8, 3-8-10, 3-8-11, 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23, 3-9-25, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-2-3, 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-21, 4-3-35, 4-3-38, 4-4-5, 4-4-20, 4-4-22, 4-4-23, 4-5-5, 4-5-11, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 5-3-1, 5-4-1, 5-5-1, 5-5-2, 5-5-3, 5-5-4, 5-9-1, 5-11-1, 5-12-1, 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3, 5-14-4, 5-14-5, 5-14-6, 5-14-8, 6-1-14, 6-2-15, 6-4-4.

एतद् ब्रह्म- This Brahman छां 8-3-4, 8-7-4, 8-8-3, 8-10-1, 8-11-1.

एतद्वैतद्- This truly is that का 4-3, 4-5, 4-6, 4-7, 4-8, 4-9, 4-12, 4-13, 5-1, 5-4, 5-8, 6-1.

एतन्मयः - Full of this घृ 1-5-3.

एतन्मा- (य ए. स्त्री. of एतद्) By this one ऐ 3-12, छां 5-2-7, घृ 1-5-14, 3-9-1.

एतयोः - (य. त. द्विवचन पुं. स्त्री. न. of एतद्) of these two छां 5-10-8, घृ 4-2-3.

एतर्हि- At this time छां 1-8-6, 1-8-8, 6-7-3, 6-7-6, घृ 1-4-1, 1-4-7, 1-4-10, 1-4-17.

एतस्मात्- (यं. ए. पुं. न. of एतद्) From this one प्र 1-10, 5-5, मुं 2-1-3, ऐ 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, छां 1-7-6, 1-7-8, 3-6-2, 3-6-3, 3-7-2, 3-7-3, 3-8-2, 3-8-3, 3-9-2, 3-9-3, 3-10-2, 3-10-3, 8-11-3, घृ 2-3-6.

एतस्मिन्- (य. ए. पुं. न. of एतद्) In this प्र 3-3, 4-1, 4-2, 4-3, 4-6, ऐ 2-7-1, छां 1-1-6, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 5-4-2, 5-5-2, 5-6-2,

5-7-2, 5-8-2, घृ 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13, 2-3-3, 3-8-11, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34, 5-5-2, 5-5-3, 5-14-4, 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14.

एतस्मै- (च. ए. पं. म. of एतद्) For this घृ 4-3-19.

एतस्य- (घ. ए. पं. न. of एतद्) Of this छा 1-22, छां 1-1-9, 1-1-10, 1-3-5, 1-6-8, 1-7-5, 2-9-2, 2-9-3, 2-9-4, 2-9-5, 2-9-6, 2-9-7, 2-9-8, 3-13-1, 5-18-2, 6-12-2, 7-26-1, 8-3-4, घृ 1-2-5, 1-3-25, 1-3-26, 1-3-27, 1-4-6, 1-5-12, 1-5-13, 1-5-21, 2-3-2, 2-3-3, 2-3-4, 2-3-5, 2-3-6, 3-2-13, 3-8-9, 4-3-9, 4-3-32, 4-4-2.

एतस्या- (त. ए. स्त्री. of एतद्) In this one छां 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 1-6-4, 1-6-5, 1-7-1, 1-7-2, 1-7-3, 1-7-4, घृ 1-4-5, 1-4-6, 2-1-1.

एतस्याः - (पं. घ. ए. स्त्री. of एतद्) Of this one घृ 1-5-14.

एतस्यै- (च. ए. स्त्री. of एतद्) For this one घृ 1-5-23.

एता- He will go छां 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4, 3-11-1.

एता- (a) One who goes घृ 1-3-18.

एतां- (द्वि. ए. स्त्री. of एतद्) To this के 4-9, छा 1-7, 2-3, 6-18, मुं 3-2-10, तै 1-5-1, छां 1-13-4, 3-11-3, 3-12-2, 4-2-2, 4-17-3, 6-14-2, 8-8-4, घृ 1-5-1, 1-5-2, 1-5-14, 1-5-20, 3-14-5.

एता- (प्र. द्वि. व. स्त्री. of एतद्) These or to these प्र 3-5, 6-2, मुं 1-2-5, तै 1-3-1, 1-3-4, 1-5-1, 1-5-3, दे 2-1, छां 2-17-1, 2-17-2, 2-18-1, 2-18-2, 3-1-2, 4-17-2, 8-6-1, 8-6-2, घृ 1-3-6, 1-3-18, 2-2-2, 3-1-2, 4-2-3, 4-3-20, 4-4-1, 6-4-12.

एतान्- (द्वि. व. पं. of एतद्) To these प्र 3-4, छां 3-13-6, 4-3-2, 4-3-3, 5-3-5, 5-10-10, 8-1-6, 8-12-5, घृ 1-5-13.

एतानि- (प्र. द्वि. व. न. of एतद्) These or to these दे 5-2, 5-3, छां 1-3-7, 2-7-1, 2-10-4, 2-22-2, 2-23-2, 3-2-2, 3-3-2, 3-5-4, 5-1-15, 7-4-2, 7-5-2, 7-15-4, 8-3-5, 8-12-2, घृ 1-3-28, 1-4-7, 1-4-11, 1-4-12, 2-4-10, 3-9-26, 4-5-11.

एतापि: - (त. व. स्त्री. of एतद्) With these चृ 4-2-1, 4-2-3.

एताभ्याम्- (त. च. पं. द्विवचन स्त्री. of एतद्) By, to or from these two चृ 1-4-15.

एतावत्- So far का 6-15, प्र 6-7, चृ 1-3-18, 1-4-6, 1-5-17, 2-1-14, 4-5-15, 5-14-6.

एतावतः - (a) So far चृ 1-2-4.

एतावता- (a) So far चृ 2-1-14.

एतावन्त- (a) So far चृ 1-2-4.

एतावान्- (a) So far चृ 1-4-3, 1-4-17.

एतासां- (व. व. स्त्री. of एतद्) Of these छां 2-20-2, 6-4-7, चृ 1-2-7, 1-3-10, 1-3-11, 1-5-22.

एतासु- (स. व. स्त्री. of एतद्) In these ये 2-5.

एतास्मि- I will be coming छां 2-24-5, 2-24-9, 2-24-15.

एति- He comes; he goes का 1-17, 6-16, छां 2-8-1, 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 2-23-1, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 3-17-2, 3-17-3, 4-3-1, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2, 4-15-5, 5-10-1, 5-10-3, 8-3-3, 8-3-5, 8-6-6, चृ 1-5-23, 2-1-10, 2-1-12, 4-1-3, 4-3-11, 4-4-6, 4-4-9, 5-3-1, 6-2-15, 6-2-16.

एतु- He may come चृ 6 4-5.

एते- (प्र. द्वि. व. पं. व. of एतद्) These के 4-2, का 2-4, प्र 1-1, 1-9, 1-12, 1-13, सुं 1-2-7, है 2-9-1, ये 5-3, छां 1-10-4, 1-11-3, 2-23-1, 3-4-2, 3-5-2, 3-5-4, 3-13-6, 3-16-1, 3-16-3, 3-16-5, 3-17-6, 4-2-5, 4-3-8, 5-10-3, 5-10-9, 5-11-1, 5-18-1, 6-16-3, 8-3-2, 8-12-5, चृ 1-4-7, 1-5-4, 1-5-5, 1-5-6, 1-5-7, 1-5-8, 1-5-13, 1-5-17, 1-5-21, 1-5-23, 2-5-15, 3-5-1, 3-9-2, 3-9-3, 3-9-5, 3-9-7, 4-3-9, 4-3-11, 4-4-1, 4-4-8, 4-4-22, 5-5-2, 5-5-3, 5-5-4, 5-12-1, 6-2-16.

- न- (तु. ए. पुं. न. of एतद्) With this का 4-3, प्र 5-2, 5-5, ये 5-4, छां 1-2-9, 4-15-6, 8-8-5, 8-12-5, वृ 1-5-21.
- न्य- (त. व. पुं. न. of एतद्) To or from these वृ 2-4-12, 4-5-13.
- तेषाम्- (व. न. पुं. न. of एतद्) Of these छां 1-10-3, वृ 1-4-17.
- तेषु- (स. व. पु. न. of एतद्) In these मुं 1-2-5, छां 8-7-4, वृ 3-9-3.
- ते- (तु. व. पुं. न. of एतद्) By these मुं 3-2-4, छां 8-6-5, वृ 2-1-15, 3-9-28 (1).
- तौ- (प्र. द्वि. द्विवचन पु. of एतद्) These two का 5-5, प्र 1-4, 4-4, 5-5, छां 4-3-4, 5-17-2, 8-5-4, वृ 1-1-2, 1-2-7, 4-3-18, 5-5-2, 6-2-16.
- एष- Having obtained का 1-17, वृ 6-2-15.
- एष- Having gone छां 4-4-3, 5-1-7.
- एष- Having come वृ 6-3-6.
- एषमान- Increasing वृ 6-4-24.
- एषि- You become का 1-24, येषां, छां 5-1-12.
- एन- (द्वि. ए. पु. of एतद् or इदम्) To this के 4-6, का 1-21, 2-24, 6-9, प्र 2-1, 3-1, 3-8, 4-1, 4-4, 5-1, 6-1, मुं 3-2-5, तै 2-6-1, ये 2-1, छां 1-2-8, 1-9-3, 1-11-1, 1-11-4, 1-11-6, 1-11-8, 2-1-2, 2-1-4, 2-22-3, 2-22-4, 3-19-4, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-6, 4-1-7, 4-4-2, 4-5-1, 4-11-1, 4-12-1, 4-13-1, 4-15-2, 5-1-13, 5-1-14, 6-7-2, 6-7-4, 6-8-1, 7-5-2, 7-15-2, 7-15-3, 8-10-2, 8-10-4, वृ 1-1-2, 1-2-7, 1-3-16, 1-3-18, 1-4-11, 1-4-15, 1-5-8, 1-5-9, 1-5-10, 1-5-17, 1-5-18, 1-5-19, 1-5-20, 2-1-8, 2-1-10, 2-1-12, 2-7-2, 3-1-2, 3-2-1, 3-2-12, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1, 3-7-1, 3-9-1, 3-9-28(7), 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-20, 4-3-32, 4-4-1, 4-4-22, 4-4-23, 5-2-2, 5-2-3, 5-5-1, 5-5-2, 5-7-1, 5-9-1, 5-13-4, 6-2-3, 6-2-14, 6-3-5, 6-3-6, 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12, 6-4-27.
- एन- A sin; a fault ई 18, वृ 5-15-1.

एतद्- (द्वि. ए. न. of एतद् or इदम्) This ई 4, के 4-2, 4-3, ते 2-2-1, पे 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 3-9, 4-1, छां 5-2-3, 8-1-4 वृ 3-9-25, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

एतयोः - (प. स. द्विवचन पुं. स्त्री. न. of एतद् or इदम्) Of these two वृ 4-2-3, 5-12-1.

एतौ- (द्वि. ए. स्त्री. of एतद् or इदम्) To this पे 4-2, वृ 1-3-11, 6-2-16 6-4-2, 6-4-7, 6-4-13, 6-4-19, 6-4-20, 6-4-21.

एताः - (प्र. द्वि. व. स्त्री. of एतद् or इदम्) These वृ 1-3-6.

एतान्- (द्वि. व. पु. of एतद् or इदम्) To these छां 1-2-1, 4-15-6 5-10 2, 7-15-3.

एतेन- (तृ. ए. पुं. न. of एतद् or इदम्) By this वृ 2-5-18, 5-1-1.

एभिः - (तृ. व. पुं. न. of इदम्) By or with these छां 1-4-2 1-11-2, वृ 1-3-22, 1-5-17.

एभ्यः - (च. वं. व. पुं. न. of इदम्) For or from these पे 2-5, छां 1-2-13, 1-9-1 1-9-3, 1-11-3, 3-14-3, 6-4-5, वृ 1-4-16, 4-3-36.

एभि- I go का 1-5.

एयाताम्- Both come वृ 5-14-4.

एयाय- He came छां 1-10-7, 5-3-1, 5-3-4, 5-3-6, 6-1-2, 8-9-2, 8-10-3, 8-11-2.

एषंपश्यतः - (अ) Of the one who sees this much छां 7-26-1.

एषं पश्यन्- (अ) Seeing this much छां 7-15-4, 7-25-2.

एषं मन्यानः - (अ) Thinking this much छां 7-15-4, 7-25-2.

एषं मन्यानस्य- (अ) Of the one who thinks this much छां 7-26-1.

एवं वो विद्- (य एवविद्) Who knows this much का 6-18.

एवं वि जानतः - (अ) Of the one who knows this much छां 7-26-1.

एषं विजानन्- (अ) Knowing this much छां 7-15-4, 7-25-2.

एषंविद्- (अ) Knowing so ते 2-8-5, 3-10-5, छां 1-2-8, 1-7-8, 4-14-3, 4-17-8, 4-17-9, 4-17-10, 5-24-4, 8-3-3, 8-3-5, वृ 1-3-18, 1-3-28,

1-4-15, 1-4-16, 1-5-15, 1-5-17, 1-5-20, 1-5-21, 4-3-37, 4-4-23,
5-14-5, 5-14-8, 6-4-12, 6-4-28.

एषविदं- (a) To one knowing so छां 4-17-9, 4-17-10, घृ 1-5-20.

एषविदा- By one who knows so घृ 1-5-21.

एषविदि- Having known so छां 1-2-8, 4-14-3, 5-2-1.

एषविदे- After having known so much घृ 1-4-16.

एष विद्वान्- (a) Knower of so much का 1-18, प्र 3-11, तै 2-9-1, ऐ
4-6, छां 1-1-7, 1-1-8, 1-2-14, 1-3-7, 1-4-5, 1-7-7, 1-7-9, 1-9-2,
1-9-4, 2-1-4, 2-2-3, 2-3-2, 2-4-2, 2-5-2, 2-6-2, 2-7-2, 2-8-3,
2-10-6, 3-19-4, 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4, 4-11-2, 4-12-2,
4-13-2, 5-24-2, 5-24-3, घृ 1-2-3, 1-5-2, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4,
4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 5-5-1, 6-4-3.

एषः - (प्र. ए. पं. of एतद्) This के 4-4, का 1-19, 1-20, 1-21, 2-8,
2-23, 3-12, 5-8, 6-1, प्र 1-1, 1-7, 1-8, 1-9, 1-10, 1-11,
1-15, 2-2, 2-5, 3-1, 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-8, 3-10, 3-11, 4-1,
4-2, 4-3, 4-5, 4-6, 4-9, 4-10, 6-1, 6-5, छुं 1-2-1, 1-2-6, 2-1-4,
2-1-9, 2-2-5, 2-2-6, 2-2-7, 3-1-4, 3-1-5, 3-1-9, 3-2-3, 3-2-4,
मां 6, तै 1-6-1, 1-11-4, 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1,
2-7-1, 2-8-5, 2-9-1, ऐ 3-10, 5-3, छां 1-1-3, 1-1-8, 1-2-8, 1-2-9,
1-2-11, 1-3-1, 1-5-1, 1-5-3, 1-6-6, 1-6-7, 1-6-8, 1-7-5, 1-7-6,
1-7-7, 1-7-9, 1-9-2, 2-21-3, 2-24-5, 2-24-9, 2-24-15, 2-24-16,
3-11-1, 3-14-3, 3-14-4, 3-15-1, 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3,
4-11-1, 4-12-1, 4-13-1, 4-15-1, 4-15-3, 4-15-4, 4-15-6, 4-16-1,
4-17-8, 4-17-9, 5-2-9, 5-10-2, 5-10-4, 5-10-8, 5-12-1, 5-12-2,
5-13-1, 5-14-1, 5-14-2, 5-15-1, 5-15-2, 5-16-1, 5-16-2, 5-17-1,
5-24-4, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-1, 6-11-3, 6-12-2, 6-12-3,
6-13-3, 6-14-3, 4 15-3, 7-4-2, 7-15-4, 7-16-1, 7-25-2, 7-26-2,
8-1-3, 8-1-5, 8-3-3, 8-3-4, 8-4-1, 8-4-2, 8-4-3, 8-5-3, 8-5-4,
8-6-1, 8-6-6, 8-7-4, 8-8-3, 8-8-5, 8-9-1, 8-9-2, 8-9-3, 8-10-1,

8-10-3, 8-10-4, 8-11-3, 8-12-3, 8-12-5, वृ 1-2-3, 1-2-7, 1-3-7, 1-3-19, 1-3-20, 1-3-21, 1-3-22, 1-3-23, 1-3-27, 1-3-28, 1-4-6, 1-4-7, 1-4-17, 1-5-12, 1-5-14, 1-5-23, 2-1-16, 2-1-17, 2-1-18, 2-1-19, 2-1-20, 2-2-3, 2-3-2, 2-3-3, 2-3-4, 2-3-5, 2-3-6, 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1, 3-7-3, 3-7-4, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8, 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11, 3-7-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-26, 4-2-2, 4-2-3, 4-2-4, 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-32, 4-3-33, 4-3-34, 4-4-1, 4-4-2, 4-4-6, 4-4-7, 4-4-9, 4-4-22, 4-4-23, 4-4-24, 4-4-25, 4-5-15, 5-3-1, 5-5-2, 5-5-3, 5-6-1, 5-9-1, 5-14-3, 5-14-6, 6-2-5, 6-4-12.

एवणा- Desire वृ 3-5-1, 4-4-22.

एवणे- Two desires वृ 4-4-22.

एपा- (प्र. ए. स्त्री. of एतद्) This क्त्वा 2-9 प्र 3-3, 3-8, तै 1-11-4, 2-1-1, 2-8-1, 3-6-1, ऐ 3-12, छां 1-2-3, 1-11-5, 1-11-7, 1-11-9, 3-12-5, 3-13-8, 4-3-8, 4-14-1, 4-17-9, 8-8-5, वृ 1-3-9, 1-3-10, 1-3-11, 1-3-16, 1-4-6, 1-4-10, 1-4-11, 1-5-3, 1-5-20, 1-5-22, 4-2-3, 4-3-32, 5-2-3, 5-14-4, 6-4-6.

एपाम्- (प्र. व. पुं. न. of इदम्) Of these के 3-2, प्र 2-1, ऐ 4-3, छां 1-1-2, 4-17-8, 5-3-5, 6-3-1, 7-5-2, 8-4-1, वृ 1-4-10, 1-5-22, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 2-1-17, 3-1-1, 3-9-2, 4-4-22, 6-4-1, 6-4-6.

एपु- (स. व. पु. न. of इदम्) In these छां 8-7-4 वृ 1-3-1, 3-9-8, 5-14-1,

एप्यन्- (a) About to go वृ 4-2-1.

एहि- Do come सुं 1-2-6, वृ 2-4-4, 6-4-20.

ऐदत्- He observed क्त्वा 4-1.

ऐदत्त- He observed छां 6-2-3, 6-3-2, वृ 1-2-5.

ऐदन्त- They observed के 3-1, छां 6-2-4.

ऐच्छद्- He desired वृ 1-4-3.

ऐतरेयः— A descendant of Itarā to whom the Aitareya Brāhmaṇa and Aranyaka were revealed, his name was Mahidāsa छां 3-16-7.

ऐतरेयोपनिषत्— Consisting of 6 khaṇḍas

Khaṇḍa	—	Pādas
1	—	4
2	—	5
3	—	14
4	—	6
5	—	4
6	—	1

एति— He comes (back) वृ 4-3-11, 4-4-6.

एतु— He may come वृ 6-4-5.

ऐम— We went वृ 3-3-1.

ऐरम्मदीयम्— (इरा अर्धं छामयः ऐरो मदीयं मयकरं ह्यर्धोत्पादकं)

Airamādīyam Lake छां 8-5-3.

ऐरयतम्— The two caused to go वृ 2-5-17.

ओ— oh तै 1-8-1.

ओ— om तै 2-1-1.

ओङ्कारं— To the sacred syllable ॐ (Om) प्र 5-1.

ओङ्कारः— The sacred syllable ॐ (Om) प्र 5-2, 5-7, मां 1, 8, 12 छां 2-23-3.

ओङ्कारेण— By ॐ प्र 5-7, छां 2-23-3.

ओगीयः— (a) More powerful वृ 5-14-4.

ओजम्— Virility छां 3-13-5.

ओजस्वी— (a) Virile छां 3-13-5.

ओजीयः— (a) Virile वृ 5-14-4.

ओतं— (a) Woven मुं 2-2-5, 3-1-9, वृ 3-5-1, 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7.

ओतः— (a) Woven वृ 3-6-1, 3-8-7, 3-8-11.

द्योताः — (a) Those which are woven सू 3-6-1.

खोदनः — Food का 2-25.

ओम्— The sacred syllable OM. Uttered as a holy exclamation at the beginning and end of a reading of the vedas, or previous to the commencement of a prayer or a sacred work का 2-15, प्र 5-5, हुं 2-2-6, मां 1, तै 1-8-1, 2-1-1, छां 1-1-1, 1-1-5, 1-1-6, 1-1-8, 1-1-9, 1-4-1, 1-4-4, 1-5-1, 1-5-3, 1-12-5, 8-6-5.

ओम्— Yes सू 3-9-1, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 6-2-1.

ओ३मवा३मो॑ पिवा३मो॑दि३वो (ओम् अवा३म पिवा३म ओम् देवः)~ Yes we eat, yes we drink, yes the deity छां 1-12-5.

ओषति— See औषति सू 1-4-1.

ओषधयः — Plants सुं 1-1-7, 2-1-5, 2-1-9 तै 1-7-1, 2-1-1, छां 1-1-2, सू 1-1-1, 6-4-1.

ओषधिवनस्पतयः Trees and plants ऐ 1-4, 2-4, छां 5-10-6.

ओषधीः — Plants सू 3-2-13, 6-3-6, 6-4-5.

ओषधीनां— Of plants छां 1-1-2, सू 6-4-1.

ओषधीभ्यः — From plants तै 2-1-1.

औक्षेण— By one derived from a bull able to be get calves (उक्षा) सू 6-4-1B.

औदुम्बरम्— An udumbara fruit सू 4-3-36.

औदुम्बरः — Made from wood of udumbara tree सू 6-3-13.

औदुम्बरै— In one made of udumbara wood सू 6-3-1.

औदुम्बराः — (a) Of wood from udumbara tree सू 6-3-3.

औद्दालकिः — Same as उद्दालक का 1-11.

32 औपजन्धनिः — Aupajandhani

सू 2-6-3—32

4-6-3—32

Tradition from

Āsuri—31

to

Traivāṇi—33

औपजन्धने: - From Aupajandhani वृ 2-6-3, 4-6-3.

औपनिषदम्- Derived from Upaniṣads मुं 2-2-3, वृ 3-9-26.

औपमन्यव- Oh Aupamanyava (प्राचीनशाल) छां 5-12-1.

औपमन्यव: - Son of Upamanyu (प्राचीनशाल) छां 5-11-1.

47 औपस्वस्तीपुत्र: - The son of Aupasvastī

वृ 6-5-1.

Tradition from

The son of Pārāśari—46

to

The son of Pārāśari—48

औपस्वस्तीपुत्रात्- From the son of Aupasvastī वृ 6-5-1.

औपत्- He burnt वृ 1-4-1.

औपति- He reduces to ashes वृ 1-4-1.

औहोविकार:- The औहोविकार: used for the Vedic symbol for Viśvedevah छां 1-13-2.

कं- Whom, छां 1-7-9, 4-1-3, 5-12-1, 5-13-1, 5-14-1, 5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, वृ 2-4-14, 4-5-15.

कं- Joy छां 4-10-4, 4-10-5, वृ 1-2-1

कैतं- A can छां 5-2-7.

कैते- In a can वृ 6-3-1, 6-4-24

कैतेन- By a can वृ 6-4-13.

क- Who ई 7, के 1-13, 3-1, 3-8, का 1-28, 2-21, 2-25, प्र 2-1, ते 2-7-1 ऐ 5-1, छां 4-3-6, 4-9-2, 4-14-2, 5-1-7, 5-11-1, वृ 1-5-3, 3-1-1, 3-3-1, 3-7-1, 3-9-28, (7) 5-12-1, 6-1-7, 6-2-8.

कक्ष- Interior of a forest छां 2-9-7.

कक्ष्य- Secret वृ 2-5-17.

कञ्चन- Any one मां 5, तै 3-10-1, छां 7-13-1, 8-6-3, वृ 4-3-19.

कठवल्ली- Chapters from Kaṭha Upaniṣad का

Kaṭha vallī			Ślokaś
1	—	—	29
2	—	—	25
3	—	—	17
4	—	—	15 ✓
5	—	—	15
६	—	—	19

कठोपनिषत्- Name of the mystic learning belonging probably to Atharva Veda

कतमं- a) To which one of the many प्र 5-1.

कतमः- (a) Which one of the many छां 1-1-4, 8-7-4, वृ 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1, 3-9-6.

कतमत्- (a) Which one of the many छां 1-1-4.

कतमा- (a. f.) Which one of the many छां 1-1-4, 1-11-4, 1-11-6, 1-11-8, वृ 3-1-9.

कतमाः- Which of the many वृ 3-1-7, 3-1-8, 3-1-10.

कतमे- (a) Which of the many वृ 3-2-1, 3-9-1, 3-9-2, 3-9-3, 3-9-4, 3-9-5, 3-9-6, 3-9-7, 3-9-8, 3-9-9, 4-3-7, 6-2-3.

कतमी- Which two of the many वृ 3-9-8.

कतरः- (a) Which of the two प्र 2-1, 4-1, वे 5-1.

कतरेण- (a) By which one of two वे 3-11.

कतरेणचन- (a) By one of the two छां 5-10-8.

कति- (a) How many प्र 2-1, वृ 3-1-8, 3-1-10, 3-2-1, 3-9-1.

कतिभिः- (a) By how many वृ 3-1-7, 3-1-9.

कथम्- In what manner का 5-14, 6-12, प्र 3-1, 6-1, वे 3-11, छां

2-24-2, 4-1-3, 4-1-5, 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, 5-3-4, 5-3-5,
6-1-3, 6-1-7, 6-2-2, 6-13-2, वृ 1-4-4, 2-4-2, 3-1-2, 3-9-9,
5-14-8, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12, 6-2-3.

कपो- A conversation छां 1-8-1. -

कदयः - (a) Closefisted one; miser; one not giving छां 5-11-5.

कदापन- Once तै 2-4-1, छां 3-11-2.

कनीनका- A pupil (of an eye) वृ 2-2-2.

कनीयः - (a) less; scarce छां 7-10-1, वृ 1-2-5.

कनीयसाः - (a) Younger वृ 1-3-1.

कनीयान्- (a) Diminished, inferior वृ 4-4-22, 4-4-23.

कपिष्ठः - (a) Tawny वृ 6-4-15.

कपूयवरणः - (a) Of low conduct छां 5-10-7.

कपूया- (a) Low, base छां 5-10-7.

काप्यासम्- (कपि + लासम्) The buttocks of an ape छां 1-6-7,

काबन्ध- Kabaodba by name (कापर्वण) वृ 3-7-1.

काबन्धी- By name Kabandhi (कात्यायनः) = 1-1, 1-3.

कम्- Pleasure; destroy of a moment; Brahman छां 4-10-4, 4-10-5,
वृ 1-2-1.

कापले- He trembles अ 5-6.

कया- (यु वृ कनी. of किम्) By whom तै 3-10-1.

करवाणि- Let me perform छां 6-3-3, वृ 2-4-1, 4 5-2.

करवावर्ह- Let us both perform केषा, काप्रा, 6-19 तैरा 1, या 2, या 3.

कराकी- 2nd tongue of fire मुं 1-2-4.

करिष्यतः - Two will do अ 1-4.

करिष्यति- He will do, make अ 1-5, वृ 3-1-7.

परिष्यन्- One who will be performing वृ 1-3-25.

करिष्यामः - We shall do वृ 4-4-22.

करिष्ये- I shall do अ 1-4, वृ 1-2-5.

करोति- He does अ 5-12, छां 1-1-10, 1-3-5, 5-8-1, 7-21-1, 7-22-1,

घृ 1-4-15, 1-4-17, 3-2-8, 4-4-6, 6-4-26.

करोतु- He may make घृ 6-3-5, 6-4-24.

करोमि- I do क् 1-24, ऐ 2-5.

कर्ण- A ear कृ 6-1-25.

कर्णाभ्यां- By two ears तै 1-4-1, ऐ 1-4.

कर्णौ- By ears प्रभा, मुंभा, मांभा.

कर्णौ- Two ears ऐ 1-4, 2-4, छां 3-13-8, घृ 5-9-1.

कर्तव्य- A duty क् 1-5.

कर्ता- A doer; a maker प्र 4-9, मुं 1-1-1, छां 6-16-1, 7-8-1, 7-9-1,
घृ 4-3-10, 4-4-13.

कर्तार- To a doer मुं 3-1-3.

कर्म- An action; deed ई 2, के 4-8, प्र 6-4, मुं 1-2-7, 2-1-10, तै 3-10-2,
छां 4-14-3, 5-2-7, घृ 1-4-15, 1-4-17, 1-5-21, 1-6-1, 3-2-8, 3-2-13,
4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-4-5.

कर्मवितान्- Those who are built up by work मुं 1-2-12.

कर्मजितः - One who is won by action छां 8-1-6.

कर्मणः - Of action घृ 4-4-6.

कर्मणा- By action मुं 3-1-8, तै 2-8-3, घृ 1-5-16, 3-2-8, 3-2-13, 4-3-33,
4-4-5, 4-4-6, 4-4-22, 4-4-23, 6-4-24.

कर्मणां- Of actions छां 7-4-2, घृ 1-6-3, 2-4-11, 4-5-12.

कर्मदेवानाम्- Of gods of activities तै 2-8-3, घृ 4-3-33.

कर्मनामानि- The names of acts घृ 1-4-7.

कर्मभिः - By actions घृ 1-5-2, 1-6-3, 1-11-3.

कर्मभ्यः - For actions ऐ 4-4.

कर्मविचिकित्सा- Doubt about actions तै 1-11-3.

कर्मसु- In actions मुं 1-1-8, छां 5-2-8.

कर्माणि- Actions ई 2, मुं 1-2-1, 2-2-8, 3-2-7, तै 1-11-2, 2-5-1, छां
1-3-5, 7-3-1, 7-4-1, 7-4-2, 7-5-1, 7-14-1, 7-26-1, घृ 1-5-21,
1-6-3.

कर्मातिशेपेण- At time left over from doing work छां 8-15-1.

कर्मात्मना- By self doing actions घृ 1-4-17.

वर्मिणः- Those who perform religious deeds with expectation of reward मुं 1-2-9.

कलया- By digit घृ 1-5-14.

कलहिनः - Quarrelers छां 7-6-1.

कला- A small part छां 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3, 6-7-3, 6-7-6, घृ 1-5-14, 1-5-15.

कलाः - Small parts अ 6-2, 6-5, 6-6, मुं 3-2-7, घृ 1-5-14, 1-5-15.

कलानां- Of small parts छां 6-7-3, 6-7-6.

कल्पः - One vedāṅga which lays down the ritual and prescribes rules for ceremonial and sacrificial acts मुं 1-1-5.

कश्यते- He makes due for का 3-17, 6-4

कश्यन्ताम्- They should place घृ 6-4-5

कश्यन्ते- They are able to accomplish छां 2-2-3, 2-5-2, घृ 5-13-3.

कश्ययधु- Let him provide घृ 6-4-21.

कश्ययानि- Let me provide घृ 6-4-2.

कस्याणं- A good घृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 4-4-22.

कस्याणतमं- (a) Most blessed ई 16, घृ 5-15-1.

कस्याणतरं- (a) More blessed घृ 4-4-4.

कश्यमः - Wise men का 3-14, अ 5-7, मुं 1-2 1.

कविः - A wise man ई 8.

कश्चन- (a) Someone का 4 9, 5-5, 6 1, 6 9, तै 2-6-1. छां 6-4-5, 8-6-3, घृ 3-8-8, 4-3-14.

कश्चिन्- (a) Whosoever का 1-22, 2-18, 4-1, तै 2-6-1, घृ 3-7-1, 3-8-1, 3 8-12, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

कश्यपः - A sage's name, Kaśyapa, a nick-name of one of the two nostrils घृ 2-2-4.

कश्यपः नैऋतिः - Kaśyapa Naidhruvi.

च 6-5-3 — 4

Tradition from

Vāc — 3

to

Śilpa Kaśyapa—5

कश्यपात्- From Kaśyapa च 6-5-3.

कवमाणं- (a) To one who rubs छां 4-1-8.

कस्मात्- From whom च 1-3-19, 1-4-2, 1-5-1, 1-5-2, 3 9-28 (4-6).

कस्मिन्- In which अ 4-1, 6-3, सुं 1-1-3, छां 7-24-1, च 3-6-1, 3-8-3, 3-8-6, 3-8-7, 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23, 3-9-24, 3-9-26.

कस्मिन्चन- In some one च 6-2-8.

कस्मै- To whom का 1-4.

कस्मैचन- To some one छां 3-11-6.

कस्य- Whose ई 1, अ 4-1, च 4-4-12.

कस्यचन- Of whosoever च 2-1-19.

कस्यै- (च. ए. स्त्री. of किम्) For whom ऐ 2-5.

कहोलः- A person's name (Kausiṭakeya कौषीतकेय) च 3-5-1.

का- (प्र. ए. स्त्री. of निम्) Who, which छां 1-8-4, 1-8-5, 1-8-7, 1-9-1, च 3-2-10, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3 9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

का- (द्वि. ए. रथी. of किम्) Whom च 4-1-5.

काः- (प्र. द्वि. ब. स्त्री. of किम्) Who (those) है 2-2-1.

काक्षसेनि- (अभिप्रतारिणं) Son of Kaṣṣasena छां 4-3-5.

काञ्चन- To some one छां 2-13-2.

काठक, कठोपनिषद्- Kāṭhakopaniṣad, consisting of six Kāṭhavallī's का
Vallī — Ślokas

1 — 29

2 — 25

3	—	17
4	—	15
5	—	15
6	—	19

" 42 " काण्वीपुत्रः— The son of Kaṇvi

सृ 6-5-1— " 42 "

Tradition from

?

to

The son of Vaiyāghrapādi—43

काण्वीपुत्रात्— From the son of Kaṇvi सृ 6-5-1.

कात्यायनः— The son of Kātya (कत्य) (कवय्यी) प्र 1-1, 1-3.

कात्यायनी— A name of one of the two wives of Yājñavalkya सृ 4-5-1.

कात्यायन्या— With Kātyāyanī सृ 2-4-1, 4-5-2.

45 कात्यायनीपुत्रः The son of Kātyāyanī 1

सृ 6-5-1—45

Tradition from

The son of Kauṣiki—44

to

The son of Parāśari—46

51 कात्यायनीपुत्रः— The son of Kātyāyanī II

सृ 6-5-1—51

Tradition from

The son of Gautami—50

to

The son of Pautimāṣī

कात्यायनीपुत्रात्— From the son of Kātyāyanī सृ 6-5-1.

कानि— Who प्र 4-1.

कानीयसाः - The younger ones वृ 1-3-1.

42 कापीपुत्रः - The son of Kāpi

वृ 6-5-1—42

Tradition from

The son of Ātreya—41

to

The son of Vaiyāghrapādi—43

कापीपुत्रात्- From the son of Kāpi वृ 6-5-1.

कापेय- Oh Kāpeya (शौनकः) छां 4-3-6.

कापेय- To one belonging to kāpi gotra (शौनकः) छां 4-3-5.

कापेयः - Kāpeya (शौनकः) छां 4-3-7.

काप्य- To one belonging to Kāpi gotra वृ 3-7-1.

काप्यः - Belonging to Kāpi gotra (पतञ्जल) वृ 3-3-1, 3-7-1.

काप्यस्य- Of one belonging to Kāpi gotra वृ 3-3-1, 3-7-1.

कामं- At will का 5-8.

कामं- As desired का 5-8, मां 5, छां 1-1 6, 1-3-12, 1-7-9, 6-7-1, 8-2-10, वृ 1-3-28, 4-3-12, 4-3-19, 6-1-4, 6-4-7.

कामः - A desire वे 5-2, छां 1-3-12, वृ 1-4-17, 1-5-3, 3-9-11, 5-14-7.

कामः - As desired छां 1-10-4.

कामचारः - Moving at will (rather मयाकामचारः) छां 7-1-5, 7-2-2, 7 3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, 7-25-2, 8-1-6, 8-4-3, 8-5-4.

कामप्रश्नम्- A question to be asked as desired वृ 4-3-1.

कामभाजं- To the partaker of sensual enjoyment का 1-24.

कामभिः - By desires मुं 3-2-2.

काममयः - Passionate वृ 3-9-11, 4-4-5.

काममागायानि- I should sing in order to win desires छां 1-7-9.

कामयते- He desires मुं 3-1-10, 3-2-2, मां 5, छां 1-2-8, 8-2-10, वृ 1-3-28, 1-4-15, 1-4-17, 3-2-7, 3-9-27, 4-3-19, 6-1-4,

कामयन्ते- They desire घृ 4-4-22.

कामयमानः - (a) Desiring घृ 4-4-6.

कामयेत्- He should desire; may enjoy love घृ 1-3-28, 6-3-1, 6-4-9.

कामहृदी- (a) Taking any form at will तै 3-10 5.

कामलायनः - Kāmalayāna Upakośala who was of a son of kāmala who was a pupil of Satyakāma Jābāla छां 4-10-1.

कामस्य- Of a desire का 2-11.

कामाः - Desires का 1-25, 2-4, 6-14, मुं 3-2-2, तै 3-10-4, छां 3-19-3, 4-10-3, 5-1-4, 7-14-2, 8-1-4, 8-1-5, 8-3-1 8-3-2, 8-12-6, घृ 4-1-7

कामापाप्तस्य- Of winning desires by singing छां 1-7-9.

कामाप्- Desires का 1-25, 2-3, 4-2, 5-13, मुं 3-1-10, 3-2-2, मां 9, तै 2-1-1, 2-5-1, 3-10-5, ऐ 4-6, 5-4, छां 1-2-13, 7-10-2, 8-1-6, 8-7-1, 8-7-2, 8-7-3, 8-12-5, 8-12-6, घृ 3-2-7, 6-3-1.

कामानां- Of desires का 1-24, छां 1-1-7, 1-1-8, 1-2-14.

कामाप्त्री- (a) Getting food at will तै 3-10-5.

कामाय- As wished for प्र 2-10.

कामाय- For desire घृ 2-4-5, 4-1-3, 4-4-12, 4-5-6.

कामे- In one as desired छां 4-9-2.

कामेन- By desire घृ 3-2-7.

कामैः - By desires घृ 6-3-1.

काम्येषु (कर्मसु)- In some particular objects (a rite performed) छां 5-2-8.

कारयाम्यकार- He got done छां 5-11-5.

20 कारादेदीपुन. - The son of Kardakeji

घृ 6-5-2---20

Tradition from

The son of Prācīnayogi 19

to

The son of Vaidabhūti 21

काशंकेयीपुत्रात्— From the son of Kārśakeyī घृ 6-5-2.

कार्णायसं— Made of black iron छां 6-1-6.

कालं— A period छां 2-13-1, घृ 1-2-4.

कालस्य— Of a period घृ 1-2-4.

कालाद्— From a period घृ 2-1-10, 2-1-12.

काली— First tongue of fire मुं 1-2-4.

IV कावपेयः तुरः — Kāvapeya Tura

घृ 6-5-4

Tradition from

Prajāpati—III

to

Yajñavaças Rajastambāyana V

कावपेयात्— From Kāvapeya घृ 6-5-4.

काश्यं— A king of Kāśī (मजातशत्रुः) घृ 2-1-1.

काश्यः — (a) A person born in Kāśī (known for valour) घृ 3-8-2.

“ 41 ” काषायणः — Kāṣṭhāyana

घृ 4-6-2—“ 41 ”

Tradition from

Sāyakāyana—“ 40 ”

to

Saukarāyana—“ 42 ”

काषायणात्— From Kāṣṭhāyana घृ 4-6-2.

कार्ढा— The last limit क्वा 3-11.

कार्ढां— To the last limit घृ 6-4-28.

किपोत्रः — Of what lineage छां 4-4-1, 4-4-4.

किञ्च— Moreover ई 1, क्वा 6-2, तै 2-6-1, ऐ 5-3, छां 1-1-8, 2-8-1, 3-12-1, 3-15-4, 4-1-4, 4-1-6, 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2,

5-23-2, 6-7-4, 7-1-3, घृ 1-2-5, 1-3-17, 1-4-4, 1-4-6, 1-4-13,
1-4-17, 1-5-8, 1-5-9, 1-5-10, 1-5-17, 1-5-20, 3-1-7, 4-4-6,
5-6-1, 6-1-14, 6-2-4.

किञ्चन- Whatsoever का 1-12, 4-11, ऐ 1-1, छां 4-9-3, 5-2-1, 6-12-1,
घृ 1-2-1, 2-5-18, 3-8-8, 4-3-21, 4-4-19.

किञ्चित्- A certain degree का 3-11, छां 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6,
5-2-1, 7-15-2, घृ 1-5-17, 4-3-15, 4-3-16.

किञ्च्योतिः- What light घृ 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6.

किन्दैवतः - Having what deity घृ 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23,
3-9-24.

किनाटं- Inner bark of a tree घृ 3-9-28 (3).

किम्- Whether; which; what के 3-2, 3-3, 3-5, 3-7, 3-9, 3-11, 3-12,
का 1-5, 4-3, 5-4, 5-14, 6-2, ऐ 2-9-1, ऐ 3-13, छां 3-16-7, 4-4-1
4-4-4, 4-10-3, 4-14-2, 5-2-1, 5-2-2, 5-3-4, 5-11-1, 6-7-2, 8-1-2
8-1-4, 8-7-3, 8-8-1, 8-8-2, 8-9-2, 8-10-3, 8-11-2, घृ 1-4-9,
1-4-10, 2-4-3, 3-1-7, 3-1-8, 3-1-10, 3-2-12, 3-9-19, 4-1-1, 4-1-2,
4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-4-12, 4-4-22, 4-5-4, 5-12-1,
6-1-14.

किमत्र- What here का 4-3, 5-4, छां 6-12-1.

कीटः - A worm छां 6-9-3, 6-10-2.

कीटाः - Worms घृ 6-2-16.

कीर्ति- (f) To fame घृ 1-4-7.

कीर्तिः - (f) Fame ऐ 1-10-1, छां 3-13-4.

कीर्तिमान्- (a) Famous छां 3-13-4

कीर्त्या- By fame ऐ 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, छां 2-11-2, 2-12-2,
2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-7,
3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6.

कुटुम्बे- In a family छां 8-15-1,

कुतः - From where का 5-15, प्र 1-3, 3-1, सुं 2-2-10, छां 5-11-5, 6-2-2,
वृ 2-1-16, 5-14-6.

कुतश्चन- From somewhere तै 2-9-1.

कुतश्चित्- From somewhere का 2-18.

कुमार- Oh boy छां 5-3-1, वृ 6-2-1.

कुमार- A boy (below five) का 1-2, प्र 6-1, ऐ 4-3, वृ 1-5-2.

कुमारः - A boy वृ 2-1-19, 6-2-3.

कुमारस्य- Of a boy छां 5-3-6, वृ 6-2-5.

कुमारहारितः - Kumārahārīta वृ 6-4-4.

22 कुमारहारितः - Kumārahārīta

वृ 2-6-3—22

4-6-3—22

Tradition from

Gūlava—21

to

Kaśīśya Kāpya—23

कुमारहारितात्- From Kumārahārīta वृ 2-6-3, 4-6-3.

कुमारा इ- Oh boy वृ 6-2-1.

कुह- You do प्र 2-12, वृ 1-3-28.

कुह- You do वृ 6-1-13.

कुहतः - They both do छां 1-1-10.

कुहते- He does तै 2-7-1 छां 6-16-1, 6-16-2, 7-3-1, 7-14-1, वृ 4-3-2,
4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-3-13, 4-4-4, 4-4-5, 5-14-8.

कुरुपञ्चालानां- Of the country Kuru and Pañchāla वृ 3-1-1, 3-9-19.

कुरुपु- In a country situated in the north of India about the site
of the modern Delhi छां 1-10-1.

कुरुन्- To the doers छां 4-17-10.

कुमः - We do वृ 3-1-2.

कुर्यात्- He may do छां 2-24-2, वृ 1-3-25, 1-5-2, 5-14-5.

कुर्यान्- I may do वृ 2-4-3, 4-5-4, 5-12-1.

कुर्वन्- One who does ई 2.

कुर्वन्तः - Those who do वृ 6-1-14.

कुर्वन्ति- They do क्त्वा 1-7, प्र 1-12, छां 4-1-4, 4-1-6, 4-15-5, वृ 1-5-23.

कुर्वाणा (f) One who makes तै 1-4-2.

कुर्वीत- He should do तै 3-9-1, छां 3-14-1, 4-17-10, 7-3-1, वृ 4-4-21.

कुर्वीय- I should do छां 7-3-1, वृ 1-4-17.

कुल- A family वृ 1-5-21.

कुले- In a family सुं 3-2-9, मां 10, छां 3-13-6, 5-12-1, 5-12-2, 5-13-1, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, वृ 1-5-21.

कुलार्थ- A nest; (a body) वृ 4-3-12.

कुलीनः - (a) Well-born छां 6-1-1.

कुलमापाः - Kūltha (कुलीय) छां 1-10-7.

कुलमापान्- Kūltha (कुलीय) छां 1-10-2.

कुशलं- Welfare छां 4-10-2, 4-10-4.

कुशलः - (a) Proficient क्त्वा 2-7.

कुशलाः - (a) Those who are proficient छां 1-8-1.

कुशलात्- (a) From doing acts of selfpreservation तै 1-11-1.

कुशलावृशिष्टः - Taught by the proficient क्त्वा 2-7.

10 कुश्रिः - Kuśri— II

वृ 6-5-3 ~ - 10

Tradition from

Vajāsraṇas — 9

to

Upaveśa — 11

VI कुश्रिः -

Kuśri — I

वृ 6-5-4 ~ VI

Tradition from

Yajñavalkya Rājastambāyana—V

10

Vātsyā — VII

कुशे: — From Kuśi वृ 6-5-3, 6-5-4. .

कूचात्— From seat of Kuśa grass वृ 4-2-1.

कूले— Both banks of (a river) वृ 4-3-18.

कृकलासस्य— Of a lizard वृ 1-5-14.

कृष्णीयमूय— He suffered pain छां 5-3-6.

कृतं— Deed ई 17, प्र 1-9, छां 4-3-8, वृ 1-5-17, 5-15-1.

कृतः — (a) Made वृ 6-4-23.

कृतकृत्यः — (a) One who has accomplished his object ऐ 4-4,

कृता— (a. f.) Made वृ 3-9-28 (3).

कृताकृतात्— Due to that which is done and that which ■ not done
वा 2-14, वृ 4-4-22.कृताकृते— Both those which is done and which is not done
वृ 4-4-22.

कृतात्मनः — (a) Of one having control over oneself मुं 3-2-2, 3-2-5.

कृतात्मा— (a) One having control over oneself छां 8-13-1.

कृतापविजितायाश्चरेयाः — Other lower or inferior dice subdued by
Kṛta, a dice marked with four points छां 4-1-4, 4-1-6.

कृतायाः — (a) Successful मुं 1-2-9.

कृति— To an action छां 7-21-1.

कृतिः — Action छां 7-21-1.

कृतेन— By a deed मुं 1-2-12.

कृत्या— By activity छां 7-21-1.

कृत्वा— Having done वृ 3-8-2, 6-2-2.

कृत्स्नं— (a) Whole वा 6-18.

कृत्स्नः — (a) Whole वृ 4-5-13.

कृत्स्नता— Wholeness वृ 1-4-17.

कृपणः - (a) Miserable; pitiable च 3-8-10,

कृशानाम् - (a) Of those emaciated छां 4-4-5.

कृष्ण - (a) Black छां 1-6-5, 1-6-6, 1-7-4, 3-3-3, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3
6-4-4, 6-4-6, च 2-2-2.

कृष्णपक्षः - The dark half of the lunar month च 1-12.

कृष्णाय - For son of Devakī छां 3-17-6.

कृष्णायस - Iron छां 6-1-6.

वस्तुप्तान - Determined छां 7-4-3

के - (प्र. इ. पू. of किम्) (a) Who ई 3, छ 1-11-3, च 1-5-17.

केन - (च. ए. पु. म. of किम्) (a) By whom के 1-1, प्र 3-1, च 2-4-14,
3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-8-6, 3-5-1, 4-5-15.

केनचन - (a) By someone च 5-14-6.

केनोपनिषद् खण्डाः - Chapters के

Khanda	—	Slokas
1	—	9
2	—	5
3	—	12
4	—	9

केसलोमानि - Hair on the head and the rest of the body छ 1-1-7.

केयः - A hair च 4-2-3, 4-3-20.

केषाः - Hair 3-2-13.

केयान्तः - The end of the hair as far as the forehead छ 1-6-1.

कंकेयः - Son of Kekaya (अश्वपति) छां 5-11-4.

23 कैशोऽयं काप्यः - Kaśhōrya Kapya

च 2-6-3—23

4-6-3—23

Tradition from

Kumārāharita—22

to

Śāṇḍilya—24

केशोर्यात् काप्यात्— From Kaiśorya Kāpya पृ 2-6-3, 4-6-3.

कोऽयम्— Who is this पृ 5-1.

कोले— Two plums or Kola berries छां 7-3-1.

कोशं— To a vessel छां 3-15-3.

कोशः— Vesture (there are five of them which successively make the body, enshrining the soul :— 1. अर्घ, 2. प्राणः, 3. मनः, 4. वित्तानं, 5. आनन्दः) तै 1-4-1.

कोशः— A vessel छां 3-15-1.

कोशे— In a vesture छु 2-2-9.

कोऽहम्— Who am I पृ 3-11.

55 कौण्डिन्यः— Kauṇḍinya

पृ 2-6-1—55

4-6-1—55

Tradition from

Śāṇḍilya—54

to

Kauśika—56

कौण्डिन्यात्— From Kauṇḍinya पृ 2-6-1, 4-6-1.

XI कौत्सः— Kautsa

पृ 6-5-4—XI

Tradition from

Māhitthi—X

to

Māṇḍavya—XII

कौत्सात्— From Kautsa पृ 6-5-4.

कौरव्यायणीपुत्रः — The son of Kauravyāyaṇī सू 5-1-1.

“ 53 ” कौशिकः — Kauśika I

सू 2-6-1—53

4-6-1—53

Tradition from

Unknown

to

Śāṇḍilya—54

कौशिकः — Kauśika II

सू 2-6-1—56

4-6-1—56

Tradition from

Kauṇḍinya—55

to

Gauṇvāna—57

कौशिकात् — From Kauśika सू 2-6-1, 4-6-1.

39 कौशिकायनिः — Kauśikayani

सू 2-6-2—39

4-6-2—39

Tradition from

Ghṛtakauśika—38

to

Bajīavāpāyana and Sāyakāsana—40

कौशिकायने. — From Kauśikayani सू 2-6-2, 4-6-2.

44 कौशिकीपुत्र. — The son of Kauśikī

सू 6-5-1—44

Tradition from

The son of Vaiyāgrhādi and the son of Ālambī—43

to

The son of Katyāyānī—45

कौशिकीपुत्रात्— From the son of Kauṣikī वृ 6-5-1.

कौपीतकिः— Son of Kuṣītaka छां 1-5-2, 1-5-4.

कौपीतकेयः— Grand-son of Kauṣītaka (कहोल) वृ 3-5-1.

कौसल्यः— (n) A student from Kosala कौसल्यः आश्वलायनः प्र 1-1, 3-1.

कौसल्यः राजपुत्रः— Prince Kausalya प्र 6-1

कतवः— Mental determinations मुं 2-1-6.

कतुं— To mental determination छां 3-14-1.

कतुः— Mental determination वे 5-2, छां 3-14-1, वृ 4-4-5.

कतुमयः— (n) Full of determination छां 3-14-1.

कतो— Oh, mental determination ! ई 17, वृ 5-15-1.

कतोः— Of mental determination का 2-11.

कामन्ति— They go out वृ 3-2-11.

क्रियावन्तः— (a) Those performing ceremonies in the right manner
मुं 3-2-10.

क्रियावान्— (a) Performing ceremonies in the right manner मुं 3-1-4

क्रियासु— In actions वृ 5-6.

क्रीडन्— (a) Sporting छां 8-12-3.

क्रोधमयः— (a) Made of anger वृ 4-4-5.

क्रीडन्— (a) Heron-like (in sound) छां 2-22-1

22 क्रीडिकीपुत्रो— Two sons of Kraudīcī

वृ 6-5-2—22

Tradition from

Son of Vaidabhritī—21

to

Son of Bhāluki—23

क्रौञ्चकीपुत्राभ्याम्- From the two sons of Krauñciki सू 6-5-2.

क्लीबाः - (a) Impotent सू 6-1-12.

क्लोमानः - Lungs सू 1-1-1.

क्व- Where प्र 6-1, छां 2-24-2, 6-2-3, 6-2-4, 6-8-4, 6-8-6, सू 1-2-3, 1-3-8, 2-1-16, 3-2-13, 3-3-1, 3-3-2, 4-2-1.

क्वचःस्थः (कुम्भचःस्थः)- Staying below on the Earth क 1-28.

क्षणितोः - From the injured सू 5-13-4.

क्षत्ता- An attendant छां 4-1-7, 4-1-8.

क्षत्तारं (क्षि. ए. पुं. ७ शतृ)- Chamberlain; attendant छां 4-1-5.

क्षत्रं- Martial class क 2-25, प्र 2-6, सू 1-4-11, 1-4-14, 1-4-15, 2-4-5, 2-4-6, 4-5-6, 4-5-7, 5-13-4.

क्षत्रः - A man from martial class सू 1-4-11.

क्षत्रविद्या- Science of the warrior class छां 7-1-4.

क्षत्रविद्या- Science of the warrior class छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

क्षत्रस्य- Of a martial class छां 5-3-7, सू 1-4-11, 1-4-14, 2-4-5, 4-5-6 5-13-4.

क्षत्रात्- From warrior class सू 1-4-11.

क्षत्राणि- Men of warrior class सू 1-4-11.

क्षत्राय- For a martial class सू 6-3-3.

क्षत्रियं- To a man from warrior stock सू 1-4-11, 2-1-15.

क्षत्रियः - A man from the martial class सू 1-4-15.

क्षत्रिययोनि- A man born of a warrior stock छां 5-10-7.

क्षत्रियस्य- Of a warrior stock छां 5-3-7.

क्षत्रियेण- By a man from warrior stock सू 1-4-15.

क्षम्यलोकाः - Perishable worlds छां 7-25-2.

क्षरन्ति- They flow, they glide सू 6-3-6.

क्षिप्येत्- One should throw towards छां 8-6-5.

क्षीणदोषाः - (a) Those whose sins have worn away मुं 3-1-5.

क्षीणलोकाः - Powerless worlds मुं 1-2-9.

धीयते- It becomes waned छां ४-१-६, वृ १-४-१५, १-५-१४, १-५-१५, २-१-३
२-२-२.

धीयन्ते- They are destroyed मुं २-२-४, छां ४-११-२, ४-१२-२, ४-१३-२, वृ
१-५-१, १-५-२.

धीयत- It would be waned वृ १-५-२.

धीरोदन्नं- Rice cooked with milk वृ ६-४-१४.

धुवमिश्रानि- (a) Insignificant and mixed वे ५-३.

धुवाः - (a) Insignificant वृ २-१-२०.

धुवानि- (a) Insignificant छां ५-१०-४.

धुषिताः - (a) Hungry छां ५-२४-५.

धुरः - A razor वृ १-४-७.

धुरघाते- In a razor-case वृ १-४-७.

धुरत्य- Of a razor क ३-१४, वृ ३-३-२.

दोत्रभागं- A part of a field छां ४-१-५.

दोत्रानि- Farms छां ७-२४-२.

दोत्रः - Keeping what is acquired ते ३-१०-२.

दोषते- It trembles छां ३-५-३.

दं- A hole वृ ५-१०-१.

दं- The sky प्र ६-४, मुं २-१-३, छां ४-१०-४, ४-१०-५, वृ ५-१-१.

दण्डोत्तमात्रं- (a) Of the size of a firefly छां ६-७-५.

दण्डोत्तमात्रः - (a) Of the size of a firefly छां ६-७-३.

दण्डकुलाः - Glycine tomentosa (कुडीय, हुलगे in Marāṭhi) वृ ६-३-१३.

दण्डाः - Beans वृ ६-३-१३.

दादन्- Eater छां १-१०-४.

दादन्तं- To one who eats छां १-१०-२.

दादित्वा- Having eaten छां १-१०-५, १-१०-७.

दानि- Organs of sense क ४-१.

द्वन्द्वः - (a) Of one who goes प्र ४-२.

द्वन्द्वः - Two go वृ ५-१२-१.

गच्छताम्- May go घृ 4-2-4.

गच्छति- He goes क 1-3, 4-5, क 1-3, 4-9, 4-11, 6-8, ने 4-2,
छां 2-13-1, 2-20-2, 4-15-1, 4-17-9, 5-3-7, 8-6-2, 8-6-5, घृ 1-4-11,
1-5-1, 1-5-2, 1-5-20, 1-5-23, 4-1-5, 5-12-1.

गच्छती 3 - Goes ते 2-6-1.

गच्छतु- He may go घृ 6-2-4.

गच्छन्ति- They go प्र 6-5, मुं 3-2-8, घृ 3-3-2.

गच्छाम्य- (a. f.) Going ones छां 8-3-2.

गच्छेयुः- They should go छां 3-19-1.

गणः - A company; association घृ 2 1-11.

गणश - In groups घृ 1-4-12.

गतं- (a) Gone ये 4-2.

गतं- (a) As far as goes छां 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2,
7-7-2, 7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7 11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2.

गतः - (a) Gone ते 2-7-1.

गताः - (a) Gone मुं 3-2-7.

गति- To the recourse क 6-10, छां 4-14-1.

गतिः - A way; a gait ते 3-10-2.

गतिः - Recourse क 2-8, 3-11, छां 1-8-4, 1-8-5, 1-8-7, 1-9-1, घृ
4-3-32.

गत्या- Having gone छां 8-3-2, घृ 2-1-19, 4-4-3.

गन्तव्यं- (a) Fit to walk upon प्र 4-8.

गन्धम्- Smell क 4-3.

गन्धमास्यलोकायः - (a) Desirous of the world of perfumes and
garlands छां ॥ 2-6.

गन्धमास्यलोकेन- By the world of the perfumes and garlands छां
8-2-6

गन्धमास्ये- Both perfumes and garlands छां 8-2-6.

गन्धर्वगृहीता- (a) Possessed by unhuman being called Gandharva च
3-3-1, 3-7-1.

गन्धर्वलोकः - The people of celestial musicians च 3-6-1.

गन्धर्वलोके- In the people of celestial musicians का 6-5.

गन्धर्वलोके आनन्दः-- दाः - Bliss (of the world of celestial singers) च
4-3-33.

गन्धर्वलोकेषु- In the people of celestial musicians च 3-6-1.

गन्धर्वाः - Celestial musicians छां 2-21-1.

गन्धर्वान्- To celestial musicians च 1-1-2.

गन्धान्- Smells वे 5-1, च 3-2-2.

गन्धानां- Of smells च 2-4-11, 4-5-12

गन्धाय- For a smell छां 8-12-4.

गन्धाराः - Probably the province Kandāhār छां 6-14-2.

गन्धारान्- Province Kandāhār छां 6-14-2.

गन्धारेभ्यः - From Kandāhār छां 6-14-1.

गमय- You lead to च 1-3-28.

गमयति- He leads च 4-4, छां 4-15-6, 5-10-2, च 1-3-28, 6-2-15.

गमयतु- It may lead छां 5-2-6.

गमयन्ति- They lead छां 6-9-1.

गमयान्चकार- He made (him) go च 1-3-10.

गमयिष्या- Dispelling च 4-4-3, 4-4-4.

गमिष्यसि- Thou shalt go च 4-2-1.

गमिष्यामि- I will go च 4-2-1.

गयाः - Household members च 5-14-4.

गयात्- To household members च 5-14-4.

गर्तम्- A hole च 4-3-20.

गर्दभः - Male ass च 1-4-4.

गर्दभी- Female ass च 1-4-4.

गर्दभीविपीतः - By name Gardabhivipita (मारुदाज) च 4-1-5.

गर्भ- Embryo पृ 4-3, पृ 6-4-10, 6-4-21, 6-4-22.

गर्भः - Embryo; the womb का 4-8, पृ 4-1, छां 5-8-2, 5-9-1, पृ 6-4-22.

गर्भाः - Embryonic forms छां 2-9-6.

गर्भिणी- Pregnant woman पृ 6-4-11, 6-4-22.

गर्भिणीभिः - By pregnant women का 4-8.

गर्भे- In a womb प्र 2-7, पृ 4-5.

गर्भेण- By an embryo पृ 6-4-23.

गर्वा- Of cows छां 4-2-1, 4-2-2, 4-2-4, पृ 3-1-1.

गह्वे- In a difficult abode पृ 4-4-13.

गह्वरेष्ठम्- That which is in an inaccessible place का 2-12.

गौ- To a cow पृ 2-2.

गाः - Cows छां 4-4-5, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, पृ 3-1-2.

गाता- A singer छां 1-6-8.

गायध्व- Related to celestial singer पृ 4-4-4.

गायति- One sings छां 1-3-4, 1-7-7, 1-7-9, 3-12-1.

गायत्रं- A hymn of Vedic metre of 24 syllables छां 3-16-1.

गायत्रं- Gayatra saman छां 2-11-1, 2-11-2.

गायत्री- A vedic metre of 24 syllables; a very sacred verse in sandhyā as follows तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ (यथा Home members, तत्रे Protection) छां 3-12-1, 3-12-2, 3-12-5, 3-16-1, पृ 5-14-4, 5-14-7.

गायत्री- To Gāyatrī पृ 5-14-5.

गायत्र्या- With Gāyatrī पृ 5-14-5.

गायत्र्यै- For, to Gāyatrī पृ 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3.

गायत्रीविद्- (a) Knower of Gāyatrī पृ 5-14-8.

गायत्र्यध्यात्मप्रतिष्ठिता- Gāyatrī as established in this soul पृ 5-14-4.

गायन्- (a) Singing तै 3-10-5.

गायन्ति- They sing तै 1-8-1, छां 1-7-6, 1-11-7.

गार्गि- Oh, Gārgi ! सू 3-6-1, 3-8-1, 3-8-2, 3-8-4, 3-8-5, 3-8-7, 3-8-8,
3-8-9, 3-8-10, 3-8-11.

गार्गी- A learned woman always called वाचस्पती सू 3-6-1.

गार्ग्यं - Oh Gārgya ! सू 4-2.

' 50 ' गार्ग्यः - Gārgya I

सू 4-6-2, — 50

Tradition from

Gāutama — 49

to

Gārgya — 51

' 51 ' गार्ग्यः - Gārgya II

सू 4-6-2 — 51

Tradition from

Gārgya — 50

to

Agniveśya — 52

गार्ग्यः - A descendant of Gārga (दृष्टयात्मिक) सू 2-1-1, 2-1-2, 2-1-3,
2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12,
2-1-13, 2-1-14, 2-1-16.

गार्ग्यः - Descended from Gārga (लोपावर्णी) सू 1-1, 4-1.

गार्ग्यात्- From Gārgya सू 4-6-2.

' 46 ' गार्ग्यायना - Gārgyāyana

सू 4-6-2 — ' 46 '

Tradition from

Uddālakāyana — ' 45 '

to

Parāśaryāyana — ' 47 '

गार्ग्यायनात्- From Gārgyāyana सू 4-6-2.

गार्हपत्यः - (गृहपतिना गित्य संयुक्तः) One of the three sacred fires perpetually maintained by a householder, which he receives from his father and transmits to his descendants and from which fires for sacrificial purposes are lighted प्र 4-3, छां 4-11-1, 5-18-2.

गार्हपत्यस्य- Of Gārhapatya छां 2-24-3.

गार्हपत्यात्- From Gārhapatya प्र 4-3.

गार्हपत्ये- In Gārhapatya छां 4-17-4.

21 गालवः - Gālava

घृ 2-6-3 —21

4-6-3 —21

Tradition from

Vidarbhikaupādīya — 20

to

Kumārthārta — 22

गालवाह- From Gālava घृ 2-6-3, 4-6-3.

गावः - Cows तै 1-4-2, ये 5-3, छां 2-6-1, 2-18-1, घृ 1-4-4, 6-3-6.

गिरः - Words छां 1-3-6.

गिरयः - Hills मुं 2-1-9.

गिरेः - From a hill तै 1-10-1.

गीतवादित्रलोककामः - (a) Desirous of the world of song and instrumental music छां 8-2-8.

गीतवादित्रलोकेन- The world of song and instrumental music छां 8-2-8.

गीतवादित्रे- For song and instrumental music छां 8-2-8.

गीया- Speech; song घृ 1-3-23.

गीयते- It is sung छां 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 1-6-4, 1-6-5, 1-7-1, 1-7-2, 1-7-3, 1-7-4, घृ 1-3-27.

वीर्- Speech; words, छां 1-3-6.

वीर्- Atmosphere छां 1-3-7.

वीर्- Yajur-veda छां 1-3-7.

वीर्- Wind छां 1-3-7.

वृदाः - Bowels वृ 1-1-1.

वृक्ष- To the preceptor मुं 1-2-12.

वृषीः - Of a preceptor छां 5-10-9, 8-15-1.

वृहद्- The intellect का 3-1, 4-6, 4-7.

वृहदम्बिभ्यः - From knots of intellect मुं 3-2-9.

वृहदम्बि- Moving in the intellect मुं 2-2-1.

वृहदाम्- In the intellect का 1-14, 2-20, मुं 2-1-10, 3-1-7 ते 2-1-1.

वृहदामाः - (a) Those who reside in the intellect मुं 2-1-8.

वृहदहितं- (a) Placed in the intellect का 2-12.

वृहद्- Secret का 3-17, 5-6, वृ 6-4-26.

वृहदाः - (a) Those who are secret; छां 3-5-1, 3-5-2.

वृद्ध- (a) Mysterious का 1-29, 2-12.

वृद्धः - (a) One who is mysterious का 3-12.

वृष्टः - You covet ई 1.

वृष्टान- You take का 1-16.

वृष्टान्- To houses का 1-7, वृ 3-3-1.

वृष्टीतं- (a) Seized वृ 2-1-17.

वृष्टीतः - (a) Grasped वृ 2-4-7, 2-4-8, 2-4-9, 3-2-2, 3-2-3, 3-2-4, 3-2-5

3-2-6, 3-2-7, 3-2-8, 3-2-9, 4-5-8, 4-5-9, 4-5-10.

वृष्टीता- (a) Seized वृ 2-1-17.

वृष्टीता- Taking मुं 2-2-3, वृ 2-1-18.

वृष्टे- In a house का 1-8, 1-9, वृ 6-4-24.

वृष्टे- In houses वृ 1-4-16, 3-7-1.

वृष्टी- It withdraws मुं 1-1-7.

वृष्टीति- He withdraws वृ 2-1-17.

गृह्यते- Is caught मुं 3-1-8, ये 2-5 घृ 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-15.

नेष्णी- Two singers छां 1-6-8, 1-7-5.

गौक्षव- Cows and horses छां 7-24-2.

गौक्षवानी- Of cows and horses घृ 6-2-7.

गोकामाः - (a) Those having a desire to get cows घृ 3-1-2.

गोचरान्- (a) Those ones within the scope of का 3-4.

गोजा- (a) Sown in the Earth का 5-2.

गोतम- A sage's name used for one of the two ears, Gotama घृ 2-2-4.

गोतमभारद्वाजौ- Sages' names for two ears namely गोतम and भारद्वाज घृ 2-2-4.

गोत्रः - Lineage छां 4-4-1, 4-4-2, 4-4-4.

गोधूमाः - Wheat घृ 6-3-13.

गोनायः - (a) Leader of cows छां 6-8-3, 6-8-5.

गोपाः - (a) Protector छां 4-3-5.

गोपाय- You protect तै 1-4-1.

गोपायति- He protects घृ 3-1-9.

गोप्ता- (a) A preserver मुं 1-1-1.

गोभिः - With cows छां 4-2-3.

गोश्रुतवे- For Gośruti, son of Vaiyāghrapādiya वैश्वपाद्य छां 5-2-3.

गौः - A cow घृ 1-4-4, 3-4-2.

गौतम- Oh Gautama छां 5-3-7, 5-4-1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1 5-17-1.

गौतम- Oh Gautama (उद्दालकः and नविकेताः) का 4-15, 5-6, घृ 3-7-1 3-7-2, 6-2-6, 6-2-7, 6-2-8, 6-2-9 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13.

गौतमं- Haridrumat's son छां 4-4-3.

॥6 गोतमः - Gautama I

घृ 2-6-3 — 26

4-6-3 — 26

Tradition from

Vātsya — 25

to

Gautama — 27

27 गौतमः - Gautama II

सू 2-6-3 — 27

4-6-3 — 27

Tradition from

Gautama — 26

to

Maṇḍi — 28

43 गौतमः - Gautama III

सू 2-6-2 — 43

Tradition from

Bhāradvāja — 42

to

Bhāradvāja — 44

47 गौतमः - Gautama IV

सू 2-6-2 — 47

Tradition from

Prācīnayogya and Saitava — 46

to

Ānabhimlāta — 48

49 गौतमः - Gautama V

सू 4-6-2 — 49

Tradition from

Saitava — 48

to

Gārgya — 50.

53 गीतमः — Gautama VI

घृ 2-6-1 — 53

4-6-1 — 53

Tradition from

Agnivesya — 52

to

Śāṇḍilya — 54

गीतमः — Whose 'Gotra' is Gautama (Epithet applied to श्वेतकेतु-
आरण्येय छां 5-3-6

गीतमः — Epithet of Naciketa's father; also of Naciketa himself
उद्दालकि आरणि का 1-10, घृ 6-2-4.

गीतमात् — From Gautama घृ 2-6-1, 2 6-2, 2-6-3, 4-6-1, 4-6-2, 4-6-3.

गीतमाय — For Gautama (उद्दालक) घृ 6-2-4

40 गीतमीपुत्रः — The son of Gautamī I

घृ 6-5-2 — 40

Tradition from

The son of Bhāradvāja — 39

to

The son of Ātreya — 41

50 गीतमीपुत्रः — The son of Gautamī II

घृ 6-5-1 — 50

Tradition from

The son of Bhāradvāja — 49

to

The son of Kātyāyana — 51

गौतमीपुत्रात्- From the son of Gautamī सू 6-5-1, 6-5-2.

57 गोपवनः - Gaupavana I

सू 2-5-1 — 57

4-6-1 — 57

Tradition from

Kauśika — 56

to

Pautimāśya - - 58

59 गोपवनः - Gaupavana II

सू 2-6-1 — 59

4-6-1 — 59

Tradition from

Pautimāśya — 58

to

Pautimāśya — 60

गोपयनात्- From Gaupavana सू 2-6-1, 4-6-1.

ग्रन्थः - Knots का 6-15.

ग्रहः - Apprehender ऐ 3-10, सू 3-2-2, 3-2-3, 3-2-4, 3-2-5, 3-2-6 3-2-7
3-2-8, 3-2-9.

ग्रहणात्- For grasping सू 2-4-7, 2-4-8, 2-4-9, 2-4-12, 4-5-8, 4-5-9,
4-5-10.

ग्रहणेन- By grasping सू 2-4-7, 2-4-8, 2-4-9, 4-5-8, 4-5-9, 4-5-10.

ग्रहीः - Apprehenders सू 3-2-1.

ग्रहीतुम्- In order to seize ऐ 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 3-9.

ग्रामं- To a village छां 6-14-2.

ग्रामः - A village छां 4-2-4.

ग्रामात्- From a village छां 6-14-2.

ग्रामान्- Villages III 3-4.

ग्रामे- In a village छां 5-10-3.

ग्रामौ- Two villages छां 8-6-2.

ग्राम्याणि- (a) Cultivated वृ 6-3-13.

ग्रावाणम्- Hard penis (a stone) वृ 6-4-2.

ग्रीष्मः- Summer छां 2-5-1, 2-16-1.

ग्लावः- Glāva by name छां 1-12-1, 1-12-3.

घृतं- Ghee वृ 1-5-2, 6-4-25.

38 घृतकौशिकः- Ghr̥itakauśika

वृ 2-6-3 — 38

4-6-3 — 38

Tradition from

Pārāśaryāyaṇa — 37

to

Kauśikāyana — 39

घृतकौशिकात्- From Ghr̥itakauśika वृ 2-6-3, 4-6-3.

घृतस्य- Of ghee वृ 6-3-1.

घृते- In ghee वृ 6-3-13.

घोरः- Name of a sage छां 3-17-6.

घोषं- To a noise वृ 5-9-1.

घोषः- A noise वृ 5-9-1.

घोषवन्तः- (a) Those making sound छां 2-22-5

घोषाः- Noises छां 3-19-3, 3-19-4.

घ्नन्ति- They kill छां 8-10-2, 8-10-4, वृ 4-3-20, 6-3-1.

घ्राणम्- The smelling organ प्र 4-8, छां 8-12-4.

घ्रातव्यम्- Fit to be smelled at प्र 4-8.

घ्राता- (a) One who smells प्र 4-9

घ्रातुः- Of one who smells वृ 4-3-24.

घ्रातिः- Of an act of smelling वृ 4-3-24.

वकार- He did छां 6-13-1, 6-13-2, घृ 6-2-4.

वक्राम्बां- From two wheels छां 4-16-5.

वक्रिरे- They did घृ 1-5-23.

वक्रु- They did छां 5-11-1.

वक्रो- He did घृ 2-5-18.

वक्त्रे- On the wheel प्र 1-11.

वक्त्रेण- By a wheel छां 4-16-3.

वक्षुः - The eye कैषा, 1-1, 1-2, 1-3, का 4-1, 5-11, म 2-2, 2-4, 3-5, 4-8, तै 1-7-1, 3-1-1, ये 1-4, 2-4, छां प्रा, 1-2-4, 1-7-2, 2-7-1, 2-11-1, 3-13-1, 3-18-2, 3-18-5, 4-3-3, 4-8-3, 5-1-3, 5-1-9, 5-1-13, 5-7-1, 5-13-2, 5-18-2, 5-19-2, 8-12-4, 8-12-5, घृ 1-1-1, 1-3-4, 1-3-14, 1-4-7, 1-4-17, 1-5-21, 1-6-2, 2-1-17, 2-3-4, 2-4-11, 3-1-4, 3-2-5, 3-2-13, 3-7-18, 3-9-12, 3-9-15, 3-9-20, 4-1-4, 4-4-18, 4-5-12, 5-14-4, 6-1-3, 6-1-9, 6-1-14, 6-2-12.

वक्षुर्मदः - Of seeing घृ 4-4-5.

वक्षुवः - Of the eye के 1-2, ये 1-4, घृ 3-7-18, 4-4-18.

वक्षुषा- By the eye के 1-7, का 6-9, 6-12, सुं 3-1-8, ये 3-5, 3-11, छां 5-1-8, 5-1-10, 5-1-11, 8-12-5, घृ 1-4-17, 3-1-4, 3-2-5, 3-9-20, 4-1-4, 6-1-3, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

वक्षुषि- In the eye म 2-12, छां 5-19-2, घृ 1-3-4, 3-7-18, 3-9-20.

वक्षुषो- Two eyes सुं 2-1-4.

वक्षुषे- For an eye घृ 6-3-2.

वक्षुष्टः - From the eyes घृ 4-1-2.

वक्षुष्मतिः - Lord of Vision तै 1-6-2.

वक्षुष्यः - (a) Agreeable to the sight छां 3-13-8.

वक्षुःश्रोत्रे- Both eye and ear प्र 3-5.

वक्षुषि- Eyes के 1-7, छां 5-1-15.

चण्डालाय- For Chandāla a general name for the lowest and most despised of the mixed castes originating from Śūdra father and Brāhmaṇa mother छां 5-24-4.

चण्डालयोनि- From stock of an outcast छां 5-10-7.

चतस्रः - (a) Four तै 1-5-3.

चतुरः - (a) Four छां 4-3 6, घृ 6-3-13.

चतुरक्षरम्- A word of four syllables छां 2-10-2, 2-10-3.

चतुर्थं- (a) The fourth मां 7, छां 3-9-1, 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1, घृ 5-14-3.

चतुर्थः - (a) The fourth मां 12, छां 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, 7-1-4.

चतुर्थी- (a. f.) The fourth तै 1-5-1, छां 5-22-1.

चतुर्था- (a) Fourfold तै 1-5-3.

चतुर्विंशतिः - (a) Twentyfour छां 3-16-1, 6-1-2.

चतुर्विंशतिवर्षः - (a) One who has attained twentyfour years of age छां 6-1-2.

चतुर्विंशतिवर्षाणि- (a) Twentyfour years छां 3-16-1.

चतुर्विंशत्यक्षरा- (a) Having twentyfour syllables छां 3-16-1.

चतुरवत्वारिंशत्- (a) Fortyfour छां 3-16-3.

चतुरवत्वारिंशदक्षरा- (a) Having fortyfour syllables छां 3-16-3.

चतुःशतानी- (a) Of four hundred छां 4-4-5.

चतुष्कलं- (a) Consisting of four quadrants छां 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4.

चतुष्कलः - (a) Consisting of four quadrants छां 4 5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3.

चतुष्पदः - (a) Having four feet घृ 2-5-18.

चतुष्पदा- (a. f.) Having fourfooted (Stanzas) छां 3-12-5.

चतुष्पदी- (a. f.) Fourfooted (Stanzas) घृ 5-14-7.

चतुष्पात्- (a) Consisting of four members or parts मां 2, छां 3-18-2.

चत्वारः - (a) Four छां 5-10-9, घृ 5-8-1.

चन्द्र- The moon चू 3-2-13, 6-2-16.

चन्द्रः - The moon छां 4-3-1, 4-7-3, 8-13-1, चू 1-3-16, 1-5-13, 2-5-7, 3-1-6.

चन्द्रतारकम्- The moon and the stars का 5-15, मुं 2-2-10, चू 3-7-11.

चन्द्रतारकात्- From the moon and the stars चू 3-7-11.

चन्द्रतारके- In the moon and the stars चू 3-7-11.

चन्द्रत्वम्- The quality of being the moon छां 6-4-3.

चन्द्रमसं- To the moon छां 4-15-5, 5-10-2, 5-10-4, चू 5-10-1.

चन्द्रमसः - Of the moon छां 4-15-5, 5-10-2, 6-4-3, चू 1-5-20, 4-3-3.

चन्द्रमसा- By the moon तै 1-5-2.

चन्द्रमसि- In the moon छां 4-12-1, 5-20-2, चू 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6.

चन्द्रमाः - The moon म 1-5, तै 1-5-2, 1-7-1, ऐ 1-4, 2-4, छां 1-6-4, 1-13-1, 2-20-1, 3-13-2, 4-12-1, 5-4-1, 5-20-2, चू 1-3-16, 1-5-22, 3-9-3, 4-3-3, 6-2-11.

चन्द्रलोकाः - Worlds of the moons चू 3-6-1.

चन्द्रलोकेषु- In the worlds of the moon चू 3-6-1.

चन्द्रसूर्यौ- The moon and the sun मुं 2-1-4.

चन्द्रस्य- Of the moon चू 2-5-7.

चन्द्रात्- From the moon छां 6-4-3.

चन्द्रे- In the moon चू 2-1-3, 2-5-7.

चन्द्रेण- By the moon चू 3-1-6.

चमसं- A ladle; a cup; a can छां 5-2-7, चू 2-2-3, 6-3-1, 6-3-13.

चमसः - A cup चू 2-2-3, 6-3-13.

चमसे- In a cup चू 6-3-1.

चर- You practise तै 1-11-1.

चरकाः - Priests called Charakas चू 3-3-1.

चरति- He moves; practises; lives म 3-6, छां 3-17-3, 8-10-1, चू 2-1-18, 6-4-3.

चण्डालाय- For Chāṇḍāla a general name for the lowest and most despised of the mixed castes originating from Śūdra father and Brāhmana mother छां 5-24-4.

चण्डालयोनि- From stock of an outcast छां 5-10-7.

चतस्रः - (a) Four तै 1-5-3.

चतुरः - (a) Four छां 4-3 6, वृ 6-3-13.

चतुरक्षरम्- A word of four syllables छां 2-10-2, 2-10-3.

चतुर्थं- (a) The fourth मां 7, छां 3-9-1, 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1, वृ 5-14-3.

चतुर्थः - (a) The fourth मां 12, छां 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, 7-1-4.

चतुर्थी- (a. f.) The fourth तै 1-5-1, छां 5-22-1.

चतुर्धा- (a) Fourfold तै 1-5-3.

चतुर्विंशतिः - (a) Twentyfour छां 3-16-1, 6-1-2.

चतुर्विंशतिवयं- (a) One who has attained twentyfour years of age छां 6-1-2.

चतुर्विंशतिवर्षाणि- (a) Twentyfour years छां 3-16-1.

चतुर्विंशत्यक्षरा- (a) Having twentyfour syllables छां 3-16-1.

चतुरक्षत्वारिंशत्- (a) Fortyfour छां 3-16-3.

चतुश्चत्वारिंशदक्षरा- (a) Having fortyfour syllables छां 3-16-3.

चतुःशतानी- (a) Of four hundred छां 4-1-5.

चतुर्दलं- (a) Consisting of four quadrants छां 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4.

चतुष्कलः- (a) Consisting of four quadrants छां 4 5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3.

चतुष्पदः - (a) Having four feet वृ 2-5-18.

चतुष्पदा- (a. f.) Having fourfooted (Stanzas) छां 3-12-5.

चतुष्पदी- (a. f.) Fourfooted (Stanzas) वृ 5-14-7.

चतुष्पात्- (a) Consisting of four members or parts मां 2, छां 3-18-2.

चत्वारः - (a) Four छां 5-10-9, वृ 5-8-1.

चन्द्र- The moon चू 3-2-13, 6-2-16.

चन्द्रः - The moon छां 4-3-1, 4-7-3, 8-13-1, चू 1-3-16, 1-5-13, 2-5-7, 3-1-6.

चन्द्रतारकम्- The moon and the stars का 5-15, मुं 2-2-10, घृ 3-7-11.

चन्द्रतारकात्- From the moon and the stars घृ 3-7-11.

चन्द्रतारके- In the moon and the stars घृ 3-7-11.

चन्द्रत्वम्- The quality of being the moon छां 6-4-3.

चन्द्रमसं- To the moon छां 4-15 5, 5-10-2, 5-10-4, चू 5-10-1.

चन्द्रमसः - Of the moon छां 4-15-5, 5-10-2, 6-4-3, घृ 1-5-20, 4-3-3.

चन्द्रमसा- By the moon ते 1-5-2.

चन्द्रमसि- In the moon छां 4-12-1, 5-20-2, घृ 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6.

चन्द्रमाः - The moon म 1-5, ते 1-5-2, 1-7-1, ऐ 1-4, 2-4, छां 1-6-4, 1-13-1, 2-20-1, 3-13-2, 4-12-1, 5-4-1, 5-20-2, घृ 1-3-16, 1-5-22, 3-9-3, 4-3-3, 6-2-11.

चन्द्रलोकः - Worlds of the moons वृ 3-6-1.

चन्द्रलोकेषु- In the worlds of the moon वृ 3-6-1.

चन्द्रसूरी- The moon and the sun मुं 2-1-4.

चन्द्रस्य- Of the moon घृ 2-5-7.

चन्द्रात्- From the moon छां 6-4-3.

चन्द्रे- In the moon घृ 2-1-3, 2-5-7.

चन्द्रेण- By the moon घृ 3-1-6.

चमसं- A ladie; a cup; a can छां 5-2-7, घृ 2-2-3, 6-3-1, 6-3-13.

चमसः - A cup घृ 2-2-3, 6-3-13.

चमसे- In a cup घृ 6-3-1.

चर- You practise ते 1-11-1.

चरकाः - Priests called Charakas वृ 3-3-1.

चरति- He moves; practises; lives म 3-6, छां 3-17-3. 8-10-1, घृ 2-1-18, 6-4-3.

चरते- (a) For one that is moving मुं 1-2-5.

चरते- He exists मुं 2-2-6.

चरन्तः - (a) Practising मुं 1-2-11.

चरन्ति- They practise क् 2-15, प्र 1-15' मुं 2-1-8, घृ 3-5-1, 4-4-22, 6-4-4.

चरन्ति- They roll छां 7-11-1.

चरन्ती- (a.f.) Wandering छां 4-4-2, 4-4-4.

चरसि- Thou movest प्र 2-7, 2-9.

चरितं- Behaviour प्र 2-8.

चरित्वा- Moving out घृ 4-3-12, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34.

चरेत्- One should practise छां 5-11-6, घृ 1-5-23, 2-1-20.

चर्म- Skin of the body, in which sense of touch is there तै 1-7-1.

चर्म- Leather छां 4-17-7 घृ 6-4-3.

चर्मणि- In leather छां 5-2-7.

चाक्रायणः - Chakra's son Uṣasti छां 1-10-1, 1-11-1, घृ 3-4-1, 3-4-2.

चाक्षुषं- (a) Pertaining to eyes प्र 3-8.

चाक्षुषः - (a) Pertaining to eyes छां 8-12-4, घृ 2-5-5, 4-4-1.

चाक्षुषेः - (a) Owing to pertaining to eyes क् 5-11.

चाण्डालः - The lowest and the most despised of the mixed castes originating from a Śūdra father and a Brāhmaṇa mother घृ 4-3-22.

चाण्डालयोनिम्- A stock of the outcast छां 5-10-7.

चान्द्रमसम्- (a) Relating to the moon प्र 1-9.

चितः - (a) Acquired; has been built क् 2-10.

चितं- Thought; thinking capacity ॥ 4-8, मुं 3-1-9, छां 7-5-1, 7-5-2, 7-5-3, 7-26-1.

चित् - Thinking capacity प्र 3-10.

चित्तवान्- (a) One possessing capacity of thoughts छां 7-5-2.

चित्तस्य- Of the thinking capacity छां 7-5-3.

चित्तात्- From thinking capacity छां 7-5-3, 7-5-1.

चित्तात्मानि- (a) Those whose thought is as the soul छां 7-5-2.

चित्तान्- Thinking capacities छां 7-5-3.

चित्ते- In thinking capacity छां 7-5-2.

चित्तकायनानि- Thoughts as a meeting point छां 7-5-2.

चिनुते- He gains का 1-18.

चिन्त्यमानः - (a) Being pondered over का 2-8.

चिरजीविकाम्- Long life का 1-24.

चिरं- A long time छां 5-3-7, 6-14-2.

चिरलोकलोकानाम्- Of those from the world of long life से 2-8-2.

धीयते- It is gained मुं 1-1-8.

धीर्नम्- (a) Observed मुं 3-2-10.

चुक्रुधुः - They became angry घृ 3-1-2.

चूलः - A disciple of मयुक (भागवितिः १). His disciple जानकिः आय-
स्यूनः घृ 6-3-10.

चूलाय- To Choola घृ 6-3-9.

चेदन. - Animation का 5-13.

चेदनानां- Of animations का 5-13.

चेतयते- It makes one think छां 7-5-1.

चेतयितव्यं- Fit to be thought about प्र 4-8.

चेतसा- By the conscious mind मुं 2-2-3, 3-1-9.

चेतोमूढः - (a) One who has a mouth of consciousness मां 5.

चेष्टित्वा- Stirring घृ 6-4-19.

चेष्टे- (च + ईष्टे) And (the Lord) rules छां 1-6-8, 1-7-6.

चैकितानेयः - Grandson of Chikitāna (चिकितानस्यापत्यं चैकितानस्तस्यापत्यं
युवा चैकितानेयः- ब्रह्मदत्तः) घृ 1-3-24.

चैकितायनं- Chaikitāyana (दाक्ष्यः) छां 1-8-3, 1-8-6.

चैकितायनः - Chikitāyana's son (दाक्ष्यः) छां 1-8-1.

च्छेत्स्योत्- (with मा) One should (not) cut off घृ 6-4-24.

अवन्ते- They fall off मुं 1-2-9.

छन्दः - Metrical Science, one of the six Vedāṅgas मुं 1-1-5.

छन्दः - A metre छां 1-3-10.

छन्दतः - According to the wishes का 1-25.

छन्दसा- By a metre छां 1-3-10.

छन्दसा- Of Vedas ते 1-4-1.

छन्दसां- Of metres छां 1-4-2.

छन्दस्त्वम्- Quality of hiding छां 1-4-2.

छन्दासि- Metres वृ 1-2-5.

छन्दोभिः - By metres छां 1-4-2.

छन्दोभ्यः - From metres ; Vedic hymns ते 1-4-1.

छन्नं, छन्नं- Veiled by वृ 1-6-3.

छान्दोग्योपनिषद्- This Upaniṣad belongs to Sāmaveda. It consists of 8 Adhyāyas. In each Adhyāya are variable khandas. In each Khanda are variable pādas. The details are given below. छां

Adhy I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
K. P.	K. P.	K. P.	K. P.	K. P.	K. P.	K. P.	K. P.
1-10	1-4	1-4	1-8	1-15	1-7	1-5	1-6
2-14	2-3	2-2	2-5	2-8	2-4	2-2	2-10
3-12	3-2	3-3	3-8	3-7	3-4	3-2	3-5
4- 5	4-2	4-3	4-5	4-2	4-7	4-3	4-3
5- 5	5-2	5-4	4-3	5-2	5-4	5-3	5-4
6- 8	6-2	6-4	6-4	6-2	6-5	6-2	6-6
7- 9	7-2	7-4	7-4	7-2	7-6	7-2	7-4
8- ■	8-3	8-4	8-4	8-2	8-7	8-2	8-5
9- 4	9-8	9-4	9-3	9-2	9-4	9-2	9-3

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
(contd.)							
K. P.	K. P.	K. P.	K. P.	K. P.	K. P.	K. P.	K. P.
10-11	10-6	10-4	10-5	10-10	10-3	10-2	10-4
11- 9	11-2	11-6	11-2	11-7	11-3	11-2	11-3
12- 5	12-2	12-9	12-2	12-2	12-3	12-2	12-6
13- 4	13-2	13-7	13-2	13-4	13-3	13-2	13-1
	14-2	14-4	14-3	14-2	14-3	14-2	14-1
	15-2	15-7	15-5	15-2	15-3	15-4	15-1
	16-2	16-7	16-5	16-2	16-3	16-1	
	17-2	17-8	17-10	17-2		17-1	
	18-2	18-6		18-2		18-1	
	19-2	19-4		19-2		19-1	
	20-2			20-2		20-1	
	21-4			21-2		21-1	
	22-5			22-2		22-1	
	23-3			23-2		23-1	
	24-16			24-5		24-2	
						25-2	
						26-2	

छाया- Shadow अ 3-3.

छायातपयोः - Of shadow and light का 6-5.

छायातपी- Shadow and light का 3-1.

छायामयः - (a) Shadowy वृ 2-1-12, 3-9-14.

छिद्यते- It is annihilated वृ 2-1-11.

छिद्यन्ते- They are annihilated मुं 2-2-8.

जक्षत्-द्- (a) Laughing or eating छां 8-12-3, वृ 4-3-13.

जक्षति- One eats छां 3-17-3.

जगत्- (a) Moving ई 1.

जगत्- The world का 6-2.

जगतः - The world का 2-11.

जगती- Metre with 12 syllables in a quarter छां 3-16-5.

जगत्प्रा- In the world, or the earth ई 1, प्र 5-3.

जगाम- He went छां 8-8-4, घृ 4-3-1.

जगार- He consumed छां 4-3-6.

जग्धं- (a) Eaten; digested घृ 6-1-14.

जग्धतृणाः - (a) Those who have eaten grass का 1-3.

जग्मुः - They went घृ 6-1-7.

जघनाघः - Hinder half घृ 1-1-1.

जघनेन- By the buttocks छां 2-24-3, 2-24-7, 2-24-11, घृ 6-3-6.

जङ्गमम्- (a) Movable घे 5-3.

जह्यमानाः - (a) Ruined मुं 1-2-8.

जन- A person घृ 1-3-10.

जन- Jana by name (शाकंराह्य) छां 5-15-1.

जनः - Jana by name (शाकंराह्य) छां 5-11-1.

जनक- To Janaka (बंदेह)- घृ 4-3-1.

जनकः (बाधिराज)- A king named Janaka अजातशत्रुः घृ 2-1-1.

जनकः (बंदेह)- The king Janaka of Mithilā घृ 3-1-1, 4-1-1, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-2-1, 4-2-4, 4-3-1 4-4-7, 5-14-8.

जनकस्य- Of Janaka (बंदेहस्य) घृ 3-1-1, 3-1-2.

जनपद- The realm छां 8-1-5.

जनपदे- In the kingdom; in the realm छां 5-11-5, घृ 2-1-18.

जनयत्- (a) Begetting घृ 3-9-28 (7).

जनयति- He gives birth घे 4-1.

जनयते- He gives birth घृ 1-5-2.

जनयितुये- In order to beget घृ 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18.

जनयित्वा- Giving birth घृ 1-4-4.

जनाः - The people ई 3, घृ 2-1-1, 4-4-11.

जनानां- Of the persons का 6-17, घृ 6-1-5.

जनताः - The people का 1-19.

जनितः - A father छां 4-3-7.

जनिमानि - Births ये 4-5.

जने - In people है 1-4-3.

जन्तु - A being का 6-8.

जन्तोः - Of a being का 2-20.

जन्म - A birth ये 4-1, 4-3, 4-4.

जन्मनः - (Prior) to birth ये 4-3.

जन्ममृत्यु - Both birth and death का 1-17.

जपति - He repeats in a low voice छां 5-3-6, मृ 6 3-6.

जपेत् - He should chant मृ 1-3-23, 6-4-9.

जबाया - The maid who served many masters and who had a son, who was truthful and therefore he was named 'lover of truth' तापकाम छां 4-4-2, 4-4-4.

जबाया - Jabala छां 4-4-1.

जम्बविनः - A sage's name as nickname for one of the two eyes मृ 2-2-4.

जय - To the victory छां 2-10-6

जयः - A victory छां 2-10-6.

जयति - He wins म 5-1, छे 3-1-6, छां 1-9-2, 2-7-2, 2-10-5, 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4, मृ 1-2-7, 1-3-22, 1-5-2, 1-5-13, 1-5-23, 3-1-7, 3-1-8, 3-1-9, 3-1-10, 3-2-10, 3-2-12, 3-3-2, 3-4-1, 5-11-1, 5-13-1, 5-13-2, 5-13-3, 5-13-4, 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3.

जयते - He wins मृ 3-1-10.

जयन्ति - They conquer; win मृ 6-2-16.

जयः - (a) One who should be conquered मृ 1-5-16.

जयन्ति - They are worn out का 1-25.

जरा - With old age का 1-12, छां 8-1-5, मृ 4-3-36.

जरा - Old age छां 8-4-1.

जरा - The old age छां 8-1-5, मृ 3-5-1.

जरामृत्युम्— Old age and death मुं 1-2-7.

जरायु— Placenta छां 3-19-2.

जरायुणा— With placenta घृ 6-4-23.

जवता— With speed ये 4-5.

जवीयः — (a) More quick ई 4.

जहाति— One forsakes का 2-12, छां 6-11-2, घृ 2-1-10, 3-2-12; 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 5-5-3, 5-5-4.

जागृतम्— A hymn in Jagatī metre छां 3-16-5.

जागरितदेहे— In the state of awakening घृ 4-3-14.

जागरितस्थानः — (a) One in the state of awaking मां 3, 9

जागरितान्तम्— The end of awaking का 4-4.

जागति— One is awake का 5-8.

जागृयद्भिः — (a) By wakeful (ones) का 4-8.

जाग्रत्— (a) Awake घृ 4-3-14, 4-3-20.

जाग्रत— You awake का 3-14.

जाग्रतः — (a) Of the awake घृ 6-4-4.

जाग्रति— They are awake प्र 4-1, 4-3.

जात— (a) Born का 4-6, घृ 1-2-4, 1-5-2, 3-9-22.

जातः — (a) Arisen; born ये 3-13, छां 5-9-2, घृ 3-9-28(7).

जातरूपेण— With gold घृ 6-4-25.

जातवेद (स्)— Oh all knower ! fire के 3-3, घृ 6-3-1.

जातवेदयं— (a) One who has grown wisdom प्र 1-8.

जातवेदाः — All-knower fire के 3-4, का 4-8.

जातानि— (a) Those who are born तै 2-2-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1.

जातु— Possibly घृ 3-8-1, 3-8-12.

35 जातुकर्ष्यः — Jātukarṣya

घृ 2-6-3 — 35

4-6-3 — 35

Tradition from

Āsurāyana and Yāska " 34 "

to

Pārāśarya 36

जानूक्यत्- From Jānukanya पृ 2-6-3, 4-6-3.

जाले- (a) While arising पृ 6-4-24,

जानक्ये- For Jānaki पृ 6-3-10.

जानकिः आद्यपूजः - Was a disciple of ब्रूलः जागवित्तिः Jānaki's disciple was सत्यकाम जाबाल पृ 6-3-11.

जानय- You understand मुं 2-2-1, 2-2-5.

जानपदान्- People पृ 2-1-18.

जानश्रुतिः वीराजः - Name of a king who was Janaśruta's son छां 4-1-1, 4-1-5, 4-2-1, 4-2-3.

जानश्रुतेः - Of Jānaśruti छां 4-1-2.

जानामि- I know का 2-10.

जानाति- He knows छां 6-15-1, 6-15-2, 8-6-4, 8-11-1, 8-11-2, पृ 3-9-20, 3-9-21, 3-9-23.

जानाति- Thou knowest छां 6-15-1, 8-6-4.

जानीयाः - You should know पृ 6-2-4.

जानीयात्- He should know छां 5-2-8.

जाबालः - The son of Jābālā, who was named सत्यकाम (Lover of truth) He was जानकि आद्यपूज's disciple. His disciples were other āchāryas छां 4-4-1, 4-4-2, 4-4-4, 5-2-3, पृ 4-1-6, 6-3-12.

जाबालाय- For Jābālā पृ 6-3-11.

जाबाले- In Jābālā छां 4-10-1.

" 44 " जाबालायनः - Jābālāyana

4-6-2 — " 44 "

Tradition from

Mādhyaṃdīnyana — ' 43 '

to

Uddīlakāyana — ' 45 '

जाबालादनात्- From Jābālāyana च 4-6-2.

जायत(Vedic from of जायत)- It was created छं 6-2-1.

जायते- One is born क 2-18, 3-8, प्र 3-1, 3-3, मुं 1-1-9, 1-1-3, 3-2-2,
ते 4-4, छं 2-3-1, 2-12-1, 2-15-1, 3-13-6, 5-9-1, 6-2-4, 7-12-1,
पृ 1-5-14, 2-1-8, 3-9-28 (7), 4-1-6, 6-4-28.

28 जायन्तीपुत्रः The son of Jāyanti

च 6-5-2 — 28

Tradition from

The son of Māṇḍukāyani — 27

to

The son of Ālambi — 29

जायन्तीपुत्रात्- From the son of Jāyanti च 6-5-2.

जायते- They are born छे 2-2-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1,
3-6-1, छं 5-10-6, 6-2-3, पृ 6-2-16.

जायमान- (a) Being produced छं 3-19-3.

जायमानः - (a) Being produced मुं 2 2-6, पृ 4-3-8.

जायया- With a wife छं 1-10-1.

जायस- (You) be born छं 5-10-8.

जाया- A wife छं 1-10-7, 4-2-4, 4-10-2, च 1-4-17, 2-4-5, 4-5-6.

जाया- To a wife च 6-4-13.

जायायाः - Of a wife छं 1-10-5.

जायायै- For a wife च 2-4-5, 4-5-6, 6-4-12.

जामी- (a) Conqueror च 2-1-6

जायेत- One would evolve छं 6-2-2, च 1-2-4, 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16,
6-4-17 6-4-18.

जायेरन्- They may evolve छां 5-2-3, वृ 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.

जारः - A paramour वृ 6-4-12.

जारत्कारवः - Born in Jaratkāru Gaura, so Jāratkāraya (Āstabhāga) वृ 3-2-1, 3-2-13.

जाहजनि- (a) Born from the womb वे 5-3.

जालकं- Cribrosa; perforated layers वृ 4-2-3.

जानमिषेत्- If it will desire to attain छां 5-2-4.

जिघ्रति- He smells प्र 4-2, छां 1-2-2, वृ 1-3-3, 2-4-14, 3-2-2, 4-3-24, 4-4-2, 4-5-15.

जिघ्रन्- One who smells वृ 4-3-24.

जिघ्राणि- Let me smell छां 8-12-4.

जिघ्रेत्- One should smell वृ 2 4-14, 4-3-24, 4-3-31, 4-5-15.

जिजीविषेत्- One should desire to live ई 2.

जितः - (a) Won वृ 5-4-1.

जितलोकाना- (a) Of those who have won worlds वृ 4-3-33.

जित्वा- (Śailīnī) Jitvā by name वृ 4-1-2.

जिनन्ति- They allure वृ 4-3-20.

जिष्णुः - (a) Victorious वृ 2-1-6.

जिह्वा- Crookedness प्र 1-16.

जिह्वया- By the tongue वृ 3-2-4.

जिह्वा - The tongue तै 1-3-4, 1-4-1, छां 5-7-1, वृ 2-4-11, 4-5-12, 3-2-4.

जिह्वाः- Tongues वृ 1-2-4.

जिह्वावतः - From Jihvavān वृ 6-5-3.

8 जिह्वावान् बाधयोगः Jihvāvān Bādhayoga

वृ 6-5-3 - 8

Tradition from

Asita Vārṣagāṇa — 7

1b

Vājāsrayas — 9

जीरते- He is overcome वृ 1-5-15.

जीरति- He gets old छां 3-15-1, 8-1-5.

जीरन्- (a) One who gets old क्य 1-28.

जीव- You (may) live क्य 1-23.

जीवं- To the individual soul का 4-5.

जीवः - The individual soul छां 6-11-2, 6-11-3.

जीवधनात्- Highest living complex प्र 5-3.

जीवज- (a) Life born from living छां 6-3-1.

जीवतः- While living वृ 3-9-28 (5).

जीवति- One lives का 5-5, छां 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2,
2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 3-16-7, 4-11-2, 4-12-2,
4-13-2, 5-9-2, वृ 1-5-15, 6-2-13.

जीवन्- Living छां 6 11-1.

जीवन- Existence छां 1-9-3, 1-9-4.

जीवति- They live क्य 5-5, तै 2-2-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1,
3-6-1, छां 1-11-9.

जीवाः -Souls छां 8-3-2.

जीवायेतम्- (a) One from which life is gone away छां 6-11-3.

जीवितम्- A life का 1-26, वृ 2-4-2, 4-5-3.

जीविषुम्- To live, in order to live छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11 वृ
6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12, 6-1-13.

जीविते- In life क्य 1-28.

जीविष्यामः- We shall live क्य 1-27.

जीवेत्- He should live छां 7-9-1.

जीवेन- By individual soul छां 6-3-2, 6-3-3, 6-11-1.

जुगुप्सेत्- He should feel disgusted छां 5-10-8.

बुष्टं- (a) Served सं 3-1-2.

बुहुयात्- He should make an offering to, in honour of, a deity छां 4-17-4, 4-17-5, 4-17-6, 5-19-1, 5-20-1, 5-21-1, 5-22-1, 5-23-1, 5-24-1, वृ 6-4-12

बुहुयन्- Acting crookedly ई 18, वृ 5-15-1.

बुहः - The direction towards which the sacrificial ghee is thrown in the fire; east छां 3-15-2.

बुहोति- One makes an offering to a deity छां 2-24-5, 2-24-9, 2-24-14, 5-24-1, 5-24-2, 5-24-3, वृ 1-4-16, 1-5-2, 3-8-10, 6-3-1, 6-3-13, 6-4-19, 6-4-24.

बुहोमि- I make an offering वृ 6-3-1, 6-4-24.

बुहत्- (a) Sacrificing वृ 1-5-2.

बुद्धति- They sacrifice छां 5-4-2, 5-5-2, 5-6-2, 5-7-2, 5-8-2, वृ 1-5-2, 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14.

बुद्धते- They make oblations सं 3-2-10.

बृतिः - An impulse वे 5-2.

ब्रता- (a) Surpasser वृ 3-8-1, 3-8-12.

ब्रह्मन्तः - (a) Those who desire to win छं 8-8-5.

ब्रैवलि- To Jaivali वृ 6-2-1.

ब्रैवलि, - Jaivali, Jivala's son (प्रवाहण) छां 1-8-1, 1-8-2, 1-8-8, 5-3-1.

ब्रैवलेः - Of Jaivali वृ 6-2-4.

ब्रैवन्तम्- Sovereignty छां 5-2-6.

ब्रः - A wise and learned man म 5-6.

ब्रवयते- One makes known छां 2-13-1.

ब्रवयिष्यामि- I shall cause (you) to know वृ 2-1-15.

ब्रातृवः - Kinsmen छां 6-15-1.

ब्राता- (a) Wise one; knower क 2-4, 2-7, छां 8-5-1.

ब्राविभिः - By kinsmen छां 8-12-3.

ज्ञातुं- In order to know का 2-21, घृ 1-5-21.

ज्ञात्वा- Having known का 2-16, 2-17, 6-8.

ज्ञान- An organ of intelligence का 3-13.

ज्ञानं- The sacred knowledge तै 2-1-1.

ज्ञानवृत्ता- (a) Satiated by knowledge सुं 3-2-5.

ज्ञानप्रसादेन- By purity of knowledge सुं 3-1-8.

ज्ञानपदं- (a) Containing knowledge सुं 1-1-9.

ज्ञानवतः- (a) To those possessing knowledge छां 7-7-2.

ज्ञानसंतति- To continuous flow of knowledge मां 10.

ज्ञानानि- Organs of sense का 6-10

ज्ञाने- In intelligence का 3-13.

ज्यायः- Greater छां 2-21-3.

ज्यायसा- By the elder घृ 1-3-1.

ज्यायान्- (a) Greater छां 1-9-1, 3-12-6, 3-14-3.

ज्येष्ठे- (a) In more excellent; the better के 4-9.

ज्येष्ठ- (a) To the oldest तै 2-2-1, 2-5-1, छां 5-1-1, घृ 6-1-1.

ज्येष्ठः- (a) The oldest छां 5-1-1, 5-2-6, घृ 6-1-1.

ज्येष्ठपुत्राय- To the eldest son सुं 1-1-1.

ज्येष्ठाय- (a) To the eldest छां 3-11-4, 3-11-5, 5-2-4, घृ 6-3-2.

ज्येष्ठत्वम्- Elderliness छां 5-2-6

ज्योद्- For a long time छां 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2.

ज्योति- Flash; light; flame का 4-13, प्र 1-8, 6-4, सुं 2-1-3, 2-2-9, तै 3-8-1, 3-10-3, छां 3-13-7, 3-17-7, 3-17-8, 4-1-2, 8-3-4, 8-12-2, 8-12-3, घृ 1-3-28, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-3-7, 4-3-9, 4-4-16

ज्योतिरसि- Thou art light घृ 6-3-4.

ज्योतिर्बभूव- (a) Radiant सुं 3-1-5.

ज्योतिषं- One of the six Vedāṅgas being a short tract on astronomy
मुं 1-1-5.

ज्योतिषा- By heavenly bodies छां 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, घृ
4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-3-9.

ज्योतिषा- Of heavenly bodies प्र 2 9, मुं 2-2-9, घृ 4-4-16.

ज्योतिषि- In light तै 3 8-1.

ज्योतिष्मतः - Of luminosity छां 4-7-4.

ज्योतिष्मान्- (a) Luminous; name of the third foot of Brahman
[1) प्रकाशवान्, 2) अमृतवान्, 3) ज्योतिष्मान्, 4) आयतनवान्]
छां 4-7-3, 4-7-4.

ज्योतीः- Flash, lights, flames तै 3-10-6.

ज्योतीरूपम्- In appearance of flame घृ 1-5-11, 1-5-12, 1-5-13.

ज्योतीषि- Lights तै 1-5-2, ऐ 5-3.

ज्वलतः - (a) Of burning छां 3-13-8.

ज्वलति- It burns छां 2 12-1.

ज्वलदसि- Thou art glowing घृ 6-3-4.

ज्वलियामि- I will burn घृ 1-5-22.

ज्यं- To ज्य छां 8-5-4.

ज्यः - Name of an ocean of the ब्रह्मलोक छां 8-3-3.

तज्जलानिति- (तज्ज, ल, जलिति) छां 3-14-1, (That from which he
came forth तज्ज; that into which he will be dissolved ल; that
in which he breathes जलिति.

ततमम्- (तततमम्) The most extended ऐ 3-13.

तत्त्वतः - Truly मुं 1-2-13.

तत्त्वभावः - The true nature क् 6-13.

तत्त्वभावेन- By the true nature क् 6-13.

तत्त्वमसि- That art thou छां 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3,
6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3.

तत्पुरुषः - The original or supreme spirit छां 4-15-5, 5-10-2.

सत्प्रतिष्ठः — One who has that basis च 6-1-14.

तन्ने- She protects च 5-14-4.

तथा- Likewise का 1-6, 3-15, 5-9, 6-5, मुं 1-1-7, 3-2-8, तै 1-11-4,
ऐ 4-2, छां 1-9-4, 1-11-9, 3-14-1, 6-1-7, 6-5-4, 6-6-5, 6-8-7,
6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3.

तथेति- So be it के 3-3, 3-7, 3-11, छां 1-8-2, 1-11-3, च 1-3-2, 1-3-3,
1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 1-3-18, 6-1-13.

तद्ब्रह्म- यन्नामरूपाभ्यामस्पृष्टं यदित्येतत् तत् ब्रह्म एवं सन्नं ब्रह्म Untouched
by quality and appearance, this and that Bramhan. का 5-8, 6-1,
मुं 1-1-9, तै 1-5-1, 3-10-4, छां 1-7-5, 8-14-1.

तद्ब्रह्मणः — Of one who is untouched by quality and appearance,
this and that Brahman तै 3-10-4.

तदन- It is the desire के 4-6

तद्विदः — Knowers of that च 3-9-28 (7).

तनु- The from of self मुं 3-2-3.

तनुते- It directs; तै 2-5-1,

तनुते- It accomplishes च 4-4-4.

तनु- The from of self का 2-23.

तनुः — The form of self म 2-12.

तनुभिः — By the forms of self प्रप्रा, मुंप्रा, मांप्रा.

तनुना- With thread च 2-1-20.

तन्मयः — Intently engaged in मुं 2-2-4.

तन्मतुः — Thundering च 2-5-16.

तपः — Meditation connected with the practice of personal self-
denial के 4-8, प्र 1-4, 1-15, 6-4, मुं 1-1-9, 2-1-7, 2-1-10, तै 1-9-1,
2-6-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, छां 2-23-1, 3-17-4,
5-10-1, च 1-2-6, 3-8-10, 5-11-1.

तप्य- You heat up छां 6-16-1.

तपतः — Of one which is heated च 4-4-22.

तपति- He is heated का 6-3, प्र 2-5, तै 2-9-1, छां 1-3-1, 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, 6-16-1, घृ 1-2-7, 1-3-14, 2-3-2 4-4-23, 5-14-3, 5-14-6,

तपस्तम्- (a) To one blazing प्र 1-8, छां 2-14-2.

तपःश्रद्धे- Both penance and faith मुं 1-2-11.

तपसः- Of austerity का 4-6, मुं 3-2-4.

तपसा- By austerity ■ 1-2, 1-10, 5-3, मुं 1-1-8, 3-1-5, 3-1-8, तै 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, घृ 1-5-1, 1-5-2, 4-4-22, 6-2-16.

तपांसि- Austerities का 2-15.

तपोनिष्ठः- (Who constantly does penance) a sage's name Taponi-
tya (पौरुषनिष्ठः) तै 1-9-1.

तप्त- (a) Heated (one) छां 6-16-1, 6-16-2.

तप्तः- (a) Practised (as penance) छां 4-10-2, 4-10-4.

तप्तस्य- (a) Of one who practised penance घृ 1-2-2, 1-2-6.

तप्या- Having undergone penance प्र 1-4, तै 2-6-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1.

तप्यते- Penance is being done घृ 3-8-10, 5-11-1.

तप्यमानानां- (a) Of those doing penance; being heated छां 4-17-1, 4-17-2.

तप्यमानायाः- (a. f.) Of one doing penance छां 4-17-3.

तप्स्यामि- I will be hot घृ 1-5-22.

तमः- Darkness ई 9, 12, छां 1-3-1, घृ 1-3-28, 3-7-13, 3-9-14, 4-4-10

तमसः- Of darkness मुं 2-2-6, छां 1-3-1, 3-17-8, 7-26-2, घृ 1-3-28, 3-7-13,

तमसा- By darkness ई 3, घृ 4-4-11.

तमसि- In darkness घृ 3-7-13.

तस्तः- (a) Crossing over छां 8-4-1.

तस्तः- They two overcome घृ 4-4-22.

तरति- One sails across का 1-17, मुं 3-2-9, छां 7-1-3, वृ 4-4-22, 4-4-23.

तर्केन- By guess का 2-9.

तर्पणीयः - (a) Fit to be satisfied का 1-27.

तर्पयन्तु- Let them gratify वृ 6-3-1.

तर्हि- While; then छां 1-11-3, 2-24-2, वृ 4-5-1, 4-5-5.

तत्स- (fig) A wife छां 5-10-9.

तव- Your का 1-16, 1-19, 1-26 छां 4-2-3, 5-3-6, 5-12-1, 5-13-1, वृ 6-2-8.

ताव- A term of affection छां 4-4-2, वृ 6-2-4.

तादृक्- Like that का 4-15, छां 5-24-1.

तापसः - A hermit वृ 4-3-22

तारयतु- He may rescue छां 7-1-3

तारयति- You rescue प्र 6-8

तारयः- Impeller; an epithet of Garuda's brother प्ररा, मुंरा, मांरा.

तालुके- Two palates सि 1-6-1.

तावता- So were they वृ 4-3-20.

तावती- Till then वृ 1-5-11, 1-5-12.

तावत्- So extended; वृ 1-5-13

तावद्- Till छां 1-1-6, 1-9-3, 1-11-3, 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4, 5-11-5, 6-14-2, 6-15-1, 8-6-4, 8-6-5, वृ 1-4-17, 3-3-2, 5-14-1, 5-14-2 5-14-3, 5-14-6.

तावान्- So much छां 3-12-6 8-1-3, वृ 1-5-11, 1-5-12, 1-5-13, 3-3-2, 6-4-3.

त- Mortal छां 8-3-5.

तिडिभुः - (a) Enduring वृ 4-4-23.

तितीर्षताम्- (a) Of those desirous of crossing का 3-2.

तिरश्चो- (a. f.) Adverse वृ 6-3-1.

तिरश्चीनवशः - A bee-hive छां 3-1-1.

तिरश्चोभिः - (a. f.) By the obliquely going छां 7-11-1.

तिरोदधे- It vanished के 3-11.

तिरोभावः - Disappearance छां 7-26-1.

तिरोऽहानि- Let me hide वृ 1-4-4.

तिरोहितं- (a) Hidden; obscure वृ 1-3-28.

तिर्यञ्चः - (a) Crooked वृ 6-3-1.

तिलः - Sesamum छां 5-10-6.

तिलमापाः - Sesamums and Uḍida छां 5-10-6, वृ 6-3-13.

तिलोदनं- Rice cooked with sesamums वृ 6-4-17.

तिष्ठत्- (a) Standing ई 4.

तिष्ठतः - Two stand वृ 3-8-9.

तिष्ठति- One stands का 4-12, 6-9, छां 6-11-1, 6-12-2, 7-8-1 वृ 5-13-1

तिष्ठते- He is there भुं 2-1-9.

तिष्ठन्- (a) Dwelling वृ 3-7-3, 3-7-4 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8, 3-7-9
3-7-10, 3-7-11, 3-7-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16 3-7-17
3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23, 4-3-9.

तिष्ठन्तं- (a) To waiting का 4-6.

तिष्ठन्ति- They stand प्र 2-10, छां 8-6-1, वृ 3-8-9, 4-3-20.

तिष्ठन्ती- (a) To one waiting for का 4-7.

तिष्ठमानस्य- (a) Of one who stands वृ 3-9-28 (7).

तिष्ठासेत्- Should desire to live वृ 3-5-1.

तिसृभिः - By three (f.) वृ 3-1-7.

तिथः - (a. f.) Three का 1-9, प्र 5-6, तै 1-5-1, छां 4-17-2, 6-3-2, 6-3-3,
6-3-4, 6-4-7, 6-8-6, वृ 3-1-7, 3-1-8, 3-1-10.

ती-तीति ईकारानुबन्धो निदेशार्थः - Monosyllable for अनुत्, falsehood वृ
5-5-1.

तीरे- On the bank वृ 2-2-3.

तीर्थः - (a) Gone beyond वृ 4-3-22.

तीर्त्वा- Crossing over; spreading ई 11, 14, का 1-12, छां 8-4-2, घृ 6-4-12.

तीर्थेन- In the right manner घृ 6 2-7.

तीर्थेभ्यः - At holy places छां 8-15-1.

तुभ्यं- For you म 2-7, घृ 6-2-4, 6-2-8.

तुरं- Speedily छां 5-2-7.

IV तुर. काशवेपः - Tura Kāśaveya

घृ 6-5-4 IV

Tradition from

Prajāpati III

to

Yajñavalkya Rājastambāyana V

तुरात्- From Tura घृ 6-5-4.

तुरीयं- (a) The fourth घृ 5-14-3, 5-14-6.

तुरीयाय- (a) To the fourth घृ 5-14-7.

तुरीये- (a) In the fourth घृ 5-14-4.

तुल्य- (a) Equal to का 1-21.

तुल्य. - (a) Equal to का 1-22.

तुष्टः - (1) Pleased का 1-15.

तुष्टुवाँसः - (Perf part of स्तु, प्र. व. पु) Praising प्रवा, मुंवा, मांवा.

तूर्णम्- Rapidly प्र 5-3.

तूष्णी- Silently; silent म 6-1, छां 1-10-11, घृ 2-1-13.

तृणम्- Grass; blade of grassके 3-6, 3-10.

तृणजलायुक्ता- A caterpillar घृ 4-4-3.

तृणवनस्पतयः - Grass and trees छां 7-8-1, 7-10-1.

तृणवनस्पतीन्- Grass and trees छां 7-2-1, 7-7-1.

तृणस्य- Of grass blade घृ 4-4-3.

तृणैः - By grass blades छां 6-7-5.

तृणोदकं- Grass and water छां 2-22-2, घृ 1-4 16.

तृतीयं- (a) Third का 1-4, 1-19 वे 4-4, छां 2-24-16, 3-8-1, 5-10-8,
पृ 1-2-3, 4-3-9, 5-14-6.

तृतीयः- (a) The third का 1-20, मां 5, छां 2-23-1.

तृतीयसवनम्- Third sacrificial libation छां 2-24-1, 2-24-16, 3-16-4,
3-16-5, 3-16-6.

तृतीयसवनस्य- Of third sacrificial libation छां 2-24-11.

तृतीयस्य- (a) Of the third छां 8-5-3.

तृतीया- (a. f.) Third मां 11, पृ 3-1-7, 3-1-10.

तृतीयो- (a. f.) To the third छां 5-21-1, 6-11-2

तृप्ताः- (a) Satisfied पृ 6-3-1.

तृप्ति- Contentment छां 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2.

तृप्तिः- Contentment से 3-10-2.

तृप्तिमान्- (a) Possessing contentment छां 7-10-2.

तृप्यति- Is contented छां 3-6-3, 3-7-3, 3-8-3, 3-9-3, 3-10-3, 5-19-1,
5-19-2, 5-20-1, 5-20-2, 5-21-1, 5-21-2, 5-22-1, 5-22-2, 5-23-1,
5-23-2.

तृप्यति- (तृप्यन्) (a) In one while being contented छां 5-19-2,
5-20-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2.

तृप्यन्ति- They are contented छां 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1,
5-20-2, पृ 1-3-18.

तृप्यन्तीषु- (a. f.) In those being contented छां 5-20-2.

तृप्यन्त्यां- (a. f.) In one's while being contented छां 5-19-2, 5-21-2,
5-22-2, 5-23-2.

ते- Thine; for thee ई 16, 18, के 2-1, 4-7, का 1-14, 1-19, 2-15, प्र
2-10, 2-12, 3-2, 6-1, त्रैषा, 1-1-1, 1-11-3, 1-12-1, छां 1-5-2, 1-8-6
1-8-8, 1-9-3, 1-10-9, 1-10-10, 1-10-11, 1-11-4, 1-11-5, 1-11-6,
1-11-7, 1-11-8, 1-11-9, 4-5-2, 4-6-1, 4-6-3, 4-7-1, 4-7-3, 4-8-1,
4-8-3, 4-14-1, 4-14-2, 4-14-3, 5-2-6, 5-3-5, 5-12-2, 5-14-2,
5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 6-7-3, 7-1-1, 8-9-3, 8-10-4, 8-11-3, पृ

2-1-1, 2-1-18, 2-4-1, 2-4-2, 2-4-4, 3-6-1, 3-7-1, 3-9-26, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-2-1, 4-5-2, 4-5-3, 4-5-5, 5-14-7, 5-15-1, 6-1-14, 6-3-5, 6-4-8, 6-4-21, 6-4-22, 6-4-23, 6-4-25, 6-4-27.

तेजः - Light; lustre; heat ई 16, का 1-26, प्र 3-9, 4-8, ऐ 4-1, छां 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-2, 3-13-1, 6-2-3, 6-5-3, 6-8-4, 6-8-5, ॥ 8-6, 6-15-1, 6-15-2, 7-2-1, 7-4-2, 7-7-1, 7-11-1, 7-11-2, 7-26-1, वृ 1-2-2, 3-7-14, 4-4-7, 5-15-1, 6-4-5, 6-4-6.

तेजसः - Of the lustre छां 6-2-3, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, 6-4-6, 6-6-4, 7-11-2, 7-12-1, वृ 3-7-14.

तेजसा- By heat, by luster प्र 2-9, 3-10, 4-6, छां 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2, 6-8-4, 6-8-6, 8-6-3.

तेजसि- In luster प्र 5-5, छां 6-8-6, 6-15-1 6-15-2 वृ 3-7-14.

तेजस्वतः - (a) Of illustrious छां 7-11-2.

तेजस्विनी- (a. f.) Illustrious वृ 2-1-4.

तेजस्विनी- (a) Two illustrious ones केषा, कषा 6-19, तैषा 2, प्रा 3.

तेजस्वी- (a, illustrious छां 2-14-2, 3-13-1, 7-11-2, वृ 2-1-4.

तेजोमण्डले- In a halo of light प्र 4-2.

तेजोमयः - (a) Shining; full of energy वृ 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 4-4-5.

तेजोमयी- (a) Shining; full of energy छां 6-5-4, 6-6-5, 6-7-6.

तेजोमात्रा- Elements; particles of light, energy ॥ 4-8.

तेजोमात्राः - Elements of light वृ 4-4-1.

तेजोमूल- Heat-root छां 6-8-4, 6-8-6.

तेजोरसः - Essence of lustre वृ 1-2-2.

तंजसः - (a) The highly refined or subtle essence मां 4, 10, वृ 2-5-4, 4-4-9.

तंसिरीयोपनिषद्

1	2	3
गिरादवायः	ब्रह्मानन्दवल्ली	भृगुवल्ली
अनुवाकः पादाः	अनुवाकः पादाः	अनुवाकः पादाः
1 1	1 1	1 1
2 1	2 1	2 1
3 4	3 1	3 1
4 3	4 1	4 1
5 3	5 1	5 1
6 2	6 1	6 1
7 1	7 1	7 1
8 1	8 5	8 1
9 1	9 1	9 1
10 1		10 6
11 4		
12 1		

एवमेव- (a) Resigned है 1.

एव- (Pron a) Invisible अमूर्त है 2-6 1, वृ 2-3-1, 2-3-3, 3-9-9.

एव- (Pron a) of that वृ 1-3-24, 2-3-3, 2-3-5

एव- By invisible वृ 1-6-3.

नपु- Tin छां 4-17-7.

नपु- By tin छां 4-17-7.

नप- (a) Group of three का 1-18, वे 3-12, छां 2-21-1, 3-17-6वृ,
1-6-1, 1-6-3, 3-9-1, 3-9-8, 5-2-1, 5-2-3.

नप- ~ The three वे 3-12, छां 1-8-1, 2-21-1, 2-23-1, वृ 1-5-4, 1-5-5,
1-5-16, 3-9-1, 3-9-8.

नप- नीच सता- (a) Three hundred and three वृ 3-9-1.

नप- नीच सहस्र- (a) Three thousand and three वृ 3-9-1.

नप- त्रिंशत्- (a) Thirty three (8 वसवः 11 वृत्ताः 12 आक्षिप्ताः 1 इन्द्र
1 प्रजापतिः) वृ 3-9-1, 3-9-2.

त्रयस्त्रिंशो- (Included) In the thirty-three (gods) च 3-9-2.

त्रया- The three च 5-2-1.

त्रयाणां- Of the three का 1-10.

त्रयी- (f1) The group of three छां 1-1-9, 2-21-1, 2-23-2, च 5-14-2
5-14-6.

त्रयी- (a. f.) The group of three छां 1-4-2, 4-17-3.

त्रय्या- (a. f.) Of the group of three छां 4-17-8.

त्रयोदश - (a) Thirteenth छां 1-13-3.

त्रायम्- Protection; defence; preservation छां 8-5-2.

त्रायते- She protects छां 3-12-1, च 5-13-1, 5-14-4.

त्रि- (a) Three च 6-4-19, 6-4-21, 6-4-25.

त्रिकर्मण्य- (a) Doer of chief three duties of a Brāhmana, i. e.
sacrifice, study of Vedas and making charity का 1-17.

त्रिकालातीतम्- Beyond the three times namely the past, the pre-
sent and the future सौं 1.

त्रिणाचिकेत- (a) One who has thrice kindled the Nāchiketa fire
or studied the Nāchiketa section of Kāṭhaka का 1-17, 1-18.

त्रिणाचिकेता- (a) Those who have thrice kindled the Nāchiketa
fire का 3-1

त्रिदिवे- In the heaven प्र 2-13.

त्रिधा- (a) Threefold; in three ways छां 7-26-2.

त्रिपदी- (a) Three-footed (three stanzas) च 5-14-7.

त्रिपदस्य- (a) Of threefourths छां 3-12-6, (पादः one fourth).

त्रिभिः- By three (mother, father and preceptor) का 1-17.

त्रिभिः- By three छां 2-10-3, च 1-3-22.

त्रिमात्रेण- By three syllables प्र 5-5.

त्रिरात्रात्रे- At the end of three nights च 6-4-13.

त्रिवृत्- (a) Threefold छां 6-3-4, 6-4-7, 6-8 6.

त्रिवृतम्- (a) Threefold छां 6-3-3, 6-3-4.

त्रिषष्टकुः- By the sage Triṣaṣṭiku त्रै 1-10-1.

त्रिषु- (a) In threes वृ 5-14-1.

त्रिष्टुप्- A metre with 11 syllables in a quarter छां 3-16-3.

त्रीणि- (a) Three छां 2-21-3, 6-3-1 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, 8-3-5,
वृ 1-5-1, 1-5-3.

त्रीन्- (a) Three का 1-9, वृ 5-14-6, 6-4-16.

त्रेतायाम्- In the three sacred fires taken collectively गार्हपत्य, दक्षिण
and अहवनीय मं 1-2-1.

त्रैधा- In three parts छां 6-5-1, 6-5-2, 6-5-3, वृ 1-2-3.

33 त्रैवणिः- Traivani

वृ 2-6-3 — 33

4 6-3 — 33

Tradition from

Aupajandhani 32

to

Āsurāyana 34.

त्रैवणेः- From Traivani वृ 2-6-3, 4-6-3.

त्रैष्टुभं- Pertaining to Trisṭubh (त्रिष्टुप्) छां 3-16-3.

त्र्यक्षरं- A word of three syllables छां 2-10-1, 2-10-3, 2-10-4, वृ 5-3-1,
5-5-1.

त्र्यहं- For three days वृ 6-4-13.

त्वं- (Pron.) Thou ई 15, के 1-5, 1-6, 1 7, 1-8, 1-9, 2-1, का 1-12,
1-13, 1-14, 1-22, 1-24, 1-27, 2-3, 2-9, घ 2-7, 2-9, 2-10, 2-11,
6-9, छेपा, 1-1-1, 1-12-1, छां 1-5-2, 1-5-4, 4-1-8, 4-4-2, 4-4-4,
5-1-12, 5-1-13, 5-1-14, 5-3-5, 5-3-7, 5-12-1, 5-13 1, 5-14-1,
5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3,
6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3, 7-15-2, वृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4,
1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 1-5-17, 3-1-2, 3-7-1, 3-9-26, 5-15-1, 6-1-4,
6-1-14, 6-2-4, 6-2-8, 6-2-9, 6-4-9, 6-4-20 6-4-28,

त्वक्, त्वद्- Skin प्र 4-8, तै 1-7-1, ऐ 1-4, छां 2-19-1, 5-23-2, वृ 2-4-11,
3-2-9, 3-7-21, 3-9-28, (1,2) 4-5-12.

त्वच्- To skin ऐ 2-4, वृ 3-7-21.

त्वचः- Of skin ऐ 1-4, वृ 3-7-21, 3-9-28 (2).

त्वचा- By skin प्र 5-5, ऐ 3-7, 3-11, वृ 3-2-9

त्वचि- In skin छां 5-23-2, वृ 3-7-21.

त्वत्- (Pron a.) From you का 1-10.

त्वत्तः- (Pron a.) From you छां 5-3-7.

त्वद्दत्ते- Without you वृ 6-1-13.

त्वया- (Pron. a.) By thee का 1-20, तै 1-11-2, 1-11-3

त्वयि- (Pron. a.) In thee ई 2, के 3-5, 3-9, तै 1-4-3, छां 6-3-1, 6-4-24,
6-4-25.

त्वष्टा- Divine architect वृ 6-4 21.

त्वा, त्वा- (Pron. a.) Thee का 1-4, 1-24, 1-27, 2-4, प्र 6-1, तै प्रा,
1-1-1, 1-4 3, छां 1-8-3, 2-22-3, 2-22-4, 2-24-4, 2-24-8, 2-24-12,
2-24-13, 4-1-2, 4-4-2, 4-4-4, 4-4-5, 4-9-2, 4-10-2, 4-14-2,
5-3-1, 5 3-4, 7-15-2, वृ 2-1-15, 3-3-1, 3-8-2, 3-9-18, 4-2-4,
6-3 1

त्वा- (Pron. a.) Thee का 1-11, तै 1-12-1, छां 4-4-2, 4-4-4, 5-14-1.

त्वादृक्- Like thee का 1-22, 2-9

त्वाष्ट्र- Of Tvaṣṭī वृ 2-5-17

व- Food छां 1-3-6.

व- Earth छां 1-3-7.

व- Fire छां 1-3-7.

व- Rgveda छां 1-3-7.

द (दाम्यत)- Restrained वृ 5-2-1

द (दत्त)- Give वृ 5-2-2.

द (दयस्वम्)- Be compassionate वृ 5-2-3

द (दति ददति)- Give वृ 5-3-1.

दंशः - A gnat छां 6-9-3, 6-10-2.

दंसः - An act वृ 2-5-16.

दक्षिण- South (Solstice) प्र 1-9.

दक्षिण- Right वृ 6-4-25.

दक्षिणः - Right ते 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1.

दक्षिणः - Southern छां 3-13-2.

दक्षिणतः - From southern side भुं 2-2-11, छां 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4
3-10-4, 7-25-1, 7-25-2, वृ 3-1-9.

दक्षिणा- Gift वृ 3-9-21.

दक्षिणा- South छां 3-15-2, 4-5-2, वृ 1-2-3, 4-2-4.

दक्षिणा- South (solstice) छां 5-10-3.

दक्षिणा- South प्र 1-6.

दक्षिणा- To a gift वृ 3-9-21.

दक्षिणाः - Southern छां 3-2-1.

दक्षिणाः - Gifts भुं 2-1-6, छां 3-17-4, वृ 3-9-21.

दक्षिणामूर्ती- In the southern fire; in fire placed southwards also
called Anvābhāryapacana छां 4-17-5.

दक्षिणादित्यः- The southward Sun वृ 6-2-16.

दक्षिणाया- On gift वृ 3-9-21.

दक्षिणाया- In southern direction वृ 3-9-21.

दक्षिणासु- In milch cows का 1-2

दक्षिणे- In the right वृ 2-3-5, 4-2-2, 5-5-2, 5-5-4.

दक्षिणे- (a) The southern वृ 4-2-4.

दग्ध- In order to burn; to burn के 3-6.

दत्त- You give छां 4-3-7, वृ 5-2-2, 5-2-3.

दत्त- (a) Given छां 4-3-6, 5-10-3.

ददत्- (a) Giving का 1-3.

ददतः - (a) Those who give वृ 3-8-9.

ददति- They give वृ 5-3-1.

ददतुः — Both gave छां 4-3-5.

ददशे- He saw छां 8-9-1, 8-10-1, 8-11-1.

ददाति- He gives तै 3-10-6, छां 7-15-1, वृ 1-4-16, 3-9 21.

ददानि- Let me give छां 2-22-5.

ददामि- I give का 1-1, 1-16, वृ 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7
4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-33, 4-4-7, 4-4 23.

ददुः — They gave छां 4-3-8.

ददृशिवान्- (a) Who has seen का 1-11.

ददृशे- It has come into sight as it were का 6-5, वृ 5-14-3.

ददौ- He gave का 1-1, वृ 4-3-1.

ददाः — We give वृ 2-1 1, 6-2-4.

दद्याः — Thou shouldst give छां 1-11-3.

दद्यात्- One may give छां 3-11 6, वृ 6-4-7, 6-4-8.

दधमि- In coagulated milk वृ 6-3-13.

दधाति- He bestows upon ई 4, वृ 1-4-11.

दधातु- Let him bring about, or place अथा, मुंथा, मांथा, वृ 6-4-21.

दधामि- I bestow upon वृ 6-4-22, 6-4-25.

दधावहे- Let us two lay upon वृ 6-4-20.

दधि- Coagulated milk, curds वृ 6-4-25.

दधिमध्वतम्- Coagulating curds, honey and ghee together वृ 6 4-25.

दधिमधुनः — Of coagulated milk and honey छां 5-2-4.

दधीचः आथर्वणात्- From Dadhici Ātharvāna वृ 2-6-3, 4-6-3

दधीचि, दध्वद्- Dadhici sage वृ 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19.

दधीचे- For Dadhici वृ 2-5-17.

दधीत- (You) bear, conceive वृ 6-4-10, 6-4-11.

दधुः — They durst वृ 3-1-2, 3-9-27

दध्नः- Of the coagulated milk छां 6-6-1.

13 दध्वद् आथर्वणः — Dadhici Ātharvāna, the sage who gave his bones for the use of Indra,

यृ 2-6-3 — 13

4-6-3 — 13

Tradition from

Ātharvāh Daiva 12

to

The Aśvināu 14

दध्यह्— The name of the sage Dadhyah यृ 2-5-16.

दध्यह्दायवङ्गः— The name of the sage Dadhyah who is a descendant of मयर्वन् यृ 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19.

दध्मोदत्तं— Rice cooked with curds यृ 6-4-15.

दध्मिरे— They continued to live यृ 1-5-21.

दध्मे— One continued to live छां 4-10-3, यृ 1-5-21, 1-5-22, 3-1-2.

दग्दगूकम्— A snake यृ 6-2-16.

दन्त्रस्यमाणाः— (a) Going by different ways का 2-5.

दधं— Little के 2-1.

दर्शं— Subjugation of passions यृ 5-2-3.

दर्शः— Subjugation of passions के 4-8, तै 1-9-1.

दर्शयन्तु— They may subdue themselves तै 1-4-2.

दर्शयस्व— You be compassionate यृ 5-2-3.

दर्पा— Compassion यृ 5-2-3.

दर्षी— (Oblations made with) a ladle यृ 3-8-9.

दर्शतम्— (a) Visible यृ 5-14-3, 5-14-6.

दर्शताम्— (a) To the visible यृ 5-14-7.

दर्शते— (a) In the visible यृ 5-14-4.

दर्शनाम्— For looking at छां 8-3-1, 8-12-1.

दर्शनीयम्— (a) Visible छां 1-2-4.

दर्शनेन— By looking at यृ 2-1-5.

दर्शपूर्णमासी— New moon and full moon यृ 1-5-2.

दर्शयति— He shows छां 7-26-2.

दर्शयित्वा- Having indicated छां 7-11-1.

दश- (a) Ten छां 4-3-8, 5-9-1, 7-9-1, 7-26-2, वृ 2-5-19, 3-1-1, 3-9-4 6-3-13.

दश च सहस्राणि- (a) Tens of thousands वृ 2-5-19.

दशमे- (a) In tenth वृ 6-4-22.

दशरात्री- Ten nights छां 7-9-1.

दशौ- Two ASvins वृ 2-5-17.

दहर- (a) Small छां 8-1-1, 8-1-2.

दहर- (a) Small छां 8-1-1, 8-1-2.

दहेद्- Should burn छां 6-7-3, 6-7-5, 7-15-3.

दहेति- (दह + इति) You burn के 3-6.

दहेयम्- I may burn के 3-5.

दह्यते- It is burnt छां 6-16-1, 6-16-2.

दातारः -- (a) Donors प्र 2-11.

दातु. -- (a) Of the donor वृ 3-9-28 (7.)

दान- Charity छां 2-23-1, 3-17-4, वृ 5-2-3.

दानेन- By charity वृ 4-4-22, 6-2-16.

दाप्त- (a) Self-controlled वृ 4-4-23.

दाय- A rope वृ 2-2-1.

दाम्यत- You restrain yourself वृ 5-2-1, 5-2-3.

दाध- Wood छां 4-17-7.

दादना- By wood छां 4-17-7.

दाहणि- Woods वृ 3-9-28 (3).

दारेण- With the wife वृ 6-4-12.

दादभ्य- Oh Dalbhya छां 1-8-6.

दादभ्यं- A person from Dalbha families (चैकितायनं) छां 1-8-3, 1-8-6.

दादभ्यः - (चैकितायनः) A person from Dalbha family छां 1-8-1.

दादभ्यः - Bala Dālbhya छां 1-2-13, 1-12-1, 1-12-3.

दासमार्य- Slaves and wives छां 7-24-2.

द सी- A female slave छां 5-13-2

दासीनां- Of female slaves वृ 6-2-7.

दासीनिष्कः- Female slave and gold छां 5-13-2.

दास्यसि- You will give क् 1-4.

दास्यामि- I will give छां 5-11-5.

दास्याय- For being a slave वृ 4-4-23

दिक्- A cardinal point छां 3-15-2, 3-18-6, 4-5-2, वृ 1-2-3, 4-2-4.

दिक्कला- A part of a direction छां 4-5-2.

दिक्षु- In cardinal points छां 4-3-8, 5-20-2, वृ 2-1-11, 2-5-6, 3-7-10.

दिगतरैः- By various directions ॥ 4-5.

दिग्घविद्धा- One who is smeared and pierced वृ 6-4-9.

दिग्भिः- By cardinal points छां 3-18-6.

दिग्भ्यः- From cardinal points वृ 3-7-10

दिदुक्षन्ते- They desire to see वृ 1-3-25.

दिश- To the shining world मे 1-2, छां 3-15-5, 5-12-1, 7-2-1, 7-7-1, वृ 3-7-8.

दिशः- From the shining world प्र 1-11, छां 3-13-7, 3-14-3, 4-17-1, वृ 1-5-19, 3-7-8, 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7.

दिवा- By day प्र 1-13, छां 3-11-3, 3-17-7, 4-1-2.

दिशि- In the shining world छां 3-12-6, 3-17-7, 5-19-2, 8-5-3 वृ 3-7-8

दिविदिविद्वयः- For those dwelling in the shining world छां 2-24-14.

दिवेदिवे- Day after day क् 4-8.

दिव्यं- Divine सुं 3-1-7, 3-2-8.

दिव्यः- (a) Divine सुं 2-1-2.

दिव्ये- In divine सुं 2-2-7.

देशं- To a cardinal point प्र 1-6, छां 1-3-11, 6-8-2, 6-14-2, वृ 3-8-9, 4-1-3, 4-1-5.

देशः- Cardinal points प्र 1-6, सुं 2-1-4, ते 1-7-1, मे 1-4, 2-4, छां 2-17-1, 2-21-4, 3-15-1, 3-18-2, 4-12-1, 5-6-1 5-20-2, वृ 1-1-1, 1-3-15, 2-5-6, 3-2-13, 3-7-10, 3-9-13, 3-9-19, 4-1-5, 4-2-4, 6-2-9.

दिशा— Of cardinal points छां 3-15-2, सू 1-3-10, 2-5-6, 6-3-6, 6-4-22.

दिशि— At a cardinal point सू 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23, 3-9-24.

दिष्टं— (a) Indicated छां 5-9-2.

दीया— A consecration for a religious ceremony सू 3-9-23.

दीयाः — Consecrations for a religious ceremony मुं 2-1-6, छां 3-17-1.

दीक्षायां— In the consecration for a religious ceremony सू 3-9-23.

दीक्षितम्— (a) One who has consecrated oneself for the performance of the sacred rites सू 3-9-23.

दीक्षित्वा— Consecrating oneself for the performance of the sacred rites छां 5-2-4.

दीप्यते— It shines छां 3-13-7, सू 1-3-12, 3-1-8.

दुःखं— Sorrow सू 4-4-14.

दुःखतां— Discomfort छां 7-26-2.

दुग्धदोहाः — Those whose milk is milked का 1-3.

दुग्धे— One milks छां 1-3-7, 1-13-4, 2-8-3.

दुग्धुमेः — Of a drum सू 2-4-7, 4-5-8, 5-10-1.

दुद्रुग्धावाहस्य— Of beating of a drum सू 2-4-7, 4-5-8.

दुस्तया— (a) Difficult to be overcome का 3-14.

दुग्धगीतम्— (a) Badly sung sāman, chant छां 1-5-5.

दुरीणसद्— (a) Residing in a house का 5-2.

दुर्गं— (a) Impassable; difficult country का 3-14.

दुर्गन्धि— (a) Ill-smelling छां 1-2-2, 1-2-9.

दुर्गं— In impassable or difficult country का 4-14, सू 6-1-3.

दुर्दर्शं— (a) Difficult to be seen का 2-12.

दुर्निष्पतरं— (a) More difficult to be issued छां 5-10-6.

दुर्भियज्यं— (a) Hard to cure सू 4-3-14.

दुर्लभाः — (a) Difficult to be attained का 1-25.

दुष्कृतं— Sinful action छां 8-4-1.

दुश्चरित्वात्— From misbehaviour का 2-24.

दुष्टाशवाः - Wicked or unruly horses का 3-5.

दुष्यति - He is spoiled छां 8-10-1, 8-10-3.

दुहितरं - To a daughter छां 4-2-3.

दुहिता - A daughter वृ 3-3-1, 6-4-17.

दूर 'दूर' By name (far away) (दूरवास) वृ 1-3-9.

दूरं - (a) Far off का 2-4, 2-21, वृ 1-3-9.

दूरान् - (a) From far off मुं 3-1-7.

दूरे - (a) Far off ई 5.

दृढिष्ठः, द्रढिष्ठः - (a) Strongest ते 2-8 1.

दुष्टबालाकिः - Conceited son of Ba ākī (गाम्बे) वृ 2-1-1.

दृश्यते - It is seen का 3-12, छां 1-6-6, 1-7-5, 4-11-1, 4-12-1, 4-13-1, 4-15-1, 5-12-1, 5-13-1, 8-7-4.

दृश्येत् - It would be seen छां 5-1-7.

दृष्टं - (a) Which is seen प्र 4-5, ऐ 3-11, छां 3-13-8, 4-3-8.

दृष्टये - For seeing ई 15, वृ 5-15-1.

दृष्टि - Vision ऐ 5-2, छां 3-13-7.

दृष्टे - In which is seen मुं 2-2-8, वृ 4-5 6.

दृष्टे - Of the vision वृ 3-4-2, 1-3-23.

दृष्ट्वा - Seeing; having seen का 2-11, ऐ 3-5, छां 2-9-7, 3-6-1, 3-6-3, 3-7-1, 3-7-3, 3-8-1, 3-8-3, 3-9-1, 3-9-3, 3-10-1, 3-10-3, 4-16-3, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34.

देयम् - (a) That which should be given ते 1-11-3.

देव - Oh shining one ई 18, ते 1-4-1, वृ 5-15-1.

देवं - To the god; the shining one का 1-17, 2-12, 2-21, छां 3-17-8, वृ 1-4-6, 4-4-15.

देवः - Shining one के 1-1, प्र 2-2, 2-5, 4-1, 4-5, 4-6, छां 1-12-5, 4-3-6, वृ 3-9-9, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-13, 4-3-20.

देवकामान्- The desires of gods छां 1-7-7.

देवकामानां- Of gods' desires छां 1-6-8.

देवकीपुत्राय- To the son of Devaki (Kṛṣṇa) छां 3-17-6.

देवगणधर्वाणाम्- Of gods and celestial musicians तै 2-8-2.

देवजातानि- Kinds of gods सू 1-4-12.

देवता- A deity प्र 3-8, छां 1-10-9, 1-10-10, 1-10-11, 1-11-4, 1-11-5, 1-11-6, 1-11-7, 1-11-8, 1-11-9, 4-17-2, 6-3-2, 6-3-3, सू 1-2-7, 1-3-9, 1-3-10, 1-3-11, 1-3-16, 1-5-20, 1-5-22, 3-2-10, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17.

देवता- To a deity छां 1-3-9, 4-2-2, सू 1-4-10, 1-5-20, 3-6-1.

देवता- Deities तै 1-5-1, ऐ 2-1, छां 6-3-2, 6-3-3, 6-3-4, 6-4-7, 6-8-6, सू 1-3-6.

देवतानाम्- Of deities छां 2-20-2, 4-17-8, 6-4-7, सू 1-2-7, 1-3-11, 1-5-22.

देवताभिः- By deities सू 3-1-9.

देवताभ्यः- From deities सू 1-2-7.

देवतामयी- (a) Full of divinity का 4-7.

देवताया- In the deity छां 6-8-6, 6-15-1, 6-15-2.

देवतायाः- (Of a deity) सू 1-5-14.

देवतार्थ- For the deity ऐ 2-5, सू 1-5-23.

देवतासु- In deities ऐ 2-5, छां 2-20-1, 2-20-2.

देवते (प्र द्विवचन, स्त्री. of देवता)- Two deities सू 5-12-1.

देवता- Among all gods छां 3-17-8, सू 1-4-11.

देवत्व- Godness सू 4-3-33.

देवपथः- Heavenly passage छां 4-15-6.

देवस्मृत्यार्याभ्याम्- From religious rites in connection with gods and manes तै 1-11-2.

देवमधु- Divine honey छां 3-1-1.

देवमनुष्याः- Gods and men छां 7-6-1, 7-8-1, 7-10-1.

देवयानं - To the path leading to salvation च 6-2-2

देवयानः - The path leading to salvation सु 3-1-6, छां 5-10-2.

देवयानस्य - Of the path leading to salvation सु 5-3-2, च 6-2-2.

देवरागाह्न्यानि - Days in which a god's chariot would be going च 3-3-2.

देवलीकं - To world of divines च 3-1-8, 6-2-15.

देवलीकः - A world of divines च 1-5-16, 3-1-8,

देवलीकाः - The worlds of divines च 3-6-1.

देवलीकान् - From divine world च 3-6-1, 6-2-15.

देवलीकेषु - In the worlds of divines च 3-6-1.

देवविद् - (a) Knower of gods च 3-7-1.

देवविद्या - Divine science; science of etymology (Nirukta) छां 7-1-4.

देवविद्यां - Divine science; science of etymology (Nirukta) छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

देवसुषयः - Tubes in the heart leading to the gods छां 3-13-1.

देवस्य - Of a god छां 5-2-7, च 6-3-6.

देवहितम् - (a) Apportioned by gods प्र प्रा, सु प्रा, मां प्रा.

देवाः - Shining ones ई 4, के 3-1, 4-2, का 4-9, 5-3, प्र प्रा, 2-1 सु प्रा, 2-1-7, 3-2-7, मां प्रा, ते 1-5-3, 2-1-1, 2-5-1, वे 3-14, 5-3, छां 1-2-1, 1-4-2, 1-4-4, 1-4-5, 1-12-5, 2-9-5, 2-24-16, 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1, 3-11-2, 5-4-2, 5-5-2, 5-6-2, 5-7-2, 5-8-2, 5-10-4, 8-8-4, 8-12-6, च 1-3-1, 1-3-7, 1-3-18, 1-4-6, 1-4-10, 1-5-6, 1-5-17, 1-5-23, 2-1-20, 2-4-5, 2-4-6, 2-5-15, 3-8-9, 3-9-1, 3-9-2, 3-9-8, 3-9-26, 4-2-2, 4-3-22, 4-4-16, 4-5-6, 4-5-7, 5-2-1, 5-5-1, 5-8-1, 5-15-1, 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14, 6-2-16, 6-3-1.

देवान् - To gods के 4-2, 4-3, ते 2-8-3, छां 7-2-1, 7-7-1, 8-9-1, 8-10-1, 8-11-1, च 1-1-2, 1-4-6, 1-4-10, 1-5-1, 1-5-2, 1-5-20, 2-4-6, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-5-7, 5-5-1.

देवानां - Of the gods प्र 2-8, मुं 1-1-1, 1-2-5, तै 2 8-2, 2-8-3, ऐ 4-5, छां 2-24-1, 4-3-7, 5-10-4, 8-7-2, घृ 1-4-10, 1-4-16, 2-4-5, 4-5-6, 6-2-2.

देवाय - To a god घृ 6-4-19.

देवासुराः - Gods and Demons छां 1-2-1, 8-7-2.

देवी (लेखावयाना) - Goddess (7th tongue of fire) मुं 1-2-4.

देवे - In the god प्र 4-2.

देवेभ्यः - From gods के 3-1, तै 3-10-6, छां 2-22-2, 2-24-14, घृ 1-3-2 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-5-2.

देवेषु - Among gods के 2-1, छां 4-3-4, घृ 1-4-15.

देवैः - By gods का 1-21, 1-22, प्र 4-11, मुं 3-1-8.

देवी - Two gods घृ 3-9-8, 6-4-21.

देशदिग्भरैः - By different places and regions प्र 4-5.

देशे - In a country छां 8-15-1.

देहान् - From the body का 5-4.

देहि - (You) give छां 1-10 3.

देहिन् (देहिनः) - A living being especially a man का 5-4, 5-7.

दैव - A science of phenomena; unusualls छां 7-1-2, 7-2-1 7-7-1, 8-12-5.

दैव - (a) Divine घृ 1-4-17, 1-5-19, 4-4-4.

दैवः - A science of phenomena; of unusualls छां 7-1-4.

दैवः - (a) One who is divine घृ 1-5-20.

दैवाः - (a) Coming from gods छां 5-1-4, घृ 1-5-17.

दैवी - (a. f.) Divine घृ 1-5-18, 5-2-3.

दैवीः - (a. f.) Divine ones तै 3-10-2.

दैवेन - (a) By a divine one छां 8-12-5.

दैवेषु - (a) In divine ones घृ 6-2-6.

दोषा - At night छां 6-13-1.

दोषेण - With a defect छां 8-10-1, 8-10-3.

दोहं - Milk छां 1-3-7, 1-13-4, 2-8-3.

दोहः - Milk छां 1-3-7, 1-13-4, 2-8-3

धावापृथिवी - Heaven and the earth छां 7-4-2, 8-1-3, वृ 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7, 6-4-21.

धावापृथिव्यो - Heaven and the earth वृ 3-8-9.

धुलोकं - Sky-world वृ 3-1-10.

धीः - A Shining world सुं 2-2-5, तै 1-3-1, 1-7-1, वे 1-2, छां 1-3-7, 1-6-3, 2-2-1, 2-2-2, 2-17-1, 3-1-1, 3-15-1, 3-19-2, 4-6-3, 4-13-1, 5-19-2, 7-6-1, 7-8-1, 7-10-1, वृ 1-1-1, 1-2-3, 1-5-12, 2-2-2, 3-7-8, 3-9-3, 3-9-7, 5-14-1, 6-3-6, 6-4-20, 6-4-22.

दृश्यामि - I am going to see वृ 1-5-21.

दृढस्य - (a) Of firm छां 1-3-5.

दृविषं - Wealth तै 1-10-1, वृ 6-4-6.

दृशये - By things; by means क्त्वा 2-10.

दृष्टव्यं - (a) Fit to be seen प्र 4-8.

दृष्टव्यः - (a) Fit to be seen वृ 2-4-5, 4-5-6.

दृढा - (a) One who sees; one who sees mentally प्र 4-9, छां 7-5-1, 7-9-1, वृ 3-7-23 4-3-32.

दृष्टारं - To a seer वृ 3-4-2.

दृष्टुः - Of a seer वृ 4-3-23.

दृष्टु - A seer वृ 3-8-11.

दृष्टुःश्रुतं (दृष्टु + श्रुतं) Seer, not heard वृ 3-8-11.

द्वयाः - (a) Of two kinds वृ 1-3-1.

द्वौ - (a) Two सुं 3-1-1.

द्वारः - (a) Entrance वे 3-12.

द्वान्विंशतं - (a) Thirty two छां ६-7-3, ८-9-3, ८-10-4, वृ 3-3-2.

द्वारस्य - (a) Twelve प्र 1-11, छां 4-10-1, वृ 3-9-2, 3-9-5.

{ नीरमास - Twelve in number :-

1 मघ, 2 माघव, 3 शुक्र, 4 ऋषि, 5 नभ, 6 नभस्यः 7 इष, 8 ऊग.
9 सहस्र, 10 सहस्र, 11 सप, 12 तपस्य }

द्वादशवर्ष - Twelfth year छां 6-1-2.

द्वादशाकृतिम् - (a) Consisting of twelve formations (the solar months) म 1-11.

द्वादशाह - For twelve days घृ 6-3-1.

द्वाभ्यां - With two घृ 3-8-2.

द्वारपाः - Door-keepers छां 3-13-6.

द्वारपान् - To door-keepers छां 3-13-6.

द्वारा - Entrance दे 3-12.

द्वाविंशति - (a) Twenty two छां 2-10-4.

द्वाविंशेन - By the twenty second छां 2-10-5.

द्वाप्तसप्तविः - (a) Seventy two म 3-6.

द्वाप्तसप्तविःसहस्राणि (a) Seventytwo thousand घृ 2-1-19.

द्वितीयं - (a) Second का 1-4, दे 4-3, छां 3-7-1, घृ 1-4-3, 4-3-23, 4-3-24, 4-3-25, 4-3-26, 4-3-27, 4-3-28, 4-3-29, 4-3-30, 5-14-6.

द्वितीय - (a) One who is second मां 4, छां 2-23-1, घृ 1-2-4, 1-5-12, 2-1-11.

द्वितीयवान् - (a) Having a companion घृ 2-1-11.

द्वितीया - (a f.) Second मां 10.

द्वितीमां - (a. f.) To second छां 5-20-1, 6-11-2.

द्वितीयान् - From second घृ 1-4-2.

द्वितीयेन - (a) By second का 1-13, 1-19.

द्विपद. - (a) Two-footed घृ 2-5-18.

द्विपदी - (a. f.) Two-footed घृ 5-14-7.

द्विमात्रेण - By two syllables म 5-4.

द्विविधाः - (a) Of two kinds मु 2-1-1.

द्विषतः - The enemies घृ 2-2-1.

द्विषन् - Having one घृ 1-3-7.

द्विपक्षः - (a) Enemies तै 3-10-4.

द्विषात् - One would hate वृ 5-14-7, 6-4-12.

द्विस् - (a) Twice छां 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4, वृ 3-3-2.

द्वे - (a) Two मुं 1-1-4 छां 3-17-6, 7-3-1, वृ 1-5-1, 1-5-2, 2-3-1, 4-3-9, 4-5-1, 5-5-3, 5-5-4, 6-2-2.

द्वेषा - In two places वृ 1-4-3.

द्वैतम् - Duality वृ 2-4-14, 4-5-15.

द्वौ - (a) Two छां 4-3-4, 7-3-1, वृ 3-8-1, 3-8-2, 3-9-1, 3-9-8, 5-5-3, 5-5-4, 5-8-1, 5-14-4, 6-4-15.

द्वयशब्द - A word of two letters छां 2-10-2.

धनम् - Wealth ई 1, तै 1-11-1, छां 1-11-3, 5-11-5.

धनमात्रम् - A portion of money छां 1-10-6.

धनसमयः - Wealthy people छां 1-7-6, 3-19-2.

धनस्य - Of wealth छां 3-11-6.

धनुः - A bow मुं 2-2-3, 2-2-4, वृ 3-8-2.

धनुषः - Of bow छां 1-3-5.

धनेन - With wealth छां 5-15-1.

धनस्यः - Tubular vessels छां 3-19-2.

धर्मम् - Ethics; religion तै 1-11-1, छां 7-2-1, 7-7-1, वृ 1-4-14.

धर्मम् - Law वृ 1-5-23.

धर्मः - Character वृ 2-5-11.

धर्मः - Religion का 1-21, छां 7-2-1, वृ 1-4-14.

धर्मकाताः - (a) Observing or devoted to virtue तै 1-11-4.

धर्मस्यः - (a) Made of virtuousness वृ 4-4-5.

धर्मसंस्थाः - Stems of religion छां 2-23-1.

धर्मस्य - Of character वृ 2-5-11.

धर्माः - Religions, behaviour केषा, छां 2-1-4.

धर्मात् - From a religious behaviour का 2-14, तै 1-11-1, वृ 1-4-14.

धर्मान् - Characters का 4-14.

धर्मे - In a character सू 2-5-11.

धर्मेण - By ethical behaviour सू 1-4-14.

धर्म्यम् - (a) Righteous का 2-13.

धातः - Oh creator ! तै 1-4-3.

धातवे - For nourishing सू 6-4-27.

धाता - A creator 6-4-21.

धातुः - A humour (कफ, पित्त, वात); Essential ingredient of the body का 2-20, छां 6-5-1, 6-5-2, 6-5-3.

धातुप्रसादात् - Owing to purity of humours का 2-20.

धानाः - Seeds, छां 6-12-1.

धानादहः - Sprouts from seeds सू 3-9-28 (5).

धान्यानि - Grains सू 6-3-13.

ग्राम - An abode मुं 3-2-1, 3-2-4.

धारण. - Preserver तै 1-4-1.

धारयस्व - You maintain yourself with सू 3-8-5

धारमा - With a stream सू 6-3-1.

धारा - A sharp edge (of a razor) का 3-14, सू 3-3-2.

धारिणी - (a) Supporter मुं 2-1-3.

धर्मः - (a) Pertaining to Dharma सू 2-5-11.

धार्मिकान् - Religious posterity छां 8-15-1.

धावतः - (a) Of one who runs है 4.

धावति - He runs का 6-3, तै 2-8-1, सू 4-3-19.

धावन्ति - They run सू 2-1-1.

धिवरवा - Shame is thee छां 7-15-2.

धित्वा - Placing सू 3-3-2.

धियः - Understandings सू 6-3-6.

धिया - By meditation सू 1-5-2.

धिरण्या. - Of the altar सू 6-4-5.

धीः - Intelligence सू 1-5-3.

धीमहि - We meditate upon छां 5-2-7, वृ 6-3-6.

धीरः - (a) A resolute का 2-2, 2-11, 2-12, 2-22, 4-1, 4-4, 6-6, वृ 4-4-21.

धीराः - (a) Resolute; wise के 1-2, 2-5, का 2-5, 4-2, 5-12, 5-13, मुं 1-1-6, 1-2-8, 2-2-7, 3-2-1, 3-2-5, वृ 4-4-8.

धीराणाम् - Of the resolute ई 10, 13.

धूत्वा - Shaking off छां 8-13-1.

धूमं - To smoke छां 5-10-3, वृ 6-2-16.

धूमः - Smoke छां 2-12-1, 5-4-1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1, 5-10-5, वृ 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14.

धूमात् - From smoke छां 5-10-3, वृ 6-2-16.

धृतिः - Firmness दे 5-2, वृ 1-5-3.

धृत्वा - With firmness का 2-11.

धेनुं - To milch cow वृ 5-8-1.

धेहि - You place वृ 6-4-21.

धैर्येण - With fortitude का 6-17.

ध्मायमानस्य - Of one being blown, वृ 2-4-8, 4-5-9.

ध्यातं - (a) Thought of दे 3-11.

ध्यात्वा - Thinking दे 3-8.

ध्यानं - Meditation छां 7-6-1, 7-6-2, 7-26-1.

ध्यानस्य - Of meditation छां 7-6-2.

ध्यानात् - From meditation छां 7-6-2, 7-7-1.

ध्यानापारोक्ष - Parts of rewards of meditation छां 7-6-1.

ध्यायति - He meditates छां 7-6-1, वृ 4-3-7.

ध्यायथ - You meditate मुं 2-2-6.

ध्यायन् - (a) One who meditates छां 1-3-12, 2-22-2, 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10.

ध्यायन्तः - (a) Those who meditate छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10.

ध्यायन्ति - They meditate छां 7-6-1.

ध्यायमानः - (a) One who is in habit of meditating सुं 3-1-8.

धियते - He is borne वृ 4-3-19.

द्रुवम् - Certain क्त्वा 2-10, 3-15, 4-2, वृ 4-4-20.

द्रुवः - (a) One who is sure छां 7-4-3, 7-5-3, वृ 4-4-20.

ध्रुवा - (a) Eternal; firmly fixed छां 7-26-2, वृ 1-5-14,

ध्रुवान् - (a) Eternal ones छां 7-4-3, 7-5-3.

ध्रुवायां - Towards eternal वृ 3-9 24.

नः - Ours; us हे 10, 13, के 1-4, 2-2 का 1-29, 2-9, प्रप्ता, 2-11, 2-13, 6-8, मुंषा, मांषा, तैषा, 1-1-1, 1-12-1, 3-10-6, वे 2-1, 2-2, छां 1-12-2, 2-1-3, 4-5-1, 4-10-4, 5-1-7, 5-1-12, 5-11-6, 6-4-5, वृ 1-3-18, 1-5-21, 2-4-4, 3-1-2, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-5, 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 6-1-7, 6-2-3, 6-2-4, 6-2-7, 6-2-8, 6-3-6, 6-4-24.

नक्तं - At night छां 8-1-2, वृ 6-3-6.

नक्षत्रलोकाः - The worlds of the stars वृ 3-6-1.

नक्षत्रलोकेषु - In the worlds of the stars वृ 3-6-1.

नक्षत्रविद्या - Science of stars छां 7 1-4.

नक्षत्रविद्या - To Science of stars छां 7-1-2, 7-2 1, 7-7-1.

नक्षत्राणि - The stars तै 1-7-1, छां 1-6-4, 2-20-1, 2-21-1, 4-12-1, 5-4-1, 1-19, 1-21, 7 12-1, 8-1-3, वृ 1-1-1, 3-9-3, 6-2-11.

नक्षत्रेण - By a star वृ 6-3-1.

नक्षत्रेषु - In stars तै 3-10-3.

नखनिकृत्तनेन - By nail-parer छां 6-1-6.

नचिकेतस् - Oh Nachuketas † The name of the son of Vajāsraavas का 1-14, 1-24, 1-25, 2-3, 2-9, 2-11, 6-18.

नचिकेतसं - To Naciketas का 2-4, 2-13.

नचिकेतसे - For Naciketas क्त्वा प्रा.

नचिकेता - Naciketa का 1-1, 1-29

नदत् - (a) Crying वे 3-3.

नदधुः - A roar छां 3-13-8.

नद्यः - Rivers प्र 6-5, मुं 3-2-8, छां 3-19-2, 6-10-1, वृ 3-8-9.

नमः - Clouds वृ 1-1-1.

नम्यं - The central part of the wheel वृ 1-5-15.

नमः - Bow to कृष्ण, प्र 6-8, मुं 3-2-11, तै प्रा, 1-1-1, 1-12-1, 3-10-4,
छां 2-24-5, 2-24-9, 2-24-14, वृ 2-6-3, 3-1-2, 4-6-3, 6-5-4.

नमोक्ति - Declaration of obeisance ई 18, वृ 5-15-1.

नमस्कारेण - With a bow वृ 3-8-12.

नमस्ते - Bow to you कृ 1-9, तै प्रा 1-1-1, 1-12-1, वृ 3-8-5, 4-2-1,
4-2-4, 5-14-7.

नमस्त्यः - (a) Fit to bow down to कृ 1-9.

नम्यन्ते - They are submitted तै 3-10-4.

नम - (You) lead ई 18, वृ 5-15-1.

नयति - One leads; conveys प्र 3-5, 3-7, 3-10, 4-4, छां 4-15-3.

नयते - It is leading off छां 6-8 5.

नयन्ति - They lead; convey मुं 1-2-5.

नयन्ते - They are leading छां 6-8-3.

नरः - A man कृ 3-9.

नरा (री) - Oh two men † वृ 2-5-16.

नरे - In a man ई 2.

नरेण - By a man कृ 2-8.

नव - (a) Nine छां 5-9-1.

नवतरं - (a) Newer वृ 4-4-4.

नवतरः - (a) Newer वृ 3-9-28 (4).

नवधा - Nine-fold; in nine ways छां 7-26-2.

नश्यति - (He) perishes छां 8-5-3, 8-9-1, 8-9-2.

नहि - Not वृ 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-15, 5-14-7.

नाकः - A sage's name; he was Mudgala's son तै 1-9-1, वृ 6-4-4,

नाकम् - Heaven छां 2-10-5.

नाकस्य - of heaven मुं 1-2-10

नागेन - By an elephant च 1-3-22.

नाचिकेतम् - (a) Fire named after Nachiketas (नचिकेतम्) का 1-18, 3-2, 3-16.

नाचिकेतः - Named after Naciketas का 2-10.

नाडी - A nerve, a tubular vessel च 4-6-3.

नाडीनां - Of nerves, of tubular vessels प्र 3-6.

नाडीभ्यः - From nerves छां 8-6-2.

नाडीषु - In nerves, in tubular vessels छां 8-6-2, 8-6-3.

नाडीसहस्राणि - Thousand nerves प्र 3-6.

नाड्यः (नाड्याः, नाडीनाम्) - Nerves, any tubular organs का 6-16, मुं 2-2-6, छां 8-6-1, 8-6-6, च 2-1-19, 4-2-3, 4-3-20.

नाना - (a) Diverse का 4-10, 4-11, छां 1-1-10, च 4-4-19.

नानावयवाः (a) Diverse छां 4-10-3.

नानावयवानां - (a) Of diverse kinds छां 6-9-1.

नानार्थैः - In case of having different aims का 2-1.

नानेव (नाना + एव) - Like manifoldly का 4-10, 4-11.

नानेवविदम् - Not one who does not know this छां 4-17-10.

नानन्दनम् - (a) Pleasing च 3-12.

नाथं - (a) Not other का 1-29.

नाभ्यानि (नाभिः) - The navel तै 3-10-6.

नाभि - To a navel च 2-4.

नाभिः - A navel च 1-4

नाभौ - On a nave of wheel छां 7-15-1

नाभ्याः - From navel च 1-4

नाम - Name; form ई 3, के 4-6, का 1-1, 1-3, प्र 6-4, मुं 1-1-9, 2-2-1, च 3-12, 3-14, छां 1-6-7, 1-7-5, 3-15-2, 4-2-5, 4-4-2, 4-4-4, 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3, 5-2-1, 5-2-6, 6-8-1, 6-8-3, 6-8-5, 7-1-3, 7-1-4, 7-1-5, 7-3-1, 7-26-1, 8-3-4, 8-14-1, च 1-3-9,

1-4-1, 1-4-7, 1-5-17, 1-6-1, 2-1-17, 2-1-19, 2-2-4, 3-2-12,
4-2-2, 4-2-3, 4-3-20, 4-4-11, 5-14-4, 6-4-26.

नामधेयम् - An appellation छां 6-1-4, 6-1-5, 6-1-6, 6-4-1, 6-4-2,
6-4-3, 6-4-4, घृ 2-3-6.

नामधेयानि - Appellations दे 5-2.

नामभिः - By names घृ 1-6-1, 2-1-15.

नामरूपं - Both form and appearance घृ 1-6-1,

नामरूपयोः - Of both form and appearance छां 8-14-1.

नामरूपात् - From form and appearance मुं 3-2-8.

नामरूपाभ्यां - From both form and appearance घृ 1-4-7.

नामरूपे - Both form and appearance म 6-5, मुं 3-2-8, छां 6-3-2,
6-3-3, घृ 1-6-3.

नामानि - Names घृ 1-6-1, 3-2-3.

नाम्नः - Of a name छां 7-1-5, 7-2-1.

नाम्ना - By a name का 1-16, घृ 3-2-3.

नाम्नां - Of names घृ 1-6-1.

नाम्नि - In name छां 7-4-1, 7-5-1.

नारदः - The celebrated devarṣi छां 7-1-1.

नावम् - A boat घृ 4-2-1.

नाशम् - Destruction छां 8-9-1, 8-9-2.

नासिकाभ्यां - From both nostrils दे 1-4.

नासिके - Both nostrils दे 1-4, 2-4, घृ 2-4-11, 4-5-12.

नासिबयं (a) Nasal छां 1-2-2.

नाह (नैव) - Only not छां 8-11-1.

नि - A prefix indicating certainty ते 1-4-3.

नि - A Nidhāna, निघान 7th kind of साम छां 2-8-2.

निगच्छति - He goes with घृ 2-1-9, 2-1-18, 4-3-36.

निचाम्य (आत्ममावेन दृष्ट्वा) - Seeing the nature of the soul; having
understood का 1-17, 3-15.

- निचिष्युः - They had recognized वृ 4-4-18.
- नितपति - It is burning hot छां 7-11-1.
- नित्यम् - (a) Eternal का 2-10, 3-15, मुं 1-1-6, 3-1-5.
- नित्यः - (a) Eternal का 2-18, 5-13, वृ 4-4-23.
- निदधति - They set down छां 2-9-8.
- निदधो - It placed; put down के 3-6, 3-10, छां 1-10-5.
- निदिध्यासस्व - You ponder वृ 2-4-4, 4-5-5.
- निदिध्यासितव्यः - (a) Fit to be pondered over वृ 2-4-5, 4-5-6.
- निघनभाजिनः - (a) Those who share in the seventh part of seven-fold sâman (partaking in annihilation) छां 2-9-8.
- निघनम् - Annihilation; the fifth of the five parts of sâman (the finale) छां 2-2-1, 2-2-2, 2-3-2, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-7-1, 2-8-2, 2-9-8, 2-10-4, 2-11-1, 2-12-1, 2-13-1, 2-14-1, 2-15-1, 2-16-1, 2-17-1, 2-18-1, 2-19-1, 2-20-1, 2-21-1.
- निघनमसि - Thou art destruction वृ 6-3-4.
- निघानं - Repository मुं 3-1-6.
- निधि - Chronology छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.
- निधिः - Chronology छां 7-1-4.
- निधीयते - It is placed वृ 3-2-13.
- निधं - Noise; a sound like that of a chariot छां 3-13-8.
- निन्देत् - One should find fault with छां 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-20-2.
- निन्द्यात् - He should find fault with ते 3-7-1.
- निपत्य - Lying down छां 4-7-2.
- निपद्यते - She lays वृ 6-3-1.
- निपूनाति - He offers oblations वृ 1-4-16.
- निबोध - You know का 1-14.
- निबोधत - You know का 3-14.
- निभालयसे - You behold छां 6-12-2, 6-13-2.
- निमग्नः - (a) Immersed मुं 3-1-2.

निमिषत् (a) Winking मुं 2-2-1.

(नि) मृजे - I search ते 1-4-3.

निमृज्यात् - One should rub वृ 6-4-5.

निमेषाः - Moments वृ 3-8-9.

निम्रेहेरन् - They should make happy छां 3-19-4.

निम्लोच - The sunset छां 3-11-2.

निम्लोचन् - It declines; sets छां 3-11-3.

निम्लोचन्ति - They set; they decline वृ 1-5-22.

निम्लोचन् The setting of the sun वृ 1-1-1.

निमृच्छेत् - He should direct in general का 3-13.

नियतं - (a) Controlled मुं 1-2-1.

निरञ्जनः - (a) Unstained मुं 3-1-3.

निरते - (a) Devoted to के प्रा, छां प्रा.

निरक्षीयम् - I am freed from ऐ 4-5.

निरभिद्यत् - It broke through ऐ 1-4, छां 3-19-1.

निरभिद्येताम् - Both broke through ऐ 1-4.

निरवर्द्धत - It turned out into छां 3-19-1, वृ 1-2-2.

निराकरोत् (मा) - Let it (not) expel के प्रा, छां प्रा.

निराकुर्याम् - I should expel के प्रा छां प्रा.

निराहृत्य - Driving away छां 4-4-5.

निरिन्द्रियः - One without power of regeneration वृ 6-4-12.

निरिन्द्रियाः - Animals without power of regeneration का 1-3.

निरिन्द्रियाः - Those without power of regeneration वृ 6-4-4.

निरुक्तं - Name of a Vedāṅga containing glossary and explanation of obscure words, especially those occurring in the Vedas वृ 1-1-5.

निरुक्तं - Etymological explanation छां 8-3-3.

निरुक्तं - (a) Well defined ते 2-6-1.

निरुक्तः - The distinct छां 2-22-1.

निचिष्युः - They had recognized चू 4-4-18.

नितपति - It is burning hot छां 7-11-1.

नित्यम् - (a) Eternal का 2-10, 3-15, मुं 1-1-6, 3-1-5.

नित्यः - (a) Eternal का 2-18, 5-13, चू 4-4-23.

निदधति - They set down छां 2-9-8.

निदधी - It placed; put down के 3-6, 3-10, छां 1-10-5.

निदिध्यासस्व - You ponder चू 2-4-4, 4-5-5.

निदिध्यासितभ्यः - (a) Fit to be pondered over चू 2-4-5, 4-5-6.

निघ्नन्नाजिनः - (a) Those who share in the seventh part of seven-fold sâman (partaking in annihilation) छां 2-9-8.

निघ्नम् - Annihilation; the fifth of the five parts of sâman (the finale) छां 2-2-1, 2-2-2, 2-3-2, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-7-1, 2-8-2, 2-9-8, 2-10-4, 2-11-1, 2-12-1, 2-13-1, 2-14-1, 2-15-1, 2-16-1, 2-17-1, 2-18-1, 2-19-1, 2-20-1, 2-21-1.

निघ्नमसि - Thou art destruction चू 6-3-4.

निघ्नानं - Repository मुं 3-1-6.

निधि - Chronology छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

निधिः - Chronology छां 7-1-4.

निधीयते - It is placed चू 3-2-13.

निन्द - Noise, a sound like that of a chariot छां 3-13-8.

निन्देत् - One should find fault with छां 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-20-2.

निन्द्यात् - He should find fault with छे 3-7-1.

निपत्य - Flying down छां 4-7-2.

निपद्यते - She lays चू 6-3-1.

निपूनाति - He offers oblations चू 1-4-16.

निबोध - You know का 1-14.

निबोध्यत - You know का 3-14.

निभालयसे - You behold छां 6-12-2, 6-13-2.

निमग्नः - (a) Immersed मुं 3-1-2.

निमिषत् (a) Winking मुं 2-2-1.

(नि) मूजे - I search ते 1-4-3.

निमृज्यात् - One should rub वृ 6-4-5.

निमेषाः - Moments वृ 3-8-9.

निमेषेरन् - They should make happy छां 3-19-4.

निम्लोच - The sunset छां 3-11-2.

निम्लोचनि - It declines; sets छां 3-11-3.

निम्लोचन्ति - They set; they decline वृ 1-5-22.

निम्लोचन् The setting of the sun वृ 1-1-1.

नियच्छेत् - He should direct in general का 3-13.

नियतं - (a) Controlled मुं 1-2-1.

निरञ्जनः - (a) Unstained मुं 3-1-3.

निरत्ते - (a) Devoted to के प्रा, छां प्रा.

निरदीयम् - I am freed from ऐ 4-5.

निरभिद्यत् - It broke through ऐ 1-4, छां 3-19-1.

निरभिद्येताम् - Both broke through ऐ 1-4.

निरवर्तत - It turned out into छां 3-19-1, वृ 1-2-2.

निराकरोत् (मा) - Let it (not) expel के प्रा, छां प्रा.

निराकुर्याम् - I should expel के प्रा छां प्रा.

निराकृत्य - Driving away छां 4-4-5.

निरिन्द्रियः - One without power of regeneration वृ 6-4-12.

निरिन्द्रियाः - Animals without power of regeneration का 1-3.

निरिन्द्रियाः - Those without power of regeneration वृ 6-4-4.

निरुक्तं - Name of a Vedāṅga containing glossary and explanation of obscure words, especially those occurring in the Vedas वृ 1-1-5.

निरुक्त - Etymological explanation छां 8-3-3.

निरुक्तं - (a) Well defined ते 2-6-1.

निरुक्तः - The distinct छां 2-22-1.

निरुह्य - Having definitely modified (plucked) पृ 3-9-26.

निरोधः - A bar for प्र 1-10, छां 8-6-5.

निर्जहि - (You) force out पृ 6-4-23.

निर्णिम्य - Having washed छां 5-2-7.

निमग्नताम् - Two twist पृ 6-4-22.

निर्माय - Having created सू 4-3-9.

निमित्तः - (a) Created पृ 3-9-22.

निमिषाणः - (a) One who brings into existence का 5-8.

निर्वहिता (-न्) - Accomplisher छां 8-14-1.

निर्विय - Having disgusted पृ 3-5-1.

निर्वेदम् - Complete indifference to worldly objects मुं 1-2-12.

निस्त्यज - Dwelling तै 2-6-1.

निवर्तन्ते - They come back तै 2-4-1, 2-9-1, छां 5-10-5, 8-4-1.

निववृते - He came back के 3-6, 3-10.

निदिदा - By an invoking formula mentioning the number of deities invoked पृ 3-9-1.

निदिदि - In an invoking formula mentioning the number of deities invoked पृ 3-9-1.

नितायाम् - At night छां 4-1-2.

निधिता - (a) Sharpened का 3-14.

निहीचति - It is hot छां 7-11-1.

निःश्वसित - (a) Breathed forth पृ 2-4-10, 4-5-11.

निःश्वसितानि - Those which are breathed out पृ 2-4-10, 4-5-11.

निःश्वाचः - Exhalation प्र 4-4.

निपवर्त - (a) Firmly attached पृ 4-4 6.

निविञ्चेत् - He should pour out पृ 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.

निष्कम् - A golden ornament for the neck छां 4-3-1, 4-2-3.

- निष्कः - A golden ornament for the neck छां 4-2-2, 4-2-4.
 निष्कलम् - Without parts or attributes मुं 2-2-9, 3-1-8.
 निष्कामः - (a) One whose desires are extinct वृ 4-4-6.
 निष्कामति - He departs वृ 4-4-2.
 निष्ठा - Firm position छां 7-20-1.
 निष्ठा - Steadiness; firm position छां 7-20-1.
 निष्ठाय - Having inserted वृ 6-4-9, 6-4-10, 6-4-11, 6-4-21.
 निष्ठीवेत् - He should eject saliva from the mouth छां 2-12-2.
 निस्तिष्ठति - He stands firm छां 7-20-1, 7-21-1.
 निस्तिष्ठन् - (a) One who stands firm छां 7-20-1.
 निस्तिष्ठन्ति - They produce छां 6-9-1.
 निःसृतं - (a) Come out का 6-2.
 निहत्य - Striking down वृ 4-4-3, 4-4-4.
 निहवः - Invocation छां 1-13-2.
 निहितम् - (a) Kept; laid का 1-14, मुं 2-1-10, 3-1-7, 3-2-1, छे 2-1-1,
 छां 8-3-2, वृ 2-2-3.
 निहितः - (a) Laid का 2-20, 4-8.
 निहिताः - (a) Those who are laid मुं 2-1-8, 2-2-2.
 नीतः - Led छां 8-6-4.
 नीयमानाः - (a) Those who are taken away का 2-5, मुं 1-2-8.
 नीयमानासु - (a) While being taken away का 1-2.
 नीलं - (a) Blue छां 1-6-5, 1-6-6, 1-7-4, 8-6-1, वृ 4-4-9.
 नीलस्य - (a) Of blue colour छां 8-6-1 वृ 4-3-20.
 नीहारः - Fog छां 3-19-2.
 नृत्यगीते - Dancing and singing का 1-26.
 नृपद् - (a) Sitting among men का 5-2.
 नेति (नेति नेति) - Not this, not this वृ 1-5-2, 2-3-6, 2-4-2, 3-2-11,
 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-3, 4-5-15, 6-2-2.

नेद् - Lest चू 1-3-10, 1-5-23.

नेदिष्ठं - (a) Nearest के 4-2, 4-3.

नैतद्ब्राह्मणः - Not this any man who is not a Brahmin छां 4-4-5.

नैदिवीयानाम् - Of the inhabitants of the forest called Naimiṣa छां 1-2-13.

नी - We two के प्रा, का प्रा 6-19 तै 1-3-1, प्रा 2, प्रा 3, चू 3-2-13.

श्वयोवः - The Indian fig tree छां 6-12-2.

श्वयोवफलम् - The fig fruit छां 6-12-1.

श्वमीमिषत् - One blinks; one shuts the eyes के 4-4.

श्व्युन - Defective चू 6-4-24.

श्वैति - She goes on चू 4-3-5, 4-3-36, 4-4-1.

श्वैव - Coming certainly चू 4-4-1.

पक्षः - A side तै 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1.

पक्षी - The subtle body; a bird चू 2-5-18.

पक्षी - Two wings चू 4-3-19.

पङ्खः - Foot by foot छां 5-2-7.

पच्यते - He ripens and dies का 1-6.

पच्यते - It is cooked चू 5-9-1.

पञ्च - (a) Five का 6-10, ऐ 5-3, छां 3-13-1, 3 13-6, 4-3-8, 5-3-5, 8-11-3, चू 4-4-17, 6-2-3.

पञ्चवक्त्राः - Five people चू 4-4-17. (गन्धर्व, पितर, देव, असुर, राक्षस वा निवाः).

पञ्चदश - (a) Fifteen सुं 3-2-7, छां 6-7-1, 6-7-2, चू 1-5-14, 1-5-15.

पञ्चदशकलाः - Fifteen parts चू 1-5-14, 1-5-15.

पञ्चधा - In five parts; in five ways; five-fold प्रा 2-3, 3-12, सुं 3-1-9, छां 2-21-3, 7-26-2.

पञ्चपाद - One who has five feet. (The five seasons वसन्त, श्रद्ध, वर्षा, शरद, हेमन्त, or तिसिर). प्रा 1-11.

पञ्चमं - (a) Fifth छां 3-10-1, 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

पञ्चमः - (a) Fifth का 6-3, तै 2-8-1, छां 5-10-9, 7-1-4.

पञ्चमी - (a. f.) The fifth day of a lunar month छां 5-23-1.

पञ्चम्यां - At the fifth day of the lunar month छां 5-3-3, 5-9-1.

पञ्चविधं - (a) Of five kinds छां 2-2-1, 2-2-3, 2-3-1, 2-3-2, 2-4-1, 2-4-2, 2-5-1, 2-5-2, 2-6-1, 2-6-2, 2-7-1, 2-7-2.

पञ्चविधस्य - of, pertaining to five kinds छां 2-7-2.

पञ्चबु - (a) In five (categories) छे 1-3-1.

पञ्चगानयः - का 3-1 (1) Five fires (ददिग or अन्वाहार्यवचन, गार्हपत्य, आहवनीय, सव्य, आबत्सव्य) (2) other five fires are in the body तेजोऽग्निव्य (1) तथा कोष्ठ (2) इन्दुरूप्या (3, 4) सर्पव च अभिर्जरेयते (जरा 5) यच्च पञ्चगानेयाः शरीरेणः Mb 12-184-21.

पञ्चगानयः - Those who are acquainted with five fires; householders का 3-1.

पञ्चगामीन् - To five fires छां 5-10-10.

पञ्चपालानां - Of the country Pañchāla and its people छां 5-3-1, घृ 6-2-1.

पङ्खोशशङ्कुन् - The posts to which are tied the hooves of horses छां 5-1-12, घृ 6-1-13.

पण्डित - (a) Learned का 2-5, सं 1-2-8.

पण्डितः - (a) Learned छां 6-14-2, घृ 6-4-18.

पण्डिता - (a) (इहिता) Learned घृ 6-4-17.

पत (पते) Oh husband छां 1-10-7.

पतङ्गाः - A fly छां 6-9-3, 6-10-2.

पतङ्गाः - Flying ones घृ 6-2 16.

पतञ्जलं (काप्य) - A person's name Patañchala घृ 3-7-1.

पतञ्जलः (काप्य) - A person's name Patañchala घृ 3-7-1.

पतञ्जलस्य (काप्यस्य) - Of Patañchala घृ 3-3-1, 3-7-1.

पतति - It flies के 1-1.

पतति - He falls घृ 4-3-20.

पतयि - A bird के 5-3.

पतन्ति - They fall down छां 5-10-9.

पतिः - A master; a husband प्र 2-9, मुं 1-2 5, छां 1-2-11, वृ 1-3-20,
1-3-21, 1-4-3, 2-4-5, 4-5-6

पतिरवा - Flying छां 6-8-2.

पत्नी - A wife वृ 1-4-3, 4-2-3.

पथा - By a husband वृ 6-4-19.

पथुः - Of a husband वृ 2-4-5, 4-5-6

पथं - A wing (of a fly) वृ 3-3-2.

पथः - A path का 3-14 छां 5-3-2, 5-10-8 वृ 4-3-10, 6-2-2.

18 पथः सीमरः - Pathah Saubharah; 'scented path.'

वृ 2-6-3 ~ 18

4-6-3 ~ 18

Tradition from

Ayasya Āṅgīrasa ~ 17

to

Vatsanapāt Bābhṛava ~ 19

पथान् सीमरात् - From Patha Saubhara वृ 2-6-3, 4-6-3.

पदम् - Position; foot-print का 2-15, 3-7, 3-8, 3-9.

पदम् - Foot of a stanza; a line वृ 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3, 5-14-5, 5-14-6.

पदनीपम् - The trace वृ 1-4-7.

पदवित् - (a) Knowing dignity वृ 4-4-23.

पदाव - To a foot वृ 5-14-7.

पदे - Upon a foot वृ 5-14 4.

पदेन - By a foot-print वृ 1-4-7.

पदभ्याम् - By two feet मुं 2-1-4.

पद्यते (स) - It is attained वृ 6-1-4.

पद्यन्ते (स) - They are attained छां 5-1-4.

पद्यसे - You go on a foot (with stanza) वृ 5-14-7.

पन्थाः - A road मुं 1-2-1, 3-1-6, छां 5-10-2, वृ 4-4-8, 4-4-9.

पन्थाः सीमर - Panthāh Saubharah वृ 2-6-3, 4-6-3.

पन्थानं - To a road वृ 6-2-2.

पन्थानः - Roads वृ 4-3-10.

पन्थानौ - Two roads वृ 6-2-16.

पप्रच्छ - One asked प्र 1-3, 2-1, 3-1, 4-1, 5-1, 6-1, मुं 1-1-3, छां 6-7-4,
वृ 3-1-2, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1, 3-7-1, 3-9-1, 3-9-28,
(1), 4-3-1.

पयः - Milk वृ 1-5-2.

पयसा - By the milk वृ 1-5-2.

पयसि - in the milk वृ 1-5-2.

परं - (a) The supreme का 2-16, 2-17, प्र 5-7, 6-7, तै 2-1-1.

परं - (a) The highest का 3-2, प्र 1-1, 4-10, 5-5, छां 8-3-4, 8-12-2,
8 12-3.

परं - (a) More subtle का 3-10, 3-11, 6-7.

परं - (a) The higher का 3-15, प्र 5-2, मुं 2-2-1, छां 2-21-3, वृ 1-4-11,
1-4-14.

परं - (a) Beyond प्र 6-8, छां 2-10-5.

परः - (a) The other वृ 2-3 6, 3-7-1.

परः - (a) More subtle का 3-10, 3-11, 6-8.

परः - (a) An other का 2-6, छां 4-1-3, 4-2-3, वृ 3-7-1 3-7-2, 4 1-2,
4-5-11.

परः - (a) The highest मुं 2-1-2, छां 2-10-6, 3-13-7, 3-17-7.

परः - (a) Ultra छां 1-6-5, 1-6-6, 1-7-4.

परः - (a) Beyond वृ 4-4-20.

परः - (a) An enemy वृ 6-4-12.

परंकृष्णम् - Blackest; darkest छां 3-3-3, 3-4-3

परतः - Beyond मुं 2-1-2.

परमं - The highest का 3-9, 3-17 5-14, मुं 3-1-3, 3-1-6, 3-2-1, 3-2-9,
वृ 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 5-11-1.

परमः - The highest छां 1-1-3, वृ 4-3-20, 4-3-32 4-3-33.

परमश्रियम् - To the greatest sages प्र 6-8, मुं 3-2-11.

- परमता - Highest position च 1-4-11, 5-12-1.
- परमा - (a) The highest का 6-10, च 4-3-32, 6-4-28.
- परमे - In the highest का 3-1, तै 2-1-1, 3-6-1.
- परमेष्ठिन् - Paramēsthīn, the highest
 च 2-6-3 — 3
 4-6-3 — 3
 Tradition from
 Brahmā — 2
 to
 Saṅga — 4
- परमेष्ठिन - From (Paramēsthīn) च 2-6-3, 4-6-3.
- परमलोकः - The other world च 3-7-1, 4-1-2, 4-5-1.
- परलोकस्थान - Condition of his being in the other world च 4-3-9.
- परलोकस्थाने - In condition of his being in the other world च 4-3-9.
- परशु - An axe छां 6-16-1, 6-16-2.
- परस्तात् - On the other side of; afterwards मुं 2-2-6, छां 2-24-6, 2-24-10, 2-24-15, च 1-2-4, 1-2-7.
- परस्या - (a. f.) In the highest छां 6-8-6, 6-15-1, 6-15-2.
- परा - (a) More subtle का 3-10.
- परा - (a) Pre-eminent मुं 1-1-4, 1-1-5.
- परा - (a) The highest का 3-11.
- परा - A preposition indicating defeat (with भवति) च 1-3-7.
- पराः - More subtle का 3-10.
- पराः - Engrossed च 6-2-15.
- पराङ् - (a) Adverse का 4-1, ऐ 3-3, च 4-4-1.
- पराचः - (a) To directed outwards का 4-2.
- पराञ्चः - (a) Directed outwards छां 1-6-8, 1-7-7.
- पराञ्चि - (a) Directed outwards का 4-1.
- परात्परं - (a) Supreme ॥ 5-5. मुं 3-2-8.
- परादात् - It has deserted च 2-4-6, 4-5-7.
- परादुः - They have deserted च 2-4-6, 4-5-7.

परान्तकाले - At final death मुं 3-2-6.

परामविद्यन्ति - They shall perish छां 8-8-4.

परामृतम् - (a) The greatest immortal मुं 2-1-10.

परामृताः - (a) The greatest immortal मुं 3-2-6.

परायणम् - The highest aim प्र 1-8, 1-10, छां 1-9-1, वृ 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-28 (7).

पराधे - In the other part का 3-1.

पराध्वः - (a) The most exalted छां 1-1-3.

परावतः - (a) The supreme-like वृ 6-2-15.

परावराम् - (a) Higher and lower मुं 1-1-2.

परावरे - (a) In prior and posterior मुं 2-2-8.

परि - On the other side of ते 3-10-4, छां 3-17-8.

परिग्राह्यते - It is considered छां 8-7-4.

परिगृहीतम् - (a) Taken (by) वृ 5-5-1, 6-1-14.

परिगृहीता - (a) Surrounded (by) छां 3-11-6.

परिग्रहम् - An iron or wooden beam or bar used for locking or shutting a gate छां 2-24-6, 2-24-10, 2-24-15.

परिब्रवीत - One should reject ते 3-8-1.

परिचचार (परि + चर्) - He served छां 4-10-1.

परिचचारिन् - (he) Served छां 4-10-2.

परिचरन् - (a) Attending छां 7-8-1, 8-8-4.

परिचरिता - An attendant छां 7-8-1.

परिचर्य - You attend upon छां 8-8-4.

परिचारयमाणं - (a) One who is being waited upon वृ 6-2-1.

परिचारयस्व - You serve का 1-25.

परिचारिणी - A female attendant छां 4-4-2, 4-4-4.

परिष्पविशन्त - They sat all round वृ 1-3-18.

परिदधानि - I may entrust with छां 2-22-5.

परिदधति - They wear garments छां 5-2-2.

परिधानस्य - Of clothes सू 6-2-7. - - -

परिद्वष्टः - (a) Of a looker on प्र. 6-5. - -

परिधानस्य - Of clothes सू 6-2-7.

परिधानीयादाः - Of a concluding hymn छां 4-16-2, 4-16-4. -

परिप्लवन्ति - They fly about छां 2-9-4. -

परिप्रवृण्वन्ति - They investigate मुं. 1-1-6, 2-2-7.

परिपश्येत् - One should find छां 1-4-3. - -

परिप्रवृण्वन् (ना) (a) - Let them find fault with (you) छां 4-10-2

परिभूः - Overcoming ई 8.

परिमरः - A magical rite for destruction (ब्रह्मणः परिमरः परिनिप्रवृण्वन्ति-
स्मिन्पञ्च देवता विद्युद्बृष्टिश्चन्द्रमा आदित्योऽग्निरित्येताः । अतो वायुः
परिमरः श्रुत्यन्तरप्रतिदोः । स एव एवायं वायुराकाशतानम्य इत्याकाशो
ब्रह्मणः परिमरः, तस्मादाकाशं वायवात्मानं ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत)
तै 3-10-4.

परिमुच्यन्ति - They liberate मुं 3-2-6.

परिमोचिनः - Thieves सू 3-9-26.

परिपृच्छन्ति - They go round क 2-5, मुं 1-2-8.

परिरक्षिता - The protector प्र 2-9.

परितिष्य - Having smeared around सू 6-3-1.

परिवर्तते - It moves around सू 2-1-18, 4-4-16.

परिवर्तत - He should move around सू 2-1-18.

परिविध्यमाणौ - Two food attendants छां 4-3-5.

परिवृण्वणः - One with limbs cut off छां 8-9-1, 8-9-2.

परिवृण्वे - In one with limbs cut off छां 8-9-1, 8-9-2.

परिभ्यषा - It should afflict प्र 6-6.

परिशिष्ट - (a) Remaining छां 6-7-5.

परिशिष्टः - (a) Remaining छां 6-7-3.

परिशिष्यते - It is left over क 4-3, 5-4.

परिशुष्यति - He dries up प्र 6-1; -

परिषदम् - A conference घृ 6-2-1.

परिषत्त्वजाते - Both embrace मुं 3-1-1.

परिष्कृतः - Well-dressed छां 8-9-1, 8-9-2.

परिष्कृते - When this is well-dressed छां 8-9-1, 8-9-2.

परिष्कृती - Both well-dressed छां 8-8-2, 8-8-3.

परिसमूह - Having swept around घृ 6-3-1.

परिस्तीर्य - Having strewn around घृ 6-3-1.

परिहराणि - I should avoid छां 2-22-5.

परिहरेत् - He should avoid छां 2-13-2.

परीक्षम् - Observing मुं 1-2-12.

परीवदपुणो (परिदपुणे ह्य) - It views as if क्ता 6-5.

परे - In the higher प्र 1-11;

परे - In the highest प्र 4-2, मुं 2-2-9.

परे - In the supreme घृ 4-7, 4-9, मुं 3-2-7.

परेण - Beyond दे 1-2, प्र 1-3-12, 1-3-13, 1-3-14, 1-3-15, 1-3-16.

परोक्षप्रियाः - (a) Those who love to remain out of the range of sight दे 3-14, घृ 4-2-2.

परोक्षेण - Out of the range of sight दे 3-14, घृ 4-2-2.

परोरजसि - (a) In one beyond passions घृ 5-14-4.

परोरजसे - (a) To one beyond passions घृ 5-14-7.

परोरजा - (a) (पर beyond रजस् darkness) Above darkness "fort" beyond passions; pure; untouched by passions घृ 5-14-3, 5-14-6.

परोत्तरीयः - The most excellent of all छां 1-9-2, 1-9-3, 1-9-4, 2-7-1, 2-7-2.

परोत्तरीयसः - Of the most excellent of all छां 1-9-2, 2-7-2.

परोत्तरीयान् - The most excellent of all छां 1-9-2.

परोत्तरीयांस्तम् - To the most excellent of all छां 1-9-2.

परोत्तरीयांसि - Those the most excellent of all छां 2-7-1.

पञ्चन्यः - Rains म 2-5, मुं 2 1-5, छां 3-13-4, 5-5-1, 5-22-2, वृ 1-4-11,
2-2-2, 6-2-10.

पञ्चन्ये - In a rain छां 2-15-1, 2-15-2, 5-22-2.

पर्णानि - Leaves छां 2-23-3, वृ 3-9-28 (1).

पर्यगाम् - He went around ई 8.

पर्यवारीत् - He served (us well) छां 4-10-4.

पर्यवश्यत् - He found out वृ 1-4-3.

पर्यवसति - That passes away वृ 6-2-16.

पर्यवजाम - We roamed as travellers वृ 3-3-1.

पर्याप्तकामस्य - (a) Of one whose desires are accomplished मुं 3-2-2.

पर्यावर्तते He turns away वृ 4-4-1.

पर्यावर्तयात् - You should return छां 1-5-2.

पर्युपासते - They attend respectfully छां 5-24-5, 6-15-1.

पर्येण (परि एन) - Around this तै 3-10-4.

पर्येता - Going everywhere छां 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4.

पर्येति - He goes about छां 8-12-3, वृ 3-3-2.

पर्येत्य - Coming again छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11.

पर्येषिष - I have searched for छां 1-11-2.

पर्वताः - Hills छां 3-19-2, 7-6-1, 7-8-1, 7-10-1, वृ 1-1-1.

पर्वतेभ्यः - From hills वृ 3-8-9.

पर्वतेषु - In the hills का 4-14.

पर्वणिं - Joints वृ 1-1-1

परावः - Robs वृ 1-1-1

पराशानि - Leaves in general छां 5-2-3, वृ 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10,
6-3-11, 6-3-12.

पर्यव्रते - One moves around वृ 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6.

पारते - One purifies मुं 2-1-6, तै 2-8-1, छां 4 16-1, वृ 1-3-13, 3-9-8, 3-9-9.

परपात्राणि - Of purifying agents वृ 1-3-28.

पशव्यम् - A herd of cattle छां 2-22-1.

पशावादीयमाने (पशोः + वादीयमाने) In case of a single cattle taken away चृ 1-4 10.

पशवः - The cattle मुं 2-1-7, तै 2-3-1, छां 2-6-2, 2-9-2, 7-8-1, 7-10-1, चृ 1-4-10, 1-5-2, 3-9-6, 4-5-6.

पशुः - A beast चृ 1-4-10, 1-4-17.

पशुभिः - By the cattle तै 1-3-4, 1-4-2, 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, छां 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 5-17-1, 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2, चृ 2-1-5, 6-1-6, 6-4-24.

पशुभ्यः - From the cattle छां 2-22-2, चृ 1-4-10, 1-4-16, 1-5-2.

पशुमान् - (a) Enjoying the cattle and possessing them छां 2-6-2 2-18-2.

पशुषु - In the cattle तै 3-10-3, छां 2-6-1, 2-18-1.

पशून् - To the cattle क्य 1-8, 1-23, छां 2-15-2, 2 18-2, 7-2-1, 7-3-1, 7-7-1, 7-13-1, 7-14-1, चृ 1-2-5, 1-2-7, 4-1-1

पशूनाम् - Of the cattle चृ 1-4-16, 4-5-6.

पश्वात् - Behind, westwards; afterwards मुं 2-2-11, छां 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 4-6-1 4-7-1, 4-8-1, 5-2-8, 6-10-1, 7-25-1, 7-25-2, चृ 1-1-2, 2-1-10

पश्यः - (a) Who sees on मुं 3-1-3, छां 7-26-2.

पश्यति - He sees के 1-7, क्य 2-20, 4-1, 4-10, 4-11, 6-9, प्र 4-1, 4-2, 4-5, 4-6, मुं 3-1-2, मां 5, ऐ 5-1, छां 1-2-4, 5-2-8, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 7-24-1, 7-26-2, चृ 1-3-4, 1-5-3, 2-4-14, 3-2-5, 3-9-20, 4-3-9, 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-19, 4-3-20, 4-3-23, 4-4-2, 4-4-19, 4-4-23, 4-5-15, 5-5-2.

पश्यते - He sees मुं 3-1-3, 3-1-8.

पश्यन्तु - (a) While those are seeing मुं 3-1-7.

पश्यय - You see छां 8-8-1, 8-8-2.

वज्रंयः - Rains प्र 2-5, सुं 2 1-5, छां 3-13-4, 5-5-1, 5-22-2, वृ 1-4-11,
2-2-2, 6-2-10.

वज्रंये - In a rain छां 2-15-1, 2-15-2, 5-22-2.

पर्वाणि - Leaves छां 2-23-3, वृ 3-9-28 (1).

पर्यगन् - He went around ई 8.

पर्यचारीत् - He served (us well) छां 4-10-1.

पर्येषयत् - He found out वृ 1-4-3.

पश्येति - That passes away वृ 6-2-16.

पर्यव्रजाम - We roamed as travellers वृ 3-3-1.

पर्याप्तकामस्य - (a) Of one whose desires are accomplished सुं 3-2-2.

पर्यावर्तते He turns away वृ 4-4-1.

पर्यावर्तयात् - You should return छां 1-5-2.

पर्युवासते - They attend respectfully छां 5-24-5, 6-15-1.

पर्येण (परि एन) - Around this तै 3-10-4.

पर्येता - Going everywhere छां 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4.

पर्येति - He goes about छां 8-12-3, वृ 3-3-2.

पर्येत्य - Coming again छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11.

पर्येषिय - I have searched for छां 1-11-2.

पर्वताः - Hills छां 3-19-2, 7-6-1, 7-8-1, 7-10-1, वृ 1-1-1.

पर्वतेभ्यः - From hills वृ 3-8-9.

'पर्वतेषु' - In the hills वृ 4-14.

पर्वाणि - Joints वृ 1-1-1

पर्श्वः - Ribs वृ 1-1-1.

प्रलापानि - Leaves in general छां 5-2-3, वृ 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10,
6-3-11, 6-3-12.

पत्ययते - One moves around वृ 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6.

पवते - One purifies सुं 2-1-6, तै 2-8-1, छां 4 16-1, वृ 1-3-13, 3-9-8, 3-9-9.

पवमानानि - Of purifying agents वृ 1-3-28.

पशव्यम् - A herd of cattle छां 2-22-1,

पयावादीयमाने (पयो + आदीयमाने) In case of a single cattle taken away च 1-4 10.

पसवः - The cattle मुं 2-1-7, तै 2-3-1, छां 2-6-2, 2-9-2, 7-8-1, 7-10-1, च 1-4-10, 1-5-2, 3-9-6, 4-5-6.

पशुः - A beast च 1-4-10, 1-4-17.

पशुभिः - By the cattle तै 1-3-4, 1-4-2, 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, छां 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 5-17-1, 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2, च 2-1-5, 6-1-6, 6-4-24.

पशुभ्यः - From the cattle छां 2-22-2, च 1-4-10, 1-4-16, 1-5-2.

पशुभ्याम् - (a) Enjoying the cattle and possessing them छां 2-6-2 2-18-2.

पशुषु - In the cattle तै 3-10-3, छां 2-6-1, 2-18-1.

पशून् - To the cattle का 1-8, 1-23, छां 2-15-2, 2-18-2, 7-2-1, 7-3-1, 7-7-1, 7-13-1, 7-14-1, च 1-2-5, 1-2-7, 4-1-1

पशूनाम् - Of the cattle च 1-4-16, 4-5-6.

पश्वात् - Behind, westwards; afterwards मुं 2-2-11, छां 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, 5-2-8, 6-10-1, 7-25-1, 7-25-2, च 1-1-2, 2-1-10

पश्यः - (a) Who sees on मुं 3-1-3, छां 7-26-2.

पश्यति - He sees के 1-7, का 2-20, 4-1, 4-10, 4-11, 6-9, प्र 4-1, 4-2, 4-5, 4-6, मुं 3-1-2, मां 5, पे 5-1, छां 1-2-4, 5-2-8, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 7-24-1, 7-26-2, च 1-3-4, 1-5-3, 2-4-14, 3-2-5, 3-9-20, 4-3-9, 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-19, 4-3-20, 4-3-23, 4-4-2, 4-4-19, 4-4-23, 4-5-15, 5-5-2.

पश्यते - He sees मुं 3-1-3, 3-1-8.

पश्यन्तु - (a) While those are seeing मुं 3-1-7.

पश्यथ - You see छां 8-8-1, 8-8-2.

पश्यन् - (a) Seeing क्व 4-14, छां 8-12-5, वृ 1-4-7, 1-4-10, 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19, 4-3-13, 4-3-23.

पश्यन्तं - To one who sees वृ 4-1-4.

पश्यन्तः - Those who see छां 3-17-8, 5-1-8, 5-1-10, 5-1-11, वृ 6-1-8, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

पश्यन्ति - They see मुं 3-1-5, छां 3-17-7, वृ 1-4-7, 4-3-14.

पश्यसि - Thou seest क्व 2-14, छां 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 6-12-1.

प्रापयामि - I see ई 16, छां 8-9-1, 8-9-2, 8-10-2, 8-10-4, 8-11-1, 8-11-2, वृ 5-15-1.

प्रापयामः - We both see छां 8-8-1.

प्राप्ये - You could see वृ 3-4-2.

प्राप्येत् - He should see छां 5-2-7, वृ 2-4-14, 4-3-23, 4-3-31, 4-5-15, 6-4-6.

प्राप्येम - Let us see प्रपा, मुंषा, मांषा छां 2-24-4, 2-24-8, 2-24-12, 2-24-13.

पस्पर्श - He touched के 4-3.

पस्पर्शुः - They touched के 4-2.

पाद्वत्तं - (a) Consisting of five parts, having ten limbs है 1-7-1, वृ 1-4-17.

पाद्वत्तः - (a) Consisting of five parts, having ten limbs वृ 1-4-17.

पाद्वत्तेन - (a) By one consisting of five parts, having ten limbs है 1-7-1.

पापयित्वा - Having got cooked वृ 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18.

प्राजस्यम् - Under part of the belly वृ 1-1-1.

पाणिः - A hand वृ 4-3-5.

पाणिना - With the hand वृ 2-1-15, 5-12-1, 6-4-7.

पाणी - Both the hands घृ 6-3-6, 6-4-19.

पाणी - In the hand घृ 2-1-15.

पाण्डुरासाः - (a) One who has put on pale white robe घृ 2-1-3, 2-1-15.

पाण्डित्यम् - Scholarship घृ 3-5-1.

पाण्डुराविकम् - (a) An uncoloured woollen garment घृ 2-3-6.

पात्रेण - With a vessel ई 15, घृ 5-15-1.

पाद - The fourth छां 4-5-2, 4-5-3, 4-6-1, 4-6-3, 4-6-4, 4-7-1, 4-7-3, 4-7-4, 4-8-1, 4-8-3, 4-8-4.

पादः - The fourth part; a part मां 3, 4, 5, छां 3-12-6, 3-18-2, 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3.

पादः - A golden coin (weighing one tola); pāda घृ 3-1-1.

पादयोः - Of two feet तै 3-10-2.

पादाः - Fourths मां 8.

पादोवरः - A serpent III 5-5.

पादौ - Two feet प्र 4-8, छां 5-17-2, 5-18-2, घृ 2-4-11, 4-5-12.

पायवतः - Worlds of drinks छां 7-9-2.

पायैः - With drinks घृ 4-3-37.

पापं - (a) Evil प्र 3-7, तै 2-9-1, छां 1-2-8, 4-14-3, 8-13-1, घृ 1-5-20, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34, 4-4-22, 5-14-8.

पापः - (a) Evil घृ 3-2-13, 4-4-5.

पापकारी - Doer of evil घृ 4-4-5.

पापकृपां - The evil deed छां 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2.

पापकेन - (a) By sinful घृ 4-4-23.

पापिष्ठतरम् - (a) Extremely most sinful छां 5-1-7.

पापीयः - (a) More vile घृ 6-1-7.

पापीयान् - (a) More vile छां 4-16-3, घृ 1-4-11.

पापेन - (a) By an evil deed प्र 3-7, घृ 3-2-13, 4-3-22, 4-4-5.

पाप्मनः - (द्वि. व.) Evil states तै 2-5, घृ 1-3-10, 1-4-1, 4-3-8, 4-3-9.

वाप्सवः - (पं. ए.) From evil state घृ 1-5-2, 5-7-1.

वाप्सवः - By sinfulness; by evil state प्र 5-5, छां 1-2-2, 1-2-3, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6, 5-10-10, घृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 4-3-8, 4-3-9, 4-4-23, 5-5-3, 5-5-4, 5-7-1.

वाप्सविः - By sins; by evil states घृ 1-3-6, 4-3-8.

वाप्सव्यः - From evil states छां 1-6-7.

वाप्सा - An evil state छां 8-6-3, घृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-5-23, 4-4-23.

वाप्सानं - To an evil state कै 4-9, मुं 3-2-9, घृ 1-3-10, 1-3-11, 4-4-23, 5-5-3, 5-5-4.

वाप्सानः - Evil states छां 5-24-3, 8-4-1.

वाप्सान - Scabies छां 4-1-8.

वापितं - A drink घृ 4-1-2, 4-5-11.

वायुः - Anus प्र 3-5, 4-8, घृ 2-4-11, 4-5-12.

वायुस्थे - Both anus and genital organ प्र 3-5.

वायी - In the anus छे 3-10-2.

वारम् - (Safe) opposite shore, the opposite side; concluding limit; the further most limit का 2-11, 3-2, 3-9. प्र 6-8, छां 2-13-1, 7-1-3, 7-26-2.

वायम् - To the opposite shore मु 2-2-6.

36 वारासीपुत्रः - The son of Pārāsari I
घृ 6-5-2 — 36
Tradition from
The son of Vārkaṇā II 35
to
The son of Vatsī 37

38 वारासीपुत्रः - The son of Pārāsari II
घृ 6-5-2 — 38
Tradition from

- The son of Vatsī — 37
to
- The son of Bhāradvāja — 39
- 46 पाराशरीपुत्रः — The son of Pārāśari III
सू 6-5-1 — 46
Tradition from
The son of Kātyāyana 45
to
- The son of Aupāsavastī 47
- 48 पाराशरीपुत्रः — The son of Pārāśari IV
सू 6-5-1 — 48
Tradition from
The son of Aupāsavastī 47
to
- The son of Bhāradvāja 49
- पाराशरीपुत्रात् — From the son of Pārāśari सू 6-5-1, 6-5-2
- 36 पाराशर्यः — Pārāśarya I
सू 2-6-3 — 36
4-6-3 — 36
Tradition from
Jātukarṇya — 35
to
- Pārāśarya — 37
- 41 पाराशर्यः — Pārāśarya II
सू 2-6-2 — 41
Tradition from
Baijavāpāyana — 40
to
- Bhāradvāja — 42.
- 45 पाराशर्यः — Pārāśarya III

सू 2-6-2 — 45

Tradition from

Bhāradvāja 44

III

Saitava and Prācinayogya 46.

पाराशर्यात् — From Pārāśarya सू 2-6-2, 2-6-3, 4-6-3.

37 पाराशर्यायणः — Pārāśaryāyaṇa I

सू 2-6-3 — 37

4-6-3 — 37

Tradition from

Pārāśarya — 36

to

Ghṛtakauṭika 37

" 47 " पाराशर्यायणः — Pārāśaryāyaṇa II

सू 4-6-2 — 47

Tradition from

Gārgyāyaṇa — 46

to

Saitava — 48

पाराशर्यायणत् — From Pārāśaryāyaṇa सू 2-6-3, 4-6-2, 4-6-3.

पारिकिता — A patronymic of Janamejaya, the great grandson of Arjuna, and son of Parikṣita सू 3-3-1.

पार्थिवम् — Earthly सू 6-3-6.

पार्श्व — Two flanks; two sides सू 1-1-1, 1-2-3.

पावकात् — From the fire सू 2-1-1.

पातम् — A snare सू 4-2.

पिररुतु — May give shape सू 6-4-21.

पिङ्गल — (a) Reddish brown सू 4-4-9

पिङ्गलः — (a) Reddish brown सू 8-6-1, सू 6-4-15.

पितृगलस्य - (a) Of reddish brown छां 8-6-1, घृ 4-3-20.

पितरं - To the father का 1-4, प्र 1-11, तै 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, छां 7-15-2, घृ 5-12-1, 6-2-2, 6-2-3.

पितरं - To an ancestor छां 5-1-7.

पितरः - Ancestors छां 2-9-8, 2-21-1, 8-2-1, घृ 1-5-6, 3-8-9, 5-8-1.

पितरि - In the ancestor घृ 5-2-1.

पिता - The father प्र 2-11, 6-8, तै 1-3-3, छां 3-11-4, 3-11-5, 5-3-1, 6-1-1, 6-1-2, 7-15-1, घृ 1-5-1, 1-5-2, 1-5-7, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-22, 6-3-6.

पितामहाः - Grand-fathers घृ 6-2-8.

पितुः - Of the father छां 5-3-4.

पितृदेवः - One to whom a father is as a god तै 1-11-2.

पितृभ्यः - To the ancestors छां 2-22-2, घृ 1-4-16.

पितृमान् - (a) Having a father living as an adviser घृ 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

पितृयाणं - To the way of the departed ancestors घृ 6-2-2.

पितृयाणः - The way of the departed ancestors ॥ 1-9, घृ 6-2-2.

पितृयाणस्य - Of the way of the departed ancestors छां 5-3-2, घृ 6-2-2.

पितृलोकं - The world of ancestors (manes) छां 5-10-4, घृ 3-1-8, 6-2-16.

पितृलोकः - The world of ancestors (manes) घृ 1-5-16, 3-1-8.

पितृलोककामः - (a) Desirous of the world of fathers छां 8-2-1.

पितृलोकात् - From the world of ancestors (manes) छां 5-10-4 घृ 6-2-16.

पितृलोके - In the world of ancestors का 6-5.

पितृलोकेन - By the world of ancestors छां 8-2-1.

पितृहा - (a) Patricide छां 7-15-2, 7-15-3.

पितॄणां - Of the ancestors प्र 2-8, तै 2-8-2, घृ 1-4-16, 4-3-33, 6-2-2.

पित्रा - By father घृ 6-2-1.

पित्र्यं - Rituals relating to ancestors छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

पित्र्यं - Relating to ancestors घृ 4-4-4.

पित्र्यः - Rituals relating to ancestors छां 7-1-4.

पिपासति - One desires to drink छां 3-17-1, 6-8-5.

पिपासा - Thirst का 1-12.

पिप्पलम् - A berry of the holy fig tree मुं 3-1-1, घृ 4-3-36.

पिप्पलादम् - To the sage Pippalada प्र 1-1.

पिब - You drink छां 6-7-1.

पिबतः - Of one who drinks छां 6-7-1.

पिबति - One drinks छां 1-2-9, 3-17-2, 5-2-7.

पिबन् - (a) Drinking ; absorbing छां 5-10-9.

पिबन्ति - They drink छां 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1.

पिबन्ती - (a) Absorbing two का 3-1.

पिबामः - We drink छां 1-12-5.

पिबेत् - One should drink घृ 6-4-13.

पिगुनाः - (a) Slandorous ones छां 7-6-1.

पिष्टान् - (a) Pulverized ; ground घृ 6-3-13.

पिहितः (अपिहितः) - (a) Concealed तै 1-4-1.

पीत - (a) Yellow छां 8-6-1.

पीत - (a) Drunk छां 1-10-3, 6-8-5.

पीतस्य - Of yellow छां 8-6-1.

पीताः - (a) Those who are drunk छां 6-5-2.

पीतोदकाः - (a) Those who have drunk water का 1-3.

पीयमानानां (a) Of those having drunk छां 6-6-3.

पुंसा - By a male घृ 6-3-1.

पुंसे - For a male घृ 6-4-20.

पुच्छम् - A linder part तै 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1 घृ 1-2-3.

पुण्डरीकम् - A lotus छां 1-6-7, 8-1-1, 8-1-2, वृ 2-3-6.

पुण्यं - (a) The holy; meritorious प्र 3-7, वृ 1-4-15, 1-5-20, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34.

पुण्यः - (a) The holy meritorious मुं 1-2-6, वृ 3-2-13, 4-4-5.

पुण्यकृत् - (a) Doer of virtuous deeds वृ 4-4-9.

पुण्यजितः - (a) Won by merit छां 8-1-6.

पुण्यपादे - Both purity and sin मुं 3-1-3.

पुण्यलोकः - The meritorious world छां 5-10-10.

पुण्यलोकाः - Possessors of the meritorious worlds छां 2-23-1.

पुण्याह्ने - On the auspicious day वृ 6-3-1.

पुण्येन - (a) By the meritorious प्र 3-7, वृ 3-2-13, 4-3-22, 4-4-5.

पुण्येभ्यः - (a) From the meritorious (ones) ये 4-4.

पुत्रं - To a son छां 1-5-2, 1-5-4, 6-8-1, वृ 1-5-17.

पुत्रः - A son क्ता 1-1, वृ 1-5-17, 4-1-6, 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-18, 6-4-28.

पुत्रपशून् - Sons and cattle क्त 1-8, वृ 6-4-12.

पुत्रपोत्रान् - Sons and grandsons क्ता 1-23.

पुत्रमयः - (a) Made of son वृ 3-9-17.

पुत्ररोदं - Lamenting for a son छां 3-15-2.

पुत्राः - Sons छां 3-1-1, वृ 2-4-5, 4-5-6

पुत्रात् - From a son वृ 1-4-8, 2-4-5, 4-5-6

पुत्रान् - To sons प्र 2-13 छां 7-3-1 7-13-1, 7-1-1.

पुत्राणां - Of sons वृ 2-4-5, 4-5-6

पुत्राय - To a son छां 3-11-4, 3-11-5, वृ 6-4-20.

पुत्रेण - By a son वृ 1-5-16, 1-5-17.

पुत्रेपणा - Desire for a son वृ 3-5-1, 4-4-22.

पुत्रेपणायाः - Of desire for a son वृ 4-4-22

पुनः - Again क्ता 1-6, 1-15, 2-6 प्र 1-9, 1-10, 2-1, 4-2, 4-5, 5-4, 5-5,

मुं 1-2-7, मे 3-2-1, 3-2-1, 3-3-1 3-5-1 ये 4-4 छां 4-2-3, 5-3-2.

5-10-5, 7-26-2, 8-9-2, 8-10-3, 8-11-2, 8-15-1, वृ 1-2-7, 1-5-2,
3-2-10, 3-3-2, 3-9-28, { 4,6,7, } 4-3-11, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17,
4-3-34, 4-3-36, 4-4-6, 6-2-2, 6-2-15, 6-2-16, 6-4-5.

पुनरुत्पादनम् - Reproduction छां 3-17-5.

पुनर्भयम् - (a) Born again प्र 3-9.

पुनर्मृत्युं - Repeated death वृ 1-2-7, 1-5-2, 3-2-10, 3-3-2.

पुनाति - He cleanses छां 4 16-1.

पुमान् - A male person मुं 2-1-5.

पुनरगता - (a) One who goes ahead; leader वृ 1-3-18.

पुर - A citadel का 5-1.

पुरः - citadels ऐ 4-5, वृ 2-5-18.

पुरतः - In the presence of का 1-18.

पुरस्ताद् - In front of; Eastward; before का 1-11, मुं 2-2-11, छां
3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 5-2-2, 6-8-6, 6-10-1, 7-25-1, 7-25-2,
वृ 1-1-2.

पुरा - In the past का 1-21, मुं 1-1-2, 3-2-11 छां 2-24-3, 2-24-7, 2-24-11,
5-3-7, वृ 1-2-4, 2-1-10, 2-1-12, 6-2-3.

पुरा - Before छां 4-16-2, 4-16-4.

पुराण - (a) Ancient; primeval का 2-12, वृ 4-4-18, 5-1-1.

पुराणं - Legends छां 3-4-1, वृ 2-4-10, 4- -2, 4-5-11.

पुराणः - Ancient का 2-18, वृ 4-4-8.

पुरिणम् - (a) Reposing in the body प्र 5-5 वृ 2-5-18,

पुरिणम् - (a) Reposing in the body वृ 2- -18.

पुरीवतम् - Pericardium वृ 2-1-19.

पुरीवति - In pericardium वृ 2-1-19.

पुरीय - Foeces छां 6-5-1

पुरीयिणम् - Containing water प्र 1-11.

पुरुषः - (a) Having many forms वृ 2-5-19.

पुरः - To the person का 2-1, प्र 5-5, 6-1, 6-5, 6 6, मुं 1-2-13, 3-1-3,

3-2-1, 3-2-8, दे 1-3, 2-3, 3-13, छां 2-9-7, 6-1-7, 6-8-6, 6-14-1, 6-15-1, 6-16-1, घृ 2-1-15, 3-7-2, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-26, 6-2-14.

पुरुषः - The soul; the person ई 16, का 3-11, 4-12, 4-13, 5-8, 6-8, 6-17, प्र 4-2, 4-9, 6-1, 6-2, 6-5, मुं 1-2-11, 2-1-2, 2-1-10, 3-1-2, तै 1-6-1, 2-1-1, दे 2-3, छां 1-1-2, 1-6-6, 1-7-5, 2-6-1, 2-18-1, 3-12-8, 3-14-1, 3-16-1, 4-11-1, 4-12-1, 4-13-1, 4-15-1, 4-15-5, 5-7-1, 5-11-6, 6-2-3, 6-7-1, 6-8-1, 6-8-3, 6-8-5, 6-14-2, 8-7-4, 8-12-3, 8-12-4, घृ 1-4-1, 1-4-10, 1-4-17, 1-5-2, 1-5-15, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13, 2-1-16, 2-1-17, 2-3-3, 2-3-5, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-18, 3-2-11, 3-2-12, 3-2-13, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-28 (1), 4-2-2, 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-3-7, 4-3-8, 4-3-9, 4-3-11, 4-3-12, 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-18, 4-3-19, 4-3-21, 4-3-36, 4-4-1, 4-4-5, 5-5-2, 5-5-3, 5-5-4, 5-6-1, 5-10-1, 5-15-1, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14, 6-2-15, 6-4-1.

पुरुषनाथः - Leader of men छां 6-8-3, 6-8-5.

पुरुषरूपं - (a) In the form of a person घृ 4-2-3.

पुरुषवचनः - (a) Which are called Puruṣa (male) छां 5-3-3, 5-9-1.

पुरुषवाचः - Having voice of a male person घृ 6-2-2.

पुरुषविधः - (a) Human तै 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, घृ 1-4-1.

पुरुषविद्यताम् - Person-likeness तै 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1.

पुरुषस्य - Of the person का 1-8, प्र 3-8, छां 1-1-2, 6-8-6, घृ 2-3-6, 3-2-13, 4-3-9, 6-3-1, 6-4-1.

पुरुषाः - Men दे 5-3, घृ 3-9-26.

पुरुषाग्निः - Fire of man घृ 6-2-16.

पुरुषात् - From the person (soul) का 3-11, मुं 1-1-7, 2-1-5, छां 3-12-7.

पुरुषान् - To the persons धृ 3-9-26.

पुरुषायनाः - Going with man प्र 6-5.

पुरुषे - In the person (soul) प्र 3-3, 4-1, सै 2-8-5, 3-10-4, वे 4-1, छां 3-12-3, 3-12-4, 3-12-8, 4-10-3, धृ 3-9-4, 5-9-1.

पुरे - In a town ऋ 4-3.

पुरोदयात् - From rise in front छां 2-9-2.

पुरोऽनुवाक्यया - By the introductory hymn धृ 3-1-7.

पुरोऽनुवाक्या - An introductory hymn धृ 3-1-7, 3-1-10.

पुरोवातः - A fore-wind छां 2-3-1.

पुष्करपलाशे - On the leaf of a lotus-flower (Butea Frondosa) (किष्कु) छां 4-14-3.

पुष्करस्रजौ - Two having garlands of lotus flowers धृ 6-4-21.

पुष्करिणी - To a lake धृ 6-4-23.

पुष्करिणीः - To lakes धृ 4-3-10.

पुष्करिण्यः - Lakes धृ 4-3-10.

पुष्टिमान् - (a) Prosperous छां 5-16-1.

पुष्प - A flower छां 3-1-2, 3-2-1, 3-3-1, 3-4 1, 3-5-1.

पुष्पाणां - Of flowers धृ 6-4-1.

पुष्पाणि - Flowers धृ 6-4-1.

पुष्यति - She nourishes धृ 1-4-13.

पुष्यति - You nourish धृ 6-4-27.

पुष्पासम् - May I be nourished धृ 6-4-24.

पूरः - The castle छां 8-5-3.

पूतः - (a) Purified छां 5-10-10, धृ 5-14-8.

पूयति - It becomes putrid धृ 5-12-1.

पूरयित्वा - Having filled धृ 6-4-19.

पूष्यः - A person छां 3-12-6, धृ 4-4-12.

पूर्ण - (a) Whole; entire ई प्रा, छां 3-12-9 वृ प्रा, 2-1-5, 5-1-1.

पूर्णः - Whole तै 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1.

पूर्णमसि - Thou art the full वृ 6-3-4.

पूर्णस्य - Of whole ई प्रा, वृ प्रा, 5-1-1.

पूर्णा - (f.) Whole तै 2-8-1, वृ 2-4-2, 4-3-20, 4-5-3.

पूर्णा - (f.) Whole छां 3-11-6.

पूर्णत् - From whole ई प्रा, वृ प्रा, 5-1-1.

पूर्णान् - Entire ones वृ 5-14-6.

पूर्णते - It is filled वृ 1-4-3, 1-5-14, 1-5-15, 2-1-5.

पूर्वं - (a) This वृ 4-3-18.

पूर्वं - (a) First वृ 4-3-1.

पूर्वं - (Ind.) Before. ई 4, का 4-6, तै 3-10-6, छां 7-11-1, वृ 6-2-7, 6-2-8.

पूर्वः - (a) Former वृ 1-4-1

पूर्वपक्षः - The first half of a lunar month वृ 3-1-5.

पूर्वपक्षापरपक्षयोः - Of two halves namely the first and the latter (of a lunar month) वृ 3-1-5.

पूर्वपक्षापरपक्षाभ्याम् - From two halves namely the first and the latter (of a lunar month) वृ 3-1-5

पूर्ववृत्ता - Former intelligence (i. e. instinct) वृ 4-4-2.

पूर्ववृत्तम् - Prior form तै 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4.

पूर्वस्य - (a) Of former तै 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1.

पूर्वाधः - Fore-half वृ 1-1-1. ^

पूर्वाह्ने - In the forenoon छां 5-11-7.

पूर्वे - (a) Ancient वृ 4-4-22.

पूर्वे - (a) Elder का 1-6, छां 6-4-5.

पूर्वे - (a) Former वृ 6-2-7.

पूर्वे - (a) Eastern वृ 1-1-2.

पूर्वेषां - (a) Of ancient people के 1-4.

पुरी - In citadels; in bodies सू 2-5-18.

पूषन् - The protector of universe ई 15, 16, सू 5-15-1.

पूषणं - The protector of universe सू 1-4-13.

पूषा - The protector of universe प्र प्रा सुं प्रा, मां प्रा, सू 1-4-13.

पृच्छ - You ask छां 1-8-3, सू 3-8-1, 3-8-2, 3-8-5.

पृच्छत - You ask प्र 1-2, सू 3-9-27.

पृच्छतु - Let him ask सू 3-9-27.

पृच्छद् - (a) asking छां 6-14-2.

पृच्छसि - Thou askst प्र 3-2.

पृच्छानि - Let me ask छां 1-8-3.

पृच्छामि - I ask प्र 6-1, सू 3-3-1, 3-9-26, 3-9-27.

पृषद् - (a) Separate का 4-14, 6-6, प्र 3-4, छां 5-11-5, 5-18-1, सू 2-4-10, 4-5-11.

पृषच्छूमाः - Clouds of smoke separately issuing forth सू 2-4-10, 4-5-11.

पृषद्वलयः - Various mights छां 5-14-1.

पृथग्मात्रं - Individuality का 6-6.

पृथग्प्रथ्वीपथः - Rows of separate chariots छां 5-14-1.

पृथग्पथान् - Possessing various paths (reaching to him) छां 5-14-1, 5-18-2.

पृथिवी - Earth ॥ 2-2, 2-5, 4-8, 6-4, सुं 2-1-3, 2-1-4, 2-2-5 तै 1-3-1, 1-7-1, 2-1-1, 2-2-1, 2-8-1, 3-9-1 वे 1-2, 5-3, छां 1-1-2, 1-3-7, 2-2-1, 2-2-2, 2-17-1, 3-12-2, 3-12-3, 3-19-2, 4-6-3, 4-11-1, 5-6-1, 5-17-1, 5-18-2, 5-21-2, 7-6-1, 7-8-1, 7-10-1, सू 1-1-1, 1-2-2, 1-5-11, 2-2-2, 2-4-2, 2-5-1, 3-3-2, 3-7-3, 3-9-3, 3-9-7, 3-9-10, 4-5-3, 6-2-11, 6-4-1, 6-4-20, 6-4-22.

पृथिवी - To the earth तै 2-2-1, छां 3-15-5, 5-17-1, 7-2-1, 7-7-1 सू 3-2-13, 3-3-2, 3-7-3, 6-2-16, 6-4-5.

पृथिवीमिह - For one dwelling on earth छां 2-24-5.

पृथिवीमयः - (a) Made of the earth सू 4-4-5.

पृथिवीमात्रा - Element of the earth प्र 4-8.

पृथिवीलोकः - The world consisting of Earth वृ 3-1-10.

पृथिव्यां - In the earth कै 3-5, 3-9, प्र 3-8, मुं 1-1-7, 2-1-5, तै 3-9-1, छां 3-12-2, 5-21-2, वृ 2-5-1, 3-7-3.

पृथिव्याः - From earth तै 2-1-1, छां 1-1-2, 3-14-3, 4-17-1, वृ 3-7-3, 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7, 6-4-1.

पृथिव्यै - For the earth वृ 1-5-18, 2-5-1.

पृथुष्टुके - (पृथु + स्तुकः) Oh woman with abundant hair ! वृ 6-4-21.

पृषदाज्यं - Ghee mixed with coagulated milk वृ 6-4-24.

पृषदाज्यस्य - Of the ghee mixed with coagulated milk वृ 6-4-24

पृष्ठं - Surface तै 1-10-1, वृ 1-1-1, 1-2 3.

पृष्ठतः - On the back वृ 1-5-3.

पृष्ठे - On a surface मुं 1-2-10.

पृष्ठेषु - On surfaces छां 3-13-7.

पेषीयमानः - (n) Absorbing water छां 6-11-1.

पेषसः - Of gold वृ 4-4-4.

पेषस्कारी - A goldsmith वृ 4-4 4

पेषं - Crushing वृ 2-1-15.

पेद्गयः - Son of पेद्गि (मधुक) A patronymic of Yāska and a disciple of Yājñavalkya. पेद्गय's disciple was ब्रूल भागवितिः वृ 6-3-9.

पेद्गयाय - To Paiṅgya (see पेद्गय) वृ 6-3-8.

52 पौतिमापीपुत्रः - The son of Pautimāṣī

वृ 6-5-1 — 52

Tradition from

The son of Katyāyana — 51

to

us all.

पौतिमापीपुत्रात् - From the son of Pautimāṣī वृ 6-5-1.

58 पौतिमायः - Pautimāṣya I

घृ 2-6-1, — 58

4-6-1 — 58

Tradition from

Gaupavana — 57

to

Gaupavana — 59

60 पौतिमाप्यः — Pautimāṣya II

घृ 2-6-1 — 60

4-6-1 — 60

Tradition from

Gaupavana — 59

to

us all.

पौतिमाप्यात् — From Pautimāṣya घृ 2-6-2, 4-6-1.

श्रीश्रावणः — Having a grandson (of जामघुति) छां 4-1-1, 4-1-5, 4-2-1, 4-2-3.

श्रीश्रावणस्य — of श्रीश्रावण छां 4-1-2.

श्रीश्रिष्टिः — (सपोनित्यः) The name of an Āchārya सै 1-9-1.

श्रीर्णमास्याम् — On full moon day छां 5-2-4.

श्रीलुषि — (सत्यवर्जः) The son of Pauluṣa छां 5-13-1.

श्रीलुषिः — (सत्यवर्जः) The son of Pauluṣa छां 5-11-1.

श्रीरुष्टः — (a) Born of a Kṣatriya mother and of Śūdra father घृ 4-3-22.

प्र — In Veda a separable adverb, (प्र आदिकर्मदीर्घेष्वभूतसंभवत्प्रिविषयो-
युद्धिगस्तीष्णशान्तिपूरायश्चनेषु १) 2nd kind of Sāma, that is
प्रस्ताव छां 2-8-1, 3-16-7, घृ 1-5-2.

प्रकाशते — He gleams का 3-12.

प्रकाशयति — It illumines प्र 1-6.

प्रकाशयन्ते — They illuminate प्र 2-1.

प्रकाशवतः - Of the first foot of Brahman छां 4-5-3, 7-12-2.

प्रकाशवान् - (a) Having lustre; name of first foot of Brahman छां 4-5-2, 4-5-3.

प्रकाशय - Having brought forth light प्र 2-2.

प्र (क्षयमन) आप्नोति - He gets घृ 5-13-4.

प्रक्षाल्य - Washing घृ 6-3-6, 6-4-19.

प्रक्षयन्ति - They will interrogate छां 5-11-3.

प्रक्षयामि - I will ask घृ 3-8-1.

प्रग्रहम् - A rein का 3-3.

प्रचरन्ति - They spread म 4-2.

प्रचोदयात् - He may incite घृ 6-3-6.

प्रजनः - Progenitor तै 1-9-1.

प्रजननम् - Procreation तै 1-3-3.

प्रजया - By offspring तै 1-3-4, 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, छां 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 5-15-1, 5-17-1, 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2, 5-22-2, 5-23-2, घृ 2-1-5, 4-4-22, 6-1-6, 6-4-24.

प्रजा - Offspring प्र 3-11, तै 1-3-3, 1-9-1, घृ 1-4-17, 1-5-7, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-7, 2-1-9, 2-1-13.

प्रजा - Creature प्र 2-1, घृ 1-4-16, 4-4-22.

प्रजाः - Creatures प्र 1-3, 1-4, 1-14, 2-7, 2-10, 3-11 मुं 2-1-5, तै 2-2-1, छां 1-3-1, 1-9-3, 4-1-4, 4-1-6, 5-3-2, 6-8-4, 6-8-6, 6-9-2, 6-10-2, 8-1-5, 8-3-2, घृ 1-2-5, 1-5-20, 6-2-2.

प्रजाकामः - (a) Desirous of progeny प्र 1-4, 1-9.

प्रजाकामाः - (a) Those desirous of progeny म 1-9.

प्रजातन्तु - A line of descendants तै 1-11-1.

प्रजातिः - Procreation तै 1-9-1, 3-10-3, घृ 6-1-6, 6-1-14.

प्रजायै - To procreation घृ 6-3-2.

प्रजान् - (a) Knowing का 1-14, 1-28.

प्रजानां - Of creatures प्र 1-8, मुं 2-2-1, 3-1-9. छां 4-3-7.

प्रजानीहि - You find out ये 2-1.

प्रजापतये - To Prajāpati छां 3-11-4, 8-15-1 घृ 6-3-3.

प्रजापति - To Prajāpati छां 2-22-4, 5-1-7, घृ 5-5-1.

प्रजापतिः - The god presiding over creation प्र 1-4, 1-9, 1-12, 1-13, 1-14, 2-7, ये 5-3, छां 1-12-5, 1-13-2, 2-23-2, 3-11-4, 4-17-1, 8-7-1, 8-7-3, 8-7-4, 8-8-1, 8-8-2, 8-8-4, 8-9-2, 8-10-3, 8-11-2, 8-12-6, 8-15-1, घृ 1-5-14, 1-5-15, 1-5-21, 3-9-2, 3-9-6, 3-9-17, 5-3-1, 5-5-1, 6-3-3, 6-4-2, 6-4-21.

III प्रजापतिः Prajāpati

घृ 6-5-4 — III

Tradition from

Brahman II

to

Tum Kāvāṣeya IV.

प्रजापतिलोकाः - The worlds of Prajāpati घृ 3-6-1.

प्रजापतिलोके - In the world of Prajāpati घृ 4-3-33.

प्रजापतिलोकेषु - In the worlds of Prajāpati घृ 3-6-1.

प्रजापतिव्रतं - A vow of the god presiding over creation प्र 1-15.

प्रजापतिवकाश - Proximity of Prajāpati छां 8-7-2.

प्रजापतेः - Of Prajāpati तै 2-8-4, छां 2-22-1, 2-22-3, 2-22-5, 8-14-1, घृ 6-5-4.

प्रजापतो - In the vicinity of Prajāpati छां 8-11-3, घृ 5-2-1.

प्रजाप्यः - From offsprings छां 1-3-1, 3-11-4, 8-15-1.

प्रजाप्यते - One is born छां 2-13-2, घृ 3-9-28 (5), 6-1-6.

प्रजाप्यन्ते - They are born प्र 1-3, 1-14, मुं 2-1-1, तै 2-2-1.

प्रजाप्यन्तः - (a.) Being born घृ 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11.

प्रजायाम् - In an offspring छां 1-9-3.

प्रजायेमहि - Let us be born छां 6-2-4.

- प्रजायेम - Let me be born तै 2-6-1, छां 6-2-3, वृ 1-4-17.
- प्रजता - The quality of intelligence वृ 4-1-7.
- प्रज्ञम् - To a wise मां 7.
- प्रज्ञा - Wisdom ये 5-3, वृ 4-1-2.
- प्रज्ञां - Wisdom प्र 2-13, वृ 4-4-21.
- प्रज्ञानं - Judgement ये 5-2.
- प्रज्ञानयनं - Compact intelligence मां 7.
- प्रज्ञानयनः - One having compact intelligence मां 5, वृ 4-5-13.
- प्रज्ञानस्य - Of the judgement ये 5-2.
- प्रज्ञानी - In judgement ये 5-3.
- प्रज्ञानेक्षं - One having wisdom as eyes ये 5-3.
- प्रज्ञानेक्षः - One having wisdom as eyes वृ 5-3.
- प्रज्ञानेन - By the knowledge ; by the judgement का 2-24.
- प्रज्ञायते - He is recognized वृ 4-1-2.
- प्रज्ञायन्ते - They are recognized वृ 4-1-2.
- प्रज्ञेन - By the intelligence वृ 5-4.
- प्रणयनात् - By conveying प्र 4-3.
- प्रणमः - The sacred syllable Om मुं 2-2-4, छां 1-5-1, 1-5-5.
- प्रणारमाय - For one who is worthy छां 3-11-5.
- प्रणीयते - It is consecrated by reciting sacred Mantras के 1-9, प्र
- प्रणीष्ट - Having frightened away का 1-18.
- प्रणीति - He praises छां 1-4-5.
- प्रतायन्ते - (Pass. of प्र + तन्) They are extended छां 8-6-2.
- प्रति - Near ; in return का 1-9, छां 2-9-1, 2-13-1, 3-19-3, वृ 1-3
2-5-17, 5-14-5.
- प्रति - Pratihara प्रतिहार ; 5 th kind of Saman छां 2-8-2.
- प्रतिः - Rival वृ 1-3-18.
- प्रतिकल्पन्ते - They wait upon वृ 4-3-37.
- प्रतिगरम् - The responsive call (of the बध्वं to होतृ) तै 1-8-1.

- प्रतिगृणाति - He receives a call घृ 1-8-1.
 प्रतिगृहीतम् - (a) Received घृ 6-1-14.
 प्रतिगृह्णाति - One receives छां 6-16-1, 6-16-2, घृ 4-1-3, 5-14-5.
 प्रतिगृहीयात् - One should receive घृ 5-14-6.
 प्रतिगृह्य - Having received छां 1-10-5.
 प्रतिवक्त्रिरे - They stepped towards छां 5-11-7.
 प्रतिवक्त्रे - He stepped towards छां 4-2-1, 4-2-3.
 प्रतिवसणाय - For viewing घृ 2-5-19.
 प्रतिवजो - He asserted छां 4-1-8, 4 9-2, 4-14-3.
 प्रतिजायसे - You are born again प्र 2-7.
 प्रतिज्ञातः - (a) Agreeable घृ 6-2-5.
 प्रतितिष्ठति - One stays on ये: 4-9, घृ 1-6-1, 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1.
 छां 4-16-5, घृ 1-2-3, 1-3-17, 1-5-17, 6-1-3.
 प्रतितिष्ठन्तं - (a) Being established छां 4-16-5.
 प्रतितिष्ठति - You stay on प्र 2-7
 प्रतिदेवतासु - In every deity मुं 3-2-7.
 प्रतिवक्ष्यति - He will burn completely छां 2-22-4.
 प्रतिधीयते - It is employed ये 4-4.
 प्रतिव्यापय - In inverted order घृ 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34, 4-3-36,
 प्रतिपरस्मै - I shall attain छां 5-11-3.
 प्रतिपदम् - At every step घृ 6-2-2.
 प्रतिपद्यते - One attains; regards प्र 4-10, छां 3-13-6, घृ 4-3-14.
 प्रतिपद्यन्ते - They attain; regard प्र 1-9, घृ 6-2-2.
 प्रतिपद्यमानाः - (a) Those going toward छां 4-15-6.
 प्रतिपद्येत् - He should mutter 'prayers' छां 3-17-6.
 प्रतिपश्य - You behold का 1-6.
 प्रतिपादयेत् - He should give मुं 1-2-2.
 प्रतिपालयाम्बुकार - One fostered छां 1-12-3.

प्रतिपूः - Expanded छां 4-10-3.

प्रतिपेदयति - He will crush छां 2-22-4.

प्रतिपेदे - One explained छां 6-7-4, घृ 1-4-10, 3-9-1.

प्रतिप्रति - Equal to घृ 1-3-18.

प्रतिबुद्धः - (a) Awakened घृ 4-4-13.

प्रतिबोधविदितम् - Known after awaking के 2-4.

प्रतिभाति - He appears क्य 2-6.

प्रतिभाति - They appear छां 6-7-2.

प्रतिमन्वानः - (a) Considering छां 4-3-7.

प्रतिमोति - According to the origin घृ 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34, 4-3-36.

प्रतिहर्ष - An image छां 8-8-1, घृ 2-1-8, 3-9-22.

प्रतिरूपः - An image क्य 5-9, 5-10, घृ 2-1-8, 2-5-19, 4-1-6.

प्रतिलेहयन्ति - They lick घृ 1-5-2.

प्रतिलोमम् - Contrary to caste घृ 2-1-15, 6-4-12.

प्रतिलोमाः - The feathers of an arrow in 'inverse direction' घृ 6-4-12.

प्रतिवक्ता - Contradictor छां 5-11-7.

प्रतिवक्ष्यति - He will answer छां 2-22-3.

प्रतिवेशः - The resting place सै 1-4-3.

प्रतिशाखा - A side branch प्र 3-6.

प्रतिशाखानासीसहस्राणि - The (seventy two) thousand branches, channels प्र 3-6.

प्रतिशुश्राव (प्रतिश्रु) - He replied; promised; listened छां 4-5-1, 4-6-2, 4-7-2, 4-8-2, 4-9-1, 4-14-2, घृ 6-2-1.

प्रतिमृणोति - One answers छां 7-12-1.

प्रतिष्ठते - It settles down प्र 3-5.

प्रतिष्ठन्ते - They settle down प्र 2-4.

प्रतिष्ठमाने - (a) In one standing firm प्र 2-4.

प्रतिष्ठा - Basis के 4-8, मुं 3-2-7, घृ 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1,

3-10-3, ऐ 1-2, 5-3, छां 5-1-3, 5-1-13, 7-5-2, वृ 1-1-1, 1-3-27,
4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 5-5-3, 5-5-4, 6-1-3,
6-1-14.

प्रतिष्ठां - The basis का 1-14, 2-11, तै 2-7-1. छां 1-8-7, 5-1-3, वृ 1-3-27,
4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6 4-1-7, 6-1-3, 6 4-2.

प्रतिष्ठात्मा - The supporting soul छां 5-17-1.

प्रतिष्ठायै - To the basis छां 5-2-5, वृ 6-3-2.

प्रतिष्ठावान् - (a) Having glory तै 3-10-3.

प्रतिष्ठासंस्तार्य - Praise of having position छां 1-8-7.

प्रतिष्ठास्मि - I am basis वृ 6 1-14.

प्रतिष्ठास्यामि - I will stand firm प्र 6-3.

प्रतिष्ठितं - (a) Established प्र 1-15, 2-6, 2-13, तै 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1,
ऐ श, 5-3, छां 3-12-2, वृ 1-5-1, 1-5-2, 3-9-20, 3-9-22, 3-9-23,
3-9-24, 5-5-2, 5-14-4.

प्रतिष्ठितः - (a) Firmly fixed सुं 2-2-7, तै 3-7-1 3-9-1, छां 5-17-1,
7-4-3, 7-5-3, 7-24-1, 7-24-2, वृ 1-2-3, 1-3-27, 3-9-20, 3-9-21,
3-9-22, 3-9-23, 3 9-24, 3-9-26, 4-1-17, 5-5-2.

प्रतिष्ठिता - (a. f.) Firmly fixed प्र 2-12, तै 3-6-1, 3-9-1, ऐ श, 2-1,
वृ 3-9-21, 3-9-23, 3-9-24, 5-14-4.

प्रतिष्ठिताः - (a. f.) Those firmly fixed प्र 6-6 तै 3-8-1, छां 3-12-3,
3-12-4, वृ 3-9-22, 4-2-3.

प्रतिष्ठितान् - (a) Those firmly fixed छां 7-4-3, 7-5-3.

प्रतिष्ठितानि - (a) Those firmly fixed छां 7-4-1, 7-5-2, वृ 3-9-20,
4-1-7.

प्रतिष्ठिते - (a) In one firmly fixed प्र 6-3.

प्रतिष्ठितां - (a) Two firmly fixed वृ 3-9-26, 5-5 2.

प्रतिष्ठे - Two bases वृ 5-5-3, 5-5-4.

प्रतिस्व - Crawling away छां 5-2-6.

प्रति ह तिष्ठति - He establishes himself छां 5-1-3, वृ 1-3-27.

- प्रतिहरमाणानि - (a) Taking up to themselves छां 1-11-9.
- प्रतिहरिष्यः - If you had taken up Pratihāra छां 1-11-9.
- प्रतिहरिष्यसि - Thou shalt presently sing Pratihāra छां 1-10-11, 1-11-8.
- प्रतिहर्तार - Oh Pratihartar छां 1-10-11 1-11-8.
- प्रतिहर्ताम् - The assistant of the Udgātā; who intimates arrival छां 1-10-11, 1-11-8.
- प्रतिहार - A chant intimating arrival छां 1-10-11, 1-11-8, 1-11-9.
- प्रतिहारः - A chant intimating arrival छां 2-2-1, 2-2-2, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-7-1, 2-8-2, 2-9-6, 2-10-2, 2-11-1, 2-12-1, 2-13-1, 2-14-1, 2-15-1, 2-16-1, 2-17-1, 2-18-1, 2-19-1, 2-20-1, 2-21-1.
- प्रतिहारभाजिनः - (a) Sharing in devotion of Pratihāra (प्रतिहार) छां 2-9-6.
- प्रतिहृताः - (a) Beaten back; held up छां 2-9-6.
- प्रतीकं - A mouth घृ 1-5-2.
- प्रतीकान् - Questions घृ 6-2-3.
- प्रतीकेन - By mouth घृ 1-5-1, 1-5-2.
- प्रतीक्षा - Waiting for का 1-8.
- प्रतीची - The west छां 3-15-2, 4-5-2, घृ 1-2-3, 4-2-4.
- प्रतीची - The west म 1-6.
- प्रतीच्यः - (a) Western छां 2-4-1, 3-3-1, 6-10- , घृ 3-8-9.
- प्रतीच्या - In western direction घृ 3-9-22.
- प्रतीतः - (a) Recognized का 1-10, 1-11.
- प्रतीति - Conviction छां 2-8-2, 2-9-1.
- प्रतीत्य - After going घृ 6-2-4.
- प्रतापिः - (a) By those who are bestowed का 1-25.
- प्रत्यक्ष - (a) Of ancient छां 3-17-7.
- प्रत्यङ् - (a) Turned inwards; westwards का 5-3, छां 2-12-2, 3-13-3, 6-14-1.

प्रत्यक्षं — Apprehension by the senses, considered as a Pramāṇa or proof तैत्ति, 1-1-1, 1-12-1, छां 5-2-1.

प्रत्यक्षद्विषः — (a) Disliking the evident च 4-2-2.

प्रत्यगस्त्यति — He casts inwards का 5-3.

प्रत्यगात्मानम् — The individual soul का 4-1.

प्रत्यङ्मुखः — (a) Western; turned inwards छां 3-3-1, च 4-2-4.

प्रत्यनुभवति — He severally experiences प्र 4-5.

प्रत्यनुभूतं — (a) Severally experienced प्र 4-5.

प्रत्यबुध्यते — He became awakened च 1-4-10.

प्रत्यबोद्धेत् — She answered छां 4-4-4.

प्रत्यवदत् — He replied का 1-15.

प्रत्यवसृप्य — Going down against च 2-1-19.

प्रत्यस्तं — (a) Thrown off छां 1-9-1.

प्रत्यस्ता — (a. f.) Thrown off च 4-4-7.

प्रत्यहरिषः — If you had intimated arrival (of deity) छां 1-11-9.

प्रत्याह्वयतुं — In order to refuse च 6-2-8.

प्र याचणीत — One should prevent च 3-10-1.

प्रत्याधान — A place where anything is specially deposited; a repository च 2-2-1.

प्रत्यायनम् — Setting (of the sun) छां 3-19-3.

प्रत्याययति — They set च 5-2-2.

प्रत्याधास्तिमसि — Thou art that which is proclaimed in the antiphon च 6-3-4.

प्रत्यासवरः — (a) Reflecting छां 1-3-2.

प्रत्याह — He spoke in reply छां 7-15-2, च 1-5-17.

प्रत्युत्थायित. — (a) Rising up च 6-2-16.

प्रत्युवाच — He replied छां 4-1-3, 4-2-3.

प्रत्युह्य — Drawing together च 3-9-26.

प्रत्युद्धाः — (a) Rejected, refused छां 8-3-2.

प्रत्येनतः - Policemen वृ 4-3-37, 4-3-38.

प्रत्येवाप - He returned छां 4-1-7, 4-1-8, 4-3-7.

प्रयौहत् - He offered वृ 1-2-7.

प्रथमं - (a) The first का 1-10, ये 4-1, छां 3-6-1, 5-19-1.

प्रथमः - (a) The first के 1-1, 4-2, 4-3, का 1-5, मुं 1-1-1, मां 3, 9, छां 2-23-1.

प्रथमर्ग - (a) Primary, firstborn वृ 5-4-1.

प्रथमजा - (a) Primary; firstborn ले 3-10-6.

प्रथमपदम् - First line वृ 5-14-6.

प्रथमा - (a. f.) The first प्र 2-8, मां 9.

प्रथमा - (a. f.) The first छां 5-19-1; वृ 1-3-12.

प्रथमास्तमिते - At the first line of setting छां 2-9-8.

प्रथमोत्तमे - (a) Both the first and the last वृ 5-5-1.

प्रथमोदिते - Just after sunrise; first risen छां 2-9-3.

प्रददौ - He offered छां 1-10-3.

प्रदाय - Having given वृ 6-4-27.

प्रदुदाव - He ran off वृ 6-2-3.

प्रदूयन्ते - They burn वृ 5-24-3.

प्रदूरेत - One should burn वृ 5-24-3.

प्रद्योतते - He becomes lighted up वृ 4-1-2.

प्रद्योतेन - By ray of light वृ 4-1-2.

प्रदागकः - (a) Sorely distressed छां 1-10-1.

प्रदाही - You may destroy completely छां 4-1-2.

प्रधिः - The periphery of the wheel वृ 1-5-15.

प्रधिना - By a felly वृ 1-5-15.

प्रधमायीत - He should cry aloud छां 6-14-1.

प्रध्वंसते - It perishes छां 8-1-4.

10 प्रध्वंसनः - Pradhvaṁsana; the destroyer

यु 2-6-3—10

4 6-3—10

Tradition from

Ekrūṣi—9

to

Mṛ yu Pradhvaṁsana—11.

प्रध्वंसनात् - From Pradhvaṁsana यु 2-6-3 4 6 3.

प्रसञ्चोदगम - Pacification of the visible world or universe which is illusory and the scene of manifold action मां 7.

प्रसञ्चोदगमः - (a) Pacifier of the visible world मां 12.

प्रवदन - Access छां 8-6-5.

प्राचक्षते - They approach का 5-7.

प्राद्या (यै) - I should approach ये 3-11.

प्रपद्ये - I approach छां 3-15-3, 3-15-4, 3-15 5, 3-15-5, 3-15-7, 8-13-1, 8-14-1.

ध्वजः - (a) Taking refuge with छां 2-22-3, 2-22-4.

प्रपृष्ठा, प्रफाष्ठा - In a woman having excellent hips यु 6 4-19.

प्रबद्धः - (a) Tied ; checked छां 6-8-2.

प्रब्रवाम - We speak छां 4-10-4.

प्रब्रवीमि (प्र ते ब्रवीमि) - I say का 1-14.

प्रब्रूयम् - You should tell छां 8-8-1.

प्रब्रूते - He tells यु 1-4-1.

प्रब्रूयात् - He may teach, speak छां 3-11 5, 6-14-2.

प्रब्रूहि - You tell का 1-11, छां 4-10-2.

प्रभवः - Origin का 6-11, मां 6.

प्रभवः - (a) (प्रभुः) Able छां 7 6 1.

प्रभवन्ति - They spring up प्र 6-2, मुं 2-1-8.

प्रभवन्ते - They spring up मुं 2-1 1.

प्रभवात्पयो - Production and disappearance का 6-11, मां 6.

- प्रमिचन्ते - They are torn asunder का 6-15.
 प्रभुविमितं - (a) Specially created by the Lord छां 8-5-3.
 प्रभूरसि - Thou art surpassing वृ 6-3-4.
 प्रमदः - (with मा) You be not negligent ते 1-11-1.
 प्रमदितव्यम् - Ought to deviate from ते 1-11-1, 1-11-2.
 प्र मा आयन्तु - They may come forth unto me ते 1-4-2.
 प्रमाणम् - Extent; size का 2-8.
 प्रमादान् - From negligence मुं 3-2-4.
 प्रमाद्यति - One is careless ते 2-5-1.
 प्रमाद्यन्तम् - (a) To one intoxicated का 2-6.
 प्र मा वचस्व - (Thou) come unto me ते 1-4-3.
 प्र मा पाहि (प्र मा धाहि) - (You) shine forth at me ते 1-4-3.
 प्रमायुकम् - (a) Perishable वृ 1-4-8.
 प्रमुक्तम् - (a) Forsaken from का 1-11.
 प्रमुच्य - Setting free छां 6- 4-2, 8-13-1.
 प्रमुच्यते - One is set free का 3-15, वृ 4-3-35.
 प्रमुच्यन्ते - They are set free का 6-14, वृ 4-4-7.
 प्रमुदः - Extreme joy वृ 4-3-10
 प्रमुदाः - (a) Perplexed मुं 1-2-10.
 प्रमोदः - Pleasure ते 2-5-1.
 प्रमोदान् - Pleasures का 1-28.
 प्रमृच्छति - One offers वृ 1-5-2, 6-4-19, 6-4-27.
 प्रमृच्छेत् - He should offer छां 5-24-4.
 प्रपतः - (a) Devout का 3 17, छां 6-8-6.
 प्रपत्य. - (a) Deceased वृ 6-2-2.
 प्रयदीम् - प्र + यद् + ईम् (उभाव यत्प्रोवाच-ईमित्य यंको निपातः) With
 endeavour (did declare) वृ 2-5-16.
 प्रयद्भिः - (a) By the dead वृ 6-2-2.
 प्रयत् - (a) Dead ये 4-4.

प्रयन्ति - They advance forth तै 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1, छां 5-3-2, चृ 6-4-4.

प्रयान्ति - (They) go मुं 1-2-11.

प्रययासन्तम् - (a) To one intent on going चृ 4-3-38.

प्रयुक्ताः - (a) Harnessed प्र 5-6.

प्रयोग्ये - In a draft animal छां 8-12-3.

प्ररोहति - It sprouts चृ 3-9 28 (4,6).

प्ररोहेयुः - They may sprout छां 5-2-3, चृ 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.

प्रवक्ष्यन् - (a) About to recite तै 1-8-1.

प्रवक्ष्यन्ति - They will speak का 1-19.

प्रवक्ष्यामि - I will tell का 5-6.

प्रवचनं - An exposition तै 1-3-3.

प्रवचनेन - By exposition का 2-23, मुं 3-2-3.

प्रवत्स - By a sloping path तै 1-4-3.

प्रवरेत् - He should address मुं 1-1-2.

प्रवर्षति - It rains छां 5-10-6.

प्रवव्रतुः - Both went छां 8-8-3.

प्रवव्राज - He went प्र 6-1 छां 8-10-1, 8-11-1.

प्रवाराणां - Of coverings चृ 6-2-7.

प्रवासाञ्चक्रे - He went on the travel छां 4-10-2.

प्रवाहर्ण - Pravāhaṇa (जैवलि) चृ 6-2-1.

प्रवाहण. - By name Pravāhaṇa (जैवलिः) छां 1-१-1, 1-३-2, 1 ४-४. 5-3-1, चृ 6-2-1, 6-2-4.

प्रवाहणस्य - Of Pravāhaṇa (जैवलेः) चृ 6-2-4.

प्रविभर - Dividing प्र 2-3, 3-1.

प्रविलीयन्ति - They melt away मुं 3-2-2.

प्रविद्विक्तभृद् - (a) Enjoying being detached मां 4.

प्रविविक्ताहारकरः - (a) Eater of finer food च 4-2-3.

प्रविवेश - One entered छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11 च 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

प्रविश - You enter ते 1-4-3.

प्रविशत - May you enter ये 2-3.

प्रविशति - One enters का 1-7, प्र 1-6, छां 1-4-5.

प्रविशन्ति - They enter ई 9, 12, च 4-4-10.

प्रविशानि I may enter ते 1-4-3

प्रविश्य - Having entered का 4-6, 4-7 छां 1-4-4, 1-4-5.

प्रविष्टः - (a) Entered का 5-9, 5-10, च 1-4-7, 4-4-13.

प्रविष्टौ - (a) Both entered का 3-1.

प्रवृत्तः - (a) Rolled up छां 5-13-2.

प्रवृहेत् - He should draw out का 6-17.

प्रवृह्य - Analysing का 2-13.

प्रवेदयते - He knows ते 1-5-1.

प्रवेदयन्ति - They know मुं 1-2-9.

प्रबोधत् - He addressed च 2-5-17.

प्रव्रजन्ति - They renounce all worldly enjoyment च 4-4-22.

प्रव्रजिष्यन् - (a) Wishing to renounce the worldly enjoyment च 4-5-2.

प्रव्रजिनः - (a) Recluses च 4-4-22.

प्रशस्त - He extolled च 3-3-2.

प्रशस्तसुः - Two praised च 3-2-13.

प्रशंसन्ति - They praise च 1-5-16, 3-8-9

प्रशसा - Praise, applause च 1-5-2.

प्रशसायामाः - (a) Desirous of applause छां 2-9-3.

प्रशान्ताः (a) Calmed मुं 3-2-5.

प्रशासनम् - Authority छां 5-3-7.

प्रशासने - In authority च 3-8-9.

प्रशास्ति - He governs च 5-6-1.

प्रश्नम् - A question अ 6-1.

प्रश्नान् - Questions अ 1-2, छां 5-3-5 वृ 6-2-3.

प्रश्नाम्ना - With two questions वृ 3-8-2.

प्रश्नोपनिषद् - This Upaniṣad belongs to Atharva-veda. This consists of 6 (six) questions asked by pupils, and answered by Ācārya Pippalāda अ

Questions		Ś'okas
1	—	16
2	—	13
3	—	12
4	—	11
5	—	7
6	—	8

प्रश्नौ - Two questions वृ 3-8-1.

प्रश्वसितन्यम् - Should welcome to ते 1-11-3.

प्रष्टा - (a) A questioner अ 2-9.

प्रष्टु - For questioning वृ 3-1-2.

प्रसाद्वी - You become attached to छां 4-1-2.

प्रसादात् - From being clear अ 2-20.

प्रसीदति - One is appeased अ 6-13.

प्रसृत - (a) Pressed out excellently छां 5-12-1.

प्रसृतः - (a) Pressed out excellently वृ 2-1-3.

प्रसृतम् - (a) Spread out अ 2-2-11.

प्रमृष्टं - (a) Dismissed अ 1-10.

प्रमृष्टः - (a) Dismissed अ 1 11.

प्रसीति - He sanctions ते 1-8-1.

प्रस्कन्दति - They spill अ 1-13

प्रस्तव्यमसि - Thou art the steadfast वृ 6-3-4.

प्रस्तावं - An introductory praise छं 1-10-9, 1-11-4, 1-11-5.

प्रस्तावः - An introductory praise छं 2-2-1, 2-2-2, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-7-1, 2-8-1, 2-9-3, 2-10-1, 2-11-1, 2-12-1, 2-13-1, 2-14-1, 2-15-1, 2-16-1, 2-17-1, 2-18-1, 2-19-1, 2-20-1, 2-21-1.

प्रस्तावभाजिनः - (a) Partaking in introductory praise of Śāman छं 2-9-3.

प्रप्तुतिवामाः - (a) Desirous of praise छं 2- -3.

प्रस्तुषान् - He should pray वृ 1-3-28.

प्रस्तोत - Oh assistant to the Udgāṭ छं 1-10-9, 1-11-4.

प्रस्तोता - The assistant to the Udgāṭ वृ 1-11-1, वृ 1-3-28.

प्रस्तोतारम् - The assistant to the Udgāṭ (उद्गाता-प्रस्तोता) छं 1-10-8.

प्रस्तोष्यसि - You will praise छं 1-10-9, 1-11-4.

प्रस्तोति - He prays ते 1-8-1, वृ 1-3-28.

प्रस्यन्दि - (a) Trickling out वृ 3-9-28. (2).

प्रसविति - He goes to sleep वृ 4-3-9.

प्र हृ षोडशं वर्षं गतं जीवति - He lives to a hundred and sixteen years छं 3-16-7.

प्रहासीः (वा) - Do (not) forsake ये वा.

प्रहृतं - An oblation other than in fire; वरिहरणं वृ 1-5-2.

प्राक्, प्राङ् - Before, east का 6-4, छं 2-9-6, 2-9-7, 3-13-1, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, 5-3-7, 6-14-1.

प्राक्षिपः - (a) One whose head is eastward वृ 6-3-6.

प्राची - The east छं 3-15-2, 4-5-2, वृ 1-2-3, 4-2-4.

19 प्राचीनयोगीपुत्रः - The son of Prājñayogī

वृ 6-5-2 - 19

Tradition from

The son of Śāṅgijī - 18

The son of Kṛśakṛyā - 20.

प्राचीनयोनीपुत्रात् - From the son of Prācīnayogī ६-५-२.

प्राचीनयोयं - Oh worthy of ancients ! a sage's name है १-६-२.

प्राचीनयोय - (मत्स्यज्ज षीरुपि) Oh capable among ancients !

Epithet for Satyayajña Pauluṣi छां ५-१३-१.

प्राचीनवातः - (वीरमन्मथ.) Prācīnāśāla by name छां ५-११-१;

प्राच्याः - (a) The eastern छां २-४-१, ३-१-२, ६-१०-१, ६-३-८-९.

प्राच्यो - In eastern direction ६-३-९-२०.

प्राच्यान् - (a) The eastern प्र १-६.

प्राजापत्य - a) Oh issue of Prajāpati ! ई १६, ६-५-१५-१.

प्राजापत्यं - Set aside for Prajāpati, of Prajāpati ६-१-२-७, ४-४-४.

प्राजापत्याः - (a) Born of Prajāpati, gods, men and asuras छां १-२-१, ६-१-३-१, ५-२-१.

प्राजापत्याना - Of born of Prajāpati छां २-९-५.

प्रज्ञः - (a) Wise क ३-१३, मं ५-११.

प्रज्ञेन - By a wise person वे ५४, ६-४-३-२१, ४-३-३५.

प्राम्थल्यं - One should blaze up छां ६-७-५.

प्राम्थली - (प्राम्थलीत्) She has blazed up छां ६-७-६

प्राम्थ - (a) Tending downwards ६-६-४-२.

प्राच्यः - (a) Eastern छां ३-१-२, ६-४-२-४.

प्राण - Oh Prāṇa प्र २-७, २-९, २-१०, २-११.

प्राण - A vital air क ५-३, म १-१, १-१३, २-४, ३-३, ३-१०, ३-११, ६-४, है २-३-१, ३-१-१, ३-३-१, छां १-२-२; १-११-५, ३-१५-३, ३-१५-४, ४-३-३, ४-१०-५, ६-९-२, ७-१५-१, ६-१-३-३, १-३-७, १-३-१३, १-५-३, १-५-१४, ३-७-१६, ४-४-२, ४-४-१८

प्राणः - A respiration, vital air के प्र, १-१, १-२, १-९, म १-५, १-७, १-८, १-१२, १-१३, २-३, २-६, ३-१, ३-३, ३-४, ३-५, ३-८, ३-१०, ४-३, ४-८, छं १-१-३, २-१-३, २-१-४, २-१-८, २-२-२, ३-१-४, ३-१९, है १-५-३, १-७-१, २-२-१, २-३-१, ३-३-१, ३-७-१, वे १-४, २-४, छां प्र, १-१-५, १-२-७,

1-3-3, 1-3-6, 1-5-3, 1-7-1, 1-8-4, 1-11-5, 1-13-2, 2-7-1, 2-11-1, 3-13-1, 3-15-4, 3-18-2, 3-18-4, 4-3-3, 4-3-4, 4-8-3, 4-10-4, 4-10-5, 4-13-1, 5-1-1, 5-1-12, 5-1-15, 5-7-1, 5-14-2, 5-18-2, 5-19-1, 6-5-2, 6-5-3, 6-6-3, 6-6-5, 6-7-1, 6-7-6, 6-8-6, 6-15-1, 6-15-2, 7-15-1, 7-15-4, 7-26-1, 8-13-3, ८ 1-1-1, 1-2-3, 1-3-3, 1-3-7, 1-3-19, 1-3-23, 1-3-27, 1-4-7, 1-4-17, 1-5-3, 1-5-4, 1-5-5, 1-5-6, 1-5-7, 1-5-10, 1-5-12, 1-5-13, 1-5-20, 1-5-21, 1-5-22, 1-6-3, 2-1-10, 2-1-17, 2-2-1, 2-3-5, 2-4-4, 3-1-5, 3-1-10, 3-2-2, 3-2-13, 3-7-16, 3-9-8, 3-9-9, 3-9-26, 4-1-3, 4-4-2, 4-4-7, 5-8-1, 5-12-1, 5-13-1, 5-13-2, 5-13-3, 5-13-4, 5-14-3, 5-14-4, 6-1-1, 6-1-13, 6-2-12.

प्राणत् - (a) Blowing or respiring ॐ 2-2-1, तै 3-3-1, ८ 1-4-7.

प्राणते - They breathe प्र 2-10.

प्राणतः - (a) Blowing or respiring छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, ८ 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

प्राणन्ति - They do respiration तै 2-3-1.

प्राणबन्धनम् - Having a tie with the vital air छां 6-8-2.

प्राणभूत् - (a) Animate नृ 1-5-14, 3-1-7.

प्राणभूतः - Of the animate नृ 1-5-14.

प्राणमयं - (a) One pervaded by vital air तै 2-8-5, 3-10-5.

प्राणमयः - (a) Pervaded by vital air तै 2-2-1, ८ 1-5-3, 4-4-5,

प्राणममात् - (a) From one pervaded by vital air तै 2-3-1.

प्राणशरीरः - (a) One whose body consists of vital air, Prāṇa छां 3-14-2.

प्राणशरीरनेता - (a) Leader of a body consisting of vital air ॐ 2-2-7.

प्राणसंश्लिप्तं - (a) One whose vital airs are sharpened छां 3-17-6.

प्राणस्य - Of the Prāṇa के 1-2, प्र 2-13, 3-12, छां 1-8-4, ८ 1-5-10, 1-5-13, 4-1-3, 4-4-18.

प्राणाः - Vital airs प्र 4-11, सुं 2-1-8, तै 1-5-3, छां 3-12-3, 3-12-4, 3-16-1, 3-16-2, 3-16-3, 3-16-4, 3-16-5, 3-16-6, 4-3-5, 5-1-6, 5-1-7, 5-1-15, 7-4-2, 7-10-1, घृ 1-2-6, 1-5-17, 1-5-21, 2-1-20, 2-2-3, 2-3-6, 2-5-15, 3-2-11, 3-9-4, 4-2-4, 4-3-38, 4-4-1, 4-4-2, 4-4-6, 5-14-4, 6-1-7.

प्राणान्नय. - Fires in forms of vital airs प्र 4-3.

प्राणात्. - From the vital air प्र 6-4, ऐ 1-4, घृ 1-5-23, 2-3-4, 3-7-16 5-12-1.

प्र णन् - Vital airs प्र 1-6, 3-4, छां 1-2-9, 1-5-4, 5-1-12, 7-15-3 घृ 2-1-18, 2-2-3, 5-14-4, 6-1-13, 6-4-24.

प्राणानो - Of vital airs प्र 1-10, छां 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 7-4-2, घृ 1-5-22, 2-1-17,

प्राणापानयोः - Of both airs inhaled and exhaled तै 3-10-2, छां 1-3-3

प्राणापानौ - Both airs inhaled and exhaled सुं 2-1-7, घृ 6-4-12.

प्राणाय - To Prāṇa छां 5-19-1, 7-15-1, घृ 4-3-36, 6-3-2.

प्र णाराम - Ensuring pleasure in the behaviour of the vital air तै 1-6-2.

प्राणि - (a) Breathing ऐ 5-3.

प्राणि - (प्राणिजातं) The whole class of animals घृ 5-14-3, 5-14-6.

प्राणिति - (One) breathes ऐ 1-9, छां 1-3-3, घृ 1-5-1, 1-5-2, 3-4-1.

प्राणी (a) One who does respiration, an animal छां 2-11-2, घृ 1-5-10

प्राणे - In the vital air का 6-2, प्र 2-6, तै 3-7-1, छां 5-19-2, 6-8-6, 6-15-1, 6-15-2, 7-15-1, घृ 1-3-3, 1-5-23, 3-7-16, 5-12-1, 5-13-2, 5-13-3, 5-14-4.

प्राणेन - By the vital air के 1-9 का 4-7, 5-5, तै 3-3-1 ऐ 3-4, 3-11, छां 1-3-6, 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, 7-15-1, घृ 1-3-23, 1-3-24, 3-1-5, 3-4-1, 4-3-12, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

प्राणेषु - In vital airs छां 2-7-2, 2-11-1, 2-11-2, 4-3-4, वृ 1-2-6, 4-3-7, 4-1-22.

प्राणैः - With vital airs प्र 2-7, मुं 2-2-5, 3-1-9, वृ 1-5-17, 5-5-2.

प्राणैः पिः - Impaler of Prāṇa प्र 2-11.

प्राण्यात् - One should breathe तै 2-7-1, वृ 1-5-23.

प्रातः - In the morning छां 1-10-6, 1-12-3, 2-24-3, 5-3-6, 5-11-5, 5-11-7, 6-13-1, वृ 1-5-14, 6-3-6.

प्रातः क्षमम् - Morning libation of Soma छां 2-4-1, 2-24-6, 3-16-1, 3-16-2.

प्रातरनुवाकस्य - Of the hymn with which the Prāṣṭavāna begins छां 2-24-3.

प्रातरनुवाके - In the hymn with which the Prāṣṭavāna begins छां 4-16-2, 4-16-4.

प्रातिश्रुतः - (a) Existing in the echo वृ 2-5-6, 3-9-13.

प्रातिष्ठते - One stands by प्र 3-1, 3-5.

प्रातिष्ठन्ते - They stand firm प्र 2-4.

प्रातृदः - Prāṭṛda by name वृ 5-12-1.

प्रादुर्बभूव - (One) became manifest के 3-2, छां 1-12-2.

प्रादेशमाप्तम् - Just a little for giving an idea from the regions (from heaven as head to the earth as feet) छां 5-18-1.

प्राप - He reached छां 4-9-1.

प्रापत् - Let obtain वृ 5-14-7, 6-4-28.

प्रापतन् - They fell down वे 2-1.

प्रापसि - I became possessed of छां 3-15-4, 8-14-1.

प्रापयत - (One) secured वे 3-12.

प्रापन् - Let me obtain वृ 5-14-7.

प्रापय - Lead me to छां 4-5-1.

प्रापयति-प्रापयि - She leads to छां 4-9-3.

प्रापितः - (a) Conducted वृ 4-4-23.

प्राप्तः - (a) Got; reached का 6-18, घृ 4-2-4.

प्राप्तवान् - (a) Acquired का 2-10.

प्राप्ताः - (a) Reached छां 4-5-1.

प्राप्ताय - (a) To reached छां 5-3-6.

प्राप्तुम् - In order to gain का 6-12.

प्राप्तेभ्यः - (a) To those who reached छां 5-11-5.

प्राप्नुयात् - He should obtain तै 3-10-1.

प्राप्नुयाम् - I should obtain घृ 6-3-1.

प्राप्नुयन्ति - They obtain छां 7-6-1.

प्राप्नोति - He obtains घृ 1-4-17.

प्राप्य - Having acquired, having reached का 3-14, 5-6, प्र 6-5,
सु 3-2-5, छां 6-4-7, 6-8-6, घृ 4-4-6, 6-2-16.

प्राप्यते - It is acquired का 2-10.

प्रापयच्छन् - He allotted to घृ 1-5-1, 1-5-2, 3-3-2.

प्रापयान्तम् - Death; at the end of the path of life प्र 5-1.

प्रापयन्ते - They wish for का 4-2.

प्रापयस्व - You desire का 1-25.

प्रावरणं - A covering घृ 4-2-3.

प्राविद्यात् - He entered ऐ 2-4.

प्राविद्यान् - They entered ऐ 2-4, छां 1-4-2, 1-4-3.

प्रावृहत् - He extracted छां 4-17-1, 4-17-2, 4-17-3.

प्रावृजोः - (You) went छां 8-9-2 8-10-3, 8-11-2.

प्रावृषति - He causes to feed घृ 6-4-25.

प्रावृषति - He eats घृ 6-4-19.

17 प्राप्नोतिपुत्रः प्राप्नोतिपुत्रः - Prāśnīputra; son of Prāśnī

घृ 6-5-2 — 17

Tradition from

Āsurīyana 16

The son of Samsiivi 18

प्रास्नीपुत्रात् - From the son of Prāsni घृ 6-5-2.

प्राश्य - Having eaten घृ 6-4-19.

प्राहतः - (a) Being thrown into घृ 2-4-12.

प्रातोव्यः - If you have done Prastava (devotion); if you praised in the beginning छां 1-11-5.

प्राह - He said मुं 1-1-1, 1-1-2.

प्रियङ्गुः - A kind of millet राजिका, (in Marathi राजा) घृ 6-3-13.

प्रियं - (a) Pleasing ; dear, endeared ते 1-11-1, छां 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, घृ 1-4-8, 1-4-10, 2-4-4, 2-4-5, 4-5-5, 4-5-6.

प्रियं - (a) Essential ते 2-5-1, घृ 4-1-3.

प्रियः - (a) Dear घृ 2-4-5, 4-5-6.

प्रियता - Dearness घृ 4-1-3.

प्रियया - By the dear घृ 4-3-21.

प्रियस्त्वान् - Those whose appearances are dear to oneself का 2-3.

प्रिया - Beloved घृ 2-4-4, 2-4-5, 4-3-21, 4-5-5, 4-5-6.

प्रियाः - (a) Dear घृ 2-4-5, 4-5-6.

प्रियाणि - (a) Dear घृ 2-4-5, 4-5-6.

प्रियान् - Those who are dear to oneself; pleasing का 2-3.

प्रियाप्रिययोः - (a) Of likable and unlikable छां 8-12-1.

प्रियाप्रियाव्या - (a) From pleasure and pain; from likable and unlikable छां 8-12-1.

प्रियाप्रिये - (a) Likable and unlikable छां 8-12-1.

प्रियां - (a) Pleasing मुं 1-2-6.

प्रीताः - (a) Pleased ॥ 2-4.

प्रीयमाणः - (a) Pleased का 1-16.

प्रेतं - (a) Dead छां 5-9-2, घृ 3-7-2, 5-11-1,

प्रेतस्य - (a) Of dead one छां 8-8-5.

मृतः - (a) Dead ones छां ८-३-२,

मृते - (a) While dead का १-२०.

मृत्यु - Having departed from this world ई ३, के १-२, २-५, ते २-१-१,
२-८-५, ३-१३-५, छां ३-११-१, ३-१४-४, घृ २-१-१२, २-४-१३, ३-९-२८,
(५), ४-४-११, ४-५-१३

मृयः - (a) More agreeable का २-१, २-२, घृ १-४-८.

मृयमः - (a) From agreeable का २-२.

मृयिर्न - (a) Directed के १-१.

मृत्यु - (a) O! Darest one का २-९.

मृत्यमि - (a+इ) I will die छां ३-१६-७.

मृह - You go yourself घृ ६-२-४.

मृदि - He goes on doing his duties के १-१.

मृति - One dies; departs ऐ ८-१, छां २-४-२, ८-३-१, घृ १-४-१५, १-५-१७
३-८-१०, ३-९-२८(२), ५-१०-१, ६-४-१२.

मृत्यु - (a) About to depart (die, घृ १-५-१७.

मृणतः - (a) Said का २-८.

मृणता - (a) Said one का २-९.

मृणित - (a) Consecrated घृ १-२-७.

मृण्यते - It is said अ ६-५.

मृण - (a) Woven; tied छां २-११-१, २-११-२, २-१३-१, २-१२-२, २-१३-१
२-१३-२, २-१४-१, २-१४-२, २-१५-१, २-१५-२, २-१६-१, २-१६-२, २-१९-१,
२-१९-२, २-२०-१, २-२०-२, २-२१-१, २-२१-२, ५-२४-३, घृ ३-६-१, ३-८-३
३-८-४, ३-८-६, ३-८-७.

मृणः - (a) Woven घृ ३-६-१, ३-८-११.

मृणाः - a) Woven ones छां २-१७-१, २-१७-२, २-१८-१, २-१८-२,
घृ ३-६-१.

मृणाव - He said मुं १-२-१३, ते ३-१-१, छां ३-११-४, ८-८-४.

मृणाव - He Went abroad छां ४-४-५.

मृण्य - Having remained away (from one's duties) छां ५-१-८, ५-१-९,
५-१-१०, ५-१-११, घृ ६-१-५, ६-१-९, ६-१-१०, ६-१-११, ६-१-१२.

पलवाः—Rafis सुं 1-2-7.

प्लविणा -By noxious insect वृ 1-3-22.

फलानाम् - Of fruits वृ 6-4-1.

फयानि - Fruits ; of fruits वृ 6-3-1, 6-4-1.

बकः - Baka, Dalbha's son छां 1-2-13, 1-12-1, 1-12-3.

बड - A particle expressing joy का 2-9, वे 2-3, छां 1-10-6, 2-1-3, 8-8-5, वृ 7-4-4, 6-4-28.

बधिराः - (a) Deaf ones छां 5-1-10, वृ 6-1-10.

बाधनम् - A bond , a tie छां 6-8-2.

बाधनात् - From the bond वृ 4-3-36.

बन्धुः - Relative , a friend वृ 1-1-2, 4-1-2.

बभ्रमः - (a) A devourer छां 4-3-7.

बभूव - He was ; he lived का 2-18, 5-9, 5-10, छां 1-2-13, 1-10-5, 3-17-6, वृ 2-5-19, 3-1-1, 3-1-2, 4-5-1.

बभूवतुः - Two were वृ 4-5-1.

बभूवुः - They became प्र 2-3, छां 1-8-1, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, वृ 3-1-1.

बर्कुः - Barku by name (बाष्पं) वृ 4-1-4.

बर्हिः - The Kusa-grass छां 5-18-2 वृ 6-4-3.

बलम् - Vigour ; force or power of articulation के प्रा, तै 1-2-1, 3-10-2, छां प्रा, 2-22-5, 7-8-1, 7 8-2, 7-26-1, वृ 5-14-4.

बलवत् - (a) Strong छां 2-22-1.

बलवतः - (a) Strong ones छां 2-22-5.

बलवान् - (a) Strong छां 7-8-1.

बलस्य - Of the might छां 7-8-2.

बलहीनेन - (a) By the feeble सुं 3-2-4.

बलात् - From the might छां 7-8-2, 7-9-1.

बलिम् - An offering II 2-7, तै 1-5-3, छां 2-21-4, घृ 6-1-13.

बलिष्ठः - (a) Most powerful तै 2-8-1:

बली - (a) Mighty छां 7-8-1.

बलीयांसम् - (a) A stronger man घृ 1-4-14.

बले - In the might घृ 5-14-4.

बलेन - By the might छां 7-8-1.

वस्तः - A goat घृ 1-4-4.

वस्तिः - Urinary bladder छां 5-16-2, 5-18-2.

बहवः - (a) Many का 2-3, 2-4, 2-7, छां 1-5-2, 1-5-4, 4-10-3, 7-13-1,
घृ 1-4-10, 6-4-4.

बहिः - Exterior का 5-9, 5-10, घृ 3-9-28 (1), 4-3-12.

बहिःप्रज्ञ - One whose knowledge is directed towards external
objects मां 7.

बहिःप्रज्ञ - One whose knowledge is directed towards external
objects मां 3.

बहिर्घा - From the outside छां 3-12-7.

बहिष्कुशायम् - From out of the nest घृ 4-3-12.

बहिष्पवमानेन - By a Sāman in the Somayāga (exterior purifier)
छां 1-12-4.

बहु - (a) Many तै 2-6-1, छां 4-4-2, 4-4-4, 5-13-1, 6-2-3.

बहु - (a) Much तै 3-9-1, 3-10-1, छां 6-7-3, 6-7-5, 7-10-1, घृ 3-8-12,
6-4-4.

बहुदक्षिणेन - (a) By one which is attended with many gifts घृ 3-1-1.

बहुदायी - (a) Munificent छां 4-1-1.

बहुधा - In several ways का 2-8, 5-12, II 1-4, मुं 1-2-1, 1-2-9, 2-1-7,
2-2-6, छां 4-3-6.

बहुना - (a) With much का 2-23, मुं 3-2-3.

यदुपायः - (a) Who every day kept ready cooked food for many guests छां 4-1-1.

बहुभिः - (a) With many का 2-7, घृ 6-2-2.

बहुलः - (a) Copious ; numerous छां 5-15-1, 5-18-2,

बहुविद् - (a) Knowing many sciences छां 7-5-2.

बहुशोभमानां - (a) Greatly shining के 3-12.

बहुषु - (a) In many घृ 1-4-10.

बहून् - (a) Many का 1-23, घृ 4-4-21.

बहूनां - (a) Of many का 1-5, 5-13.

बहूनि - (a) Many घृ 2-5-19, 3-8-10, 4-3-13.

बहोः - (a) Of many घृ 6-2-7.

बहुव - (बहु + इव) Very much घृ 5-14-5, 5-14-8.

बह्वीः - (a. f.) Much (progeny) मुं 2-1-5.

बह्व्यः - (a) Many छां 6-2-4.

बाणम् - The body प्र 2-2, 2-3.

बाणवन्ती - Having two arrows घृ 3-8-2.

बाधयोगम् - From Bādhyoga घृ 6-5-3.

बाळ - Mere child का 2-6.

बालाः - Ignorant ; children का 4-2, मुं 1-2-9, छां 5-1-11, 5-24-5.

बाल्यं - As a child घृ 3-5-1.

बाल्येन - As a child घृ 3-5-1.

बास्तेर्य - (a) Of bladder छां 3-19-2.

बाह्य - From बाह्य घृ 5-5-2, 5-5-4.

बाह्यं - (a) External प्र 3-1, घृ 4-3-21.

बाह्यः - (a) Outer ; external का 5-11, प्र 3-8.

बाह्यतः - Pervadingly , from exterior ई 5.

बाह्यदोषैः - By outer faults का 5-11.

बाह्यान् - (a) External ones घृ 2-4-7, 2-4-8, 2-4-9, 4-5-8, 4-5-9, 4-5-10.

बाह्याभ्यन्तरमध्यमासु - (a) Outer, internal and middle प्र 5-6.

विमयाञ्चकार - He feared घृ 4-3-33.

विमति - One bears up वे 4-1, 4-3, घृ 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3.

विमिश्रे - He had begged छां 1-10-2, 4-3-5.

विभेति - One is afraid क 1-12, ते 2-4-1, 2-9-1, घृ 1-4-2.

विभेमि - I am afraid घृ 1-4-2.

विश्रुतः - (a) Of fearing छां 1-4-2.

दिलं - A hollow छां 3-15-1.

दिलः - A cavity घृ 2-2-3.

बीजानि - Seeds वे 5-3, छां 6-3-1.

बुधिलं - Budhila by name (भास्वत्तरास्त्रि) छां 5-16-1, घृ 5-14-8.

बुधिलः - Budhila by name (भास्वत्तरास्त्रिः) छां 5-11-1.

बुदात्तं - Waking condition घृ 4-3-18.

बुदात्ताय - To waking condition घृ 4-3-16, 4-3-34.

बुदान्ते - In waking condition घृ 4-3-17.

बुद्धि - Determination-faculty क 3-3.

बुद्धिः - Determination-faculty क 3-10, 6-10, प्र 4-8.

बुद्धेः - From determination-faculty क 3-10.

बुद्ध्या - By determination-faculty क 3-12.

बुभूषति - One desires to support घृ 1-3-18.

बुभूषति - One desires to become घृ 1-3-18, 1-4-1, 6-1-1, 6-1-2.

बृहत् - (a) Far extended; great क 5-2, सुं 3-1-7, घृ 2-1-3, 2-1-13.

बृहती - (a) Great छां 1-2-11, घृ 1-3-20.

बृहत्पाण्डरासः - (a) One who is robed in great pale white clothes
घृ 2-1-3, 2-1-15.

बृहदादित्ये - In the great sun छां 2-14-1, 2-14-2.

बृहदारण्यकोपनिषत् - The name of a celebrated Upaniṣad, forming the last six chapters of the Śatapatha Brāhmaṇa. It consists of six Adhyāyas. Each Adhyāya contains variable Brāh-

maṇas. Each Brāhmaṇa contains variable Pādas. Details are given below.

Adhy	Brāh. Pāda.	Adhy.	Brāh Pāda.	Adhy.	Brāh. Pāda.
	1 — 2		1 — 10		1 — 1
	2 — 7		2 — 13		2 — 3
	3 — 28		3 — 2		3 — 1
1	4 — 17		4 — 2		4 — 1
	5 — 23	3	5 — 1		5 — 4
	6 — 3		6 — 1		6 — 1
			7 — 23		7 — 1
			8 — 12	5	8 — 1
			9 — 28		9 — 1
					10 — 1
					11 — 1
	1 — 20		1 — 7		12 — 1
	2 — 4		2 — 4		13 — 4
	3 — 6		3 — 38		14 — 8
2	4 — 14	4	4 — 25		15 — 1
	5 — 19		5 — 15		
	6 — 3		6 — 3		
					1 — 14
					2 — 16
				6	3 — 13
					4 — 28
					5 — 4

बृहस्पति — Name of the preceptor of the god, छान्द 1-2-11.

बृहस्पतिः — Name of the preceptor of the gods प्रथा, मुंथा, मांथा,
तैशा, 1-1-1, 1-12-1, छान्द 1-2-11, सू 1-3-20.

बृहस्पतेः—of बृहस्पति — तै 2-8-4, छान्द 2-22-1.

40 वैजपायनः - Baijapāyana.

यु 2-6-2 — 40

Tradition from

Kauśikayani — 39

to

Pārāśarya — 41

वैजपायनात् - From Baijapāyana यु 2-6-2.

योद्धव्यं - (a) Ought to be conceived अ 4-8.

योद्धा - (a) Adviser अ 4-9, छां 7-8-1. 7-9-1.

योदुम् - In order to know का 6-4.

योधयाञ्चकार - He did awake य 2-1-15,

योधयेत् - One should awake य 4-3-14.

प्रवाणि - Let me tell छां 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3, य 2-1-1.

प्रवीतु - May (his reverence) tell छां 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3,
4-14-3, 6-1-7, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2,
7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, य 4-2-1,
5-2-1, 5-2-2, 5-2-3.

प्रवीमि - I tell का 2-15, अ 3-2, छां 6-7-2, 7-24-2, य 2-4-12, 2-4-13,
4-5-13, 4-5-14.

ब्रह्म - Brahma कैषा, 1-5, 1-6, 1-7, 1-8, 1-9, 3-1, 4-1, 4-2, 4-3, का 2-16,
3-2, 5-6, 5-8, 6-1, 6-14, 6-18, अ 1-1, 4-4, 5-2, 6-7, छुं 1-1-8,
1-1-9, 2-1-10, 2-2-2, 2-2-4, 2-2-9, 2-2-11, 3-2-1, 3-2-4, 3-2-9,
मां 2, तैषा, 1-1-1, 1-5-1, 1-5-3, 1-6-2, 1-8-1, 1-12-1, 2-1-1,
2-2-1, 2-3-1, 2-5-1, 2-6-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1,
3-6-1, 3-10-4, ऐ 3-13, 5-3, छांषा, 1-7-5, 3-5-1, 3-5-2, 3-11-4,
3-11-5, 3-12-7, 3-14-1, 3-14-4, 3-18-1, 3-18-2, 3-19-1, 3-19-4,
4-10-4, 4-10-5, 4-15-1, 4-15-6, 4-17-10, 5-10-2, 5-11-1, 7-1-5,
7-2-2, 7-3-1, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2, 7-9-2,
7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, 8-3-4, 8-7-4, 8-8-3, 8-10-1,

8-11-1, 8-14-1, घृ 1-3-21, 1-4-9, 1-4-10, 1-4-11, 1-4-15, 1-5-17,
1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 2-1-1, 2-1-2, 2-1-3; 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6,
2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13, 2-1-15
2-4-5, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8,
2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-19, 2-6-3,
3-4-1, 3-4-2, 3-5-1, 3-9-9, 3-9-19, 3-9-28(7), 4-1-2, 4-1-3,
4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-37, 4-4-5, 4-4-6, 4-4-7, 4-4-17,
4-4-18, 4-4-25, 4-5-6, 4-5-7, 4-6-4, 5-3-1, 5-4-1, 5-5-1, 5-7-1,
5-12-1, 6-1-7, 6-5-4.

2 II ब्रह्म - Brahma

घृ 2-6-3 — 2

4-6-3 — 2

6-5-4 — 1

Tradition

To Paramēsthīn 3 and

I Prajāpati III

ब्रह्म - Brāhmanahood कृ 2-25, प्र 2-6, घृ 1-4-11, 1-4-15, 2-4-6,
4-5-6, 4-5-7.

ब्रह्मक्षत्रम् - Brāhmanahood and Kṣatriya-hood घृ 1-4-15.

ब्रह्मगव्यः - Cows intended for the knower of Brahma घृ 3-7-1.

ब्रह्मचर्यम् - Religious studentship कृ 2-15, प्र 1-13, 1-15, मुं 2-1-7,
छां 4-4-1, 4-4-3, 4-10-1, 6-1-1, 8-5-1, 8-5-2, 8-5-3, 8-7-3, 8-11-3,
घृ 5-2 1, 6-2-4.

ब्रह्मचर्येण - By religious studentship प्र 1-2, 1-10, 5-3, मुं 3-1-5,
छां 8-4-3, 8-5-1, 8-5-2, 8-5-3, 8-5-4.

ब्रह्मचारिणं - (a) One studying Vedas घृ 3-1-2.

ब्रह्मचारिणः - (a) Those studying the Vedas छे 1-4-2, 1-4-3, छां 4-3-5,
4-3-7, 4-10-2, 4-10-3, 4-10-4.

ब्रह्मचारिन् - Oh Bramacarin छां 4-3-7, 4-10-3.

ब्रह्मचारी - One studying Vedas छां 4-3-5, 4-10-2, 4-10-4.

ब्रह्मचार्याचार्यकुलवासी - A student of sacred knowledge, dwelling in the house of a preceptor छां 2-23-1.

ब्रह्मजन्म - Knower of what is born from Brahman हिरण्यगर्भाग्रजो ब्रह्मजः, ब्रह्मजयवासी ज्ञाचेति ब्रह्मजः । का 1-17.

ब्रह्मणः - From Brahman सू 2-4-5 2-6-3, 4-6-3, 6-5-4.

ब्रह्मणः - Of Brahma के 2-1, 3-1, 4-1, तै 1-4-1, 2-4-1, 2-8-4, 2-9-1, 3-10-4, छां 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, 4-5-2, 4-5-3, 4-6-3, 4-6-4, 4-7-3, 4-7-4, 4-8-3, 4-8-4, 8-3-4, 8-5-3 सू 1-4-6, 2-3-1, 4-5-6.

ब्रह्मणस्त्रिजा - By the Brahman priest सू 3-1-5.

ब्रह्मणस्पतिः - Lord of prayers सू 1-3 21.

ब्रह्मणा - By Brahma तै 1-5-3, 2-1-1, छां 3-10-1, 3-10-3, 3-11-2, सू 2-2-3, 4-4-9.

ब्रह्मणि - In Brahman तै 1-6-2.

ब्रह्मणे - To Brahma तैषा, 1-1-1, 1-12-1, सू 2-6-3, 4-6-3, 6-3-3, 6-5-4.

ब्रह्मदत्तः - Brahmadatta by name, grandson of Cakrāṇa, son of Caikāṇa सू 1-3-24.

ब्रह्मणाम - Brahman-abode मुं 3-2-4.

ब्रह्मन् - (a) Worthy Brāhmaṇa का 1-9.

ब्रह्मनिष्ठम् - One absorbed in contemplation of Brahman मुं 1-2-12.

ब्रह्मनिष्ठाः - (a) Those absorbed in or intent on the contemplation of the supreme spirit प्र 1-1 मुं 3-2-10.

ब्रह्ममार्गः - Path leading to supreme being छां 4-15-6.

ब्रह्मपराः - (a) Studying Brahman प्र 1-1.

ब्रह्मपुरम् - The city of Brahman; the corpus; the body छां 8-1-5.

ब्रह्मपुराः - Ministers of Brahman छां 3-13-6.

ब्रह्मपुराणम् - To ministers of Brahman छां 3-13-6.

ब्रह्मपुरे - In the city of Brahman; in the corpus; in the body सुं 2-2-7,
छां 8-1-1, 8-1-2, 8-1-4.

ब्रह्मवाप्तः - (a) One who attained Brahman का 6-18.

ब्रह्मवर्णः - An unworthy Brāhmaṇa (Cr. Mar. घट्वां) छां 6-1-1.

ब्रह्मवोनिम् - The Brahman-source सुं 3-1-3.

ब्रह्मलोकः - World of Brahma प्र 5-5, छां 8-3-2, 8-4-3, 8-13-1, 8-15-1,

ब्रह्मलोकाः - World of Brahma प्र 1-15, 1-16, सुं 1-2-6, छां 8-4-1,
8-4-2, 8-4-3, 8-5-4, घृ 4-3-32, 4-3-33, 4-4-23.

ब्रह्मलोकैः - The worlds of Brahma घृ 3-6-1.

ब्रह्मलोकात् - From the world of Brahma घृ 6-2-15.

ब्रह्मलोके - in the world of Brahman का 2-17, 3-16, 6-5, छां 8-5-4,
8-12-5, घृ 4-3-33.

ब्रह्मलोकेषु - In the worlds of Brahma सुं 3-2-5, घृ 3-6-1, 6-2-15.

ब्रह्मवर्चसः - Spiritual pre-eminence or holiness resulting from sacred
knowledge तै 1-3-1, छां 3-13-3, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2,
5-16-2, 5-17-2.

ब्रह्मवर्चसी - (a) One who has the Brahma-varcas; a holy Brāhmaṇa
छां 2-12-2, 3-13-3.

ब्रह्मवर्चसेन - By spiritual pre-eminence or holiness resulting from
sacred knowledge तै 1-3-4, 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, छां
2-16-2, 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, 5-19-2, 5-20-2, 5-21-2,
5-22-2, 5-23-2, घृ 6-4-28.

ब्रह्मवादिनः - (a) Those who teach or expound the Vedas छां 2-24-1,

ब्रह्मवादिनी - (a) She who teaches or expounds the Vedas घृ 4-5-1.

ब्रह्मवान् - (a) Who has attained Brahman तै 3-10-1.

ब्रह्मविद् - (a) Knowing the supreme spirit तै 2-1-1. छां 4-9-2,
4-14-2, घृ 3-7-1, 4-4-9.

ब्रह्मविदः - (a) Those who know the supreme spirit का 3-1, सुं 1-1-4
घृ 4-4-8.

ब्रह्मविदो - (a) Of those who know the supreme spirit मुं 3-1-4.

ब्रह्मविद्यया - By Brahnavidyā वृ 1-4-9.

ब्रह्मविद्या - Brahnavidyā छां 7-1-4.

ब्रह्मविद्या - Knowledge of supreme spirit काशा, मुं 1-1-1, 1-1-2, 1-2-13, 3-2-10, छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

ब्रह्मविद्याचार्याय - To the preceptor of Brahnavidyā काशा.

ब्रह्मसंसदि - In an assembly of Brāhmaṇas का 3-17.

ब्रह्मसंस्पः - (a) Well-situated in the Supreme spirit (Brahman ब्रह्मन्) छां 2-23-1.

ब्रह्महा - (a) Killer of a Brāhmaṇa छां 5-10-9.

ब्रह्मा - The creator मुं 1-1-1, 1-1-2, छां 3-11-4, 8-15-1.

ब्रह्मा - One of the four Rtvīs or priests employed at a Soma sacrifice तै 1-8-1, छां 4-16-2, 4-16-4, 4-17-8, 4-17-9, 4-17-10, वृ 3-1-6, 3-1-9.

ब्रह्माणं - To the Brahman priest छां 4-17-9, 4-17-10.

ब्रह्मानन्दवल्ली - The second chapter of Taittirīya Upaṁśad consisting of nine Anuvākas तै 2.

ब्रह्मान्वेषमाणाः - (a) Searching for Brahman ॥ 1-1.

ब्रह्मानमम् - Fearless Brahman वृ 4-4-25.

ब्रह्मामृतः - The immortal Brahman वृ 4-4-17.

ब्रह्मिष्ठः - (a) Thoroughly knowing Brahman प्र 3-2, वृ 3-1-2.

ब्रह्मिष्ठाय - For (one) thoroughly knowing Brahman वृ 3-1-2.

ब्रह्मोचम् - One who speaks about Brahma; one who discusses about Brahman वृ 3-8-1, 3-8-12.

ब्रह्मोपनिषदं - Mystical instruction about Brahman के प्रा, छां प्रा, 3-11-3.

ब्राह्मं - Of Brahma वृ 4-4-4.

ब्राह्मणं - A Brāhmaṇa छां 7-15-2.

ब्राह्मणः - Brāhmaṇa का 1-7, 1-8, मुं 1-2-12, तै 1-8-1, छां 7-15-1, वृ

1-4-11, 1-4-15, 2-1-15, 3-5-1, 3-8-10, 4-4-21, 4-4-23, 6-2-8, 6-4-12.

ब्राह्मणयोः - Of two Brāhmanas छां 1-8-2.

ब्राह्मण्योनि - A stock of Brāhmana छां 5-10-7.

ब्राह्मणस्य - Of a Brāhmana छां 4-1-7, वृ 4-4-23, 6-4-28.

ब्राह्मणहृ (a) Killer of a Brāhmana छां 7-15-2, 7-15-3.

ब्राह्मणाः - Brāhmanas तै 1-11-3, 1-11-4, वृ 3-1-1, 3-1-2, 3-5-1, 3-8-1, 3-8-8, 3-8-12, 3-9-18, 3-9-27, 4-4-22, 5-1-1.

ब्राह्मणान् - Brāhmanas छां 2-20-2, 5-3-7, वृ 3-9-19.

ब्राह्मणानां - Of Brāhmanas छां 8-14-1, वृ 3-1-1.

ब्राह्मणापनाः - (a) Brāhmanas descended from learned progenitors वृ 6-4-4.

ब्राह्मणे - In Brāhmana वृ 1-4-15.

ब्राह्मी - (a) Relating to Brahman के 4-7.

ब्रुवतः - (a) Of talking का 6-12.

ब्रुवातं - (a) To one who talks वृ 6-2-8.

ब्रुवान् - (a) Speaker वृ 1-4-8.

ब्रुवीत - One should speak छां 5-3-4, वृ 3-1-2.

ब्रुवीषाः - You should call yourself छां 4-4-2

ब्रूयात् - One should speak छां 1-7-8, 1-8-6, 1-8-8, 2-22-3, 2-22-4, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 4-9-2, 5-2-3, 7-15-4, 8-1-2, 8-1-5, वृ 1-4-8, 3-7-1, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 5-14-4, 6-3-12.

ब्रूयुः - They should speak छां 7-15-3, 7-15-4, 8-1-2, 8-1-4.

ब्रूहि - You proclaim के 4-7, का 1-29, छां 5-3-6, 5-11-6, वृ 2-4-3, 3-7-1, 3-7-2, 3-8-2, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-33, 4-5-4, 6-2-5, 6-2-6.

• भ

भुवतं - Food छां 5-19-1, ...

भक्षयन् - (a) Eater च 1-3-24.

भक्षयन्ति - They eat छां 5-10-4, च 6-2-16.

भगः - Good fortune तै 1-4-3, च 6-4-5.

भगवः - (voc) Oh Revered सुं 1-1-3, तै 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, छां 4-1-8, 4-2-2, 4-2-4, 4-5-1, 4-6-2, 4-7-2, 4-8-2, 4-9-1, 4-14-2, 5-3-1, 5-3-2, 5-3-3, 5-12-1, 5-13-1, 5-14-1, 5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, 6-1-2, 6-12-1, 7-1-1, 7-1-2, 7-1-3, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-1, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, 7-16-1, 7-17-2, 7-18-1, 7-19-1, 7-20-1, 7-21-1, 7-22-1, 7-23-1, 7-24-1, 8-7-4, 8-8-1, 8-8-3, 8-9-2, 8-10-3, 8-11-2, च 6-1-13.

भगवतः - (a) Of reverend छां 1-8-7, 1-8-8, 1-11-2, 8-7-3.

भगवति - (a) In reverend छां 4-4-3.

भगवते - (a) To reverend का मा, च 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-33, 4-4-7, 4-4-23, 6-2-4.

भगवद्गोमयः - (a) From those resembling the supreme छां 4-9-3, 7-1-3.

भगवङ्कषा - (a) To reverend छां 5-11-5.

भगवन् - (voc) Reverend प्र 1-3, 2-1, 3-1, 4-1, 5-1, 6-1, छां 5-1-7, 5-1-12, 5-3-6, च 3-7-1, 4-2-1, 4-2-4.

भगवतां - (a) To reverend प्र 1-1, छां 1-11-1, 1-11-2, 4-4-3.

भगवन्त - (a) Reverend छां 5-11-2, 5-11-4, 5-11-5, 6-1-7, च 3-1-2, 3-8-1, 3-8-12, 3-9-27.

भगवन्तो - (a) Two respectables छां 1-8-2.

भगवान् - (a) Reverend छां 1-11-3, 1-11-4, 1-11-6, 1-11-8, 1-12-2, 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3, 4-9-2, 4-14-3, 5-3-4, 6-1-7, 6-5-4, 6-6-5, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 7-1-3, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, 7-26-2,

घृ 2-4-3, 2-4-13, 4-2 1, 4-5-4, 4-5-14.

भगस्य - Of good fortune छां 5-2-7.

भगोस् - (voc.) wealth घृ 2-4-2, 4-5-3.

भजन्ते - They obtain for themselves का 1-13.

भद्रम् - (a) Propitious प्र भा, भुं भा, मां भा.

भयं - Fear का 1-12, तै 2-7-1, छां 1-3-1, 8-9 1, 8-10-1, 8-11-1,
घृ 1-4-2, 4-3-20.

भयस्य - Of fear छां 1-3-1,

भयात् - From fear का 6-3.

भयानि - Fears घृ 4 3-13.

भरद्वाजः - A sage's name for one of the two cars घृ 2-2-4.

भगैः - Glory घृ 6-3-6.

भर्ता - A leader घृ 1-8-18.

भरुकाश - A term used for addressing a flamingo छां 4-1-2.

भव - You be तै 1-11-2, घृ 6-4-2b.

भवत् - (a) Present मां 1, घृ 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7.

भवतः - Two become or are का 2-25, प्र 5-5, ऐ 2-5, छां 3 17-6,
घृ 3-5-1, 4-3-9, 4-4-22, 6-4-8.

भवति - One becomes का 2-1, 3-5, 3-5, 3-7, 3-8, 4-15, 5-6, 6-11,
6-14, 6-15, प्र 3-11, 4-1, 4-6, 4-10, 6-5, सु 1-1-3, 3-2-2 मां 9,
10, 11, तै 1-6-2, 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6 1 2-7-1, 2-8-1
2-8-5, 3-6-1, 3-7 1, 3-8 1, 3-9-1, 3-10-3, 3-10-4, ऐ 4-1, 4-3,
छां 1-1-4, 1-1-7, 1-1-8, 1-1-10, 1-2-14, 1-3-1, 1-3-7, 1-4-5,
1-9-2, 1-9-4, 1-13-1, 2-1-3, 2-4-2, 2-5-2, 2-6-2, 2-7-2, 2-8-3,,
2-10-3, 2-10-4, 2-10 6, 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2,
2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 2-21-2, 3-11-3, 3-13-1,
3-13-2, 3-13-3, 3-13-4, 3-13-5, 3-13 8, 3-14-1, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6,
3-18-1, 3-18-2, 4-3-8, 4-5-3, 4-6 4, 4-7-4, 4-8-4, 5-16 3, 4-16-5,
4-17-8, 4-17-9, 5-1-1, 5-1-2, 5-1-5, 5-2-1, 5-2-2, 5-9-2, 5-10-5,

5-10 6, 5-10-10, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2,
 5-24-2, 6-1-1, 6-1-3, 6-1-6, 6-2-4, 6-3-4, 6-4-7, 6-5-1, 6-5-2,
 6-5-3, 6-6-1, 6-6-2, 6-6-3, 6-6-4, 6-8-1, 6-8-6, 6-10-1, 6-16-1,
 6-16-2, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-2, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2,
 7-8-1, 7-8-2, 7-9-1, 7-10-1, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2,
 7-14-2, 7-15-4, 7-25-2, 7-26-2, 8-1-6, 8-2-1, 8-2-2, 8-2-3, 8-2-4,
 8-2-5, 8-2-6, 8-2-7, 8-2-8, 8-2-9, 8-2-10, 8-4-2, 8-4-3, 8-5-4,
 8-5-3, 8-6-4, 8-9-1, 8-9-2, 8-10-1, 8-10-2, 8-10-3, 8-10-4,
 8-11-1, 8-11-2, घृ 1-2-1, 1-2-5, 1-2-7, 1-3-7, 1-3-9, 1-3-18,
 1-3-25, 1-3-26, 1-4-1, 1-4-2, 1-4-5, 1-4-6, 1-4-7, 1-4-8, 1-4-10,
 1-4-11, 1-4-14, 1-5-12, 1-5-17, 1-5-18, 1-5-19, 1-5-20, 1-5-21,
 1-5-23, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-9, 2-1-11, 2-1-13,
 2-1-14, 2-1-17, 2-1-18, 2-1-19, 2-2-3, 2-2-4, 2-3-6, 2-4-5,
 2-4-14, 3-2-13, 3-4 2, 3-8-10, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23, 4-1-3,
 4-1-4, 4-2-3, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-3-9, 4-3-14, 4-3-15,
 4-3-16, 4-3-22, 4-3-32, 4-3-33, 4-3-35, 4-3-38, 4-4-1, 4-4-2,
 4-4-5, 4-4-6, 4-4-7, 4-4-22, 4-4-23, 4-4-25, 4-5-6, 4-5-15, 5-5-1,
 5-5-2, 5-9-1, 6-1-1, 6-1-2, 6-1-5, 6-1-14, 6-2-14, 6-3-13, 6-4-3,
 6-4-7, 6-4-10, 6-4-11, 6-4-12, 6-4-26.

भवति, सं, भवती - (voc). Your ladyship छां 4-4-1, घृ 4-5-5.

भवतु - Let it be तै प्रा, 1-1-1, 1-12-1.

भवते - Becomes मु 3-1-4.

भक्तम् - To your worship घृ 6-2-7.

भवन्ति - They become के 1-2, 2-5, का 6-2, 6-9, 6-16, II 3-5, 3-6,
 4-1, ऐ 5-2, छां 2-6-2, 2-12-1, 2-23-1, 5-1-15, 5-3-3, 5-9-1,
 5-10-8, 6-3-1, 6-9-3, 6-10-2, 7-4-1, 7-5 1, 7-6-1, 7-10-1,
 7-14-2, 7-25-2, 8-1-5, 8-6-6, घृ 1-4-7, 2-4-5, 3-7-1, 3-7-2,
 3-9-20, 4-1-7, 4-2-3, 4-3-10, 4-3-11, 4-4-8, 4-4-14, 4-5-6,
 6-2-16, 6-3-13.

भवन्तु - Let them be घृ 6-3-6.

भवान् - Your worship घृ 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3, 6-2-3, 6-2-4, 6-2-7.

भवामि - I become छां 8-14-1.

भविता - Will be का 1-11, 1-16.

भविष्यत् - (a) That which will occur in future मां 1, घृ 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7.

भविष्यति - One will become प्र 2-10, छां 1-9-3, 5-2-1, 5-2-2, 6-8-3, 6-8-5, 7-10-1,

भविष्यते - (a) To that which will occur in future घृ 6-3-3.

भविष्यन्तः - (a) Those which will occur in future घृ 1-4-9.

भविष्यन्ति - They will become छां 1-5-2, 1-5-4, 8-8-4.

भविष्यामि - I will become प्र 6-3.

भवेत् - One should become मुं 2-2-4.

भव्यात् - (a) From one which will occur in future का 2-14.

भस्मनि - In the ashes छां 5-24-1.

भस्मान्तम् - Termination into ashes ई 17, घृ 5-15-1.

भाः - Lustre छां 1-6-5, 1-6-6, 1-7-4, घृ 5-6-1.

भागधेयम् - Participation घृ 6-3-1.

भागवित्तये - To Bhāgavitti घृ 6-3-9. (see भागवित्तिः).

भागवित्तिः - Bhāgavitti Caula (was a disciple of Madhuka Paingya)
(The disciple of Bhāgavitti Caula was Jñaki Āyasthūṇa.
The disciple of Jñaki Āyasthūṇa was Satyakāma Jābāla.)
घृ 6-3-10.

भागिन्यी - Entitled to a share ऐ 2-5.

भाण् - Bhān (uttered a word Bhān) घृ 1-2-4.

भावि - One shines का 5-14, 5-15, मुं 2-2-10, 3-2-1, छां 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, 4-14-2, 4-15-4, घृ 1-3-16.

भान्तं - (a) Shining का 5-15, मुं 2-2-10.

भान्ति - They shine का 5-15, मुं 2-2-10.

भामनी: - Who conveys splendour incarnate छं 4-1 5-4.

भारद्वाज - Oh Bhāradvāja प्र 6-1.

भारद्वाज: - Bhāradvāja's son (मुनेरा) प्र 1-1, 6-1.

30 भारद्वाज: - Bhāradvāja I

सू 2-6-3 — 30

4 6 3 — 30

Tradition from

Ātreya — 29

to

Āsuri — 31

42 भारद्वाज: - Bhāradvāja II

सू 2-6-2 — 42

Tradition from

Pārāśarya 41

to

Gautama 43

43 भारद्वाज: - Bhāradvāja III

सू 2-6-2 — 43

Tradition from

Unknown

to

Bhāradvāja 44

44 भारद्वाज: - Bhāradvāja IV

सू 2-6-2 — 44

Tradition from

Bhāradvāja 43 and Gautama 43

to

Pārāśarya 45

भारद्वाज: - (गर्देवीविरोतः) By Gotra Bhāradvāja सू 4-1-5.

भारद्वाजः - Bhāradwāja (सत्यवह) मुं 1-1-2.

भारद्वाजात् - From Bhāradwāja वृ 2-6-2, 2-6-3, 4-6-3.

भारद्वाजाय - To Bhāradwāja (सत्यवह). He received ब्रह्मविद्या from
महर्षि and imparted to अहिंरस् मुं 1-1-2.

39 भारद्वाजीपुत्रः The son of Bhāradwāja I

वृ 6-5-2 — 39

Tradition from

The son of Pārāśari 38 II

to

The son of Gautamī 40

49 भारद्वाजीपुत्रः - The son of Bhāradwāja II

वृ 6-5-1 — 49

Tradition from

The son of Pārāśari 48

to

The son of Gautamī 60

भारद्वाजीपुत्रात् - From the son of Bhāradwāja वृ 6-5-1, 6-5-2.

भारुपः - The light form छुं 3-14-2.

भारुगः - (वेदवि.) Son of Bhṛgu (भृगु) प्र 1-1, 2-1.

भारुगो - (a) Known by Bhṛgu, Learnt by Bhṛgu तै 3-6-1.

भारुगो - A wife वृ 3-7-1.

भारुगो - (a) Dependants वृ 1-3-18

भारुगो - Two wives वृ 4-5-1.

भारुगो - (a) To dependants वृ 1-3-18.

23 भारुकीपुत्रः - The son of Bhāluki

वृ 6-5-2 — 23

Tradition from

The son of Krauñcīkī 22

to

The son of Rāthitārī 24

भालूकीपुत्रात् - From the son of Bhālūkī वृ 6-5-2.

भाल्लवेय - To (इन्द्रद्युम्न) Bhāllaveya छां 5-14-1.

भाल्लवेयः - (इन्द्रद्युम्न) Bhallavi's son is Bhāllavi. Bhāllavi's son is Bhāllaveya छां 5-11-1.

भावं - Disposition ; nature का 6-6.

भावनतेन - By determination मुं 2-2-3.

भाषयति - One fosters; considers पे 4-2, 4-3.

भावयितुम्या - (a) Fit for nourishing पे 4-3.

भावयित्री - (a) She-nourisher पे 4-3.

भावाः - Existences मुं 2-1-1.

भाषते - You talk वृ 2-4-4.

भाषिता - Spoken वृ 6-4-18

भासा - By lustre का 5-15, मुं 2-2-10, वृ 4-3-9.

भासि - Thou appearst छां 4-9-2.

भास्यामि - I will shine वृ 1-5-22

भास्वत् - (a) Of shining छां 7-11-2.

भास्वरवर्ण - (a) Having colour of fire वृ 6 2-14.

भिक्षा - By begging छां 8-8-5.

भिक्षाम् - Alms छां 4 3-7.

भिक्षार्थम् - Life of a mendicant वृ 3-5-1, 4-4-22.

भिक्षते - It breaks down मुं 2-2-8.

भिक्षेते - Two break down प्र 6-5.

भिक्षि - You Break up छां 6-12-1

भिक्ष - (a) Broken छां 6-12-1.

भिक्षः - (a) Broken वृ 4-2-3, 4-3-20.

भिक्षा - (a) Divided छां 6-12-1.

भिक्षा - By apprehension तै 1-11-3.

भीः - Fear च 1-5-3.

भीषा - By fright तै 2-8-1.

भूयः - (लाह्यायनि) Name of a person who was Lāhya's son च 3-3-1, 3-3-2.

भुञ्जामः - We protect छां 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2.

भुञ्जीषाः - Thou mayst enjoy; thou mayst protect thee ई 1.

भुञ्ज्युः - They may protect च 1-4-10. (भुञ्ज्युः पालयेयुः).

भुनक्ति - He protects च 1-4-10, 1-4-15.

भुनक्तु - May it be useful (for us two) केवा, क्वाप्ता, 6-19, तैमा 3.

भुवः - The mystic word for world (one immediately above earth)
see भूः तै 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-6-1, छां 2-23-2, 3-15-3, 3-15-6,
4-17-3, 4-17-5, च 5-5-3, 5-5-4, 6-3-3, 6-3-6, 6-4-25.

भुवन्म् - World of beings क्वा 5-9, 5-10, तै 3-10-6.

भुवनस्य - Of world of beings सुं 1-1-1, छां 4-3-6.

भुवि -In the world सुं 2-2-7.

भूः - Earth, on earth. भूः - The first of the three vyāhṛas or mystic syllables (भूः, भुवः, स्वः) representing the earth-repeated by every Brāhmaṇa at the commencement of his daily sandhyā तै 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-6-1, छां 2-23-2, 3-15-3, 3-15-5, 4-17-3, 4-17-4, च 5-5-3, 5-5-4, 6-3-3, 6-3-6, 6-4-25.

भूतं - (a) Past मां 1, च 3-8-3, 3-8-4, 3-8-6, 3-8-7.

भूतं - (बृहत्) Great being च 2-4-12.

भूतं - All beings छां 3-12-1, 3-12-2, 3-15-4.

भूतपालः - A protector of beings च 4-4-22.

भूतगव्यस्य - Of past and future क्वा 4-5, 4-12, 4-13, च 4-4-15.

भूतपोनि - The origin of all created beings सुं 1-1-6.

भूतविद् - (a) Who understands beings च 3-7-1.

भूतविद्या - Science of demons and ghosts छां 7-1-4.

भूतविद्या - Science of demons and ghosts छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

भूतस्य - (महत्) Of being घृ 2-4-10, 4-5-11.

भूतात् - (a) From past का 2-14.

भूताधिरतिः - Overlord of beings घृ 4-4-22.

भूतानां - Of elements छां 1-1-2, घृ 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-15, 6-4-1.

भूतानां - Of beings मां 6, तै 2-2-1, 2-3-1, छां 6-3-1, घृ 1-1-16, 1-5-20, 2-1-2, 2-4-5, 4-1-7, 4-4-4, 4-5-6.

भूतानि - Elements छां 1-9-1, 1-11-5, 1-11-7, 1-11-9, 2-9-2, 3-19-3 घृ 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-15.

भूतानि - Beings ई 6, 7, के 4-6, प्र 4-11, तै 2-2-1, 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1, ऐ 3-13, छां 3-12-6, 3 19-3, 5-10-५, 5-24-5, 8-1-4, 8-11-1, 8-11-2, घृ 1-4-16, 1-5-20, 2-1-20, 2-4-5, 2-4-6, 3-7-1, 3-7 2, 3-7-15, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-32, 4-3-37, 4-5-6, 4-5-7, 4-5-11, 5-12-1, 5-13-2, 5-13-3.

भूताय - (a) To past घृ 6-3-3.

भूतिकामः - (a) Wishing for riches or prosperity सुं 3-1-10.

भूतेभिः - With beings का 4-6, 4-7.

भूतेभ्यः - To the elements घृ 2-4-12, 3-7-15, 4-5-13.

भूतेषु - In beings ई 6, के 2-5, का 3-12, छां 5-18-1, 5-24-2, घृ 3-7-15

भूतैः - With elements सुं 2-1-9.

भूत्यै - For success तै 1-11-1.

भूत्वा - Becoming ऐ 2-4, छां 3-6-3, 3-7-3, 3-8-3, 3-9-3, 3-10-3, 5-10-5, 5-10 6, 8-8-2, घृ 1-1-2, 1-5-8, 1-5-9, 1-5-10, 1-5-21, 2-5-18, 3-3 2, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-7, 4-4-23, 5 12-1, 6-2-2, 6-3-1.

भूषा - Plenum; Virāṭ Puruṣa; abundance छां 7-23-1, 7-24-1.

भूषानं - To Plenum छां 7-23-1.

भूमातम् - (a) Plenty छां 1-5-4.

भूमिः - Land; earth घृ 5-14-1.

भूमिर्बुधनः - Having the earth for a bottom छां 3-15-1.

भूमेः - Of the land का 1-23.

भूयः - (a) Deeply ई 9, 12.

भूयः - (a) Further का 1-16, छां 5-10-6, 8-9-3, 8-10-4, 8-11-3,

भूयः - (a) Again का 3-8, प्र 1-2, छां 6-5-4, 6-6-5, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, घृ 1-2-6.

भूयः - (a) More than छां 7-1-5, 7-2-2, 7-3-1, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-1, 7-5-3, 7-6-1, 7-6-2, 7-7-1, 7-7-2, 7-8-1, 7-8-2, 7-9-1, 7-9-2, 7-10-1, 7-10-2, 7-11-1, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-1, 7-13-2, 7-14-2, घृ 1-4-17, 4-4-10.

भूयः - (a) More abundant छां 3-11-6.

भूयसा - (a) Big घृ 1-2-6.

भूयसी - (a. f.) More than छां 7-2-1, 7-14-1.

भूयात् - It will become; will form का 2-9, छां 7-4-1, घृ 4-4-22.

भूयान् - (a) More than छां 7-4-1, 7-12-1, 7-15-1.

भूयासम् - May I become तै 1-4-1, घृ 6-3-6.

भूयिष्ठम् - (a) Most abundant छां 6-2-4.

भूयिष्ठा - (a) Most abundant ई 18, घृ 5-15-1.

भूरि - Very much तै 1-4-1.

भूर्भुवः स्वः - Three vākyāḥ; earth, interregionals, sky छां 2-23-2, घृ 6-3-3, 6-3-6, 6-4-25

भृगुः - A sage called Bhṛgu (Vārūni) तै 3-1-1.

भृगुवह्निलः - Third Valli of Taittirīya Upaniṣad and the last, consisting of ten anuvākas तै 3.

भृशम् - Violently छां 7-15-2.

भेषजकृतः - Healed; cured छां 4-17 8.

भेदपथी - Practice of asking alms मुं 1-2-11.

भो - Oh ! के 4-7, छां 4-4-4, 4-14-2, 6-7-2, वृ 6-2-1.

भोक्ता - (a) User का 3-4.

भोगः - Enjoyment वृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6.

भोगैः - With enjoyments वृ 4-3-33.

भोग्यं - (a) Enjoyable छां 8-9-1, 8-9-2, 8-10-2, 8-10-4, 8-11-1'
8-11-2.

भोजनं - Feeding छां 5-2-7.

भ्रमदसि - Thou art moving वृ 6-3-4.

भ्राजमानेषु - (a) In shining (ones) मुं 1-2-5.

भ्रातर - To a brother छां 7-15-2.

भ्रातरः - Brothers छां 8-2-3.

भ्राता - Brother छां 7-15-1.

भ्रातृलोककामः - (a) One who is desirous of the world of brothers
छां 8-2-3.

भ्रातृलोकेन - By a world of brothers छां 8-2-3.

भ्रातृव्य - Adversary वृ 1-3-7.

भ्रातृव्याः - Adversaries; hostile relatives तै 3-10-4.

भ्रातृव्यान् - To adversaries वृ 2-2-1.

भ्रातृहा - (a) Fratricide छां 7-15-2, 7-15-3.

ध्रुवौ - Two eyebrows वृ 6-4-5

ध्रुण्हा - (a) Who destroys an unborn being वृ 4-3-22.

म - (मे) For me ऐ मा, छां 1-10-2, 1-10-4, वृ 1-2-4, 2-4-2, 3-8-5,
4-5-3

म - (मे) Me छां 4-2-2.

म - (मे) My छां 3-14-3, 3-14-4, 3-16-7, वृ 6-2-5.

मकारः - The syllable म मां 8, 11.

मक्षिका. - Bees ; flies म्र 2-4.

मक्षिकायाः - Of a bee वृ 3-3-2.

मधवन् - (Voc.) Oh ! Maghavan के 3-11, छां 8-9-2, 8-9-3, 8-10-3, 8-10-4, 8-11-2, 8-11-3, 8-12-1.

मधवान् - Indra ■ 2-5, छां 8-11-3.

मज्जन्ति - They sink का 2-3.

मज्जा - The marrow of the bones वे 1-7-1, छां 2-19-1, 6-5-3, घृ 3-9-28 (3).

मज्जोदया - (a) Bone-marrow-like घृ 3-9-28 (3)

मज्जाः - Marrows छां 2-19-2.

मटवीहतेषु - In perished region by hail-storm छां 1-10-1.

मण्डलं - A disk घृ 5-5-2.

मण्डले - In a disk घृ 2-3-3, 5-5-2, 5-5-3.

मत्तं - To be thought of के 1-6, 2-3, 2-4, छां 6-1-3.

मति - Relief, mind छां 7-18-1.

मतिः - Mind ; belief का 2-9, वे 5-2, छां 7-18-1.

मते - (a) In one which is thought of घृ 4-3-6.

मतेः - Of belief घृ 3-4-2, 4-3-28.

मत्प्रस्ताभिः - (a) By the offer made by me का 1-25.

माया - With belief घृ 2-4-5.

मत्वा - Considering ; having thought का 2-12, 2-22, 4-4, 6-6, छां 7-18-1.

मत्स्यं - A fish छां 1-4-3.

मयं - Mixed portion घृ 6-3-1.

मय्यनामस्य - (a) Of being churned छां 6-6-1.

मव् - (Pron a.) From me का 1-11, छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, घृ 1-4-2.

मदस्यः (a) One other than me का 2-21.

मदस्यदं - With rapture and without rapture का 2-21.

मदते - Without me वे 3-11, घृ 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11 6-1-12.

मदृग् - A diver bird छां 4-8-1, 4-8-2.

मद्य. - (a) A sot ; a drunkard छां 5-11-5.

मद्रैषु - In regions called Madra विराट्पाण्ड्ययोर्मध्ये पूर्वदक्षकवेण च ।

मद्रदेशः समाख्यातः ॥ यृ 3-3-1, 3-7-1.

मधु - Honey (honey is turned out by bees. The essences are turned by beings " Delightful " so मधु) छां 6-9-1 यृ 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-16, 2-5-17, 2-5-18, 2-5-19, 6-4-25.

मधु - (a) Agreeable ; sweet यृ 6-3-6

मधुकः वैद्व्यः - वैद्व्य was वैद्वि's son. वैद्वि was a patronymic of यास्क. यास्क was Yajnyavalkya's disciple मधुक वैद्व्य's disciple was ब्रूल आपविति यृ 6-3-9.

मधुकरराजानम् - A chief bee प्र 2-1.

मधुकाम - To Madhuka यृ 6-3-8.

मधुकृतः - Bees छां 3-1-2, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-2, 3-5-1, 6-9-1.

मधुनादपः - Cells in a honey-comb छां 3-1-2, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1.

मधुनि - In the honey यृ 6-3-13.

मधुमत् - (a) Sweet यृ 6-3-6.

मधुमतोः - (a. f.) Sweet यृ 6-3-6.

मधुमत्तमा - (a) Sweetest तै 1-4-1.

मधुमान् (a) Full of sweet यृ 6-3-6.

मधुवाताः - Sweet winds यृ 6-3-6.

मध्यवः - In middle (age): in the middle तै 3-10-1, यृ 5-5-1, 6-4-3.

मध्यन्दिनात् - From mid-day छां 2-9-6.

मध्यन्दिने - In the mid-day (the third division of the day out of five) छां 2-9-5, 2-14-1.

मध्यम. - (a) middle ; middle-sized ; central का 1-5, प्र 5-6, छां 6-5-1, 6-5-2, 6-5-3, यृ 1-5-21, 1-5-22, 2-2-1.

मध्यार्त् - From middle छां 6-13-2.

मध्ये - (a) In the middle क 4-12, 5-3, प्र 3-5, छां 3-5-3, 3-11-1, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 6-11-1.

मध्वदं - (a) Honey-eater, experience क 4-5.

मनः - The mind के 1-1, 1-2, 1-3, 1-6, 4-5, क 3-3, 3-10, 6-7, प्र 2-2, 2-4, 4-4, 4-8, 6-4, मुं 1-1-8, 2-1-3, 2-2-2, 2-2-5, तै 1-6-2, 1-7-1, 3-1-1, 3-4-1, 3-10-3, दे प्रा, 1-4, 2-4, 5-2, छां 1-2-6, 1-7-3, 2-7-1, 2-11-1, 3-13-4, 3-18-1, 4-3-3, 4-8-3, 4-16-1, 5-1-5, 5-1-11, 5-1-14, 5-18-2, 5-22-2, 6-5-1, 6-5-4, 6-6-2, 6-6-5, 6-7-6, 6-8-2, 6-8-6, 6-15-1, 6-15-2, 7-3-1, 7-3-2, 7-26-1, 8-6-5, 8-12-5, घृ 1-2-1, 1-2-6, 1-3-6, 1-3-16, 1-4-7, 1-4-17, 1-5-3, 1-5-4, 1-5-5, 1-5-6, 1-5-7, 1-5-9, 1-5-12, 1-5-19, 2-1-17, 2-4-11, 3-1-6, 3-1-9, 3-2-7, 3-7-20, 4-1-6, 4-4-6, 4-4-18, 4-5-12, 5-8-1, 6-1-5, 6-1-11, 6-1-14.

मनःप्रवृत्तम् - (a) One whose mind is with restraint क 3-9.

मनवे - To Manu छां 3 11 4, 8-15-1, (see Manu).

मनसः - Of the mind ई 4, के 1-2, क 3-10, 6-7, तै 3-4-1, दे 1-4, छां 7-3-2, 7-4-1 घृ 1-5-9, 1-5-12, 3-7-20, 4-1-6, 4-4-18.

मनसस्वत्तिम् - A master of mind तै 1-6-2

मनसा - By the mind के 1 6, क 3-5, 3-6, 4-11, 6-9, 6-10, 6-12, मुं 3-1-10, तै 2-4-1, 2-9-1, 3-4-1, दे 3-8, 3-11, छां 2-22-2, 4-16-2, 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 7-3-1, 8-12-5, घृ 1-2-4, 1-5-3, 3-1-6, 3-2-7, 4-1-6, 4-4-19, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12, 6-1-24.

मनसि - In the mind प्र 2-12, 3-9, 4-2, 5-4, चेप्रा, छां 5-22-2, 6-8-6, 6-15-1, 6-15-2, घृ 1-3-6, 3-7-20.

मनसी - In the mind क 3-13.

मनसे - To the mind घृ 6-3-2.

मनस्यति - He wishes to think छां 7-3-1, 7-4-1, 7-5-1.

मनसि - In minds छां 5-1-15.

मनीषा - Desire का 6-9, वे 5-2.

मनीषिणः - (a) Impellers का 3-4.

मनीषी - (a) Impeller of mind ई 8.

मनुः - A celebrated personage; the father of man (14 later Manus

1. स्वायम्भुव, 2. स्वरोचिष, 3. जोत्तमि, 4. तामस, 5. रैवत, 6. पादुह,
7. वैवस्वत, 8. सावर्णि, 9. दशसावर्णि, 10. बह्वसावर्णि, 11. धर्मसावर्णि,
12. रुद्रसावर्णि, 13. देवसावर्णि, 14. इंद्रसावर्णि,) छां 3-11-4, 8-15-1,
बृ 1-4-10.

मनुते - One thinks; determines के 1-6, छां 7-18-1, 7-19-1, 8-1-2,

बृ 2-4-14, 4-3-28, 4-4-2, 4-5-15.

मनुष्यं - A human being का 2-2, बृ 1-4-10.

मनुष्यः - A human being का 1-27.

मनुष्यकामाणां - (a) Of desires of the human beings छां 1-7-6.

मनुष्यकामान् - Desires of human beings छां 1-7-8.

मनुष्याग्धवाजाम् - (a) Of humans and celestial musicians तै 2-8-2.

मनुष्यलोक - The world of mortals प्र 3-7, 5-3, बृ 3-1-8.

मनुष्यलोकः - The world of mortals बृ 1-5-16, 3-1-8.

मनुष्याः - Human beings; mortals का 2-3, मुं 2-1-7, तै 2-3-1,

छां 2-9-3, बृ 1-4-3, 1-4-9, 1-4-10, 1-5-2, 1-5-6, 3-8-9, 5-2-1
5-2-2, 5-8-1.

मनुष्याणां - Of human beings छां 7-6-1, बृ 1-4-10, 1-4-16, 4-3-33,
6-3-6.

मनुष्यान् - Human beings छां 7-2-1, 7-7-1. बृ 1-1-2, 1-4-16.

मनुष्ये - In man का 1-20.

मनुष्येभिः - By human beings का 4-8.

मनुष्येभ्यः - To human beings छां 2-22-2, 4-9-2.

मनुष्येषु - Among human beings प्र 5-1, बृ 1-4-15.

मनुष्यैः - By men का 1-25.

मनोवृत्तेन - By accomplishment by the will अ 3-3.

मनोजवा - The 3rd tongue of fire मुं 1-2-4.

मनोज्योतिः - Flame of mind वृ 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14,
3 3-15, 3-9-16, 3-9-17.

मनोमयं - (a) Full of mind तै 2-8-5, 3-10-5.

मनोमयः - (a) Full of mind मुं 2-2-7, तै 1-6-1, 2-3-1, छां 3-14-2,
वृ 1-5-3, 4-4-3, 5-6-1.

मनोमदात् - (a) From one fall of mind तै 2-4-1.

मनहर्षं - Ought to be thought प्र 4-8.

मन्तव्यः - Ought to be thought वृ 2-4-5, 4-5-6.

मन्ता - A thinker प्र 4-9, छां 7-8-1, 7-9-1, वृ 3-7-23.

मन्तारं - To a thinker वृ 3-4-2.

मन्तुः - Of a thinker वृ 4-3-28.

मन्तु - A thinker वृ 3-8-11.

मन्वयाचक्षतौ - Two did deliberate वृ 3-2-13.

मन्त्रयेत् - One should consider वृ 6-4-5.

मन्त्रविद् - (a) Knowing words; following the action of sacred rite;
skilled in spells छां 7-1-3.

मन्त्राः - Sacred sayings प्र 6-4, छां 7 4-1, 7-4-2, 7-5-1, 7-6-1.

मन्त्राणां - Of sacred sayings छां 7-4-2.

मन्त्रान् - Sacred sayings छां 7 3-1, 7-14-1.

मन्त्रेषु - In sacred sayings मुं 1-2-1, छां 7-4-1, 7-5-1.

मन्थं - A mixed beverage छां 5-2-4, 5-2-6, वृ 6-3-1.

मन्थनम् - Shaking छां 1-3-5.

मन्थे - In a mixed beverage छां 5-2-4, 5-2-5, वृ 6-3-2, 6-3-3.

मन्थः - (a) Stupid का 2-2.

मन्थते - He believes का 2-19, वृ 1-4-17, 1-5-17, 4-3-20, 6-1-7.

मन्थन्ते - They believe का 5-14, 6-11, मां 7, छां 1-2-10, 1-2-11,
1-2-12, 8-8-5 वृ 1-4-9, 6-1-14.

मन्थमानः - (a) Thinking one मुं 3-2-2.

मनीषा - Desire का 6-9, छे 5-2.

मनीषिण. - (a) Impellers का 3-4.

मनीषी - (a) Impeller of mind छे 8.

मनुः - A celebrated personage; the father of man { 14 later Manus

1. स्वायम्भूव, 2. स्वारोचिष, 3. ओत्तमि, 4. तामस, 5. रैवत, 6. धातुष, 7. वैदस्वत, 8. सारणि, 9. दत्तसारणि, 10. ब्रह्मसारणि, 11. धर्मसारणि, 12. रत्नसारणि, 13. देवसारणि, 14. इंद्रमारणि, } छां 3-11-4, 8-15-1, छु 1-4-10,

मनुते - One thinks; determines के 1-6, छां 7-18-1, 7-19-1, 8-1-2, छु 2-4-14, 4-3-28, 4-4-2, 4-5-15.

मनुष्यं - A human being का 2-2, छु 1-4-10.

मनुष्या - A human being का 1-27.

मनुष्यकामाणां - (a) Of desires of the human beings छां 1-7-6.

मनुष्यकामान् - Desires of human beings छां 1-7-8.

मनुष्याद्यर्वाणाम् - (a) Of humans and celestial musicians छे 2-8-2.

मनुष्यलोक - The world of mortals प्र 3-7, 5-3, छु 3-1-8.

मनुष्यलोक - The world of mortals छु 1-5-16, 3-1-8.

मनुष्याः - Human beings; mortals का 2-3, छुं 2-1-7, छे 2-3-1, छां 2-9-3, छु 1-4-3, 1-4-9, 1-4-10, 1-5-2, 1-5-6, 3-8-9, 5-2-1 5-2-2, 5-8-1.

मनुष्याणां - Of human beings छां 7-6-1, छु 1-4-10, 1-4-16, 4-3-33, 6-3-6.

मनुष्यान् - Human beings छां 7-2-1, 7-7-1, छु 1-1-2, 1-4-16.

मनुष्ये - In man का 1-20.

मनुष्येभिः - By human beings का 4-8.

मनुष्येभ्यः - To human beings छां 2-22-2, 4-9-2.

मनुष्येषु - Among human beings प्र 5-1, छु 1-4-15.

मनुष्यैः - By men का 1-25.

मनोवृत्तेन - By accomplishment by the will प्र 3-3.

मनोजवा - The 3rd tongue of fire मुं 1-2-4.

मनोज्योतिः - Flame of mind वृ 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14,
3-9-15, 3-9-16, 3-9-17.

मनोमयं - (a) Full of mind तै 2-8-5, 3-10-5.

मनोमयः - (a) Full of mind मुं 2-2-7, तै 1-6-1, 2-3-1, छां 3-14-2,
वृ 1-5-3, 4-4-5, 5-6-1.

मनोगवात् - (a) From one full of mind तै 2-4-1.

मन्तव्यं - Ought to be thought ॥ 4-8.

मन्तव्यः - Ought to be thought वृ 2-4-5, 4-5-6.

मन्ता - A thinker प्र 4-9, छां 7-8-1, 7-9-1, वृ 3-7-21.

मन्तारं - To a thinker वृ 3-4-2.

मन्तुः - Of a thinker वृ 4-3-28.

मन्तु - A thinker वृ 3-8-11.

मन्त्रवाचककृते - Two did deliberate वृ 3-2-13.

मन्त्रवेत्त - One should consider वृ 6-4-5.

मन्त्रविद् - (a) Knowing words; following the action of sacred rite;
skilled in spells छां 7-1-3.

मन्त्राः - Sacred sayings प्र 6-4, छां 7-4-1, 7-4-2, 7-5-1, 7-6-1.

मन्त्राणां - Of sacred sayings छां 7-4-2.

मन्त्रान् - Sacred sayings छां 7-3-1, 7-14-1.

मन्त्रेषु - In sacred sayings मुं 1-2-1, छां 7-4-1, 7-5-1.

मन्थ - A mixed beverage छां 5-2-4, 5-2-6, वृ 6-3-1.

मन्थनम् - Shaking छां 1-3-5.

मन्थे - In a mixed beverage छां 5-2-4, 5-2-5, वृ 6-3-2, 6-3-3.

मन्दः - (a) Stupid क्त 2-2.

मन्थते - He believes क् 2-19, वृ 1-4-17, 1-5-17, 4-3-20, 6-1-7.

मन्थन्ते - They believe क्त 5-14, 6-11, मां 7, छां 1-2-10, 1-2-11,
1-2-12, 8-8-5 वृ 1-4-9, 6-1-14.

मन्थमानः - (a) Thinking one मुं 3-2-2.

- मन्यमाना - (a) Thinking ones का 2-5, मुं 1-2-8, 1-2-10, वृ 3-9-26.
- मन्यसे - Thou thinkst के 2-1, का 1-24.
- मन्यसि - Thou thinkst वृ 3-9-25.
- मन्ये - I think के 2-1, 2-2, का 2-4, 2-13, वृ 4-4-17.
- मन्येस्व - You think वृ 3-8-12.
- मन्यवान् - (a) One who is thinking वृ 1-4-7, 4-3-28.
- मन्यानि - Let me think छां 8-12-5.
- मन्वीत - He should think वृ 2-4-14, 4-3-28, 4-3-31, 4-5-15.
- मन्वीषा - Thou shouldst think वृ 3-4-2.
- मन्वीरन् - They should think 7-13-1.
- मम - (Pron. a) My के प्रा, तै 1-4-2, छां प्रा, 1-5-2, 1-5-4, 1-11-3, 6-4-12.
- मया - (pron a) By me का 1-5, 2-10, छां 1-11-5, 1-11-7, 1-11-9, 4-1-4, 4-1-6, वृ 4-4-8.
- ममि - (Pron a) In me के प्रा, छां प्रा, वृ 6-4-6, 6-4-9, 6-4-24.
- मयोधू - Refreshing ground वृ 6-4-27.
- मर - The earth के 1-2
- मर - The earth के 1-2
- मरणम् - Death का 1-25, 5-6, छां 3-17-5
- मरीचका - Rays ॥ 4-2, के 1-2, छां 2-21-1, 3-1-1.
- मरीची. - Rays के 1-2.
- मरुत. - The gods of wind; a group of 49 gods छां 3-9-1, वृ 1-4 12.
- मरुता - Of Maruts छां 3-9-3, 3-9-4.
- मर्त्य - (a) To a mortal छां 7-24-1, 8-3-5, 8-12-1. वृ 2-3-1, 2-3-2, 2-3-4.
- मर्त्य - (a) A mortal का 1-6, 1-28, 2-13, 5-5, 6-14, 6-15. वृ 1-4-6, 3-9-28 (4, 6,) 4-4-7.
- मर्त्यलोके - In the world of mortals का 1-25.
- मर्त्यस्य - Of a mortal का 1-26, वृ 2-3-2, 2-3-4.
- मर्त्या - (a) Mortals छां 4-3-6.

मर्त्यात् - (a) From a mortal घृ 3-9-4.

मर्त्यानां - Of the mortals घृ 6-2-2.

मर्त्याः - (a) Mortals घृ 6-4-4.

मलोद्दाससं - (a) One who has removed her soiled clothes घृ 6-4-6.

मलोद्दासाः - (a) One who has removed her soiled clothes घृ 6-4-6.

मशकः - A mosquito छां 6-9-3, 6-10-2.

मशकेन - By a mosquito घृ 1-3-22.

मसूराः - A kind of red pulse (Masoor) घृ 6-3-13.

महः - 4th kind of ग्राहति तै 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-6-2, 2-4-1, 3-10-3.

महः - Abundance ; brilliance छां 3-13-5.

महत् - Greatness घृ 6-3-1.

महत् - (a) Great का 2-11, घृ 1-1-15.

महत् - Importance छां 5-2-4.

महतः - Of great का 2-20, घृ 4-5-11.

महतः - Of great principle का 3-11, 3-15, 6-7, घृ 2-4-10.

महतः - (a) Of great magnitude छां 6-7-3, 6-7-5, 6-11-1.

महति - (a) In great का 1-29, 3-13, छे 2-1.

महती - (a. f.) Great के 2-5, घृ 4-4-14.

महतां - Greatness छां 7-6-1.

महत्पदम् - A great position मुं 2-2-1.

महत्पुण्यं - (a) A greatly meritorious घृ 1-4-15.

महदायतनम् - A great abode का 1-23.

महद्भयम् - A great fear का 6-2.

महद्भूतम् - The great being घृ 2-4-12.

महद्वक्षम् - The great honoured spirit घृ 5-4-1.

मह्यन् - (a) Valuing greatly छां 8-8-4.

मह्यः - (a) Worthy of honour छां 8-8-4.

महत्त्वान् - (a) Brilliant छां 3-13-5.

महात्मनः - (a) Noble छां 4-3-6.

महात्मा - (a) Noble का 1-16.

महान् - (a) Great तै 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-3, छां 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2.

महान् - (आत्मा) The great principle 'intellect' distinguished from मनस् ; the great का 3-10, 6-7, वृ 4-4-20, 4-4-22, 4-4-24, 4-4-25.

महान्तम् - The great principle intellect distinguished from मनस् ; the greater का 2-22, 4-4, छां 4-3-7, वृ 4-2-1.

महान्वयोः - The great Indian fig tree छां 6-12-2.

महापथः - A highway छां 8-6-2.

महाब्राह्मणः - The great Brāhmana वृ 2-1-18, 2-1-19.

महाभूतानि - Great primary elements वे 5-3.

महाभूमौ - In extensive land का 1-24.

महामत्स्यः - A great fish वृ 4-3-18.

महामनाः - (a) The lofty minded छां 2-11-2, 6-1-2, 6-1-3.

महाराजः - (a) The great king वृ 2-1-18 2-1-19.

महःकुपेष्टु - In the country Māhavyeṣṭa छां 4-2-5.

महाशालः - (a) A great householder (Saunaka) मुं 1-1-3.

महाशालाः - (a) Great householders छां 5-11-1, 5-11-3, 6-4-5.

महाश्रोत्रियाः - Great learned Brāhmanas छां 5-11-1, 5-11-3, 6-4-5.

महासहिताः - Great combinations तै 1-3-1, 1-3-4.

महासुहृदः - A great good horse वृ 6-1-13.

महास्त्रम् - A great weapon मुं 2-2-3.

महि - (m. n.) Greatness वृ 6-3-5.

महिदासः - Itarā's son Aitareya is called Mahidāsa छां 3-16-7.

महिमा - Greatness ; might ; power के 3-1, मुं 2-2-7, छां 3-12-6, 7-24-2, वृ 1-1-2, 4-4-23.

महिमानं - Greatness का 2-20, प्र 4-5, 5-3, सुं 3-1-2, छां 4-3-7.

महिमानः - Greatness वृ 3-9-2.

महिमानो - Vessel; hold (gold and silver) वृ 1-1-2.

महिम्ना - With greatness छां 1-1-9.

महिम्नि - In greatness छां 7-21-1.

महीयते - One is happy का 2-17, 3-16, छां 8-2-1, 8-2-2, 8-2-3, 8-2-4, 8-2-5, 8-2-6, 8-2-7, 8-2-8, 8-2-9, 8-2-10.

महीयस्वम् - You should be happy के 4-1.

महीयन्ते - They are happy ते 1-5-2, 1-5-3.

महीयमानः - (a) Happy छां 8-10-1.

महीयान् - (a) Comparatively greater का 2-20.

मह्यम् - (pron. a.) For me का 1-13.

मा, मां - (pron. a) Me के मा, का 1-4, 1-10, 1-21, प्र 2-3, 6-1, ते मा, 1-1-1, 1-4-1, 1-4-3, 1-12-1, 3-10-6, ये मा, 4-5, छां मा, 1-10-6, 1-11-4, 1-11-6, 1-11-8, 1-12-3, 2-9-1, 3-11-2, 3-15-2, 4-2-4, 4-4-4, 4-14-2, 5-2-6, 5-3-4, 5-3-5, 5-3-7, 5-11-3, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 6-5-4, 6-6-5, 6-7-2, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-1, 6-13-2, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-1, 6-15-3, 7-1-1, 7-1-3, 8-6-4, 8-14-1, वृ 1-3-18, 1-3-28, 1-4-4, 1-5-17, 1-5-23, 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13, 2-4-13, 3-9-27, 4-2-1, 4-3-33, 4-4-8, 4-4-23, 4-5-14, 5-12-1, 5-14-7, 6-2-3, 6-3-1, 6-3-5, 6-4-5, 6-4-9.

मांसम् - Flesh ते 1-7-1, छां 2-19-1, 6-5-1.

मांसानि - Pieces of flesh वृ 1-1-1, 3-9-28 (3).

मांसोद्वं - Rice cooked with flesh वृ 6-4-18.

28 माण्डिः - Māṇḍī

२८८

वृ 2-6-3 — 28

4-6-3 — 28

Tradition from

Gautama — 27

to

Ātreya — 29.

भाष्ये: - From भाष्ये: सू 2-6-3, 4 6-3.

XII माण्डूक्यः - Māṇḍūkya

सू 6-5-4 — XII

Tradition from

Kaṭṭha — XI

to

Māṇḍūkyaṇi — XIII

भाष्ये: - From भाष्ये: सू 6-5-4

XIII माण्डूक्यायनि - Māṇḍūkyaṇi

सू 6-5-4 — XIII

Tradition from

Māṇḍūkya — XII

to

The son of Sāṅghī — XIV

27 माण्डूक्यायनीपुत्रः - The son of Māṇḍūkyaṇi

सू 6-5-2 — 27

Tradition from

The son of Māṇḍūkī — 26

to

The son of Jyanti — 28

माण्डूक्यायनीपुत्रात् - From the son of Māṇḍūkyaṇi 6-5-2.

माण्डूक्यायने: - From माण्डूक्यायनि सू 6-5-4

26 माण्डूकीपुत्रः - The son of Māṇḍūkī

सू 6-5-2 — 26

Tradition from

The son of Śaṇḍilī — 25

to

The son of Māṇḍūkāyani — 27

माण्डूकीपुत्रात् — From माण्डूकीपुत्र वृ 6-5 2.

माण्डूक्योपनिषद् — This Upaniṣad of Atharvaveda consists of 12 ślokas मां.

मातरं — To a mother छां 4-4-1, 4-4-4, 5-24-5, 7-15-2, वृ 6-2-2, 6-4-28,

मातरा — Mothers छां 8-2-2.

मातरिषवन् — Oh Wind ! प्र 2-11.

मातरिषवा — (मातरि अन्तरिक्षे वयसि वर्धते । शिवं कर्तुं शिष्व । अतुक् स.)
Wind ई 4, के 3-8.

माता — The mother प्र 2-13, तै 1-3-3, छां 7-15-1, वृ 1-5-7, 4-3-22.

मातृदेवः — One to whom a mother is as a god तै 1-11-2.

मातृमान् — (a) Having a mother living (as an adviser) वृ 4-1-2,
4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

मातृलोककामः — (a) Desirous of the world of mothers छां 8-2-2.

मातृलोकेन — With world of mothers छां 8-2-2.

मातृहा — (a) A matricide छां 7-15-2, 7-15-3.

मात्रा — A syllabic instant मां 8, 9, 10, 11, तै 1-2-1.

माप्रा — A standard छां 2-24-16.

मात्रा — A period छां 3-19-1.

माप्री — Matter वृ 4-3-9.

माप्री — A part वृ 4-3-32, 4-4-4.

मात्राः — Syllabic instants प्र 5-6, मां 8.

मात्रे — To the mother वृ 6-4-27.

मादय — You intoxicate, madden वृ 6-4-9.

माध्यन्दिनम् — Mid-day छां 2-24-1, 2-24-10, 3-16-2, 3-16-3, 3-16-4,

माध्यन्दिनस्य — Of mid-day छां 2-24-7.

“ 43 ” माध्यन्दिनायनः - Mādhyam̐dinaṃyana

वृ 4-6-2 - “ 43 ”

Tradition from

Saukarāyana “ 42 ”

to

Jabālāyana “ 44 ”

माध्यन्दिनावनात् - From Mādhyam̐dinaṃyana वृ 4-6-2.

माद्योः - (a. f.) Agreeable, sweet वृ 6-3-6.

मानवम् - To a human being छां 4-15-6.

मानवः - (a) One who is able to do meditation छां 4-17-10.

मानवान् - (a) To those able to do meditation तै 3-10-3.

मानसः - (a) Pertaining to the mind वृ 2-5-7, 6-2-15.

मानी - (a) Thoughtful का 2-6.

मानुषं - (a) Humanity तै 1-9-1, वृ 2-5-13.

मानुष - (a) Pertaining to man छां 5-3-6, वृ 1-4-17.

मानुष - (a) Human तै 2-8-1, छां 5-1-4, वृ 6-2-6.

मानुषस्य - Of the human छां 5-3-6, वृ 2-5-13.

मानुषा - The humans तै 2-8-1, छां 5-1-4.

मानुषाणा - Of the humans वृ 6-2-6.

मानुषीः - (a. f.) Human तै 3-10-2.

मानुषे - In human वृ 2-5 13.

मानुष्यकैः - (a) By humans वृ 4-3-33.

मापयाञ्चके - He did measuring for छां 4-1-1.

माया - An illusion प्र 1-16

मायाभिः - By illusions वृ 2-5-19.

माश्वः - (मा+श्वति) Protects me तै 3-10-6

मासः - A month [सोरमासाः are following १. चतु, २. माघव, ३. शुक्र, ४. शुचि, ५. नभ, ६. नभस्य, ७. इय, ८ ऊर्ध्व, ९. सहस्र, १०. सहस्य, ११. ताम्, १२. सप्तस्य] प्र 1-12.

मासाः - Months सै 1-4-3, वृ 1-1-1, 3-8-9, 3-9-3.

मासान् - Months छां 4-15-5, 5-9-1, 5-10-1, 5-10-3.

मासि - In month वृ 6-4-22.

मासेभ्यः - To months छां 4-15-5, 5-10-2, 5-10-4, वृ 6-2-15, 6-2-16.

माहं (मा+अहम्) - Not I केषां, छां 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6.

माहावस्यः - The name of an R̥ṣi who discovered the fourth
व्याहृति (महः) सै 1-5-1.

माहालसं - (a) As if coloured by turmeric वृ 2-3-6.

X माहिषिः - Mahitthi

वृ 6-5-1 - X

Tradition from

Vṛmakakṣyaṇa — IX

to

Kautsya — XI

माहित्वेः - From Mahitthi वृ 6-5-1.

मिडेः - From a measure मां 11.

मिदः - Name of an Āditya who is usually associated with Varuṇa
सै 1-1-1, 1-12-1.

मिद्वत् - A couple; twins वृ 1-4, 1-15, छां 1-1-5, 1-1-6, वृ 1-2-4,
1-4-4, 1-5-12.

मिद्वत् - From a pair छां 2-13-2.

मिद्वतीभवति - He, she pairs छां 2-13-2.

मिद्वते - In a pair छां 2-13-1, 2-13-2.

मिद्वती - Two pairs छां 1-1-6.

मिद्वति - He measures मां 11.

मिधम् - (a) Mixed वृ 1-5-2.

मिधत् - (a) Winking पृ 1-1.

मीमांसा - Investigation सै 2-8-1,

मीमांसार्थ - Investigation छां 5-11-1.

मीमांशितम् - (a) Investigated श्रु 1-4-16.

मीमांश्यम् - Ought to be examined के 2-1.

मीयते - He goes छां 8-6-5.

मुक्तिः - Liberation श्रु 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-1-6.

मुखम् - The face; the mouth ई 15, ऐ 1-4, 2-4, छां 4-2-5, 4-14-2
श्रु 1-5-2, 5-14-8, 5-15-1, 6-4-9, 6-4-10, 6-4-11, 6-4-21.

मुखतः - At the beginning ते 3-10-1.

मुखासिकाभ्यां - From both mouth and nose प्र 3-5.

मुखात् - From the mouth ऐ 1-4, छां 8-13-1, श्रु 1-4-6.

मुखेन - By the mouth छां 3-6-1, 3-6-3, 3-7-1, 3-7-3, 3-8-1, 3-8-3,
3-9-1, 3-9-3, 3-10-1, 3-10-3, 4-2-5, श्रु 1-5-2, 6-4-9, 6-4-10,
6-4-11, 6-4-21.

मुखः - (a) Chief छां 1-2-7, 1-5-3.

मुग्धाः - (a) Stupid श्रु 6-1-11.

मुच्यते - He is set free का 6-8, छां 6-16-2.

मुच्येह्यम् - You are released श्रु 3-8-12.

मुञ्चति - He sets free श्रु 1-5-17.

मुञ्जात् - From a sort of grass (मुञ्जात् + इद + इदिका - मुञ्जादिवेदिका)
का 6-17.

मुखकम् - Head मुं

मुखकोपनिषद् - A name of an Upanisad of the Atharvaveda मुं

पुत्रक	अण्व	श्लोक
1	1	9
	2	13
2	1	10
	2	11
3	1	10
	2	11

मुदः - Joys श्रु 4-3-10.

- मुनिः - मदनशीलः सः मुनिः An ascetic वृ 3-5-1, 4-4-22.
 मुनेः - Of an ascetic का 4-15.
 मुखौ - Labia majora et minora वृ 6-4-3.
 मुष्टिः - The fist छां 7-3-1.
 मुहूर्तः - Thirtieth part of a day वृ 3-8-9.
 मुह्यमानः - (a) Being perplexed मुं 3-1-2.
 मूढं - (a) Bewildered का 2-6.
 मूढाः - (a) Foolish ; bewildered का 2-5, मुं 1-2-7, 1-2-8.
 मूत्रं - The urine छां 6-5-2.
 मूर्तं - (a) Material प्र 1-5, वृ 2-3-1, 2-3-4.
 मूर्तस्य - (a) Of material वृ 2-3-2, 2-3-4.
 मूर्ता - The material छां 7-10-1.
 मूर्ताय - To material छां 7-10-1.
 मूर्तिः - Matter प्र 1-5, पे 3-2.
 मूर्धा - The head मुं 2-1-4, छां 1-8-6, 1-8-8, 1-10-9, 1-10-10, 1-10-11,
 1-11-4, 1-11-5, 1-11-6, 1-11-7, 1-11-8, 1-11-9, 5-12-2,
 5-18-2, वृ 2-1-2, 3-6-1, 3-7-1, 3-9-26.
 मूर्धानं - To the head का 6-16, छां 8-6-6, वृ 1-3-24.
 मूर्ध्नाः - Of the head वृ 4-4-2.
 मूलम् - The root छां 6-8-4, 6-8-6, वृ 3-9-28 (6).
 मूलात् - From the root वृ 3-9-28 (4, 6).
 मूले - In the root छां 6-11-1.
 मूले (नि) - I search तै 1-4-3.
 मृतः - (a) Dead वृ 3-2-11, 4-4-7.
 मृतस्य - Of the dead वृ 3-2-13.
 मृताः - Dead ones वृ 4-4-7.
 मृत्तिका - Earth piece छां 6-1-4.
 मृदिरण्डेन - By a clod of earth छां 6-1-1.
 मृशवे - To the death क्न प्र. , 1-4.

मृत्यु - Death ई 11, 14, का 4-10, 4-11, छां 2-22-4, 7-26-2, घृ 1-2-7, 1-3-10, 1-3-11, 1-3-12, 1-3-13, 1-3-14, 1-3-15, 1-3-16, 1-5-2, 3-2-10, 3-3-2, 3-5-1, 4-4-19.

मृत्युः - Death का 1-15, 2-25, 6-3, प्र 6-6, तै 2-8-1, ऐ 1-4, 2-4, छां 1-4-3, 8-4-1, घृ 1-2-1, 1-2-4, 1-2-7, 1-3-9, 1-3-28, 1-4-11, 1-5-21, 1-5-23, 2-1-12, 3-2-10, 3-9-14.

मृत्युना - By death छां 8-12-1, घृ 1-2-1, 3-1-3, 3-9-28 (4, 6).

मृत्युवासात् - From the jaws of death का 1-18.

11 मृत्युप्रादवसनः - Mṛtyu Prādhvaṁsana; death the destructor.

घृ 2-6-3. — 11.

4-6-3 — 11.

Tradition from . . .

Prādhvaṁsana — 10

to

. . . . . Ārthavāna Daiva, — 12

मृत्युशील - (a) Told by the god of death का 3-16.

मृत्युश्रोतुः - (a) Told by the god of death का 6-18.

मृत्युमत्स्यः - (a) Possessing death प्र 5-6.

मृत्युमुखात् - From the jaws of death का 1-11, 3-15.

मृत्यो - Oh death का 1-10, 1-13, 1-22, 1-29.

मृत्योः - Of death का 4-2, 4-10, 4-11, छां 1-4-2, 2-22-3, 2-22-5, घृ 3-2-10, 4-3-7, 4-4-19.

मृत्योः - From death घृ 1-3-28, 3-1-3.

मृत्योः प्रादवसनम् - From Mṛtyu Prādhvaṁsana घृ 2-6-3, 4-6-3.

मृदिवक्त्रपायाप - (a) For one whose stains are wiped out छां 7-26-2.

मृदु - (a) Soft छां 2-22-1.

मृन्मयः - (a) Earthen छां 6-1-4.

मे - For me के श, का 1-14, 1-27, प्र 1-4, तै 1-4-1, 1-4-2, छां 1-10-3, 2-24-5, 2-24-9, 2-24-14, 4-5-2, 4-6-3, 4-7-3, 4-8-3,

4-9-2, 4-9-3, 4-14-3, 5-2-1, 5-2-2, 5-3-6, 6-1-7, 6-3-4, 6-4-7,
6-8-1, 6-8-3, 7-1-3, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2,
7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 7-14-2, 8-8-1,
वृ 1-2-1, 1-4-17, 2-1-15, 2-4-3, 2-4-4, 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1,
3-8-1, 3-8-2, 3-8-5, 3-9-26, 4-5-4, 4-5-5, 6-1-13, 6-1-14,
6-2-5.

मे - My का 1-9, 2-6, ते 1-4-1, ये प्रा ; छां 1-5-4, 1-11-3, 3-16-2,
3-16-4, 3-16-6, 4-1-1, 5-11-5, 6-7-3, वृ 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4,
4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-5-3, 6-4-5, 6-4-14, 6-4-15; 6-4-16, 6-4-17,
6-4-18.

मेघः - A cloud छां 2-3-1, 2-4-1, 2-15-1 3-19-2, 5-10-6.

मेघया - By retentive faculty (memory) का 2-23, मुं 3-2-3, ते
1-4-1, वृ 1-5-1, 1-5-2.

मेघा - Retentive faculty ये 5-2.

मेघावी - (a) Wise का 3-16, छां 6-14-2, वृ 4-3-33.

मेघ्य - (a) Sacrificial वृ 1-2-7.

मेघ्यस्य - Of sacrificial वृ 1-1-1.

मेने - He knew वृ 2-1-16, 3-9-26, 4-3-1.

मेघः - A ram वृ 1-4-1.

मेहति - It urinates वृ 1-1-1,

मित्रावरुणी - Of the lineage of Mitra and Varuna वृ 6-4-28.

मित्रेयः - Mitra's son छां 1-12-1, 1-12-3.

मित्रेयि - Oh Maitreyi ! वृ 2-4-1, 2-4-5, 4-5-2, 4-5-6.

मित्रेयी - Name of the wife of Yājñavalkya वृ 2-4-2, 2-4-3, 2-4-13,
4-5-1, 4-5-3, 4-5-4, 4-5-14, 4-5-15.

मैषुनम् - Sexual union छां 3-17-3.

मैषुनान् - Sexual unions का 4-3.

मोदः - Joy ते 2-5-1.

मोदते - One rejoices का 1-12, 1-18, 2-13.

मोदनीयम् - (a) Fit for rejoicing का 2-13.

मोदमान. - (a) Deriving pleasure छां 6-11-1, वृ 4-3-13.

मोहं - Delusion III 2-3, वृ 2-4-13, 3-5-1, 4-5-14.

मोहः - Delusion ई 7.

मोहान्तम् - End of delusion वृ 4-5-14.

मोहेन - With delusion का 2-6.

मौद्गल्य - Mudgala's son, his name Nṛka तै 1-9-1, वृ 6-4-4.

मौनम् - (अनात्मप्रत्ययतिरस्करणस्य पर्यवसानं कर्म मौनम्।) Silence; Taciturnity छां 8-5-2, वृ 3-5-1.

म्रियते - One dies का 2-18, छां 6-11-3, वृ 1-5-21, 3-2-11, 3-2-12, 6-2-13.

म्रियन्ते - They die तै 3-10-4.

म्रियमाणः - (a) Dying वृ 4-3-8.

म्रियस्व - You be dead छां 5-10-8.

म्लोचन्ति - They decline वृ 1-5-22.

य - Joining these two छां 8-3-5.

य - Comes (एति स्वर्गं लोकम्) वृ 5-3-1.

यं - Monosyllable which means truth वृ 5-5-1.

यकृत् - A liver वृ 1-1-1.

यक्षम् - The wonderful being कै 3-2, 3-3, 3-6, 3-7, 3-10, 3-11, 3-12.

यक्षते - (a) Will perform sacrifice छां 1-10-6.

यक्षमाणः - (a, Performer of sacrifice छां 5-11-5.

यच्छति - II holds together; checks on छां 8-3-5.

यच्छेत् - One should suppress का 3-13.

यज - You worship वृ 1-4-6.

यजते - He worships वृ 1-4-16, 3-8-10.

यजत्राः - Brāhmanas who maintain the sacred fire (अग्निहोत्री) प्रप्रा, सुंप्रा, मांश.

यजमान - (a) To person who performs a regular sacrifice and pays its expenses सुं 1-2-6, छां 4-17-10, वृ 3-8-9.

यजमानः - (a) A person who performs a regular sacrifice and pays its expenses प्र 4-4, मुं 2-1-6, छां 1-11-1, 1-11-3, 2-24-6, 2-24-10, 2-24-15, 4-16-3, 4-16-5, वृ 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-1-6.

यजमानस्य - (a) Of a person who performs a regular sacrifice and pays its expenses छां 2-24-2, 2-24-5, 2-24-9, 2-24-15, वृ 6-4-3.

यजमानाद - To a person who performs a regular sacrifice and pays its expenses छां 2-22-2, 2-24-5, 2-24-9, 2-24-14, वृ 1-3-28.

यजुः - A sacrificial prayer तै 2-3-1, छां 1-4-4, 1-7-5, वृ 5-13-2.

यजुर्मिः - By sacrificial prayers प्र 5-4, 5-7.

यजुर्मयैः - From sacrificial prayers छां 4-17-3.

यजुर्वेदं - The text of sacred mantras, muttered at sacrifices छां 3-2-2, 3-15-7, 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

यजुर्वेदः - The body of sacred mantras, muttered at sacrifices मुं 1-1-5, छां 1-3-7, 3-2-1, 7-1-4, वृ 1-5-5, 2-4-10, 4-1-2 4-5-11.

यजुवः - Of a sacrificial prayer छां 1-4-3, वृ 3-13-2.

यजुर्वा - Of sacrificial prayers छां 4-17-5.

यजुर्वि - In a sacrificial prayer छां 1-4-3.

यजुव्यः - (a) In relation with the sacrificial prayer छां 4-17-5.

यजूर्वि - Sacrificial prayers प्र 2-6, मुं 2-1-6, तै 1-5-2, छां 3-2-1, 3-2-2, 4-17-2, 6-7-2, वृ 1-2-5, 5-14-2, 6-5-3.

यने - I worship with sacrifice वृ 6-3-1.

यजेय - I would perform a sacrifice वृ 1-2-6

यज्ञ - A sacrificial rite तै 2-5-1, छां 1-10-7, 4-16-3, 4-16-5, 4-17-10, वृ 3-1-8, 3-7-1.

यज्ञः - A sacrificial rite प्र 2-6, छां 2-23-1, 3-16-1, 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6, 4-16-1, 4-16-3, 4-16-5, 4-17-8, 4-17-9, 8-3-1, वृ 1-4-17, 1-5-17, 3-9-6, 3-9-21, 6-2-16

यज्ञरूपाः — In forms of sacrifice मुं 1-2-7.

यज्ञवचसः — From Yajñavacas वृ 6-5-4.

V यज्ञवचा राजस्तम्बायनः — Yajñavacā Rājastambāyana

वृ 6-5-4 — V

Tradition from

Tura Kṛvaṣeya IV

to

Kuśri VI

यज्ञस्य — Of a sacrificial rite छां 2-24-16, 4-17-4 4-17-5, 4-17-6,
4-17-8, वृ 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-1-6

यज्ञाः — Sacrificial rites मुं 2-1-6, वृ 1-5-17.

यज्ञान् — Sacrificial rites वृ 1-2-5.

यज्ञावशीयम् — Names of various Sāmāns (pertaining to sacrifices
and non-sacrifices) छां 2-19-1, 2-19-2.

यज्ञे — In a sacrificial rite वृ 1 3-1, 1-2-25, 1-5-17, 3-1-7, 3-1-8, 3-1-10.

यज्ञेन — By a sacrificial rite वृ 1-2-6, 3-1-1, 4-4-22, 6-2-16.

यत् — Moving वृ 2-3-1.

यत — Of moving वृ 2-3-3, 2-3-5.

यतः — Whence का 4-9, छां 4-17-9, 5-9-2, वृ 1-5-23, 2-4-12.

यतते — He endeavours मुं 3-2-4.

यतयः — Ascetics मुं 3-1-5, 3-2-6.

यतरे — Who of the two छां 8-8-4.

यतिध्याम् — In what number वृ 6-2-2.

यतो — From where तै 2 4-1, 2-9-1, 3-1-1.

यथा — In the manner mentioned के 1-3, का 1-6, 1-10, 1-11, 1-15,
1-16, 2-5, 4-14, 4-15, 5-6, 5-9, 5-10, 5-11, 6-5, अ 2-4, 3-3, 3-4,
4-2, 4-7, 5-5, 6-5, 6-6, मुं 1-1-7, 1-2-8, 2-1-1, 3-2-8, तै 1-4-3,
1-11-4, वे 2-3, 4-2, छां 1-2-7, 1-2-8, 1-4-3, 1-6-7, 1-12-4,
2-23-3, 4-14-1, 4-1-4, 4-1-6, 4-14-3, 4-16-3, 4-16-5, 4-17-7,
5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, 5-1-12, 5-3-1, 5-3-3, 5-3-5, 5-3-7,

5-10-5, 5-24-1, 5-24-3, 5-24-5, 6-1-4, 6-1-5, 6-1-6, 6-3-4, 6-4-7,
6-7-3, 6-7-5, 6-8-2, 6-8-3, 6-8-5, 6-8-6, 6-9-1, 6-9-2, 6-10-1,
6-13-2, 6-14-1, 6-14-2, 6-16-3, 7-3-2, 7-15-1, 8-1-5, 8-1-6,
8-3-2, 8-6-1, 8-8-3, 8-9-1, 8-9-2, 8-12-2, 8-12-3, ८ 1-3-7, 1-4-3,
1-4-7, 1-4-9, 1-4-10, 1-4-11, 1-4-14, 1-4-15, 1-4-16, 1-5-20,
1-5-22, 2-1-18, 2-1-19, 2-1-20, 2-3-6, 2-4-2, 2-4-7, 2-4-8, 2-4-9,
2-4-10, 2-4-11, 2-4-12, 2-5-15, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-2-1,
4-3-18, 4-3-20, 4-3-21, 4-3-36, 4-4-3, 4-4-4, 4-4-7, 5-6-1,
5-10-1, 6-1-13, 6-2-2, 6-2-4, 6-3-6.

यथाकर्म - According to one's deeds कृ 5-7, ८ 1-5-21.

यथाकामचारः - Who has unlimited freedom छं 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2,
7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2, 7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2,
7-13-2, 7-14-2.

यथाकामम् - At will अ 1-2, ८ 2-1-18, 4-4-5.

यथाकामः - One who desires at will ८ 4-4-5.

यथाकारी - Accordingly acting ८ 4-4-5.

यथाकालम् - At proper time अ 1-2-5.

यथाकृत्यः - (a) One who does as duty demands छं 3-14-1.

यथाक्रमः - Whatsoever the order or the condition is ८ 4-3-9.

यथाचारी - Accordingly conducting ८ 4-4-5.

यथादेवत्वम् - According to his divine nature ८ 1-5-22.

यथातुशासनम् - In subjection to command छं 8-1-5.

यथाविघातम् - According to precept छं 8-15-1.

यथाव्युत्तम् - According to wisdom acquired अ 5-7.

यथासंक्ल्पितम् - As desired अ 3-10.

यथास्थानम् - At the proper place ८ 6-4-5.

यद् अन्तः, यदन्तः - End of which छं 5-8-1.

यद् गोत्रः - Of what lineage छं 4-4-2, 4-4-4.

यतम् - Going ८ 2-1-10.

यन्ति - They go to क्त 4-2, तै 1-4-3, 2-2-1, 2-3-1, छां 1-9-1, घृ 3-9-5.

यम - Oh Yama ! ई 16, घृ 5-15-1.

यमः - The god of death; the controller of Universe घृ 1-4-11, 3-9-21.

यमदेवतः - One whose divinity is Yama घृ 3-9-21.

यमपति - One controls घृ 3-7-1, 3-7-3, 3-7-4, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8, 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11, 3-7-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23.

यवः - Barley, जव घृ 5-6-1.

यवात् - From barley छां 3-14-3.

यशः - Glory तै 1-3-1, 1-4-3, 3-10-3, छां 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-2, 3-13-2, 8-14-1, घृ 1-2-6, 1-4-11, 2-2-3, 5-14-3, 6-4-6, 6-4-7, 6-4-8.

यशसा - With glory छां 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, घृ 5-14-3, 6-4-7, 6-4-8, 6-4-28.

यशसा - of the glories छां 8-14-1.

यशस्विनीम् - (f.) A beautiful woman घृ 6-4-6.

यशस्विनी - (a) Two glorious ones घृ 6-4-8.

यशस्वी - Victorious छां 3-13-2.

यष्टया - By a stick घृ 6-4-7.

यस्त - (a) Deposited छां 8-7-1, 8-7-3, 8-12-6.

याज्ययति - He offers assistance at a sacrifice घृ 4-1-3.

याज्यया - By the sacrificial text verse घृ 3-1-10.

याज्या - A sacrificial text verse (recited at the offering of an oblation) घृ 3-1-7, 3-1-10.

याज्ञवल्क्य - Oh Yājñavalkya ! घृ 3-1-2, 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-1-6, 3-1-7, 3-1-8, 3-1-9, 3-1-10, 3-2-1, 3-2-10, 3-2-11, 3-2-12, 3-2-13, 3-3-1, 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1, 3-6-1, 3-7-1, 3-7-2, 3-8-2, 3-8-3, 3-8-5, 3-8-6, 3-9-1, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13,

3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-19, 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23, 4-1-1, 4-2-1, 4-2-4, 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6, 4-3-15, 4-3-16.

याज्ञवल्क्यः — Name of a celebrated ancient sage, the first reputed teacher of Vājasaneyī-saṁhitā (Śukla Yajurveda वाजसनेयी शुक्ल-यजुर्वेद), who was the disciple of बृहस्पति ऋषि and whose disciple was मनुक पैङ्गव. Probably this Yājñavalkya was also the author of a well-known code of laws next in importance only to that of Manu सू 1-4-3, 2-4-1, 2-4-2, 2-4-4, 2-4-12, 2-4-13, 3-9-18, 3-9-25, 4-1-1, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-1, 4-3-32, 4-3-33, 4-4-23, 4-5-1, 4-5-2, 4-5-3, 4-5-5, 4-5-13, 4-5-15, 6-3-8.

14 **याज्ञवल्क्यः** — Yājñavalkya; Name of a celebrated ancient sage, the first reputed teacher of Vājasaneyī saṁhitā (Śukla Yajurveda वाजसनेयी शुक्ल-यजुर्वेद)

सू 6-5-3 — 14

Tradition from

Uddālaka — 13

to

Āsuri — 15.

याज्ञवल्क्यात् — From याज्ञवल्क्य सू 6-5-3.

याज्ञवल्क्यस्य — Of याज्ञवल्क्य सू 4-5-1.

याज्ञवल्क्याय — To याज्ञवल्क्य सू 6-3-7.

याज्ञवल्क्येन — By याज्ञवल्क्य सू 6-5-3.

याजिकान् — Sacrificers; students of sacrifice सू 3-7-1.

याति — One goes का 2-21, छां 7-15-1, सू 4-3-35.

यापातप्यतः — Appropriately ह्र 8.

यानैः — By vehicles छां 8-12-3.

यायात् — He should go सू 4-3-35.

यावन्ती - As by the time घृ 1-5-11, 3-3-2.

यावती: - As many का 1-15.

यावद् - Till the time; by the time का 1-23, 1-27, छं 1-9-3, 1-11-3,
3-6-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4, 5-9-1, 5-9-2, 5-10-5, 5-11-5, 6-14-2,
6-15-1, 7-1-5, 7-2-2, 7-3-2, 7-4-3, 7-5-3, 7-6-2, 7-7-2, 7-8-2,
7-9-2, 7-10-2, 7-11-2, 7-12-2, 7-13-2, 8-6-1, 8-6-5, 8-15-1,
घृ 1-4-17, 1-5-12, 3-3-2, 5-14-1, 5-14-3, 5-14-6, 6-2-13.

यावत्तु: - As घृ 3-9-1, 6-3-1.

यावान् - As छं 8-1-3, घृ 1-2-4, 1-5-13, 6-1-3.

" 34 " यास्क: - Yāska

घृ 2-6-3 — "34"

4-6-3 — "34"

Tradition from

Unknown

to

Jātukarnya — 35.

यावत्तु - From यास्क घृ 2-6-3, 4-6-3.

यावद् - (a) One who wishes to go घृ 2-4-1.

युवत: - (a) Joined के 1-1, प्र 3-10, छं 8-12-3.

युवता: - (a) Zealous तै 1-11-4.

युवता: - Joined ones घृ 2-5-19.

युवतामान: - (a) Ones whose selves are devoted to मु 3-2-5.

युक्तेन - (a) By diligent one का 3-6.

युग्मवत्ते - They are joined or united घृ 5-13-2.

युनक्ति - He joins के 1-1.

युयोधि - You overcome in fight ई 18, घृ 5-15-1.

युवा - A youth तै 2-8-1.

युष्मकं - (Pron. a.) Yours घृ 3-8-1, 3-8-12.

यूय - (Pron. a.) You छं 5-18-1.

योग - Deep and abstract meditation का 6-11.

योगः - Contemplation का 6-11, ते 2-4-1.

योगक्षेमः - Well-being; preserving the old and acquiring the new; security; अलम्ब्यलानी योगः स्यात् क्षेमो लब्धस्य पालनम् ॥ ते 3-10-2.

योगक्षेमात् - From योगक्षेमः (Prefers to योगक्षेम) का 2-2.

योगविधिम् - Practice of Yoga or mental abstraction का 6-18.

योनि - A womb का 5-7, छां 5-10-7, वृ 6-4-21.

योनि - That source वृ 1-4-11.

योनिः - Place; source मां 6, वृ 1-1-2, 1-4-11.

योनिः - The vulva; the vagina छां 3-8-1, वृ 1-4-6, 6-2-13.

योने - From a source वृ 1-4-6.

योदा - A woman छां 5-8-1, वृ 6-2-13.

योदाग्नौ - In the fire of a woman वृ 6-2-16

योपिकायां - In a woman मुं 2-1-5.

यौवने - In the prime of youth छां 4-4-2, 4-4-4.

र - Vital breath वृ 5-12-1.

रक्षन् - (a) Protecting वृ 4-3-12.

रक्षस्व - You protect ॥ 2-13.

रजतम् - (of) Silver छां 3-19-1, 3-19-2, 4-17-7.

रजतेन - By silver छां 4-17-7.

रजस् - (a) Darksome; rajas वृ 5-14-3.

रजस् - Dust; वृ 6-3-6.

रताः - (a) Inclined to; attached to ई 9, 12, वृ 4-4-10.

रत्नधा - Wealth-bearer वृ 6-4-27.

रत्ना - By sexual union प्र 1-13.

रत्ना - Having had enjoyment वृ 4-3-15, 4-3-16, 4-3-17, 4-3-34.

रथं - A chariot का 3-3, प्र 6-1, वृ 4-2-1.

रथः - Carriage; chariot छां 4-16-3, 4-16-5.

रथचक्रस्य - Of a wheel of the chariot वृ 5-10-1.

रथनाभो - In the navel of a wheel of a chariot म्र 2-6, 6-6, मुं 2-2-6,
घृ 2-5-15.

रथवेधी - On the outer circle of a wheel attached by spokes घृ 2-5-15.

रथस्तरम् - A vedic sãma स्वरादिविगेपान्पूर्वोपाश्वस्यस्वे ऋगस्तरव्यतिरिक्तं
यद् यामं तद् रथस्तरम् ॥ छां 2-12-1, 2-12-2.

रथयोनाः - A team (of horses etc.) on chariots घृ 4-3-10.

रथयोनाम् - A team (of horses etc.) on chariots घृ 4-3-10.

रथश्रेणवः - Lines of chariots छां 5-14-1.

रथाः - Chariots घृ 4-3-10.

रथान् - Chariots घृ 4-3-10.

रथिनम् - One who owns and rides in a carriage का 3-3.

रमणीया - (a) Pleasant छां 5-10-7.

रमणीयचरणाः - (a) Ones of pleasant conduct छां 5-10-7.

रमते - He has delight छां 3-17-1, 3-17-2, 7-12-1, 8-12-5, घृ 1-4-3.

रमन्ते - They have delight घृ 5-12-1.

रममाणः - (a) Having enjoyment छां 8-12-3

रमेत - He should be gratified का 1-28.

रसि - Food म्र 1-4.

रसि - Food म्र 1-5, 1-9, 1-12, 1-13, 2-5, छां 5-16-1, 5-18-2.

रसिमान् - (a) Possessor of wealth छां 5-16-1.

रसयः - Vital rays मुं 1-2-5, छां 3-1-2, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1,
5-4-1, 8-6-2, घृ 5-5-2, 6-2-9.

रसिभिः - With vital rays मुं 1-2-6, छां 8-6-5, घृ 5-5-2.

रसिषु - In vital rays म्र 1-6.

रसिन् - Rays ई 16, छां 1-5-2, घृ 5-15-1.

रसं - Fervour का 4-3, छां 6-9-1, 7-7-1.

रसः - Taste ; disposition of the heart or fervour ; juices म्र 4-8,
मुं 2-1-9, तै 2-7-1, छां 1-1-2, 1-2-10, 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2,

3-5-2, 6-9-2, ४ 1-2-2, 1-3-8, 1-3-19, 2-3-2, 2-3-3, 2-3-4,
2-3-5, 3-9-28 (2), 6-4-1.

रसपनः - (a) Full of juice ४ 4-5-13.

रसतमः - (a) The extreme fervour छां 1-1-3.

रसपते - He tastes प्र 4-2, ४ 4-3-25, 4-4-2, 4-5-15.

रसयते - (a) Of one who tastes ४ 4-3-25.

रसयन् - (a) One who tastes ४ 4-3-25.

रसमित्यं - To be tasted at प्र 4-8.

रसमिता - (a) A taster प्र 4-9.

रसमितुः - (a) Of a taster ४ 4-3-25.

रसयेत् - He should taste ४ 4-3-25, 4-3-31, 4-5-15.

रसाः - Fervours छां 3-5-4.

रसान् - Fervours छां 4-17-1, 4-17-2, 4-17-3, 6-9-1, ४ 3-2-4.

रसानां - Of fervours (tastes) छां 1-1-3, 3-5-4, ४ 2-4-11, 4-5-12,

रसेन - By fervour छां 1-1-9, 4-17-4, 4-17-5, 4-17-6, ४ 3-2-4.

रागात् - From passion मुं 1-2-9.

राजन् - Oh king ! छां 5-3-6, 5-12-1, 5-13-1, 5-14-1, 5-15-1, 5-16-1,
5-17-1.

राजनं - A particular Sama; shining छां 2-20-1, 2-20-2.

राजन्मन्त्र्यः - A relative of royal personage ; a person of evil
intention ; a wretched kṣatriya छां 5-3-5 ४ 6-2-3.

राजपुत्रः - A prince प्र 6-1.

राजयः - Streaks ४ 2-2-2.

राजसूये - In a sacrifice done by a king after conquering all the
rest of the kings ४ 1-4-11.

V राजस्तम्बायनः यज्ञवचाः - Rajastambāyana Yajñavacā
४ 6-5-1 — V

Tradition from

Tura Kāvaṣeya — IV

to

Kuśi — VI.

राजस्तम्बायनात् यज्ञवन्चतः — From Rājastambāyana Yajñavalkya
 सू 6-5-4,

राजा — A king छां 1-10-6, 5-2-5, 5-4-2, 5-10-4, वृ 1-3-24, 1-4-11,
 2-1-2, 2-1-3, 2-5-15, 4-3-20, 4-3-33; 6-2-9, 6-3-5.

राजानं — To a king छां 5-5-2, वृ 1-3-24, 4-3-37, 4-3-38, 6-2-10,
 6-2-16.

राज्यं — Kingdom छां 5-2-5.

राजाः — Of a king छां 5-3-6.

राजा — By a king वृ 1-4-14.

राजा — Of kings छां 8-14-1.

राज्ञी — The queen, name of the western quarter छां 3-15-2.

रातिः — Wealth वृ 3-9-28 (7).

रात्रयः — Nights वृ 1-5-14.

रात्रि — To a night छां 5-10-3, वृ 1-5-14, 6-2-16.

रात्रिः — A night प्र 1-13, छां 5-6-1, वृ 1-1-2, 6-2-11.

रात्रिभिः — By nights वृ 1-5-14.

रात्रीः — Nights का 1-9, 1-11.

रात्रीन् — Nights छां 7-9-1.

रात्रेः — Of a night छां 5-10-3, वृ 6-2-16.

रात्री — At night प्र 1-13, छां 5-2-4.

राषीतरः (राष्यवाः) — Name of a sage सै 1-9-1.

24 राषीतरीपुत्रः — Son of Rāthitārī

वृ 6-5-2 — 24

Tradition from

The son of Bhālukī — 23

to

The son of Śāṇḍilī — 25.

राधीतरीयुगात् - From the son of Rāthi tari घृ 6-5-2.

राढं - (a) Prepared तै 3-10-1.

राढः - (a) Fortunate घृ 4-3-33.

राढ्यते - It is prepared तै 3-10-1.

राभाः - Beautiful women का 1-25.

रावे - For wealth ; enoying fruits of deeds ई 18, घृ 5-15-1.

राशिम् - Mathematics छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

राशिः - Mathematics छां 7-1-4.

रा३३३३३हु३म् आ३३ ज्या३यो३आ३र३३३ (राज्याव) - For Kingdom छां 2-24-4.

राहोः - Of Rāhu छां 8-13-1.

रिप्यति - It injures छां 4-16-3, घृ 1-5-20, 1-5-21, 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-15.

रिप्यन्तम् - (a) Injuring छां 4-16-3.

रिप्येत् - It should injure छां 4-17-4, 4-17-5, 4-17-6.

रत्नमयणं - (n) Of golden colour मुं 3-1-3.

रत्नम् - (with मा) Let me not grieve छां 3-15-2.

रद्रः - Rudra प्र 2-9, घृ 1-4-11, 2-2-2.

रद्राः - Name of a group of gods, eleven in number, (1st group),

1. रंभत, 2. भज, 3. भीम, 4. भव, 5. वाम, 6. पुषाकपि, 7. अजंकपाद, 8. उग्र, 9. अहिर्बुध्न्य, 10. बहुरूष, 11. महान्, (or 2nd group)

1. द्यौरद्व, 2. रांभु, 3. गिरीश, 4. अजंकपाद, 5. अहिर्बुध्न्य, 6. विमाको 7. अपराजित, 8. भुवनाधीश्वर, 9. कपाली, 10. स्याणु, 11. भय,

(3 rd group) 1. मय्यु, 2. मनु, 3. महानस, 4. सिद्ध, 5. महान्, 6. ऋतुम्यज, 7. मदरेता, 8. भाव, 9. काल, 10. वामदेव, 11. धृतरत्न,

(पञ्च कर्मेन्द्रियाणि पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि मनः च), छां 2-24-10, 3-7-1 3-16-3, 3-16-4, घृ 1-4-12, 3-9-2, 3-9-4.

रद्राणा - Of Rudras छां 2-24-1, 3-7-3, 3-7-4, 3-16-4.

रधिरं - Blood घृ 3-9-28 (2).

रूपं - Appearance; beauty ई 16, के 2-1, का 4-3, 5-9, 5-10, 5-12, 6-9, सुं 1-1-9, छां 1-7-5, 3-1-4, 3-2-3, 3-3-3, 3-4-3, 3-6-2, 3-6-3, 3-7-2, 3-7-3, 3-8-2, 3-8-3, 3-9-2, 3-9-3, 3-10-2, 3-10-3, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, 6-4-6, घृ 1-4-7, 1-4-11, 1-4-14, 1-5-8, 1-5-9, 1-5-10, 1-5-11, 1-5-12, 1-5-13, 1-5-21, 2-3-6, 2-5 19, 4-3-21, 4-4-4, 5-15-1,

रूपाणां - Of appearances घृ 1-6-2, 2-4-11, 4-5-12.

रूपाणि - Appearances छां 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, घृ 1-6-2, 3-2-5, 3-9-12, 3-9-15, 3-9-20, 4-3-7, 4-3-13, 6-4-21.

रूपात् - From an appearance छां 3-6-2, 3-6-3, 3-7-2, 3-7-3, 3-8-2, 3-8-3, 3-9-2, 3-9-3, 3-10-2, 3-10-4.

रूपाभ्यां - From two appearances घृ 1-4-15.

रूपे - Two appearances घृ 2-3-1.

रूपेण - By appearance छां 8-3-4, 8-12-2, 8-12-3, घृ 3-2-5.

रूपेव - In appearances घृ 3-9-20

रूपैः - By appearances घृ 1-6-2

रेतः - Semen virile प्र 1-14, सुं 2-1-5, दे 1-4, 2-4, 4-1, छां 5-7-2, 5-8-2, 5-10-6, घृ 1-2-4, 3-2-13, 3-7-23, 3-9-17, 3-9-22, 6-1-6, 6-1-12, 6-1-14, 6-2-12, 6-2-13, 6-4-1, 6-4-4, 6-4-5, 6-4-10, 6-4-11, 6-4-20.

रेतसः - Of semen दे 1-4, छां 3-17-7, घृ 1-4-6, 2-5-1, 3-7-23, 3-9 28 (5).

रेतसा - With semen घृ 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12, 6-4-10, 6-4-11.

रेतसि - In the semen घृ 3-7-23, 3-9-22.

रेतसे - to the Semen घृ 6-3-2

रेमे - He had delight घृ 1-4-3.

रेविदा - (a) One who urges दे 1-10-1.

रेवत्य - Name of a sāmān formed from a Rgveda hymn ; a cow छां 2-18-1, 2-18-2.

रैव - Oh Raikva ! छां 4-2-2, 4-2-4.

रैव - To Raikva छां 4-1-3, 4-1-5.

रैवः - Name on an Upaniṣadic philosopher छां 4-1-3, 4-1-5, 4-1-8.

रैवपर्णाः - Those towns where Raikva stayed छां 4-2-5.

रैवसृ - Made of semen घृ 2-5-2.

रोग - Disease छां 7-26-2.

रोचिष्णुः - (a) Shining one घृ 2-1-9.

रोक्ष्यति - He will lose घृ 1-4-8.

रोदयति - They make cry छां 3-16-3, घृ 3-9-4.

रोदिति - He laments छां 3-15-2, 8-10-2, 8-10-4.

रोनाणि - Body-hair छां 8-13-1.

रोहति - It grows घृ 3-9-28 (4).

रोहितम् - (a) Red छां 3-1-4, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, 6-4-6.

रौद्रम् - (a) Addressed to Rudra छां 2-24-7.

सद्यम् - A target सुं 2-2-3, 2-2-4.

सन्वामहे - we will get का 1-27.

सप्रा - (a) One who gets का 2-7.

सप्त्वा - Having got का 2-13, 6-18, सै 2-7-1, छां 7-12-1.

समप्ते - He obtains छां 3-12-9, 7-22-1, 8-3-1, 8-3-2.

समप्ते - They obtain छां 6-9-2.

समैवहि - We may obtain छां 1-10-6.

सम्प्यः - (a) Obtainable का 1-22, 2-7, 2-23, सुं 3-1-5, 3-2-3, 3-2-4.

सम्प्यस्य - Of a drum घृ 5-10-1.

सम्पनीयाः - (a) Those fit to obtain का 1-25.

सम्भूकः - (a) One who is accustomed to receive छां 5-2-2.

सवणम् - Alkaline salt छां 6-13-1, 6-13-2, घृ 2-4-12.

सवणेन - with salt छां 4-17-7.

साहपायनिः - (धृग्यु A person's name) son of Lāhya 3-3-1, 3-3-2.

लिङ्गं - The subtle frame of body ; the indestructible original of the gross or visible body घृ 4-4-6.

सिन्धु - (a) Slimy छां 8-14-1.

लिप्यते - It defiles ई 2, का 5-11, छां 5-10-10, घृ 4-4-23.

लेलायति - (den.) To quiver घृ 4-3-7.

लेलायते - (den.) To tremble मुं 1-2-2.

लेलायमाना - The 7th tongue of fire मुं 1-2-4.

लेखेन - By the measure of time (equal to two Kalas) छां 2-22-5.

लोक - The world प्र 1-9, 3-7, 3-10, 5-1, मुं 1-2-10, 3-1-10, तै 2-6-1
छां 1-8-5, 1-8-7, 2-22-2, 2-24-5, 2-24-9, 2-24-14, 3-13-6,
7-3-1, 7-7-1, 7-14-1, 8-3-3, 8-3-5, 8-8-5, घृ 1-4-15, 1-5-13,
3-1-6, 3-1-9, 3-2-12, 3-7-1, 4-3-7, 4-4-8, 4-4-22, 5-3-1, 5-10-1,
5-11-1, 6-2-2.

लोक. - The world का 2-6, तै 1-5-1, ऐ 5-3, छां 1-8-5, 1-8-7, 1-9-4,
1-13-1, 2-24-2, 5-3-3, 5-4-1, 5-10-8, 7-3-1, 7-4-2, 7-8-1, 8-1-6, घृ
1-4-16, 1-5-4, 1-5-17, 3-3-2, 3-7-1, 3-7-2, 3-9-10, 3-9-11,
3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 4-1-2, 4-3-20,
4-3-32, 4-4-13, 4-4-22, 4-5-11, 6-2-2, 6-2-9, 6-2-11, 6-4-3.

लोकसिते - (a) For inhabiting heaven छां 2-24-5, 2-24-9.

लोकसिद्ध्यः - From those inhabiting heaven छां 2-24-14.

लोकविन् - (a) Conqueror of world घृ 1-3-28.

लोकदुःखेन - By the sorrow of the people का 5-11.

लोक्कद्वारम् - The gate of heaven छां 2-24-4, 2-24-8, 2-24-12, 2-24-13,
8-6-5.

लोकपालाः - The guardians of quarters of the world ऐ 3-1.

लोकपालान् - The guardians of quarters of the world ऐ 1-3.

लोकविद् - (a) One who knows the worlds घृ 3-7-1.

लोकस्य - Of the world छां 1 8-5, 1-8-7, 1-9-1, 3-13-6, 7-4-2, घृ 4-3-9.

लोकाः - Worlds ई 3, का 1-3, 5-8, 6-1, प्र 6-4, मुं 1-1-8, 2-1-6, 2-1-8,
2-2-2, तै 1-5-2, ऐ 1-3, 3-1, 4-3, छां 1-6-8, 1-7-6, 2-2-3, 2-21-1,

7-25-2, 8-12-6 घृ 1-2-7, 1-5-4, 1-5-16, 1-5-17, 2-1-18, 2-1-20,
2-4-5, 2-4-6, 2-5-15, 3-9-8, 3-9-26, 4-3-22, 4-4-11, 4-5-6, 4-5-7.

लोकान् - From the world के 1-2, 2-5, तै 2-8-5, 3-10-5, दे 5-4,
घृ 1-4-17, 2-1-5, 3-8-10, 4-4-6, 5-10-1, 6-4-4, 6-4-12.

लोकानिम् - The beginning of the world का 1-15.

लोकान् - The worlds मुं 1-2-3, 1-2-12, तै 3-10-5, दे 1-1, 1-2, छां 1-7-7,
1-7-8, 1-9-2, 2-7-2, 2-17-2, 2-23-2, 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4,
4-14-3, 4-17-1, 7-4-3, 7-5-3, 7-7-2, 7-9-2, 7-11-2, 7-12-2, 8-7-1,
8-7-2, 8-7-3, 8-12-6, घृ 2-4-6, 4-5-7, 5-4-1, 5-14-6, 6-2-16.

लोकानां - Of the worlds दे 4-3, छां 4-17-8, 8-4-1, घृ 1-5-16, 2-4-5,
3-3-1, 4-4-22, 4-5-6.

लोकाय - To the world घृ 1-4-16, 4-4-6.

लोकानि - (a) Lookers मुं 2-2-2.

लोकीभवति - Becomes of worlds छां 2-17-2, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2.

लोके - In the world के 4-9, का 1-12, 3-1, मुं 1-2-1, दे 5-4, छां 1-9-3,
1-9-4, 2-24-5, 2-24-9, 2-24-15, 3-14-1, 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4,
4-8-4, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2, 5-1-3, घृ 1-5-17, 2-1-10, 2-1-12
3-8-10.

लोकेन - With a world तै 1-3-4.

लोकेभ्यः - From worlds छां 3-14-3.

लोकेषु - In worlds का 6-4, ॥ 6-4, छां 2-2-1, 2-2-3, 2-17-1, 2-17-2,
3-13-7, 4-15-4, 5-3-7, 5-18-1, 5-24-1, 7-25-2, 8-1-6, 8-4-3,
8-5-4, घृ 1-3-1, 5-14-1.

लोकाः - With worlds घृ 1-3-22.

लोकपणा - Desire for getting worlds घृ 3-5-1, 4-4-22.

लोकपणायाः - Of a desire for getting worlds घृ 3-5-1, 4-4-22.

लोकौ - Two worlds छां 8-6-2, 8-8-4, घृ 4-3-7.

लोकपम् - World-procuring घृ 1-5-17.

लोम - Wool छां 2-19-1.

लोमशः - From the hair on the body वे 1-4.

लोमशः - Woollen तै 1-4-2.

लोमानि - Hair on the body मुं 1-1-7, वे 1-4, 2-4, छां 5-18-2, वृ 1-1-1, 3-2-13, 3-9-28 (1), 5-2-13, 6-4-3.

लोमः - Lump of mud वृ 1-3-7.

लोहं - Iron; gold छां 4-17-7, 6-1-5.

लोहमणिना - By an ingot of gold छां 6-1-5.

लोहमयं - (n) Made up of gold छां 6-1-5.

लोहितं - Blood छां 6-5-2, वृ 3-2-13.

लोहितं - (a) Red वृ 4-4-9.

लोहितः - (a) Red छां 8-6-1.

लोहितविमः - Blood lump वृ 4-2-3.

लोहितस्य - Of red छां 8-6-1, वृ 4-3-20.

लोहिताक्षः - (a) Red-eyed वृ 6-4-16.

लोहितः - (a) Red streaks वृ 2-2-2.

लोहेन - By gold छां 4-17-7.

य - Yours अ 1-2, 6-6, सुं 1-3-1, 1-2-6, 2-2-6 छां 5-1-7, 5-11-7, वृ 3-1-2, 3-9-27, 6-1-7.

ययन - The Tradition वृ 6-3-6.

यतः - (1) Line of tradition अ 1) Mṛtyu, 2) Naciketas.

यतः - (2) 1. Pippalāda अ

2 Sukeśa	2 Śaibya	2 Saurya- yani	2 Kauśa- lya	2 Bhār- gava	2 Kaban- dhi
Uśādvāja	Saṅkama	Gārgya	Āśvalāyana	Vaidarbhi	Kātyāyana
3 Hiraṇyabha					
A prince of					
Kosala					
यतः - (3) मुं					
1. Brahmi					
2. Atharva					
3. Āṅgīrā					

4. Satyavahā Bhāradvāja
5. Āṅgīrasa
6. Śaunaka Mahākṣāla

संज्ञः - (4) सू 2-6-3 4-6-3.

1. Svayambhūti Brahmā
2. Brahmā
3. Parameṣṭhīn
4. Śanaga
5. Śanātana
6. Śaṅṅru
7. Vyaṣṭi
8. Vipracitti
9. Eka Rsi
10. Prādhvarīśana
11. Mṛtyu Prādhvarīśana
12. Ātharvana Daiva
13. Dadhyañe Ātharvana
14. The two Aśvins
15. Viśvarūpa Tvāṣṭra
16. Ābhūti Tvāṣṭra
17. Ayaśya Āṅgīrasa
18. Pathin Saubhara
19. Vatsanapād Bābhṛava
20. Vidarbhi Kauṇḍīnya
21. Galava
22. Kumārahārīta
23. Kaiśorya Kāpya
24. Śaṅḍīya I
25. Vātsya

26. Gautama I
27. Gautama II
28. Māṇṭi
29. Ātreya
30. Bhāradvāja I
31. Āsuri
32. Aupajandhani
33. Traivṇṇi
34. Āsurāyana
- "34". Yāska
35. Jātukanya
36. Pārśvarya
37. Pārśvaryaṇa
38. Ghytakaśika

पृ 2-6-2

पृ 4-6 2

39. Kauśīkayani	39. Kauśīkayani
40. Valjavadāyana	"40" Śāyakaṇva
41. Pārśvarya II	"41" Kāśyapa
42. Bhāradvāja II	"42" Saukarāyana
43. Gautama III	"43" Mādhyandinaṇva
"43" Bhāradvāja III	
44. Bhāradvāja IV	"44" Jātākāyana
45. Pārśvarya III	"45" Uddālakāyana
46. Prācinayogya and Satava	"46" Gargyāyana
47. Gautama IV	"47" Pārśvaryaṇa II
48. Anabhimātā I	"48" Satava
49. Anabhimātā II	"49" Gautama V

50. Ānabhinimalāta III	"50" Gārgya I
51. Śāṇḍilya II	"51" Gārgya II
52. Āgnivesya	52. Āgaiveṣya

सू 2-6-1, 4-6-1.

- 53. Kauśika I
- 53. Gautama VI
- 54. Śāṇḍilya III
- 55. Kaundīnya
- 56. Kauśika II
- 57. Gaupavana I
- 58. Pautimṣya I
- 59. Gaupavana II
- 60. Pautimṣya II

संज्ञा: (5) सू 6-5-1,

- I. Svayambhu Brahma
- II. Brahmag
- III. Prajāpati
- IV. Tura Kāvaṣeya
- V. Yajñavacas Rājastambāyana
- IV. Kuśri I
- VII. Vātsya
- VIII. Śāṇḍilya IV
- IX. Vāmakaṣāyana
- X. Māhietli
- XI. Kautsa
- XII. Māṇḍavya
- XIII. Māṇḍūkāyani

सू 6-5-3.

- 1. Ādītya
- 2. Ambhijī
- 3. Vāc
- 4. Kaśyapa Naidhruvi
- 5. Śilpa Kaśyapa
- 6. Hārta Kaśyapa
- 7. Asita Vārṣagaṇa
- 8. Jihvāvant Bādhyoga
- 9. Vājaśravas
- 10. Kuśri II
- 11. Upaveśi
- 12. Aruṇa
- 13. Uddālaka
- 14. Yājñavalkya

सू 6-5-2.

- 15. Āuri
- 16. Āsurāyana

17. The son of Prāṇi, the
Āsurisārin

॥ 6-5-2.

XIV and 18 Saṅjivī's son

19. Prācinayogī's son

20. Kāśakeyī's son

21. Vaidabhrī's son

22. Krauñcī's son

23. Bhālukī's son

24. Rāthitarī's son

25. Sāṇḍilī's son

26. Māṇḍukī's son

27. Māṇḍūkāyanī's son

28. Jāyāntī's son

29. Ālambī's son I

30. Ālambāyanī's son

31. Śaṅkṛī's son

32. Śaṅgī's son

33. Ārtabhāgī's son

34. Vārkāruṇī's son I

35. Vārkāruṇī's son II

36. Pārāśarī's son I

37. Vātsī's son

38. Pārāśarī's son II

39. Bhāradvājī's son I

40. Gautamī's son I

41. Ātreya's son

॥ 6-5-1.

42. Kāpī's son

" 42 " Kāṇvī's son

43. Vaiyāghrapādī's son

" 43 " Ālambī's son II

44. Kauśikī's son

45. Kātyāyanī's son I

46. Pārāsari's son III

47. Aupasvati's son

48. Pārāsari's son IV

49. Bhārdvaji's son II

50. Gautami's son II

51. Kātyāyani's son II

52. Pautimāṇi's son

वपतव्यम् - (a) Fit to be spoken प्र 4-8.

वपतव्याः - (a) Those fit to be spoken छां 2-22-5.

वपता - (a) An expounder कृ 1-22, 2-7, छां 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1, 4-14-1.

वपतारं - To an expounder तै प्रा, 1-1-1, 1-12-1, ये प्रा.

वधतुं - In order to speak प्र 6-1.

वधतुः - Of a speaker वृ 4-3-26.

वधतेः - Of a speech 4-3-26.

वदवति - He will speak प्र 1-1, वृ 2-1-15, 3-8-1.

वदवामः We will speak प्र 1-2.

वदामि - I will speak छां 4-14-3, 7-1-1, वृ 4-2-1, 6-2-8.

वदः - Saying छां 8-7-3, वृ 6-2-2.

वज्र - A thunder-bolt; a perforating instrument कृ 6-2.

वज्रः - A thunder-bolt ; a perforating instrument वृ 6-4-23.

वडवा - A mare वृ 1-4-4.

वधं - Offspring ; a calf छां 3-15-2, वृ 1-5-2.

वसः - Offspring ; a calf छां 3-15-2, वृ 5-8-1.

19 वत्तन्पातु नाप्रवः - Vatsanapāt Bābhava.

वृ 2-6-3 — 19

4-6-3 — 19

Tradition from

Pathin Saubhara — III

वरेषु - Among boons वृ 6-2-6.

वर्जयेत् - He should exclude छां 2-22-1.

वर्ण - Caste ; tribe वृ 1-4-13.

वर्णः - Complexion का 1-28.

वर्णः - A character of sound तै 1-2-1.

वर्णरतिप्रमोदान् - (Triad) Pleasure in attachment to beauty का 1-28.

वर्तते - Happens to be छां 1-1-9.

वर्तनी - A hymn छां 4-16-1, 4-16-4

वर्तनी - A hymn छां 4-16-3.

वर्तन्या - By the eyelash वृ 2-2-2.

वर्तमानः - (a) Existing one न 1-8, छां 4-16-3, 4-16-5.

वर्तमानाः - (a) Those existing का 2-5, सुं 1-2-8, 1-2-9.

वर्तयन् - (a) Behaving छां 8-15-1.

वर्तथाः - Thou shouldst act तै 1-11-4.

वर्तन् - They should act तै 1-11-4.

वर्तमनी (वर्तन्-द्विवचन) - The two eye-edges छां 4-15-1.

वर्धते - It grows वृ 4-4-23.

वर्धन्ते - They grow तै 2-2-1.

वर्ष - Rain छां 5-5-2, 5-6-2, 7-4-2.

वर्षण - A long series of years छां 4-4-5.

वर्षति - It rains छां 2-3-1, 2-3-2, 2-4-1, 2-15-1, 6-2-4, वृ 1-1-1.

वर्षन्तं - While raining छां 2-15-2.

वर्षयति - It causes to rain छां 2-3-2.

वर्षात - One hundred years छां 3-16-7.

वर्षसहस्राणि - Thousands of years वृ 3-8-10.

वर्षस्य - of rain छां 7-4-2.

वर्षा - The rainy season छां 2-5-1, 2-16-1.

वर्षाणि - Years छां 3-16-1, 3-16-3, 3-16-5, 4-10-1, 8-7-3, 8-9-3, 8-10-4, 8-1-3.

वपिष्यति - It will rain छां 7-11-1.

वल्मीके - In ant-hill च 4-4-7.

वव्रे - He chose च 4-3-1.

वसः - Desire पे 5-2.

वसम् - In one's power or control का 2-6.

वशी - (a) Ruler का 5-12, च 4-4-22.

वशे - Under one's influence प्र 2-13.

वशमानि - (a) Subdued ones का 3-6.

वसद्कारं - To Vasaṭkāra (an exclamation while offering to gods)
च 5-8-1.

वसद्कारः - An exclamation vasaṭ during offering to Gods च 5-8-1.

वस - You stay छां 5-3-7, 6-1-1, 8-9-3, 8-10-4, 8-11-3.

वसति - He dwells का 1-8, च 5-10-1, 6-2-3.

वसति - A dwelling च 6-2-3.

वसत्यौ - In an intention to dwell तै 3-10-1.

वसत्योपमन्त्रपाञ्चके - He invited to stay च 6-2-3.

वसनेन - By clothing छां 8-8-5.

वसन्त - (a) Staying छां 4-3-6.

वसन्तः - Spring छां 2-5-1, 2-16-1.

वसन्ति - They dwell च 6-2-15.

वसन्तु - Let them dwell छां 5-11-5.

वसवः - Gods called Vasu, A class of gods namely (1st group)

1. अप, 2. इष्य, 3. सोम, 4. धर, or धव, 5. अनिल, 6. मनल, 7. प्रत्यूष,
  8. प्रभास, eight only; see अष्टौ. (2nd group) 1. अग्नि, 2. पृथिवी,
  3. वायु, 4. अन्तरिक्ष, 5. आदित्य, 6. द्यौ, 7. चन्द्रमस्, 8. नक्षत्राणि.
- छां 2-24-6, 3-6-1, 3-16-1, 3-16-2, च 1-4-12, 3-9-2, 3-9-3.

वसिष्ठ - (a) The most excellent छां 5-1-2.

वसिष्ठः - (a) Rich; very rich; garment; very rich garment; most excellent छां 5-1-2, 5-1-13, बृ 6-1-2, 6-1-7, 6-1-14.

वसिष्ठः - A sage's name used for one of two nostrils बृ 2-2-4.

वसिष्ठकश्यपो - वसिष्ठ and कश्यप - बृ 2-2-4.

वसिष्ठा - (a. f.) The most excellent बृ 6-1-2.

वसिष्ठा - (a. f.) The most excellent बृ 6-1-2.

वसिष्ठाय - (a) To the most excellent छां 5-2-5.

वसिष्ठायै - (a) To the excellent बृ 6-3-2.

वसिष्ठास्मि - I am the most excellent बृ 6-1-14.

वसु - Every result of action बृ 4-4-24.

वसु - (a) One who accommodates all good का 5-2.

वसुदानः - (a) Giver of good बृ 4-4-24.

वसुधानः - Wealth which comprises actions of beings and results छां 3-15-1.

वसुविद्यः - (a) Treasure-finder बृ 6-4-27.

वसूना - Of Vasus छां 2-24-1, 3-6-3, 3-6-4, 3-16-2.

वस्यसः - (a) Wealthier ते 1-4-3.

वहन्ति - They carry मुं 1-2-6.

वहमि - You carry बृ 5-14-8.

वह्निम. Preeminent fire (carrier of offering to gods) ॥ 2-8.

वा - You two वे 2-5, बृ 2-5-16, 2-5-17.

3 वाक् - Vac (Expression)

बृ 6-5 3 - 3.

Tradition from

Ambhini - 2

to

Kaśyapa Naidhruvi - 4.

वा ६-१-४ - An expression केवा, 1-3, 1-5, का 3-13, प्र 2-2, 2-4, 4-8, मुं 2-2-2, ते 1-3-4, 1-7-1, वेवा, 1-4; 2-4, छांवा, 1-1-2, 1-1-5,

1-2-11, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-6, 1-3-7, 1-7-1, 1-13-2, 1-13-4, 2-7-1,
2-8-3, 2-11-1, 2-23-3, 3-12-1, 3-13-3, 3-18-2, 3-18-3, 4-3-3,
4-16-1, 5-1-2, 5-1-8, 5-1-13, 5-7-1, 5-21-2, 6-5-3, 6-5-4, 6-6-4,
6-6-5, 6-7-6, 6-8-6, 6-15-1, 6-15-2, 7-2-1, 7-26-1, 8-12-4, वृ 1-1-1,
1-2-4, 1-3-2, 1-3-12, 1-3-20, 1-3-21, 1-3-22, 1-3-23, 1-3-27,
1-4-7, 1-4-17, 1-5-3, 1-5-4, 1-5-5, 1-5-6, 1-5-7, 1-5-8, 1-5-11,
1-5-18, 1-5-21, 1-6-1, 2-1-17, 2-2-3, 2-2-4, 2-4-11, 3-1-3, 3-2-3
3-2-13, 3-7-17, 3-9-24, 4-1-2, 4-3-5, 4-5-12, 5-2-3, 5-14-5, 6-1-2,
6-1-8, 6-1-14, 6-2-12, 6-4-25.

वाकोवाक्यम् - Logic (संज्ञासूत्रं) छां 7-1-2, 7-1-4, 7-2-1, 7-7-1.

वाक्पतिः - Master of expression तै 1-6-2.

वाक्चक्रं - Special hymn from the Rgveda छां 1-3-4.

वाग्धि - Expression for; speech for (वाग् + धि) वृ 1-5-8, 2-2-3.

वाग्दीहं - Milk of speech छां 1-3-7.

वाग्विबृताः - (a) Described by speech मुं 2-1-4.

वाङ्मात्रविषयम् - If there were no speech छां 7-2-1.

वाङ्मयः - (a) Consisting of speech वृ 1-5-3, 2-5-3.

वाचं - The expression; the language के 1-1, 1-2, मुं 1-2-6, तै 3-1-1,
दे 5-1, छां 1-2-3, 1-3-3, 1-8-2, 5-3-6, 7-2-1, 7-2-2, 7-3-1, 7-4-1,
7-5-1, वृ 1-2-4, 1-3-2, 1-3-12, 1-5-3, 3-7-17, 5-8-1, 5-14-5,
6-2-5, 6-4-18.

वाचः - (pl.) Languages; expressions के 1-2, मुं 2-2-5, तै 2-4-1,
2-9-1, छां 5-1-15.

वाचः - Of language दे 1-4, छां 1-1-2, 1-3-6, 1-3-7, 1-13-4, 2-8-1,
2-8-3, 7-2-2, 7-3-1, वृ 1-5-8 11-5-11, 3-7-17, 4-4-21.

वाचनगोत्री - [Daughter of Vacakou वचनम् (गार्गी)] वृ 3-6-1, 3-8-1,
3-8-12.

वाचनमः - (a) Maintaining perfect silence छां 5-2-7.

वाचा - By or with language के 1-5, का 6-12, मुं 3-1-8, दे 3-3, 3-11,

छां 4-16-2, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, वृ 1-2-5, 1-3-25, 2-2-4, 3-1-3, 3-2-3, 4-1-2, 4-3-5, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12, 6-2-7.

वाचारम्भणम् - Resorting to speech छां 6-1-1, 6-1-5, 6-1-6, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4.

वाचि - In a language or expression अ 2-12, तै 3-10-2, ऐमा, छां 2-8-1, 2-8-3, 5-21-2, वृ 1-3-2, 1-3-25, 1-3-27 2-1-1, 3-7-17, 3-9-24, 4-3-6.

वाचि - To an expression वृ 6-3-2.

वाजगेयेन - By the Vājapeya (name of a sacrifice) Yajñे वृ 6-4-3.

वाजस्रवस् - (वाग् प्रश्नं तद्दानादिनिमित्तं यज्ञो यज्ञो यज्ञः) Vājāsravas का 1-1.

9 वाजस्रवस् - वृ 6-5-3 - 9

Tradition from

Jihvāvat Bādhya - 8

to

Kaśa - 10

वाजस्रवस् - From Vājāsravas वृ 6-5-3.

वाजसनेया - Name of Yājñeyavalkya, The author of Vājasaneyi Samhitā or Śukla Yajurveda वृ 6-3-8

वाजसनेवसंहितोरनिबन्ध - The Upaniṣad from the text of Śukla Yajurveda ई अन्तम् :

वाजसनेयाय - To Vājasaneyi वृ 6-3-7.

वाजसनेयेन - By Vājasaneyi वृ 6-5-3.

वातानि - In the Sun तै 1-10-1.

वाजो - A horse वृ 1-1-2.

वात - A wind वृ 3-2 13.

वातः - Wind तै 2-8-1, छां 2-3-1, वृ 1-1-1.

वाता - Winds वृ 6-3-6.

- 37 वात्सीपुत्रः — The son of Vātsī
 च 6-5-2 — 37.
 Tradition from
 The son of Pārāśari I — 36,
 to
 The son of Pārāśari II — 38
- वात्सीपुत्रात् — From the son of Vātsī च 6-5-2.
- 25 वात्स्यः — Vātsya
 च 2-6-3 — 25
 4-6-3 — 25
 Tradition from
 Śāṇḍilya — 24
 to
 Gautama — 26.
- VII वात्स्यः — Vātsya
 च 6-5-4 — VII
 Tradition from
 Kuśri — VI
 to
 Śāṇḍilya — VIII
- वात्स्यात् — From Vātsya च 2-6-3, 4-6-3, 6-5-4.
- वाद्यमानायै — (a) For one being played च 2-4-9, 4-5-10.
- वामे — (a) In the left च 4-2-3.
- IX वामकशायन — Vāmakakṣāyana
 च 6-5-4 — IX
 Tradition from
 Śāṇḍilya — VIII
 to
 Māhātī — X.

वामकशासनात् - From Vāmakakṣāyana श्रु 6-5-1.

वामदेव. - Name of a sage दे 4-5, श्रु 1-4-10.

वामदेव्यम् - A Sama or Vedic chant, the cult of which involved promiscuous relations with women छां 2-13-1, 2-13-2.

वामनं - (a) Fit for worshipping का 5-3.

वामनी - (a) Who carries fruits of moral merits छां 4-15-3.

वामानि - Desirable things छां 4-15-2, 4-15-3.

वायवे - To the wind छां 2-24-9, श्रु 3-3-2.

वायु - To a life wind के 3-7, छां 3-13-6, 3-15-2, 3-15-6, 4-3-1, 4-3-2, 4-17-1, 5-10-5, 5-14-1, 7-2-1, 7-7-1, 7-11-1, श्रु 1-2-3, 3-3-2, 3-7-7, 5-10-1, 6-2-16.

वायुः - A life wind ई 17, के 3-8, 4-2, का 5-10, 6-3, ऋ 2-2, 2-5, 3-8, 4-8, 6-4, मुं 2-1-3, 2-1-4, तै 1-3-2, 1-5-2, 1-7-1, 2-1-1, दे 1-4, 2-4, 3-10, 5-3, छां 1-3-7, 1-6-2, 1-13-1, 2-20-1, 2-21-1, 3-13-5, 3-15-2, 3-18-2, 4-3-1, 4-3-2, 4-3-4, 5-5-1, 5-10-5, 5-23-2, 7-4-2, 8-1-3, 8-12-2, श्रु 1-3-13, 1-5-22, 2-3-3, 2-4-11, 2-5-4, 3-1-5, 3-3-2, 3-6-1, 3-7-2, 3-7-7, 3-9-3, 3-9-7, 5-15-1, 6-4-22, 6-4-23.

वायुना - By the wind छां 3-18-4, श्रु 3-1-5, 3-7-2.

वायुमय - (a) Made of wind श्रु 4-4-5.

वायुभावा - Element of the wind प्र 4-8.

वायुरं (अस्मिन् वायुर्विद्यते) - In which wind exists श्रु 5-1-1.

वायो - Oh wind ! के 3-7, तै वा, 1-1-1, 1-12-1.

वायोः - Of wind तै 2-1-1, छां 2-22-1, 4-17-2, श्रु 2-3-2, 2-5-4, 3-7-7, 6-2-16.

वायो - In the wind तै 1-6-1, छां 5-23-2, श्रु 2-1-6, 2-5-4, 3-6-1, 3-7-7.

वारणं - (a) An aquatic-animal-like sounding Sāma छां 2-22-1.

वारुणिः - Son of Varuṇa तै 3-1-1.

वारुणी - (a) Taught by Varuṇa तै 3-6-1.

34 वार्करीणीपुत्रः - The son Vārkaruṇi — I

वृ 6-5-2 — 34

Tradition from

The son of Ārtabhāgi — 33

to

The son of Vārkaruṇi — II 35.

35 वार्करीणीपुत्रः - The son of Varkaruṇi II

वृ 6-5-2 — 35

Tradition from

The son of Vārkaruṇi — 34

to

The son of Pārāśari — I 36.

वार्करीणीपुत्रात् - From the son of Vārkaruṇi वृ 6-5-2.

वार्वाणि - All valuable things वृ 6-4-27

वार्ष्णः (वरुणः) - Son of Vṛṣṇa (वृष्णः) वृ 4-1-4.

वाव - A particle laying stress on the preceding word के 4-7,

प्र 4-4, 5-1, तै 1-5-2, 1-5-3, 2-9-1 रे 2-3, छां 1-13-1, 3-11-5,

3-12-2, 3-12-3, 3-12-4, 3-12-7, 3-12-8, 3-12-9, 3-13-7, 3-16-1,

3-16-3, 3-16-5, 4-3-1, 4-3-3, 4-10-5, 4-14-3, 5-1-1, 5-1-2,

5-1-3, 5-1-4, 5-3-4, 5-4-1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1, 6-11-3,

6-13-2, 7-1-5, 7-2-1, 7-2-2, 7-3-1, 7-3-2, 7-4-1, 7-4-3, 7-5-1,

7-5-3, 7-6-1, 7-6-2, 7-7-1, 7-7-2, 7-8-1, 7-8-2, 7-9-1, 7-9-2,

7-10-1, 7-10-2, 7-11-1, 7-11-2, 7-12-1, 7-12-2, 7-13-1, 7-13-2,

7-14-1, 7-14-2, 8-1-1, 8-1-2, 8-12-1, वृ 1-4-5, 1-5-16, 1-5-21,

2-2-1, 2-3-1, 6-2-3.

वावदिषद् - { a } One who would desire to speak रे 3-13.

वासः - Habitation छां 5-2-2.

वासः - Garment वृ 2-3-6, 6-1-14.

वासयते - He inhabits ; he gives lodging वृ 1-4-16.

वातयन्ति - They inhabit छां 3-16-1.

वासरं - A day छां 3-17-7.

वासवम् - (a) Relating to the Vasus छां 2-2-3.

वामासि - Clothes सै 1-4-2.

वासोद्दृक्ष - Dwelling-tree प्र 4-7.

वास्पम् - (a) Fit to be pervaded ई 1.

वाहाः - Carriages का 1-26.

वि - Food वृ 5-12-1.

विंशतिः - (a) Twenty छां 7-26-2.

वि-एव-त्वा नवविद्यामि - I shall cause you to know clearly वृ 2-1-15.

विवारः - A change of nature छां 6-1-4, 6-1-5, 6-1-6, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4.

विकिरति - He dissolves छे 2-1-10.

विगीतः - (a) Famous वृ 6-4-18.

विक्लापन - Weariness वृ 4-4-21.

विषदाण - (a) Able ; wise one प्र 1-11.

विचक्षिरे - They announced ई 10, 13.

विचक्षणम् - (a) Very active सै 1-4-1.

विचिकित्सः - one who is free from doubt वृ 4-4-23.

विचिक्वित्सन्ति - They are doubtful का 1-29.

विचिक्वित्सर - Doubt का 1-20, सै 1-11-3, छां 3-14-4, वृ 1-5-3.

विचिकित्सितम् - They were doubtful का 1-21, 1-22.

विचित्रम् - Having discerned के 2-5.

विचेष्टति - It stirs का 6-10.

विच्छादयन्ति - They dissolve ; they scatter छां 8-10-2, 8-10-4.

विच्छादयति - One makes him run after वृ 4-3-20.

विच्छिन्नात् - One should cut off वृ 1-5-14.

विच्छेद्यते - He will be Cut off छां 6-7-1.

विजनी - One understood के 3-2, छां 6-7-6, 6-16-3.

विजयः - The conquest के 3-1.

विजये - In the conquest के 3-1, 4-1.

विजरः - (a) One who is devoid of old-age छां 8-1-5, 8-7-1, 8-7-3.

विजहाति - He leaves behind वृ 4-3-8.

विजहार - He departed वृ 4-5-15.

विजानन् - (a) Learned ; clever मुं 3-1-4, छां 7-17-1, 7-25-2, वृ 4-3-30.

विजानतः - Of learned ई 7, का 4-15

विजानतां - Of learned ones के 2-3.

विजानाति - He knows का 4-3, रे 5-1, छां 1-2-9, 3-13-8, 7-7-1, 7-13-1, 7-17-1, 7-18-1, 7-24 1, 8-6-3, 8-7-1, 8-7-3, 8-11-1, 8-12-6 वृ 1-5-3, 2-4-14, 3-2-4, 4-3-30, 4-4-2, 4-5-15.

विजानामि - I know छां 4-10-5, वृ 4-5-14.

विजानीतः - They two know का 2-19.

विजानीषः - You two know छां 8-8-1.

विजानीमः - We know के 1-3

विजानीयाः - You would know वृ 3-4-2.

विजानीयात् - He should know वृ 2-4-14, 4-3-30, 4-3-31, 4-4-12, 4-5-15.

विजानीयाम् - I may know का 5-14.

विजानीरन् - They would understand छां 7-13-1.

विजानीहि - You know के 3-3 3-7, 3-11, छां 6-3-4, 6-4-7, 6-8-1, 6-8-3, 6-8-5.

विजिग्ये - It conquered के 3-1.

विजिपत्ताः - (a) Hungerless छां 8-1-5, 8-7-1, 8-7-3.

विजिज्ञासस्व - You aspire to know तै 3-1-1, 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1,

विजिज्ञासा - A desire to understand वृ 3-1-1.

विजिज्ञासितव्यं - (a) Fit for having a desire to understand छां 7-16-1,
7-17-1, 7-22-1, 8-1-1, 8-1-2.

विजिज्ञासितव्यः - (a) Fit for having a desire to understand छां 7-23-1
8-7-1, 8-7-3.

विजिज्ञासितव्या - (a. f.) Fit for having a desire to understand
छां 7-18-1, 7-19-1, 7-20-1, 7-21-1

विजिज्ञासे - I desire to understand छां 7-16-1, 7-17-1, 7-18-1, 7-19-1,
7-20-1, 7-21-1, 7-22-1, 7-23-1

विजिज्ञास्य - (a) To be known वृ 1-5-8, 1-5-9.

विजिहीषा - Two spread apart वृ 6-4-21.

विजिहीते - He opens out for वृ 5-10-1.

विजुगुप्सते - He holds contempt ई 6, का 4-5, 4-12, वृ 4-4-15.

विजुम्भते - That yawns वृ 1-1-1.

विज्ञात - (a) Comprehended के 2-3, मुं 1-1-3, छां 6-1-3, 6-1-4, 6-1-5,
6-1-6, वृ 1-5-8, 4-5-6.

विज्ञाता - (a) Possessor of knowledge छां 7-8-1, 7-9-1, वृ 1-5-8,
2-7-23.

विज्ञातारं - (a) The possessor of knowledge वृ 2-4-14, 3-4-2,
4-5-15.

विज्ञातुं - In order to know के 3-6, 3-10.

विज्ञातुः - (a) Of the possessor of knowledge वृ 4-3-30.

विज्ञातृ - Understander वृ 3-8-11.

विज्ञाते - (a) While being understood मुं 1-1-3, वृ 4-5-6.

विज्ञातेः - Of knowledge वृ 3-4-2, 4-3-30.

विज्ञानं - Understanding तै 3-5-1, वृ 2-1-17, 3-7-22, 3-9-28 (7).

विज्ञान - Special knowledge तै 2-5-1, छां 7-7-1, 7-7-2, 7-18-1,
7-26-1.

विज्ञानं - Cognizance तै 2-6-1.

विज्ञानं - Knowledge of arts ले 5-2

विज्ञानघनं - A mass of knowledge च 2-4-12.

विज्ञानपतिः - (a) Master of intelligence ते 1-6-2.

विज्ञानमयं - (a) Full of special knowledge ते 2-8-5, 3-10-5.

विज्ञानमयः - (a) Full of special knowledge मुं 3-2-7, ते 2-4-1,
च 2-1-16, 2-1-17, 4-3-7, 4-4-5, 4-4-32.

विज्ञानमयात् - (a) From one being full of special knowledge ते 2-5-1.

विज्ञानवतः - (a) Of one having discrimination छां 7-7-2.

विज्ञानवता - (a) Of those having discrimination छां 7-8-1.

विज्ञानवान् - (a) One having discrimination का 3-6, 3-8.

विज्ञानसारथिः - (a) Whose charioteer is discrimination का 3-9.

विज्ञानस्य - Of special knowledge छां 7-7-2.

विज्ञानात् - From worldly knowledge मुं 2-2-1.

विज्ञानात् - From understanding ते 3-5-1, च 3-7-22.

विज्ञानात् - From special knowledge छां 7-7-2, 7-8-1.

विज्ञानात्मा - A discriminating soul प्र 4-9, 4-11.

विज्ञानाय - For understanding च 2-4-13.

विज्ञानार्थम् - For understanding this मुं 1-2-12.

विज्ञाने - In understanding च 3-7-22.

विज्ञानेन - By special knowledge मुं 2-2-7, छां 7-7-1, च 2-1-17,
2-4-5.

विज्ञानेन - By understanding ते 3-5-1.

विज्ञापयति - It makes us understand छां 7-2-1

विज्ञापयतु - Let him say छां 6-5-4, 6-6-5, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3,
6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3.

विज्ञाय - Having known प्र 3-12, ते 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1,
च 4-4-21.

विज्ञायते - It is well known च 6-2-7.

विज्ञास्यसि - You will know छां 6-7-3.

विज्ञास्यामः — We will know प्र 1-2.

विज्ञेयः — (a) Knowable मां 7.

विद् — Viś; the third caste वृ 1-4 15.

विततं — (a) Extended छां 1-10-7.

विततः — (a) Extended मुं 3-1-6, वृ 4-4-8.

विततस्य — (a) Of extended क् 4-2.

वितव्यादा — (a) Spreading तै 1-4-2.

वित्त — Wealth क् 1-24, 1-27, 2-6, छां 5-3-6, वृ 1-4-17, 1-5-15,
2-4-5, 4-5-6.

वित्तमयीम् — (a) Full of wealth क् 2-3.

वित्तमोहेन — By delusion of wealth क् 2-6.

वित्तये (वित्ति) — For a gain ; for procuring वृ 6-4-20.

वित्तस्य — Of wealth तै 2-8-1, छां 5-3-6, वृ 2-4-5, 4-5-6

वित्तात् — More than the wealth वृ 1-4-8.

वित्तेन — Full of wealth क् 1-27, वृ 1-5-15, 2-4-2, 4-5-3.

वित्तिवशा — Desire for wealth वृ 3-5-1, 4-4-22.

वित्तिवशायाः — From desire for wealth 3-5-1, 4-4-22.

विद् — Conversant with क् 6-18.

विदग्धः (शाक्यः) — Vidagdha Śākalya by name वृ 3-9-1, 4-1-7.

विदधत् — (a) Producing छां 15-1.

विदधाति — He grants; he brings about क् 5-13.

विदध्वसुः — They destroyed छां 1-2-7.

विदग्धि — They know मुं 1-1-4.

20 विदर्भिः कीर्द्धयः — Vidarbhi Kāṇḍinya

वृ 2-6-3 — 20

4-6-3 — 20

Tradition from

Vatsanapād Bābhravya — 19

Gāṭhā — 21

विदर्भः कौण्डिन्यात् — From Vidarbhi Kaundinya वृ 2-6-3, 4-6-3.

विदाञ्चकार — He did understand के 4-1, 4-2, 4-3, छां 1-2-13, वृ 5-14-8.

विदाञ्चक्रुः — They knew; they did understand छां 6-4-5, 6-4-6, 6-4-7.

विशानात् — From destroying वृ 5-7-1.

विदार्य — Breaking through; rending through ऐ 3-12.

विदितं — (a) Understood के 2-1, वृ 1-4-16, 2-1-14, 2-4-5, 4-5-6.

विदिता — (a. f) Understood छां 4-9-3.

विदितात् — (a) From one who is understood के 1-4.

विदिता — Knowing का 1-17, 1-18, 4-2, छां 1-4-3, वृ 3-5-1, 3-8-10, 4-4-22, 4-4-23.

विदुः — They understood का 6-2, 6-9, सं 2-2-9, तै 2-6-1, छां 5-10-1, 6-7-2, 6-10-1, 6-10-2, 7-25-2 वृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 3-7-4, 3-7-10, 3-7-15, 4-4-14, 4-4-18, 5-1-1, 6-2-15, 6-2-16.

विदुः — Of a learned man तै 2-7-1.

विदुषां — Of learned men छां 8-6-5.

विदुषे — To a learned man वृ 5-12-1

विद्वत्तिः — A seam ऐ 3-12.

विदेहाः — The Videha country वृ 4-2-4.

विदेहान् — The countries Videha वृ 4-4-23.

विद्धः — (a) Lashed छां 1-2-2, 8-4-2.

विद्धम् — (a) Lashed छां 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6.

विद्धा — (a) Lashed छां 1-2-3.

विदि — You regard; you should understand के 1-5, 1-6, 1-7, 1-8, 1-9, का 1-14, 3-3, सं 2-2-2, 2-2-3, छां 1-8-7, 1-8-8, 6-11-3.

विद्यः — We know के 1-3, वृ 4-4-14.

विज्ञास्यामः - We will know वृ 1-2.

विज्ञेयः - (a) Knowable मां 7.

विद् - Viś; the third caste वृ 1-4 15.

वित्तं - (a) Extended छां 1-10-7.

विततः - (a) Extended मुं 3-1-6, वृ 4-4-8.

विततस्य - (a) Of extended का 4-2.

वित्तक्षणा - (a) Soreading तै 1-4-2.

वित्त - Wealth का 1-24, 1-27, 2-6, छां 5-3-6, वृ 1-4-17, 1-5-15, 2-4-5, 4-5-6.

वित्तमयीम् - (a) Full of wealth का 2-3.

वित्तमोहेन - By delusion of wealth का 2-6.

विषये (वित्त) - For a gain ; for procuring वृ 6-4-20.

वित्तस्य - Of wealth तै 2-8-1, छां 5-3-6, वृ 2-4-5, 4-5-6

वित्तात् - More than the wealth वृ 1-4-8.

विसेन - Full of wealth का 1-27, वृ 1-5-15, 2-4-2, 4-5-3.

वित्तैषणा - Desire for wealth वृ 3-5-1, 4-4-22.

वित्तैषणाया - From desire for wealth 3-5-1, 4-4-22.

विद् - Conversant with का 6-18.

विदग्धः (दाग्धः) - Vidagdha Śākalya by name वृ 3-9-1, 4-1-7.

विदधत् - (a) Producing छां 8 15-1.

विदधाति - He grants; he brings about का 5-13.

विदध्वतुः - They destroyed छां 1-2-7.

विदन्ति - They know मुं 1-1-4.

20 विदभिः कौण्डिन्यः - Vidarbhi Kauṇḍinya

वृ 2-6-3 — 20

4-6-3 — 20

Tradition from

Vatsanapād Bābhavya ~ 19

Gāṭhā — 21

विदर्भः कौण्डिन्यात् — From Vidarbhi Kaundinya वृ 2-6-3, 4-6-3.

विदाञ्चकार — He did understand के 4-1, 4-2, 4-3, छां 1-2-13, वृ 5-14-8.

विदाञ्चकृः — They knew; they did understand छां 6-4-5, 6-4-6, 6-4-7.

विदानात् — From destroying वृ 5-7-1.

विदार्य — Breaking through; rending through ऐ 3-12.

विदितं — (a) Understood के 2-1, वृ 1-4-16, 2-1-14, 2-4-5, 4-5-6.

विदिता — (a. f) Understood छां 4-9-3.

विदितात् — (a) From one who is understood के 1-4.

विदिता — Knowing का 1-17, 1-18, 4-2, छां 1-4-3, वृ 3-5-1, 3-8-10, 4-4-22, 4-4-23.

विदुः — They understood का 6-2, 6-9, मुं 2-2-9, तै 2-6-1, छां 5-10-1, 6-3-2, 6-10-1, 6-10-2, 7-25-2 वृ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, 1-3-5, 1-3-6, 1-3-7, 3-7-4, 3-7-10, 3-7-15, 4-4-14, 4-4-18, 5-1-1, 6-2-15, 6-2-16.

विदुषः — Of a learned man तै 2-7-1.

विदुषां — Of learned men छां 8-6-5.

विदुषे — To a learned man वृ 5-12-1.

विदूतिः — A scam ऐ 3-12.

विदेहाः — The Videha country वृ 4-2-4.

विदेहान् — The countries Videha वृ 4-4-23.

विद्धः — (a) Lashed छां 1-2-2, 8-4-2.

विद्धम् — (a) Lashed छां 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6.

विद्धा — (a) Lashed छां 1-2-3.

विदि — You regard; you should understand के 1-5, 1-6, 1-7, 1-8, 1-9, का 1-14, 3-3, मुं 2-2-2, 2-2-3, छां 1-8-7, 1-8-8, 6-11-3.

विद्यः — We know के 1-3, वृ 4-4-14.

विद्यति - It unloosens वृ 3-7-1.

विद्यते - It exists छां 8-1-2, वृ 4-3-23, 4-3-24, 4-3-25, 4-3-26, 4-3-27, 4-3-28, 4-3-29, 4-3-30.

विद्यन्ते - They exist छां 1-10-2.

विद्या - By the knowledge of deities ई 10, 11, के 2-4, प्र 1-10, छां 1-1-10, वृ 1-5-16.

विद्या - Knowledge of deities का 2-4, तै 1-3-3, 3-6-1, छां 1-1-9, 1-1-10, 2-21-1, 2-23-2, 4-9-3, 4-14-1, 5-3-7, वृ 5-14-2, 5-14-6, 6-2-8.

विद्या - Science वृ 2-4-10, 4-1-2, 4-5-11.

विद्या - Knowledge of deities ई 11, का 1-20, छां 1-4-2, 4-17-3, वृ 1-5-16.

विद्या - Science का 6-18.

विद्याकर्मणी - Both knowledges and actions वृ 4-1-2.

विद्यात् - One should know का 6-17, छां 2-9-2, 2-24-2, 5-3-7, 5-3-4, वृ 1-5-2, 3-7-1, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17.

विद्यानां - of sciences वृ 2-4-11, 4-5-12.

विद्यामोक्षिन - (a) To one who is desirous of obtaining knowledge का 2-4.

विद्यायां - In the knowledge of deities ई 9, वृ 4-4-10.

विद्यायाः - Of the knowledge of deities छां 4-17-8.

विद्युः - They knew का 2-7, वृ 1-4-10.

विद्युत् - Lightning छां 4-7-3, 4-13-1, 5-5-1, 5-22-2, 7-12-1, 8-1-3, 8-12-2, वृ 2-5-8, 5-7-1, 6-2-10.

विद्युत् - The lightning छां 4-15-5, 5-10-2.

विद्युतः - Lightnings के 4-4, का 5-15, मुं 2-2-10.

विद्युतः - Of lightning छां 6-1-1, वृ 2-5-8.

विद्युति - In lightning तै 3-10-2, छां 4-13-1, 5-22-2, वृ 2-1-4, 2-5-8.

विद्युत् - It flashed च 2-3-6.

विद्युत् - Flash of lightning (विद्युत् सर्वतः प्रकाशकं भवति) च 2-3-6.

विद्युत्त्वं - The quality that makes lightning छां 6-4-4.

विद्युद्भिः - By lightnings छां 7-11-1.

विद्ये - Two sciences मू 1-1-4.

विद्योतते - It illuminates छां 2-3-1, 2-15-1, 7-11-1, च 1-1-1.

विद्योतयितव्यं - Fit to be illuminated मू 4-8.

विद्वान् - (a) Learner ई 18, का 1-18, प्र 3-11, 5-2, 5-7, मुं 1-2-13, 3-1-3, 3-1-4, 3-2-4, 3-2-8, ते 2-4-1, 2-6-1, 2-9-1, पे 4-6, छां 1-1-7, 1-1-8, 1-2-14, 1-3-7, 1-4-5, 1-7-7, 1-7-9, 1-9-2, 1-9-4, 2-1-4, 2-2-3, 2-3-2, 2-4-2, 2-5-2, 2-6-2, 2-7-2, 2-8-3, 2-10-6, 2-24-2, 3-16-7, 3-19-4, 4-5-3, 4-6-4, 4-7-4, 4-8-4, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2, 5-18-1, 5-24-2, 5-24-3, 7-5-2, धृ 3-9-19, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-1-17, 5-15-1, 6-4-4, 6-4-24.

विद्वान्सं - To a learned man च 5-5-1.

विद्वान्सः - Learned men मुं 1-2-11, छां 5-18-1, 6-1-5, धृ 4-4-22, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-12, 6-1-14.

विद्विषावहे - (with मा) Let us two (not) hate केषा, काप्रा, 6-19, तेषा, 2, प्रा 3.

विधवा - By due form ते 3-10-1.

विधरणः - Separating dam धृ 4-4-22.

विधरणी - Depositor धृ 6-3-1.

विधारयन्ते - They maintain प्र 2-1.

विधारयामः - We maintain प्र 2-2.

विधारयामि - I maintain मू 2-3.

विधारयितव्यं - Fit to be maintained प्र 4-8.

विधावति - It scatters का 4-14.

विधिः - The due form मुं 2-1-7.

विधिवत् - (a) In due form मुं 1-1-3, 3-2-10.

विधीयते - It is settled छां 6-5-1, 6-5-3.

विधीयन्ते - They are settled छां 6-5-2.

विधूनुते - It shakes. घृ 1-1-1.

विधूय - Having shaken मुं 3-1-3, छां 8-13-1.

विधूताः - (a) Regulated घृ 3-8-9.

विधूतिः - Regulation; arrangement छां 8-4-1.

विधूते - (a) Regulated घृ 3-8-9.

विधूती - (a) Regulated घृ 3-8-9.

विद्येम - We do ई 18, घृ 5-15-1.

विधेहि - You grant प्र 2-13.

विध्वसते - He perishes छां 1-2-8.

विध्वंसमाना. - (a) Those who are perished घृ 1-3-7.

विध्वसेत् - He should perish छां 1-2-7, घृ 1-3-7.

विनदि - (a) Roaring (applied to a kind of mode of chanting saman) छां 2-22-1.

विनश्यति - It vanishes away घृ 2-4-12.

विनष्टि. - Utter destruction के 2-5, घृ 4-4-14.

विनाश - The perishing छां 8-11-1, 8-11-2.

विनाश. - The perishing (of Dharmakārya) ई 14.

विनाशेन - By perishing ई 14.

विनिपुक्ते - He apporitions प्र 3-4.

विनिर्नायते - He clearly discerns घृ 4-3-5.

विनिर्मुक्तः - (a) Loosened प्र 5-5.

विनिर्मुच्यते - He is loosened प्र 5-5.

विनिश्चरन्ति - They issue forth घृ 2-4-10, 4-5-11.

विनेषु. - They suffered destruction घृ 1-3-7.

विन्द - You get छां 2-24-5, 2-24-9.

विन्दत - You get छां 2-24-11.

विन्दते - He obtains के 2-4, तै 2-7-1, छां 8-3-2, 8-5-1, 8-5-2, घृ 1-4-7,

1-4-17, 4-4-24.

विन्दन्ति - They get छां 8-3-2, वृ 1-4-16.

विन्देत् - He should get वृ 1-4-17, 6-4-13.

विन्देयुः - They should get छां 8-3-2.

विन्यदधात् - It set down वृ 1-3-10.

विपतिष्यति - It will fall asunder छां 1-8-6, 1-8-8, 1-10-9, 1-10-10,
1-10-11, 1-11-4, 1-11-6, 1-11-8, वृ 3-7-1, 3-9-26.

विपतेत् - It should fall asunder छां 1-8-6, 1-8-8.

विपपात - It fell off वृ 3-9-26.

विपरिपश्य - Having flown by various ways वृ 4-3-19.

विपरितोषः - A cessation वृ 4-3-23, 4-3-24, 4-3-25, 4-3-26, 4-3-27,
4-3-28, 4-3-29, 4-3-30.

विपरीते - (a) Inverse; untrue क् 2-4.

विपत्येति - One returns वृ 4-3-2, 4-3-3, 4-3-4, 4-3-5, 4-3-6.

विपश्चित् - A wise man क् 2-18, ले 2-1-1.

विपातयताद् - Let make fall वृ 1-3-24.

विपापः - One who is free from evil वृ 4-4 23.

8 विप्रचित्तिः - Vipracitti, Separateness

वृ 2-6-3 — 8

4-6-3 — ■

Tradition from

Vyāṣṭi — 7

to

Ekarsī — 9.

विप्रचित्तेः - From Vipracitti वृ 2-6-3, 4-6-3.

विप्रतिपद्यन्ताद् - They go and separate in different directions
वृ 6-2-2.

विप्रमोक्षः - Release छां 7-26-2.

विब्रूयात् - He might explain (-say) वृ 3-4-2.

विब्रूहि - (You) explain (-say) 4-5-4

विभक्तं - (a) Separate वृ 4-3-23, 4-3-24, 4-3-25, 4-3-26, 4-3-27, 4-3-28, 4-3-29, 4-3-30.

विभवति - It becomes manifest मुं 3-1-9.

विभातः - (a) Is illuminated छां 8-4-2.

विभाति - He shines का 5-15.

विभाति - It becomes visible का 5-14, मुं 2-2-7, 2-2-10, 3-1-4, 3-1-7

विभु - Supreme का 2-22, 4-4, मुं 1-1-6.

विभुत्वं - Sovereignty प्र 3-12.

विभूति - Greatness प्र 3-4.

विभूरसि - Thou art the pervading वृ 6-3-4

विमथीरम् - They might scatter by destroying वृ 3-9-25.

वि माऽऽपन्तु - May come apart unto me ते 1-4-2.

विमुक्तः - (a) One who is liberated का 5-1, मुं 3-2-8, 3-2-9,

विमुक्ताः - (a) Those who are liberated वृ 4-4-8.

विमुक्तिः - Release ते 3-10-2.

विमुच्यते - He is liberated का 5-1.

विमुच्यमानः - (a) Being liberated वृ 4-2-1.

विमुच्यमानस्य - (a) Of one being liberated का 5-4.

विमुक्ष्य - You dismiss मुं 2-2-5.

विमूर्च्छति - Becomes crooked छां 2-19-2.

विमृत्युः - Free from death का 6-18, छां 8-1-5, 8-7-1, 8-7-3.

विमृष्टम् - The reflection छां 1-1-4.

विमोक्षाय - For release वृ 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-33.

विमोक्ष्ये - I shall be released छां 6-14-2.

विरजं - (a) Free from passion मु 2-2-9.

विरजः - (a) One who is free from passion का 6-18, प्र 1-16, वृ 4-4-20, 4-4-23.

विराजः - (a) Those who are free from passion मुं 1-2-11.

विराजति - It glitters छां 2-16-2.

विराट् - Ten syllables are called Virāṭ् छां 4-3-8.

विराट् - The first progeny of Brahman; shining छां 1-13-2, वृ 4-2-3.

विराधिपि - Let me be robbed छां 3-11-2.

विस्मिन् - (a) Broken; torn asunder छां 4-17-4, 4-17-5, 4-17-6, 4-17-8.

विरूपाक्ष - (a) Multiform छां 2-15-2.

विरोचनः - Son of Prahlāda, the father of Bali छां 8-7-2, 8-8-4.

विरोचनेन - With Virocana छां 8-9-2.

विलीन - (a) Dissolved छां 6-13-2.

विलोप्सीथ - I should be married छां 3-16-2, 3-16-4, 3-16-6.

विवक्तुं - In order to contend; in order to explain छां 4-4-5, 5-3-5.

विवक्षसि - You will explain वृ 3-9-26.

विवत्स्यामि - I shall dwell छां 4-4-1.

विवदमानाः - (a) Disputing ones वृ 6-1-7.

विवदमानी - (a) Two disputing वृ 5-14-4.

विवर्तते - It turns away from ते 1-6-1.

विविशिष्यन्ति - They want to know वृ 4-4-22.

विविदिष्यामि - I want to know छां 1-11-1.

विविधुः - They wounded; they lashed छां 1-2-2, 1-2-3, 1-2-4, 1-2-5, 1-2-6.

विविनक्ति - He analyses क् 2-2.

विवृणोते - He reveals क् 2-23, मुं 3-2-3.

विवृतम् - (a) Open क् 2-13.

विवृताः - (a) Clear छां 2-22-5.

विवेक - Discrimination छां 6-9-2.

विवेद - He did find out छां 6-13-1.

- विचं - A man of the third cast; Vaiśya (वैश्य) च 1-4-12.
- विशते - He enters सुं 3-2-4.
- विशन्ति - They enter सुं 1-2-10, वृ 5-12-1.
- विशा - Of Vaiśya caste छां 8-14-1.
- विशुद्धस्वः - (a) One of a pure character सुं 3-1-8, 3-1-10
- विशुद्धे - (a) In the purified सुं 3-1-9.
- विशोकं - (a) One who is free from grief छां 2-10-5.
- विशोकः - (a) Free from grief छां 8-1-5, 8-7-1, 8-7-3.
- विश्रुदम् - May I hear तै 1-4-1.
- विश्व - (a) All सुं 1-1-7, 2-1-1, 2-1-10, 2-2-11, 3-2-1, तै 3-10-6, छां 3-15-1, वृ 6-2-2.
- विश्वकृत् - Maker of the Universe वृ 4-4-13.
- विश्वतः - On all sides छां 3-13-7
- विश्वम्भरः (विश्वस्य भरणात्) - Fire वृ 1-1-7
- विश्वम्भरकुलये - On a fire-holder वृ 1-1-7.
- विश्वरुची - The 6th tongue of fire सुं 1-2-4.
- विश्वरूपं - (a) Omnipresent प्र 1-8, छां 5-13-1, वृ 2-2-3.
- विश्वरूपः - (a) Existing everywhere , omnipotent प्र 1-7, तै 1-4-1, छां 5-13-1, 5-18-2.
- 15 विश्वरूपः त्वाष्ट्रः - Viśvarūpa Tvāṣṭra; architect of universal forms
 वृ 2-6-3 — 15
 4-6-3 — 15
 Tradition from
 Āśmanu — 14
 10
 Ābhūti Tvāṣṭra — 16
- विश्वानाम् त्वाष्ट्रम् - From Viśvarūpa Tvāṣṭra वृ 2-6-3, 4-6-3.
- विश्ववेदाः - (a) All-knowing प्र या, मुंया, मांया.

विषयस्य - (a) Of all प्र 2-11 सुं 1-1-1, 2-1-3.

विश्वा - (a) All वे 4-5, वृ 6-4-27.

विश्वानि - (a) All ई 18, वृ 5-15-1.

विश्वामित्रः - A sage's name for one of the two eyes वृ 2-2-4.

विश्वामित्रमदस्त्री - Both Viśvāmītra and Jamadagnī वृ 2-2-4.

विश्वाय - (a) To all वृ 6-3-3.

विश्वावसो - Oh (Debauchee) Viśvāvaso Gandharva वृ 6-4-19.

विश्वे - (a) To all का 5-3, छां 2-24-16.

विश्वेदेवाः - Name of a particular group of deities, viz. eyes, ears, touch, taste, smell, Prāṇa, Apāna, Udāna, Vyāna, Samāna, or infinite in number (काटकोपनिषद् भाष्य) का 5-3, छां 1-13-2, वृ 1-4-12 3-1-9, 3-2-12.

विश्वेभ्यः - (a) To all छां 2-24-14.

विश्वेषां - (a) Of all छां 2-24-1.

विषयान् - The objects of sense and action का 3-4.

विषासहिः - (a) Victorious वृ 2-1-7, (सर्वविज्ञा परेपाम्).

विषूची - (a) Going in different directions का 2-4.

विष्टामि - Those who entered वृ 5-12 1.

विष्णुः - Viṣṇu सै प्रा, 1-1-1, 1-12-1, वृ 6-4-21.

विष्णोः - Of Viṣṇu का 3-9.

विष्वद् - (a) Going in various directions का 6-16, छां 8-6-6.

विष्वज्यः - (a) Those going in various directions वृ 1-3-7.

विस्तर्गानां - Of evacuations वृ 2-4-11, 4-5-12.

विस्तर्गवित्त्यं - (a) Fit to evacuate the bowels प्र 4 8.

विमुक्तः - (a) Devoid of merit वृ 6-4-4, 6-4-12.

विस्तृजते - He emits प्र 4-2.

विमृजेत् - One should abandon छां 6-14-1.

विस्तृज्य - Having evacuated वे 3-9.

विस्तृतं - (a) Delivered; deserted; let go वे 3 11.

विशं - A man of the third cast; Vaiśya (वैश्यं) च 1-4-12.

विशते - He enters मुं 3-2-4.

विशन्ति - They enter मुं 1-2-10, च 5-12-1.

विशो - Of Vaiśya caste छां 8-14-1.

विशुद्धसत्त्वः - (a) One of a pure character मुं 3-1-8, 3-1-10

विशुद्धे - (a) In the purified मुं 3-1-9.

विशोकं - (a) One who is free from grief छां 2-10-5.

विशोकः - (a) Free from grief छां 8-1-5, 8-7-1, 8-7-3.

विश्रुयम् - May I hear तै 1-4-1.

विश्व - (a) All मुं 1-1-7, 2-1-1, 2-1-10, 2-2-11, 3-2-1, तै 3-10-6,
छां 3-15-1, च 6-2-2.

विश्वकृत् - Maker of the Universe च 4-4-13.

विश्वतः - On all sides छां 3-13-7

विश्वम्हरः (विश्वस्य धरणात्) - Fire च 1-4-7.

विश्वम्हरकुलाये - On a fire-holder च 1-4-7.

विश्वरुची - The 6th tongue of fire मुं 1-2-4

विश्वरूपं - (a) Omnipresent प्र 1-8, छां 5-13-1, च 2-2-3.

विश्वरूपः - (a) Existing everywhere, omnipresent प्र 1-7, तै 1-4-1,
छां 5-13-1, 5-18-2.

15 विश्वरूपः स्वाष्ट्रः - Viśvarūpa Tvāṣṭra; architect of universal forms

च 2-6-3 — 15

4-6-3 — 15

Tradition from

Āśvinau — 14

to

Ābhūta Tvāṣṭra — 16

विश्वस्वरात् स्वाष्ट्रम् - From Viśvarūpa Tvāṣṭra च 2-6-3, 4-6-3.

विश्ववेदाः - (a) All-knowing प्र प्रा, मुं प्रा, मां प्रा,

विश्वस्य - (a) Of all प्र 2-11 सुं 1-1-1, 2-1-3.

विश्व - (a) All वे 4-5, वृ 6-4-27.

विश्वानि - (a) All ई 18, वृ 5-15-1.

विश्वामित्रः - A sage's name for one of the two eyes वृ 2-2-4.

विश्वामित्रजयदानी - Both Viśvāmitra and Jamadagni वृ 2-2-4.

विश्वाय - (a) To all वृ 6-3-3.

विश्वायसो - Oh (Debauchee) Viśvāvaso Gandharva वृ 6-4-19.

विश्वे - (a) To all का 5-3, छां 2-14-16.

विश्वेदेवाः - Name of a particular group of deities, viz. eyes, ears, touch, taste, smell, Prāṇa, Apāna, Udāna, Vyāna, Samāna, or infinite in number (कारकोपनिषद् भाष्य) का 5-3, छां 1-13-2, वृ 1-4-12 3-1-9, 3-2-12.

विश्वेभ्यः - (a) To all छां 2-24-14.

विश्वेषां - (a) Of all छां 2-24-1.

विषयान् - The objects of sense and action का 3-4.

विषासहिः - (a) Victorious वृ 2-1-7. (मर्षयिता वरेषाम्).

विषूची - (a) Going in different directions का 2-4.

विष्टानि - Those who entered वृ 5-12 1.

विष्णुः - Viṣṇu तै प्र, 1-1-1, 1-12-1, वृ 6-4-21.

विष्णोः - Of Viṣṇu पृ 3-9.

विष्वद् - (a) Going in various directions का 6-16, छां 8-6-6.

विष्वच्चः - (a) Those going in various directions वृ 1-3-7.

विसर्गांगो - Of evacuations वृ 2-4-11, 4-5-12.

विसर्जयितव्यं - (a) Fit to evacuate the bowels प्र 4-8.

विमुक्तः - (a) Devoid of merit वृ 6-4-4, 6-4-12.

विमूजते - He emits प्र 4-2.

विमृजेत् - One should abandon छां 6-14-1.

विमृज्य - Having evacuated वे 3-9

विसृष्टं - (a) Delivered; deserted; let go वे 3-11.

विसृष्टः - (a) Delivered ; deserted ; let go छां 6-14-1.

विसृष्टिः - Secondary creation च 1-4-6.

विरफुलिगाः - Sparks of fire मुं 2-1-1, छां 5-4-1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1, च 2-1-20, 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-13, 6-2-14.

विस्रसः - (prior to) Decay का 6-4.

विस्रंसमानस्य - Of one becoming loosened का 5-4.

विहृत्य - Having annihilated च 4-3-9.

विहापयति - He spreads apart च 6-4-21.

विहाय - Having left मुं 3-2-8.

विहितः - (a) One who has rendered च 1-2-3.

विहृषति - He becomes stroked छां 2-19-2.

वीणागमो - In the Indian lute छां 1-7-6.

वीणाद्यै - For the Indian lute च 2-4-9, 4-5-10.

वीणावादस्य - Of a lute-player च 2-4-9, 4-5-10.

वीतमन्युः - (a) One whose anger has gone का 1-10, 1-11.

वीतरागाः - (a) Those who are free from desire मुं 3-2-5

वीतशोकः - One without grief का 2-20, मुं 3-1-2.

वीदाय - (Anything) disappeared ; (anything) was omitted
छां 4-9-3, च 1-4-2.

वीरं - (a) To a hero, a warrior च 6-4-28

वीरः - (a) A hero ; a warrior छां 3-13-6, च 5-13 1.

वीरवत्. - (a) Abounding in heroes च 6-4-28.

वीरवती - (a. f.) A woman abounding in heroes च 6-4-28.

वीरा - (f.) A warrior woman च 6-4-28.

वीरे - In a hero च 6-4-28.

वीर्यं - Valour केषा, 2-4, 3-5, 3-9, काषा, 6-19, प्र 6-4, तेषा, 2,
प्र, 3, छां 3-1-3, 3-2-2, 3-3-2, 3-4-2, 3-5-2, च 1-2-6

वीर्यवत्तर - (a) More valorous छां 1-1-10.

वीर्यवन्ति (कर्माणि) - Vigorous (deeds) छां 1-3-5.

वीर्येण - By valour छां 4-17-4, 4-17-5, 4-17-6, 4-17-8.

वृकः - A wolf छां 6-9-3, 6-10-2.

वृवणः - (a) Cut वृ 3-9-28 (4, 6).

वृक्षं - To a tree मुं 3-1-1, वृ 3-9-28 (6).

वृक्षः - A tree वृ 3-9-28 (1, 4, 5).

वृक्षस्य - Of a tree तै 1-10-1, छां 6-9-2, 6-11-1.

वृक्षाणां - Of trees छां 6-9-1.

वृक्षात् - From a tree वृ 3-9-28 (2).

वृक्षे - In a tree मुं 3-1-2.

वृक्षते - He snatches away ; he turns to का 1-8, वृ 6-4-3.

वृक्षते - They turn to वृ 6-4-3.

वृणीत - He should ask छां 1-10-6, वृ 1-3-28.

वृणीते - He asks का 1-29, 2-1, 2-2.

वृणीयाः - Thou shouldest ask छां 5-3-6.

वृणीमहे - We ask छां 5-2-7.

वृणीत्व - You shouldest ask का 1-9, 1-19, 1-21, 1-23, 1-24.

वृणुते - He chooses क 2-23, मुं 3-2-3

वृणे - I choose का 1-10, 1-13, छां 2-22-1.

वृत्तविचिकित्सा - Doubt in any behaviour तै 1-11-3.

वृद्धभवाः - An epithet of Indra प्र प्रा, मुं प्रा, मां प्रा.

वृद्धारकः - (a) Eminent वृ 4-2-1

वृषलः - (a) Śūdra वृ 6-4-13.

वृषली - (a) A Śūdra woman वृ 6-4-13

वृष्टं - (a) Rained का 4-14.

वृष्टि - Rain वृ 2-5-16, 6-2-11, 6-2-16.

वृष्टिः - Rain वृ 6-2-10.

वृष्टेः - Of the rain वृ 6-2-16.

वृष्टौ - In the rain तै 3-10-2, छां 2-3-1, 2-3-2.

वेत्स्य - Thou knowest के 2-1, प्र 6-1, छां 5-3-2, 5-3-3, 7-1-1, वृ 3-7-1, 3-9-19, 6-2-2.

वेद - He knows or knew ई 11, 14, के 2-2, 2-3, 4-6, 4-9, का 2-25, 4-5, प्र 3-11, 6-1, 6-6, 6-7, मुं 1-2-13, 2-1-10, 3-2-1, 3-2-9, मां 9, 10, 11, 12, ते 1-3-4, 1-5-3, 2-1-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-9-1, 3-6-1, 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-2, 3-10-6. छां 1-1-10, 1-3-1, 1-6-7, 1-13-4, 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 2-21-2, 2-21-4, 2-24-16, 3-6-3, 3-7-3, 3-8-3, 3-9-3, 3-10-3, 3-1-1-3, 3-12-9, 3-13-1, 3-13-2, 3-13-3, 3-13-4, 3-13-5, 3-13-6, 3-13-7, 3-15-2, 3-16-7, 3-18-3, 3-18-4, 3-18-5, 3-18-6, 4-1-4, 4-1-6, 4-3-8, 4-4-2, 4-4-4, 4-15-2, 4-15-3, 4-15-4, 5-1-1, 5-1-2, 5-1-3, 5-1-4, 5-1-5, 5-3-5, 5-10-10, 6-14-2, 7-5-2, 8-12-4, 8-12-5, वृ 1-2-1, 1-2-5, 1-2-7, 1-3-7, 1-3-9, 1-3-16, 1-3-18, 1-3-22, 1-3-25, 1-3-26, 1-3-27, 1-3-28, 1-4-1, 1-4-5, 1-4-6, 1-4-7, 1-4-10, 1-4-17, 1-5-1, 1-5-2, 1-5-12, 1-5-21, 2-1-19, 2-2-1, 2-2-2, 2-2-4, 2-3-6, 2-4-3, 2-4-6, 3-3-2, 3-7-1, 3-7-3, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-8, 3-7-9, 3-7-11, 3-7-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-19, 4-2-1, 4-3-21, 4-4-24, 4-4-25, 4-5-4, 4-5-7, 5-1-1, 5-3-1, 5-4-1, 5-5-3, 5-5-4, 5-7-1, 5-11-1, 5-12-1, 5-13-1, 5-13-2, 5-13-3, 5-13-4, 5-14-1, 5-14-2, 5-14-3, 6-1-1, 6-1-2, 6-1-3, 6-1-4, 6-1-5, 6-1-6, 6-1-14, 6-2-2, 6-2-3, 6-2-4.

वेदं - The Veda तै 1-11-1, छां 8-15-1, वृ 6-4-14.

वेद - The Veda वृ 1-4-15.

वेदः - Knowledge वृ 5-1-1, 6-4-26.

वेदयते - He understands म 4-10, 4-11, वृ 3-2-9.

वेदयन्ते - They understand प्र 5-7, मुं 1-2-10, छां 8-7-3.

वेदयसे - Thou understandest वृ 4-2-4.

वेदविद् - (a) One who understands Vedas वृ 3-7-1.

वेदस्य - Of Vedas ये प्रा,

वेदाः - Vedas; mystical knowledge के 4-8, का 2-15, सुं 2-1-4, तै 1-5-3.

छां 3-5-4, वृ 1-5-5, 4-3-22, 4-5-6, 4-5-7, 6-1-4.

वेदान् - Vedas छां 6-1-2, 6-7-3, 6-7-6, वृ 4-5-7, 6-4-16, 6-4-18.

वेदानां - Of Vedas वृ 2-4-11, 4-5-6, 4-5-12.

वेदानांवेदं - Grammar छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

वेदानवेदः - Grammar छां 7-1-4.

वेदानि - May I learn छां 1-8-7, 1-8-8.

वेदानुवचनं - Utterances revealed by perception तै 1-10-1.

वेदानुवचनेन - By utterances revealed by perception वृ 4-4-22.

वेदान्तविज्ञानम् - Knowledge from the last of the six principal Darśanas or systems of Hindu philosophy सुं 3-2-6.

वेदान्तविज्ञानमुनिश्चितार्थाः - (a) Those who have well determined the special knowledge from the last of the principal Darśanas (six systems of Hindu philosophy) सुं 3-2-6.

वेदिः - An altar छां 5-18-2, वृ 6-4-3.

वेदितव्यं - (a) Ought to be known वृ 5-1-1.

वेदितव्यः - (a) Ought to be known सुं 3-1-9.

वेदितव्ये - (a) Two ought to be known सुं 1-1-4.

वेदिता - (a) A knower वृ 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17.

वेदिषद् - (a) Sitting on the earth का 5-2.

वेदिष्यन्ते - They shall know छां 1-9-3.

वेदिष्यामः - We both will know वृ 3-2-13.

वेदोपनिषत् - The secret from Vedas तै 1-11-4.

वेदो - Two Vedas वृ 6-4-15.

वेद्यं - (a) To be known प्र 6-6.

वेद्यस्यं - (a) To be pierced सुं 2-2-2, 2-2-4.

वेद्यान्ताः - Small ponds वृ 4-3-10.

वेद्यान्तान् - Small ponds वृ 4-3-10.

वेश्म - An abode छां ४-१-१, ४-१-२, ४-१४-१.

वेकुण्ठः - (a) Unassailable सू २-१-६.

२१ वेदमृत्तीपुत्रः - Son of Vaidabhr̥ti
सू ६-५-२ — २१
Tradition from
Son of Kārśakeyī — २०
to

Son of Krauñciki — २२

वेदमृत्तीपुत्रात् - From the son of Vaidabhr̥ti सू ६-५-२.

वेदमिः (भारगवः) - A student from Beter प्र १-१, २-१.

वेदेह - A king of Videhas (जनक) सू ४-३-१.

वेदेहः (जनकः) - A king of Videhas सू ३-१-१, ३-४-२, ४-१-१, ४-१-२,
४-१-३, ४-१-४, ४-१-५, ४-१-६, ४-१-७, ४-२-१, ४-२-४, ४-३-१, ४-४-७,
५-१४-८.

वेदेहस्य - Of the king of Videhas (जनकस्य) सू ३-१-१, ३-१-२.

वेद्युतं - The fire or lustre of lightning सू ६-२-१५.

वेद्युतः - (a) The fire or lustre of lightning तै १-३-२.

वेद्युताम् - The fires or lustres of lightning सू ६-२-१५.

वैयाघ्रपद्य - [Other name is भारुलदेय (इन्द्रद्युम्न)] Oh ! tiger-footed !
छां ५-१४-१.

वैयाघ्रपद्य - [Budhā by name (भारवतरादिः)] a fond name; Oh ! tiger-
footed ! छां ५-१६-१.

वैयाघ्रपद्याद - To Vaiyāghrapādya गोपृति. This seems to be a fond
name which means tiger-footed छां ५-२-३

४३ वैयाघ्रपादीपुत्रः - The son of Vaiyāghrapādī

सू ६-५-१ — ४३

Tradition from

The son of Kāpi and the son of Kāpyi - ४२

वैयाघ्रपादोपज्ञात् - From the son of Vaiyāghrapādi 6-5-1.

यैराजम् - Name of a śāman belonging to Brahman वृ 2-16-1,
2-16-2.

वैराट्टसंहितायां वात्स्यायनादयोऽन्वा३१११ (Extended) (वैराज्याय)
sovereignty छां 2-24-8.

वैष्णवम् - Diversity of forms ; name of various sāmāns छं 2-15-1,
2-15-2.

यैवस्वत - Oh Valvasvata ! का 1-7.

सूर्यस्य पुत्राय - For the son of the sun क्या प्रा.

वैश्यः - A man from third caste यृ 1-4-15.

वैश्ययोति - A stock of a trading class छां 5-10-7.

वैश्येन - By Vaishya छ 1-4-15

वैश्वदेवं - (a) Belonging to the Viśvadevās; belonging to all gods
छां 2-24-11, 2-24-13.

वीरवदेवस्य - Of the Viśvedevas च 3-9-1.

¹ वैष्णवरं - The five छां 5-11-2, 5-11-4, 5-11-6, 5-12-2, 5-13-2, 5-14-2, 5-15-2, 5-16-2, 5-17-2, 5-18-1.

वेश्वानरः - The fire ; common to all mankind ऋ 1-7, प्र 1-7, मां 3-9, छान्द 5-12-1, 5-13-1, 5-14-1, 5-15-1, 5-16-1, 5-17-1, य 1-1-1, 5-9-1.

वैश्वानरस्य - Of the fire छां 5-18-2

दीखानारे - In the file 5-24-4.

बोचत - You speak at 3-9-28 (S).

व्यनुस्त - He divided च 1-2 3.

व्यक्षरत - II flowed forth छां 3-1-4, 3-2-3, 3-3-3, 3-4-3, 3-5-3.

बुझानत - They did understand का 3-2.

स्यजानातु - He understood तै 3-2-1, 3-3-1, 3-4-1, 3-5-1, 3-6-1.

व्यजायत - She was born ४-७.

व्यज्ञापयितव्यम् - (a) If it had become known छां 7-2-1.

स्वप्नासिद्ध - You understood तृ 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3,

व्यज्ञासिष्टाश् - Did you understand च 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3.

व्यज्ञासिभ्य - We did understand च 5-2-1, 5-2-2, 5-2-3

व्यतिथ - (a) Every bit छां 7-15-3.

व्यनूणत् - He injured partially का 4-1.

व्ययते - It is disturbed च 1-5-20, 1-5-21, 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22,
4-5-15.

व्यदधात् - He distributed ई 8.

व्यद्युतत् - It flashed के 4-4.

व्यपतिप्यत् - If it would have fallen off छां 1-11-5, 1-11-7, 1-11-9,
5-12-2.

व्यपदिष्टं - (a) Shown च 3-4-2.

व्यपस्तद् - It would fall off च 3-6-1.

व्यपश्यत् - He looked forth का 4-6.

व्यपीड्य - Having pierced ते 1-6-1.

व्यपभवन् - (Being one, it) was (not) manifested च 1-4-11, 1-4-12,
1-4-13, 1-4-14.

व्यधेःरपत् - It would have burst छां 5 16-2.

व्यम्लास्येताम् - (Two) would have withered छां 5-17-2.

व्यवच्छेत्सीः - (With वा) You (do not) interrupt ते 1-11-1.

व्यववदति - He breaks silence छां 4-16-2, 4-16-4.

व्यवोचः - You (do not) have solved च 3-8-5.

व्यशीर्षद् - It would have crumbled to pieces छां 5-15-2.

व्यशेम - We pervade प्र प्रा, मुं प्रा, मां प्रा.

व्यष्टिः - Individuality च 3-3-2.

7 व्यष्टिः - Singleness ; Vyasti

च 2-6-3 — 7

4-6-3 — 7

Tradition from

Sanāru — 6

व्याप्टे - From Vyāṣṭi चृ 2-6-3, 4-6-3.

व्यासृज्यन् - They became loosened चृ 3-7-2.

व्याकरणम् - A Vedaṅga containing grammatical analysis मुं 1-1-5,

व्याकरवाचि - Let me explain छां 6-3-2.

व्याकरोत् - He analysed in general छां 6-3-3.

व्याकरोति - One articulates (speaks) ऐ 5-1.

व्याक्रियत् - It became differentiated चृ 1-4-7.

व्याक्रियते - It is differentiated चृ 1-4-7.

व्याख्यता - {a} An expounder तै 1-3-4.

व्याख्यानानि - Commentaries चृ 2-4-10, 4-1-2, 4-5-11.

व्याख्यास्वया - We will relate, we will explain तै 1-2-1, 1-3-1.

व्याख्यामि - I will explain चृ 2-4-4, 4-5-5.

व्याघ्रः - A tiger छां 6-9-3, 6-10-2.

व्यावज्ञानस्य - {a} Of one who expounds चृ 2-4-4, 4-5-5.

व्याचक्ष्व - { You } explain चृ 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1.

व्याचक्ष्विरे - They announced कै 1-4.

व्यात - {a} Opened (mouth) चृ 1-1-1, 6-2-12.

व्याददाति - He opens छां 1-2-9.

व्याधिना - By ailment छां 4-10-3.

व्याधिनः - By ailments छां 4-10-3.

व्याघ्रोपश्ले - They get ill छां 7-10-1.

व्यान - A vital air diffused through the whole body छां 1-3-3, 1-3-5.

व्यानः - One of the five vital airs in the body, which is diffused through the whole body प्र 3-6, 3-8, 4-3, तै 1-5-3, 1-7-1, 2-2-1, छां 1-3-3, 3-13-3, 5-20-1, चृ 1-5-3, 3-1-10, 3-9-26, 5-14-3.

व्याविडि - He diffuses through the whole body चृ 3-4-1.

व्याने - While Vyāna (is appeased) छां 5-20-2, चृ 3-9-26.

व्यानेन - By Vyāna छां 3-4-1.

व्यापकः - (a) Pervading कां 6-8.

व्यावर्तते - He turns back चृ 1-5-2.

व्यावर्तनाश्च - Turning round छां 5-3-2.

व्याहरत् - He said चृ 1-4-1.

व्याहितः - (a) Diseased चृ 5-11-1.

व्याहृतयः - Mystic words uttered by every Brāhmaṇa in performing his daily Sandhyā ; (these Vyāhṛtis are three; भूर्, भुवस् and स्वस् or स्वर् usually repeated after ' om ') तै 1-5-1, 1-5-3.

व्युत्थरन्ति - They come forth चृ 2-1-20.

व्युत्थाय - Having resisted चृ 3-5-1, 4-4-22.

व्युष्टिः - Grace ; beauty छां 3-13-4.

व्युष्टिमान् - (a) Graceful, beautiful छां 3-13-4.

व्युद्दिरे - They uttered variously छां 5-1-6.

व्यूह - You separate , you spread forth ई 16, चृ 5-15-1.

यैव त्वा जपयिष्यामीति - However I shall cause you to know him clearly चृ 2-1-15.

योमन् - The sky तै 2-1-1, 3-6-1.

योमनि - In the sky मुं 2-2-7.

योमतद् - (a) One who lives in the sky (-god) का 5-2.

यत्र - You proceed छां 6-14-2.

यजतः - While going छां 8-8-4.

यजति - He proceeds का 2-21.

यजन् - (a) Proceeding छां 4-16-3, 4-16-5.

यजन्ति - They proceed छां 8-1-6.

यजन् - Vowed observances तै 3-7-1, 3-8-1, 3-9-1, 3-10-1, छां 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2,

2-10-2, 2-21-4, च 1-5-23.

प्रतमोमांसा - A consideration of the mental activities च 1-5-21.

व्रात्यः - A vagrant ; an uninitiated one च 2-11.

व्रीहिः - Rice च 5-6-1.

व्रीहिवशाः - Rice and barley छां 5-10-6, च 6-3-13.

व्रीहिवन् - Rice and barley मृं 2-1-7.

व्रीहीन् - Rice grains च 6-4-13.

व्रीहेः - From rice छां 3-14-3.

शं - Happiness ते प्रा, 1-1-1, 1-12-1.

शंसति - He praises छां 1-1-9.

शंसन्ति - They praise ते 1-8-1.

शकटस्य - Of a cart छां 4-1-8.

शकराणि - Fragments च 3-9-28 (3).

शकुनिः - A bird छां 6-8-2.

शकुनिभ्यः आ (आ शकुनिभ्यः) - To birds छां 5-2-1.

शक्महि - We will be able का 3-2.

शक्नुयात् - One should be able च 2-4-7, 2-4-8, 2-4-9, 4-5-8, 4-5-9, 4-5-10.

शक्यः - (a) (It is) possible का 6-12.

शक्वय्यः - Śakvaryaśāmans , छां 2-17-1, 2-17-2.

शक्वामः - Will be able च 6-1-13.

शङ्कुमा - By a leaf-stem छां 2-23-3.

शङ्खस्य - Of a conch-shell च 2-4-8, 4-5-9.

शङ्खस्यस्य - Of a blower of a conch-shell च 2-4-8, 4-5-9.

शतं - (a) One hundred ई 2, का 6-16, प्र 3-6, ते 2-8-1, 2-8-2, 2-8-3, 2-8-4, रे 4-5, छां 7-8-1, 7-26-2, 8-6-6, च 1-3-33.

शतं च एका च - (a) Hundred and one (नवत्यः) का 6-16, छां 8-6 6.

शतं च दशचैकत्रय - (a) One hundred and eleven छां 7-26-2.

शतधा - In many ways का 1-8.

शताः - Hundreds वृ 2-5-19.

शतादश - (a) Ten hundreds वृ 2-5-19.

शतायुषः - (a) Those living for hundred years का 1-23.

शपति - He curses वृ 6-4-12.

शबलम् - (a) Varicoloured छां 8-13-1.

शबलात् - (a) From varicoloured छां 8-13-1.

शब्दः - A word वृ 1-5-3, 2-1-10, 2-4-7, 2-4-8, 2-4-9, 4-5-8, 4-5-9, 4-5-10

शब्दात् - Words का 4-3, वृ 2-4-7, 2-4-8, 2-4-9, 3-2-6, 4-4-21, 4-5-8, 4-5-9, 4-5-10

शब्दानां - Of words वृ 2-4-11, 4-5-12.

शब्देन - By the word वृ 3-2-6.

शमः - Calmness तै 1-9-1.

शमाम्बिताय - (a) For one who is coupled with calmness मुं 1-2-13.

शमायन्तु - They may tranquillize themselves तै 1-4-2.

शयानः - (a) Sleeping मुं 2-21, वे 4-5.

शयिता - (a) Asleep का 1-11.

शयित्वा - Having slept छां 5-9-1.

शयौत - One might sleep वृ 2-1-19, 4-4-7.

शरं - An arrow मुं 2-2-3.

शरः - An arrow मुं 2-2-4.

शरः - The cream of curdled milk वृ 1-2-2.

शरणं - The shelter छां 2-22-3, 2-22-4.

शरद् - An autumn छां 2-5-1, 2-16-1.

शरदः - Years का 1-23

शरर्वाहः - Feathers of the reed of an arrow वृ 6-4-12.

शरभृष्टीः - Points of arrows वृ 6-4-12.

शरवत् - (a) Like an arrow मुं 2-2-4.

शरीरं - The (human) body ई 17, का 3-3, तै 1-4-1, 3-7-1, छां 3-12-3, 3-12-4, 5-1-7, 8-8-5, 8-10-1, 8-10-3, 8-12-1, 8-12-3, 8-13-1, घृ 1-2-6, 1-5-11, 1-5-12, 1-5-13, 3-2-13, 3-7-3, 3-7-4, 3-7-5, 3-7-6, 3-7-7, 3-7-8, 3-7-9, 3-7-10, 3-7-11, 3-7-12, 3-7-13, 3-7-14, 3-7-15, 3-7-16, 3-7-17, 3-7-18, 3-7-19, 3-7-20, 3-7-21, 3-7-22, 3-7-23, 4-3-8, 4-4-3, 4-4-4, 4-4-7, 4-4-12, 5-15-1, 6-1-7.

शरीरव्याय - For the quality of being the body का 5-7, 6-4.

शरीरदेशोभ्यः - From the regions of the body घृ 4-4-2.

शरीरभेदात् - From the separation from the body ते 4-6.

शरीरस्थस्य - (a) Of one that stands in the body का 5-4.

शरीरस्य - Of a body का 6-4, छां 8-9-1, 8-9-2, 8-12-1.

शरीरात् - From a body का 6-17, छां 8-3-4, 8-6-4, 8-6-5, 8-12-3, घृ 3-9-4, 4-2-3.

शरीरे - In a body (being killed) का 2-18, प्र 3-1, 3-3, 3-7, 4-6, तै 2-5-1, 3-7-1, छां 3-13-8, 8-9-1, 8-9-2, 8-12-3, घृ 1-2-6, 2-1-18.

शरीरेषु - In bodies का 2-22.

शय्यं - Funeral छां 4-15-5.

शशयः - (a) (शच् to leap) Unexhaustible घृ 6-4-27.

शशाक - He was able के 3-6, 3-10.

शशत् - Always छां 6-13-2.

शष्ट्राणि - Hymns of praise तै 1-8-1.

शस्यया - (a) By a ऋ; by a hymn of praise to be recited घृ 3-1-10.

शस्या - (a) A ऋ; hymn of praise to be recited घृ 3-1-7, 3-1-10.

शकल्य - Oh Śikalya ! घृ 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-18.

शाकल्यः (विराघः) - By name Śākalya or Śākala's son (probably ancient grammarian who arranged the pada-text of the Rgveda) सू 3-9-1, 3-9-19, 3-9-26, 4-1-7.

शाखा - A branch छां 6-11-2.

शाखाः - Branches छां 5-2-3, सू 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.

25 साण्डिलीपुत्रः - Son of Sāṇḍilī

सू 6-5-2 — 25

Tradition from

The son of Rāthitarī — 24
to

The son of Māṇḍukī — 26

साण्डिलीपुत्रात् - From the son of Sāṇḍilī सू 6-5-2.

साण्डिल्यः - Name of a sage छा 3-14-4.

24 साण्डिल्यः - Sāṇḍilya 1

सू 2-6-3, — 24

4-6-3 — 24

Tradition from

Kaśīśya Kāpya — ■
to

Vātasya — 25

50 साण्डिल्यः - Sāṇḍilya II (आनविम्बलात्)

see आनविम्बलात्

सू 2-6-2 — 50

Tradition from

Unknown

to

Agniveśya — 51

53 शाण्डिल्यः - Śāṇḍilya III

वृ 2-6-1 — 53

4-6-1 — 53

Tradition from

Gautama and Kauśika — 52

to

Kaṇḍīnya — 54

VIII शाण्डिल्यः - Śāṇḍilya IV

वृ 6-5-4 — VIII

Tradition from

Vātsyā — VII

to

Vāmakakṣāyaṇa — IX

शाण्डिल्यत् - From Śāṇḍilya वृ 2-6-1, 2-6-3, 4-6-1, 4-6-3, 6-5-4.

शाधि - You teach छां 4-2-2, 4-2-4, वृ 4-2-1.

शान्तं - (a) Calmed प्र 5-7, मां 7.

शान्तः - (a) Calmed छां 3-14-1, वृ 4-4-23.

शाश्वत्सदकल्पः - (a) One whose desires are calmed down का 1-10.

शाश्वद्दयः - (a) One whose heart is calm and peaceful छां 8-8-4, 8-9-2, 8-10-1, 8-10-3, 8-11-1, 8-11-2.

शान्तहृदयो - (a) Two having calm and peaceful heart छां 8-8-3.

शान्ताः - (a) Calmed ones मु 1-2-11.

शान्तामां - In the calmed (one) वृ 4-3-6.

शान्ति - Alleviation का 1-7, 1-17.

शान्तिः - Allayment by uttering the word Śānti ई प्रा, के प्रा, का प्रा, 6-19, प्र प्रा, मुं प्रा, मां प्रा, ते प्रा, 1-1-1, 1-12-1, ते प्रा 2, ते प्रा 3, पे प्रा, छां प्रा, वृ प्रा.

शान्तिः - Alleviation का 5-13.

शान्तिवृद्धम् - Thriving quietism ते 1-6-2.

शान्ते - In the quietism का 3-13.

शान्ते - (a) When extinguished वृ 4-3-5, 4-3-6.

शब्दः - (a) Relating to sound वृ 2-5-9.

शरीरं - (a) Incorporate वृ 4-3-11.

शरीरः - (a) Incorporate ते 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, वृ 2-5-1, 3-9-10, 4-3-35.

शरीरात् - (a) From incorporate वृ 4-2-3.

शाकंराक्ष्य - Oh Śākarākṣya ! छं 5-15-1.

शाकंराक्ष्यः - (जनः by name) Son of Śākarākṣya छं 5-11-1.

शालावत्य - Oh Śālavatya ! छं 1-8-8.

शालावर्यः - (Śilaka) Śālavata's son छं 1-8-1, 1-8-3, 1-8-6.

शाश्वतं - (a) Eternal का 5-12.

शाश्वतः - (a) Eternal का 2-18.

शाश्वती - (a) Eternal का 5-13.

शाश्वतीः - (a) Eternal वृ 5-10-1.

शाश्वतीभ्यः - (a) Eternal ones ई 8.

शिक्षा - The pronunciation of words and laws of Euphony in Vedas मुं 1-1-5.

शिक्षाध्यायः - The first chapter on instruction of twelve Anuvākas ते 1-1-1.

शिक्षेत् - It should instruct वृ 5-2-3.

शिरः - The head ते 2-1-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, वृ 1-1-1, 1-2-3, 2-2-3, 2-5-17, 5-5-3, 5-5-4.

शिरोधृत - A rite by which the fire is generated in head मुं 3-2-10.

शिलकः (शालावर्यः) - Śilaka by name छं 1-8-1, 1-8-3, 1-8-6.

5 शिल्पः कश्यपः Śilpa Kaśyapa

वृ 6-5-3 — 5

Tradition from

Kaśyapa Naidhruvi — 4

to

Harita Kaśyapa — 6.

निहतात् वश्यपात् - From Śilpa Kaśyapa घृ6-5-3.

शिवं - (a) Beneficial मां 7.

शिवः - (a) Beneficial मां 12.

शिवा - (a) Auspicious प्र 2-12.

शिशुं - To the new-born infant घृ 2-2-1.

शिशुः - A new - born infant घृ 2-2-1.

शिदनम् - The penis or male organ of generation घृ 1-4, 2-4.

शिश्नेन - By the penis घृ 3-9, 3-11.

शीक्षा - (see शिक्षा) तै 1-2-1.

शीक्षाध्यायः - Chapter on pronunciation and laws of Euphony
तै 1-2-1.

शीतोपनिषद्वल्ली (तैत्तिरीयोपनिषद्) - Definition in the first adhyāya
तै 1.

शीर्षेते - It is destroyed घृ 3-9-26, 4-2-4, 4-4-22, 4-5-15.

शीर्षकपाशे - Head and forehead तै 1-6-1.

शीर्ष्गा - By the head घृ 2-16.

शुक्लम् - (a) Bright ई 8, का 5-3, 6-1, 6-17, सुं 3-2-1, घृ 4-3-11.

शुक्लं - (a) Bright छां 1-6-5, 1-6-6, 1-7-4, 3-2-3, 6-4-1, 6-4-2,
6-4-3, 6-4-5, 6-4-6, घृ 2-2-2, 4-4-9.

शुक्लः - (a) Bright प्र 1-12, छां 8-6-1, घृ 6-4-14.

शुक्लस्य - Of bright छां 8-6-1, घृ 4-3-20.

शुक्लानि - (a) Bright ones घृ 6-5-3.

शुक्ले - (a) Bright प्र 1-12.

शुद्धम् - The sheath of a bud (opp. root मूलं) छां 6-8-3, 6-8-5.

शुद्धेन - By the sheath of a bud छां 6-8-4, 6-8-6.

शुचिः - (a) Pious ; clean का 3-8.

शुचिपद् - (a) Abiding in the path of virtuous का 5-2,

- शुचो - (a) In clean, in pious छां 8-15-1.
- शुद्धं - (a) Pure ई 8, का 4-15, घृ 5-5-2.
- शुद्धः - (a) Pure छां 5-10-10, घृ 5-14-8.
- शुद्धतत्वाः - (a) Those whose character is purified मुं 3-2-6.
- शुद्धे - (a) In the pure का 4-15.
- शुभ्रं - (a) Bright प्र 4-10, मुं 2-2-9, 3-2-1.
- शुभ्रः - (a) Bright मुं 2-1-2, 3-1-5.
- शुधुम - We heard ई 10, 13, के 1-4.
- शुधुपस्ते - They serve; they listen छां 7-5-2.
- शुधुपिता - (a) Desired to be heard घृ 6-4-18.
- शुष्काय - (a) To be dried up छां 5-2-3.
- शुष्के - (a) In dried up घृ 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.
- शुष्पति - It is dried; छां 6-11-2, घृ 1-3-19, 5-12-1.
- शूद्र - Oh Śūdra ! छां 4-2-3, 4-2-5.
- शूद्रः - A Person belonging to the last of the four principal castes of the Hindus घृ 1-4-15.
- शूद्रेण - By a Śūdra घृ 1-4-15.
- शूलेन - By a spear, by a pike छां 7-15-3:
- शृङ्गयोः - Of two horns घृ 3-1-1.
- शृणुवामि - Let me hear छां 8-12-4.
- शृणुवाम - We hear घृ 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.
- शृणुयाः - You could hear घृ 3-4-2.
- शृणुयात् - He should hear घृ 2-4-14, 4-3-27, 4-3-31, 4-5-15.
- शृणुवाम - We should hear प्रश्ना, मुंश्ना, मांश्ना.
- शृणुयुः - They should hear छां 7-13-1.
- शृणोति - He hears के 1 8, प्र 4-2, ऐ 5-1, छां 1-2-5, 7-12-1, 7-24-1, घृ 1-3-5, 1-4-17, 1-5-3, 2-4-14, 3-2-6, 4-3-27, 4-4-2, 4-5-15, 5-9-1,

शृण्वन् - (a) One who hears वृ 1-4-7, 4-3-27.

शृण्वन्तः - (a) Those who hear क् 2-7, छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-11,
वृ 6-1-8, 6-1-9, 6-1-11, 6-1-12

शेते - He lies down छां 2-13-1, वृ 2-1-17, 2-1-19, 3-2-11, 4-4-7,
4-4-22.

शौचद्रिः - Valuable treasure क् 2-10.

शौच्यः - Śibi's son तत्त्वकामः प्र 1-1, 5-1.

शौचिनिः - Son of Śilina जित्वा, वृ 4-1-2.

शोकं - Distress भुं 3-2-9, छां 7-1-3, वृ 3-5-1.

शोकः - Distress ई 7, छां 8-4-1.

शोकस्य - Of the distresses छां 7-1-3.

शोकातिवः - (a) One who transcends distress क् 1-12, 1-18.

शोकान् - Distresses वृ 4-3-22

शोकाश्रितम् - Without sorrow वृ 4-3-21.

शोचति - He mourns क् 2-22, 4-4, 5-1, 6-6, भुं 3-1-2, छां 6-2-3,
वृ 1-5-19.

शोचन्ति - They mourn वृ 1-5-20.

शोचामि - I mourn छां 7-1-3.

शोम् - Bijaṣara while invocating praise तै 1-8-1.

32 शौङ्गीपुत्रः - The son of Śaṅgi

वृ 6-5-2 — 31

Tradition from

The son of Śaṅkṛī — 31

to

The son of Ārtabhāgi — 33

शौङ्गीपुत्रात् - From the son of Śaṅgi वृ 6-5-2.

शौद्रं - (a) One belonging to the fourth caste वृ 1-4-13.

शौनकं (कापेयं) - Saunaka of Kapi Gotra छां 4-3-5.

शौनकः (अतिग्रन्था) - Śaunaka the archer छां 1-9-3.

शौनकः (वापेयः) - Śaunaka of Kapi Gotra छां 4-3-7.

शौनकः (महाशालः) - Śaunaka who received ब्रह्मविद्या from अद्विरस
मुं 1-1-3.

शौल्बायनः - Son of Śulba उदहृष्ट 4-1-3.

शीवा - (a) Revealed to dogs छां 1-12-1.

श्यामं - (a) Dark छां 8-13-1.

श्यामः - (a) Dark च 6-4-16.

श्यामातपहुलात् - From a kind of blackish grain (rice) छां 3-14-3.

श्यामावात् - From a kind of corn or blackish grain (बाजरी)
छां 3-14-3.

श्यामात् - (a) From dark छां 8-13-1.

श्वेतं - (a) Hoary white छां 8-14-1.

श्वेतः - A hawk च 4-5, च 4-3-19.

श्रद्धात् - (a) Believer छां 7-19-1.

श्रद्धाति - He believes; he has faith छां 7-19-1, 7-20-1.

श्रद्धाताय - (a) For one having faith का 1-13.

श्रद्धायाम - We believe च 5-14-4.

श्रद्धते - He has faith च 3-9-21.

श्रद्धास्व - You have faith in छां 6-12-2.

श्रद्धयन्तः - (a) Believers मुं 3-2-10.

श्रद्धया - By religious faith प्र 1-2, 1-10, 5-3, तै 1-11-3, छां 1-1-10.

श्रद्धा - Religious faith का 1-2, मुं 2-1-7, तै 2-4-1, छां 5-10-1, 7-19-1,
च 1-5-3, 3-9-21.

श्रद्धां - A religious faith प्र 6-4, छां 5-4-2, 7-19-1, च 3-9-21, 6-2-9,
6-2-15.

श्रद्धादेयः - (a) One who gives in charity with religious faith
छां 4 1-1.

श्रद्धायां - In the religious faith च 3-9-21.

अमः - Weariness च 1-5-21.

अमणः - A religious mendicant च 4-3-22.

अमणाय - For that which is revealed or heard का 2-7, छां 8-12-4.

अमणीयं - (a) Fit to be heard छां 1-2-5.

अमणेन - By hearing च 2-1-5.

आढकाले - At the time of performing an ancestral rite का 3-17.

आन्तः - (a) Fatigued च 4-3-19.

आन्तस्य - (a) Of fatigued च 1-2-2, 1-2-6.

आप्स्यति - He becomes weary च 1-5-21.

आवय - You call forth तै 1-8-1.

आवयेत् - He should make us hear का 3-17.

आवितप्रसि - Thou art that which is proclaimed च 6-3-4.

अधित - (a) Resting with or on छां 3-15-1.

अधिताः - (a) Resting with or on का 5 8, 6-1, 6-14, तै 2-2-1, च 4-4-7.

अधिम - Wealth; dignity तै 1-4-2, छां 3-12-9.

अध्या - By dignity च 5-14-3, 6-4-28.

अधी - Understanding च 2-13, तै 1-11-3, च 6-4-6.

अधीः - Wealth; dignity छां 3-13-7, च 2-3-6.

अधीमान् - (a) Rich; glorious छां 3-13-2.

अधृतं - (a) Heard; learning, worth hearing के 1-8, ॥ 4-5, तै 1-4-1,

ऐसा, 3-11, छां 3-13-8, 4-9-3, 6-1-3, 7-1-3, च 6-2-2.

अधृतः - Heard छां 3-13-8.

अधृतिः - Hearing छां 3-13-8.

अधृते - Having heard च 4-5-6.

अधृतेः - Of hearing च 3-4-2, 4-3-27.

अधृतेन - (a) By hearing का 2-23, मुं 3-2-3.

अधृत्वा - Having heard का 2-13, 3-16, ऐ 3-6.

अध्रेयः - (a) Superior; preferable; का 2-1, 2-2, मुं 1-2-7, 1-2-10.

अध्रेयसः - (a) To the superior ones च 1-4-6.

श्रेयसि - (a) In superior छां 5-1-6, वृ 5-4-6.

श्रेयसे - (a) For superior वृ 6-1-7.

श्रेयान् - (a) Superior तै 1-4-3, छां 4-16-5, 5-1-6.

श्रेयांस - (a) Preferable वृ 1-4-11.

श्रेयांसः - (a) Preferable तै 1-11-3.

श्रेयोऽरूपम् - (a) Of agreeable appearance वृ 1-4-11, 1-4-14.

श्रेष्ठं - (a) Pre-eminent क्त 2-17, छां 5-1-1, 5-2-7, वृ 6-1-1.

श्रेष्ठः - (a) Pre-eminent छां 5-1-1, 5-1-7, 5-1-12, 5-2-6, वृ 1-3-18,
1-5-16, 1-5-21, 6-1-1.

श्रेष्ठाय - (a) For pre-eminent छां 5-2-4, वृ 6-3-2.

श्रेष्ठ्यम् - Pre-eminence छां 5-2-6.

श्रेष्ठ्याय - For pre-eminence वृ 5-13-2, 5-13-3.

श्रोतव्य - (a) Fit to be heard प्र 4-8.

श्रोतव्यः - (a) Fit to be heard वृ 2-4-5, 4-5-6.

श्रोता - (a) A hearer प्र 4-9, छां 7-8-1, 7-9-1, वृ 3-7-23.

श्रोतार - (a) A hearer वृ 3-4-2.

श्रोतुः - Of a hearer वृ 4-3-27.

श्रोतु - A hearer वृ 3-8-11.

श्रोत्र - The ear केप्र, 1-1, 1-2, 1-8, प्र 2-2, 2-4, 4-8, तै 1-7-1, 3-1-1,
दे 1-4, 2-4, छांप्रा, 1-2-5, 1-7-3, 2-7-1, 2-11-1, 3-13-2, 3-18 2,
3-18-6, 4-3-3, 4-8-3, 5-1-4, 5-1-10, 5-1-14, 5-7-1, 5-20-2, 8-12-4,
वृ 1-3-5, 1-3-15, 1-4-7, 1-4-17, 1-5-21, 2-1-17, 2-4-11, 3-2-6,
3-2-13, 3-7-19, 3-9-13, 4-1-5, 4-4-18, 4-5-12, 6-1-4, 6-1-10,
6-1-14, 6-2-12.

श्रोत्रपतिः - Master of hearing तै 1-6-2.

श्रोत्रमयः - (a) Full of hearing वृ 4-4-5.

श्रोत्रस्य - Of an ear के 1-2, वृ 4-4-18.

श्रोत्रा - (a) By a hearer छां 7-9-1.

श्रोत्राणि - Ears छां 5-1-15.

श्रोत्रात् - (a) From an ear; from a hearer ऐ 1-4, वृ 3-7-19.

श्रोत्राय - To the ear वृ 6-3-2.

श्रोत्रियम् - A learned Brāhmaṇa; one well-versed in sacred learning
वृ 1-2-12, तै 2-8-2, 2-8-3, 2-8-4, वृ 4-3-33, 6-1-14, 6-4-12.

श्रोत्रियः - One well-versed in sacred learning वृ 4-3-33.

श्रोत्रियस्य - Of one well-versed in sacred learning तै 2-8-2, 2-8-3,
2-8-4, वृ 6-4-12.

श्रोत्रियाः - Those well-versed in sacred learning वृ 3-2-10, वृ 6-1-14.

श्रोत्रे - In the ear प्र 2-12, 3-5, सं 2-1-4, छां 5-20-2, वृ 1-3-5, 3-7-19,
6-1-4.

श्रोत्रेण - By the ear के 1-8, ऐ 3-6, 3-11, छां 5-1-8, 5-1-9, 5-1-11,
वृ 1-4-17, 3-2-6, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

श्रोष्यामि - I will hear छां 1-8-2, वृ 1-5-21.

श्रोत्रः - (a) Relating to the ear वृ 2-5-6, 3-9-13.

श्लक्ष्णं - (a) Charming छां 2-22-1.

श्लिष्यते - It clings to छां 4-14-3.

श्लिष्यन्ते - They cling to छां 4-14-3.

श्लोकं - Praise वृ 1-4-7.

श्लोकः - A saying; praise प्र 1-10, 3-11, 4-10, 6-5, तै 2-1-1, 2-2-1,
2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1, 2-7-1, 2-8-5, छां 2-21-3, 3-11-1,
5-2-8, 5-10-8, 5-24-4, 7-26-2, 8-6-6, वृ 1-5-23, 2-2-3, 4-4-6,
4-4-7.

श्लोककृत् - (a) Doer of combination of food etc. for others
(श्लोककृत् - श्लोको नामाग्राद्यादयोः संपातः इति व्याचारेः) तै 3-10-6.

श्लोकाः - Sayings वृ 1-5-1, 2-4-10, 4-1-2, 4-3-11, 4-4-8, 4-5-11.

श्लोकैः - By sayings वृ 3-9-28 (1).

श्लोको - Two sayings म 5-5.

श्वः (श्वसु) - Tomorrow का 4-13, वृ 1-5-23.

श्वश्वः वा (वा श्वश्वः) - From dogs छां 5-2-1, वृ 6-1-14.

- पवथं - A hole ; a chasm छां 2-9-7.
 प्रवधितु - In order to swell वृ 1-2-6.
 प्रवयोनि - The form of existence as a dog छां 5-10-7.
 प्रवा - A dog छां 1-12-2.
 प्रवानः - Dogs छां 1-12-2, वृ 3-9-25.
 प्रवापदाः - Wild beasts वृ 1-1-16,
 प्रवापदानि - Wild beasts छां 7-2-1, 7-7-1, 7-8-1, 7-10-1.
 प्रवेत - (a) To white छां 8-14-1.
 प्रवेतः - (a) White छां 1-12-2.
 प्रवेतकेतु - To Śvetaketu छां 6-8-1.
 प्रवेतकेतुः - Son of Āruni , who is the son of Aruṇa छां 5-3-1, 6-1-1,
 वृ 6-2-1.
 प्रवेतकेतो - Oh Śvetaketo ! छां 6-1-1, 6-1-3, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3,
 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3.
 प्रवेतेभ्यः - (a) From the white (snowy mountains) वृ 3-8-9.
 प्रबोधावा - Believes in tomorrow का 1-26.
 प्रबोधूने - (a) In being tomorrow छां 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.
 प्रदशतानि - (a) Six hundred छां 4-2-1, 4-2-2.
 प्रद - (a) Six छां 4-15-5, 5-10-1, 5-10-3, वृ 3-9-1, 3-9-7.
 प्रदरे - (a) In one having six spokes प्र 1-11.
 प्रद्विधा - (a. f.) Having feet of six letters छां 3-12-5.
 प्रमासः - For six months वृ 6-2-15, 6-2-16.
 प्रोडश - (a) Sixteen प्र 6-2, 6-5,
 प्रोडशकथं - (a) One of sixteen digits ; having sixteen parts प्र 6-1.
 प्रोडशकलः - (a) Of sixteen digits छां 6-7-1. वृ 1-5-14, 1-5-15.
 प्रोडशं वर्षत - One hundred and sixteen years छां 3-16-7.
 प्रोडशानां - Of sixteen छां 6-7-3, 6-7-6.
 प्रोडशी - (a. f.) Sixteenth वृ 1-5-14, 1-5-15.
 प्रोडश्या - By sixteenth वृ 1-5-14.

स - Monosyllable meaning truth वृ 5-5-1.

संयद्वायः - Uniting all that is pleasant छां 4-15-2.

संयन्ति - They enter into छां 4-1-4, 4-1-6.

संयुज्यन्ते - They unite प्र 1-13.

संयतिरे - They struggled छां 1-2-1.

संरम्भाः - (a) Those hand in hand छां 1-12-4,

संरम्भावहं - We two clasp together वृ 6-4-20.

संराधनीम् - (a) One which propitiates वृ 6-3-1.

संलयाय - For a nest वृ 4-3-19.

संवत्सरं - To a year प्र 1-2, छां 2-19-2, 4-15-5, 5-1-8, 5-1-9, 5-1-10, 5-1-11, 5-6-1, 5-10-2, 5-10-3, वृ 1-5-2, 6-1-8, 6-1-9, 6-1-10, 6-1-11, 6-1-12.

संवत्सरः - A year प्र 1-9, मुं 2-1-6, छां 5-6-1, वृ 1-1-1, 1-2-4, 1-2-7, 1-5-14, 1 5-15, 4-4-16, 6-2-10.

संवत्सरस्य - Of a year छां 3-19-1, वृ 1-2-7, 3-9-5.

संवत्सराः - Years वृ 3-8-9.

संवत्सरात् - From a year छां 4-15-5, 5-10-2.

संवत्सरे - In a year छां 5-6-1.

संवत्स्यथ - You live प्र 1-2.

संवद्विष्टाः - You talk to वृ 2-1-2, 2-1-3, 2-1-4, 2-1-5, 2-1-6, 2-1-7, 2-1-8, 2-1-9, 2-1-10, 2-1-11, 2-1-12, 2-1-13.

सवर्गः - A transformer छां 4-3-1, 4 3-3.

सर्वर्गोसि - Thou art the transformer वृ 6-3-4.

सवर्गौ - Two transformers छां 4-3-4

संवर्तते - It is the same छां 6-13-2.

संयवहं - It did pull up वृ 6-1-13.

संवाञ्छन्ति - They pray for के 4-6.

संवित्ते - It meets (with) together वृ 2-2-3.

संविदा - By consciousness है 1-11-3.

संविदाना - (f.) One which converses वृ 2-2-3.

सविभाति (मनसा) - He wishes for मुं 3-1-10.

संविवेश - He entered मुं 3-1-9.

सविशति - He enters छां 5-2-7, वृ 6-3-6.

संविशन्ति - They enter मां 12.

संवृद्धस्ते - He consumes छां 4-3-2, 4-3-3,

संवृद्धेत् - He might pull up वृ 6-1-13.

संवेदितः - (a) One who is made known ऋ 5-3.

संताप्यति - It extinguishes छां 2-12-1.

संसार - The course of worldly life ऋ 3-7.

संसृज्यते - One is met छां 1-1-6, वृ 4-3-8.

संस्करोति - He consecrates छां 4-16-2, 4-16-3.

संस्कुरुर्वन्ति - They consecrate छां 4-16-4, 8-8-5.

संस्कृत्य - Having consecrated वृ 6-3-1.

संस्तव. - The chorus or the common praise or concord of hymns वृ 4-2-3.

संस्पर्श - By the touch छां 3-13-8.

संख्य - Oxyug वृ 6-3-2, 6-3-3.

संयुताः - (a) Kept together मुं 2-2-6.

संहृत्य - Closing down वृ 4-3-19.

सं ह्यर्जुनं कामाः पश्यन्ते - For him wishes are attained छां 5-1-4.

सं (ह्यर्जुनं) पश्यते - It is attained for him वृ 6-1-4.

संहिताया. - In the continuous hymnical text of the Vedas छे 1-3-1.

संकृत् - Once छां 3-11-3, 8-4-2, वृ 2-3-6.

सक्त - (a) Attached वृ 4-4-6.

संख्यौ - Two thighs वृ 1-2-3.

सखाय. - Companions छां 8-2-5.

सखाया - Two companions मुं 3-1-1.

सखिलो ब्रह्मणः - (a) Desirous of the world of friends छां 8-2-5.

गणिलोकेन - With the world of friends छां ८-२-५.

सदकल्पं - Will छां ७-४-२, ७-४-३.

सदकल्पः - Will ; conception के ४-५, ये ५-२, छां ७-४-१, ७-४-२, ७-२६-१, घृ १-५-३.

सदकल्पते - One longs for छां १-२-६, ७-४-२.

सदकल्पनीयं - (a) Desirable छां १-२-६.

सदकल्पन्तो - They long for छां ७-४-२.

सदकल्पयति - It causes to long for घृ १-३-६.

सदकल्पयते - It causes to long for ; conceives छां ७-४-१, ७-५-१.

सदकल्पास्य - Of will छां ७-४-३.

सदकल्पात् - From conception छां ७-४-३, ७-५-१, ८-२-१, ८-२-२, ८-२-३, ८-२-४, ८-२-५, ८-२-६ ८-२-७, ८-२-८, ८-२-९, ८-२-१०.

सदकल्पात्मकानि - Having conception as their soul छां ७-४-२.

सदकल्पाणां - Of conceptions घृ २-४-११, ४-५-१२.

सदकल्पितं - (a) One wished for प्र ३-१०.

सदकल्पे - In conception छां ७-४-२.

सदकल्पान्तां - (a) Conceived (worlds) छां ७-४-३.

सदकल्पव्या - With the determined desire छां ७-४-२.

सदकल्पव्यं - For determined desire छां ७-४-२.

सदकल्पव्यापनानि - Conceptions as meeting place छां ७-४-२.

सदकल्पयेत् - He should eradicate छां ५-१-१२.

सदकल्पम् - (a) Joined with का १-८.

सदकल्पवेलायां - In a period consisting of २ hours and २४ minutes; the same period after the sun-rise (३ muhūrtas) छां २-९-४.

सदकल्पेण - In short का २-१५.

सजने - In public घृ ३-२-१३.

सज्यते - It is attached घृ ३-९-२६, ४-२-१, ४-४-२२, ४-५-१५.

सज्यतः - Moving everywhere छां १-१३-३.

सञ्चरणी - A channel च 4-2-3.

सञ्चरन् - (a) One who moves everywhere च 1-5-20, 1-5-21.

सञ्चरन्तः - (a) Those who move everywhere छां 8-3-2.

स जायां - With wife च 6-4-19.

सञ्जिह्वानः - (a) Leaving (the bed) छां 1-10-6, 4-1-5, 5-11-5.

संज्ञा - Consciousness च 2-4-12, 2-4-13, 4-5-13.

संज्ञानम् - Understanding च 5-2.

सत् - (a) Real प्र 4-5, च 1-6-3, 2-3-1, 2-3-2, 2-3-4.

सत् - (a) Immortal तै 2-6-1, छां 8-3-5.

सतः - (a) Of existing मुं 1-1-7, छां 6-10-2, 8-5-2, 8-12-1, च 2-3-2, 2-3-4.

सता - (a) By this present छां 6-3-1.

सताम् - (a) Of these present छां 8-3-1.

सति - (a) In being present छां 6-9-2.

सती - Wife ; a virtuous woman च 2-4-4, 4-5-5.

सतीर्यं (स+ति+य) सकार - Immortal , तिकार - Mortal , यंकार -
Joining these two छां 8-3-5.

सदृषी - (a) Those with musical instruments or trumpets का 1-25.

सत्तमाः - (a) The most respectable ones छां 2-9-5.

सत्त्रायणम् - 1. Protection of the soul छां 8-2-2. 2. Protracted sacrifice.

मत्स्यम् - Intellect का 6-7.

सत्त्वशुद्धिः - Purity of nature छां 7-26-2.

सत्त्वशुद्धौ - When purity of nature छां 7-26-2.

सत्त्वात् - From intellect का 6-7.

सत्त्वति - A lord of virtuous persons प्र 2-11.

सत्प्रतिष्ठा. - Reality as a base छां 6-3-4, 6-8-6.

सत्य - The supreme spirit ; truth के 2-5, 4-8, प्र 1-15, 2-8, मुं 1-1-8,
1-2-1, 1-2-13, 2-1-1, 2-1-7, 2-2-2, 3-1-6, 3-2-11, तै प्रा, 1-1-1,
1-9-1, 1-11-1, 1-12-1, 2-1-1, 2-4-1, 2-5-1, ये प्रा, छां 1-2-3,
6-1-4, 6-1-5, 6-1-6, 6-4-1, 6-4-2, 6-4-3, 6-4-4, 6-8-7, 6-9-4,

6-10-3, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3 6-14-3, 6-15-3, 6-16-2, 6-16-3,
7-2-1, 7-7-1, 7-16-1, 7-17-1, 8-1-5, 8-3-4, ४ 1-4-14, 1-6-3,
2-1-20, 2-3-6, 3-9-12, 3-9-23, 4-1-4, 5-4-1, 5-5-1 5-5-2,
5-14-4, 6-2-15.

सत्यः - (a) True ४ 2-5-12, 5-6-1.

सत्यकामः - Oh Satyakāma ! ४ 5-2, छां 4-5-1, 4-6-2, 4-7-2, 4-8-2,
4-9-1.

सत्यकामः (जाबलः) - Lover of truth ; Jabala's son. सत्यकाम was a
disciple of जानपिः आयस्युषः Satyakama's disciples were
other Ācāryas छां 4-1-1, 4-4-2, 4-4-4, 5-2-3, ४ 4-1-6,
6-3-12.

सत्यकामः (सैवः) - Satyakāma by name ४ 1-1, 5-1, 5-2.

सत्यकामः - (a) The lover of truth छां 8-1-5, 8-7-1, 8-7-3.

सत्यकामाः - (a) Lovers of truth मुं 1-2-1

सत्यकासाय - To Satyakāma ४ 6-3-11.

सत्यकामे - While (= disciple of) Satyakāma .... छां 4-10-1.

सत्यता - Truthfulness ४ 4-1-4.

सत्यधर्माय - For eternal truth ई 15, ४ 5-15-1.

सत्यवृत्तिः - (a) Strictly truthful का 2-9.

सत्यप्रसयाय - (a) For creator of truth ४ 6-4-19.

सत्यभूय - Preponderance of truth ४ 5-5-1.

सत्ययज्ञ - To Satyayajña छां 5-13-1.

सत्ययज्ञः (पोतुपिः) - Satyayajña by name छां 5-11-1,

सत्यवचाः - A name ; (राधीतरः) (Truthful) तै 1-9-1.

सत्यवचनम् - The speaking of truth छां 3-17-4.

सत्यवहाम - To Satyavaha by name i. e. carrier of truth (भारदाज).

He received ब्रह्मविद्या from अग्नि and gave to अद्विरत् मुं 1-1-2,

सत्यसहस्रवत्स्यः - (a) Being true in purpose छां 3-14-2, 8-1-5, 8-7-1, 8-7-3.

सत्यस्य - Of truth ई 15, मुं 3-1-6, घृ 2-1-20, 2-3-6, 2-5-12, 5-15-1.

सत्याः - (a) True छां 8-3-1, 8-3-2.

सत्यात् - From truth ते 1-11-1, छां 4-4-5, घृ 5-14-4.

सत्यात्म - (a) True तै 1-6-2.

सत्यान् - Truths छां 8-1-6.

सत्यानां - (a) Of truths छां 8-3-1.

सत्यामिसाधः - (a) True to one's promise ; honest ; truthful छां 6-16-2.

सत्ये - In truth घृ 2-5-12, 3-9-23, 5-14-4.

सत्येन - With truth मुं 3-1-5, 3-1-6, छां 3-11-2, 6-16-2, 7-16-1, घृ 1-6-3, 5-5-1.

सन्नायनं - The protracted sacrifice छां 8-5-2.

सद् - (a) Real ऋ 2-5, तै 2-7-1, छां 3-19-1, 6-2-1, 6-2-2, घृ 1-3-28, 1-6-3.

सदस्याः - Steady horses का 3-6.

सदसत् - (a) Existing and not existing ऋ 2-5, मुं 2-2-1.

सदा - Always का 3-5, 3-6, 3-7, 3-8, 6-17.

सदामं - (a) One with a link (food) between two घृ 2-2-1.

सदायतनाः - Having reality as homes छां 6-8-4, 6-8-6.

सदेवाः - Together with divinities घृ 3-9-19.

सघ - A house का 2-13.

सन् - (a) It being so वे 4-5, छां 8-4-2, घृ 1-4-11, 1-5-17, 1-6-3, 2-1-9, 4-2-1, 4-3-7, 4-4-6.

4 सनगः - Sanaga the eldest son of Parameythin

घृ 2-6-3 — 4

4-6-3 — 4

Tradition from

Paramēṣṭhin — 3

to

Sanātana — 5

सनगात् — From Sanaga सू 2-6-3, 4-6-3.

सनःकुमारं — One of the four sons of Brahmā (सनक, सनमदन, सनःसुजात, and सनःकुमार). All these always remain boys and stay Brahmachari in true sense छां 7-1-1.

सनःकुमारः — One of the four sons of Brahmā सनक, सनमदन सनःसुजात, and सनःकुमार. All these always remain boys and stay Brahmachari in true sense छां 7-26-2.

सनये — For gain सू 2-5-16.

सनातनं — (a) Ancient का 3-16, 5-6, 6-1.

5 सनातनः — Sanātana ; the second son of Paramēṣṭhin

सू 2-6-3 — 5

4-6-3 — 5

Tradition from

Sanaga — 4

to

Sanāru — 6

सनातनः — (a) Ancient का 6-1.

सनातनात् — From Sanātana सू 2-6-3, 4-6-3.

6 सनाथः — Sanāru ; prob. 3 rd son of Paramēṣṭhin

सू 2-6-3 — 6

4-6-3 — 6

Tradition from

Sanātana — 5

to

Vyaṣṭi — 7

सनारोः - From Sanaaru ॥ 2-6-3, 4-6-3.

सन्तं - (a) One who is present ॥ 2-6-1.

सन्तं - (a) This being का 1-2, ये 3-14, छां 1-11-7, 4-1-3, 8-12-1,
धृ 4-2-2.

सन्तः - (a) These here present छां 4-3-8, धृ 4-4-14.

सन्तवा - (a. f.) Continuous प्र 2-12.

सन्तताः - (a) Continuous ये 4-3.

सन्तनानि - (a) Continuous मुं 1-2-1.

सन्तवा - By progeny ये 4-3.

सन्तानः - Continuity ॥ 1-2-1.

सन्तु - Be they so के प्रा, छां प्रा, धृ 6-3-6.

सन्तुष्णानि - (a) Those evolving into and holding with छां 2-23-3.

सन्तुष्णोद्धारः - Omkāra which evolved into and held with
छां 2-23-3.

सन्ध्याति - One repairs ; mends छां 4-17-4, 4-17-5, 4-17-6, 4-17-8.

सन्ध्यामि - I combine ये प्रा.

सन्ध्यात - One should fit upon the bow मुं 2-2-3.

सन्ध्यात् - One should repair ; one should mend छां 4-17-7.

सन्ध्याति - One burns धृ 5-14-8.

सन्ध्यानि - Those which are strung together धृ 3-7-1, 3-7-2.

सन्धुषे - In seeing ; in gazing का 6-9.

सन्धेः - Conglomeration of material elements (of the body)
छां 5-15-2, 5-18-2.

सन्धेह्ये - (a) In doubtful धृ 4-4-13.

सन्ध्यात - One should fit upon the bow मुं 2-2-3.

सन्ध्यान् - Joining ॥ 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4.

सन्ध्याय - Having joined धृ 6-4-9, 6-4-10, 6-4-11, 6-4-21.

सन्धि - Junction का 1-17.

सन्धिः - Junction तै 1-3-1, 1-3-2, 1-3-3, 1-3-4, छां 1-3-3.

सन्धीयते - It is joined. तै 1-3-4.

सन्ध्यम् - Joining घृ 4-3-9.

सन्ध्ये - In the joining घृ 4-3-9.

सन्निवृच्छति - He goes with घृ 2-1-9.

सन्निवृत्ते - He keeps together प्र 1-6, 3-4.

सन्निधाय - Having placed near मुं 2-2-7.

सन्निविष्टः - (a) One who has entered into का 6-17.

सन्निहितं - (a) Lying close मुं 2-2-1.

सन्नीय - Having brought together घृ 6-3-1, 6-4-24, 6-4-25.

सङ्गासयोगात् - As a consequence of complete renunciation of the world and its possessions and attachment, abandonment of temporal concerns मुं 3-2-6.

सम्बलम् - Reality root छां 6-8-4, 6-8-6.

सम्बलाः - Reality roots छां 6-8-4, घृ 6-8-6.

सपत्नः - (a) Hostile; rival घृ 1-5-12.

सपत्न्याः - (a) Hostile; rival तै 3-10-4.

सपत्नातिव्याघ्रिन् - (a) Terribly apt to injuring the enemy घृ 3-8-2

सपरिधयः - (a) (सं+परिधयः) One with fence घृ 6-4-23.

सप्त - (a) Seven प्र 1-11. मुं 1-2-4, 2-1-8, घृ 1-5-1, 1-5-2, 2-2-1, 2-2-2, 2-2-3.

सप्तचक्रे - (a) In the seven-wheeled chariot प्र 1-11.

सप्तधा - Seven-fold ; in seven ways छां 7-26-2.

सप्तविधं - (a) Seven-fold छां 2-8-1, 2-8-3, 2-9-1, 2-9-8, 2-10-1, 2-10-6.

सप्तविधस्य - (a) Of seven-fold छां 2-8-1.

सप्ताक्षयः - (a) Consisting of seven constituent parts मां 3-4.

सप्ताक्षिपः - (a) Of one having seven flames or tongues प्र 3-5, मुं 2-1 8.

सप्रतिष्ठाः - (a) Those with a base श्रु 3-9-19.

सप्रत्याधानं - (a) One with a repository श्रु 2-2-1.

सबाह्यप्राग्यन्तरः - (a) One with outside and inside मुं 2-1-2.

सभा - An assembly-hall छां 8-14-1.

समागे - (a) In one who has gone to an assembly छां 5-3-6.

समं-मः - (a) Same, even, like, alike, equal to छां 2-10-1, 2-10-2, 2-10-3, 2-10-4, 4-1-2.

समं - (a) Equal settlement; equal to प्र 3-5, 4-4, श्रु 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3.

समः - (a) Equal छां 2-9-1, श्रु 1-3-22

समवश्यन्त - They were forced through determined desire छां 7-4-2.

समवश्येताम् - Both were formed through determined desire छां 7-4-2.

समवकृताम् - Both were formed through determined desire छां 7-4-2.

समसिद्धत् - It eradicated छां 5-1-12.

समत्सिष्टाः - (a) Pleased to permit छां 1-11-3.

समनस्कः - (a) Attentive का 3-8.

समन्तम् - From every side श्रु 1-3-18, 3-3-2.

समन्वारभेते - Two begin afresh श्रु 4-4-2.

समभवत् - One became वे 4-6, 5-4, छां 3-19-1, श्रु 1-2-4, 1-2-7, 1-4-3.

समभ्याददानः - (a) One who takes to himself श्रु 4-4-1.

समर्घयिता - (a) Giver of boon छां 1-1-8.

समर्पितम् - (a) Made over मुं 2-2-1, 7-15-1.

समर्पिताः - (a) Those made over छां 7-15-1, श्रु 2-5-15.

समवनीयन्ते - They gather up श्रु 3-2-11.

समवहारं - A mixture छां 6-9-1.

समस्तुता ३ - He enjoys तै 2-6-1.

समस्तुते - He enjoys का 6-14, तै 2-5-1, घृ 4-4-7.

समष्टिः - Totality घृ 3-3-2.

समस्तः - (a) Pervading the whole of anything छां 8-6-3, 8-11-1.

समस्तस्य - (a) Of one pervading the whole of anything छां 2-1-1.

समद्ध्यत - It solidified ; heaped घृ 1-2-2.

समाः - Years ई 2, घृ 1-5-13, 5-10-1.

समाः - (a) Ones equal III घृ 1-5-13.

समाभ्यच्छतः - Two come together ; two co-habit छां 1-1-6.

समाज्ञाः - Appellations तै 3-10-2.

समाददीत - He would get ready घृ 4-2-1.

समानं - Self-same मुं 3-1-1.

समान - (a) Equal; the same घृ 6-5-4.

समानः - One of the five vital airs, which has its seat in the cavity of the navel and is essential for digestion अ 3-5, 3-8, 4-4, तै 1-7-1, छां 1-3-2, 3-13-4, 5-22-1, घृ 1-5-3, 3-9-26.

समानः - (a) Equal; the same मां 10, घृ 4-3-7.

समानाय - For samāna छां 5-22-1.

समाने - (a) In the same मुं 3-1-2.

समाने - In samāna छां 5-22-2.

समादिपयिवेत् - He should desire to fulfil to the end घृ 1-5-23.

समाभ्यः - For so-called years; Prajāpatīs ई 8.

समारताः - (a) Desisted छां 1-10-11.

समावर्तयति - He allows one to return home (as a Brāhmaṇa after completing his ब्रह्मचर्यव्रत or course of religious studies) छां 4-10-1.

समावर्तयन् - (a) One who is allowed to return home (as a Brāhmaṇa after completing his ब्रह्मचर्यव्रत or course of religious studies) छां 4-10-1.

समासं - A collection; a totality छां 7-15-3.

समासः - A collection; a totality, छां 6-4-7.

समाहितं - (a) Placed together छां 8-1-3, 8-1-4.

समाहितः - (a) Placed together; composed वृ 4-4-23.

समाहिताः - (a) Composed ones छां 8-1-5.

समाहितात्मा - A composed soul वृ 4-2-1.

समाहिते - (द्वितीया द्विवचन) Two placed together छां 8-1-3.

समिह्यन्ति - It agitates वृ 6-4-23.

समित् - Sacrificial stick for sacred fire छां 5-4-1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1, वृ 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-14.

समितिम - A meeting छां 5-3-1.

समितिपथः - (a) Goer of the meeting वृ 6-4-18.

समित्पाणयः - Those with sacrificial sticks in the hands म 1-1, छां 5-11-7.

समित्पाणि. - One with sacrificial sticks in the hand मुं 1-2-12 छां 8-9-2, 8-10-3, 8-11-2.

समित्पाणी - Two with sacrificial sticks in the hands छां 8-7-2.

समिद्धः - Kindled (fire) वृ 6-4-3.

समिद्धे - In the kindled (sacred fire) मुं 1-2-2, वृ 6-4-12.

समिधं - Sacrificial sticks for sacred fire छां 4-4-5, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.

समिधः - Sacrificial sticks for sacred fire मुं 2-1-5, 2-1-8.

समिन् - Sacrificial sticks for sacred fire वृ 6-2-13.

समुत्तिष्ठतः - Two arise छां 8-2-6 8-2-7, 8-2-8.

समुत्तिष्ठति He arises छां 8-2-10

समुत्तिष्ठन्ति - They arise छां 8-2-1, 8-2-2, 8-2-3, 8-2-4, 8-2-5, 8-2-9.

समुत्थाय - Having risen up out of छां 8-3-4, 8-12-2, 8-12-3, वृ 2-4-12, 4-5-13, 6-2-2.

समुत्थयन्ते - They arise छां 1-9-1.

- समुत्पारयत् - He made to fill up together (inserted) ॥ 6-4-2.
- समुदीपंति - It collects up together छां 6-6-1, 6-6-2, 6-6-3, 6-6-4.
- समुद्धृत्य - Having drawn वे 1-3.
- समुद्रं - The sea प्र 6-5, छां 6-10-1.
- समुद्रः - The sea प्र 6-5, छां 2-4-1, 2-17-1, 3-19-2, 4-6-3, 6-10-1,
बृ 1-1-2, 2-4-11, 3-3-2, 4-5-12.
- समुद्राः - Seas मुं 2-1-9.
- समुद्रात् - From the sea छां 6-10-1.
- समुद्रायणाः - (a) Going to the sea प्र 6-5.
- समुद्रे - In the sea मुं 3-2-8, बृ 1-1-2.
- समुल्लयति - It equalizes प्र 3-5.
- समुपविदिशुः - They sat down छां 1-8-2.
- समुपविश्य - Having sat छां 1-12-4.
- समुदाते - They two discussed together बृ 4-3-1.
- समुदिरे - They appeared and spoke छां 4-10-4.
- समूलं - One with roots बृ 3-9-28 (6).
- समूलः - One with roots प्र 6-1.
- समूह - You collect ई 16, बृ 5-15-1.
- समृद्धं - (a) Fruitful छां 5-2-7.
- समृद्धः - (a) Fruitful बृ 4-3-33.
- समृद्धि - Prosperity; abundance बृ 5-14-7.
- समृद्धि - Prosperity; abundance छां 5-2-8.
- समृद्धिः - Prosperity; abundance छां 1-1-8, 1-3-8.
- समृद्धयन्ति - They flourish 7-14-2
- समृद्ध्यते - He flourishes बृ 5-14-7.
- समृद्ध्येत् - He should prosper छां 1-3-12.
- समे - (a) In even one बृ 6-1-3.
- समेति - It travels बृ 6-2-2.
- समेत्य - Having met together छां 5-11-1. . . .

- समासं - A collection; ■ totality छां 7-15-3.
- समासः - A collection; a totality. छां 6-4-7.
- समाहितं - (a) Placed together छां 8-1-3, 8-1-4.
- समाहितः - (a) Placed together; composed घृ 4-4-23.
- समाहिताः - (a) Composed ones छां 8-1-5.
- समाहितारमा - A composed soul घृ 4-2-1.
- समाहिते - (द्वितीया द्विवचन) Two placed together छां 8-1-3.
- समिह्वयति - It agitates घृ 6-1-23.
- समित् - Sacrificial stick for sacred fire छां 5-4-1, 5-5-1, 5-6-1, 5-7-1, 5-8-1, घृ 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12, 6-2-14.
- समितिम - A meeting छां 5-3-1.
- समितिनगः - (a) Goer of the meeting घृ 6-4-18.
- समित्पाणयः - Those with sacrificial sticks in the hands प्र 1-1, छां 5-11-7.
- समित्पाणि. - One with sacrificial sticks in the hand मुं 1-2-12 छां 8-9-2, 8-10-3, 8-11-2.
- समित्पाणी - Two with sacrificial sticks in the hands छां 8-7-2.
- समिद्धः - Kindled (fire) घृ 6-4-3.
- समिद्धे - In the kindled (sacred fire) मुं 1-2-2, घृ 6-4-12.
- समिधं - Sacrificial sticks for sacred fire छां 4-4-5, 4-6-1, 4-7-1, 4-8-1.
- समिधः - Sacrificial sticks for sacred fire मुं 2-1-5, 2-1-8.
- समित् - Sacrificial sticks for sacred fire घृ 6-2-13.
- समुत्तिष्ठतः - Two arise छां 8-2-6 8-2-7, 8-2-8.
- समुत्तिष्ठति He arises छां 8-2-10.
- समुत्तिष्ठन्ति - They arise छां 8-2-1, 8-2-2, 8-2-3, 8-2-4, 8-2-5, 8-2-9.
- समुत्थाव - Having risen up out of छां 8-3-4, 8-12-2, 8-12-3, घृ 2-4-12, 4-5-13, 6-2-2.
- समुत्पद्यन्ते - They arise छां 1-9-1.

- समुदासयत् - He made to fill up together (inserted) च 6-4-2.
 समुदीयन्ति - It collects up together छां 6-6-1, 6-6-2, 6-6-3, 6-6-4.
 समुद्ध्य - Having drawn वे 1-3.
 समुद्रं - The sea ण 6-5, छां 6-10-1.
 समुद्रः - The sea ण 6-5, छां 2-4-1, 2-17-1, 3-19-2, 4-6-3, 6-10-1,
 च 1-1-2, 2-4-11, 3-3-2, 4-5-12.
 समुद्राः - Seas भुं 2-1-9.
 समुद्रात् - From the sea छां 6-10-1.
 समुद्रायणाः - (a) Going to the sea ण 6-5.
 समुद्रे - In the sea भुं 3-2-8, च 1-1-2.
 समुसमति - It equalizes प्र 3-5.
 समुपविशन्तुः - They sat down छां 1-8-2.
 समुपविश्य - Having sat छां 1-12-4.
 समुदत्ते - They two discussed together च 4-3-1.
 समुदिरे - They appeared and spoke छां 4-10-4.
 समूलं - One with roots च 3-9-28 (6).
 समूलः - One with roots प्र 6-1.
 समूह - You collect ह्र 16. च 5-15-1.
 समूहं - (a) Fruitful छां 5-2-7.
 समूहः - (a) Fruitful च 4-3-33.
 समृद्धि - Prosperity; abundance च 5-14-7.
 समृद्धि - Prosperity; abundance छां 5-2-8.
 समृद्धिः - Prosperity; abundance छां 1-1-8, 1-3-8.
 समृद्धयन्ति - They flourish 7-14-2.
 समृध्यते - He flourishes च 5-14-7.
 समृध्ये - He should prosper छां 1-3-12.
 समे - (a) In even one च 6-1-3.
 समेति - It travels च 6-2-2.
 समेत्य - Having met together छां 5-11-1.

समेधः - With clouds छां 3-19-2.

समेव - Copulating चृ 1-4-4

समेतां - Two copulate चृ 1-5-12.

सम्पत्स्ये - I shall succeed छां 6-14-2.

सम्पद् - Acquisition छां 5-1-4, 5-1-14, चृ 4-3-32, 6-1-14.

सम्पद - Acquisition छां 5-1-4, चृ 6-1-4.

सम्पदः - Acquisitions चृ 3-1-6.

सम्पदस्मि - I am attainment चृ 6-1-14.

सम्पदे - To an acquisition छां 5-2-5, चृ 6-3-2.

सम्पद्य - Having reached छां 6-9-2.

सम्पद्यते - It enters into प्र 5-4, छां 6-8-6, 6-15-1, 6-15-2.

सम्पद्यमानैः - (a) By being provided प्र 3-9.

सम्पद्यामहे - We have reached चृ 6-9-2.

सम्पन्नः - (a) Rich; possessed of प्र 5-3, 5-5, छां 6-8-1, 8-2-1, 8-2-2, 8-2-3, 8-2-4, 8-2-5, 8-2-6, 8-2-7, 8-2-8, 8-2-9, 8-2-10, 8-6-3,

सम्पन्नतम. - The best provided चृ 4-3-33.

सम्परिगृह्य - Having fully comprehended क्त्वा 2-13.

सम्परिव्यवत् - (a) Closely embraced चृ 4-3-21.

सम्परिव्यवती - (a) Two closely embraced चृ 1-4-3.

सम्परीत्य - Having well understood क्त्वा 2-2.

सम्पातम् - The remains of a libation छां 5-2-4, 5-2-5.

सम्पातम् - The remains (of the good or पुण्य) छां 5-10-5.

सम्पादयाञ्चकार - He did succeed in fulfilling छां 5-11-3.

सम्पादयाञ्चक्रुः - They did succeed in fulfilling छां 5-11-2.

सम्पूर्यते - He fills up छां 5-3-3.

सम्पूर्यता - He fills up चृ 6-2-2.

सम्पूर्यते - It fulfills छां 5-10 8

सम्प्रेतुः - (सम्पद्) They reached to छां 4-4-5, 8-11-3.

सम्प्रति - (Ind.) At this time छां 2-9-5, 5-11-2, 5-11-4, 5-11-6
8-11-3, 8-11-2.

सम्प्रतिष्ठते - It resorts प्र 4-7, 4-9.

सम्प्रतिष्ठन्ति - They resort प्र 4-11.

सम्प्रतिष्ठन्ते - They resort प्र 4-7.

सम्प्रतिष्ठाप्य - Having withheld; having concentrated छां 8-15-1.

सम्प्रतिष्ठितः - (a) One who continued to stay मुं 2-2-7.

सम्प्रतिष्ठिताः - (a) Those who continued to stay प्र 4-1.

सम्प्रसिः - (f) Giving or handing over वृ 1-5-17.

सम्प्रमुच्य - Having released वृ 4-3-36.

सम्प्रयच्छन्ति - They grant छां 2-24-6, 2-24-10, 2-24-16.

सम्प्रसन्नः - (a) Well-pleased छां 8-6-3, 8-11-1.

सम्प्रसादः - Mental repose छां 8-3-4, 8-12-3.

सम्प्रसाद्ये - In mental repose वृ 4-3-15.

सम्प्रसूताः - (a) Those who are born मुं 2-1-5, 2-1-7.

सम्प्राप्य - Having gained मुं 3-2-5.

सम्प्राप्यद् - It oozes into the mind of छां 2-23-2, 2-23-3.

सम्प्राप्यन्ते - They ooze into the mind of छां 2-23-2.

सम्प्लवते - It floats about छां 2-4-1.

सम्प्लवन्ते - They float about छां 2-15-1.

सम्प्राप्य - Having consumed वृ 5-14-8.

सम्बभूव - He was born मुं 1-1-1, ते 1-4-1.

सम्बभूवतुः - Both arose वृ 1-1-2.

सम्भवः - Combination; production वृ 3-9-28 (5).

सम्भवति - He, she, it arises क 4-7, मुं 1-1-7, छां 5-4-2, 5-5-2, 5-6-2,
5-7-2, 5-8-2, वृ 1-4-4, 5-14-8, 6-2-9, 6-2-10, 6-2-11, 6-2-12,
6-2-13, 6-2-14.

सम्भवन्ति - They arise मुं 1-1-7.

सम्भवसि - Thou wisest वृ 6-4-9.

सम्भवात् - From combination; owing to production ई 13.

सम्भूतः - (a) Combined; produced ते 2-1-1, ये 4-1, छां 5-9-2.

सम्भूति - A combination; production ई 14.

सम्भूय - In production; in combination ई 12.

सम्भूय - Having collected हृ 6-3-1.

सम्भूयः - (a) Patient ते 1-11-4.

सम्भूय - Confusion हृ 4-4-1.

सम्भूय - In properly harnessed म्र 5-6.

सम्भूय - For him who has truly calmed mind से 1-2-13.

सम्भूय - By right knowledge मुं 3-1-5.

सम्भूय - They are combined हृ 5-13-3.

सम्भूय - The emperor म्र 3-4, हृ 4-1-1, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-2-1, 4-3-2, 4-3-5, 4-3-32, 4-3-33, 4-4-23, 5-14-8.

सम्भूय - (a) One who always is accompanied by a cart drawn by oxen छां 4-1-3, 4-1-5, 4-1-8.

सम्भूय - (a) To ' सम्भूय ' छां 4-1-3, 4-1-5.

सम्भूय - Two comrades मुं 3-1-1.

सम्भूय - A lake छां 8-5-3

सम्भूय - A running of छां 1-3-5.

सम्भूय - Those with chariots का 1-25.

सम्भूय - Oh Sarasvati ! हृ 6-4-27.

सम्भूय - (a) Similar मुं 2-1-1.

सम्भूय - In the creations का 6-4.

सम्भूय - A science of charming snakes, gods, and people छां 7-1-2.

सम्भूय - A science of charming snakes, gods, and people छां 7-1-2, 7-2-1, 7-7-1.

सम्भूय - They glide gently छां 1-12-1.

सम्भूय - Snakes छां 2-21-1.

सपिः - The ghee छां 4-15-1, 6-6-1.

सपिषा - With the ghee घृ 6-4-12.

सपिष्यन्तम् - That filled with the ghee घृ 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18.

सर्वं - (a) All ; entire ई 1. के प्रा, 3-5, 3-9, का 1-26, 5-15, 6-2, प्र 1-1, 1-2, 1-5, 1-6, 2-6, 2-13, 4-2, 4-5, 4-7, 4-11, सुं 1-1-3, 2-2-10, 3-1-9, 3-2-5, मां 1-2-11, ते 1-7-1, 2-2-1, 2-3-1, 2-6-1, 3-10-3, ये 5-3, छां प्रा, 1-3-6, 2-11-2, 2-12-2, 2-13-2, 2-14-2, 2-15-2, 2-16-2, 2-17-2, 2-18-2, 2-19-2, 2-20-2, 2-21-4, 2-23-3, 3-12-1, 3-12-2, 3-14-1, 3-14-2, 3-14-4, 3-15-4, 3-16-1, 3-16-3, 3-16-5, 4-1-4, 4-1-6, 4-3-8, 4-11-2, 4-12-2, 4-13-2, 4-16-1 5-2-6, 5-2-7, 5-11-3, 6-1-4, 6-1-5, 6-1-6, 6-7-4, 6-8-7, 6-9-4, 6-10-3, 6-11-2, 6-11-3, 6-12-3, 6-13-3, 6-14-3, 6-15-3, 6-16-3, 7-2-1, 7-4-2, 7-15-1, 7-25-1, 7-25-2, 7-26-1, 7-26-2, 8-1-3, 8-1-4, 8-3-2, 8-8-1, घृ 1-2-5, 1-3-18, 1-3-23, 1-4-4, 1-4-5, 1-4-6, 1-4-7 1-4-9, 1-4-10, 1-4-13, 1-4-17, 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-5-14, 1-5-17, 2-1-10, 2-1-12, 2-2-4, 2-4-5, 2-4-6, 2-4-14, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 3-1-3, 3-1-4, 3-1-5, 3-2-10, 3-6-1, 3-9-3, 3-9-5, 3-9-7, 3-9-9, 4-4-23, 4-5-6, 4-5-7, 4-5-15, 5-3-1, 5-8-1, 5-13-1, 5-14-3, 5-14-8, 6-2-4, 6-3-6, 6-4-14, 6-4-15, 6-4-16, 6-4-17, 6-4-18, 6-4-25.

सर्वं. - (a) All प्र 4-5, 4-10, छां 1-6-6, 6-11-2, घृ 4-3-20.

सर्वकर्मा - (a) Containing all actions छां 3-14-2, 3-14-4.

सर्वकामः - (a) Containing all wishes छां 3-14-2, 3-14-4.

सर्वगं - (a) All-pervading सुं 3-2-5.

सर्वगतं - (a) All-pervading सुं 1-1-6.

सर्वगन्धः - (a) One who has all fragrant odours छां 3-14-2, 3-14-4.

सर्वग्रन्थीनाम् - Of all knots छां 7-26-2.

सर्वजवेन - With all swiftness के 3-6, 3-10.

सर्वज्ञः - (a) All knowing □ 4-10, 4-11, मुं 1-1-9, 2-2-7, मां 6.

सर्वग्यानि - The loss of all, everything घृ 1-5-15.

सर्वतः - From every side का 2-21, मुं 3-2-5, तै 1-4-3, छां 3-13-7, 4-1-1, घृ 6-4-23.

सर्वदा - Ever तै 1-4-2, छां 2-9-1, घृ 1-5-1, 1-5-2.

सर्वदेवत्वम् - All divinity घृ 1-2-7.

सर्वघातमम् - The best preserver of all things छां 5-2-7.

सर्वभूतानि - All beings छां 8-15-1.

सर्वभूतान्तरात्मा - Inner soul in all the beings का 5-9, 5-10, 5-11, 5-12, मुं 2-1-4.

सर्वभूतेषु - In all beings ई 6.

सर्वभूते. - By all beings मुं 3-1-4.

सर्वमय. - (a) Made of everything घृ 4-4-5.

सर्वरस. - (a) One who has all flavours छां 3-14-2, 3-14-4.

सर्वरूपाः - (a) Those having all forms मुं 2-1-9

सर्वलोकस्य - Of all people का 5-11.

सर्वविद् - (a) One who knows all घृ 3-7-1.

सर्वविद्यास्य - (a) Of one knowing all sciences मुं 1-1-9, 2 2-7.

सर्वविद्याप्रतिष्ठा - Basis of all learning मुं 1-1-1.

सर्वदेवतं - All one's property का 1-1.

सर्वत - Wholly ; everywhere छां 7-26-2.

सर्वसंशयाः - All doubts मुं 2-2-8.

सर्वस्मात् - (a) From all घृ 1-4-1, 1-4-8, 1-5-17.

सर्वस्मिन् - (a) In all ; in entire छां 2-21-1, 2-21-2.

सर्वस्य - (a) Of all ई 5, मां 6, घृ 1-2-5, 1-4-7, 1-5-17, 2-2-4, 2-4-5, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 4-4-13, 4-4-22, 4-5-6, 5-6-1.

सर्वा - (a. f.) All ; entire तै 2-8-1, छां 2-23-3, वृ 2-4-2, 4-5-3
6-3-6.

सर्वाः - (a. f.) All प्र 2-4 4-2, मुं 2-1-9, छां 2-21-4, 6-8-4, 6-8-6,
6-9-2, 6-10-2, 8-3-2, वृ 2-1-9, 4-2-4, 6-3-6.

सर्वाद्यणि - All parts of the body के 4-8.

सर्वा (णि) - (a) Entire छां 3-12-6.

सर्वाणि - (a) All ई 6-7, के प्र 4-6, का 2-15, तै 1-5-2, दे 5-2. छां प्र
1-9-1, 1-11-5, 1-11-7, 1-11-9, 2-9-2, 2-23-2, 3-19-3, 4-15-2
4-15-3, 5-1-15 5-24-5, 7-15-4, 8-1-4, वृ 1-4-16, 1-5-20, 1-6-1
1-6-2, 1-6-3, 2-1-20, 2-4-10, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-
2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13,
2-5-14, 2-5-15, 3-7-1, 3-7-2, 3-7-15, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5,
4-1-6, 4-1-7, 4-3-37, 4-5-11, 5-12-1, 5-13-2, 5-13-3.

सर्वान् - (a) All का 1-8, 1-25, प्र 1-6, मां 9, तै 2-1-1, 2-5-1, दे 4-6
5-4, छां 2-22-1, 4-3-2, 4-3-3, 4-17-10, 6-1-2, 7-10-2, 8-7-1
8-7-2, 8-7-3, 8-12-6, वृ 1-4-1, 2-1-9, 3-9-27, 4-3-22, 6-4-18.

सर्वानुभूः - Experiencing all वृ 2-5-19.

सर्वान्तरः - (a) One which is in all things वृ 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1.

सर्वाम् - (a) To all वृ 6-3-3.

सर्वायुषम् - Life of all तै 2-3-1.

सर्वाक्षतः - (a) Of one who protects all वृ 4-3-9.

सर्वतो - (a. f.) Of all ones वृ 2-4-11, 4-5-12.

सर्वसु - (a. f.) In all छां 2-4-1, 2-4-2, 4-3-8, वृ 2-5-18,
6-15, प्र 2-4, 4-1,

सर्वे - (a) All का 2-15, 4-9, 5-8, 6-1, 6-14, 6-15, प्र 2-4, 4-1,
मुं 2-1-6, 2-1-9, 3-2-2, 3-2-6, 3-2-7, तै 1-5-3, 1-5-3, दे 5-3,

छां 2-22-3, 2-22-5, 2-23-1, 3-19-3, 5-24-5, 7-14-2, 8-1-4, 8-1-1,
8-12-6, वृ 1-1-6, 1-4-7, 1-5-13, 1-5-21, 3-1-20, 2-5-15, 3-9-8,

3-9-27, 4-2-4, 4-3-38, 4-4-2, 4-4-7, 6-1-1.

सर्वेण - (a) With all छां 2-4-1, वृ 1-4-1, वृ 1-3-22.

सर्वग्रयोनाम् - Of all knots छां 7-26-2.

सर्वजवेन - With all swiftness के 3-6, 3-10.

सर्वज्ञ - (a) All knowing प्र 4-10, 4-11, मुं 1-1-9, 2-2-7, मां 6.

सर्वज्यानि - The loss of all, everything मृ 1-5-15.

सर्वतः - From every side का 2-21, मुं 3-2-5, तै 1-4-3, छां 3-13-7, 4-1-1, मृ 6-4-23.

सर्वदा - Ever तै 1-4-2, छां 2-9-1, मृ 1-5-1, 1-5-2.

सर्वदेवत्वम् - All divinity मृ 1-2-7.

सर्वधातमम् - The best preserver of all things छां 5-2-7.

सर्वभूतानि - All beings छां 8-15-1.

सर्वभूताग्ररात्मा - Inner soul in all the beings का 5-9, 5-10, 5-11, 5-12, मुं 2-1-4.

सर्वभूतेषु - In all beings ई 6.

सर्वभूतैः - By all beings मुं 3-1-4.

सर्वमयः - (a) Made of everything मृ 4-4-5.

सर्वरसः - (a) One who has all flavours छां 3-14-2, 3-14-4.

सर्वरूपाः - (a) Those having all forms मुं 2-1-9

सर्वलोकस्य - Of all people का 5-11.

सर्वविद् - (a) One who knows all मृ 3-7-1.

सर्वविद्यस्य - (a) Of one knowing all sciences मुं 1-1-9, 2-2-7.

सर्वविद्याप्रतिष्ठा - Basis of all learning मुं 1-1-1.

सर्वदेवतं - All one's property का 1-1.

सर्वत्रः - Wholly ; everywhere छां 7-26-2.

सर्वसंशयाः - All doubts मुं 2-2-8.

सर्वस्मात् - (a) From all मृ 1-4-1, 1-4-8, 1-5-17.

सर्वस्मिन् - (a) In all ; in entire छां 2-21-1, 2-21-2.

सर्वस्य - (a) Of all ई 3, मां 6, मृ 1-2-5, 1-4-7, 1-5-17, 2-2-4, 2-4-5, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 4-4-13, 4-4-22, 4-5-6, 5-6-1.

सर्वा - (a. f.) All ; entire तै 2-8-1, छां 2-23-3, घृ 2-4-2, 4-5-3, 6-3-6.

सर्वाः - (a. f.) All प्र 2-4 4-2, मुं 2-1-9, छां 2-21-4, 6-8-4, 6-8-6, 6-9-2, 6-10-2, 8-3-2, घृ 2-1-9, 4-2-4, 6-3-6.

सर्वाङ्गानि - All parts of the body दे 4-8

सर्वा (णि) - (a) Entire छां 3-12-6.

सर्वाणि - (a) All ई 6-7, के प्रा 4-6, का 2-15, तै 1-5-2, दे 5-2. छांप्रा, 1-9-1, 1-11-5, 1-11-7, 1-11-9, 2-9-2, 2-23-2, 3-19-3, 4-15-2, 4-15-3, 5-1-15 5-24-5, 7-15-4, 8-1-4, घृ 1-4-16, 1-5-20, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 2-1-20, 2-4-10, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-15, 3-7-1, 3-7-2, 3-7-15, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-37, 4-5-11, 5-12-1, 5-13-2, 5-13-3.

सर्वान् - (a) All का 1-8, 1-25, प्र 1-6, मां 9, तै 2-1-1, 2-5-1, दे 4-6, 5-4, छां 2-22-1, 4-3-2, 4-3-3, 4-17-10, 6-1-2, 7-10-2, 8-7-1, 8-7-2, 8-7-3, 8-12-6, घृ 1-4-1, 2-1-9, 3-9-27, 4-3-22, 6-4-18.

सर्वानुभू - Experiencing all घृ 2-5-19.

सर्वान्तर. - (a) One which is in all things घृ 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1.

सर्वाय - (a) To all घृ 6-3-3.

सर्वायुषम् - Life of all तै 2-3-1.

सर्वावत. - (a) Of one who protects all घृ 4-3-9.

सर्वासा - (a. f.) Of all ones घृ 2-4-11, 4-5-12.

सर्वाणु - (a. f.) In all छां 2-4-1, 2-4-2, 4-3-8, घृ 2-5-18.

सर्वे - (a) All का 2-15, 4-9, 5-8, 6-1, 6-14, 6-15, प्र 2-4, 4-1, मुं 2-1-6, 2-1-9, 3-2-2, 3-2-6, 3-2-7, तै 1-5-2, 1-5-3, दे 5-3, छां 2-22-3, 2-22-5, 2-23-1, 3-19-3, 5-24-3, 7-14-2, 8-1-4, 8-4-1, 8-12-6, घृ 1-4-6, 1-4-7, 1-5-13, 1-5-21, 2-1-20, 2-5-15, 3-9-8, 3-9-27, 4-2-4, 4-3-38, 4-4-2, 4-4-7, 6-1-4.

सर्वेण - (a) With all छां 2-9-1, घृ 1-9-1, घृ 1-3-22.

सर्वेन्द्रियाणि - Of all organs of sense and actions का 1-26.

सर्वेन्द्रियाणि - All organs of sense and action मुं 2-1-3. छां 8-15-1.

सर्वेष्ट - (a) From all ये 4-1, छां 1-6-7, घृ 3-7-15, 4-3-33.

सर्वेश्वरः - The master of everything मां 6, घृ 4-4-22.

सर्वेषां - (a) Of all ones वृ 1-4-16, 1-5-17, 1-5-20, 2-1-2, 2-4-11, 2-5-1, 2-5-2, 2-5-3, 2-5-4, 2-5-5, 2-5-6, 2-5-7, 2-5-8, 2-5-9, 2-5-10, 2-5-11, 2-5-12, 2-5-13, 2-5-14, 2-5-15, 4-1-7, 4-5-12.

सर्वेषु - (a) In all क 3-12. छां 4-15-4, 5-3-7, 5-18-1, 5-24-2, 7-25-2. 8-1-6, 8-4-3, 8-5-4, 8-7-4, वृ 3-7-15.

सर्वे - (a) By or with all प्र 4-11, मुं 2-2-5, छां 1-10-6, 1-11-2, 1-11-3, वृ 1-5-1, 1-6-2, 1-6-3, 4-3-33, 6-3-1.

सर्वोपधम् - Food सै 2-2-1.

सर्वोपधम् - Medicine comprising all herbs including fruits from towns or forests वृ 6-3-1.

सर्वोपधस्य - Of medicines comprising all herbs including fruits from towns or forests छां 5-2-4.

सर्वपात् - From a mustard seed छां 3-14-3.

सलिलः - One who is transparent like water वृ 4-3-32.

सलोकता - Residence in the same heaven with a particular deity (one of the four states of Mukti) छां 2-20-2, वृ 1-3-22, 1-5-23, 5-13-1, 5-13-2, 5-13-3, 5-13-4.

सदनम् - A sacrificial libation छां 2-24-1, 2-24-10, 2-24-16, 3-16-2, 3-16-3, 3-16-4.

सदनस्य - Of a sacrificial libation छां 2-24-7.

सर्वर्चसं - (a) Brilliant सै 1-10-1.

सविज्ञानं - (a) One with intelligence वृ 4-4-2.

सविज्ञानः - (a) One with intelligence वृ 4-4-2.

सविता - The sun छां 1-12-5.

सविताऽऽप्रविहाराऽऽदृष्टवपतेऽज्ञनिहाराऽऽदृष्टोऽ विधि (सविता प्रत्नं इह

आहस्त् अत्ताने अन्नम् इह आहर् आहर् बोम् इति छां 1-12-5.

सवितुः - Of the Sun छां 5-2-7, वृ 6-3-6.

सविधे - For the Sun वृ 6-4-19.

सगरीर. - (a) One with a body छां 8-12-1.

सगरीरसर - (a) of one with a body छां 8-12-1

ससृजे - He created वृ 1-5-21, 6-4-2.

ससृजं - (a) One with a pillar वृ 2-2-1.

रास्य - Corn का 1-6

सह - Along with ई 11, 14, के प्रा, का प्रा, 6-10, 6-19, प्र 3-10, 4-11, मुं 2-2-5, ते 1-3-1, 1-4-1, प्रा 2, 2-1-1, 2-4-1, 2-9-1 प्रा 3, छां 1-10-1, 2-13-1, 4 2-3, 5-10-10. 8-11-3, वृ 1-5-17, 2-1-8, 4-3-13, 4-4-6, 4-4-23, 6-1-19, 6-4-20, 6-4-23.

सह्यता - (a) The South , enduring छां 3-15-2.

सहस्र-सहस्राणि - (a) A thousand : thousands छां 4-2-3, 4-2-4, 4-4-5, 4-5-1, वृ 2-1-1, 3-1-1, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-14, 4-3-15, 4-3-16, 4-3-33, 4-4-7, 6-4-24.

सहस्रश - Thousand-fold वृ 4-2-3, 4-3-20.

सहस्ररश्मि - The sun ॥ 1-8

सहस्रश - By thousands मुं 2-1-1.

सहस्रशाखे - (a) In a thousand-fold ramification ते 1-4-3.

सहस्राणि - (a) Thousands छां 7-26-2, वृ 2-1-19, 2-5-19.

सं ह नस्मै पद्यते - For this person, indeed, is attained वृ 6-1-4.

सहायम् - A help वृ 1-4-2.

सा - (pron. f. of तद्, प्रथमा, एकवचन ॥ used in various contexts to mean differently) . -

सा - A woman के 4-1, वृ 1-3-22, 6-4-20, 6-4-28.

सा - The earth छां 1-6-1.

सा (अन्तः स्वर्गपृथिव्योर्मध्ये ईक्षते = अन्तरोदाम्) - The intermediate region between the earth and the heaven छां 1-6-2.

सा - The heaven छां 1-6-3.

सा - The lunar mansions छां 1-6-4.

सा - White shining of the sun छां 1-6-5, 1-6-6.

सा - The speech ; the expression छां 1-7-1, घृ 1-3-22

सा - The eye छां 1-7-2.

सा - The ear छां 1-7-3.

सा - The bright shining of the eye छां 1-7-4.

साक्षात् - Directly ; evidently घृ 3-4-1, 3-4-2, 3-5-1.

संसाहृतीपुत्रः - The son of Sāṅkṛti

घृ 6-5-2 — 31

Tradition from

The son of Ālambāyani — 30

to

The son of Śaughī — 32

साहृतीपुत्रात् - From the son of Sāṅkṛti घृ 6-5-2

18 साञ्जीवीपुत्रः - The son of Sāñjīvi

घृ 6-5-2 — 18

6-5-4 — 18

Tradition From

Āsurivāsin, the son of Prāśni — XIII

and

Māṇḍukāyani — 17

to

The son of Prācinayogī — 19

साञ्जीवीपुत्रात् - From the son of Sāñjīvi घृ 6-5-2.

सात्यः - (a) Pertaining to truth घृ 2-5-12.

साधवः - (a) Those good छां 2-1-4, 3-19-4.

- साधानम् - (a) One with a habitat or a receptacle च 2-2-1.
- साधारणं - (a) Common च 1-5-1, 1-5-2.
- साधिल्लं - (a) Most excellent or proper छां 4-9-3.
- साधु - (a) Good; righteous य 2-1, तै 2-9-1, छां 2-1-1, 2-1-3, 2-1-4, 7-2-1, 7-7-1.
- साधु - (a) Pleasing छां 4-1-4, 4-1-6, च 5-12-1.
- साधुः - (a) One who is good 4-4-5.
- साधुकारी - (a) Doer of good च 4-4-5.
- साधुना - (a) By good; by righteous छां 2-1-2, च 4-4-22.
- साधुमुखा भव्यामकः - (a) Virtuous youthful student तै 2-8-1.
- साध्याः - Sādhyas ' a particular class of celestial beings) मुं 2-1-7, छां 3-10-1.
- साध्यानां - Of ' Sādhyas ' छां 3-10-3, 3-10-4.
- साध्वलङ्कृतः - (a) One with graceful ornaments छां 8-9-1, 8-9-2.
- साध्वलङ्कृते - (a) Being decked with graceful ornaments छां 8-9-1, 8-9-2.
- साध्वलङ्कृती - (a) Two having put on graceful ornaments छां 8-8-2, 8-8-3.
- साम (सा + अम) - An appeasing prayer मुं 2-1-6, तै 1-2-1, 2-3-1, 3-10-5, छां 1-1-2, 1-1-4, 1-1-5, 1-3-4, 1-3-8, 1-4-4, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 1-6-4, 1-6-5, 1-6-6, 1-6-8, 1-7-1, 1-7-2, 1-7-3, 1-7-4, 1-7-5, 1-7-7, 1-7-9, 1-8-5, 1-8-6, 1-8-7, 1-8-8, 2-1-1, 2-1-3, 2-1-4, 2-2-1, 2-2-3, 2-3-1, 2-3-2, 2-4-1, 2-4-2, 2-5-1, 2-5-2, 2-6-1, 2-6-2, 2-7-1, 2-7-2, 2-8-1, 2-8-3, 2-9-1, 2-9-8, 2-10-1, 2-10-6, 2-21-1, 2-21-2, 2-24-3, 2-24-7, 2-24-11, च 1-3-22, 1-3-28, 1-6-1, 1-6-2, 1-6-3, 5-13-3, 6-4-20.
- सामतः - In relation with the appeasing prayer छां 4-17-6.
- सामत्वम् - The quality of being सामन्, appeasing prayer च 1-3-22.
- सामभिः - By appeasing prayers य 5-5, 5-7.
- सामभ्यः - From ' Sāmans ' छां 4-17-3.

सारथि - To a chariotter का 3-3.

सारथेः - Of a chariotter का 3-5, 3-6.

सार्गलः (स+अर्गल) - (a) One with barricade वृ 6-4-23.

सार्धं - Together with छां १-१-2.

साष्टित्वां - Equality with the supreme being in power and all the divine attributes, the last of the four states or grades of Mukti छां 2-20-2.

सायरान् (स+आयरान्) - Those with covers वृ 6-4-23.

सावित्री - The deity in the sun वृ 5-14-4, 5-14-5, 6-3 6.

सिंहः - A lion छां 6-9-3, 6-10-2.

सिक्ताः - Sands वृ 1-1-1.

सिञ्चति - He sprinkles मुं 2-1-5, दे 4-1, छां 4-15-1, 5-10-6.

सिनोतः - They two bind का 2-1.

सिनीवालि - The day preceding the new moon or after the new moon वृ 6-4-21.

सिन्धवः - Rivers मुं 2-1-9, वृ 1-1-1, 6-3-6.

सीमानम् - The parting line of the hair दे 3-12.

सीसम् - Lead छां 4-17-7.

सीसेन - By lead छां 4-17-7.

सुकृतं - The fruit of any good act, virtuous, good deeds तै 2-7-1, दे 2-3, छां 8-4-1, वृ 6-4-3, 6-4-6.

सुकृतः - One ■ a result of a good act मुं 1-2-6.

सुकृतस्य - Of a good act का 3-1, मुं 1-2-1.

सुवृत्ते - On the one as ■ result of a good act मुं 1-2-10.

सुकेजा - भारद्वाजः Sukeśā by name प्र 1-1, 6-1.

सुखं - Pleasure का 5-12, 5-14, प्र 4-1, 4-6, छां 7-22-1, 7-23-1.

सुखम् - Happiness का 1-11.

सुवर्तितानि - Good conducts तै 1-11-2.

सुज्ञानाय - For ease of understanding का 2-9.

- सुनेयम् - (a) Easy to understand क 1-22.
- सुतं - (a) One which is extracted; one which is pressed out छां 5-12-1.
- सुतः - (a) One which is extracted च 2-1-3.
- सुतेजाः - (a) Splendidly lusted छां 5-12-1, 5-18-2.
- सुदयः - (a) Rich bestower च 6-4-27.
- सुदीप्तात् - (a) From well-lighted सुं 2-1-1.
- सुदूरे - To a great distance सुं 3-1-7.
- सुधन्वा - Sudhanvā by name of Gotra Āhگیرasa (आहگیرसा) च 3-3-1.
- सुधूम्रवर्णा - Of good smoke-colour; (the 5th tongue of fire) सुं 1-2-4.
- सुनिश्चितार्थः - (a) One who has well-determined meaning सुं 3-2-6.
- सुपथा - By a good path ई 18, च 5-15-1.
- सुपणः - A well-winged eagle च 3-3-2, 4-3-19.
- सुपर्णा-जौ - (a) Those two who are well-winged सुं 3-1-1.
- सुप्तं - (a) Asleep च 2-1-15.
- सुप्ताः - (a) Asleep मां 5 छां 8-6-3, 8-11-1, च 2-1-16, 2-1-17, 4-3-14, 4-3-19.
- सुप्तस्य - (a) Of a sleeping one च 6-4-4.
- सुप्तान् - (a) Those who are sleeping च 4-3-11.
- सुप्तेषु - (a) In those who are sleeping का 5-8.
- सुपिक्षा - Good alms छां 1-10-5.
- सुमुहा - The direction North (well-paid; well-laden) छां 3-15-2.
- सुमृतः - (a) Heavily laden का 4-8.
- सुमनाः - (a) Well pleased का 1-10.
- सुमेध - (a) Oh wise one ! च 6-2-3.
- सुमेधाः - (a) Highly intelligent; wise one तै 1-10-1.
- सुरभि - (a) Fragrant छां 1-2-2, 1-2-9.
- सुरां - Alcoholic drink छां 5-10-9.
- सुरूपान् - (a) Well-formed छां 2-15-2.

सुलोहिता - Well-red (the 4th tongue of fire) सुं 1-2-4.

सुवर् - The third of the three Vyāhṛtis (see भू. व्याहृति) तै 1-5-1, 1-5-2, 1-5-3, 1-6-2.

सुवर् - The sun तै 3-10 6.

सुवर्णेण - By the same nice class तै 1-3-4.

सुवर्चसः - (a) Brilliant ones सुं 1-2-6.

सुवर्णं - (a) Sweet-voiced वृ 1-3-26.

सुवर्णं - (Made of) gold छां 3-19-1, 3-19-2, 4-17-7.

सुवर्णः - (a) Of golden colour छां 1-6-6.

सुवर्णेन - With gold छां 4-17-7.

सुवस्त्रनः - (a) One who is well-dressed छं 8-9-1, 8-9-2.

सुवस्त्रने - Being well-dressed छां 8-9-1, 8-9-2.

सुवस्त्रनी - Two well-dressed छां 8-8-2, 8-8-3.

सुविज्ञेयं - (a) Easily understandable का 1-21.

सुविज्ञेयः - (a) Easily understandable का 2-8

सुवृष्टिः - Good rains छां 7-10-1.

सुवेद - He knew well कै 2-1, 2-2.

सुविः; सुपयः - A hole; holes छां 3-13-1, 3-13-2, 3-13-3, 3-13-4, 3-13-5.

सुषुप्तं - Deep sleep मां 5.

सुषुप्तः - (a) Slept वृ 2-1-19.

सुषुप्तस्वपानः - (a) One in the state of deep sleep मां 5, 11.

सुसमाहितं - (a) Heavily loaded वृ 4-3-35.

सुसूक्ष्मम् - (a) Very subtile सुं 1-1-6.

सुहृदः - A good horse छां 5-1-12.

सुद्वनं - Oblation well-offered वृ 6-4-24.

सूकरधीनि - The form of existence as a hog छां 5-10-7.

सूक्ष्मतरम् - (a) More subtile सुं 3-1-7.

सूक्ष्मदर्शिनः - (a) By those whose sight is minute का 3-12,

सूक्ष्मया - (a) By minute का 3-12,

मूढमात् - (a) From minute मुं 3-1-7.

मूढामध्यः - Charioteer and village-heads च 4-3-37, 4-3-38.

मूढये - For delivery or deliverance च 6-4-22

मूढ - Thread च 3-7-1, 3-7-2.

मूढानि - Aphorisms च 2-4-10, 4-1-2, 4-5-11.

मूढेण - By a thread छां 6-8-2 च 3-7-2.

मूढतां - (a) Kind and sincere का 1-3.

मूर्ध - Oh Sun ! ई 16, च 5-15-1

मूर्ध - The sun छां 3-17-8.

मूर्धः - The sun (मूर्धति कर्षणि लोकं प्रेरयति) का 4-9, 5-11, 5-15, 6-3,

प्र 1-8, 2-5, 2-9, मुं 2-1-5, 2-1-6, 2-2-10, तै 2-8-1, छां 4-3-1,

4-7-3, च 1-1-1, 1-4-10, 1-5-23, 6-3-6.

मूर्धद्वारेण - By the way of the sun मुं 1-2-11.

मूर्धस्य - Of the sun मुं 1-2-5, 1-2-6.

मूर्धाबन्धवरी - The sun and the moon छां 7-12-1, 8-1-3, च 3-8-9.

मूर्ध - In the sun प्र 5-5.

मूर्धका - A tinkling string of jewels का 1-16, 2-3.

मूर्धते - He creates; pours forth मुं 1-1-7, छां 7-11-1, च 1-4-15

4-3-10.

मूर्धा (मूर्धे) - I create ऐ 1-1, 1-3, 3-1.

मूर्धति - A path च 4-2-3

मूर्धति - Two paths च 6-2-2

मूर्धतः - (a) Glided gently छां 8-6-3 च 3-9-22.

मूर्धतः - (a) Those who glide gently छां 8-6-2.

मूर्धत - (a) Created ऐ 3-3.

मूर्धतः - Those who are created ऐ 2-1.

मूर्धतानि - (a) Those who are created च 1-5-21.

मूर्धति. A creation च 1-4-5.

मूर्धतः - In a creation च 1-4-5.

सृष्ट्वा - Having created सै 2-6-1, वृ 6-4-2.

सेतु - To a bridge छां 8-4-1, 8-4-2.

सेतुः - A bridge का 3-2, मुं 2-2-5, छां 8-4-1, वृ 4-4-22.

सेना - An army वृ 2-1-6.

सेवितव्यानि - Ought to be followed सै 1-11-2.

48 सेतवः - Saitava

वृ 4-6-2 — 48

Tradition from

Pārāśaryāyaṇa — 47

to

Gautama — 49

सैतवप्राचीनयोग्याम्बो - From Saitava and Prācīnayogya वृ 2-6-2.

46 सैतवप्राचीनयोग्या - Saitava and Prācīnayogya

वृ 2-6-2 — 46

Tradition from

Pārāśarya — 45

to

Gautama — 47.

सैतवात् - From Saitava वृ 4-6-2.

सैन्धवः - A horse from Sindhu region वृ 6-1-13

सैन्धवत्स्थः - A piece of a rock of salt वृ 2-4-12.

सैन्धवयत्नः - A lump of salt वृ 4-5-13.

सोमं - To 'soma' छां 5-5-2, वृ 6-2-10, 6-2-16.

सोमः - The moon; the soma plant मुं 2-1-6, छां 5-4-2, 5-10-4, वृ 1-1-6, 1-4-11, 2-1-3, 3-9-23, 6-2-9.

सोमदेवतः - One whose divinity is soma वृ 3-9-23.

सोमराजन् - Oh Soma Rājān ! वृ 2-1-15.

सोमलोको - The world of the moon प्र 5-4.

सोमलोके - In the charming world; in the world of the moon प्र 5-4

सोमसवनः - The one yielding the soma (अमृत) छां ४-५-३.

सोमस्य - Of 'soma' छां २-२२-१

सोमात् - From 'soma' मुं २-१-५.

सोमाय - To the 'soma' वृ ६-३-३.

सोमेन - By 'soma' छां ३-९-१, ३-९-३.

सोम्य - (e) Ohamiable one ! प्र ४-७, ४-१०, ४-११, ६-२, मुं २-१-१, २-१-१०, २-२-२, २-२-३, छां ४-४-४, ४-४-५, ४-५-१, ४-५-२, ४-६-३, ४-७-३, ४-८-३, ४-९-२, ४-१४-१, ४-१४-२, ४-१४-३, ६-१-१, ६-१-३, ६-१-४, ६-१-५, ६-१-६, ६-१-७, ६-२-१, ६-२-२, ६-३-४, ६-४-७, ६-५-४, ६-६-१, ६-६-२, ६-६-३, ६-६-४, ६-६-५, ६-७-१, ६-७-२, ६-७-३, ६-७-५, ६-७-६, ६-८-१, ६-८-२, ६-८-३, ६-८-४, ६-८-५, ६-८-६, ६-८-७, ६-९-१, ६-९-२, ६-९-४, ६-१०-१, ६-१०-२, ६-१०-३, ६-११-१, ६-११-३, ६-१२-२, ६-१२-३, ६-१३-२, ६-१३-३, ६-१४-१, ६-१४-३, ६-१५-१, ६-१५-३, ६-१६-१, वृ ३-१-२, ३-२-१३.

सोम्यसि - He will beget छां ३-१७-५.

सोम्यन्तीम् - (f.) About to beget वृ ६-४-२३.

सोऽहमस्मि - I myself am he ई १६, वृ ५-१५-१.

४२   गौकरायण -   Saukarāyana

वृ ४-६-२ — ४२

Tradition from

Kāśāyana — ४१

to

Mādhyaṃdināyana — ४३.

सौकरायणात् - From 'Saukarāyana' वृ ४-६-२

सौर्यपित्री - (गार्ग्यः) - Descendant of the sun प्र १-१, ४-१.

सौवरः - Pertaining to note and accents वृ २-५-९.

स्कन्दः - The god Skanda ; the leaper , the god of war छां ७-२६-२.

स्कन्दति - He emits वृ ६-४-१

स्तनं - The udder वृ १-५-२, ६-४-२७

स्तनः - The udder ; the nipples तै १-६-१, वृ ६-४-२७.

स्तनयति - It thunders छां २-३-१, २-१५-१, ७-११-१, वृ १-१-१,

स्तनयित् - (a) Thundering one छां 8-12-2, वृ 2-5-9, 3-9-6, 5-2-3.

स्तनयितो - (a) Of the thundering one वृ 2-5-9.

स्तनयितो - In the thundering one वृ 2-5-9.

स्तनाः - Udders वृ 5-8-1.

स्तनो - Two udders वृ 5-8-1, 6-4-15.

स्तम्भः - (a) Stern; stiff छां 6-1-2, 6-1-3.

स्तुतयस्त्रैः - By praising hymns and songs छां 3-17-3.

स्तुत्वन्ति - They glorify; they praise प्र 2-4.

स्तुयतां - (a) Of those who praise छां 1-11-3.

स्तुयीत - He should praise छां 1-3-12, 2-21-2.

स्तेमः - A thief छां 5-10-9, 5-11-5, वृ 4-3-22.

स्तेमम् - Theft छां 6-16-1.

स्तोत्रानि - Praying compositions वृ 1-3-29.

स्तोत्रिदा - A particular number of Rks sung together वृ 3-1-10.

स्तोभः - A chanted interjection in a Sāman छां 1-13-3.

स्तोमं - Praise का 2-11 छां 1-3-10

स्तोमेन - By praise छां 1-3-10.

स्तोष्यन् - (a) One who is going to praise छां 1-3-8, 1-3-10.

स्तोष्यति - He will sing in praise वृ 3-1-10.

स्तोष्यमाणः - (a) One who is going to be praised छां 1-3-10.

स्तोष्यमाणाः - (a) Those who are going to be praised छां 1-12-4.

स्तोष्यमाणान् - (a) To those who are going to be praised छां 1-10-8.

स्त्रियं - A woman के 3-12, छां 5-2-7, 5-2-8, वृ 4-1-6, 6-4-2.

स्त्रियः - Women छां 8-2-9, वृ 3-9-11, 6-4-3.

स्त्रिया - With a woman छां 2-13-1, वृ 1-4-3, 4-3-21.

स्त्रियां - In the woman के 4-1.

स्त्रियाः - Of a woman के 4-2.

स्त्री - A woman के 4-3.

- स्त्रीणां - Of women च 6-4-3, 6-4-6.
 स्त्रीपुमासौ - Female and male च 1-4-3.
 स्त्रीभिः - With women छां 8-12-3, च 4-3-13.
 स्त्रीप्रज्ञा - (a) One with womanly knowledge च 4-5-1.
 स्त्रीलोककाम. - Desirous of the world of women छां 8-2-9.
 स्त्रीलोकैव - With the world of women छां 8-2-9.
 स्त्रीसह - With a woman छां 2-13-1.
 त्व. - You two are (based) च 3-9-26.
 त्वष्टिरे - On an altar छां 5-2-7.
 त्वष्टिः - (a) The coarcest छां 6-5-1, 6-5-2, 6-5-3.
 त्वष्टि - To a stump छां 5-2-3.
 स्थानं - (a) Immovable का 5-7.
 स्थानी - On a stump च 6-3-7, 6-3-8, 6-3-9, 6-3-10, 6-3-11, 6-3-12.
 स्थाना - (a) Stationary; standing छां 3-11-1.
 स्थान - A stay प्र 3-12, छां 5-10-8, च 4-3-11.
 स्थानात् - From a place च 2-4-1, 4-5-2.
 स्थाने - Two places च 4-3-9.
 स्थालीपाकस्य - Of a dish of rice boiled in milk च 6-4-19.
 स्थालीपाकावृताग्नि - Having prepared melted butter over (a mess of rice boiled with milk); Sthālīpāka च 6-4-19.
 स्थावरं - (a) Immovable हे 5-3.
 स्थितं - (a) Firmly attached to छां 1-3-6, च 2-3-1, 2-3-2, 2-3-4
 स्थितया - Steadfastness च 4-1-7.
 स्थितस्य - (a) Of firmly attached to च 2-3-2, 2-3-4.
 स्थिता - (a) Placed का 6-14
 स्थिति - Steadfast position च 4-1-7.
 स्थिर - (a) Steady च 3-9-28 (3).
 स्थिरा - (s. f.) Steady का 6-11.
 स्थिरै - (a) With steady ones प्र प्रा, भुं प्रा, मां प्रा.

स्पृणा - Energy generated by food and water, called = pillar वृ 2-2-1.

स्पृखमुक् - (a) Eater of gross things मां 3.

स्नाव - A tendon तै 1-7-1 वृ 3-9-28 (3).

स्पर्धते - One strives वृ 1-5-21.

स्पर्शयितव्यं - (a) Fit to be touched at प्र 4-8.

स्पर्शाः - Touches छां 2-22-3, 2-22-5.

स्पर्शान् - Touches का 4-3, वृ 3-2-9.

स्पर्शानां - Of touches घृ 2-4-11, 4-5-12.

स्पर्शेन - By touch वृ 3-2-9.

स्पर्शेषु - In touches छां 2-22-4.

स्पृणुते - He grants तै 2-9-1.

स्पृणोति - He grants तै 1-7-1.

स्पृणोतु - He may grant तै 1-4-1.

स्पृशत. - Both touch छां 8-12-1.

स्पृशति - He touches छां 8-6-3, वृ 4-3-29, 4-4-2, 4-5-15.

स्पृशते - He touches प्र 4-2.

स्पृशन् - (a) One who touches वृ 4-3-29.

स्पृशेत् - It should touch वृ 4-3-29, 4-3-31, 4-5-15.

स्पृष्टं - (a) Touched दे 3-11.

स्पृष्ट - (a) Touched वृ 4-4-8.

स्पृष्टे - Of a touch वृ 4-3-29

स्पृष्ट्वा - Having touched दे 3-7.

स्पृष्टा - One who touches प्र 4-9.

स्पृष्ट - Of one who touches वृ 4-3-29.

स्फुलिङ्गिनी - Name of = tongue of fire भुं 1-2-4.

स्म - A particle which when added gives the sense of past tense ङ्

1-1-4, तै 1-5-1, 1-8-1, छां 1-2-13, 1-8-1, 3-14-4, 3-16-7, 4-10-1, 6-4-5, वृ 1-4-3, 3-1-2, 4-4-22, 5-1-1, 5-12-1, 6-2-7, 6-4-4.

स्मः — We are छां 4-5-1.

स्मर — You recollect ई 17, वृ 5-15-1.

स्मरं — Memory छां 7-13-1, 7-13-2.

स्मरः — Memory छां 7-13-1, 7-14-1, 7-26-1.

स्मत् — (a) Recollecting छां 8-12-3.

स्मन्तः — (a) Remembering छां 7-13-1.

स्मरस्य — of the remembering छां 7-13-2.

स्मरात् — From memory छां 7-13-2, 7-14-1.

स्मरेण — By memory छां 7-13-1

स्मरेदुः — They would remember छां 7-13-1.

स्मृतः — (a) Called to mind छां 7-26-2

स्मृतिः — Constant memory; discretion वे 5-2, छां 7-26-2.

स्मृतिलग्ने — In acquiring the constant memory छां 7-26-2.

स्यन्दन्ते — They flow; drip मुं 2-1-9, छां 2-4-1, 6-10-1, वृ 3-8-9.

स्यन्दमाना — (a) Flowing प्र 6-5, मुं 3-2-8.

स्यात् — He or it should be कृ 1-10, ते 1-11-3, 2-7-1, 2-8-1 वे 3-11, छां 1-3-8, 1-3-9, 1-3-10, 1-3-11, 1-10-3, 2-11-2, 3-14-4, 5-24-1, 5-24-4, 6-1-4, 6-1-5, 6-1-6, 6-2-2, 6-7-3, 6-8-4, 6-8-6, 7-5-2, वृ 1-2-7, 1-4-7, 1-4-8, 1-4-17 2-4-2, 2-4-12, 3-5-1, 3-9-10, 3-9-11, 3-9-12, 3-9-13, 3-9-14, 3-9-15, 3-9-16, 3-9-17, 3-9-25, 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7, 4-3-31, 4-4-23, 4-5-3, 6-4-12.

स्याम् — I will become ते 2-6-1, छां 6-2-3, वृ 1-2-1, 1-2-7, 2-4-2, 2-4-3, 4-5-3, 4-5-4.

स्याम — We will become छां 6-2-4

स्युः — They will be ते 1-11-4.

स्यन्तय — Corners छां 3-15-1.

स्यन्ती — (a) Flowing वृ 4-3-10.

स्यन्त्यः — (a) Flowing वृ 4-3-10.

- यवेत् - It should shed (juice or sap) छां 6-11-1.
- यामं - (a) Lame छां 8-10-1, 8-10-3.
- यामः - (a) Lame छां 8-9-1, 8-9-2, 8-10-2, 8-10-4.
- यामे - (a) In the lame छां 8-9-1, 8-9-2.
- याम्येण - By lameness छां 8-10-2, 8-10-4.
- युवः - A sacrificial ladle वृ 6-3-13.
- य्वं - Oneself ऐ 4-2, छां 6-8-1, वृ 1-3-25, 1-4-15, 3-1-2.
- य्वः - We both are (grammatical form of य्व) 8-8-3.
- य्वः - (a) One's own छां 3-17-8, 4-17-6 वृ 1-4-3, 4-3-5.
- य्वधा - The oblation of food to ancestors प्र 2-8.
- य्वधां - The oblation of food to ancestors छां 2-22-2.
- य्वधाकारः - An exclamation of " Svadhā " during an offering to the manes वृ 5-6-1.
- य्वपति - They sleep प्र 4-1.
- य्वपति - He sleeps प्र 4-2, छां 4-3-3, 6-8-1, वृ 2-1-17.
- य्वप्नं - A dream मां 5, छां 8-6-3, 8-11-1 वृ 4-3-19.
- य्वप्नः - A dream वृ 4-3-7.
- य्वप्ननिदर्शने - In the vision of dream छां 5-2-8.
- य्वप्नस्थानं - State of dreaming वृ 4-3-9.
- य्वप्नस्थानः - State of dreaming मां 4, 10.
- य्वप्नाः - Dreams ऐ 3-12.
- य्वप्नान् - Dreams प्र 4-1, 4-6.
- य्वप्नान्त - The end of a dream का 4-4, छां 6-8-1, वृ 4-3-18.
- य्वप्नान्ताय - For the end of a dream वृ 4-3-17.
- य्वप्नान्ते - In the end of a dream वृ 4-3-13, 4-3-34.
- य्वप्नाय - To a dream वृ 2-1-18, 4-3-15.
- य्वप्ने - In a dream का 6-5, प्र 4-5, छां 8-10-1, वृ 4-3-16.
- य्वप्नेन - By a dream वृ 4-3-11.
- य्वप्नेषु - In dreams छां 5-2-8.

स्वप्नमा - In dream चृ २-१-१८.

स्वमृतम् - Excellently imperishable state ते १-१०-१.

स्वय - Self का १-२३, २-५, प्र ३-५, मुं १-२-८, ३-२-१०, ते २-७-१, चृ ४-३-९.

स्वयंज्योतिः - Self-illumination चृ ४-३-९, ४-३-१४.

स्वयम्भू - Self-existent ई ८, का ४-१.

१ स्वयम्भुव्रहा (Svayambhu) self-existent Brahman

चृ २-६-३ — १

४-६-३ — १

६-५-४ — १

स्वः-स्वर् - The third of the three Vyāhṛtis (see भूः) छां २-२३-२,
३-१५-३, ३-१५-७, ४-१७-३, ४-१७-६, चृ ५-५-३, ५-५-४, ६-३-३, ६-३-६,
६-४-२५

स्वरं - Air breathed through the nostrils छां १-४-३, १-४-५, प्र १-३-२५.

स्वरः - Air breathed through the nostrils छां १-३-२, १-४-४, १-८-४,
१-१३-२, चृ १-३-२५, १-३-२६

स्वरः - An accent ते १-२-१.

स्वरन् - (a) One who is pronouncing छां १-५-१, १-५-३.

स्वरवर्त - (a) Having a good voice चृ १-३-२५.

स्वरगम्यमा - By good tone in voice चृ १-३-२५.

स्वरस्य - Of svara छां १-८-४.

रवय - All svaras छां २-२२-३, २-२२-५.

स्वराद् - Self-luminous छां ७-२५-२.

स्वरेषु - In svaras छां २-२२-३.

स्वर्ग - (Indra's) paradise छां १-८-५, २-२२-२, ३-१३ ६, ८-३-३, ८-३-५,
चृ ३-१-६, ४-४-८, ५-३-१.

स्वर्गलोकाः - (a) Those for whom paradise is their world कां १-१३.

स्वर्गलोके - In the region of paradise कां १-१२, १-१८, ये ४-६.

स्वर्गसंस्तोत्र - Praising the paradise छां १-८-५.

स्वर्गस्य - Of paradise छां 3-13-6.

स्वर्गे - In the paradise के 4-9, का 1-12, ऐ 5-4,

स्वर्ग्य - (a) Leading to the heaven का 1-13, 1-14.

स्वर्ग्यः - (a) One which leads to the heaven का 1-19.

स्वस्रा - A sister छां 7-15-1, 8-2-4.

स्वस्रां - To a sister छां 7-15-2.

स्वस्राः - Sisters छां 8-2-4.

स्वसृलोककामः - (a) Desirous of the world of sisters छां 8-2-4.

स्वसृलोकेन - With a world of sisters छां 8-2-4.

स्वसृहा - (a) A killer of one's own sister छां 7-15-2, 7-15-3.

स्वस्ति - May it be well with one का 1-9, प्रश, मुंश, 2-2-6, मां प्रा.

स्वा - (a.f) One's own वज्र 2-23, मुं 3-2-3, वृ 1-4-11

स्वाः - (a.f) Their own वृ 1-3-18, 5-3-1.

स्वात् - (a) From oneself का 6-17.

स्वादु - (a) Sweet मुं 3-1-1, ऐ 5-1.

स्वाध्याय - The perusal of sacred books छां 1-12-1, 8-15-1.

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां - From sacred study and teaching तै 1-11-1.

स्वाध्यायप्रवचने - Sacred study and teaching तै 1-9-1

स्वाध्यायात् - From perusal of sacred books तै 1-11-1.

स्वानां - (a) Of one's selves छां 5-1-2, 5-1-5, वृ 1-3-18, 6-1-1, 6-1-2, 6-1-5.

स्वाम - To oneself वृ 1-4-16.

स्वाराज्यम् - The dominion of heaven तै 1-6-2, छां 3-6-4, 3-7-4, 3-8-4, 3-9-4, 3-10-4.

स्वाराज्यं वा ३३३३३३ वा ३३३३३३ वा ३३३३३३ - The dominion of heaven छां 2-24-12.

स्वाहा - A word uttered when an oblation or offering is made to gods तै 1-4-2, 1-4-3, छां 2-24-6, 2-24-10, 2-24-15,

4-17-4, 4-17-5, 4-17-5, 5-2-4, 5-2-5, 5-19-1, 5-20-1, 5-21-1,
5-22-1, 5-23-1, च 6-3-1, 6-3-2, 6-3-3, 6-3-6, 6-4-19, 6-4-24,

स्वाहाकारं - The utterance of "Svāhā" during oblations to gods
च 5-8-1.

स्वाहाकार - Utterance of Svāhā during oblations to gods च 5-8-1,
स्विद् - Either ई 1, का 1-5, छं 1-10-1, च 3-1-1, 3-2-10, 3-9-18,
3-9-21, (4, 6,) 5-12-1.

स्विष्ट - (a) Good, agreeable च 6-4-24.

स्विष्टकृ - (a) (चु + दृष्ट्वा) Good granter of desire च 6-4-24.

स्वे - (a) In one's own self छं 7-24-1 च 2-1-18, 6-4-24.

स्वेदजाति - Organisms generated by warm vapour or sweat च 5-3.

स्वेदते - He perspires छं 6-2-3

स्वेन - (a) By one's own self छं 8-3-4, 8-12-2, 8-12-3, च 4-3-9.

स्वेयु - (a) In their own च 1-3-18.

स्वैरिणी - An unchaste woman छं 5-11-5.

स्वैरी - (a) Wanton छं 5-11-5.

हंस - The Swan छं 4-1-2.

हंस - The sun one who always goes का 5-2.

हंस - The swan छं 4-1-2, 4-7-1, 4-7-2.

हंसाः - Swans छं 4-1-2.

हतं - (a) Killed का 2-19.

हत - (a) Killed का 2-19.

दु - The mandible च 1-3-4.

हस्त - Oh ! (indicating joy) का 5-6, छं 1-8-1, 1-8-3, 1-8-7, 1-8-8,
1-10-3, 1-10-7, 4-10-4, 5-11-2, 5-11-3, 5-11-4, 6-3-2, 8-7-2,
च 1-3-1, 1-4-4, 1-5-21, 2-4-1, 3-8-1, 4-5-2, 4-5-5, 6-4-2.

हस्तभर - An offering to be presented to a guest च 5-8-1.

हस्तकार - An offering to be presented to a guest च 5-8-1.

हन्ता - (a) A killer का 2-19.

हन्ति - He kills का 2-19, च 5-5-3, 5-5-4.

हन्तुम् - In order to kill का 2-19.

हन्वते - He becomes killed का 2-18, 2-19, छां 6-16-1, 8-1-5, 8-10 2
8-10-4.

हयमानस्य - (a) Of being beaten च 2-4-7, 4-5-8, (Drum)

हयमाने - (a) While being killed का 2-18.

हयः - A horse च 1-1-2

हयान् - Horses का 3-4.

हर - You bring का 1-7.

हरति - They bring प्र 2-7, छां 2-21 4, 5-9-2, च 5-11-1, 6-2-14.

हरयः - Steeds च 2-5-19.

हरिणं - (a) Having rays प्र 1-8.

हरिणं - (a) Green च 4-4-9.

हरितस्य - (a) Of green च 4-3-20.

6 हरितः वश्यः - Harita Kaśyapa

च 6-5-3 — 6

Tradition from

Śilpa Kaśyapa — 5

to

Asita Vārṣagāṇa — 7

हरितात्, वश्यपात् - From Harita Kaśyapa च 6-5-3.

हरेत् - He should accept च 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

हर्षः - Pleasure का 2-12

हर्षंजीवौ - Both pleasure and distress का 2-12.

हरामहे - We beg च 6-4-22.

हविः - An oblation च 2-5.

हविस्सद्भिः - (a) By those possessed of oblations का 4 8.

हव्यवाहने - While the bearer of oblations (is ready) सुं 1-2-2.

हसति - He smiles at छां 3-17-3.

हस्तं - The hand च 3-2-13.

हस्तगृहीतम् - (a) One who is tied by the hands छां 6-16-1.

हस्तयोः - Of two hands तै 3-10-2.

हस्ताभ्या - From two hands च 1-4-6, 3-2-8.

हस्तिनः - Elephants वे 5-3.

हस्तिहिरण्यम् - Elephant and gold का 1-23, छां 7-24-2.

हस्ती - An elephant च 4-3-20.

हस्तीभूतः - (a) Becoming an elephant च 5-14-8.

हस्ते - In the hand च 3-8-2

हस्ती - Both the hands प्र 4-8, च 2-4-11, 3-2-8, 4-3-12.

हस्यपमम् - Elephants and bulls together च 4-1-2, 4-1-3, 4-1-4, 4-1-5, 4-1-6, 4-1-7.

हाङ्कारः - A word हाङ्कार used as a Vedic symbol for Vāyu छां 1-13-1.

हाउकारः - A word हाउकार used as a Vedic symbol for Loka छां 1-13-1.

हारिद्रुमतम् - Grutama the son of Haridrumat छां 4-4-3.

हारेवा - (हारेवा हारेण युक्तेवा रन्त्री) A neckless and a carriage छां 4-2-3.

हाम् (हारम्) - An exclamation of joy तै 3-10-5.

हिंसित्वा - Having injured च 1-4-11.

हिङ्कारः - A kind of low roar or sound like " Him " (used in ritual) (1st part of a साम) छां 1-13-2, 2-2-1, 2-2-2, 2-3-1, 2-4-1, 2-5-1, 2-6-1. छां 2-7-1, 2-8-1, 2-9-2, 2-10-1, 2-11-1, 2-12-1, 2-13-1, 2-14-1, 2-15-1, 2-16-1, 2-17-1, 2-18-1, 2-19-1, 2-20-1, 2-21-1

हिङ्कारभाजिन - (a) Those who are devotees of himkar (हिङ्कार) छां 2-9-2.

हिङ्कुरन्ति - They make a low roar " Him " (हि) छां 2-9-2.

हिङ्कृतमसि - Thou art the sound " Him " वृ 6-3-4.

हिङ्कियमाणमसि - Thou art the making of the sound " Him " वृ 6-3-4.

हिङ्चक्रुः - They made a low roar " Him " (हि) छां 1-12-4.

हितम् - (a) Put वृ 3-9-3.

हिता - Causeways; the particular channels called हिता वृ 2-1-19, 4-2-3, 4-3-20.

हित्वा - Forsaking तै 2-5-1.

हितस्ति - He destroys मुं 1-2-3, ते 4-7, वृ 1-4-11, 5-5-1.

हिरण्यं - (a) Golden छां 2-5-3.

हिरण्यस्य - (a) Starry (false); golden; of light तै 1-6-1, छां 1-6-6, वृ 4-3-11, 4-3-12.

हिरण्ययो - (a. f.) Golden वृ 6-4-22.

हिरण्यये - (a) In golden मुं 2-2-9.

हिरण्ययेन - (a) By golden ई 15, वृ 5-15-1.

हिरण्यम् - (a) Gold का 1-23.

हिरण्यकेश. - (a) Golden-haired छां 1-6-6.

हिरण्यबद्धः - (a) Whose tusks are not (broken) प्रजाप्रति, छां 4-3-7.

हिरण्यनाभः - Hiraṇyanabha (name of a prince) ॥ 6-1.

हिरण्यनिधिम् - Treasure of gold छां 8-3-2.

हिरण्यश्वश्रुः - (a) One who has golden beard छां 1-6-6.

हिरण्यस्य - Of gold छां 5-10-9, वृ 6-2-7.

हीनतरं - (a) Baser मुं 1-7-10.

हीनते - It is deprived of का 2-1, प्र 3-11, छां 4-16-3, 4-16-4.

हुम् - The sound ' Hum ' (1st part of a साम; हिङ्कार) छां 2-8-1.

हुङ्कारः - A word हुङ्कार used as a Vedic symbol for anirukta छां 1-13-3,

हुतं - A oblation offered in fire प्र 3-5, मुं 1-2-3, छां 5-24-2, 5-24-4, वृ 1-5-2, 4-1-2, 4-5-11.

हुता - An oblation in fire सू 3-1-8.

हुतायां - In oblation सू 6-2-2.

हुत्वा - Having made an offering to a deity (in fire) छां 5-2-4,
5-2-5, सू 6-3-2, 6-3-3, 6-4-19.

हृयन्ते - They are offered सू 6-2-16.

हृ - Hr; the first syllable in the word hrdaya सू 5-3-1.

हृदयं - The mind; the heart मुं 2-1-4, 2-2-7, पे 1-4, 2-4, 5-2, छां
3-12-4, 5-18-2, 8-3-3, सू 2-4-11, 3-9-11, 3-9-14, 3-9-16, 3-9-17,
3-9-24, 4-1-7, 4-4-1, 4-5-12, 5-3-1.

हृदयग्रन्थिः - Anything which binds the heart मुं 2-2-8.

हृदयर्ष - (a) Krowing the heart; pleasant छां 7-2-1, 7-7-1.

हृदयज्ञ - (a) Krowing the heart; pleasant छां 7-2-1.

हृदयस्य - Of the heart वा 6-15, 6-16, छां 3-13-1, 8-6-1, 8-6-6, सू
4-1-7, 4-3-22, 4-4-2.

हृदयात् - From the heart पे 1-4, सू 2-1-19, 3-9-22, 4-2-3, 6-4 9.

हृदये - In the heart वा 6-17 सू 3-9-20, 3-9-21, 3-9-22, 3-9-23,
3-9-24, 4-1-7, 4-2-3

हृदयेन - By the heart सू 3-9-20, 3-9-21, 3-9-23.

हृदा - By the heart वा 6-9.

हृदि - In the heart वा 6-14, अ 3-6, छां 8-3-3, सू 2-5-10, 4-3-7, 4-4-7.

हृदयम् - हृदि+अयम् This is heart छां 8-3-3.

हृदावाशः - Space pertaining to heart सू 2-5-10.

हेतोः - Of a reason; of a cause छां 1-3-5.

हेमन्तः - Winter season छां 2-5-1, 2-16-1.

हंसवती - Snow-nymph, Parvatī के 3-12.

हो - Oh ! छां 4-1-2.

होता - Fire; Agni वा 5-2.

होता - A sacrificial priest, esp. one who recites the prayers of the
Rigveda at a sacrifice छां 4-16-2, सू 3-1-2, 3-1-3, 3-1-7, 3-1-10.

होतृपदं - The Hotr's seat छां 1-5-5.

होत्र - By a sacrificial priest esp one who recites the prayers of the
Rgveda at a sacrifice मं 3-1-3.

होमाः - Burnt offerings मं 2-1-8.

होमोयं - (a) Fit for an oblation छां 5-19-1.

होषति - He will pour out घृ 3-1-3.

हादुनयः - Hail pellets of frozen vapour falling in a shower छां
5-5-1, घृ 6-2-10.

हिया - By modesty ते 1-11-3.

हीः - Modesty घृ 1-5-3.

ससन्दर्भनिघण्टुसंहिता दशोपनिषद्:

शुद्धिपत्रम्

संहिताविभागे

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
४	२५	यद्यमिति	किमेतद् यद्यमिति
१०	२६	हंविष्म	हंविष्म-
११	२३	यं येको	यं येको
१६	१७	पुयगेव	पुयक्पुयगेव
२०	८	भूयनस्य	भूयनस्य
२२	१८	यस्मिँस्लोका	यस्मिँस्लोका
२८	९	गोपाय	गोपाय ॥ १ ॥
२८	११	स्वाहा ॥ १ ॥	स्वाहा
२८	१७	जंरम्	जंरम्
२९	३	यत्रासी	यत्रासी
३१	१३	अत्रं	अत्रं
३३	८	आनन्दा. ॥	आनन्दाः ॥ १ ॥
३३	१३	नामानन्दः ॥	नामानन्दः ॥ २ ॥
३३	१७	इन्द्रस्याऽऽनन्दः ॥	इन्द्रस्याऽऽनन्दः ॥ ३ ॥
३३	२१	चाकामहतस्य ॥	चाकामहतस्य ॥ ४ ॥
३३	२५	श्लोको भवति ॥	श्लोको भवति ॥ ५ ॥
४२	४	मर्वाणि	सर्वाणि
४५	८	रथमीँस्व	रथमीँस्व
४५	२१	सामत रगा	साम तस्मा
५४	२०	भूय स	भूयः स
५६	१५	यजूँः प्येत	यजूँः प्येत
५६	१५	तपँः स्त	तपँस्त
६३	१७	निष्कमश्वत-	निष्कमश्व-
८६	२	वे (अलप्ट)	वे
८६	११	श्रोत्रा	श्रोत्रा
८९	शीर्षपद्मसौ	७.१६.१	७.२६.१
९१	२३	यथापि	यथापि
९५	१२	विजानात्येष	विजानात्येष
९६	१४	॥ १ ॥	॥ १२ ॥
९६	१७	॥ ६ ॥	॥ १३ ॥
९७	शीर्षपद्मसौ	छान्दोग्य ८.८.१.	छान्दोग्य शान्तिपाठः
१००	२६	प्यामानं	पाप्यानं
१३५	१३	ज्जमासी	ज्ज्वासी

१४६ १५१	२१ ५	हावु पान्धा जनिकाय	होचुयंयान्धा जोनकय
निघण्टुविभागे			
२	७	1-4-7	वृ 1-4-7
४	३१	अग्रहीप्यत्	अग्रहप्यत्
१४	३२	वृ	छां
२३	५	ए. पु.	पु. ए.
२४	१६	2-24-9.	छा 2-24-9.
२४	२१	3-14-3.	छां 3-14-3.
२४	२१	4-1-1	4-17-1.
३०	१०	4-3-18.	वृ 4-3-18.
३२	२०	अपातः	अपीतः
३३	१३	अप्रमेतः	अप्रमत्तः
४१	४	अनमस्कः	अमनस्कः
४६	२२	वृ 5-10-1.	छां 5-10-1.
६३	७	वृ 6-15-1.	वृ. 6-2-15.
८०	२१	Alambi III	Alambi II
९६	२०	नि स्वासौ	नि.स्वासौ
१०६	२९	1-2-13.	मुं 1-2-13.
११०	१७	उमा	उमां
११५	२७	छां (अंकाः अस्पष्टाः)	छां 4-16-3, वृ 4-1-2.
११६	३	एकवि	एकवि
१२६	१२	एति	ऐति
१२७	९	पिवाम	ओम् पिवाम
१२९	११	Veda	Veda वा
१३२	२९	कश्यपः	4 कश्यपः
१४२	२१	3-2-13.	का 3-2-13.
१४३	५	कोप्यं	कोप्यं ?
१४४	९	कौशिकः	56 कौशिकः
१४९	३	गन्धर्वलोकः	गन्धर्वलोकः
१५०	२७	गायत्र्यध्यात्म प्रतिष्ठिता	गायत्र्यध्यात्मं प्रतिष्ठिता
१५१	६	50	' 50 '
"	८	49	' 49 '
"	१०	51	' 51 '
१५५	२४	49	' 49 '
"	२५	49	' 49 '
१५६	१	48	' 48 '
"	३	50	' 50 '

16/11/1917

२४	८	ईमित्यर्थको	ईमित्यर्थको
२४१	२३	प्रत्यु वृ	प्रत्युपात्
२४०	१५	अनन्तरं स्वतन्त्रा पदविः	प्राप्ति The east प्र 1-6
२४३	४	प्र नः	प्रातः
२४५	२९	प्राणं विः	प्राणवर्तिः
२४६	१	प्रत्यय	प्रेतय
२४०	२०	प्रसा.	प्रेताः
२४१	२	बुभुषन्ति	बुभुषन्ति
२७२	१७	given below	given below वृ
"	२२	43	'43'
२७३	१६	44	'44'
२७६	२२	60	50
२८४	१०	धृते.	धृतेः
२८५	३	7-13-1.	छा 7-13-1.
२८८	२५	मार्वा.	मार्वा.
३०६	३	6-5-2.	वृ 6-5-2.
३०९	२८	यज्ञवधमः	यज्ञवधम
३१७	१५	3-3-1.	वृ 3-3-1.
३३१	२	4-3 26.	वृ 4-3-26.
३३२	१७	विमानपनं	विमानपनः
३३८	७	3-5 1,	वृ 3-5-1,
३४४	२४	4-5-4.	वृ 4-5-4.
३४७	२	वेद	वेदः
३४७	२७	6-5-1.	वृ 6-5-1.
३६०	९	ना 3-2.	के 3-2
३६३	४	श्यामावन्कुलात्	श्यामावन्कुलान्
३६३	८	वृ 1-2-12.	मुं 1-2-12.
३७२	८	वृ 3-3-10,	मुं 3-2-10,
३७४	२६	सन्तानानि	सन्तानानि
३७७	२४	7-15-1	छा 7-15-1
३८७	७	7-14-2	छा 7-14-2
३९४	१७	4-4-5	वृ 4-4-5
"	१८	42	'42'
"	२०	42	'42'
"	२२	41	'41'
३९९	८	43	'43'
४०३	११	8-8-3	छा 8-8-3
४०७	३	अनन्तरं स्वतन्त्रा पदविः	हृदि is God's name मा 1
		मुं 3-1-3	वृ 3-1-3